

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม
ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้:กรณีศึกษาตำบลเขาตูมและตำบลยะรัง
อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

โดย เกษตรชัย และหิ้ม และคณะ

พฤษภาคม 2562

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม
ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้:กรณีศึกษาตำบลเขาต้อมและตำบลยะรัง
อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

คณะผู้วิจัย	สังกัด
1. เกษตรชัย และหิ้ม	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
2. ปัญญา เทพสิงห์	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
3. ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร	คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร
4. ฮัสnulเลาะ อาคิสสกุล	คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ข้อคือ 1) เพื่อศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2) เพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 3) เพื่อศึกษาผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ 4) เพื่อเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น 4 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เริ่มต้นด้วยการศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) จำนวน 22 คน ผู้นำมุสลิมที่ขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุมุสลิม จำนวน 20 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษา จำนวน 27 คน รวมทั้งหมด 69 คน แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ที่มีปัญหาในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 ประการคือ ปัญหาการขาดความตระหนักและไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลาม ปัญหาผู้นำศาสนาไม่ได้ส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเท่าที่ควร และปัญหาการขาดแคลนผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ในขณะที่ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่มีความต้องการการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ ต้องการการเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะห์) ต้องการการเรียนรู้อิสลามแบบเน้นการปฏิบัติศาสนกิจ ต้องการการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง และต้องการการสนับสนุนการเรียนรู้อิสลามจากครอบครัว รวมทั้งผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีวิธีการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 วิธีการคือ การเรียนรู้ผ่านการบรรยายศาสนาที่มีสยิด การเรียนรู้ผ่านสื่อและคลิป และการเรียนรู้จากแบบอย่างที่ดี นอกจากนี้ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 วิธีการคือ การจัดการเรียนรู้ศาสนาในมัสยิด การจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็ก และการเดินสายเยี่ยมเยียนและเชิญชวน (ตะฮะวะห์) สู่การเรียนรู้อิสลาม สำหรับปัจจัยหลักต้นในการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีปัจจัยหลักต้นที่เหมือนกัน 4 คือ การมีอายุที่เพิ่มขึ้นและกลัวความตาย การมีเวลาและทรัพยากรสมบัติที่พร้อมต่อการเรียนรู้ ความต้องการสวนสวรรค์ และความต้องการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน และผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่เป้าหมายต่างมีปัจจัยดึงดูดในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ ผู้ดำเนินการได้รับการยอมรับนับถือ สถานที่เรียนรู้มีความเหมาะสมและหลากหลาย ช่วงเวลาการเรียนรู้มีความเหมาะสม และสภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้

ระยะที่ 2 เป็นการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการประชุมระดมสมองร่วมกับนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษา จำนวน 15 คน ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) จำนวน 15 คน และผู้นำมุสลิมที่ขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุมุสลิม จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 40 คน เพื่อร่วมกันกำหนดและสรุปแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม แล้วดำเนินการประชุมวิพากษ์ร่วมกับผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) จำนวน 18 คน ผู้นำมุสลิมที่ขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุมุสลิม จำนวน 15 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษา จำนวน 12 คน รวมทั้งหมด 45 คน เพื่อร่วมกันวิพากษ์แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ได้จากการประชุมระดมสมองว่ามีความเหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการหรือไม่ ควรปรับเปลี่ยนอย่างไร และสามารถนำไปปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรม แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่เหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการและกลุ่มเป้าหมายคือ “โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” ซึ่งมี 6 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การเปิดกิจกรรมด้วยการกล่าวสละสลวยและการอ่านอัลกุรอาน ขั้นที่ 2 การเกริ่นนำเกี่ยวกับเนื้อหาหลัก

ที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง ขั้นที่ 3 การยกตัวอย่างตัวบทอัลกุรอานและอัลฮาดิษ โดยการเรียนรู้ความหมายและการอธิบายอย่างละเอียด ขั้นที่ 4 การอภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ขั้นที่ 5 การสรุปและสะท้อนคิด ซึ่งเป็นการคิดใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วนและย้อนกลับในประเด็นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องนั้น และขั้นที่ 6 การกล่าวปิดกิจกรรมด้วยดุอาอ์และซูเราะฮ์อัลอัสรี โดยดำเนินกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ๆ ละ 2 ชั่วโมง รวมทั้งหมด 14 ครั้ง ๆ ละ 1 เนื้อหา คือ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ การปฏิญาณตน การละหมาด การปฏิบัติต่อมัสยิด มารยาทในการละหมาด การศรัทธาต่อคัมภีร์ การศรัทธาต่อรอซูล การถือศีลอด มารยาทในการถือศีลอด การศรัทธาต่อวันกิยามะฮ์ การศรัทธาต่อเกาะฮ์อูเกาะห์ การจ่ายซะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์

ระยะที่ 3 เป็นการศึกษาผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม โดยนำแนวทางที่ได้จากการพัฒนาในระยะที่ 2 ไปทดลองปฏิบัติการกับผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้นจำนวน 54 คน โดยทดสอบก่อนทดลองปฏิบัติการ ทดลองปฏิบัติการตามแนวทางที่กำหนด และทดสอบหลังทดลองปฏิบัติการ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมอาร์ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของการเรียนรู้อิสลามระหว่างก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ โดยหาค่าการทดสอบทีที่กลุ่มเป้าหมายไม่เป็นอิสระต่อกัน (Paired Samples t-test) และเปรียบเทียบความแตกต่างของการเรียนรู้อิสลามของกลุ่มเป้าหมายระหว่างสี่กลุ่ม โดยหาค่าการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way ANOVA) และดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกพร้อมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับผลหลังทดลองปฏิบัติการกับผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น จำนวน 24 คน ผู้นำมุสลิม จำนวน 10 คน และนักวิชาการมุสลิม จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 44 คน แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 4 กลุ่มต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามก่อนเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ทั้ง 3 ด้าน คือ การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่ไม่แตกต่างกัน แต่หลังจากการทดลองปฏิบัติการแล้วทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 4 กลุ่มมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามทั้ง 3 ด้านสูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และทั้ง 4 กลุ่มต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการทั้ง 3 ด้านที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่างแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้านในทางที่ดีขึ้น

ระยะที่ 4 เป็นการเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้นจากการทดลองปฏิบัติการ จำนวน 20 คน ผู้นำมุสลิมจากการทดลองปฏิบัติการ จำนวน 12 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษาที่มีภูมิลำเนาหรือทำงานในพื้นที่เป้าหมาย จำนวน 15 คน รวมทั้งหมด 57 คน แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ข้อเสนอแนะระดับครอบครัว ครอบครัวควรส่งเสริมให้มีการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว โดยให้ผู้นำครอบครัวและผู้สูงอายุที่ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ระดับชุมชนเป็นแกนนำในการดำเนินการ และควรส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าว เพื่อเน้นการขัดเกลาและเพิ่มทักษะในการปฏิบัติศาสนกิจของสมาชิกในครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น ข้อเสนอแนะระดับชุมชน บุคคลและองค์กรในระดับชุมชนควรร่วมมือกันและทำงานอย่างบูรณาการในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์อย่างเป็นรูปธรรม และควรส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ประชาชนทุกกลุ่มและทุกช่วงวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชนควรได้รับการดำเนินการเป็นการเร่งด่วน และ ข้อเสนอแนะระดับองค์กร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม โดยดำเนินงานอย่างบูรณาการร่วมกันทุกภาคส่วน และควรมีการจัดทำแผนสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอ มีความชัดเจน และเป็นรูปธรรม

ผลจากการศึกษาในครั้งนี้สามารถช่วยให้บุคคลและหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรงกับผู้สูงอายุทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่เป้าหมายนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายที่ดีและยุทธศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม สำหรับการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการอิสลามเพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง อันนำไปสู่การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

ชื่อเรื่อง : การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาตำบลเขาตุมและตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

คณะผู้วิจัย : รองศาสตราจารย์ ดร.เกษตรชัย และหิมี
รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา เทพสิงห์
รองศาสตราจารย์ ดร.ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฮัสnulเลาะ อาคิสสกุล

หน่วยงานที่รับผิดชอบ : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ปีที่ทำการวิจัย : 2561

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลาม พัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ศึกษาผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประชุมระดมสมอง และประชุมวิพากษ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) ผู้นำมุสลิมที่ขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุมุสลิม และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษา แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา รวมทั้งทำการทดสอบก่อนทดลองปฏิบัติการ ทดลองปฏิบัติการตามแนวทางที่กำหนด และทดสอบหลังทดลองปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมายทั้งสองพื้นที่เป้าหมาย แล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมอาร์ เพื่อหาค่าการทดสอบที่ที่กลุ่มเป้าหมายไม่เป็นอิสระต่อกัน และหาค่าการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว

ผลการวิจัยพบดังนี้

1. ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่มีปัญหาในการเรียนรู้อิสลาม มีความต้องการการเรียนรู้อิสลาม มีวิธีการเรียนรู้อิสลาม ได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม มีปัจจัยผลักดันในการเรียนรู้อิสลาม และมีปัจจัยดึงดูดในการเรียนรู้อิสลามที่เหมือนกัน
2. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่เหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการและกลุ่มเป้าหมายคือ “โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” ซึ่งมี 6 ขั้นตอนคือ การเปิดกิจกรรม การเกริ่นนำ การยกตัวอย่างตัวบทอัลกุรอานและอัลฮาดิษ การอภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสรุปและสะท้อนคิด และการกล่าวปิดกิจกรรม
3. ผู้สูงอายุมุสลิมแบ่งเป็น 4 กลุ่มต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ทั้ง 3 ด้านคือ การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานสูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ซึ่งผู้สูงอายุต่างมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้ง 3 ด้านในทางที่ดีขึ้น
4. ข้อเสนอแนะในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามสำหรับบุคคลและหน่วยงาน 3 ระดับคือ หัวหน้าครอบครัวควรตระหนักและให้ความสำคัญกับการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์ของครอบครัวประจำสัปดาห์ ในขณะที่ผู้นำชุมชนควรร่วมกันผลักดันให้มีการใช้กิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ประชาชนทุกกลุ่มทุกช่วงวัย สำหรับหน่วยงานระดับท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม รวมทั้งควรสนับสนุนงบประมาณที่ชัดเจนในการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้กิจกรรมฮัลเกาะห์

Title	: The Action Research to Enhance the Islamic Learning of Muslim Elderly in the Three Southern Border Province of Thailand: A Case study of Tambon Khao Toom and Yarang, Amphoe Yarang, Changwat Pattani
Researchers	: Association Professor Dr.Kasetchai Laehheem Association Professor Dr.Punya Tepsing Association Professor Dr.Thongphon Promsaka Na Sakolnakorn Assistant Professor Hasbullah Azizskul
Institution	: Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University
Year	: 2018

ABSTRACT

The purposes of the study were to examine the condition and ways to promote Islamic learning, and factors affecting Islamic learning, to develop Islamic learning promotion methods, to investigate the experimental results of Islamic learning methods, and to propose policy for using the Islamic learning methods in elderly Muslims in the three Southern border provinces. Data were collected using in-depth interviews, brainstorming meetings and critics meetings with three groups of informants: early elderly Muslims (60-69 years old), Muslim leaders who mobilized work for elderly Muslims, and Muslim academicians of Islamic studies. The data were analyzed with content analysis and presented using descriptive analysis. A pretest was given before the experiment, then the experiment was conducted, and a posttest was given to the target groups in two target areas. The data were analyzed with the R program to find out the t-test value for the independent target groups, and one-way ANOVA values.

The study found the following.

1. Elderly Muslims in the two areas had problems in Islamic learning, wanted to have Islamic learning, had Islamic learning methods, received Islamic learning promotion, had push factors of Islamic learning, and had the same pull factors to Islamic learning.
2. The Islamic learning promotion method suitable for the areas and target groups was “Halaqah Activities for Islamic Learning Promotion Program” consisting of six steps: opening, introduction, examples from the al-Quran and al-Hadith, discussions and knowledge management, conclusion and reflection, and closing of the program.
3. All the four groups of elderly Muslims, after the experiment, had a higher level of practice in all the three Halaqah activities: Islamic behaviors, teaching and training their children and grandchildren, and being a good role model for their children and grandchildren. The difference between the pre and post experiment results was at a statistically significant level of .0001. These elderly’s behaviors were improved in all three aspects.
4. Recommendations for applying the Islamic learning methods for individuals and all the three levels of organizations are as follows. Heads of the households should realize and give importance to weekly Halaqah activities to their families while community leaders should

promote the use of Halaqah activities for Islamic learning promotion for people of all ages. For local organizations, they should set policy and concrete strategies, and to provide financial support for promoting the use of Halaqah activities.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยในครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยการอนุญาติของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และความช่วยเหลือจากหลายท่าน และหลายหน่วยงาน คณะผู้วิจัยขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.เรณู สุขารมณ์ ผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม (ฝ่าย 4) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนงบประมาณการวิจัยในครั้งนี้ และสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคมที่สนับสนุนและประสานงานการวิจัยในกลุ่มเรื่องการศึกษาและสร้างสรรค์การเรียนรู้ กรอบการวิจัยการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และกรอบการวิจัยย่อยการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ

ขอขอบคุณที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิประจำโครงการ ซึ่งประกอบไปด้วย ศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ พันธเสน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ และ อาจารย์ ดร.จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์ ที่ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัย การพัฒนาตนเอง สร้างองค์ความรู้ใหม่ และการทำงานภายใต้วัฒนธรรมการทำงานรูปแบบใหม่ รวมทั้งขอขอบคุณ คุณดลจิตต์ ยุกตะนันท์ และคุณอรอนงค์ อินทรหะ เจ้าหน้าที่ของสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคมที่ให้ความช่วยเหลือและประสานงานในด้านต่าง ๆ ด้วยดีตลอดโครงการ และขอขอบคุณ คุณตุลา บิลล่าเต๊ะ นักวิจัยผู้ช่วยที่ได้ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายได้อย่างสมบูรณ์ดียิ่ง

ขอขอบคุณคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คณะผู้บริหารและบุคลากรสำนักวิจัยและพัฒนา คณะผู้บริหารและบุคลากรคณะศิลปศาสตร์ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ของมหาวิทยาลัยทุกท่านที่อำนวยความสะดวกต่อการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น ผู้นำมุสลิมที่ขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุมุสลิม และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ได้ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณบรรพคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณาจารย์ที่ได้ถ่ายทอดวิธีวิทยาการวิจัยให้แก่คณะผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย

2562

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....	(3)
บทคัดย่อ.....	(7)
ABSTRACT.....	(9)
กิตติกรรมประกาศ	(11)
สารบัญ	(13)
สารบัญตาราง	(15)
สารบัญภาพ	(17)
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	1
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
3. ขอบเขตของการวิจัย	3
4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
5. นิยามศัพท์เฉพาะ	6
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม.....	9
1. การเรียนรู้อิสลาม	9
2. กิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม.....	16
3. การเรียนรู้ผู้สูงอายุ	26
4. บริบทพื้นที่วิจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ.....	33
5. กรอบแนวคิดการวิจัย.....	35
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	37
1. การศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลาม	38
2. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	39
3. การทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	41
4. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม	45
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	47
1. สภาพและแนวทางการส่งเสริม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	47
2. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	67
3. การทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	78
4. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม	99
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	107
1. สรุปผลการวิจัย	107
2. อภิปรายผลการวิจัย	111
3. ข้อเสนอแนะ	120
บรรณานุกรม	123
ภาคผนวก	133
ภาคผนวก ก. โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม	135
ภาคผนวก ข. แบบประเมินเพื่อการวิจัย	207

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. การเปรียบเทียบผลประเมินการเรียนรู้อิสลามก่อนการทดลองปฏิบัติการ	78
2. การเปรียบเทียบการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ	78
3. การเปรียบเทียบการอบรมสั่งสอนบุตรหลานก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ	85
4. การเปรียบเทียบการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ	91
5. การเปรียบเทียบผลประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการ	98
6. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ระดับครอบครัว	99
7. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ระดับชุมชน	101
8. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ระดับหน่วยงาน และองค์กร	103

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. หลักการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้	15
2. กิจกรรมอัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้.....	25
3. การเรียนรู้ผู้สูงอายุที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้	33
4. กรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้.....	36
5. กรอบวิธีดำเนินการวิจัยในครั้งนี้.....	37
6. กรอบการวิเคราะห์สภาพและแนวทางการส่งเสริม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลาม	39
7. กรอบการวิเคราะห์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	41
8. กรอบการวิเคราะห์ผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม.....	44
9. กรอบการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม	46
10. ปัญหาในการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม.....	50
11. ความต้องการการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	53
12. วิธีการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม.....	56
13. การได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	59
14. ปัจจัยผลักดันที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	64
15. ปัจจัยดึงดูดที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม	66
16. ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม.....	71
17. การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามที่ดีขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ	80
18. การอบรมสั่งสอนบุตรหลานที่มากขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ.....	86
19. การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมากขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ	92

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ศาสนาอิสลามมิได้เป็นเพียงแค่ลัทธิความเชื่อแต่ยังเป็นระบบการดำเนินชีวิตของมุสลิมที่สมบูรณ์แบบที่หลอมหลักความเชื่อกับหลักการปฏิบัติ และหลอมกิจกรรมทางโลกกับกิจกรรมทางธรรมเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ถูกประทานลงมาจากอัลลอฮ์ (ซบ.) เพื่อเป็นวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะให้มุสลิมยึดถือปฏิบัติอย่างเหนียวแน่นตามที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซล.) โดยผ่านการอบรมสั่งสอนในรูปแบบและสถาบันต่าง ๆ (ชัยคฺ มุฮัมมัด ศอลิฮฺ อันมุญญิด, 2547) แต่ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วส่งผลให้วิถีชีวิตของมุสลิมมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น มุสลิมไม่มีการเรียนรู้ศาสนาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้จากการอบรมสั่งสอนของบิดามารดาและการศึกษาในโรงเรียนตาดิกามุสลิมไม่สนใจกิจกรรมทางศาสนาเพราะสนใจกิจกรรมที่ถูกนำเสนอผ่านทางสื่อต่าง ๆ ที่มีรูปแบบเนื้อหาตื่นเต้นสนุกสนานกว่า และผู้นำศาสนาปล่อยปละละเลยกับการดูแลเอาใจใส่และเสริมสร้างความรู้ด้านศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้มุสลิมในยุคปัจจุบันเริ่มหันเหออกจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ไม่สามารถแยกแยะผิดถูกชั่วดีได้เหมาะสมกับคุณวุฒิและวัยวุฒิของตนเอง หลงระเห็จไปกับสีสรรแห่งความเจริญจนกลายเป็นทาสของค่านิยมและวัฒนธรรมที่ทันสมัยในยุคโลกาภิวัตน์ที่ไหลทะลักเข้ามาสู่สังคมมุสลิม (อบูห์มัมชะฮฺ อันนัฎวี, ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดังกล่าวยังส่งผลให้มุสลิมหันมาให้ความสำคัญกับรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ขัดแย้งกับหลักการศาสนา เช่น ไม่คลุมฮิญาบ คลุมฮิญาบแต่อวดโฉม ไม่ละหมาด ไม่จ่ายซะกาต และไม่ถือศีลอด เป็นต้น ดังคำกล่าวที่ว่ามุสลิมมีพฤติกรรมที่ทำให้ความศรัทธาอ่อนแอ เช่น กระทำบาปและสิ่งต้องห้ามต่าง ๆ อย่างเปิดเผย มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเร่งรีบ และไม่มีการใคร่ครวญหรือพิจารณาในความหมายของถ้อยคำที่กล่าวในเวลาปฏิบัติศาสนกิจ เป็นต้น กลายเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและทับถมจนเป็นวงจรที่หาทางออกไม่ได้ (อบูห์มัมชะฮฺ อันนัฎวี, ม.ป.ป.; อัล อัก, ม.ป.ป.) มุสลิมส่วนใหญ่ไม่สนใจกับการเรียนรู้อิสลาม ไม่ปฏิบัติศาสนกิจ ไม่ทำความดี และหลีกเลี่ยงการบำเพ็ญประโยชน์ (เกษตรชัย และหิม และ ดลมนรรัตน์ บากา, 2553; Laeheem, 2018) และในระยะเวลาที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมมุสลิมอยู่ตลอดเวลา จนส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของมุสลิมที่มีการละเลยวิถีการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมและตามที่หลักการศาสนาอิสลามกำหนดไว้ (อังคณา บุญสิทธิ์, 2531)

รวมทั้งผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ประสบปัญหาการขาดการเรียนรู้อิสลามเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม ซึ่งเป็นหลักการที่มุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้และศึกษาหาความรู้เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันและเป็นระบบการดำเนินชีวิต และส่งผลต่อเนื่องให้ผู้สูงอายุเหล่านั้นไม่สามารถจะปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง ไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน และไม่มีองค์ความรู้สำหรับการอบรมสั่งสอนและขัดเกลาให้ลูกหลานมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามได้ โดยมีสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งมาจากในช่วงเวลาที่ผู้สูงอายุเหล่านั้นอยู่ในวัยเด็กและเป็นเยาวชนมีการละเลยและไม่สนใจที่จะศึกษาหาความรู้ด้านศาสนาอิสลาม ละเลยการปฏิบัติศาสนกิจ และมีพฤติกรรมที่ขัดกับหลักการศาสนาอิสลาม (เกษตรชัย และหิม และ ดลมนรรัตน์ บากา, 2553) สอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าเยาวชนมุสลิมร้อยละ 69.3 มีความรู้ความเข้าใจด้านศาสนาอิสลามต่ำ ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และไม่เคยเข้าร่วมอบรมด้านศาสนา จนทำให้มีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลาม ซึ่งเป็นเพศหญิงร้อยละ 51.3 และเพศชายร้อยละ 48.7 (Laeheem, 2012) โดยกลุ่มมุสลิมที่มีความรู้ศาสนาระดับ

ต่ำ มุสลิมที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบอิสลามระดับต่ำ กลุ่มมุสลิมที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมศาสนาเป็นบางครั้ง และกลุ่มมุสลิมที่เคยเข้าร่วมอบรมเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาเป็นบางครั้ง เป็นปัจจัยสำคัญทำให้มุสลิมมีพฤติกรรมไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลาม (Laeheem, 2013a) และเยาวชนมุสลิมกลุ่มเสี่ยงที่ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบอิสลาม ไม่เข้าร่วมกิจกรรมด้านศาสนาอิสลาม และไม่ได้รับความเอาใจใส่จากผู้นำศาสนาและพ่อแม่ผู้ปกครอง ล้วนทำให้มีพฤติกรรมไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลามอยู่ในระดับสูง โดยเป็นเยาวชนเพศหญิง 50.9% และเป็นเพศชาย 49.1% (Laeheem, 2017)

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้ผู้สูงอายุมุสลิมไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง ไม่สามารถอบรมสั่งสอนลูกหลาน และไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ซึ่งในอิสลามได้กำหนดให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นหน้าที่ของบิดามารดา โดยถือว่าบุตรเป็นเสมือนหนึ่งของขวัญที่มีค่าจากอัลลอฮ์ (ซบ.) ที่ต้องอยู่ในความดูแลของผู้เป็นบิดามารดา ถ้าหากบุตรมีพฤติกรรมและลักษณะนิสัยอย่างไรขึ้นอยู่กับพฤติกรรมกรรมการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา (ภักคินี แยกพงศ์, 2548) พ่อแม่ต้องสอนความรู้เกี่ยวกับหลักการศาสนาที่จำเป็นตั้งแต่เล็ก เช่น การละหมาด การถือศีลอด และการอ่านอัลกุรอาน เป็นต้น เพราะสิ่งนี้จะทำให้เขาเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณภาพ นอกจากนี้พ่อแม่ผู้ปกครองต้องหมั่นปฏิบัติศาสนกิจ และทำความดีต่าง ๆ เพื่อให้ลูกได้เห็นเป็นแบบอย่าง และเลียนแบบตามพฤติกรรมที่ดีเหล่านั้น (อุมมุ ฮันซอลละห์, มปป.; Laeheem, 2012) ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลามมากยิ่งขึ้น โดยผ่านกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ให้เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ 3 ประการ คือ การอบรมขัดเกลาจิตใจให้เป็นบุคคลที่พึงประสงค์ของสังคม (ตฺรียะฮ์) การถ่ายทอดความรู้ทั้งทางศาสนาและทางโลก (ตะอ์ลีม) และการอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณธรรมจริยธรรม (ตะอ์ดีบ) ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้อิสลามที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นการศึกษาตลอดชีพ เป็นการพัฒนาทั้งทางด้านจิตวิญญาณ สติปัญญา ร่างกาย และสังคม และเป็นการสนองตอบวัตถุประสงค์ของการสร้างมนุษย์ คือเพื่อเป็นบ่าวของอัลลอฮ์ (ซบ.) (มัสลัน มาหะมะ, ม.ป.ป) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่า การส่งเสริมให้มุสลิมมีความรู้ความเข้าใจและมีการเรียนรู้ในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามส่งผลทำให้มุสลิมมีการปฏิบัติศาสนกิจทางศาสนาอย่างเคร่งครัดและสนับสนุนให้มุสลิมมีพฤติกรรมตามบรรทัดฐานทางสังคมมากขึ้น (กรรณภา ไชยสิทธิ์ และคณะ, 2551) การปลูกฝังจิตสำนึกของมุสลิมให้มีการเรียนรู้อิสลามโดยอบรมให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างสม่ำเสมอและทั่วถึง ส่งผลให้การดูแลมุสลิมให้มีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย (เกษตรชัย และหิมี และดลมนรรัตน์ บากา, 2553) การเรียนรู้อิสลามสะท้อนให้เห็นถึงสัจธรรมของการดำเนินชีวิตและสามารถนำมุสลิมสู่ความผาสุกที่แท้จริงบนพื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม (ภักคินี แยกพงศ์, 2548) และระดับความรู้ด้านศาสนา ระดับการอบรมเลี้ยงดูแบบอิสลาม การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม และการเข้าร่วมอบรมเกี่ยวกับศาสนาอิสลามล้วนส่งผลต่อพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม (Laeheem, 2012; Laeheem, 2013a)

นอกจากนี้ศาสนาอิสลามยังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลามเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมที่ต้องนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องตามหลักการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับการศรัทธา การปฏิบัติศาสนกิจ และจริยธรรมอิสลาม ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวไว้ว่า “ผู้ใดที่อัลลอฮ์ประสงค์ให้เขาได้รับความดีงาม พระองค์จะทรงทำให้เขาได้เข้าใจหลักการศาสนาอิสลาม” (รายงานโดยอัล-บุคอรี) “การศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน” (รายงานโดยอิบน์มาญะฮ์) การส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเป็นกระบวนการขัดเกลาในอิสลาม เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพและนิสัยของมุสลิมให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม และเป็นการส่งเสริมให้มุสลิมมีคุณธรรมจริยธรรม และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างสงบสุขและปลอดภัยในโลกหน้า (ภักคินี แยกพงศ์, 2548; มัสลัน มาหะมะ, 2552) และการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่มุสลิมเป็นการช่วยปลูกฝังจิตสำนึกของมุสลิมให้มีวิถีชีวิตตามวิถีอิสลามและตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซล.) (ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิมี, 2551; ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิมี, 2553)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวทางหนึ่งที่สามารถแก้ไขปัญหที่กำลังเกิดขึ้นดังกล่าวคือ การส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมอย่างเป็นรูปธรรม ต่อเนื่อง และนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่ผ่านมาที่ต่างให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุเพื่อพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งพาตนเองได้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและประเทศในโลกยุคใหม่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) ถ้าผู้สูงอายุได้รับการเรียนรู้ตลอดชีวิตแล้วจะทำให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ตามความต้องการของตนแล้วย่อมส่งผลต่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าต่อไป (อาชัญญา รัตนอุบล วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา ปาน กิมปี และระวี สัจจโสภณ, 2554) และอิสลามส่งเสริมให้ผู้ศรัทธาทุกคนมีการเรียนรู้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและต่อเนื่อง มุ่งเน้นการปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามได้อย่างถูกต้อง ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า “การแสวงหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน” หรือ “จงศึกษาตั้งแต่อายุในเปลจนถึงหลุมฝังศพ” (ฟาฏินา วงศ์เลขา, 2557ก)

คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจและคิดว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยผลการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับการกำหนดนโยบายแก้ไขปัญหผู้สูงอายุมุสลิมที่ขาดการเรียนรู้ตั้งแต่วัยเด็กและที่มีการเรียนรู้อิสลามต่ำ และส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามมากขึ้น อันมีผลต่อเนื่องให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง เป็นแบบอย่างที่ดีและอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป โดยอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ลักษณะสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่และสอดคล้องตามหลักการศาสนาอิสลามสามารถนำแนวทางดังกล่าวมาพัฒนาผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้อิสลามอย่างแท้จริงนำไปสู่การใช้ชีวิตบนพื้นฐานคุณธรรมจริยธรรมที่ถูกต้องอย่างยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 2) เพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 3) เพื่อศึกษาผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 4) เพื่อเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การประชุมระดมสมอง และการประชุมวิพากษ์ คือ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) ผู้นำมุสลิมที่ขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุ และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษา และมีกลุ่มเป้าหมายสำหรับการทดลองปฏิบัติการคือผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี)

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ครั้งนี้กำหนดประเด็นเนื้อหาที่สำคัญโดยเริ่มเปิดประเด็นที่ศึกษาเกี่ยวกับสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม แล้วมุ่งพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม และนำแนวทางที่ได้ไปปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมต่อไป รวมทั้งศึกษาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

3.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ได้เลือกศึกษากรณีตำบลเขาตูมและตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ต่อเนื่องจากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาที่ศึกษาพบว่าเยาวชนมุสลิมจำนวนร้อยละ 69.3 มีพฤติกรรมไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลาม โดยมีสาเหตุที่สำคัญมาจากการได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบอิสลามต่ำ มีความรู้ความเข้าใจด้านศาสนาอิสลามต่ำ ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาอิสลาม และไม่เคยเข้าร่วมอบรมด้านศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นเพศหญิงร้อยละ 51.3 และเพศชายร้อยละ 48.7 (Laeheem, 2012) มุสลิมที่มีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามในสัดส่วนที่ต่ำ ได้แก่ กลุ่มมุสลิมที่มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนของศาสนาอิสลามในระดับต่ำ กลุ่มมุสลิมที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบอิสลามในระดับต่ำ กลุ่มมุสลิมที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมแบบอิสลามเป็นบางครั้ง และกลุ่มมุสลิมที่เคยเข้าร่วมอบรมเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามเป็นบางครั้ง (Laeheem, 2013a) ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญที่ต่อเนื่องที่ทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมไม่สามารถที่จะปฏิบัติศาสนากิจได้อย่างถูกต้อง ไม่สามารถที่จะอบรมสั่งสอนลูกหลานแบบอิสลาม ไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี และไม่สามารถส่งเสริมให้ลูกหลานมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามได้ เนื่องจากในวัยเด็กมีการละเลยกับการเรียนรู้อิสลามและละเลยการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม และที่สำคัญตำบลเขาตูมและตำบลยะรังเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมและใกล้เคียงกับแหล่งเรียนรู้ด้านอิสลามศึกษามากที่สุด ซึ่งเป็นพื้นที่ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีที่มีคณาจารย์ด้านอิสลามศึกษาจำนวนมากและพร้อมจะให้ความร่วมมือในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมที่ประสบปัญหาดังกล่าว โดยการศึกษาครั้งนี้จะมีการเปรียบเทียบผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมของ 2 ตำบลที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ต่างกัน คือ ตำบลเขาตูมเป็นตำบลที่อยู่ในพื้นที่ชนบท มีภูเขาล้อมรอบ และห่างไกลความเจริญ ในขณะที่ตำบลยะรังอยู่ในเขตเทศบาลและมีความเจริญมากกว่า เพื่อให้ได้ผลการทดลองปฏิบัติการที่มีความชัดเจนมากขึ้น และเป็นการยืนยันได้ว่าแนวทางที่พัฒนาขึ้นสามารถใช้ได้ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน เนื่องจากมุสลิมในเขตเมืองมีวิถีชีวิตที่ไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลามมากกว่ามุสลิมในชนบททุกด้าน (เกษตรชัย และหิหม และดลมนรรัตน์ บากา, 2553) และมุสลิมทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทต่างมีความต้องการการพัฒนาการเรียนรู้อิสลามและต้องการให้มีการดูแลพฤติกรรมตามวิถีอิสลามที่ไม่แตกต่างกัน โดยต่างมีความต้องการอยู่ในระดับสูง (Laeheem, 2013b; Laeheem, 2013c) ซึ่งผลจากการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าวนี้สามารถเป็นแนวทางในการขยายผลการศึกษาที่ต่อเนื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ ของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป เนื่องจากเป็นหลักการพื้นฐานที่มุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้เพื่อนำมาเป็นระบบการดำเนินชีวิตและยึดถือปฏิบัติอย่างเหนียวแน่นตามที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามูฮัมหมัด

3.4 ขอบเขตด้านกระบวนการปฏิบัติการ

สำหรับการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ “กิจกรรมฮัลเกาะห์ (กิจกรรมกลุ่มศึกษา)” ซึ่งมาจากการสอบถามกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น แล้วทำการศึกษานวัตกรรมที่เกี่ยวข้อง 4 นวัตกรรม คือ 1) นวัตกรรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ ซึ่งเป็นกระบวนการในการนั่งเป็นวงเพื่อศึกษาหา

ความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามร่วมกัน โดยมีจุดหมายเพื่อทำความเข้าใจ เดือนสติ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกโดยใช้หลักการศาสนาเป็นกระบวนการหลักในการขัดเกลาจิตใจ (อบูอิบานะห์, มปป.; อัลบุนยาน, มปป.) 2) แนวคิดของ ศรีสุตา ไชยวิจารณ์ (2553) ที่กล่าวว่าสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันครอบครัวต้องร่วมกันถ่ายทอดและส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักศาสนา โดยเน้นให้ผู้เรียนศรัทธาและนำหลักคำสอนมาเป็นวิถีชีวิตผ่านกิจกรรมทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นแนวทางในการถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานต่อไป 3) แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่กล่าวว่าควรให้ผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยเน้นปัญหาเป็นศูนย์กลางและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ทันที เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านทักษะ พฤติกรรม และทัศนคติ (อาชีวนุญา รัตนอุบล, 2551; ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558) และ 4) แนวคิดทฤษฎีการชี้แนะตนเองที่กล่าวว่า ผู้เรียนรู้ที่มีการชี้แนะตนเองในการเรียนรู้จะสามารถเรียนรู้ได้ดีกว่าผู้เรียนที่เรียนรู้โดยการชี้แนะจากผู้อื่น (ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558)

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1 ผลผลิตและผลลัพธ์

- 1) ได้นวัตกรรม ซึ่งเป็นแนวทางการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นระบบของผู้สูงอายุมุสลิมที่สามารถขยายผลในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้สู่การพัฒนาผู้สูงอายุมุสลิมที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น
- 2) ได้รูปแบบกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุมุสลิมซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนและบุคคลใกล้ชิด เป็นแบบอย่างที่ดี และนำความรู้ไปอบรมสั่งสอนบุตรหลานต่อไป
- 3) ได้ข้อมูลสำคัญสำหรับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และกระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น สำหรับใช้กำหนดนโยบายในการแก้ไขและป้องกันปัญหาการเรียนรู้อิสลามต่ำ และส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลามสูงมากขึ้น อันส่งผลให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีพฤติกรรมตามหลักการศาสนาอิสลามต่อไป และนำแนวทางที่ได้ไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม

4.2 ผลกระทบ

- 1) ได้องค์ความรู้ใหม่ สำหรับใช้ในการเรียนการสอน (นักศึกษา นักวิชาการ คณาจารย์ และบุคคลที่สนใจทั่วไป รวมทั้งสถาบันการศึกษาอิสลาม เช่น วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา และมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์)
- 2) ได้แนวทางในการศึกษาวิจัยที่ต่อเนื่องเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดหลักการศาสนาแก่ลูกหลานมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป และเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยที่ต่อเนื่องเพื่อขยายผลการศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ ของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป
- 3) ได้แนวทางสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำนักงานการศึกษาเอกชน สำนักงานพัฒนามนุษย์และสังคม และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อกำหนดวิธีการเชิงบูรณาการไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่เพื่อตอบสนองการพัฒนาที่ถูกต้องตามหลักการทางศาสนาและความต้องการของมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

การเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม หมายถึง การศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับ 3 หลักการพื้นฐานในศาสนาอิสลาม ได้แก่ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม เพื่อเป็นการปลูกฝังและขัดเกลาจิตใจผู้สูงอายุมุสลิมให้ยึดมั่น เชื่อมมั่น และศรัทธามั่น จนมีความมุ่งมั่น มีระเบียบวินัย และหมั่นปฏิบัติศาสนกิจประจำวันตามที่หลักศาสนบัญญัติในศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของผู้สูงอายุมุสลิมที่ต้องการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ มีความรู้ในการถ่ายทอดและอบรมสั่งสอนลูกหลาน และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานต่อไป

สภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม หมายถึง ผลการศึกษาลักษณะ สภาพการณ์ และความเป็นจริงเกี่ยวกับการเรียนรู้อิสลามทั้งในอดีตและในปัจจุบันของผู้สูงอายุมุสลิมใน 4 มิติคือ ปัญหาในการเรียนรู้อิสลาม ด้านความต้องการการเรียนรู้อิสลาม ด้านวิธีการเรียนรู้อิสลาม และด้านการได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามจากผู้สูงอายุมุสลิมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลาม หมายถึง สาเหตุต่าง ๆ ที่มีผลทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ 3 หลักการพื้นฐานในหลักการของศาสนาอิสลาม โดยศึกษาทั้งปัจจัยผลักดัน ซึ่งเป็นแรงจูงใจด้านจิตวิทยาหรือความต้องการภายในตัวบุคคลที่เป็นแรงผลักดันให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยดึงดูด ซึ่งเป็นแรงจูงใจภายนอกตัวบุคคลในการกำหนดให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลาม โดยขึ้นอยู่กับผู้ให้การเรียนรู้ รูปแบบ ลักษณะเฉพาะ สถานที่ และเวลาที่จะดึงดูดให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลาม เพื่อตอบสนองความต้องการที่เกิดขึ้น

การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม หมายถึง การนำวิธีการของกิจกรรมอัลเกาะฮมาใช้เป็นแนวทางหลักในกระบวนการขับเคลื่อน สนับสนุน และสร้างเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้มีการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นระบบ ซึ่งกิจกรรมอัลเกาะฮมาเป็นการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั่งเป็นวง เพื่อร่วมกันศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจ เตือนสติ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกโดยใช้หลักการศาสนาเป็นกระบวนการหลักในการขัดเกลาจิตใจของสมาชิกที่เข้าร่วม โดยส่วนใหญ่จะขัดเกลาผ่านระบบการให้ความรู้ความเข้าใจและการให้การศึกษาเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม รวมทั้งเป็นกระบวนการอบรมและบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณ และการอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีระเบียบวินัยตามที่สังคมมุสลิมคาดหวัง โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ 3 ประการคือ ประการที่ 1 หลักศรัทธา เป็นหลักการเกี่ยวกับความเชื่อ การยึดเหนี่ยวทางจิตใจของมนุษย์ต่ออัลลอฮ์ มีเจตจำนงอันแน่วแน่ต่ออัลลอฮ์ และสิ่งที่อัลลอฮ์ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ให้ปฏิบัติในสิ่งดีงาม มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ ประการที่ 2 หลักปฏิบัติของมนุษย์ที่ศรัทธาตามบทบัญญัติทั้งโดยปัจเจกบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และประการที่ 3 หลักจริยธรรมอิสลาม เรียนรู้หลักปฏิบัติต่อตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมที่บัญญัติไว้ในอัลกุรอานและอัลหะดีษ เรียนรู้มารยาทต่าง ๆ ตามแบบอย่างศาสดามุฮัมมัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักจริยธรรมที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน เพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อันนำไปสู่ความดีงามของตนเอง ถ่ายทอดและอบรมสั่งสอนลูกหลาน และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานต่อไป

ผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม หมายถึง ความสำเร็จหรือผลสัมฤทธิ์จากการนำกิจกรรมอัลเกาะฮมาใช้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้มีการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นระบบ โดยวัดจากแบบประเมินผลการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมที่ทำการเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการทดลอง และระหว่างสองชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน รวมทั้งวัดจากผลการสัมภาษณ์และสังเกตพฤติกรรมการปฏิบัติศาสนกิจหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮมา

ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม หมายถึง ข้อเสนอแนะในการนำแนวทางการเรียนรู้อิสลามที่ได้จากการพัฒนาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งเป็นผลมาจากการสะท้อนผลจากการทดลองปฏิบัติการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเป็นข้อพึงปฏิบัติในการดำเนินการดังกล่าวให้มีโอกาสในการประสบผลสำเร็จมากขึ้นต่อไป

ผู้สูงอายุมุสลิม หมายถึง กลุ่มผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้นที่มีอายุ 60-69 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุมุสลิมที่มีความคล่องแคล่วและกระตือรือร้น (Active Aging) และเป็นกลุ่มผู้สูงอายุมุสลิมชอบเข้าสังคมและพึ่งตนเองได้ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ มีรายได้เพียงพอ มีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมที่กำหนดอย่างต่อเนื่อง สามารถประกอบศาสนกิจประจำวันได้ด้วยตนเอง รวมทั้งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุมุสลิมที่มีความสามารถในการสื่อสารได้ดี มีความจำ ความตั้งใจ มีสมาธิ พร้อมในการรับรู้และทำความเข้าใจประเด็นเนื้อหาที่ใช้ในกิจกรรม และไม่มีปัญหาภาวะทางอารมณ์

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้มีการทบทวนวรรณกรรมตามลำดับดังนี้

1. การเรียนรู้อิสลาม
2. กิจกรรมอัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม
3. การเรียนรู้ของผู้สูงอายุ
4. บริบทพื้นที่วิจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ
5. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. การเรียนรู้อิสลาม

อิสลามเป็นวิถีชีวิตหรือระบอบการดำเนินชีวิตที่มุสลิมทุกคนจะต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามที่ได้กำหนดไว้ทั้งในคัมภีร์อัลกุรอานและตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซล.) เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข และถือเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องศึกษาอิสลามตลอดชีวิต โดยไม่ต้องพะวงถึงปัจจัย ระยะเวลา อุปสรรค และสถานที่ ถึงแม้จะไกลหรือยากเพียงใดก็ต้องขวนขวายให้ได้ เพราะสรรพสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซบ.) ทรงสร้างไว้ทั้งปวงนั้นล้วนเป็นขุมพลังแห่งความรู้ที่มากมายมหาศาล ซึ่งมุสลิมต้องแสวงหาและถือเป็นภารกิจที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อพัฒนาทางกาย วาจา และจิตใจให้ดำรงอยู่ในฐานะบ่าวที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) อย่างมั่นคง ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และมีคุณธรรมจริยธรรมตามที่หลักการศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ ซึ่งสาระที่มุสลิมต้องเรียนรู้อิสลามที่สำคัญมี 3 ประการคือ ประการที่ 1 อัลอะกีดะฮ์ (หลักศรัทธา) ว่าด้วยความเชื่อ การยึดเหนี่ยวทางจิตใจของมนุษย์ต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) มีเจตจำนงอันแน่วแน่ต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) และสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซบ.) ทรงบัญญัติไว้ เพื่อขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ให้ปฏิบัติในสิ่งดีงาม มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ ประการที่ 2 อัลฟิฮฺญ (ศาสนบัญญัติ) เป็นหลักปฏิบัติของมนุษย์ที่มีความศรัทธาตามบทบัญญัติทั้งโดยปัจเจกบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข และประการที่ 3 อัลอัคลาก (จริยธรรม) เรียนรู้หลักปฏิบัติต่อตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมที่บัญญัติไว้ในอัลกุรอานและอัลหะดีษ (ตามแบบอย่างศาสดามุฮัมมัด (ซล.)) เพื่อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อันนำไปสู่ความดีงามของตนเอง สังคม ชุมชน และประเทศชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) นอกจากนี้การเรียนรู้อิสลามไม่ใช่แค่การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์หรือทักษะจากชนรุ่นหนึ่งไปยังชนอีกรุ่นหนึ่งเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการอบรม ขัดเกลา และบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณ เพื่อผลิตมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งมีความหมายที่ครอบคลุม 3 หลักการคือ หลักศรัทธา หมายถึง การอบรมและการขัดเกลาจิตใจ หลักอะฮ์ลัม หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ รวมถึงความรู้ทางศาสนาและความรู้ทางโลก และหลักอะอ์ดีบ หมายถึง การอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณธรรมจริยธรรมและมีระเบียบวินัย (มัสลัน มาหะมะ, 2552)

จากคำนิยามข้างต้นพบว่าการเรียนรู้อิสลามเป็นการศึกษาตลอดชีวิตที่พัฒนาทุกส่วนของความเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสติปัญญา สติปัญญา ร่างกาย และสังคม เพื่อสนองตอบวัตถุประสงค์ของการสร้างมนุษย์ คือ เพื่อเป็นบ่าวที่เคารพภักดีต่ออัลลอฮ์และเป็นตัวแทนของพระองค์ เพื่อแสวงหาความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ เพื่อชีวิตในอนาคต เพื่อขจัดความไม่รู้ และเพื่อพิทักษ์รักษาศาสนาและการคงอยู่ของศาสนาอิสลาม โดยมุสลิมต้องเรียนรู้อิสลามเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาหลักศรัทธา (อัลอะกีดะฮ์) หลักศาสนบัญญัติ (อัลฟิฮฺญ) และหลักจริยธรรม (อัลอัคลาก) เพื่อนำหลักการดังกล่าวไปเป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันต่อไป

1.1 การเรียนรู้หลักศรัทธา (อัลอะกีดะฮ์)

การเรียนรู้หลักศรัทธาที่ว่าศาสนาอิสลามเป็นศาสนาหนึ่งที่น่าหลักการความเชื่อมั่นมอบให้ผู้นับถือได้ เคารพศรัทธาและปฏิบัติตามและชักชวนให้ปฏิบัติตามโดยไม่มีการบังคับ ดังที่โองการของอัลลอฮ์ทรงกล่าวไว้ว่า “*ไม่มีการบังคับใดให้นับถือในศาสนาอิสลาม เน้นอนความถูกต้องนั้นได้เป็นที่กระจ่างแจ้งแล้วจากความผิด ดังนั้น ผู้ใดปฏิเสธศรัทธาต่ออัลกุฎฮูต (หมายถึงปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำชี้แนะของชัยฏอน) และศรัทธาต่ออัลลอฮ์แล้ว เน้นอนเขาได้ยึดห้วงอันมั่นคงไว้แล้วโดยไม่มีการขาดใด ๆ เกิดขึ้นแก่มัน และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงได้ยิน ผู้ทรงรอบรู้*” (อัลบะเกาะเราะฮะฮ์: 256) อิสลามได้แนะนำให้มุสลิมทำการเผยแพร่ศาสนาด้วยวิธีทางที่เปี่ยมด้วยการกระทำที่ สง่างามที่สุด ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ความว่า “*จงเรียกร้องสู่แนวทางแห่งพระเจ้าของสุเจ้าโดยสุชุม และการตักเตือนที่ดี และจงโต้แย้งพวกเขาด้วยสิ่งที่ดีกว่า*” (อันนะฮล: 125) ฉะนั้นการยอมรับด้วยดีคือสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะการปฏิบัติตามโดยการบังคับทำให้ผู้ถูกบังคับกล่าวด้วยวาจาที่ไม่ตรงกับสิ่งที่อยู่ในจิตใจของเขา เพราะเช่นนี้ คือการนิฟากค์ (การบิดพลิ้วและกลับกลอก) ซึ่งศาสนาอิสลามไม่สนับสนุนและจัดให้อยู่ในกลุ่มการงานที่ร้ายแรง กว่ากรุกุฟรฺ (ปฏิเสธศาสนา) อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “*แท้จริงบรรดาคนาฟิกนั้นอยู่ในชั้นต่ำสุดจากนรก และเจ้า จะไม่พบผู้ช่วยเหลือใด ๆ สำหรับพวกเขาเป็นอันขาด*” (อันนิซาอ์: 145) โดยศาสนาอิสลามได้บัญญัติหลักศรัทธา 6 ประการ ดังนี้ (คอลิหฺ บิน อับดุลอะซีซ บิน อุษมาน สินดี, มปป.)

1) การเรียนรู้การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ เป็นการเรียนรู้ว่ามุสลิมต้องให้ความเป็นเอกภาพแด่อัลลอฮ์ใน 3 ประการคือ ประการที่ 1 เรียนรู้การให้เอกภาพในความเป็นพระผู้เป็นเจ้าของพระองค์ คือยอมรับว่าอัลลอฮ์ทรงมีจริง ผู้ทรงเอกะ และพระองค์เท่านั้นเป็นผู้ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งหลายบนโลกนี้ เป็นผู้บริหารและผู้มีสิทธิในการครอง สรรพสิ่งดังกล่าว อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ความว่า “*...พึงรู้เถิดว่าการสร้างและกิจการทั้งหลายนั้นเป็นสิทธิของพระองค์ เท่านั้น...*” (อัลอะอรอฟ: 54) และ “*อัลลอฮ์มิได้ทรงตั้งผู้ใดเป็นพระบุตรและไม่มีพระเจ้าอื่นใดคู่เคียงกับพระองค์ ถ้า เช่นนั้นพระเจ้าแต่ละองค์ก็จะเอาสิ่งที่ตนสร้างไปเสียหมด และแน่นอนพระเจ้าบางพระองค์ในหมู่พวกเขาก็จะมี อำนาจเหนือกว่าอีกบางพระองค์...*” (อัลมุมิnun: 91) ประการที่ 2 เรียนรู้การให้เอกภาพในเรื่องการเคารพภักดีต่อ พระองค์ คือการเชื่อมั่นว่าอัลลอฮ์เท่านั้นคือพระผู้เป็นเจ้าที่แท้จริง ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระองค์ ไม่มีพระเจ้า องค์ใดที่สมควรได้รับการเคารพภักดี ไม่มีการมอบหมาย การวิงวอนขอ และการขอความช่วยเหลือนอกจากพระองค์ ไม่มีการตอบรับและไม่มีการสาบานใด ๆ นอกจากกับพระองค์ และทุกการกระทำศาสนกิจต้องมอบหมายไปยัง พระองค์เท่านั้น อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ความว่า “*และเราได้ส่งศาสนทูตของอัลลอฮ์คนใดก่อนหน้าเจ้า นอกจากเราได้ วะฮีย์ (ประทาน) แก่เขาว่าแท้จริงไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากข้า ดังนั้นพวกเจ้าจงเคารพภักดีต่อข้า*” (อัลอัมบิยาอ์: 25) และประการที่ 3 เรียนรู้การให้เอกภาพในพระนามและคุณลักษณะของพระองค์ คือ การเชื่อมั่นว่าอัลลอฮ์ทรงมี นามเรียกที่ดงาม มีคุณลักษณะที่สูงส่ง และเป็นผู้บริสุทธิ์จากความบกพร่องทั้งมวล พระองค์ทรงตรัสความว่า “*และอัลลอฮ์นั้นมีบรรดาพระนามอันสวยงาม ดังนั้นพวกเจ้าจงเรียกหาพระองค์ด้วยพระนามเหล่านั้นเถิด และจง ปลดปล่อยบรรดาผู้ที่ทำให้เฉในบรรดาพระนามของพระองค์เถิด...*” (อัลอะอรอฟ: 180)

2) การเรียนรู้การศรัทธาต่อบรรดามะลาอิกะฮ์ของพระองค์ (เทวทูต) คือการเรียนรู้การศรัทธา ว่าอัลลอฮ์ทรงมีบรรดามะลาอิกะฮ์มากมาย ไม่มีใครรู้จำนวนของพวกเขานอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น พวกเขาจะปฏิบัติ ตามคำสั่งของอัลลอฮ์ในการบริหารและรักษาจักรวาลนี้ ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งหลายตามที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ กำหนดไว้ พวกเขาถูกมอบหน้าที่เพื่อบริหารฟากฟ้าและแผ่นดินนี้ ทุก ๆ ความเคลื่อนไหวในโลกนี้เป็นหน้าที่ของ พวกเขา ดังที่อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสความว่า “*ขอสาบานต่อมะลาอิกะฮ์ ผู้จัดสรรการงาน*” (อัลฮาริยาต: 4) บรรดา มะลาอิกะฮ์ถูกสร้างขึ้นมาจากรัศมี ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า “*มะลาอิกะฮ์ถูกสร้างมาจากแสงรัศมี ส่วน ญินถูกสร้างมาจากเปลวไฟ ส่วนอาดัม (มนุษย์) ถูกสร้างมาจากสิ่งที่ได้อธิบายไป (ดิน)*” (รายงานโดยมุสลิม) พวกเขาถือได้ว่าเป็นสิ่งเร้นลับ มองเห็นกับตาไม่ได้ แต่อัลลอฮ์ก็ทรงให้ลักษณะพิเศษแก่พวกเขา คือพวกเขาสามารถที่ จำแลงร่างเป็นสิ่งที่อื่นซึ่งสามารถมองเห็นได้ ดังที่อัลลอฮ์ได้แจ้งให้ทราบถึงเรื่องราวของมะลาอิกะฮ์อิบลิสครั้งไปพบ

พระนางมัยมในลักษณะที่เขาจำแลงเป็นมนุษย์ อัลลอฮ์ตรัสความว่า “แล้วนางได้ใช้มันก้นให้ห่างพ้นจากพวกเขา แล้วเราได้ส่งวิญญาณของเรา (ญิบรีล) ไปยังนางแล้วเขาได้จำแลงตนแก่นาง ให้เป็นชายอย่างสมบูรณ์ นางกล่าวว่า “แท้จริงฉันขอความคุ้มครองต่อพระผู้ทรงกรุณาปรานีให้พ้นจากท่าน หากท่านเป็นผู้ยำเกรง เขา (ญิบรีล) กล่าวว่า “แท้จริงฉันเป็นเพียงทูตแห่งพระเจ้าของเธอ เพื่อฉันจะให้ลูกชายผู้บริสุทธิ์แก่เธอ” (มัยม: 17-19)

3) การเรียนรู้การศรัทธาต่อคัมภีร์ คือ การเรียนรู้ว่ามุสลิมต้องเชื่อว่าอัลลอฮ์ทรงประทานคัมภีร์ลงมา จากฟากฟ้ายังศาสนทูตของพระองค์ เป็นสารสำหรับมนุษย์ ซึ่งมีเนื้อหาแห่งสัจธรรม ให้ความเอกภาพแด่พระองค์ ทั้งในด้านความเป็นพระเจ้าของพระองค์ ด้านการภักดีต่อพระองค์ ด้านพระนามต่าง ๆ ของพระองค์ และด้าน คุณลักษณะของพระองค์ อัลลอฮ์ตรัสว่า “โดยแน่นอนเราได้ส่งบรรดาศาสนทูตของเราพร้อมด้วยหลักฐาน ทั้งหลายอันชัดแจ้งและเราได้ประทานคัมภีร์และความยุติธรรมลงมาพร้อมกับพวกเขาเพื่อมนุษย์จะได้ดำรงอยู่บน ความเที่ยงธรรม” (อัลอะฮ์ด: 25) ซึ่งมุสลิมทุกคนต้องศรัทธาต่อบรรดาที่มาจากอัลลอฮ์ทั้งหมด แต่หลังจาก คัมภีร์อัลกุรอานได้ประทานลงมาคัมภีร์เหล่านั้นก็ไม่มีปฏิบัติตามอีกแล้ว เพราะคัมภีร์เหล่านั้นได้ถูกประทาน ลงมาในช่วงเวลาหนึ่งและสำหรับชนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น บรรดาคัมภีร์ที่มุสลิมควรเรียนรู้และศรัทธามี 4 เล่ม คือ คัมภีร์อัลเตวารอต อัซซะบูร์ อัลอินญีล และอัลกุรอาน ซึ่งคัมภีร์อัลกุรอานเป็นคัมภีร์ล่าสุดที่ไม่มีการดัดแปลงแก้ไข แต่อย่างไรในเรื่องการให้ความเอกภาพและการแสดงความภักดีต่ออัลลอฮ์ อัลลอฮ์ตรัสความว่า “และเราได้ให้ คัมภีร์ลงมาแก่เจ้าด้วยความจริงในฐานะเป็นที่ยืนยันคัมภีร์ที่อยู่เบื้องหน้ามันและเป็นที่ควบคุมคัมภีร์(เบื้องหน้า) นั้น” (อัลมาอิดะฮ์: 48) เป็นคัมภีร์ที่ยกเลิกคำสั่งสอนที่ได้กล่าวมาในคัมภีร์ก่อนหน้า เพราะคัมภีร์อัลกุรอานได้ ครอบคลุมทุกหลักคำสอนและบทบัญญัติ ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์เล่มล่าสุดที่คงอยู่ชั่วนิรันดร์และเหมาะสมกับทุก กาลเวลาและทุกสถานที่ อัลลอฮ์ตรัสในความว่า “วันนี้ข้าได้ให้สมบูรณ์แก่พวกเจ้าแล้ว ซึ่งศาสนาของพวกเจ้าและ ข้าได้ให้ครบถ้วนแก่พวกเจ้าแล้ว ซึ่งความกรุณาเมตตาของข้า และข้าได้เลือกอิสลามให้เป็นศาสนาแก่พวกเจ้า แล้ว” (อัลมาอิดะฮ์: 3)

4) การเรียนรู้การศรัทธาต่อบรรดาศาสนทูต คือ การเรียนรู้ว่าอัลลอฮ์ได้คัดเลือกมนุษย์คนหนึ่งที่ดี เลิศจากมวลมนุษย์ทั้งหลายและได้ประทานวะฮยู (วิวรณ์) แก่เขา เพื่อทำการเผยแผ่ศาสนาแก่มวลมนุษยชาติ บรรดาศาสนทูตมีมากมาย เช่น นูห อิบรอฮีม ดาูด สุลัยมาน ยูซุฟ มูซา และอื่นๆ อีกมากมาย โดยศาสดา มุฮัมมัด บุตรอับดุลลอฮ์ คือศาสดาองค์สุดท้าย ซึ่งมุสลิมต้องศรัทธาต่อท่านและต่อบทบัญญัติที่ท่านได้เผยแผ่ ต้องเชื่อฟังในสิ่งที่ท่านทรงใช้ให้ปฏิบัติตาม และละเว้นสิ่งที่ท่านทรงห้ามปฏิบัติ

5) การเรียนรู้การศรัทธาต่อวันสิ้นโลก คือ การเรียนรู้ว่ามุสลิมต้องเชื่อมั่นอย่างหนักแน่นว่าหลังจาก ชีวิตในโลกนี้จะมีอีกชีวิตหนึ่งที่นิรันดร์และสมบูรณ์กว่า ซึ่งจะมีการตอบแทน มีความผาสุก และมีการลงโทษ ซึ่ง ศาสนาอิสลามถือว่าโลกที่เราอาศัยอยู่นี้เป็นเพียงวัตถุธาตุชิ้นหนึ่ง ซึ่งต้องมีการแตกสลายเหมือน ๆ กับวัตถุอื่น ๆ แน่นอน โลกต้องถึงจุดจบไม่วันใดก็วันหนึ่ง เมื่อโลกแตกสลายแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็ดับสิ้น นอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น ที่ยังดำรงอยู่ และมนุษย์ทั้งหลายก็จะไปเกิดใหม่อีกครั้ง แต่จะไปเกิดสภาพใดนั้นไม่มีมนุษย์ผู้ใดรู้ได้ การเกิดใหม่อีก ครั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้มนุษย์รับผลตอบแทนตามที่เขาได้กระทำไว้เมื่อครั้งที่เขายังมีชีวิตอยู่ ผลงานของเขาในโลกนี้จะ เป็นตัวกำหนดว่าเขาจะเป็นผู้ได้รับสวรรค์หรือนรก ไม่มีใครช่วยใครได้ และไม่มีการกลับชาติมาเกิด

6) การเรียนรู้การศรัทธาต่อการกำหนดกฎสภาพการณ์ คือ การเรียนรู้ว่ามุสลิมต้องเชื่อมั่นว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหว การหยุดนิ่ง ล้วนเป็นการรับรู้และประสงค์ของอัลลอฮ์ทั้งสิ้น จะไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นเว้นแต่มันจะเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์ และสิ่งที่พระองค์ทรงไม่ประสงค์จะไม่เกิดขึ้นอย่าง เต็มขาด ซึ่งอัลลอฮ์ได้บันทึกทุกสิ่งที่จะเกิดขึ้นไว้ในสมุดบันทึกอันยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า “กระดานบันทึกที่ถูกรักษา (อัล-เลาห์ อัล-มะหฟูซ)” ดังนั้นมุสลิมต้องศรัทธาว่าสรรพสิ่งทั้งหลายในสากลจักรวาลนี้ล้วนเกิดขึ้นมาและดำเนิน ไปตามกฎเกณฑ์ของอัลลอฮ์ทั้งสิ้น และกฎธรรมชาติทั้งหลายนั้นอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงสร้างและควบคุม ส่วนการ กำหนดสภาวะในหลักจริยธรรมความดีความชั่วนั้นพระองค์จะเป็นผู้บอกว่าจะอะไรคือความดีและอะไรคือความชั่ว

แต่สิ่งที่ใช้วัดความดีความชั่วในอิสลามถือว่ามันไม่ได้มาจากมติบุคคลหรือมติของมหาชน มิได้อาศัยขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือความนิยมหรือสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องกำหนด เพราะถ้ามนุษย์เป็นผู้กำหนดความดีความชั่วแล้ว มาตรฐานความดีของมนุษย์ก็จะแตกต่างกัน และการที่มนุษย์ได้กระทำความดีความชั่วนั้นอัลลอฮ์ไม่ได้เป็นผู้ลิขิตชะตาชีวิตของเขาไว้ล่วงหน้ามาก่อน สิ่งเหล่านี้มันขึ้นอยู่กับกระทำความดีหรือการตัดสินใจของมนุษย์เอง

1.2 การเรียนรู้หลักศาสนบัญญัติ (อัลฟิกฮฺ)

การแสดงความรักดีต่ออัลลอฮ์ด้านวาจาและการกระทำ คือสิ่งที่เรียกว่า “หลักการอิสลาม” คือหลักสำคัญที่แสดงถึงฐานะความเป็นอยู่ของบ่าวในอิสลาม ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการยอมจำนนต่ออัลลอฮ์โดยปฏิบัติทั้งหลักการทางวาจา (กล่าวคำปฏิญาณตน) หลักการปฏิบัติตามทางร่างกาย (การละหมาดและการถือศีลอด) หลักการทางจิตใจ (การจ่ายซะกาต ซึ่งเป็นการบริจาคทานตามข้อบังคับในอิสลาม) และหลักการทุ่มเทด้วยพลังกายและเงินควบคู่กัน (การประกอบพิธีฮัจญ์) โดยการสั่งให้กระทำตามหลักศาสนบัญญัติดังกล่าวไม่ใช่เป็นการชักชวนในเชิงรูปธรรมเท่านั้น แต่เป็นการขัดเกลาลำไส้ให้สะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งหลักศาสนบัญญัติหรือหลักการปฏิบัติเพื่อการรักดีต่ออัลลอฮ์ มี 5 ประการดังนี้

1) การเรียนรู้การกล่าวสองคำปฏิญาณตน คือ การกล่าวว่า “*อัสฮะฮาดุอันลาอิลลาฮะอิลลัลลอฮ์*” และ “*วอฮ์ชะฮาดุอันนะมุฮัมมะดันร่อซูลุลลอฮ์*” หมายถึง ฉันขอปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าองค์ใดนอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น และขอปฏิญาณตนว่าท่านศาสดามุฮัมมัดคือบ่าวและศาสนทูตของอัลลอฮ์ ซึ่งคำกล่าวสองคำนี้มีความหมายที่แสดงความเป็นเอกะของพระองค์อัลลอฮ์ ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “*และเราได้ส่งศาสนทูตของอัลลอฮ์คนใดก่อนหน้าเจ้า นอกจากเราได้วะฮีย์ (ประทานโอวการของข้า) แก่เขาว่าแท้จริงไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากข้า ดังนั้นพวกเจ้าจงเคารพภักดีต่อข้า*” (อัลอัมบียาฮ์: 25)

2) การเรียนรู้การละหมาด คือ การปฏิบัติที่ประกอบด้วยการกล่าวคำและการกระทำ เริ่มด้วยการกล่าวตักบีร์ (คือกล่าวว่าอัลลอฮ์อัครบาร เป็นการกล่าวเปิดพิธีละหมาด) จบสิ้นด้วยการกล่าวสลาม เป็นการกระทำเพื่อแสดงออกถึงการเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ พร้อมทั้งยกย่องความสูงส่งของพระองค์ ซึ่งปฏิบัติด้วยความสงบระหว่างบ่าวกับอัลลอฮ์ และมีสมาธิด้วยจิตอันแน่วแน่ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “*เจ้าจงอ่านสิ่งที่ถูกวะฮีย์(ประทาน) แก่เจ้าจากคัมภีร์และจงดำรงการละหมาด (เพราะ) แท้จริงการละหมาดนั้นจะยับยั้งการทำความชั่วและความชั่ว และการรำลึกถึงอัลลอฮ์นั้นยิ่งใหญ่ และอัลลอฮ์ทรงรอบรู้สิ่งที่พวกเจ้ากระทำ*” (อัลอังกะบูต: 45)

3) การเรียนรู้การจ่ายซะกาต หมายถึง การออกส่วนหนึ่งของเงินตามปริมาณที่อิสลามได้กำหนดไว้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนหากเขาร่ำรวย เพื่อแสดงถึงการรักดีต่ออัลลอฮ์และช่วยเหลือพี่น้องผู้ยากไร้ในสังคม ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “*(มุฮัมมัด) เจ้าจงเอาส่วนหนึ่งจากทรัพย์สินสมบัติของพวกเขาเป็นทาน เพื่อทำให้พวกเขาบริสุทธิ์ และล้างมลทินของพวกเขาด้วยส่วนตัวที่เป็นทานนั้น และเจ้าจงขอพรให้แก่พวกเขาเถิด เพราะแท้จริงการขอพรของพวกเขาจะทำให้เกิดความสุใจแก่พวกเขา และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงได้ยินผู้ทรงรอบรู้*” (อัตเตาบะฮ์: 103) ซึ่งถ้าหากใครปฏิเสธข้อบัญญัติในเรื่องซะกาตถือว่าตกกัฟรฺ เพราะเขาปฏิเสธสิทธิของคนที่ยากไร้ในสังคม

4) การเรียนรู้การถือศีลอดเดือนรอมฎอน คือการละอาหารและเครื่องดื่ม และสิ่งต้องห้ามในช่วงเวลาที่กำหนดไว้นับตั้งแต่ตะวันขึ้นจนถึงตะวันตกดิน เพื่อการแสดงการรักดีต่อองค์อัลลอฮ์ ซึ่งเป็นการฝึกหัดความอดทนของมุสลิมต่อตัณหาและความต้องการของจิตใจ ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “*บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย! การถือศีลอดนั้นได้ถูกกำหนดแก่พวกเจ้าแล้ว เช่นเดียวกับที่ได้ถูกกำหนดแก่บรรดาผู้ก่อนหน้าพวกเจ้ามาแล้วเพื่อว่าพวกเจ้าจะได้ยำเกรง*” (อัลบะเกาะเราะฮ์: 183)

5) การเรียนรู้การประกอบพิธีฮัจญ์ คือการเดินทางไปยังบ้านของอัลลอฮ์ (หมายถึงไปยังกะบะฮ์ ณ นครมักกะฮ์) เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ที่ได้กำหนดไว้ในสถานที่เฉพาะและในเวลาที่เหมาะสม คือหลักการในเชิงบังคับ

สำหรับมุสลิมทุกคนที่มีสติปัญญาและบรรลุนิติภาวะทั้งชายและหญิงอย่างเท่าเทียมกัน เป็นการบังคับเพียงครั้งเดียวเท่านั้นในชีวิตด้วยเงื่อนไขที่จะต้องมีความสามารถทั้งสองด้าน คือด้านร่างกายและด้านการเงิน ดังนั้นใครที่เจ็บไข้ได้ป่วยโดยอาการไม่สามารถทุเลาลงได้ก็ถือว่าไม่บังคับสำหรับเขา แต่ถ้าเขามีทรัพย์สินเงินทองร่ำรวยก็สามารถให้คนอื่นทำแทนได้ เช่นเดียวกันกับคนที่ยากจนไม่มีเงินทองหรือมีไม่เพียงพอสำหรับการครองชีพรายวันแก่เขาและครอบครัว ถือว่าไม่บังคับสำหรับเขาจนกว่าเขาจะมีความสามารถ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “(เวลา) การทำฮัจญ์นั้นมีหลายเดือนอันเป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว ดังนั้นผู้ใดที่ได้ให้การทำฮัจญ์จำเป็นแก่เขาในเดือนเหล่านั้นแล้วก็ต้องไม่มีการสมสู่ และไม่มีการละเมิด และไม่มีการวิวาห์ใด ๆ ใน (เวลา) การทำฮัจญ์ และความดีใด ๆ ที่พวกเจ้ากระทำนั้นอัลลอฮ์ทรงรู้ดี และพวกเจ้าจงเตรียมเสบียงเถิด แท้จริงเสบียงที่ดีที่สุดนั้นคือความยำเกรง และพวกเจ้าจงยำเกรงข้าเถิด โอ้ผู้มีปัญญาทั้งหลาย” (อัลบะเกาะเราะฮ์ 197)

1.3 การเรียนรู้หลักจริยธรรม (อัล-อัคลาก)

บทบัญญัติแห่งอิสลามทั้งที่เกี่ยวข้องกับข้อห้ามหรือข้อสั่งใช้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มาช่วยในการจัดระเบียบสังคมให้เปี่ยมด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน รักใคร่และเมตตาปรานีซึ่งกันและกัน ซึ่งผู้ที่มีจริยธรรมที่ดีงามจะได้รับผลตอบแทนที่ดี ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัดความว่า “แท้จริงผู้ที่ฉันรักใคร่และจะได้อยู่ใกล้ชิดตัวฉันมากที่สุดในวันปรโลกคือ บรรดาผู้ซึ่งมีจริยธรรมอันดีงามที่สุด” โดยหลักการจริยธรรมในศาสนาอิสลามมีมากมายหลากหลายประเด็น แต่ในการทบทวนสำหรับการวิจัยนี้จะขอยกตัวอย่างเฉพาะจริยธรรมอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันที้นำมาใช้ในการกำหนดเนื้อหาในการเรียนรู้อิสลามสำหรับผู้สูงอายุสำหรับการวิจัยในครั้งนี้เท่านั้น ซึ่งขอนำเสนอเพียง 3 ประการ ดังนี้

1) การเรียนรู้การปฏิบัติตนต่อมัสยิด มัสยิดคือบ้านของอัลลอฮ์ ผู้ที่รักอัลลอฮ์ก็ต้องรักบ้านของพระองค์ และการไปมัสยิดก็เปรียบเสมือนการเข้าไปเยี่ยมบ้านของพระองค์เป็นประจำ อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “และบรรดามัสยิดนั้นเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ ดังนั้นพวกเจ้าต้องไม่เชิญชวนให้ผู้ศรัทธาผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น” (อัลฮุญ: 18) ท่านศาสดามุฮัมมัดทรงกล่าวถึงคำรัสของอัลลอฮ์ ความว่า “บ้านของข้าในภาคพื้นดินนี้คือบรรดามัสยิด ผู้ที่ถูกนับว่าเป็นแขกผู้เยี่ยมเยียนมัสยิด คือบรรดาผู้สร้างพัฒนามัสยิด ดังนั้นสวรรค์สำรองไว้แล้วสำหรับผู้ที่ได้ทำความสะอาดบ้านของข้า จึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่เยี่ยมต้องให้เกียรติและต้อนรับเขาแน่นอน” (บันทึกโดยอบูนะอิม) “เมื่อพวกท่านเห็นบุคคลที่เข้ามัสยิดเป็นประจำ ก็จงประกาศยืนยันได้เลยว่าผู้นั้นเป็นผู้มีศรัทธาอย่างแท้จริง และอันที่จริงผู้ที่ศรัทธาในอัลลอฮ์และวันปรโลกเท่านั้นที่ได้สร้างและพัฒนามัสยิด...” (บันทึกโดยติรมิซี) ซึ่งศาสนาอิสลามได้กำหนดให้มุสลิมควรปฏิบัติตนต่อมัสยิด เช่น รักมัสยิดและให้เกียรติ สนับสนุนการสร้างมัสยิดทั้งทุนทรัพย์และแรงงาน ก้าวเท้าขวาเข้ามัสยิด ก้าวเท้าซ้ายออกจากมัสยิด ละหมาดสุนัตเคาะหมัสมัสยิด ถอดรองเท้าก่อนเข้ามัสยิด ห้ามทิ้งหรือทำสิ่งสกปรกในมัสยิด ห้ามวิ่งเล่น ห้ามเสียงดัง ห้ามรับประทานอาหาร ห้ามนอนในมัสยิด และต้องรักษาความสะอาดตัวอาคารมัสยิด เป็นต้น (ประสาน (ชาร์ฟ) ศรีเจริญ, มปป.)

2) การเรียนรู้มารยาทต่อการละหมาด การละหมาดเป็นศาสนกิจประจำวันของมุสลิม เพื่อเข้าเฝ้าอัลลอฮ์ห้าครั้งต่อวัน และการละหมาดนี้ถือเป็นหลักสำคัญของศาสนา ดังนั้นผู้ใดดำรงการละหมาดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ถูกต้อง และรักษามารยาทการละหมาดอย่างเคร่งครัดเท่ากับเขาได้รักษาศาสนาอิสลามไว้ ซึ่งการละหมาดเป็นศาสนกิจแรกที่ต้องมีการสอบสวนในวันแห่งการตัดสินความ (กิยามะฮ์) เป็นภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่และมีผลทำให้ผู้ปฏิบัติห่างไกลจากการทำความชั่วทั้งปวง แต่ทั้งนี้ต้องรักษาระเบียบวินัยและมารยาทของการละหมาดให้เคร่งครัดและครบถ้วนด้วย เช่น ละหมาดอย่างตั้งใจ แต่งกายให้ถูกต้องและสะอาดสวยงาม ต้องเดินอย่างสำรวมและสงบ หัวใจมุ่งตรงยังอัลลอฮ์สงบเสงี่ยมและมีสมาธิ พิจารณาสິงที่ได้กล่าวและอ่านในละหมาด รับผิดชอบต่อมารยาทเมื่อเข้าเวลา กล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ ขออภัยโทษและขอพรต่อพระองค์ ควรละหมาดสุนัต และควรละหมาดรวมกันที่มัสยิด (ประสาน (ชาร์ฟ) ศรีเจริญ, มปป.)

3) การเรียนรู้มารยาทต่อการถือศีลอด การถือศีลอดเป็นศาสนกิจเก่าแก่มาแต่ศาสนาในอดีตซึ่งให้ผลประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติทั้งทางจิตวิญญาณและทางสุขภาพกาย ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ความว่า “*โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายการถือศีลอดนั้นได้ถูกตราเป็นข้อกำหนดแก่พวกเจ้าเช่นเดียวกับที่เคยถูกกำหนดเป็นข้อกำหนดแก่ชนก่อนหน้าพวกเจ้ามาแล้ว เพื่อว่าพวกเจ้าจักได้ยำเกรง*” (อัลบะเกาะเราะฮ์: 183) เมื่อมีการถือศีลอดต้องละเว้นการกิน การดื่ม และสิ่งต้องห้ามหรือสิ่งที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง เช่น การโกหก การนินทา การใส่ร้าย การฟุ้งเฟื่อง และการดูหนัง เป็นต้น ดังนั้นผู้ที่ถือศีลอดต้องรักษามารยาทการถือศีลอดอย่างเคร่งครัด เช่น มีความตั้งใจและบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง ควรรับประทานอาหารซูฮฺร (อาหารยามดึก) ควรละหมาดภาคสมัครใจ ขอฟร (ดูอา) และอ่านอัลกุรอาน ควรรับละศีลอดเมื่อแน่ใจว่าได้เวลาแล้ว ควรละศีลอดด้วยอินทผลัมหรือน้ำหวานหรือน้ำแล้วไปละหมาดมัฆริบและค่อยกลับมารับประทานอาหารต่อ ควรเร่งทำความดีให้มาก ๆ ควรเชิญชวนญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาร่วมละศีลอด และควรมีการเอื้อะอดิกาฟ (พัก) ในมัสยิด เป็นต้น (ประสาน (ชาร์ฟ) ศรีเจริญ, มปป.)

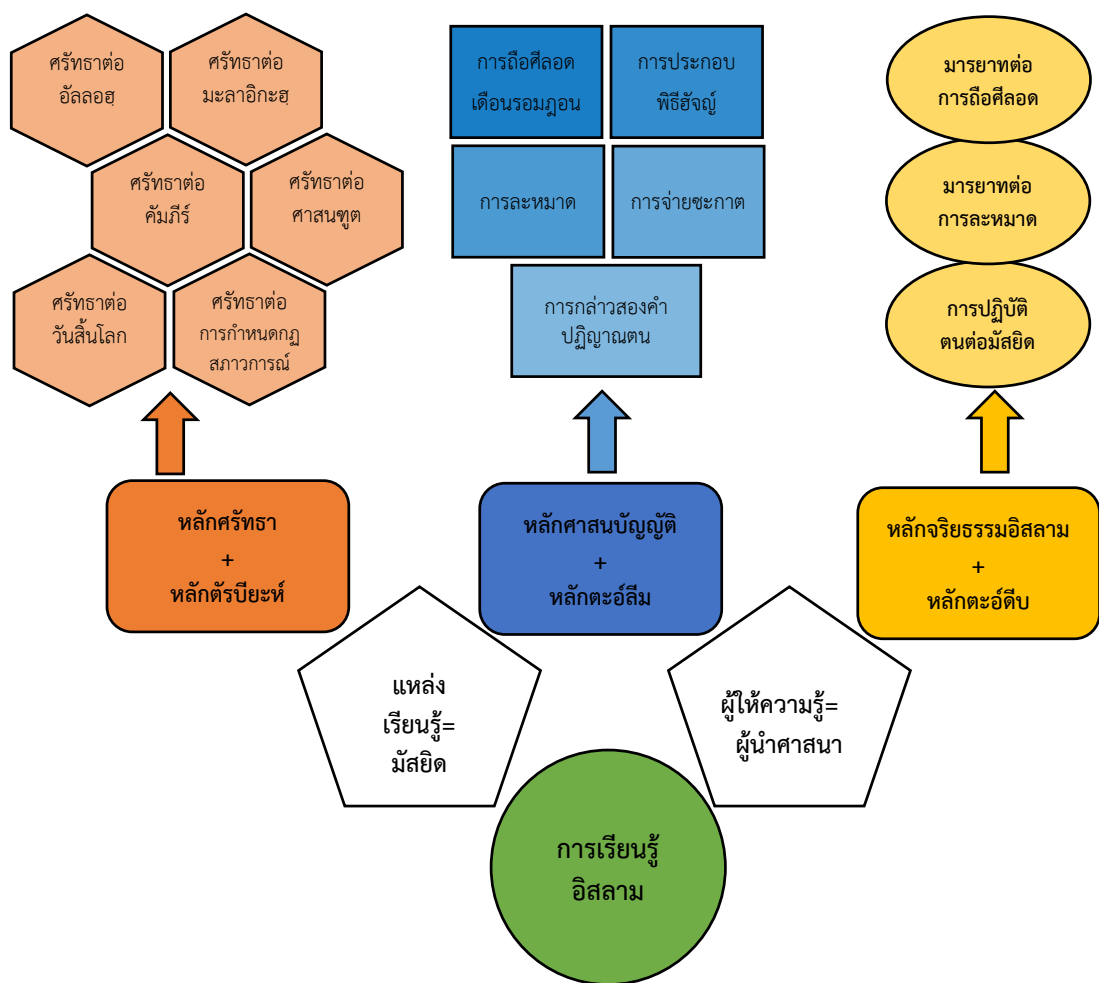
1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อิสลาม

การเรียนรู้อิสลามเป็นกระบวนการที่มุสลิมทุกคนต้องตระหนักตลอดเวลาว่าเป็นหน้าที่ที่มุสลิมต้องศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม เพื่อยึดถือเป็นระบอบแห่งวิถีการดำเนินชีวิตและเกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านความรู้ทักษะและกระบวนการ ตลอดจนเกิดเจตคติที่ดีอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง สามารถพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักการความเชื่อและวิถีทางศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นให้มีคุณลักษณะนิสัย ค่านิยม เจตคติ พฤติกรรมและการฝึกปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวัน ดังคำกล่าวที่ว่า การแสวงหาความรู้เป็นสิ่งที่ประเสริฐยิ่งสำหรับมนุษย์ และถือเป็นหน้าที่ของมุสลิม หากมุสลิมได้รับการศึกษาศาสนาอิสลามอย่างครบถ้วนและถูกต้องแล้วก็จะทำให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความสะดวกสบาย เพราะเป็นกระบวนการอบรมบ่มนิสัย ขัดเกลาจิตใจ และบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณ เพื่อผลิตมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่มีคุณธรรมจริยธรรม และมีระเบียบวินัยให้เป็นไปตามหลักการของศาสนาอิสลาม (อับราฮัม ณรงค์รักษาเขต, 2546; มัสลัน มาหะมะ, 2552) การส่งเสริมให้มุสลิมมีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม และมีการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างเคร่งครัด รวมทั้งมีการปลูกฝังจริยธรรมอิสลามแก่มุสลิมล้วนสามารถทำให้มุสลิมมีพฤติกรรมเป็นไปตามหลักการศาสนาอิสลาม (พียชอล มะหะหมัด ปราณี ทองคำ และมารุต คำชะอม, 2551) การขัดเกลาในศาสนาอิสลามเป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกนิสัยและพัฒนาคุณธรรมจรรยา มารยาทของมุสลิมให้สอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม เพื่อให้มุสลิมมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้องและสร้างสังคมสันติสุขและนำความผาสุกที่แท้จริงทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (ภักคินี แยกพงศ์, 2548) และการขัดเกลาเป็นกระบวนการบ่มเพาะหลักศรัทธา และสร้างมุสลิมที่สมบูรณ์แบบทั้งด้านจริยธรรมและการปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นกุญแจชีวิตสู่สิ่งที่ดีงามและปิดกั้นจากสิ่งเลวทราม ไม่ว่าเขาจะอยู่ในสภาวะการณ์ใดก็ตาม โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และอบรม (ตรียะฮ์) เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพและจิตวิญญาณแห่งจริยธรรมอิสลามและความรักชอบในสิ่งที่ดีงาม (ตซึกียะฮ์) ควบคู่กับการพัฒนาตนให้มีการปฏิบัติคุณงามความดีอย่างเข้มแข็ง (มนุศักดี โต๊ะเถื่อน, 2554)

นอกจากนี้กระบวนการปลูกฝังจริยธรรมของมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีเป้าหมายเพื่อสร้างคนดี โดยเริ่มจากหลักศรัทธา ตามด้วยหลักปฏิบัติ แล้วค่อยเริ่มสอดแทรกเรื่องคุณธรรม โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมการเรียนรู้ (นุรมาน จินตารา และสุรชัย ไวยวรรณจิตร, 2555) มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการยึดมั่นในหลักศาสนาในระดับมาก โดยได้รับความรู้และการแนะนำจากโต๊ะครูมากที่สุด รองลงมาคือ บิดามารดา โต๊ะอิหม่ามมัสยิด เพื่อน วิทยากรอิสลามศึกษา และศึกษาด้วยตนเองน้อยที่สุด (อับดุลเลาะ การินา, 2551) การปลูกฝังจริยธรรมอิสลามมีเป้าหมายเพื่อสร้างมุสลิมที่สมบูรณ์ทั้งในด้านการศรัทธาและการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนา โดยผู้ที่ทำหน้าที่ปลูกฝังจะต้องมีความบริสุทธิ์ใจ ความยำเกรง ความรอบรู้ ความสุภาพ

และมีความตระหนักว่าเป็นงานที่จะถูกสอบสวนและได้รับผลตอบแทนในโลกหน้า (มनुศักดิ์ โต๊ะเถื่อน, 2554) และการจัดการเรียนรู้อิสลามมุ่งเน้นให้ผู้เรียนศรัทธาต่ออัลลอฮ์และนำหลักคำสอนมาเป็นวิถีชีวิต โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและการพูดคุยอย่างสม่ำเสมอ การบูรณาการกิจกรรมทางศาสนาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้ระบบคุณค่าทางศาสนาผ่านวิถีชีวิต ความเชื่อ และปฏิบัติศาสนกิจ (ศรีสุตา ไขยวิจารณ์, 2553)

ดังนั้นการเรียนรู้อิสลามที่ผู้สูงอายุมุสลิมจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจและสามารถอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไปนั้นมีอยู่ 3 หลักการสำคัญ ได้แก่ หลักศรัทธา 6 ประการ (อัล-อะกีดะฮ์) หลักศาสนบัญญัติ 5 ประการ (อัล-ฟิฮ์ญ) และหลักจริยธรรม (อัล-อัคลาก) ที่เลือกเฉพาะที่เชื่อมโยงกับประเด็นการวิจัยครั้งนี้เพียง 3 ประการ ซึ่งเป็นการเรียนรู้หลักธรรมพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ถ่องแท้แล้วสามารถนำไปปฏิบัติตนและปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง จนส่งผลให้เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นบ่าวที่ยำเกรงและที่เคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) อย่างแน่วแน่และมั่นคงต่อไป โดยมีความเชื่อมโยงกับหลักการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการในการอบรม ชัดเจน และบ่มเพาะสติปัญญาร่างกายและจิตวิญญาณที่ครอบคลุม 3 หลักการคือ หลักตริบียะฮ์คือการอบรมและการขัดเกลาจิตใจ หลักตะอ์ลิมคือการถ่ายทอดความรู้ทั้งความรู้ทางศาสนาเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจ และหลักตะอ์ดีบคือการอบรมจริยธรรมอิสลาม โดยมีมัสยิดเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญและผู้นำศาสนาเป็นผู้ให้ความรู้ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้นำมาใช้เป็นประเด็นเนื้อหาหลักที่ผู้สูงอายุมุสลิมควรได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ดังผังความคิดในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 หลักการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

2. กิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

สำหรับแนวทางการเรียนรู้อิสลามที่จะพัฒนาและนำมาทดลองปฏิบัติใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ “กิจกรรมฮัลเกาะฮ (กิจกรรมกลุ่มศึกษา)” โดยกำหนดเป็นวิธีการหลักในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งคณะผู้ศึกษาขอเสนอรายละเอียดดังนี้

2.1 ความหมายของกิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา)

คำว่ากิจกรรมฮัลเกาะฮหรือกิจกรรมกลุ่มศึกษาหมายถึงการดำเนินกิจกรรมกลุ่มโดยการนั่งเป็นวงกลมหรือวงแหวนหรือให้มีลักษณะเป็นวง เพื่อศึกษาและเรียนรู้อิสลามร่วมกัน ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมฮัลเกาะฮจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาที่จะนำมาพูดคุยกันเอง เช่น การศึกษาเกี่ยวกับอัลกุรอานพร้อมกับความหมาย การศึกษาเกี่ยวกับอัลฮาดิษ การศึกษาเกี่ยวกับประวัติท่านศาสดาและซอฮาบะฮ การศึกษาเกี่ยวกับมรยาตต่าง ๆ ของอิสลาม และการศึกษาเกี่ยวกับวิชาศาสนบัญญัติ เป็นต้น โดยมีการผ่อนปรนในเรื่องที่แตกต่างและร่วมมือกันในเรื่องที่เหมือนกัน อีกทั้งต้องให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายที่มีความเห็นที่ต่างกัน เพื่อป้องกันการแตกแยกที่อาจจะเกิดในเรื่องประเด็นปลีกย่อย นอกจากนี้อาจมีการกำหนดหัวข้ออื่น ๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกมุสลิม เรื่องการพัฒนาศักยภาพเฉพาะด้าน เช่น การฝึกฝนการอ่านคุตบะฮ การฝึกท่องจำอัลกุรอาน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ รวมทั้งหาแนวทางเพื่อช่วยให้การเรียนรู้ของแต่ละคนประสบความสำเร็จ อาจจะมีการติวเพื่อเตรียมตัวสอบในแต่ละภาคเรียน เป็นต้น ซึ่งอาจกำหนดกิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เป็นประจำทุกวันหรือตามกำหนดการและเวลาที่แน่นอนในแต่ละวันหรือในแต่ละสัปดาห์ โดยแบ่งออกเป็นวิชาต่างๆ และสลับสับเปลี่ยนกันไป (อูบอานะห์, มปป.; อัลบุนยาน, มปป.)

นอกจากนี้กิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) ยังเป็นกระบวนการที่กลุ่มบุคคลร่วมกันวางแผนกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน โดยการใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อช่วยให้บรรลุในวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการวิเคราะห์พฤติกรรมของสมาชิกทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและเกิดการพัฒนาตนเอง รวมทั้งเป็นกระบวนการในการรวมกลุ่มสมาชิก ซึ่งเป็นเทคนิคและวิธีการในการเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้และในการศึกษาทำความเข้าใจซึ่งกันและกันเกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึก ความคิด พฤติกรรม ทศนคติ ค่านิยม และสะท้อนสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยมีเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่สมาชิกในกลุ่มกำหนดไว้ร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มยอมรับตนเอง รับผิดชอบ พัฒนาตนเอง และกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความร่วมมือที่ดีและเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในทางที่ดีขึ้น เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาทางพฤติกรรม แก้ไขปัญหาข้อขัดแย้ง พัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงาม และให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข (เกษตรชัย และหิหม, 2561)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เป็นกระบวนการในการนั่งเป็นวงเพื่อร่วมกันศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามและความรู้เกี่ยวกับโลกปัจจุบันร่วมกัน โดยมีจุดหมายเพื่อทำความเข้าใจเตือนสติ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกโดยใช้หลักการศาสนาเป็นกระบวนการหลักในขัดเกลาคิดใจสมาชิกผู้เข้าร่วมฮัลเกาะฮ โดยส่วนใหญ่จะขัดเกลาร่างกายผ่านการให้ความรู้ความเข้าใจและการให้การศึกษาเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม เป็นกระบวนการอบรมและบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณ การขัดเกลาคิดใจ การถ่ายทอดความรู้ รวมถึงความรู้ทางศาสนาและความรู้ทางโลก และการอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณธรรมจริยธรรม และมีระเบียบวินัย ซึ่งกิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้กับกิจกรรมการจัดการความรู้ (Knowledge Management) มีลักษณะคล้ายกันหลายประการ เช่น ต่างเป็นความรู้ฝังลึกและความรู้ชัดแจ้งที่สามารถรวบรวมถ่ายทอดได้โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การจัดทำเป็นคู่มือ หนังสือ โปรแกรม เป็นต้น ต่างเป็นการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม (ไม่ใช่กิจกรรมที่ทำโดยคนเดียว) ที่มี

จุดเริ่มต้นที่เป้าหมายของการดำเนินงานเพื่อมุ่งพัฒนาคน ความเป็นชุมชน ความเป็นหมู่คณะ และความเอื้ออาทรระหว่างกัน และต่างก็เป็นการเรียนรู้เพื่อความสุขของตนและชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ นอกจากนี้ต่างก็มีการนำประเด็นปัญหาร่วมสมัยหรือปัญหาที่ยังไม่กระจ่างชัดมาร่วมกันแลกเปลี่ยนและมุ่งหาคำตอบกัน และต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอจนกลายเป็นกิจวัตรและเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่กลุ่มคนต้องร่วมดำเนินการให้เป็นระบบ และที่สำคัญต้องมีการขยายผลการดำเนินการไปยังวงกว้างมากยิ่งขึ้นเพื่อให้องค์ความรู้มีการกระจายอย่างทั่วถึง รวมทั้งต่างมีกระบวนการดำเนินการที่คล้ายกันคือ 1) การบ่งชี้ความรู้ โดยการระบุประเด็นความรู้ รูปแบบ ขอบเขตและเป้าหมาย 2) การสร้างและแสวงหาความรู้โดยรักษาความรู้เดิม 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบและง่ายต่อการเข้าถึง 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ที่มีความสมบูรณ์ มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ 5) การเข้าถึงความรู้โดยการสร้างแหล่งเผยแพร่ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและสะดวก และ 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์

นอกจากนี้กิจกรรมอัลเกะฮ์ (กลุ่มศึกษา) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้กับกิจกรรมการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ยังมีลักษณะที่แตกต่างกันหลายประการ เช่น

กิจกรรมอัลเกะฮ์ที่ใช้ศึกษาวิจัยครั้งนี้	กิจกรรมการจัดการความรู้
เป็นการนำความรู้ที่มาจากหลักคำสอนจากพระเจ้า (อัลลอฮ์) ที่ทรงประทานมายังท่านศาสดามูฮัมหมัด	เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์และทักษะแต่ละบุคคล
เป็นการนำความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮาดิษมาใช้ในการเรียนรู้ เพื่อให้บุคคลสามารถปฏิบัติศาสนกิจ เป็นแบบอย่าง และถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่น	เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้เข้าถึงความรู้ พัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ และปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ
กลุ่มคนร่วมกันดำเนินการโดยการนำองค์ความรู้ที่มีการบัญญัติเป็นหลักคำสอนทางศาสนา ซึ่งเนื้อหาที่ไม่สามารถดัดแปลงและร่วมกันสร้างขึ้นเองได้	กลุ่มคนร่วมกันดำเนินการจัดการความรู้เพื่อให้มีชุดความรู้ของตนเองที่ร่วมกันสร้างสำหรับนำมาใช้งานของตน เป็นการสร้างความรู้ขึ้นใช้เองอยู่ตลอดเวลา
เป็นการเรียนรู้เพื่อให้ตนเองมีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อมุ่งสู่การปฏิบัติศาสนกิจ การเป็นแบบอย่าง และการถ่ายทอด	เป็นการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ โดยนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม
มีการนำองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์อิสลามประกอบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	การสร้างและแสวงหาความรู้โดยการรวบรวมความรู้ใหม่ รักษาความรู้เดิม และกรองความรู้ที่ไม่ใช่
การใช้ความรู้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตามหลักศาสนา	การใช้ความรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เป็นวงจรความรู้ที่มีการเรียนรู้และพัฒนาให้เกิดประสบการณ์ใหม่

2.2 จุดมุ่งหมายของกิจกรรมอัลเกะฮ์ (กลุ่มศึกษา)

กระบวนการจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษามีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อให้การศึกษาอบรมแก่บุคคลที่ยังไม่คุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างเสริมประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากประสบการณ์ที่ได้รับ เพื่อพัฒนาศักยภาพและประสิทธิภาพของตนเอง เพื่อเป็นรากฐานในการศึกษาเล่าเรียน และเพื่อการปรับตัว การบำบัด รักษาความเจริญงอกงามของบุคคลและกลุ่ม (Traxler & North, 1966) กิจกรรมกลุ่มศึกษาเป็นการดำเนินการที่มีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยส่งเสริมให้มนุษย์ได้เติบโตและพัฒนาโดยเฉพาะทักษะด้านสังคมและด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันโดยใช้เทคนิคต่าง ๆ เช่น การสวมบทบาทผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มจะพยายามช่วยกลุ่มและช่วยบุคคลแต่ละคนเพื่อ

ทำงานไปสู่จุดมุ่งหมาย เป็นต้น (อิสมาอีลลุดดี จะปะเกีย และอนัส แสงอารี, 2557) และกิจกรรมกลุ่มศึกษายังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้ทางด้านการศึกษา อาชีพ สังคม และส่วนตัว จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดผลทางการบำบัดรักษา จากการที่ได้มีโอกาสปลดปล่อยความตึงเครียดทางอารมณ์ได้มีความเข้าใจและได้ข้อคิดในปัญหาต่าง ๆ ของบุคคลมากขึ้น เพื่อช่วยให้บุคคลทราบถึงจุดมุ่งหมายของการแนะนำและการชี้แนะอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพมากกว่าวิธีการเป็นรายบุคคล และเพื่อช่วยให้การให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคลมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะกลุ่มช่วยให้เข้าใจภูมิหลังและลักษณะทั่วไปของปัญหาต่าง ๆ (แก้วจิต มากปาน, 2540)

รวมทั้งกิจกรรมกลุ่มศึกษายังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเอง เนื่องจากการอยู่ร่วมกับสมาชิกอื่นในกลุ่มมีส่วนช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ของตนเองได้ดีขึ้น เช่น รู้ความสามารถบางประการของตนเอง รู้จักข้อบกพร่องบางอย่าง ทั้งนี้เพราะกลุ่มจะมีปฏิภานให้เห็นข้อเท็จจริงได้ เป็นต้น เพื่อใช้กิจกรรมกลุ่มให้เกิดความเข้าใจบุคคลอื่น เมื่อสมาชิกในกลุ่มได้ทำกิจกรรมร่วมกันก็ย่อมทำให้รู้จักกันและกันดีขึ้นและเพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันได้ดียิ่งขึ้นเกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งในการจัดกิจกรรมกลุ่มจะให้เกิดการพัฒนาในด้านใดแก่สมาชิกขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายว่าต้องการจะให้เกิดการเรียนรู้ด้านใดก็จัดให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายนั้น (คมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2546) กิจกรรมกลุ่มศึกษายังมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ 3 ประการคือ ประการที่ 1 เพื่อให้ผู้ร่วมกิจกรรมกลุ่มได้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ คือความเข้าใจตัวเองและเข้าใจบุคคลอื่นในกลุ่ม ซึ่งจะทำให้บุคคลปรับตัวเองให้เข้ากับบุคคลในกลุ่มได้และเกิดการเรียนรู้เรื่องของตนเองได้ดีขึ้น เช่น รู้ข้อบกพร่องของตนเองหรือรู้ว่าตนเป็นคนอย่างไรเมื่อเทียบกับบุคคลในกลุ่ม เกิดความเข้าใจบุคคลอื่นในกลุ่ม โดยที่สมาชิกในกลุ่มได้ทำกิจกรรมร่วมกันย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้ดี ทราบถึงข้อดีข้อเสีย ข้อบกพร่องทั้งของตนเองและคนอื่น อันเป็นแนวทางให้เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน คิดช่วยเหลือกันตลอดจนการปรับตัวเข้าหากัน ประการที่ 2 เพื่อให้ผู้ร่วมกลุ่มเข้าใจกระบวนการทำงานหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน ประสพการณ์ที่จัดในกิจกรรมกลุ่มจะช่วยให้สมาชิกได้เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน เพราะไม่มีมนุษย์คนใดอยู่คนเดียวได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ฉะนั้นการฝึกกิจกรรมกลุ่มจะช่วยฝึกให้บุคคลได้เข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทำงานและร่วมมือกันในการแก้ปัญหา และประการที่ 3 เพื่อให้สมาชิกผู้ร่วมกลุ่มฝึกความรู้สึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมในระหว่างการร่วมกิจกรรมกลุ่ม (ประนอม เดชชัย, 2531) และกิจกรรมกลุ่มศึกษามีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ 3 ประการคือ ประการที่ 1 เพื่อเป็นการรวมตัวกันเพื่อศึกษาเรียนรู้และขัดเกลาจิตใจของตนเอง ประการที่ 2 เพื่อให้รู้ถึงวิธีการและรูปแบบในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามที่กำหนดเป็นเป้าหมายไว้ และประการที่ 3 เพื่อขัดเกลาและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการเรียกร้องเชิญชวน (อูอูบานะห์, มปป.; อัลบุนยาน, มปป.)

ดังนั้นการดำเนินการจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษามีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อให้บุคคลที่รวมกันตัวได้มีโอกาสในการศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะต่าง ๆ ทำงานร่วมกับบุคคลอื่น และการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นโดยการสำรวจตนเอง เสริมสร้างความเข้าใจตนเอง สร้างกระจุกสะท้อนให้เห็นภาพตนเองทุกด้าน โดยการสร้างความเข้าใจบุคคลอื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมา และเปิดโอกาสให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ของแต่ละคนได้เป็นอย่างดีเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีให้กับสมาชิกกลุ่ม มีทักษะในการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น มีทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม มีทักษะในการคิดวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ มีทักษะในการแก้ปัญหาปรับปรุงแก้ไข พัฒนาบุคลิกภาพ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่เหมาะสม

2.3 ขนาดของกลุ่ม เวลาที่ใช้ และจำนวนครั้งสำหรับกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา)

ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาย่อมต้องมีการกำหนดขนาดของสมาชิกในกลุ่มว่าควรมีจำนวนเท่าไรที่จะเหมาะสมและทำให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งในประเด็นดังกล่าวได้มีนักวิชาการได้ให้ข้อเสนอแนะว่าดำเนินการกิจกรรมกลุ่มศึกษาควรมีสมาชิกในกลุ่มไม่เกิน 10 คน แต่ถ้ามีบุคคลที่

สนใจในกิจกรรมจำนวนมากก็ควรมีการแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ละไม่เกิน 10 คน และที่สำคัญควรมีการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มและการร่วมมือในการทำงานของสมาชิกด้วย (Shaw, 1971) เพราะถ้าสมาชิกในกลุ่มมีปัญหาด้านความสัมพันธ์และไม่ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมก็จะให้โอกาสที่กิจกรรมกลุ่มศึกษาจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายก็ลดน้อยลงด้วย ในขณะที่นักวิชาการอีกบางส่วนได้ให้ข้อเสนอแนะว่าขนาดของสมาชิกในกลุ่มของกิจกรรมกลุ่มศึกษาในแต่ละกลุ่มย่อยควรมีขนาดจำนวน 5 คนเป็นอย่างน้อยแต่บางครั้งอาจกำหนดให้มีจำนวน 12-15 คนก็ได้ เพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ถ้ามีกลุ่มย่อยมากก็จะให้เกิดการสิ้นเปลืองมากไปด้วยและถ้ามีกลุ่มขนาดใหญ่เกินไปโอกาสที่สมาชิกจะมีส่วนร่วมก็ลดน้อยลงและอาจทำให้กลุ่มแตกแยกกันง่ายขึ้น (Deighton, 1971)

ในการจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษาควรมีสมาชิกภายในกลุ่มที่มีขนาดเล็กเพราะจะช่วยให้สมาชิกมีโอกาสแสดงออกอย่างเป็นอิสระโดยทั่วถึงกัน ดังนั้นสมาชิกภายในกลุ่มควรมีอย่างมากที่สุด 12 คนหรือถ้ามากกว่านั้นก็ไม่ควรเกิน 15 คน มิฉะนั้นแล้วจะทำให้แบบแผนพฤติกรรมผิดไปจากเดิม ขนาดของกลุ่มที่เหมาะสมที่สุดควรมีจำนวนสมาชิก 9-10 คน จึงทำให้การทำงานบังเกิดผลดีที่สุด (Ottaway, 1966) ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาควรมีการพิจารณาเกี่ยวกับธรรมชาติของการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม เนื่องจากขนาดของสมาชิกภายในกลุ่มที่แตกต่างกันย่อมส่งผลต่อกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มที่แตกต่างกันไปด้วย ในกลุ่มที่มีสมาชิกมากเกินไปความจำเป็นอาจทำให้สมาชิกจะต้องทำงานซ้ำซ้อนกัน บางคนคาดหวังว่าจะรับผิดชอบทั้งหมดในขณะที่สมาชิกคนอื่นรู้สึกคับข้องใจที่ไม่มีงานทำ ไม่มีโอกาสได้ใช้ทักษะที่ตนเองมีอยู่ ดังนั้นขนาดของสมาชิกภายในกลุ่มที่เหมาะสมไม่ควรเกิน 15 คน ซึ่งขนาดของกลุ่มจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กเท่าใดย่อมขึ้นอยู่กับความจำเป็นของสถานการณ์ จุดมุ่งหมายของกลุ่ม แหล่งที่จะให้ความช่วยเหลือในกลุ่ม และระดับวุฒิภาวะของบุคคลในกลุ่ม (คมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2546) การดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาที่ดีและมีคุณภาพนั้นควรมีขนาดเล็ก มีจำนวนสมาชิกภายในกลุ่มไม่เกิน 15 คน โดยเฉพาะกับกลุ่มที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพราะสมาชิกทุกคนในกลุ่มต้องมีสัมพันธภาพที่ใกล้ชิดจึงจะส่งผลให้ทุกคนกล้าแสดงความคิดเห็นความรู้สึกได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้สมาชิกทุกคนจะได้มีเวลาและโอกาสในการร่วมกิจกรรมอย่างใกล้ชิดเพื่อช่วยให้การจัดกิจกรรมเกิดผลดีมีประสิทธิภาพและที่ผ่านมามีการกำหนดขนาดของสมาชิกภายในกลุ่มที่ศึกษา 12 คน (ชลธิชา ฤทธิ์เนติกุล, 2552)

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับเวลาและจำนวนครั้งที่ควรใช้ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษานั้นมีนักวิชาการได้ให้ข้อเสนอแนะว่าในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาควรจัดสัปดาห์ละ 2 ครั้ง แต่ถ้าเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมมีน้อยอาจจัดสัปดาห์ละ 3 ครั้ง (Patterson, 2000; จักรวาล ภูวนันท์, 2537) ในการกำหนดระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษานั้นขึ้นอยู่กับเป้าหมายของกลุ่มและธรรมชาติของสมาชิกกลุ่ม หากจัดกับสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องพิจารณาถึงการจัดเวลาเรียน (คมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2546) สำหรับจำนวนครั้งในการเข้ากลุ่มขึ้นอยู่กับเป้าหมายของกลุ่มแต่อย่างน้อยที่สุดควรจะเข้ากลุ่มไม่น้อยกว่า 8 ครั้ง ถ้ามากกว่านี้ได้ก็ยิ่งเป็นการดี (Trotzer, 1977; จักรวาล ภูวนันท์, 2537) เวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษาในแต่ละครั้งควรคำนึงถึงการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาและวัยของสมาชิกในกลุ่ม จำนวนครั้งในการเข้ากลุ่มควรไม่ต่ำกว่า 8 ครั้ง และควรจัดสัปดาห์ละ 2 ครั้ง (สาวิตรี ล้ำเลิศ, 2552) กิจกรรมกลุ่มศึกษาควรจัดสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง ๆ ละ 50 นาที แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ามีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมากน้อยเพียงใด นอกจากนั้นยังต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายและธรรมชาติของกลุ่มนั้น ๆ ด้วย (ชลธิชา ฤทธิ์เนติกุล, 2552) ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาควรจัดสัปดาห์ละ 2 ครั้งและในการเข้ากลุ่มไม่ควรน้อยกว่า 8 ครั้ง และที่ผ่านมามีการดำเนินการกิจกรรมกลุ่มโดยจัดกิจกรรมทุกวัน ๆ ละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 16 วัน รวม 16 ครั้ง ๆ ละ 60 นาที (พรทิพย์ วัฒนพงศ์, 2548) การกำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้นว่าเป็นอย่างไร ดังนั้นเวลาที่ใช้จึงมีตั้งแต่ 1-6 ชั่วโมง และจำนวนครั้งที่ดำเนินกิจกรรมนั้นจะใช้เวลาประมาณ 4-7 ครั้งหรือถ้าเป็นระยะเวลาสั้นก็ประมาณ 2-3 ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพการณ์และจุดมุ่งหมายของกลุ่มเป็นสำคัญ (ทิศนา

แฮมมณี, 2545) และในการกำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษานั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบของพื้นฐานสมาชิกกลุ่มร่วมด้วย เช่น อายุ ประสบการณ์ และวุฒิการศึกษา เป็นต้น ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มที่มีความเหมาะสมควรใช้เวลาครั้งละประมาณ 50 นาที สัปดาห์ละ 2 ครั้ง (เจษฎา ศิริจันทร์, 2553)

ดังนั้นในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาจะต้องมีการพิจารณาเกี่ยวกับขนาดของกลุ่ม เวลาที่ใช้ และจำนวนครั้งเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และควรคำนึงถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม การร่วมมือในการทำงานของสมาชิก โอกาสความทั่วถึงในการแสดงความคิดเห็น จุดมุ่งหมายของกิจกรรมกลุ่มศึกษา อายุของสมาชิกกลุ่ม ประสบการณ์ของสมาชิกกลุ่ม วุฒิการศึกษาของสมาชิกกลุ่ม และความเหมาะสมของสภาพการณ์ ทั้งนี้ขนาดของสมาชิกภายในกลุ่มควรมีขนาด 5-15 คน ใช้เวลาครั้งละ 30-60 นาที สัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง และใช้เวลาไม่เกิน 2 เดือน

2.4 ประโยชน์ของกิจกรรมฮัลเกาส์ (กลุ่มศึกษา)

ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษามีประโยชน์ที่สำคัญ 4 ประการคือ ประการที่ 1 ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการรับรู้ทางความรู้สึก ประการที่ 2 ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มมีการตระหนักถึงความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ตลอดจนเปิดเผยความรู้สึก มีความจริงใจและเป็นไปตามธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการควบคุมความรู้สึกของตนเอง และมีการแสดงพฤติกรรมที่ตรงกับความรู้สึกของตน ประการที่ 3 ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มเกิดแนวทางในการเสริมสร้างแรงจูงใจ มีความเข้าใจตนเอง และรู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง และประการที่ 4 ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทำให้บุคคลยอมรับตนเองเข้าใจตนเอง และมีความมั่นคงยิ่งขึ้น ลดการสั่งสอนและควบคุมผู้อื่น มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น และมีความรู้สึกพึ่งพาอาศัยกันและกัน เชื่อในความสามารถของบุคคล มีการแก้ปัญหาโดยการทำงานเป็นกลุ่มและเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม (Roger, 1970) นอกจากนี้ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษายังมีประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีก 4 ประการคือ ประการที่ 1 มีประโยชน์ต่อสมาชิกภายในกลุ่มที่สามารถสร้างคุณค่าในด้านพัฒนาการ เช่น สนองความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล การสร้างพัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคม การพัฒนาทางด้านทัศนคติ ความสนใจ และความสามารถ เป็นต้น ตลอดจนความเจริญงอกงามทั้งทางด้านความรู้และทักษะ ประการที่ 2 มีประโยชน์ต่อผู้นำกลุ่มที่สามารถสร้างคุณค่าด้านการวินิจฉัย เมื่อมีการทำกิจกรรมกลุ่มทำให้มีโอกาสที่จะสังเกตสมาชิกในกลุ่มแต่ละคน ทำให้เข้าใจสมาชิกในกลุ่ม เป็นอย่างดี ประการที่ 3 มีประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งมีคุณค่าในด้านการบำบัดและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ในการรวมกลุ่มของบุคคลจะมีค่าต่อการบำบัดและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงประสงค์เป็นอย่างดี ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มจะช่วยให้มีโอกาสพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ทำให้บุคคลสามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้ (คมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2546)

นอกจากนี้การดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษายังมีประโยชน์ต่อการสร้างคุณค่าในด้านพัฒนาการให้กับสมาชิกภายในกลุ่มได้เป็นอย่างดี กิจกรรมแต่ละประเภทตอบสนองความพึงพอใจของบุคคลแตกต่างกันไป ซึ่งคุณค่าด้านพัฒนาการที่เกิดขึ้นมี 5 ด้านคือ ด้านที่ 1 การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของบุคคล เช่น ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ต้องการความปลอดภัย และต้องการการยอมรับจากกลุ่ม เป็นต้น ด้านที่ 2 มีการสร้างพัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม เมื่อบุคคลเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม เขาจะได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องการปฏิบัติตนในสังคม และในขณะเดียวกันเขาจะเรียนรู้เรื่องการควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ด้วย ด้านที่ 3 การพัฒนาด้านทัศนคติ ความสนใจ ความสามารถ และปฏิกิริยาทางสังคมในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม บุคคลจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีการเคารพบุคคลอื่นจึงจะทำให้อยู่ร่วมกับกลุ่มได้ ถ้าหากไม่มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วทำให้ไม่สามารถปรับตัวได้กับสมาชิกในกลุ่ม ในขณะที่บุคคลมีความซาบซึ้งในกิจกรรมต่าง ๆ อาจจะพัฒนาความสนใจของตนเอง

เมื่อมีการปฏิบัติงานในกลุ่มด้วยเช่นกัน บุคคลมักจะได้ทำงานบางอย่างซึ่งเท่ากับได้พัฒนาความสามารถที่มีอยู่ในตัวบุคคลให้ดีขึ้น นอกจากนี้แล้วยังช่วยให้บุคคลที่มาจากครอบครัวต่างกันได้เรียนรู้เรื่องของสังคมจนสามารถแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมและมีความเข้าใจในเรื่องปกติวิสัยของสังคมดีขึ้น ด้านที่ 4 คุณค่าด้านอาชีพ กิจกรรมกลุ่มบางประเภทไม่ใช่จะให้อรรถประโยชน์ทางอาชีพเท่านั้นแต่จะให้ประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่ออาชีพต่าง ๆ เช่น ดนตรี ศิลปะ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ความสำเร็จในการประกอบอาชีพของบุคคลจะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในอดีต กล่าวคือการสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างประสบการณ์และอาชีพ ถ้าหากความสัมพันธ์นั้นเป็นไปได้อย่างดี ย่อมจะแสดงให้เห็นว่ามีโอกาสจะประกอบอาชีพได้ดี ดังนั้นจึงทำให้เห็นว่าประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำกิจกรรมกลุ่มมีคุณค่าต่อการเลือกการเรียนรู้ และด้านที่ 5 ความเจริญงอกงามด้านความรู้และทักษะในขณะที่ผู้เข้าร่วมได้มีโอกาสทำงานเป็นกลุ่มนั้นอาจจะได้รับความรู้และทักษะบางประการ ตัวอย่าง เช่น การพูดในที่สาธารณะ การอภิปรายกลุ่ม ภาวะเครียดในการทำงานเป็นหมู่คณะ และการประสานงาน เป็นต้น กลุ่มความสนใจที่เป็นสมาชิกอาจจะเป็นด้านการละคร การเขียน การกีฬา การถ่ายรูป ซึ่งย่อมจะช่วยให้มีทักษะเฉพาะอย่างดีขึ้น (คมเพชร ฉัตรสุภากุล, 2546) และการจัดกิจกรรมกลุ่มทำให้สมาชิกรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง รู้สึกว่าตนเองเป็นประโยชน์แก่สังคม อีกทั้งรู้สึกว่าเป็นที่ต้องการและได้รับ การยอมรับจากกลุ่มสมาชิกที่มีการเรียนรู้ที่จะเข้าใจตัวเองและผู้อื่น พร้อมทั้งมีการให้และการรับการแบ่งปันประสบการณ์ที่หลากหลาย ได้รับกำลังใจจากกันและกันในอนาคตที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้ามั่นคงต่อไป (สาวิตรี ล้าเลิศ, 2552)

ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมอัลเกาส์ (กลุ่มศึกษา) มีประโยชน์เป็นอย่างมากทั้งต่อสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมและต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยสมาชิกที่เข้าร่วมจะได้รับการรับรู้ตนเอง ตระหนักถึงความรู้สึกรู้สึกของตนเองและผู้อื่น มีการสร้างแรงจูงใจ มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น รู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อตนเองและผู้อื่น มีการยอมรับตนเองและผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีคุณธรรมจริยธรรม สร้างค่านิยมตามที่สังคมยอมรับ และมีประโยชน์ต่อชุมชนคือ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีโอกาสพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่พึงประสงค์เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคม เห็นคุณค่าของตนเองและมีการสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนเพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2.5 บทบาทของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาส์ (กลุ่มศึกษา)

การดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ได้มากน้อยเพียงใด องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งมาจากการมีส่วนร่วมและการให้ความร่วมมือของสมาชิกภายในกลุ่มว่ามีในลักษณะใด ดังนั้นสมาชิกภายในกลุ่มจะต้องมีการตระหนักและให้ความสำคัญเกี่ยวกับบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษาดังนี้ (กาญจนา ไชยพันธุ์, 2549)

1) สมาชิกภายในกลุ่มควรเคารพในสมาชิกคนอื่น ๆ เพราะในกระบวนการกลุ่มเชื่อว่าทุกคนมีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีความสามารถ บางสิ่งบางอย่างที่เขามีในตัวเขาอาจเป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม รวมทั้งความสามารถและความรอบรู้ทำให้กลุ่มได้ประโยชน์จากสมาชิก ต้องมีความเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของตัวเอง พร้อมทั้งจะให้สมาชิกรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของตัวเอง โดยไม่มีการปิดบังข้อมูลที่เป็นประโยชน์ของส่วนร่วม

2) ต้องยอมรับการดำเนินงานภายในกลุ่ม การที่สมาชิกได้ร่วมกันทำงาน แสดงความคิดเห็น แสดงความสามารถต่าง ๆ ช่วยเหลือบุคคลพลัดภัยในการทำงาน การทำงานในกลุ่มจะช่วยให้ทุกคนได้รับความรู้สึกที่ได้รับการตอบสนองความต้องการของตน โดยสมาชิกต้องยอมรับการดำเนินงานของทุกคนในกลุ่มด้วย

3) การเข้าใจบทบาทของตนเอง การเข้าใจบทบาทของตนเองมีความสำคัญเพราะสมาชิกทุกคนในกลุ่มจะมีบทบาทของตนเอง ซึ่งบทบาทดังกล่าวจะมีผลต่อกระบวนการกลุ่ม ถ้าทุกคนเข้าใจบทบาทของตนเองดี ย่อมทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปด้วยดีและมีโอกาสสูงที่การดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้งจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มที่ร่วมกันกำหนดไว้

4) สมาชิกทุกคนต้องมีความรับผิดชอบต่อกิจกรรมภายในกลุ่ม เนื่องจากความรับผิดชอบของสมาชิกถือเป็นหัวใจสำคัญต่อกระบวนการกลุ่ม ทำให้กิจกรรมภายในกลุ่มดำเนินไปสู่จุดหมาย รวมทั้งผู้นำกลุ่มต้องช่วยให้สมาชิกได้ทำกิจกรรม ไม่สร้างความกดดันความเครียดและความวิตกกังวล แต่ควรส่งเสริมความเป็นไปของกลุ่ม

5) สมาชิกของกลุ่มต้องให้การยอมรับ รับฟัง และซาบซึ้งต่อการให้การช่วยเหลือจากสมาชิก

6) สมาชิกที่ช่วยเหลือกลุ่มควรได้รับการชมเชยจากผู้นำกลุ่มและสมาชิกคนอื่น ๆ ถ้าหากงานดำเนินไปด้วยดี จึงมีการมอบหมายงานให้ตรงตามความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของสมาชิกภายในกลุ่มแต่ละคนเป็นหลัก เพื่อช่วยให้เขาได้รับความสำเร็จและควรให้เขาได้รับคำชื่นชมจากสมาชิกของกลุ่ม

7) สมาชิกควรร่วมกิจกรรมมาก ๆ เพราะช่วยให้บุคคลมีโอกาสมากขึ้นและได้รับประสบการณ์ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง ได้เข้าใจ ได้รับรู้ มีความตระหนัก และยอมรับทั้งตนเองและผู้อื่นมากขึ้น

8) ควรให้ความสนใจต่อประเด็นปัญหาที่กำลังร่วมกันแลกเปลี่ยนตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ และให้ความสนใจต่อกระบวนการในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาเป็นหลัก เพื่อให้การดำเนินการอยู่ในภายใต้กรอบประเด็นที่ต้องการและสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายเป็นสำคัญ ดังนั้นสมาชิกภายในกลุ่มควรให้ความสนใจ ให้ความร่วมมือ และช่วยกันหาวิธีแก้ไขปัญหาเพื่อให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดทุกประการ

9) ควรมีการนำหลักจิตวิทยาการเรียนรู้มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษา ซึ่งเป็นการนำหลักทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการจัดการกิจกรรมกลุ่มศึกษากับสมาชิกภายในกลุ่ม เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมมีประสิทธิภาพและมีความราบรื่นที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคนิคและวิธีการเสริมแรง โดยใช้การเสริมแรงหรือแรงจูงใจร่วมกันกับการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการใช้คำพูด ท่าทาง และสิ่งของ

10) ควรร่วมกันทำให้สมาชิกเกิดความมั่นคงทางอารมณ์ จิตใจ ไม่แสดงอาการท้อแท้อ่อนแอ เนื่องจากสมาชิกภายในกลุ่มแต่ละคนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อความเป็นไปของกลุ่มที่จะประสบความสำเร็จหรือประสบความล้มเหลว

11) สมาชิกภายในกลุ่มควรร่วมมือกับกลุ่มอย่างเต็มความสามารถ การให้ความร่วมมือของสมาชิกสามารถทำให้กลุ่มบรรลุไปถึงจุดหมายที่ตั้งเอาไว้และช่วยตอบสนองความต้องการที่ซ่อนเร้นในใจของบุคคลได้

12) สมาชิกภายในกลุ่มทุกคนควรคำนึงถึงการสื่อสารในกลุ่ม การสื่อสารเป็นหัวใจข้อหนึ่งของกระบวนการกลุ่ม การสื่อสารที่ดีทำให้เกิดวินัยในกลุ่ม ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน กลุ่มจะดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ขึ้นกับการสื่อสาร

ดังนั้นจะเห็นว่าบทบาทของสมาชิกภายในกลุ่มทุกคนล้วนมีผลกระทบต่อความก้าวหน้าและความสำเร็จของกลุ่มหรือมีผลกระทบต่อความล้มเหลวของกลุ่มได้ การดำเนินการของกลุ่มสามารถมีความก้าวหน้ารวดเร็วและนำไปสู่การประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับบทบาทที่สมาชิกภายในกลุ่มแต่ละคนต้องร่วมมือกันในการขับเคลื่อน หากสมาชิกมีความเข้าใจในบทบาทและดำเนินตามบทบาทของตนเป็นอย่างดี มีความมั่นคงทางด้านอารมณ์ จิตใจ ความรับผิดชอบต่อบทบาทของตน เคารพสมาชิกคนอื่น ๆ พยายามปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนสมาชิก และให้ความร่วมมืออย่างเต็มความสามารถ ก็ย่อมทำให้โอกาสในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาดังกล่าวประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดมากขึ้นอย่างแน่นอน

2.6 ลำดับขั้นตอนของการจัดกิจกรรมอัลเกะฮ์ (กลุ่มศึกษา)

ในการจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษาต้องมีลำดับขั้นตอนในการดำเนินการที่ดีที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นแนวทางที่ให้การดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาของแต่ละกลุ่มสามารถดำเนินการในแนวทางเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันมากที่สุด โดยขั้นตอนที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษามี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 ขั้นการมีส่วนร่วม ระยะนี้สมาชิกภายในกลุ่มจะเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มและเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือค้นคว้าแสวงหาสิ่งที่ต้องการรู้นั้นด้วยตนเอง ผลจากการเรียนรู้จะเกิดกับสมาชิกภายในกลุ่มโดยตรง ผู้ที่มีส่วนร่วมมากก็จะได้รับผลการ

เรียนรู้ นั้น ๆ มากขึ้นด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่มมี 3 ด้านได้แก่ 1) ด้านร่างกาย คือการเรียนรู้ที่สมาชิกลงมือปฏิบัติหรือกระทำกิจกรรมด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือการค้นคว้าสืบสวนสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะต้องอาศัยการแสดงออกทางกาย วาจา ในการสื่อความหมายกับผู้อื่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน 2) ด้านจิตใจ คือการที่สมาชิกเกิดความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ลงมือปฏิบัติกันอย่างแท้จริง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้จะนำไปสู่การรับรู้แนวคิดและการเรียนรู้ทางด้านเนื้อหาเป็นอย่างดี และช่วยให้สมาชิกสามารถจดจำเนื้อหาได้นานอีกด้วย และ 3) ด้านปัญญาหรือสมอง คือการเรียนรู้ที่เกิดจากการเห็นจริง มีการค้นพบสิ่งที่ต้องการเรียนรู้และสร้างแนวคิดจากสิ่งที่ได้รับรู้นั้นจะทำให้การเรียนรู้มีความหมายต่อผู้เรียนมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาแนวความคิดและเหตุผลในการพิจารณาไตร่ตรองในการทำงาน การตัดสินใจ การวิเคราะห์ และสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ขั้นที่ 2 ขั้นการวิเคราะห์ เป็นระยะที่สมาชิกจะร่วมกันวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้ทันที หลังจากทีลงมือทำกิจกรรมจะช่วยให้สมาชิกมีความรู้กว้างขวาง สามารถประเมินความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม วิธีการดำเนินกิจกรรม ผลการเรียนรู้ ตลอดจนช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตนเองดีขึ้น ขั้นที่ 3 ขั้นสรุปและประยุกต์หลักการ เป็นระยะที่สมาชิกจะรวบรวมแนวคิดที่ตนค้นพบ แนวคิดที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นแล้วสรุปเป็นหลักการของตนเอง ซึ่งสมาชิกสามารถนำหลักการนั้นไปประยุกต์ใช้ในอนาคตหรือประยุกต์ให้เข้ากับตนเองได้ การประยุกต์นั้นจะทำได้ 2 ลักษณะ คือลักษณะที่ 1 การประยุกต์เพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพหรือพัฒนาตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่น ตลอดจนเสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และลักษณะที่ 2 การประยุกต์เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และเพื่อใช้ในการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนช่วยในการคิดค้นและประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้น และขั้นที่ 4 ขั้นประเมินผล โดยให้สมาชิกเป็นผู้ประเมินผลการจัดกิจกรรมกลุ่มของตนเองและของกลุ่มจากการอภิปราย ให้ข้อเสนอแนะและติชมร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม (ศุภวดี บุญญวงศ์, 2527) เมื่อสมาชิกเริ่มเข้ากลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมกลุ่มศึกษาอาจพบว่าพฤติกรรมที่แสดงออกในกลุ่มนั้นมีความแตกต่างจากที่เข้ากลุ่มได้เป็นเวลานาน ทั้งนี้ เพราะว่าการที่จะทำให้กลุ่มเป็นกลุ่มที่สมบูรณ์นั้นจะต้องอาศัยเวลาในการพัฒนา ซึ่งจะต้องผ่านระยะต่าง ๆ 4 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ระยะที่บุคคลแต่ละคนมีการแข่งขันและมีศูนย์กลางอยู่ที่ตนเอง ระยะที่ 2 ระยะของความขัดแย้งและความคับข้องใจ ระยะที่ 3 ระยะที่กลุ่มมีความสามัคคี และระยะที่ 4 ระยะที่มีผลงานและยึดกลุ่มเป็นศูนย์กลาง (คมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2546)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการดำเนินกิจกรรมกลุ่มมีขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 ขั้นการมีส่วนร่วม โดยให้สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษาได้มีโอกาสในการลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือคิดค้นแสวงหาสิ่งที่ต้องการตามกลุ่มได้กำหนดจุดมุ่งหมายไว้ ขั้นที่ 2 ขั้นการวิเคราะห์ โดยให้สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษาได้มีโอกาสในการร่วมกันวิเคราะห์ประสบการณ์เรียนรู้ทันทีหลังจากทีลงมือกระทำกิจกรรมตามที่กลุ่มตกลงร่วมกัน ขั้นที่ 3 ขั้นการสรุปและประยุกต์หลักการ โดยให้สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษาได้มีโอกาสในการรวบรวมแนวคิดที่ค้นพบและที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการร่วมกันทำกิจกรรมกลุ่ม แล้วสรุปเป็นหลักการของกลุ่มและหลักการของตนเอง แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบุคลิกภาพหรือการพัฒนาตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในอนาคต และขั้นที่ 4 ขั้นการประเมินผล โดยให้สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษาได้มีโอกาสในการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ข้อเสนอแนะและติชมร่วมกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองต่อไป

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอัลเกะฮ

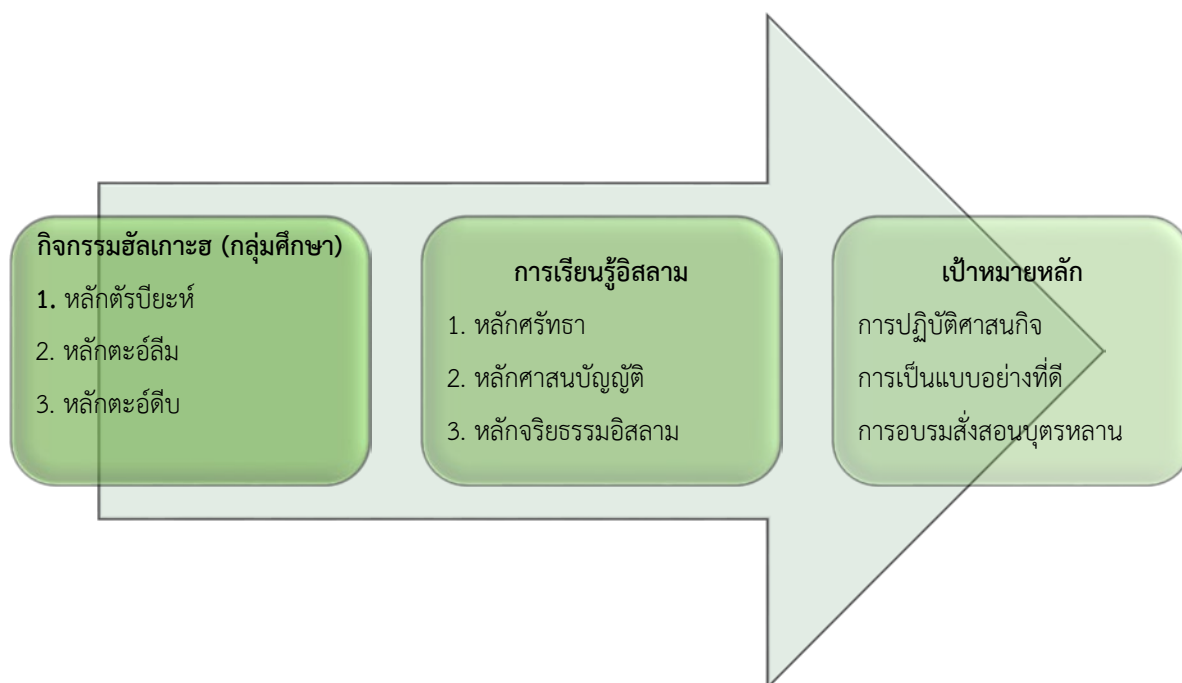
ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดให้มีการนำกิจกรรมอัลเกะฮ (กลุ่มศึกษา) มาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุโดยการนั่งเป็นวงกลมเพื่อร่วมกันศึกษาอิสลามร่วมกัน โดยเน้นการนำความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามมาใช้ในการขัดเกลาจิตใจ อบรมสั่งสอน และร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยมีจุดหมาย

เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนาตามแนวคิดทฤษฎีที่ว่าการจัดกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) เป็นกระบวนการหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ทักษะ ทศนคติ อุดมการณ์ วัฒนธรรม และบุคลิกภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการทำให้บุคคลมีพฤติกรรมและมีวิถีการดำเนินชีวิตตามแนวทางที่สังคมต้องการ ทำให้บุคคลมีการปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับแบบแผนและบรรทัดฐานทางสังคม และเป็นกระบวนการที่จำเป็นและมีประโยชน์ต่อสังคมมาก เนื่องจากเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างให้สมาชิกในสังคมมีระเบียบวินัย มีการปฏิบัติตนสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคมและสามารถดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างให้สมาชิกในสังคมมีแรงบันดาลใจ อุดมการณ์ ทศนคติ และความเชื่อ จนทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและทำให้สังคมมีความก้าวหน้า และที่สำคัญเป็นการสร้างความรู้และทักษะที่จำเป็นพื้นฐานต่อการดำเนินชีวิตในสังคม (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2545; ปาณานิ ฐิติวัฒนา, 2547) สำหรับการขัดเกลาในอิสลามส่วนใหญ่จะใช้ระบบการให้ความรู้ความเข้าใจ ประสบการณ์หรือทักษะเกี่ยวกับหลักคำสอน และเป็นกระบวนการอบรมและบ่มเพาะให้มนุษย์มีระดับสติปัญญาและจิตวิญญาณที่สูง อันส่งผลต่อการมีพัฒนาการทางสังคม ร่างกาย อารมณ์ และสติปัญญาที่ดี และทำให้สมาชิกในสังคมเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม และมีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิตในสังคม (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546; มัสลัน มาหะมะ, 2552) นอกจากนี้กระบวนการขัดเกลาในอิสลามยังมีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์ได้แสวงหาความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ เพื่อชีวิตในอนาคตที่ตอบสนองความต้องการของสังคมและเพื่อพัฒนาพฤติกรรม บุคลิกภาพ และนิสัยใจคอให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาจนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข (มัสลัน มาหะมะ, 2552)

การใช้กิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมได้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการจัดกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) เป็นการใช้กระบวนการและแนวทางหลักในการนำองค์ความรู้ด้านศาสนาและหลักการศาสนามาพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน (อูบอับบานะห์, มปป.; อัลบุนยาน, มปป.) กระบวนการขัดเกลาจิตใจและจิตสำนึกมีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่ต้องการ เป็นการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบสังคม เป็นการปลูกฝังระเบียบวินัย เป็นการปลูกฝังความมุ่งหวังในชีวิตตามที่กลุ่มยอมรับ และเพิ่มทักษะในการดำเนินชีวิต และเป็นกระบวนการที่มีการนำหลักการศาสนาอิสลามมาประยุกต์ใช้ในการสร้างความรู้ความเข้าใจและความตระหนักแก่ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มศึกษา เพราะมุสลิมทุกคนต้องสำนึกและตระหนักตลอดเวลาว่าการศึกษาด้านหลักการศาสนาอิสลามเป็นหน้าที่ที่มุสลิมทุกคนต้องศึกษาหาความรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักคุณธรรม จริยธรรม เพื่อยึดถือเป็นระบบแห่งชีวิต และเกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และกระบวนการ ตลอดจนเกิดเจตคติที่ดีอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง สามารถพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักการความเชื่อและวิธีการทางศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นให้มีคุณลักษณะนิสัย ค่านิยม เจตคติ พฤติกรรม และการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวัน (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546; มัสลัน มาหะมะ, 2552) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมุสลิม เพราะสามารถป้องกันตนเองจากปัญหาต่าง ๆ ได้ เนื่องจากความรู้เป็นสิ่งที่จะช่วยป้องกันไม่ให้หลงไปกับสภาพแวดล้อมและกระแสสังคม ทำให้มุสลิมมีความรอบน้อมถ่อมตน และมีวิถีชีวิตตามกรอบที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ (ดลมนรรัตน์ บากา และ เกษตรชัย และหิม, 2553) มุสลิมที่มีพฤติกรรมเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมและตามหลักการศาสนาอิสลามมักเป็นมุสลิมที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม มีการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ได้รับการปลูกฝังจริยธรรมอิสลาม และได้ผ่านกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพ และคุณธรรมตามที่หลักการศาสนาอิสลามกำหนด (อักคินี แวกพงศ์, 2548; มัสลัน มาหะมะ, 2552) และการปลูกฝังหลักศรัทธา หลักการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนา และหลักจริยธรรมอิสลามมีเป้าหมายเพื่อสร้างมุสลิมที่สมบูรณ์ โดยผู้ที่ทำหน้าที่ในการปลูกฝังจะต้องมีความบริสุทธิ์ใจ ความยำเกรง ความรอบรู้ ความสุภาพ และมีความตระหนักว่าเป็นงานที่จะถูกสอบสวนและมีผลตอบแทนในโลกนี้และโลกหน้า โดยการปลูกฝังแบบองค์รวม แบบต่อเนื่อง และแบบมีส่วนร่วม ซึ่งใช้ 6 วิธีการ ได้แก่ วิธีการสร้าง

แบบอย่างที่ดี วิธีการสร้างแรงจูงใจ วิธีการตักเตือน วิธีการนำเสนอประวัติศาสตร์อิสลาม วิธีการจัดกิจกรรม ปลุกฝังอัคลากอย่างสม่ำเสมอ และวิธีการจัดสภาพแวดล้อมที่ดี (มनुศักดิ์ โต๊ะเถื่อน, 2554)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการจัดกิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้อายุมุสลิมได้ ซึ่งเป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบและอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมุสลิมควรได้รับการอบรมแนวทางที่ถูกต้องที่เน้นกระบวนการขัดเกลาจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และจิตวิญญาณทางศาสนาอิสลามมาเป็นแนวทางหลักในการดำเนินการ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมให้มุสลิมอยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามโดยการบูรณาการ ประสานความร่วมมือ ร่วมกันดำเนินงาน และเปิดโอกาสให้มุสลิมได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกกระบวนการ เพื่อตอบสนองความต้องการและการได้รับความร่วมมือ อันส่งผลทำให้การดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) มาใช้ในการจัดกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมเกี่ยวกับ 3 หลักการพื้นฐานในศาสนาอิสลาม ได้แก่ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม โดยเน้นกระบวนการในการอบรม ขัดเกลา และบ่มเพาะสติปัญญาร่างกายและจิตวิญญาณที่ครอบคลุม 3 หลักการคือ หลักศรัทธา คือการอบรมและการขัดเกลาจิตใจ หลักตะอ์ลีมคือการถ่ายทอดความรู้ทั้งความรู้ทางศาสนาเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจ และหลักตะอ์ดีบคือการอบรมจริยธรรมอิสลาม เพื่อปลุกฝังและขัดเกลาจิตใจผู้สูงอายุให้ยึดมั่น ศรัทธา และเพื่อบรรลุเป้าหมายหลักของผู้สูงอายุที่ต้องการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างครบถ้วน สมบูรณ์ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดผังความคิดของกิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) ที่นำมาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ดังผังความคิดในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 กิจกรรมฮัลเกาะฮ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

3. การเรียนรู้ผู้สูงอายุ

3.1 การจำแนกกลุ่มผู้สูงอายุ

คำว่า “ผู้สูงอายุ” หมายถึงบุคคลที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ซึ่งสามารถจำแนกตามเกณฑ์อายุเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุตอนต้น (อายุระหว่าง 60-69 ปี) ซึ่งเป็นบุคคลที่สภาวะทางกายภาพและสรีระวิทยาเริ่มเปลี่ยนแปลงไม่มาก ทำให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ผู้สูงอายุตอนกลาง (อายุระหว่าง 70-79 ปี) ซึ่งเป็นบุคคลที่สภาวะทางกายภาพและสรีระวิทยามีเปลี่ยนแปลงพอสมควร ทำให้การช่วยเหลือตนเองบกพร่อง เริ่มต้องการความช่วยเหลือในบางสิ่งบางอย่าง และผู้สูงอายุตอนปลาย (อายุระหว่าง 80 ปีขึ้นไป) ซึ่งเป็นบุคคลที่สภาวะทางกายภาพและสรีระวิทยามีเปลี่ยนแปลงมากและเห็นได้อย่างชัดเจน บางคนมีความพิการ บางคนช่วยเหลือตนเองบางอย่างไม่ได้ และจำเป็นต้องมีคนช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด (เขียวลักษณ์ ปรปักษ์ขาม และจรรยา ภัทรอาษา, 2550) นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกผู้สูงอายุตามเกณฑ์สภาพสุขภาพร่างกายออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้มาก (ติดสังคมหรือพึ่งตนเองได้) หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงดีแม้มีโรคประจำตัวแต่ก็สามารถควบคุมได้ เดินไปเดินมาคล่องแคล่ว สามารถประกอบกิจวัตรประจำวัน รับประทานอาหาร ขับถ่าย อาบน้ำ แต่งตัว และทำกิจกรรมในโอกาสต่างๆ ได้ด้วยตนเองหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตนเองผู้อื่น สังคม และชุมชนได้ 2) ผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ปานกลาง (ติดบ้านหรือพึ่งตนเองได้บ้าง) หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย มีอาการเจ็บป่วยโรคเรื้อรังอาจพิการทุพพลภาพบางส่วน เช่น โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง ปวดข้อ ปวดเข่า แต่สามารถประกอบกิจวัตรประจำวันและทำกิจกรรมในโอกาสต่างๆ ได้ด้วยตนเองในบางครั้ง เช่น รับประทานอาหาร ขับถ่าย อาบน้ำ และแต่งตัว เป็นต้น โดยอาจจะต้องอาศัยความช่วยเหลือและดูแลจากสมาชิกในครอบครัว บุตรหลาน ญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่นบ้าง และ 3) ผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้น้อย (ติดเตียงหรือพึ่งตนเองไม่ได้) หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย มีอาการเจ็บป่วย โรคประจำตัว พิการ ทุพพลภาพ เดินไปมาไม่ได้ และไม่สามารถประกอบกิจวัตรประจำวันและทำกิจกรรมในโอกาสต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง เช่น รับประทานอาหาร ขับถ่าย อาบน้ำ และแต่งตัว เป็นต้น ต้องอาศัยความช่วยเหลือและดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่องจากสมาชิกในครอบครัว บุตรหลาน ญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่น (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 12, 2558)

สำหรับการจำแนกผู้สูงอายุตามเกณฑ์ลักษณะความต้องการความช่วยเหลือสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging) เป็นกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ พึ่งพาตนเอง ไม่ยากจน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในกลุ่มนี้ต้องเน้นการสร้างเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดีอย่างต่อเนื่อง เพิ่มช่องทางในการทำงานตามความสมัครใจโดยการขยายอายุของการทำงานส่งเสริมอาชีพภายหลังเกษียณอายุราชการ เปิดโอกาสให้มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาแก่คนรุ่นหลัง รวมทั้งการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ในการช่วยเหลือผู้สูงอายุกลุ่มที่ประสบปัญหาให้กลับมาใช้ชีวิตได้ปกติสุข 2) กลุ่มที่พอช่วยเหลือตนเองได้ (Independent Living for Elderly) เป็นผู้สูงอายุกลุ่มที่พอช่วยเหลือตนเองได้ แต่ยังไม่มียาเสพติดในการพัฒนาสังคมส่วนรวมต้องเน้นการสร้างเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดี การสร้างหลักประกันรายได้อย่างต่อเนื่องตามความสมัครใจ เช่น การส่งเสริมอาชีพที่หลากหลายตามความต้องการและเหมาะสมกับวัย การส่งเสริมพฤติกรรมการใช้ยาที่เหมาะสมและการบริหารจัดการเงินออมอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการให้ความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และ 3) กลุ่มที่ต้องการความช่วยเหลือ (Disabled Elderly) ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคเกษตรและผู้ที่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ยากจน ขาดคนเลี้ยงดู หรือประสบปัญหาต่าง ๆ เช่น พิการ ทุพพลภาพ ถูกทำร้าย เป็นต้น ถือเป็นกลุ่มที่ต้องการได้รับการดูแลจากครอบครัวสังคมจะต้องมีการเข้าไปช่วยเหลือกลุ่มเหล่านี้โดยตรงด้วยการจัดสวัสดิการด้านต่างๆ ให้ทั่วถึง เช่น ระบบการดูแลระยะยาว (Long Term

Care) ด้านสุขภาพและสังคมอย่างเป็นองค์รวมตั้งแต่บริการขั้นพื้นฐานในชุมชนบริการรักษา ผู้ป่วยเรื้อรังจนถึงบริการส่งต่อที่มีประสิทธิภาพรวดเร็ว ควบคู่ไปกับการดูแลผ่านครอบครัว เช่น การใช้มาตรการทางภาษี การให้เงินอุดหนุนทางการเงิน ฯลฯ รวมทั้งการดูแลผ่านชุมชน เช่น การจัดสวัสดิการ ชุมชนและอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อประกอบอาชีพ เป็นต้น (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 12, 2558)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายสำหรับการวิจัยในครั้งนี้คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging) เป็นกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีรายได้เพียงพอสามารถพึ่งพาตนเอง และสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่การศึกษาครั้งนี้กำหนดไว้ตามความสมัครใจ โดยเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดความรู้แก่ลูกหลาน นอกจากนี้ยังเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ดีมาก (ติดสังคมหรือพึ่งตนเองได้) ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงดีแม้มีโรคประจำตัวแต่ก็สามารถควบคุมได้ เดินไปเดินมาคล่องแคล่ว สามารถประกอบศาสนกิจประจำวัน และสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยตนเองได้ โดยเฉพาะการทำกิจกรรมอัลเกาะฮ์

3.2 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ

การเรียนรู้ตลอดชีวิตนับเป็นกระแสหลักของสังคมในปัจจุบันที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สอดแทรกในวิถีชีวิตของมนุษย์ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิ่งที่เกิดมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับความรู้ในฐานะพลังในการขับเคลื่อนสังคม เพื่อให้สังคมก้าวไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับของสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และองค์กร โดยสมาชิกทุกคนในสังคมต้องให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สำหรับการศึกษาในครั้งนี้มีการนำเสนอแนวคิดทฤษฎีหลักที่สำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ 3 แนวคิด คือ ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง และการศึกษาตลอดชีวิต

1) ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Adult Learning Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เป็นเรื่องของศาสตร์และศิลป์ในการสอนผู้ใหญ่ โดยผู้ให้ความรู้จะมีหน้าที่หลักในการอำนวยความสะดวกและบริหารจัดการในเรียนรู้ กล่าวคือ ผู้ให้ความรู้ต้องเป็นผู้ช่วยให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมไปถึงทักษะ พฤติกรรม ค่านิยม และทัศนคติด้วย ซึ่งผู้ให้ความรู้จะไม่สอนผู้ใหญ่โดยตรงในสิ่งต่าง ๆ แต่ผู้ให้ความรู้จะช่วยเหลือให้ผู้ใหญ่เรียนรู้และมีการตกผลึกด้วยตนเอง (อาซัยญา รัตนอบล, 2551; ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558) ซึ่งผู้สูงอายุที่ต้องการจะเรียนรู้จะต้องมีคุณลักษณะดังนี้ 1) ผู้เรียนรู้ได้หลุดพ้นจากการพึ่งพาไปสู่ความเป็นอิสระที่สามารถชี้นำตนเองได้ 2) ผู้เรียนรู้สามารถถึงประสบการณ์ชีวิตของพวกเขามาช่วยในการเรียนรู้ได้ทันที 3) ผู้เรียนรู้พร้อมที่จะเรียนรู้ตามการเปลี่ยนแปลงของบทบาทใหม่ทางสังคมหรือบทบาทของชีวิต 4) ผู้เรียนรู้เน้นปัญหาเป็นศูนย์กลางและต้องการเรียนรู้สิ่งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ทันที 5) ผู้เรียนรู้มีแรงจูงใจภายในเป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้มากกว่าปัจจัยภายนอก (Corley, 2008; อมราภรณ์ หมีปาน, 2552; ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558) ซึ่งทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ได้ยึดผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลาง และถือว่าประสบการณ์ของผู้เรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญสำหรับการเรียนรู้ จากพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวได้ต่อยอดมาเป็นแนวทางการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ซึ่งผู้เรียนสามารถชี้นำตนเองไปสู่การเรียนรู้ที่ต้องการได้ โดยมีผู้สอนเป็นผู้คอยสนับสนุนและช่วยเหลือเท่านั้น (ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558)

2) แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (Self-Directed Learning) การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจอย่างมากและอยู่คู่กับผู้เรียนรู้วัยผู้ใหญ่ จนกลายเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ที่สำคัญของผู้ใหญ่ โดยมีแนวคิดพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ว่ามนุษย์เกิดขึ้นมาพร้อมกับพลังที่ไม่จำกัดสำหรับการเจริญเติบโตและการพัฒนา โดยการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาของมนุษย์ ซึ่งผู้ให้

ความรู้ต้องระมัดระวังที่จะไม่เข้าไปแทรกแซงหรือเข้าไปควบคุมกระบวนการของการเรียนรู้ของผู้เรียนรู้ ผู้ให้ความรู้ควรทำหน้าที่เพียงผู้แนะนำเท่านั้น การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองได้เน้นที่ความเป็นอิสระส่วนบุคคล และความรับผิดชอบตนเองในการเรียนรู้ ซึ่งนักการศึกษาต่างยอมรับว่าผู้เรียนรู้ที่มีความใฝ่รู้และพยายามที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ เป็นลักษณะของผู้เรียนที่มีการชี้นำตนเองในการเรียนรู้ ซึ่งจะสามารถเรียนรู้ได้ดีกว่าผู้เรียนที่เรียนโดยการชี้นำจากผู้อื่น นักการศึกษาจึงให้ความสำคัญกับการเรียนแบบชี้นำตนเอง นอกจากนี้การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองยังเป็นการส่งเสริมให้บุคคลที่เรียนรู้ด้วยการริเริ่มของตนเองจะเรียนได้มากกว่า ดีกว่า มีความตั้งใจ มีจุดมุ่งหมายและมีแรงจูงใจสูงกว่า สามารถนำประโยชน์จากการเรียนรู้ไปใช้ได้ดีกว่าและยาวนานกว่าคนที่เรียนรู้โดยเป็นแต่เพียงผู้รับหรือรอการถ่ายทอดจากผู้สอนเท่านั้น ซึ่งการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองยังสอดคล้องกับพัฒนาการทางจิตวิทยาและกระบวนการทางธรรมชาติที่ว่าเมื่อบุคคลเติบโตขึ้นบุคคลจะมีความต้องการทางจิตวิทยาที่เป็นตัวของตัวเองสูงขึ้น เริ่มพัฒนาความสามารถในการรับผิดชอบตนเองมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้บุคคลมีทิศทางของการบรรลุผลภาวะจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นการพัฒนาไปสู่การชี้นำตนเองเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองทำให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับพัฒนาการใหม่ๆ ทางการศึกษา เช่น หลักสูตรห้องเรียนแบบเปิด ศูนย์บริการวิชาการ การศึกษาอย่างอิสระ มหาวิทยาลัยเปิด ล้วนเน้นให้ผู้เรียนรับผิดชอบการเรียนรู้เอง (ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558)

3) การศึกษาตลอดชีวิต มนุษย์ศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา นับจากวันแรกที่ลืมตาดูโลกจนกระทั่งวันสุดท้ายของชีวิต การศึกษาเรียนรู้เปรียบได้กับการหายใจ หากมนุษย์หยุดศึกษาเรียนรู้ก็เท่ากับมนุษย์หยุดหายใจ เมื่อมนุษย์หยุดหายใจก็เท่ากับว่ามนุษย์นั้นได้ตายไปจากโลกนี้แล้ว กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์จึงเกิดขึ้นตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมให้มนุษย์ได้เรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาหรือกิจกรรมเรียนรู้โดยตรงหรือจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ทั้งนี้เพราะสภาพสังคมได้แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ การดำรงชีวิตและการเรียนรู้ของมนุษย์จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ในบริบทแวดล้อมที่สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ได้เกิดการเรียนรู้ นักการศึกษาและนักจัดกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจในแนวคิดและหลักการเรียนรู้ดังกล่าวเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนรู้ได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงกับตัวผู้เรียนโดยบทบาทผู้สอนเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น (อมรารักษ์ หนีปาน, 2552)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองเป็นแนวคิดที่เปิดโลกทัศน์ให้คนทั่วไปได้รับรู้ถึงความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องของผู้ใหญ่ที่แม้จะพ้นจากสภาพเกณฑ์การศึกษามาแล้วก็ตามแต่ก็ยังสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต แนวคิดดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีผู้สอนเป็นผู้คอยสนับสนุนและชี้แนะให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3.3 การเรียนรู้ตามอัธยาศัยและตามธรรมชาติสำหรับผู้สูงอายุ

บุคคลในทุกช่วงวัยมีความจำเป็นต้องเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาตนเอง ตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น และความต้องการจำเป็นในการทำกิจกรรมบางอย่าง รวมทั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความสนใจกับบุคคลอื่น ซึ่งหลักการเรียนรู้ตามอัธยาศัยหรือตามธรรมชาติสำหรับผู้สูงอายุได้รับอิทธิพลสำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมที่เกิดขึ้นโดยตรงกับผู้สูงอายุ สำหรับหลักการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุนั้นมีผู้เสนอหลักการเรียนรู้จำนวนมาก ตัวอย่างเช่น สุรกุล เจนอบรม (2542) ได้เสนอหลักการเรียนรู้ตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงอายุ โดยเสนอว่าต้องให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุครบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) กิจกรรมการเรียนรู้ด้านความรู้พื้นฐาน เพื่อให้เกิดความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต 2) กิจกรรมการเรียนรู้ด้านการฝึกทักษะ เพื่อให้ความรู้และทักษะอาชีพ สร้างรายได้ก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง และ 3) กิจกรรมการเรียนรู้ด้านข่าวสารข้อมูล ซึ่งต้องให้ผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้

ตลอดชีวิต โดยมีหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ การจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะจัดฝึกวิชาชีพระยะสั้น การจัดการเรียนรู้หรือกิจกรรมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางใจ โดยให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้พบปะสังสรรค์กับบุคคลวัยเดียวกันหรือต่างวัย การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนาจิตใจให้เกิดขึ้นในสังคม เพื่อเป็นการเตรียมตัวให้เป็นผู้สูงอายุที่ดี และการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาค่านิยมและเจตคติที่ดีต่อสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ และ อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ (2554) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัยของผู้สูงอายุควรคำนึงถึงหลักการ 3 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุช้าลง ไม่สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วและหลากหลาย ซึ่งอวัยวะต่างๆ เสื่อมโทรมลงและหย่อนสมรรถภาพตามอายุที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้มีความจำลดลง ความคิดความรู้สึก และปฏิกิริยาตอบสนองต่างๆ เป็นไปโดยเชื่องช้า การเคลื่อนไหวของข้อ กล้ามเนื้อต่างๆ เป็นไปโดยไม่สะดวก มือเท้าสั่น มีอาการอ่อนล้า เหนื่อยง่าย 2) การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ เนื่องจากความเสื่อมสมรรถภาพของทางร่างกายกระทบต่อจิตใจและการปรับตัว เมื่อพละกำลังถดถอยจึงต้องลดบทบาทและหน้าที่ต่างๆลง ผู้สูงอายุจึงไม่สามารถปรับตัวได้ ขาดความเชื่อมั่น และ 3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ เมื่อบทบาทของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงไป จากผู้ให้มาเป็นผู้รับ จากผู้หาเลี้ยงครอบครัวมาเป็นผู้พึ่งพิงอาศัย ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเสียพลังอำนาจ หดความสำคัญ และอับอาย ประกอบกับค่านิยมเกี่ยวกับการเคารพนับถือผู้สูงอายุลดลง ผู้สูงอายุถูกมองว่าเป็นคนล้าสมัย ไม่ทันต่อเหตุการณ์ ความรู้ประสบการณ์ของผู้สูงอายุกลายเป็นของไม่มีค่า และไม่สามารถนำไปใช้สั่งสอนใครได้

จากหลักการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุที่ได้กล่าวมานั้นสรุปว่า การเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ซึ่งในพระราชบัญญัติแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้เน้นย้ำว่าการศึกษาตามอัธยาศัย (การเรียนรู้ตามธรรมชาติหรือตามอัธยาศัย) ยังไม่ได้นำมาพิจารณาดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมและจริงจังนั้นต้องยึดหลักการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในวัยของตนได้เป็นอย่างดี และต้องตอบสนองปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งเสนอว่าบุคคลต้องเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา อันสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ โดยกิจกรรมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัยหรือตามธรรมชาติสำหรับผู้สูงอายุ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ด้านความรู้พื้นฐานโดยการจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษา เพื่อให้เกิดความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต กิจกรรมด้านการฝึกทักษะ เพื่อให้ความรู้และทักษะอาชีพ สร้างรายได้ก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง (เชื่อมโยงกับการใช้ระบบชเชกาท) และกิจกรรมด้านข่าวสารข้อมูล ซึ่งเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยของผู้สูงอายุ เพื่อผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการรับมือกับปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้อย่างเหมาะสม

3.4 การเรียนรู้เป็นทีมในศตวรรษที่ 21

สังคมในศตวรรษที่ 21 มีสถานการณ์ที่แตกต่างจากศตวรรษที่ผ่านมาส่งผลทำให้การพัฒนาและส่งเสริมทักษะและการเรียนรู้ต้องมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไป การนำแนวคิดเรื่องทักษะแห่งอนาคตใหม่ในศตวรรษที่ 21 มาเป็นประเด็นที่สังคมต่างก็มีความกังวลและเห็นความจำเป็นที่ต้องมีทักษะที่เหมาะสมกับโลกแห่งศตวรรษที่ 21 จึงได้พัฒนาวิสัยทัศน์และกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ขึ้น โดยการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยและกิจกรรมกลุ่มศึกษาในครั้งนี้ คือ ทักษะการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันเป็นทีม ซึ่งเป็นทักษะ 1 ใน 8 ของทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม 8C (วิจารณ์ พานิช, 2558) ที่เน้นย้ำให้มีการส่งเสริมให้ทุกคนมีทักษะในการทำงานร่วมกันเป็นทีมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้เรียนรู้ควรมีความสามารถในการประสานงานกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี มีทักษะของการเป็นผู้นำ รวมทั้งการเป็นผู้ตามที่ดี สามารถสื่อสารกับผู้อื่นในการดำเนินงานต่างๆ เช่น การมอบหมายงาน การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ เป้าหมายร่วมกันให้กับผู้ร่วมกิจกรรมได้ รวมทั้งการเป็นผู้ฟังและผู้ร่วมปฏิบัติงานที่ดีโดยผ่านกระบวนการอภิปรายผล ดังผลการศึกษาที่พบว่าหัวใจสำคัญของการเรียนรู้เป็นทีมก็คือการเรียนรู้ผ่านการอภิปราย ซึ่งเป็นกระบวนการ

การโต้แย้ง การถกประเด็น การให้เหตุผลสนับสนุนหรือคัดค้าน เพื่อร่วมกันหาข้อสรุปร่วมกันที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคม (ไอยฤทธิ ไทยพิสุทธิกุล, 2559) การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่มีประสิทธิภาพประการหนึ่ง คือ การจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการทำงานเป็นทีมที่ผู้เรียนจะเรียนรู้โดยตรงในรูปแบบของกิจกรรมกลุ่ม โดยร่วมกันทำงานเป็นทีม เตรียมตัวศึกษาเนื้อหามาก่อน ใช้เวลาในการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ การฝึกแก้ปัญหาด้วยกระบวนการกลุ่ม และได้รับข้อมูลย้อนกลับที่ถูกต้อง (ปานทิพย์ ผ่องอักษร, 2561) และการเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นทีม มีผลต่อการพัฒนาการของผู้เรียนและบรรยากาศในการเรียนรู้ ซึ่งในการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนต้องเรียนรู้เป็นทีม เพราะโลกสมัยใหม่นั้นความร่วมมือสำคัญกว่าการแข่งขัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมบรรยากาศของความคิดที่หลากหลาย มีการกระบวนการรับฟังซึ่งกันและกัน และที่สำคัญทำให้ผู้เรียนรู้ถึงความเข้าใจว่าเนื้อหาที่เรียนรู้ในแต่ละครั้งนั้นเพื่อน ๆ ที่ร่วมกิจกรรมมีคิดเห็นกันอย่างไร (นพพร ชลารักษ์, 2558)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในการจัดการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุควรมีการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นทีม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ผ่านกระบวนการร่วมกันทำงานเป็นทีมในการเตรียมตัวศึกษาประเด็นเนื้อหาที่ผู้นำกลุ่มได้มอบหมายและผ่านกระบวนการอภิปรายผลเพื่อแสดงความคิดเห็นและรับฟังแนวความคิดของเพื่อน ๆ และร่วมกันหาข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ร่วมกันต่อไป

3.5 การเรียนรู้ของผู้สูงอายุกับสมองเสื่อม

ผู้สูงอายุทุกคนมีความเสี่ยงต่อภาวะสมองเสื่อม ซึ่งเป็นอาการที่เกิดจากสมองทำหน้าที่ผิดปกติที่เกิดจากสมองทำงานเสื่อมลงตามอายุที่มากขึ้น หรือพันธุกรรม หรือโรคต่าง ๆ เช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคไขมันในเลือดสูง โดยเฉพาะในสมองส่วนที่ไปเลี้ยงสมองอาจมีไขมันสะสมในเส้นเลือดทำให้เลือดไปเลี้ยงสมองน้อยลง การขาดเลือดทางสมอง โรคซึมเศร้า หรือโรคทางระบบประสาท จนส่งผลต่อปัญหาด้านต่าง ๆ 1) ทักษะความจำ ความตั้งใจและสมาธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจำระยะสั้นที่ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลสั้นประมาณ 30 – 60 วินาที และความจำระยะยาวที่ใช้ระยะเวลาเก็บมากกว่า 1 นาทีขึ้นไป ซึ่งคงอยู่ได้นาน แต่ถ้าหากไม่ได้ดึงมาใช้ก็จะค่อย ๆ หายไป ส่วนความตั้งใจเป็นความสามารถในการจดจ่อต่อสิ่งหนึ่งหรือกิจกรรมหนึ่งโดยไม่วกแวก ในขณะที่สมาธิคือความสามารถในการคงความตั้งใจไว้เป็นเวลานาน ซึ่งถ้าหากขาดทั้งความตั้งใจและสมาธิแล้วจะส่งผลต่อศักยภาพด้านการจำ 2) ทักษะด้านการรับรู้และความรู้ความเข้าใจ เป็นความสามารถในการแปลผลสิ่งเร้าจากการรับรู้ความรู้สึก ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การดมกลิ่น การรับรส และการเคลื่อนไหวให้เป็นข้อมูล และใช้ข้อมูลนั้นออกมาเป็นการกระทำอย่างเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจเป็นกระบวนการที่มีการรับข้อมูลผ่านการรับรู้ เรียนรู้ และมีการวิเคราะห์ข้อมูลส่งต่อไปเก็บเป็นความจำ ซึ่งความจำจะจัดว่าอยู่ในทักษะด้านนี้ด้วย รวมทั้งกระบวนการนำมาใช้การตัดสินใจ การแก้ปัญหาต่าง ๆ และการปรับตัวให้เหมาะสมกับความต้องการของสิ่งแวดล้อม 3) ทักษะด้านการบริหารจัดการ เป็นทักษะด้านความรู้ความเข้าใจขั้นสูงที่หน้าที่ด้านการปรับตัวและควบคุมตนเอง เพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางและจัดระเบียบพฤติกรรม ประกอบไปด้วยทักษะต่าง ๆ ที่ช่วยให้ทำกิจกรรมได้ เช่น ทักษะการเริ่มต้นทำกิจกรรม การวางแผน การตัดสินใจ การเลือกเป้าหมาย การจัดระเบียบ การแก้ไขปัญหา ฯลฯ 4) การสื่อสารหรือการเข้าใจคำศัพท์ ผู้ที่มีภาวะสมองเสื่อมจะค่อย ๆ สูญเสียทักษะในการสื่อสารและการเข้าใจคำศัพท์ โดยเริ่มแรกอาจจะลืมชื่อบุคคลหรือสถานที่ ต่อมาจะมีปัญหาเรื่องการใช้สรรพนามต่าง ๆ จนในที่สุดจะมีปัญหาในการสื่อสาร การพูด อาจพูดซ้ำไปมาหรือพูดสั้น ๆ แค่ว่า 1 – 2 คำ มีความยากลำบากในการเขียน การอ่าน การคำนวณ และ 5) การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ พฤติกรรม และบุคลิกภาพ ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ พฤติกรรม เป็นปัญหาที่พบได้บ่อยในผู้ที่มีภาวะสมองเสื่อม โดยพบมากกว่าร้อยละ 60 การเปลี่ยนแปลงที่พบว่ามีอาการต่าง ๆ เช่น เศร้าหมอง วิดกกังวล ขาดความกระตือรือร้น มีความนับถือตนเองลดลง หรืออาการทางจิตเวช เช่น ซึมเศร้า หลงผิด ประสาทหลอน เป็นต้น ซึ่งส่งผลทำให้บุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงไปจากก่อนหน้านี้ (ศศิชา จันทรวรวิทย์, 2560)

ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในครั้งนี้นี้มีการพิจารณาถึงภาวะสมองเสื่อมของผู้สูงอายุ โดยเน้นผู้สูงอายุมุสลิมที่มีความจำ ความตั้งใจและสมาธิที่ดี มีความพร้อมในการรับรู้และพร้อมที่จะทำความเข้าใจ สามารถบริหารเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง สามารถสื่อสารได้ดี และไม่มีปัญหาภาวะทางอารมณ์ เพื่อให้การดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและสอดคล้องกับความต้องการ

3.6 ปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ

การที่ผู้สูงอายุประสบความสำเร็จในการเรียนรู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการเรียนรู้เป็นอย่างดีย่อมเกิดจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งปัจจัยหลักต้นและปัจจัยดึงดูด ดังผลการศึกษาที่พบว่า การผลักดันตนเองถือเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุมีแรงจูงใจและมีความคิดที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองโดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและได้ผลลัพธ์ตามที่ต้องการ และสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยดึงดูดให้ผู้สูงอายุให้ความสนใจและมุ่งมั่นที่จะเรียนรู้ เมื่อเรียงความสำคัญของปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ของผู้สูงอายุได้ดังนี้ แรงจูงใจที่อยากเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจของครอบครัว การชักนำจากสมาชิกในสังคมให้เรียนรู้ มาตรการส่งเสริมการเรียนรู้ของรัฐ การสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว และปัจจัยทางเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (นันทรัตน์ อมาตยกุล, 2555) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 ประการ คือ ปัจจัยดึงดูดที่มาจากแรงจูงใจของแต่ละบุคคล และปัจจัยผลักดันที่มาจากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม โดยผู้เรียนจำเป็นต้องมีแรงจูงใจเพื่อให้เกิดความรู้สึกลึกซึ้งในจิตสำนึก และมีแรงจูงใจเป็นตัวเสริมที่จะกระตุ้นให้เป็นแรงบันดาลใจแก่ผู้เรียนมีความพยายามในการเรียนรู้เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามที่ต้องการ รวมทั้งการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเรียนรู้จากสมาชิกในครอบครัว การชักนำให้เกิดการเรียนรู้ และผู้ให้การเรียนรู้หรือวิทยากรถือเป็นปัจจัยดึงดูดที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุที่มีความสนใจ ต้องการความรู้ การผ่อนคลาย การยอมรับวิทยากร มีความผูกพัน และมีการพัฒนาทักษะการปฏิบัติล้วนมีผลต่อการเกิดการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ (วรรณนิภา บุญระยอง, 2554) และปัจจัยที่ส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องคือ การสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือทำกิจกรรมระหว่างผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้ โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและกระตุ้นให้มีการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Clover, Jayme, Hall, & Follen, 2005)

ดังนั้นปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมีทั้งปัจจัยผลักดัน เช่น แรงจูงใจที่อยากเรียนรู้ ความคิดที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง การมีจิตสำนึก ปัจจัยด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ความต้องการผลสัมฤทธิ์ การบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ การสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น และปัจจัยดึงดูด เช่น ผู้ดำเนินการให้ความรู้ สภาพแวดล้อม สถานการณ์ การชักนำจากสมาชิกในสังคมให้เรียนรู้ มาตรการส่งเสริมการเรียนรู้ของรัฐ และปัจจัยทางเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เป็นต้น

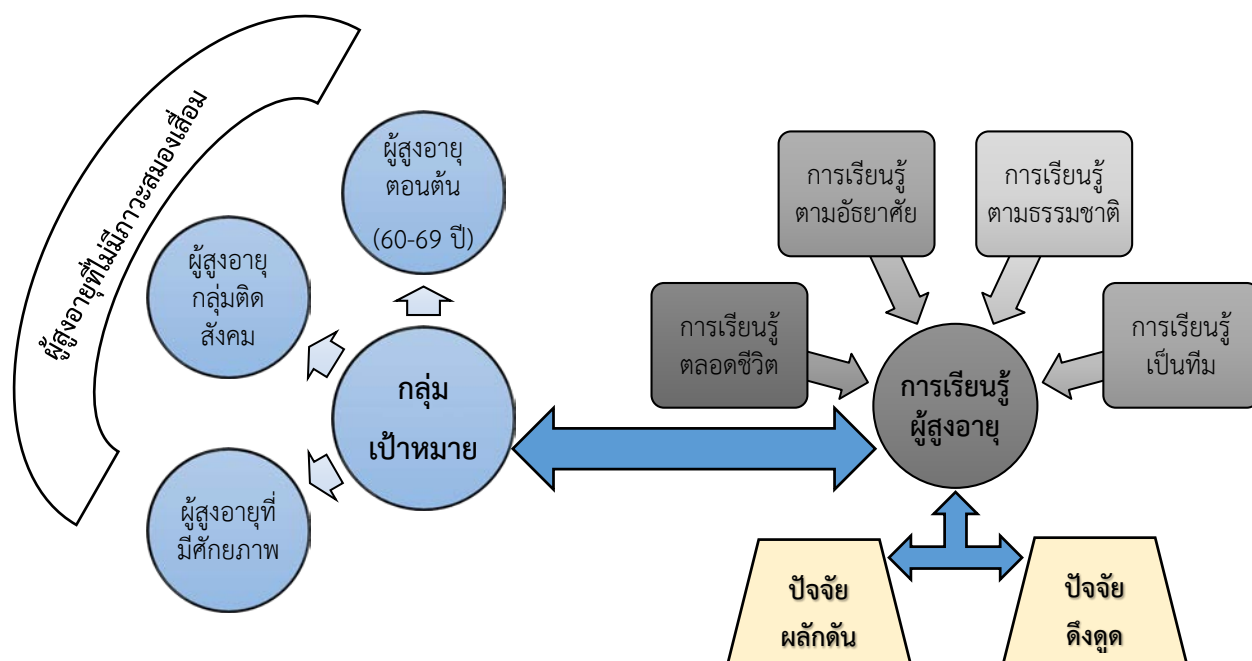
3.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ

การส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุควรเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยหรือตามการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ตามทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองที่เปิดโลกทัศน์ให้กับผู้สูงอายุได้รับรู้ถึงความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีผู้สอนเป็นผู้คอยสนับสนุนและชี้แนะให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อันส่งผลต่อการเสริมสร้างความมั่นคงทางใจแก่ผู้สูงอายุและสร้างบรรยากาศของการพัฒนาจิตใจให้เกิดขึ้นในสังคม ดังผลการศึกษาที่พบว่าบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรร่วมมือและช่วยกันส่งเสริมและควบคุมดูแลมุสลิมให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ โดยเน้นการปลูกฝังให้มีการเรียนรู้หลักคำสอนอย่างต่อเนื่องและตามอัธยาศัย (เกษตรชัย และหิมา และดลมนรรัตน์ บากา, 2555) ผู้นำมุสลิมต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ของมุสลิมอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม โดยกำหนดเป็นกลยุทธ์ที่บูรณาการการเรียนรู้อิสลามให้มีความ

เหมาะสมกับบริบทสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Abbas, 2012) และผู้สูงอายุมีความต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตอยู่ในระดับมาก โดยต้องการความรู้ผ่านสื่อโทรทัศน์มากที่สุด และความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตและพฤติกรรมการเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารมีความสัมพันธ์กันอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ (ปณิธาน วัฒนพานิชกิจ, 2548)

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่ารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาของระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน ประกอบด้วยหลักการและกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษาของระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน 6 ขั้นตอน ได้แก่ การสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการของการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ การกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ การกำหนดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ การกำหนดกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านกิจกรรมการศึกษาของระบบและกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัย การวัดและประเมินผล และการถอดบทเรียน โดยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การนำรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาของระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงานไปสู่การปฏิบัติ มี 4 ด้าน คือ ด้านการกำหนดนโยบาย ด้านกระบวนการมีส่วนร่วม ด้านการบูรณาการสู่การจัดการศึกษา และด้านงบประมาณ (อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ, 2554) แนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุแบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบด้วย รูปแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม รูปแบบศูนย์เอนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน รูปแบบเมืองและชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ รูปแบบชมรมผู้สูงอายุหรือสโมสรผู้สูงอายุ และรูปแบบการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัย โดยมีแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ 4 หลักสำคัญ คือ การกำหนดเนื้อหา/กิจกรรมการเรียนรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้หรือสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยและพัฒนา ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพลัดพลั้ง (อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ, 2554) อนาคตภาพการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุไทยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้สูงอายุมีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัวและสามารถปรับตัวเข้ากับชุมชน สังคม และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในสังคมได้ ซึ่งเป็นกิจกรรมจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการศึกษาตามอัธยาศัยแบบบูรณาการ มีการสร้างและส่งเสริมแกนนำผู้สูงอายุเพื่อเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และมีเนื้อหาการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ ตามความสามารถในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้ในสถานการณ์ชีวิตที่เป็นจริง โดยมีการเสริมแรงจูงใจเรื่องประโยชน์ผู้สูงอายุจะได้รับหลังจากเข้ารับการเรียนรู้ ผู้จัดการศึกษาและผู้สอนควรเป็นผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาผู้สูงอายุในพื้นที่ กิจกรรมการจัดการศึกษาควรบูรณาการอย่างหลากหลายรูปแบบ เน้นการอภิปรายหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกัน (อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ 2554) และการพัฒนาการเรียนรู้โดยการอบรมให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุส่งผลให้ผู้สูงอายุนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน (ทนงศักดิ์ ยิ่งรัตนสุข ภาณุวัฒน์ เชิดเกียรติกุล และปณิดา วรณพิรุณ, 2558)

ดังนั้นคณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมากำหนดกลุ่มเป้าหมายสำหรับการวิจัยในครั้งนี้คือ เป็นกลุ่มผู้สูงอายุไม่มีภาวะสมองเสื่อมที่มีศักยภาพและเป็นกลุ่มติดสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้นที่มีอายุ 60-69 ปี โดยเน้นแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้ตามอัธยาศัย การเรียนรู้ตามธรรมชาติ และการเรียนรู้เป็นทีม ซึ่งเน้นให้ผู้สูงอายุได้รับรู้ถึงความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและเน้นผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลาง ซึ่งผู้สอนเป็นผู้คอยสนับสนุนและชี้แนะที่ยึดหลักการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้อิสลามพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและปฏิบัติศาสนกิจ อันส่งผลต่อการเสริมสร้างความมั่นคงทางใจแก่ผู้สูงอายุและสร้างบรรยากาศของการพัฒนาจิตใจให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเป็นผลมาจากปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดผังความคิดของการเรียนรู้ผู้สูงอายุที่นำมาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ดังผังความคิดในภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การเรียนรู้ของผู้สูงอายุที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

4. บริบทพื้นที่วิจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ

พื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังมีบริบทสำคัญของพื้นที่ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุอยู่ 4 ประการดังนี้

1) มัสยิดหรือบalaเซาะห์ เป็นสถาบันหนึ่งทางสังคมที่มีอิทธิพลสำคัญต่อวิถีชีวิตของมุสลิมและเป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการของชุมชนมุสลิม นอกจากมัสยิดจะเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีการละหมาดแล้ว ยังเป็นสถานที่สำหรับใช้ในการศึกษาหาความรู้ อบรมขัดเกลา และส่งเสริมให้มุสลิมมีวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยมัสยิดต้องมียอบบาทในการส่งเสริมการศึกษาศาสนาทั้ง 2 ภาคคือ **ภาคฟิรฎูฮ์** เป็นการส่งเสริมการศึกษาและความรู้เกี่ยวกับข้อบังคับทางศาสนาที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติ หากใครละทิ้งถือว่ามีความผิด (โดยไม่มีข้อยกเว้นทางศาสนา) เช่น การละหมาด 5 เวลา และการถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน เป็นต้น และ**ภาคฟิรฎูกิฟายะฮ์** เป็นการส่งเสริมการศึกษาและความรู้เกี่ยวกับข้อบังคับทางศาสนาที่มุสลิมจะต้องปฏิบัติ แต่หากมีมุสลิมคนใดทำแทนหรือมุสลิมบางกลุ่มทำแทนแล้ว มุสลิมคนอื่นๆ ถือว่าพ้นผิดไปด้วย เช่น การละหมาดให้มุสลิมที่เสียชีวิต เป็นต้น สำหรับในพื้นที่วิจัยครั้งนี้มีมัสยิดหรือบalaเซาะห์ จำนวน 63 แห่ง (ตำบลเขาตูมมี 43 แห่ง และตำบลยะรังมี 20 แห่ง) ซึ่งมีมัสยิดส่วนใหญ่มีบทบาทอย่างมากในการจัดการศึกษาอบรมเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนอ่านอัลกุรอาน การศึกษาอรรถาธิบายอัลกุรอาน การอภิปรายปัญหาเกี่ยวกับหลักการศาสนาและการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน และอื่น ๆ ซึ่งใช้เวลาช่วงหลังละหมาดมัฆริบและก่อนเวลาละหมาดอิชา (ประมาณ 19.00-20.00 น.) และนับว่าเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งที่สามารถพบเห็นได้ตามปกติในการจัดการศึกษาของสังคมมุสลิม และในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการใช้มัสยิดเป็นสถานที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมชายในช่วงเวลา 19.00-20.00 น. โดยจัดการเรียนรู้สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ๆ รวม 14 สัปดาห์

2) สถาบันการศึกษาปอเนาะ เป็นสถานที่เรียนรู้แนวทางและหลักการศาสนาอิสลามตามวิถีชีวิตของมุสลิม โดยยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิม มีโต๊ะครูเป็นผู้สอนและเป็นเจ้าของปอเนาะ มีอาคารสถานที่สอนเรียกว่า “บalaเซาะห์หรือบาลีย์” นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ฝึกอบรมและปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมภายใต้การ

ควบคุมดูแลและให้การอบรมสั่งสอนแก่ผู้ที่ประสงค์จะเรียนรู้หลักการศาสนา เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม และเพื่อเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และความประพฤติที่ดีงามในการดำรงชีพอย่างสันติสุขและมีความรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับในพื้นที่วิจัยครั้งนี้มีสถาบันการศึกษาปอเนาะจำนวน 11 แห่ง (ตำบลเขาต้อมมี 7 แห่ง และตำบลยะรังมี 4 แห่ง) ซึ่งสถาบันการศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่มีความพร้อมที่เปิดรับผู้สูงอายุให้เข้ามาอาศัย เพื่อเข้ามาศึกษาหาความรู้และมุ่งเน้นปฏิบัติศาสนกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถละหมาด 5 เวลาด้วยกันที่มีสยิดของสถาบันการศึกษาปอเนาะได้อย่างสะดวก และหลังละหมาดก็มีการให้การตักเตือนเกี่ยวกับการใช้ชีวิตตามวิถีอิสลามครั้งละ 5-10 นาที และมีการเรียนการสอนอัลกุรอานทุกคำศีน ยกเว้นคำศีนวันพฤหัสบดี และอื่น ๆ จากการสอบถามผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มเป้าหมายพบว่า มีผู้สูงอายุเพียงไม่กี่คนที่อยู่อาศัยในสถาบันการศึกษาปอเนาะในพื้นที่ เพื่อศึกษาหาความรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนาให้มากยิ่งขึ้น จนสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้องตามหลักการศาสนา มีความมุ่งมั่นและแข่งขันในการปฏิบัติศาสนกิจ และเชื่อว่าเป็นสถาบันที่มุ่งตักเตือนให้กระทำความดีละเว้นจากความชั่วและมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุได้เข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันอย่างถูกต้องตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด

3) มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ตั้งอยู่ในอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นสถาบันอุดมศึกษาเอกชนอิสลามแห่งแรกในประเทศไทยที่จัดตั้งขึ้นโดยนักวิชาการอิสลามและผู้ทรงคุณวุฒิด้านอิสลามศึกษาในภูมิภาค ซึ่งสถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้มีนโยบายเกี่ยวกับการบริการวิชาการแก่ชุมชนโดยการส่งเสริมให้บุคลากรเข้าร่วมอ่านบทปฐกถาธรรม (คุตบะห์) ในการละหมาดวันศุกร์ทั้งในพื้นที่อำเภอยะรังและพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งการอ่านบทปฐกถาธรรม (คุตบะห์) เป็นการให้การอบรมสั่งสอนและเตือนใจแก่ผู้ที่มาละหมาดวันศุกร์ให้มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ เน้นย้ำให้มีการปฏิบัติในสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงบังคับใช้และละเว้นในสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงห้าม โดยผู้มาละหมาดต้องฟังอย่างสงบและตั้งใจนำสาระทางศาสนาไปปฏิบัติ รวมทั้งไม่กระทำการใด ๆ ที่ก่อให้เกิดการรบกวนสมาธิของตนเองและผู้อื่น นอกจากนี้ผู้อ่านบทปฐกถาธรรม (คุตบะห์) จะต้องเรียกร้องเชิญชวนให้ผู้มาละหมาดวันศุกร์หมั่นประกอบคุณงามความดี มีความยึดมั่นในหลักการศาสนา และสำรวจและตรวจสอบตนเองเพื่อการปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติศาสนกิจอยู่เสมอ สำหรับพื้นที่เป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีบุคลากรของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีอ่านบทปฐกถาธรรมทุกครั้งในมัสยิดที่เป็นสถานที่ที่ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมชาย เนื่องจากมัสยิดของพื้นที่เขาต้อมอยู่ในที่ตั้งของมหาวิทยาลัย มีบุคลากรจำนวนหลายคนพักอาศัย และเข้าร่วมละหมาดวันศุกร์อยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่มัสยิดในพื้นที่ยะรังเป็นมัสยิดที่อาจารย์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเป็นโต๊ะอิหม่ามและเป็นผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุในครั้งนี้ และที่สำคัญผู้สูงอายุชายทุกคนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ต้องไปละหมาดวันศุกร์ร่วมกันและมีโอกาสรับฟังการปฐกถาธรรม (คุตบะห์) เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป

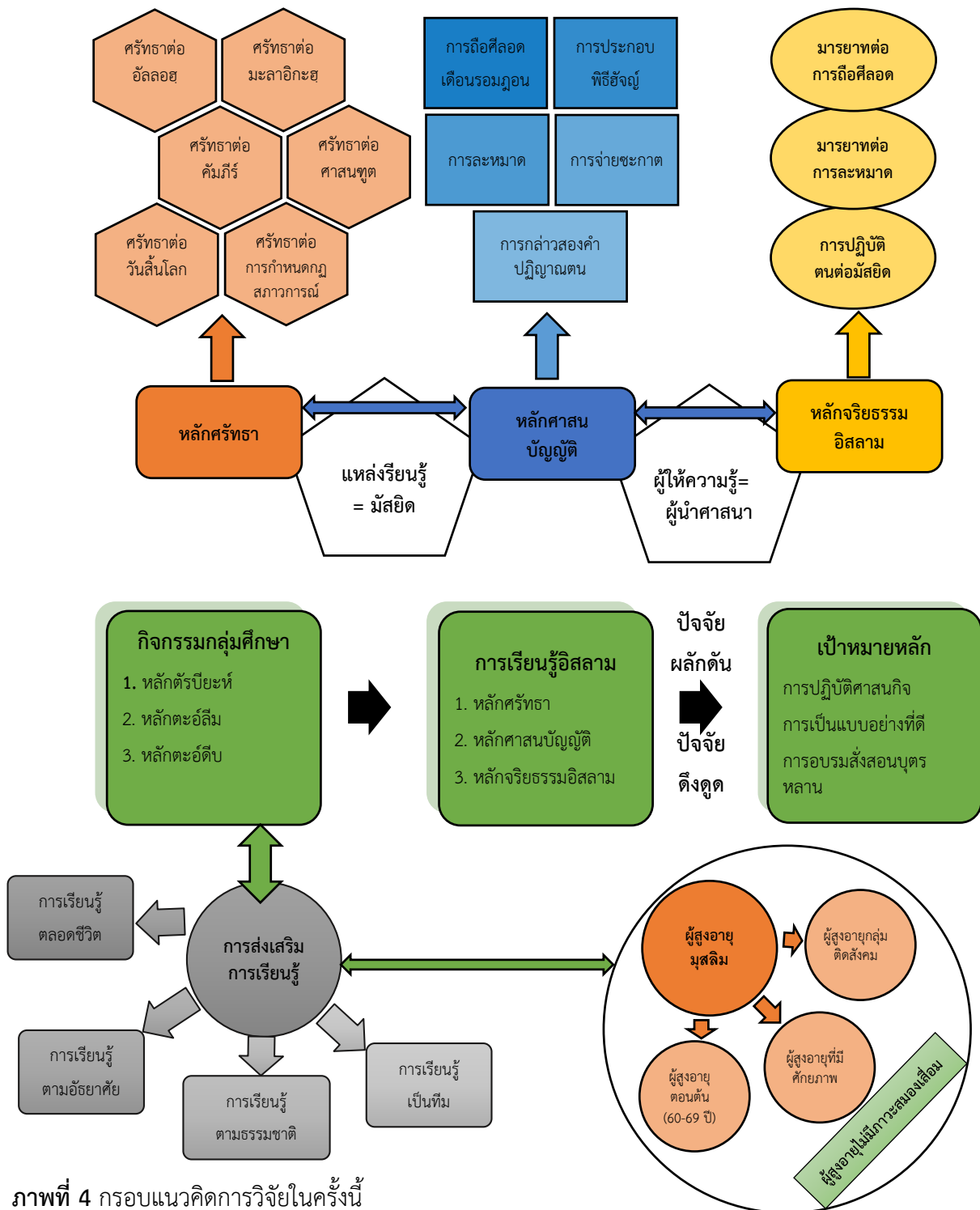
4) กลุ่มศึกษาอัลกุรอาน เป็นการรวมกลุ่มกันของผู้สูงอายุมุสลิมภายในมัสยิดหรือภายนอกมัสยิดหรือตามบ้านของผู้นำกลุ่มศึกษา เพื่อร่วมกันศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับการอ่าน พร้อมทั้งทำความเข้าใจเนื้อหาสาระของอัลกุรอาน และตักเตือนซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตักเตือนและชักชวนให้ทำความดีและหมั่นประกอบศาสนกิจให้สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามและตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด เป็นการมุ่งเน้นช่วยเหลือกันในเรื่องการทำความเข้าใจหลักการอิสลามจากตัวบทอัลกุรอานให้เพิ่มมากยิ่งขึ้นโดยยึดหลักการขัดเกลาตนเองพร้อมทั้งเชิญชวนผู้อื่นในกลุ่มสู่การทำความดี ซึ่งเป็นกลุ่มศึกษาที่มุ่งพัฒนาศักยภาพในด้านความคิด ความเข้าใจ และการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน สำหรับในพื้นที่เป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีกลุ่มศึกษาอัลกุรอานของผู้สูงอายุจำนวนมาก จากการสอบถามผู้นำศาสนาพบว่า มีกลุ่มศึกษาอัลกุรอานของผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลเขาต้อมจำนวนมากกว่า 10 กลุ่ม และในพื้นที่ตำบลยะรังมีมากกว่า 12 กลุ่ม โดยส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อศึกษาอัลกุรอาน ทั้งการฝึกอ่านอัลกุรอาน การท่องจำอัลกุรอาน และการอธิบายตัวบทของอัลกุรอาน เนื่องจากเป็นการจัดการเรียนรู้ตามที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างและเป็นสิ่งที่ท่าน

ส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบกลุ่มศึกษาอัลกุรอาน เพื่อให้ผู้เรียนแต่ละคนได้อ่านอัลกุรอานได้อย่างถูกต้องตามหลักอัลกุรอาน ได้ท่องจำอัลกุรอานเพื่อนำไปใช้ในการประกอบกรรมดีและพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ และได้ทำความเข้าใจแก่นแท้และเนื้อหาสาระของตัวบทอัลกุรอานเพื่อประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจและทำความดีต่อไป และในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการนำ “โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์” ทดลองปฏิบัติการกับกลุ่มศึกษาอัลกุรอานจำนวน 4 กลุ่ม โดยกลุ่มผู้สูงอายุมุสลิมชายดำเนินการภายในมัสยิดและกลุ่มผู้สูงอายุหญิงดำเนินการที่บ้านของผู้นำกลุ่มศึกษา โดยใช้เวลาในการจัดกิจกรรมสำหรับการวิจัยครั้งนี้สัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวม 14 สัปดาห์ ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มดังกล่าวได้มีโอกาสศึกษาทั้งเนื้อหาเฉพาะที่สามารถใช้ในการประกอบศาสนกิจและศึกษาอัลกุรอานไปพร้อม ๆ กัน

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้นำแนวคิดการจัดการเรียนรู้อิสลามโดยใช้กิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) มาใช้เป็นแนวทางหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม โดยเน้นให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้อิสลามขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการปฏิบัติศาสนกิจ ให้ยึดถือเป็นระบอบแห่งวิถีการดำเนินชีวิต และเกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ มีเจตคติที่ดี และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง จนส่งผลให้เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นบ่าวที่ยำเกรงและที่เคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) อย่างแน่วแน่และมั่นคงต่อไป ซึ่งการเรียนรู้อิสลามที่ต้องเรียนรู้มี 3 หลักการ ได้แก่ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม โดยเน้นกระบวนการในการอบรม ชัดเกล้า และบ่มเพาะสติปัญญาร่างกายและจิตวิญญาณที่ครอบคลุมหลักต๊ะรียะฮ์คือการอบรมและการชัดเกล้าจิตใจ หลักตะอ์ลีมคือการถ่ายทอดความรู้ทั้งความรู้ทางศาสนาเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจ และหลักตะอ์ดีบคือการอบรมจริยธรรมอิสลาม เพื่อปลูกฝังและชัดเกล้าจิตใจผู้สูงอายุให้ยึดมั่นศรัทธา และเพื่อบรรลุเป้าหมายหลักของผู้สูงอายุที่ต้องการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีการประยุกต์ใช้แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เน้นผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลาง โดยมีผู้สอนเป็นผู้คอยสนับสนุนและชี้แนะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังได้นำแนวคิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยและการเรียนรู้ตามธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี และตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ โดยเน้นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ใช้แนวคิดการเรียนรู้เป็นทีมในการให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและฝึกทักษะในการปฏิบัติศาสนกิจ โดยกลุ่มที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ กลุ่มผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (ดีดสังคม) มีศักยภาพ (Active Aging) และไม่มีภาวะสมองเสื่อม ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัยจากการประมวลผลความคิดจากภาพที่ 1-3 ดังแสดงในภาพที่ 4

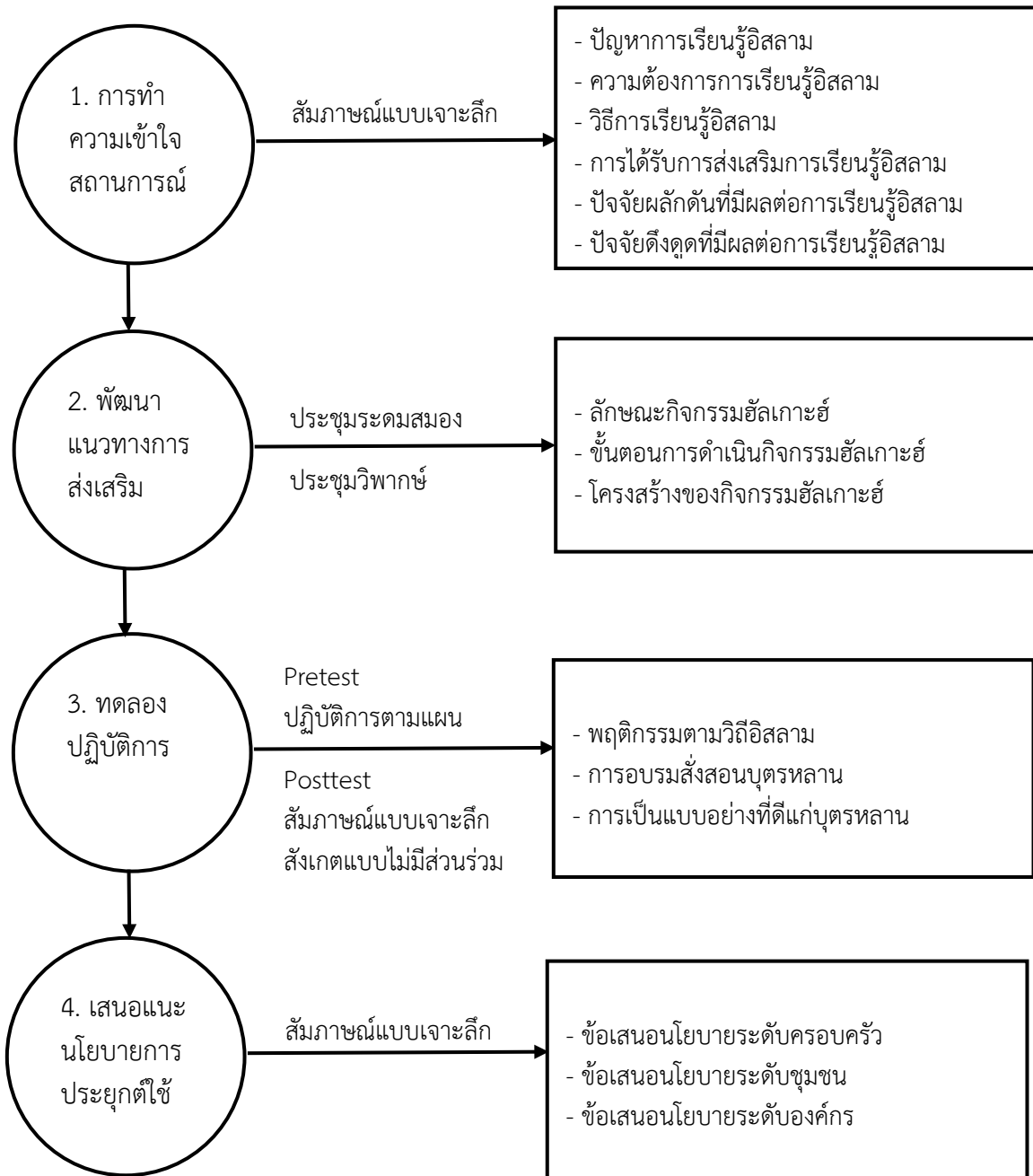

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการของ Mills (2003) เพื่อกำหนดกรอบวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น 4 ระยะ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 กรอบวิธีดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

1. การศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลาม

ในการศึกษาระยะที่ 1 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับลักษณะ สภาพการณ์ และความเป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อิสลามทั้งในอดีตและในปัจจุบันของผู้สูงอายุมุสลิมใน 4 มิติ คือ ด้านปัญหาในการเรียนรู้อิสลาม ด้านความต้องการการเรียนรู้อิสลาม ด้านวิธีการเรียนรู้อิสลาม และด้านการได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และเป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลาม โดยศึกษาทั้งปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด (Sunhaji, 2016; ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิหม, 2548) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่เป้าหมาย โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) จำนวน 22 คน ผู้นำมุสลิมที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุมุสลิม จำนวน 20 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษาที่มีภูมิลำเนาหรือทำงานในพื้นที่เป้าหมาย จำนวน 27 คน รวมทั้งหมด 69 คน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ร่วมกับคณะกรรมการประจำมัสยิดในพื้นที่เป้าหมายทำการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับการวิจัยในระยะที่ 1 ครั้งนี้

1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อศึกษาสภาพการเรียนรู้อิสลาม แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งเป็นแนวทางที่คณะผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามรายการคำถามที่กำหนดไว้และสามารถยืดหยุ่นได้ตามเหมาะสมขึ้นอยู่กับบริบทของผู้ให้ข้อมูลหลักและเป้าหมายของการสัมภาษณ์ (เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง) โดยคณะผู้วิจัยมีการตั้งคำถามเพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้ในแนวคำถามการสัมภาษณ์ โดยตั้งคำถามหว่านล้อมให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ความสนใจเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องเท่านั้น

1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

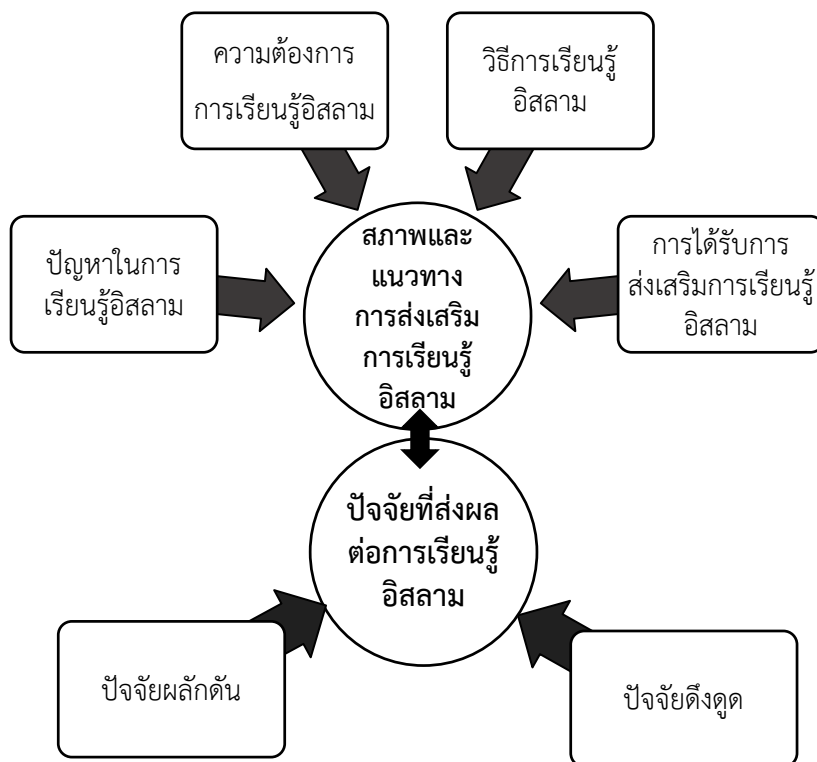
การวิจัยในระยะนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มข้างต้น โดยมีการติดต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านล่วงหน้า และมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการสัมภาษณ์ รวมทั้งได้มอบแนวคำถามการสัมภาษณ์ให้กับผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านได้ทำความเข้าใจล่วงหน้าก่อนการสัมภาษณ์จริง เพื่อเตรียมความพร้อมล่วงหน้าก่อนการให้สัมภาษณ์ในวันและเวลาที่ได้ตกลงนัดหมายกันไว้

1.4 การตรวจสอบข้อมูล

คณะผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบภายในกระบวนการ โดยพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้เพียงพอและครอบคลุมหรือไม่ ข้อมูลที่ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือไม่ ซึ่งเป็นการตรวจสอบกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คำสัมภาษณ์ หรือการตอบคำถาม ซึ่งต้องสามารถตอบคำถามของการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ได้อย่างครอบคลุม อีกทั้งยังมีการประเมินความสอดคล้องของคำตอบระหว่างการสัมภาษณ์ทั้งท่าทางระหว่างการให้สัมภาษณ์และบริบทแวดล้อม (ชาย โพธิ์สิตา, 2554)

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมาประมวลผล จัดหมวดหมู่ข้อมูล แล้วทำความเข้าใจกับข้อมูล วิเคราะห์และตีความข้อมูล โดยใช้วัตถุประสงค์ของงานวิจัยและแนวคิดเป็นหลักในการวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการยึดหลักตรรกะเทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยควบคุมบริบท จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา (Analytical Description) ซึ่งมีกรอบการวิเคราะห์ดังแสดงในภาพที่ 6

ภาพที่ 6 กรอบการวิเคราะห์สภาพและแนวทางการส่งเสริม และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลาม

1.6 การเชื่อมโยงผลการวิจัยระยะที่ 1 สู่การวิจัยระยะที่ 2

เมื่อคณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักตามกรอบการวิเคราะห์ในภาพที่ 6 ทำให้ได้รายละเอียดและประเด็นที่สำคัญสำหรับนำไปใช้ในการกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของผู้สูงอายุมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญสำหรับการกำหนดเนื้อหาที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งนำไปสู่การวิจัยในระยะที่ 2 ต่อไป

2. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

ในการศึกษาระยะที่ 2 เป็นการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยนำกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) มาใช้ในกระบวนการขับเคลื่อนให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลาม 3 ประการคือ หลักศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม ด้วยกระบวนการขัดเกลาในอิสลาม 3 หลักการได้แก่ หลักต๊ะฮ์ยีฮ์คือการอบรมการขัดเกลาจิตใจ หลักตะฮ์ลีมีคือการถ่ายทอดความรู้และนำไปปฏิบัติ และหลักตะฮ์ดีบคือการอบรมให้มีคุณธรรมจริยธรรมและมีระเบียบวินัย (มัสลัน มาหะมะ, 2552; กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

2.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งเก็บข้อมูลด้วยการประชุมระดมสมองและการประชุมวิพากษ์ ซึ่งนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมาใช้เป็นกรอบแนวคิดหลักในการประชุม โดยประชุมระดมสมองร่วมกับนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษาที่มีภูมิปัญญาหรือทำงานในพื้นที่เป้าหมายและในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวน 15 คน ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) จำนวน 15 คน และผู้นำมุสลิมที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุมุสลิม จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 40 คน เพื่อร่วมกันกำหนดและสรุปแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม แล้วดำเนินการประชุมวิพากษ์ร่วมกับผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) จำนวน 18 คน ผู้นำมุสลิมที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุมุสลิม จำนวน 15 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษาที่มีภูมิปัญญาหรือทำงานในพื้นที่เป้าหมาย จำนวน 12 คน รวมทั้งหมด 45 คน เพื่อร่วมกันวิพากษ์แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ได้จากการประชุมระดมสมองว่ามีความเหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการหรือไม่ ควรปรับเปลี่ยนอย่างไร และสามารถนำไปปฏิบัติการได้อย่างไรให้เป็นรูปธรรมหรือไม่ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ร่วมกับคณะกรรมการประจำมัสยิดในพื้นที่เป้าหมายทำการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยระยะที่ 2

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ 1) แนวทางการประชุมระดมสมอง มีการกำหนดประเด็นคำถามที่ใช้สำหรับการประชุมระดมสมองโดยการนำผลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมาใช้เป็นกรอบคำถาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในการเรียนรู้อิสลาม ความต้องการการเรียนรู้อิสลาม วิธีการเรียนรู้อิสลาม การได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลาม ตลอดจนมีการกำหนดรูปแบบกิจกรรมและเนื้อหาที่ควรใช้ในกิจกรรม เพื่อได้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ปฏิบัติการฉบับร่าง และ 2) แนวทางการจัดประชุมวิพากษ์ เป็นการนำแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามฉบับร่างมาร่วมกันวิพากษ์แนวทางที่ได้จากการประชุมระดมสมองให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนเพื่อเป็นการตรวจสอบและเติมเต็มให้แนวทางที่ได้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการ ตรงกับความต้องการ มีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

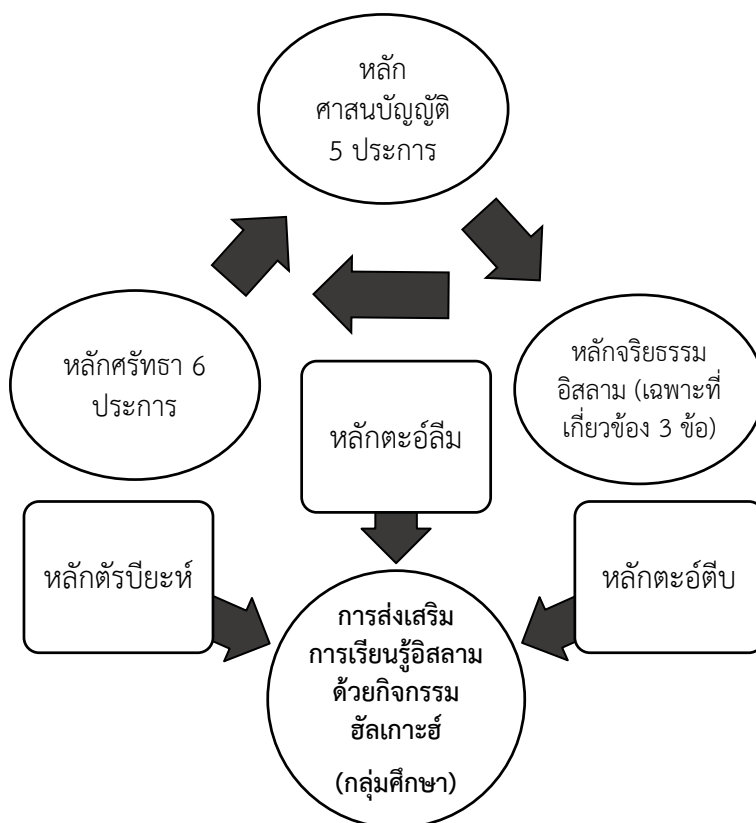
คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการประชุมระดมสมองกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่ม ด้วยการกล่าวเปิดประเด็นแล้วเริ่มให้ข้อเสนอแนะและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อหาแนวทางและประเด็นเนื้อหาที่ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ปฏิบัติการ แล้วทำการประชุมวิพากษ์ร่วมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่ม เพื่อทำการประเมินหรือปรับปรุงเกี่ยวกับลักษณะ รูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุมุสลิม และสามารถนำไปปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิผล จนได้ข้อสรุปกิจกรรมภายใต้ชื่อว่า “กิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม”

2.4 การตรวจสอบข้อมูล

คณะผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบภายในกระบวนการ โดยการตรวจสอบกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คำสัมภาษณ์ หรือการตอบคำถาม ซึ่งต้องสามารถตอบคำถามของการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ได้อย่างครอบคลุม อีกทั้งยังมีการประเมินความสอดคล้องของคำตอบระหว่างการสัมภาษณ์ ทั้งท่าทางระหว่างการให้สัมภาษณ์และบริบทแวดล้อม (ชาย โพธิ์สิตา, 2554)

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการประชุมระดมสมองและการประชุมวิพากษ์มาทำการประมวลผล จัดหมวดหมู่ของข้อมูล แล้วทำความเข้าใจกับข้อมูล วิเคราะห์และตีความข้อมูลที่ได้ โดยใช้วัตถุประสงค์ของงานวิจัย และแนวคิดเป็นหลักในการวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ด้วยการยึดหลักตรรกะเทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยควบคู่บริบท จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ซึ่งมีกรอบการวิเคราะห์ดังแสดงในภาพที่ 7

ภาพที่ 7 กรอบการวิเคราะห์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

2.6 การเชื่อมโยงผลการวิจัยระยะที่ 2 สู่การวิจัยระยะที่ 3

เมื่อคณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจากการประชุมระดมสมองและการประชุมวิพากษ์กับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่มตามกรอบการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ในภาพที่ 7 ทำให้ได้รายละเอียดและประเด็นที่สำคัญที่ใช้สำหรับทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งนำไปสู่การวิจัยในระยะที่ 3 ต่อไป

3. การทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

ในการศึกษาระยะที่ 3 เป็นการนำแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามไปทดลองปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมาย โดยดำเนินการประเมินการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมแล้วเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการและระหว่างสองชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน รวมทั้งวัดจากผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมและการปฏิบัติหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยมีดังนี้

3.1 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามได้แก่ ผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (ติดสังคม) มีศักยภาพ (Active Aging) และไม่มีภาวะสมองเสื่อม จำนวน 54 คน ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุเพศหญิงในชุมชนตำบลเขาตูม 15 คน ผู้สูงอายุเพศชายในชุมชนตำบลเขาตูม 12 คน ผู้สูงอายุเพศหญิงในชุมชนตำบลยะรัง 15 คน และผู้สูงอายุเพศชายในชุมชนตำบลยะรัง 12 คน โดยคณะผู้วิจัยมีการกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้เข้าร่วมทดลองปฏิบัติการดังนี้ (1) เป็นผู้สูงอายุมุสลิมที่ผู้นำศาสนาและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักร่วมกันการคัดเลือก ซึ่งเน้นผู้สูงอายุมุสลิมที่มีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามอยู่ในระดับต่ำ (2) เน้นเฉพาะผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60-59 ปี) อยู่อาศัยเป็นครอบครัวกับลูกหลาน และไม่มีปัญหาภาวะสมองเสื่อมจากการทำแบบประเมินภาวะสมองเสื่อม (Thai Mental State Examination) (กรมสุขภาพจิต, 2555) (3) เป็นผู้สูงอายุที่มีโอกาสและสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปเป็นแบบอย่างและถ่ายทอดสู่ลูกหลานได้ (4) เป็นผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อิสลามที่ผู้นำศาสนาดำเนินการมาโดยตลอด แต่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการอิสลามมากพอและไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง และ (5) มีความสนใจต่อการเข้าร่วมการปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องตลอดการดำเนินกิจกรรมตามแผนที่กำหนดไว้ และดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกพร้อมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับผลหลังทดลองปฏิบัติการกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกลุ่มเป้าหมายจากการดำเนินการทดลองปฏิบัติการ 3 กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้น จำนวน 24 คน ผู้นำมุสลิมจำนวน 10 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษา จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 44 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 2 ประเภท ได้แก่

1) แบบประเมินผลการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งมีขั้นตอนในการพัฒนาดังนี้ 1.1) ศึกษาข้อมูลที่เป็นเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามและการหาคุณภาพของแบบประเมิน โดยนำข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนามมาสร้างเป็นข้อคำถามให้มีความครอบคลุมกับการเรียนรู้อิสลามต่อไป 1.2) การหาคุณภาพด้านความตรงเชิงเนื้อหา โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่านเป็นผู้พิจารณาข้อคำถามและการวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้อง ผลปรากฏว่าได้ค่าสอดคล้องเท่ากับ 0.66-1.00 และ 1.3) นำแบบประเมินไปทดลองใช้กับผู้สูงอายุมุสลิมที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 45 คน และทำการวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีวัดความสอดคล้องภายในของ Cronbach ผลปรากฏว่าได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.875

2) โปรแกรม “กิจกรรมอัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” เป็นกิจกรรมที่ได้จากการร่วมกันประชุมระดมสมอง และร่วมกันประชุมวิพากษ์ เพื่อให้กิจกรรมดังกล่าวเป็นไปอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ปฏิบัติการ รวมทั้งลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้มีขั้นตอนของการพัฒนากิจกรรมตามขั้นตอนดังต่อไปนี้ 2.1) ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม 2.2) จัดการประชุมระดมสมอง โดยนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในพื้นที่ปฏิบัติการมาใช้ประกอบการประชุมระดมสมอง เพื่อนำมาพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม 2.3) การสร้างกิจกรรมอัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาและประเด็นของกิจกรรม และ 2.4) จัดการประชุมวิพากษ์ โดยนำกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกันวิพากษ์เกี่ยวกับลักษณะ รูปแบบ และเนื้อหาของกิจกรรมให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุมุสลิม และสามารถนำไปปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการทดลองปฏิบัติการมีการดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ 1 การประเมินก่อนการทดลองปฏิบัติการ เป็นการประเมินผลการเรียนรู้อิสลามกับผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ปฏิบัติการ เพื่อให้ข้อมูลเบื้องต้นและคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้สำหรับทดลองปฏิบัติการต่อไป แล้วตรวจสอบแบบประเมิน และนำผลการประเมินที่ได้มารวมคะแนน แล้วนำไปเทียบกับเกณฑ์ปกติ เพื่อจำแนกหาผู้สูงอายุมุสลิมที่อยู่ในเกณฑ์การเรียนรู้อิสลามต่ำ รวมทั้งนำผลการประเมินของผู้สูงอายุมุสลิมที่เลือกให้เป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นคะแนนก่อนการทดลองปฏิบัติการ ขั้นที่ 2 การทดลองปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมายที่คัดเลือกในขั้นที่ 1 แล้วดำเนินการวิจัยปฏิบัติการตามแผนดำเนินการที่ร่วมกำหนดไว้ และขั้นที่ 3 การประเมินผลหลังการทดลองปฏิบัติการ ด้วยการใช้แบบประเมินการเรียนรู้อิสลามกับกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมในการปฏิบัติการ รวมทั้งทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับผลการทดลองปฏิบัติการด้วยกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม เพื่อเป็นการเสริมคำตอบ ซึ่งมีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

ในการทดลองปฏิบัติการครั้งนี้มีผู้นำศาสนาเป็นผู้ดำเนินการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ผู้สูงอายุเพศหญิงในชุมชนตำบลเขาตุ้ม ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ที่บ้านของผู้นำกลุ่ม ซึ่งเป็นครูสอนศาสนาในโรงเรียนตาดีกา กลุ่มที่ 2 ผู้สูงอายุเพศชายในชุมชนตำบลเขาตุ้ม ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มัสยิดบ้านโสร่ง โดยมีโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดและเป็นครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นผู้นำกลุ่ม กลุ่มที่ 3 ผู้สูงอายุเพศหญิงในชุมชนตำบลยะรัง ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้อัลกุรอานแบบกิริออาตี ซึ่งเป็นครูสอนอัลกุรอานแบบกิริออาตี และกลุ่มที่ 4 ผู้สูงอายุเพศชายในชุมชนตำบลยะรัง ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มัสยิดบ้านยะรัง โดยมีโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดและเป็นอาจารย์ประจำคณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์อิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีเป็นผู้นำกลุ่ม

การจัดโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามครั้งนี้ดำเนินการ 14 สัปดาห์ ๆ ละ 1 ครั้ง ๆ ละ 2 ชั่วโมง ซึ่งมี 6 ขั้นตอนคือ ขั้นที่ 1 การเปิดกิจกรรมด้วยการให้สลาม การกล่าวสรรเสริญอัลลอฮ์ การประสาทพรแก่ศาสดามุฮัมมัด และการอ่านอัลกุรอาน ขั้นที่ 2 การเกริ่นนำเกี่ยวกับแก่นเนื้อหาหลักที่ใช้ในกิจกรรม ขั้นที่ 3 ยกตัวอย่างตัวบทอัลกุรอานและอัลฮาดิษที่ใช้ประกอบการเรียนรู้ ขั้นที่ 4 อภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ขั้นที่ 5 สรุปและสะท้อนคิดในประเด็นเพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องนั้นให้เป็นการเรียนรู้และความรู้ และขั้นที่ 6 กล่าวปิดกิจกรรมด้วยดุอาอ์และซูเราะฮ์อัลอัซรี และมีเนื้อหาที่ใช้ในการเรียนรู้ 14 เนื้อหา คือ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ การปฏิญาณตน การละหมาด การปฏิบัติต่อมัสยิด มารยาทในการละหมาด การศรัทธาต่อคัมภีร์ การศรัทธาต่อรอซูล การถือศีลอด มารยาทในการถือศีลอด การศรัทธาต่อวันกิยามะฮ์ การศรัทธาต่อเกาะฮ์อูเกาะดร์ การจ่ายซะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์

3.4 การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย

คณะผู้วิจัยคำนึงถึงหลักในการพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มเป้าหมาย 3 หลักการ คือ 1) หลักความเคารพในบุคคล โดยขอความยินยอมในการให้ข้อมูลและทำการทดลองปฏิบัติการ ซึ่งมีการติดต่อประสานงานกับคณะกรรมการประจำมัสยิดเพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการติดต่อและการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย การประเมินการเรียนรู้อิสลาม รวมทั้งมีการสอบถามความสมัครใจในการรับการประเมินและการเป็นกลุ่มเป้าหมายในการทดลองปฏิบัติการ มีการชี้แจงรูปแบบและวัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ใช้ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม และการขอให้กลุ่มเป้าหมายลงลายมือชื่อในเอกสารใบพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มเป้าหมายก่อนการดำเนินการทดลองปฏิบัติการ ดังนั้นการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอนจึงเป็นไปด้วยความสมัครใจของกลุ่มเป้าหมายและสามารถถอนความยินยอมในการให้ข้อมูลและทดลองปฏิบัติการได้ตลอดเวลา 2) หลักคุณประโยชน์ โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของกลุ่มเป้าหมายและสังคม

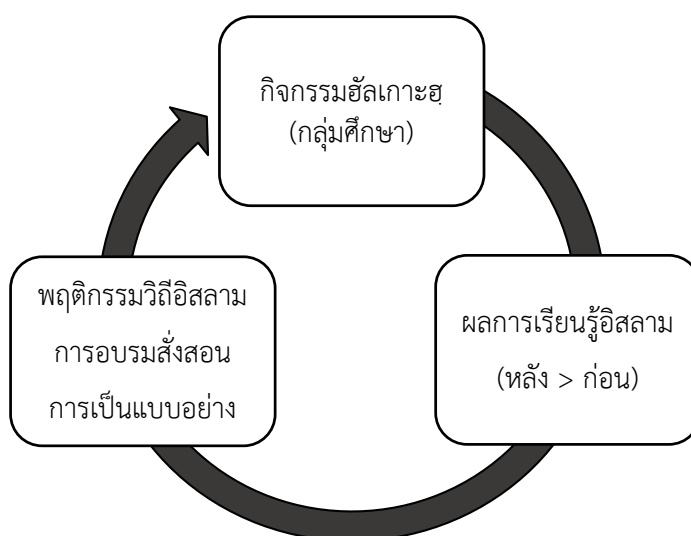
โดยรวม ซึ่งมีการกำหนดรูปแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่ปฏิบัติการและตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยมีการนัดหมายวันเวลาก่อนดำเนินการวิจัยทุกครั้ง และกำหนดแผนการทดลองปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน เพื่อไม่ให้กระทบต่องานประจำและเวลาพักผ่อนของกลุ่มเป้าหมาย และ 3) หลักความยุติธรรม โดยคำนึงถึงความปลอดภัยและการได้รับความยุติธรรมของผู้ถูกวิจัย โดยมีการบอกกล่าวถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างไม่มี การปิดบัง เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายสามารถสอบถามรายละเอียดและข้อสงสัยต่าง ๆ อยู่เสมอ มีการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจและอย่างเท่าเทียมกัน ตลอดจนในการบันทึกเสียงและถ่ายภาพ ผู้วิจัยได้สอบถามถึงความสมัครใจของกลุ่มเป้าหมายก่อนทุกครั้ง (ธาดา สืบหลินวงศ์ พรรณแข มไหสวริยะ และสุธี พานิชกุล, 2551)

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

คณะผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบภายในกระบวนการ โดยการตรวจสอบกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คำสัมภาษณ์ หรือการตอบคำถาม ซึ่งต้องสามารถตอบคำถามของการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ได้อย่างครอบคลุม อีกทั้งยังมีการประเมินความสอดคล้องของคำตอบระหว่างการสัมภาษณ์ ทั้งทำทางระหว่างการให้สัมภาษณ์และบริบทแวดล้อม (ชาย โพธิ์สิตา, 2554)

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการทดสอบก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการของแบบประเมินการเรียนรู้อิสลามมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมอาร์ (R Program) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของการเรียนรู้อิสลามของกลุ่มเป้าหมายระหว่างก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ โดยหาค่าการทดสอบที่ที่กลุ่มเป้าหมายไม่เป็นอิสระต่อกัน (Paired Samples t-test) และทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของการเรียนรู้อิสลามของกลุ่มเป้าหมายระหว่างสองกลุ่มของสองพื้นที่ที่มีบริบทต่างกัน โดยหาค่าการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way ANOVA) ในส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทำการประมวลผล จัดหมวดหมู่ของข้อมูล แล้วทำความเข้าใจกับข้อมูล วิเคราะห์และตีความข้อมูลที่ได้ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ด้วยการยึดหลักตรรกะเทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยควบคู่บริบท จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ซึ่งมีกรอบการวิเคราะห์ดังแสดงในภาพที่ 8

ภาพที่ 8 กรอบการวิเคราะห์ผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

3.7 การเชื่อมโยงผลการวิจัยระยะที่ 3 สู่การวิจัยระยะที่ 4

เมื่อคณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจากผลการทดลองปฏิบัติการกับเป้าหมายและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่มตามกรอบการวิเคราะห์ผลการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในภาพที่ 8 ทำให้ได้รายละเอียดและประเด็นที่สำคัญที่ใช้สำหรับเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งนำไปสู่การวิจัยในระยะที่ 4 ต่อไป

4. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

ในการศึกษาระยะที่ 4 เป็นการเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะสำหรับการนำแนวทางการเรียนรู้อิสลามที่ได้จากการพัฒนาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นผลสะท้อนผลจากการทดลองปฏิบัติการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเป็นข้อพึงปฏิบัติในการดำเนินการดังกล่าวให้มีโอกาสประสบความสำเร็จมากขึ้นต่อไป ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

4.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับศึกษาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุมุสลิมตอนต้นจากการทดลองปฏิบัติการ จำนวน 20 คน ผู้นำมุสลิมจากการทดลองปฏิบัติการ จำนวน 12 คน และนักวิชาการมุสลิมด้านอิสลามศึกษาที่มีภูมิลำเนาหรือทำงานในพื้นที่เป้าหมาย จำนวน 15 คน รวมทั้งหมด 57 คน

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการเสนอแนะเชิงนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ได้แก่ แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งเป็นแนวทางที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดรายการคำถามเพื่อใช้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามรายการคำถามที่กำหนดไว้และสามารถยืดหยุ่นได้ตามเหมาะสมขึ้นอยู่กับบริบทของผู้ให้ข้อมูลหลักและเป้าหมายของการสัมภาษณ์ (เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง) โดยคณะผู้วิจัยมีการตั้งคำถามเพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้ในแนวคำถามการสัมภาษณ์ โดยตั้งคำถามให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ความสนใจเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

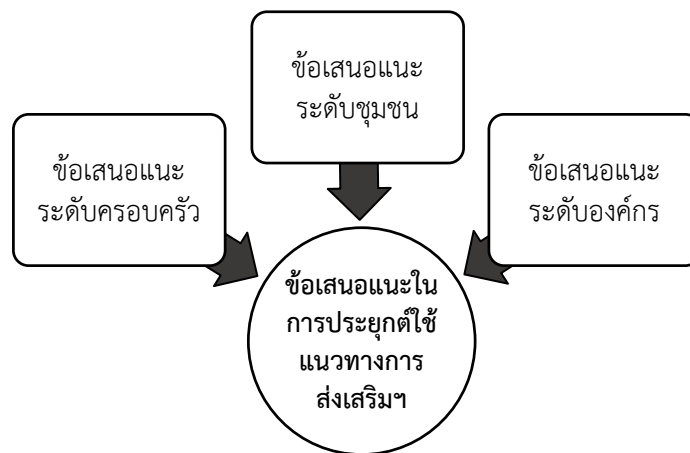
คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มข้างต้น โดยคณะผู้วิจัยมีการติดต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านล่วงหน้า และมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการสัมภาษณ์แก่ผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านได้รับทราบ รวมทั้งได้มอบแนวคำถามการสัมภาษณ์ให้กับผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านได้ทำความเข้าใจล่วงหน้าก่อนการสัมภาษณ์จริง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้มีการเตรียมความพร้อมล่วงหน้าก่อนการให้สัมภาษณ์ในวันและเวลาที่ได้ตกลงนัดหมายกันไว้

4.4 การตรวจสอบข้อมูล

คณะผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบภายในกระบวนการ โดยการตรวจสอบกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คำสัมภาษณ์ หรือการตอบคำถาม ซึ่งต้องสามารถตอบคำถามของการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ได้อย่างครอบคลุม อีกทั้งยังมีการประเมินความสอดคล้องของคำตอบระหว่างการสัมภาษณ์ ทั้งทำทางระหว่าง การให้สัมภาษณ์และบริบทแวดล้อม (ชาย โพธิ์สิตา, 2554)

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมาทำการประมวลผล จัดหมวดหมู่ของข้อมูล แล้วทำความเข้าใจกับข้อมูล วิเคราะห์และตีความข้อมูลที่ได้ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ด้วยการยึดหลักตรรกะ เทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยควบคุมบริบท จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ซึ่งมีกรอบการวิเคราะห์ดังแสดงในภาพที่ 9

ภาพที่ 9 กรอบการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาตำบลเขาตุมและตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. สภาพและแนวทางการส่งเสริม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม
2. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม
3. การทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม
4. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

1. สภาพและแนวทางการส่งเสริม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

การศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์ทุกคน ซึ่งในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันจำเป็นต้องอาศัยวิชาความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีอิสลาม ดังที่อัลลอฮ์ทรงประทานโอองการของคัมภีร์อัลกุรอานเป็นครั้งแรกจำนวน 5 โอองการแก่ท่านศาสดามูฮัมหมัด ความว่า “จงอ่านด้วยพระนามแห่งพระผู้อภิบาลของเจ้า ผู้ทรงบังเกิด ทรงบังเกิดมนุษย์จากก้อนเลือด จงอ่านเถิดและพระผู้อภิบาลของเจ้านั้นทรงใจบุญยิ่ง ผู้ทรงสอนการใช้ปากกา ผู้ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้” (อัลอะลัก : 1-5) ซึ่งโอองการดังกล่าวเป็น 5 โอองการแรกที่ถูกประทานมาให้แก่ท่านศาสดามูฮัมหมัดและเป็นคำสั่งแรกในศาสนาอิสลามที่บัญญัติแก่มุสลิมทุกคน ก่อนการละหมาดเสียอีก ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความสำคัญของการเรียนรู้ที่นำไปสู่การรู้จักพระผู้ทรงสร้างที่แท้จริง นำสู่การศรัทธาที่ถูกต้อง และนำไปสู่การเคารพสักการะต่อพระองค์ ซึ่งอัลลอฮ์ทรงกระซิบและเน้นย้ำให้มีการเรียนรู้ก่อนที่จะปฏิบัติ เพราะการศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความศรัทธาที่แท้จริงและทำให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งในศาสนาอิสลามเน้นการเรียนรู้ทุกประเภททั้งทางโลกและทางธรรม โดยกำหนดว่าการเรียนรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนและมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่หรือคนชรา และไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเป็นการเบื้องต้น และศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามทั้งปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูด เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป ซึ่งจากการเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 2 พื้นที่ต่างมีปัญหาในการเรียนรู้อิสลาม ความต้องการการเรียนรู้อิสลาม วิธีการเรียนรู้อิสลาม การได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ปัจจัยผลักดันที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลาม และปัจจัยที่ดึงดูดที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามที่ไม่แตกต่างกัน โดยปรากฏผลการวิจัยดังนี้

1.1 ปัญหาในการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

การศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนรู้อิสลามครั้งนี้มุ่งเน้นประเด็นที่เป็นอุปสรรค ความยากลำบาก ความต้านทาน ความท้อแท้ และเป็นสถานการณ์ที่ต้องได้รับการแก้ไข อันส่งผลให้ผู้สูงอายุมุสลิมไม่สามารถเรียนรู้อิสลามได้ จนทำให้ขาดแนวทางในการดำเนินชีวิต ขาดความเข้าใจหลักคำสอนที่บ่มเพาะสติปัญญา และไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้องได้ ซึ่งผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างประสบปัญหาการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญ 3 ประการเหมือนกันคือ

1) ปัญหาการขาดความตระหนักและให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลาม

การเรียนรู้อิสลามไม่ได้มีผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและไม่ตอบสนองในเรื่องปัจจัยยังชีพในปัจจุบัน ทำให้ผู้สูงอายุไม่ให้ความสำคัญและไม่มีความตระหนักกับการเรียนรู้อิสลามนับตั้งแต่เยาว์วัยและวัยผู้ใหญ่ โดยส่วนใหญ่มีความคิดว่าหากมีเวลาค่อยให้ความสำคัญหรือรอให้ถึงเวลาเกษียณการทำงานก่อนแล้วจึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลาม รวมทั้งในขณะนั้นต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องดูแลรับผิดชอบมากมาย ซึ่งภาระเหล่านั้นแลกมาด้วยกับค่าตอบแทนที่สามารถปลดปล่อยภาระเหล่านั้นได้ ผู้สูงอายุจึงทุ่มเทแรงกายแรงใจให้กับงานตลอดเวลา ตอนเช้าเตรียมพร้อมสู่การทำงาน ตอนเย็นกลับสู่ความว่างเปล่าที่รอวันพรุ่งนี้อีกครา แม้จะมีเวลาก็กินดื่มกับความเหน็ดเหนื่อยและพร้อมจะปล่อยตัวสู่ความสบายเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้นึกถึงอาหารแห่งจิตวิญญาณหรือการเรียนรู้อิสลามในช่วงเวลานั้น ซึ่งเวลาเป็นสิ่งที่ค่าที่สุดในชีวิต แต่ละวินาทีที่สามารถทำให้เกิดมูลค่าและสร้างประโยชน์ได้มากมาย แต่มีหลายสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ไม่มีเวลากะทำในสิ่งที่ต้องการหรือตั้งใจจะทำ เพราะเวลาส่วนใหญ่ได้ใช้หมดไปกับหน้าที่ที่สำคัญกว่าหรือการที่มนุษย์เราไม่สามารถบริหารเวลาให้เกิดความเหมาะสมต่อตัวเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวัยทำงานผู้สูงอายุมุสลิมส่วนใหญ่มีการใช้เวลาหมดไปกับการทำงาน การเดินทาง การเลี้ยงดูลูกหลาน การดูแลสุขภาพ และการรับผิดชอบภาระงานภายในบ้าน อันส่งผลทำให้ไม่มีเวลาที่จะไปปฏิบัติกิจกรรมอย่างอื่น รวมทั้งไม่มีเวลาที่จะเรียนรู้อิสลามด้วยเช่นกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่ผู้สูงอายุไม่สามารถเรียนรู้อิสลามได้นั้นเกิดจากปัญหาเรื่องเวลาที่ผู้สูงอายุมุสลิมให้ความสำคัญกับการทำงานและการเลี้ยงดูครอบครัวมากกว่าการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดจากปัญหาในเรื่องการบริหารเวลาและการไม่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้อิสลาม

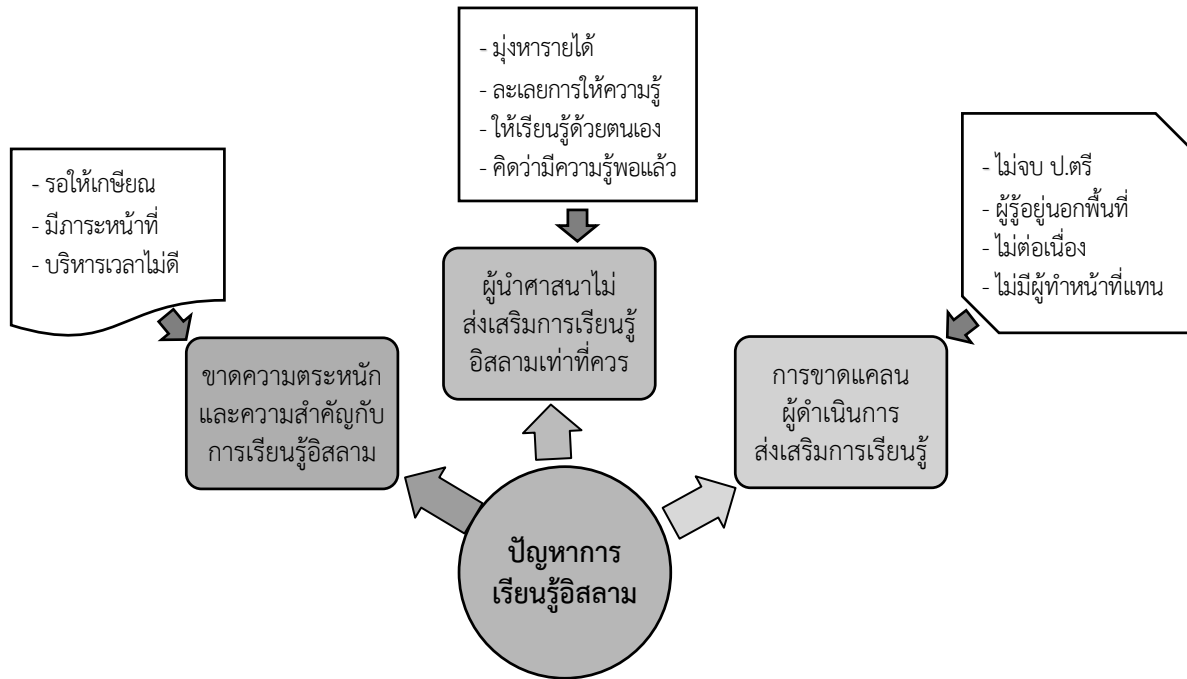
2) ปัญหาผู้นำศาสนาไม่ได้ส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเท่าที่ควร

ผู้นำศาสนาถือว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมุสลิมที่ต้องมีการนำหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมาเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของตน โดยผู้นำศาสนามีหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งคือการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่มุสลิมทุกเพศทุกวัย เพื่อเป็นการขัดเกลาทางศีลธรรมและการอบรมทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นเป้าหมายอันดับแรกและเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาเรียนรู้ในอิสลาม และเป็นบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำศาสนาได้รับมอบความไว้วางพระทัย (อะมานะฮ์) จากองค์กรอัลลอฮ์ที่ต้องนำเสนอในสังคมมุสลิมสู่สิ่งที่ดีในชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้าตามแบบแผนที่พระองค์ทรงกำหนดไว้ ดังนั้นผู้นำศาสนาต้องดำรงไว้ซึ่งหลักธรรมคำสอนแห่งศาสนาอิสลามพร้อมกับดูแลมุสลิมให้ประพฤติตนอยู่ในกรอบของหลักคำสอนในศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันกลับพบว่าผู้นำศาสนาส่วนใหญ่กลับเพิกเฉยละเลยต่อภาระหน้าที่ของตนเองและปล่อยปละละเลยต่อหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่มุสลิมในชุมชน จนทำให้ชุมชนมุสลิมบางแห่งแทบจะหาสัญลักษณ์แห่งอิสลามไม่ได้ จากสภาพการณ์ปัจจุบันทำให้ผู้นำศาสนาให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการได้รับรายได้หรือได้รับค่าตอบแทนมากกว่าการทำหน้าที่แบบให้เปล่าและเพื่อสาธารณกุศล ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้จนกลายเป็นเรื่องปกติ อันด้วยสถานการณ์ของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทุกด้านและภายใต้สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่บีบรัดที่ทุกคนต้องมุ่งทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพและเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก จนส่งผลกระทบต่อการทำหน้าที่ที่ต้องอุทิศตนเพื่อศาสนาลดน้อยลงและหายไปโดยปริยาย นอกจากนี้การเรียนรู้ในอดีตส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้ผ่านการบอกเล่าและการปฏิบัติที่สืบทอดต่อกัน และรับรู้ว่าการเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าวเพียงพอแล้ว ทั้งนี้ก็ไม่ได้รับยืนยันว่าสิ่งที่บอกต่อกันมาหรือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้นถูกต้องสมบูรณ์ เพราะในอดีตไม่ค่อยมีบรรยากาศแห่งการเรียนการสอนมากเท่าปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้นำศาสนายังคิดว่าผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองผ่านเทคโนโลยีต่าง ๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้นำศาสนามุ่งหารายได้มากกว่าที่สนใจในบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบความไว้วางพระทัย (อะมานะฮ์) จากองค์กรอัลลอฮ์ ทำให้ผู้นำศาสนาไม่ให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตของตนและครอบครัวมากกว่าการให้ความสนใจวิถีชีวิตของมุสลิมในสังคม จนกระทั่งไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในชุมชนอย่างใกล้ชิดเหมือนก่อน

3) ปัญหาการขาดแคลนผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามนับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและถือเป็นหัวใจหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทต่อการศึกษาเป็นอย่างมากก็ตาม แต่กระบวนการจัดการเรียนรู้ก็ยังขาดผู้ดำเนินการส่งเสริมไม่ได้ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ให้ความรู้มาเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้แทนเท่านั้น นอกจากนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามยังต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติที่ดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีความมานะบากบั่น เป็นผู้ที่ดีแบบแห่งวิถีจริยบรรณอันเป็นสัจธรรมบริสุทธิ์ที่มีวิทยปัญญา (ฮิกมะฮฺ) ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดประทานมาให้ปฏิบัติ เป็นผู้ที่มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับ และได้รับการยกย่องสรรเสริญ ดังนั้นผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้มิใช่เป็นเพียงผู้จัดการให้ผู้เรียนรู้เป็นคนดี มีความรู้ความเข้าใจ และดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่ชี้แนะแนวทางการประพฤติปฏิบัติแก่ผู้เรียนรู้ไปสู่แนวทางสู่สวรรค์ในโลกหน้า (อาคีเราะห์) แต่จากการที่มุสลิมส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญและขาดความตระหนักกับการศึกษาศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้คนในสังคมเมินเฉยและละเลยต่อการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งการเรียนรู้ในอดีตส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้ผ่านการบอกเล่าและการปฏิบัติตามที่สืบทอดต่อกัน และรับรู้ว่าการเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าวเพียงพอแล้ว ทั้งนี้ก็ไม่ได้รับยืนยันว่าสิ่งที่บอกต่อกันมาหรือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้นมีความถูกต้องสมบูรณ์ ในขณะที่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำศาสนาและทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามไม่ได้จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า แต่มีเพียงวุฒิการศึกษาในระดับอิสลามศึกษาปีที่ 10 หรือระดับอิสลามศึกษาปีที่ 7 หรือศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษาพอเนาะมาหลายสิบปีเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บุคลากรทางการศาสนาที่มีหน้าที่ในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามมีไม่เพียงพอ หรืออาจมีผู้รู้แต่ผู้รู้เหล่านั้นไม่ได้รู้จัก ไม่ได้รู้สึก หรือรู้เพียงเปลือกนอกเท่านั้น เมื่อมีผู้ที่สนใจที่จะเรียนรู้อิสลามกลับไม่มีคนที่จะช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้และช่วยขับเคลื่อนการดำเนินงานให้ได้ จึงทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้เรียนรู้อิสลามหรือบางครั้งมีผู้รู้อิสลามอยู่ต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด และไม่สามารถเดินทางไปได้หรือไม่มีความสะดวกในการเดินทางไปเรียนรู้กับผู้ที่มีความรู้ นั่นได้ จึงเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมในปัจจุบันไม่สามารถเรียนรู้อิสลามได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชุมชนมุสลิมต่างประสบปัญหาผู้ที่ทำหน้าที่ในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่มีจำนวนน้อยมาก ไม่มีผู้ที่ทำหน้าที่ที่เป็นประจำต่อเนื่อง และไม่มีผู้ที่ทำหน้าที่ทดแทนในกรณีที่ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบหลักมีการกิจอย่างอื่น

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่เป้าหมายมีปัญหาในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 ประการคือ 1) ปัญหาการขาดความตระหนักและไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีภาระหน้าที่หลักที่ต้องรับผิดชอบมากมาย จนไม่มีเวลาในการเรียนรู้อิสลามและละเลยการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน 2) ปัญหาผู้นำศาสนาไม่ได้ส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเท่าที่ควร ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมุ่งประกอบอาชีพหลักเพื่อหาปัจจัยเลี้ยงชีพและเป็นค่าใช้จ่ายของสมาชิกในครอบครัว จนละเลยบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ต้องอุทิศตนเพื่อศาสนา และต้องดูแลให้สืบบุรุษมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามขาดหายไป และ 3) ปัญหาการขาดแคลนผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้ที่ยึดศาสนาในระดับปริญญามีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่ก็มีภาระกิจเกี่ยวกับพิธีกรรมจากศาสนามากมาย และส่วนใหญ่มีหน้าที่เป็นครูอาจารย์ และหากผู้ที่รับผิดชอบหลักติดภาระกิจอื่นก็ไม่มีผู้ที่ทำหน้าที่ทดแทนได้ ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ปัญหาในการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมดังกล่าวข้างต้นสามารถกำหนดเป็นกรอบผังความคิด ดังในภาพที่ 10

ภาพที่ 10 ปัญหาในการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

1.2 ความต้องการการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

นักจิตวิทยาและนักมานุษยวิทยาได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ไว้อย่างน่าสนใจว่ามนุษย์เป็น สิ่งมีชีวิตที่มีความต้องการอยู่เสมอและไม่มีวันสิ้นสุด สิ่งที่มนุษย์ต้องการขึ้นอยู่กับสิ่งที่เขาได้รับหรือมีอยู่แล้ว เมื่อ ความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งได้รับการตอบสนองก็ยังมีความต้องการนั้นต่อไป ซึ่งมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยผู้สูงอายุต่างก็มีความต้องการทั้งสี่ เช่น ต้องการเงินทองเพื่อซื้อความสุขสบายให้กับ ตนเอง ต้องการยศถาบรรดาศักดิ์เพื่อเป็นศักดิ์ศรีและหน้าตาในสังคม ต้องการอำนาจวาสนาเพื่อให้ตนเองมีคุณค่า ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้คือความต้องการ จึงไม่แปลกที่มนุษย์ทุกคนล้วนพยายามแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งความ ต้องการเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่มีความต้องการการเรียนรู้อิสลามนั้นมีความสอดคล้องกับ ความ ต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ ซึ่งเป็นความต้องการที่ผู้สูงอายุมุสลิมจะรู้จักตนเอง ตามสภาพที่แท้จริงของตน กล้าที่จะตัดสินใจเลือกทางเดินของชีวิต รู้จักค่านิยมของตนเอง มีความจริงใจต่อตนเอง ปรารถนาที่จะเป็นคนดีที่สุดเท่าที่จะมีความสามารถทั้งทางด้านสติปัญญา ทักษะ และอารมณ์ความรู้สึก ยอมรับ ตนเองทั้งส่วนดีและส่วนเสียของตน และที่สำคัญที่สุดการมีสติที่จะยอมรับว่าตนใช้กลไกในการที่จะป้องกันตน ปรับตัว และพยายามที่จะเลิกโดยเปิดโอกาสให้ตนเองได้เผชิญกับความจริงของชีวิตและเตรียมความพร้อมสำหรับการกลับไปใช้ชีวิตในโลกหน้า (อาคีเราะฮ) ดังนั้นผู้สูงอายุมุสลิมที่มีความต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและ พัฒนาตนเองให้สมบูรณ์นั้นมีความจำเป็นที่ต้องมีการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีความ ต้องการการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญ 4 ประการเหมือนกันคือ

1) มีความต้องการเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะฮ)

การเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษาหรือฮัลเกาะฮเป็นการดำเนินกิจกรรมกลุ่มโดยการนั่งเป็นวงกลมหรือ วางแหวนหรือให้มีลักษณะเป็นวง เพื่อร่วมกันศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้อิสลามด้วยกันตามประเด็นเนื้อหาที่กำหนด ไว้ในแต่ละครั้งและมีกำหนดการเวลาที่แน่นอนในแต่ละสัปดาห์ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เข้าร่วม การเรียนรู้ทุกคนมีโอกาสรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งโดยมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน

แน่นอน โดยการนำเอาประสบการณ์มาวางแผนแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมการเรียนรู้ จนทำให้ผู้เข้าร่วมแต่ละคนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและสามารถนำประสบการณ์ที่ได้จากเรียนรู้ไปพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ และในที่สุดก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่คุณเข้าร่วมการเรียนรู้แต่ละคนต้องการและการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มโดยส่วนรวม ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัดที่รายงานโดยท่านอาบูฮูร็อยเราะฮ์และท่านอาบูซาอิด อัลคุดรีย์ ที่ว่า *“เมื่อมีกลุ่มของผู้คนได้รวมกลุ่มกันเพื่อทำการรำลึกถึงอัลลอฮ์ บรรดาโลกียะสุขก็จะห้อมล้อมพวกเขาด้วยปีกของพวกเขา อัลลอฮ์ก็จะปกคลุมพวกเขาด้วยเราะฮ์มะฮ์ซาก็ะฮ์ หรือความสงบสุขลงมามาบนพวกเขาและอัลลอฮ์จะกล่าวถึงพวกเขาต่อบรรดาผู้ที่ใกล้ชิดกับพระองค์”* นอกจากนี้การเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษาหรืออัลเกาะฮ์ยังเป็นการเรียนรู้ที่กลุ่มผู้เรียนมีความสนใจและทุกคนร่วมกันในการทำกิจกรรมตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้แบบหนึ่งที่มีประสิทธิภาพและมีความสอดคล้องกับหลักการของการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ ซึ่งผู้สูงอายุมุสลิมส่วนใหญ่มีความต้องการการเรียนรู้แบบกลุ่มศึกษาหรืออัลเกาะฮ์ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนแต่ละคนได้พูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถาม-ตอบ ปัญหาหรือข้อสงสัยต่างๆ ได้อย่างง่ายดายและสะดวกมากขึ้น หรือหากมีความคลางแคลงใจก็สามารถสอบถามผู้รู้ได้ทันที ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมมีความต้องการให้มีการจัดการเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษาหรืออัลเกาะฮ์ ซึ่งเป็นการดำเนินการด้วยกระบวนการกลุ่มที่ผู้เข้าร่วมมีโอกาสในการร่วมกันวางแผนกิจกรรมและมีปฏิสัมพันธ์กัน ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ เสริมทักษะการปฏิบัติ ร่วมกันทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด พฤติกรรม ทศนคติ ค่านิยม สะท้อนสภาพปัญหา และหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยการใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อช่วยให้บรรลุในวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

2) มีความต้องการเรียนรู้อิสลามแบบเน้นการนำปฏิบัติศาสนกิจ

ศาสนาอิสลามได้ให้คุณค่าต่อความเป็นมุสลิมที่ประเสริฐด้วยการสนองตอบความต้องการให้มุสลิมสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการภักดีต่ออัลลอฮ์และเสริมสร้างความเข้มแข็งของจิตใจด้วยการหมั่นทำความดีตามที่บัญญัติไว้ในหลักการของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เช่น การละหมาด การจ่ายซะกาต การถือศีลอด และการประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งการปฏิบัติศาสนกิจเหล่านี้มีเคล็ดลับและจุดมุ่งหมายที่สูงส่ง ที่สำคัญที่สุดคือเปิดโอกาสให้มนุษย์สร้างความสัมพันธ์กับพระองค์อัลลอฮ์ ซึ่งเป็นปัจจัยในการเสริมสร้างความศรัทธาที่เข้มแข็ง ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวความว่า *“ไม่มีการกระทำใดๆ ที่บ่าวของฉันได้กระทำไว้ ที่สร้างความพึงพอใจแก่ฉันมากกว่าการที่เขาได้ปฏิบัติในสิ่งที่ฉันบังคับให้กระทำ”* นอกจากนี้ศาสนาอิสลามยังได้กำชับให้มุสลิมยึดหลักคำสอนตามหลักการศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ตลอดจนปฏิบัติตามหลักคำสอนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อให้จิตใจสะอาด และจะส่งผลต่อการมีพฤติกรรมที่ดีในชีวิตประจำวัน ดังที่อัลกุรอานได้รวมบรรดาผู้ศรัทธากับบรรดาผู้กระทำความดีอยู่เสมอเพื่อเป็นบทเรียนว่า การศรัทธากับการกระทำความดีเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้นความต้องการการเรียนรู้ศาสนาเพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันให้ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา และทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งล้วนเป็นเป้าหมายชีวิตของมุสลิมทุกคนที่ต้องการให้มีชีวิตที่สุขสบายในสวนสวรรค์ในวันโลกหน้า (อาคีเราะฮ์) และเพื่อให้หลุดพ้นจากการถูกลงโทษอันแสนสาหัสในขุมนรก ฉะนั้นการที่ผู้สูงอายุจะสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้องนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเรียนรู้อิสลาม โดยเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เนื่องจากในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมีหลักการปฏิบัติที่มีรายละเอียดมากมายให้ผู้เรียนต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ลึกซึ้ง ซึ่งหากใช้การบรรยายเพียงอย่างเดียว ผู้เรียนจะไม่สามารถเห็นภาพการปฏิบัติได้ อาจทำให้ผู้เรียนมีการปฏิบัติในรูปแบบที่ผิดแปลกออกไป ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องมีการเรียนรู้จากการบรรยายพร้อมการปฏิบัติให้ผู้เรียนได้เห็นอย่างชัดเจนในเรื่องต่าง ๆ เช่น การละหมาด การอาบน้ำ ละหมาด การทำฮัจญ์ เป็นต้น

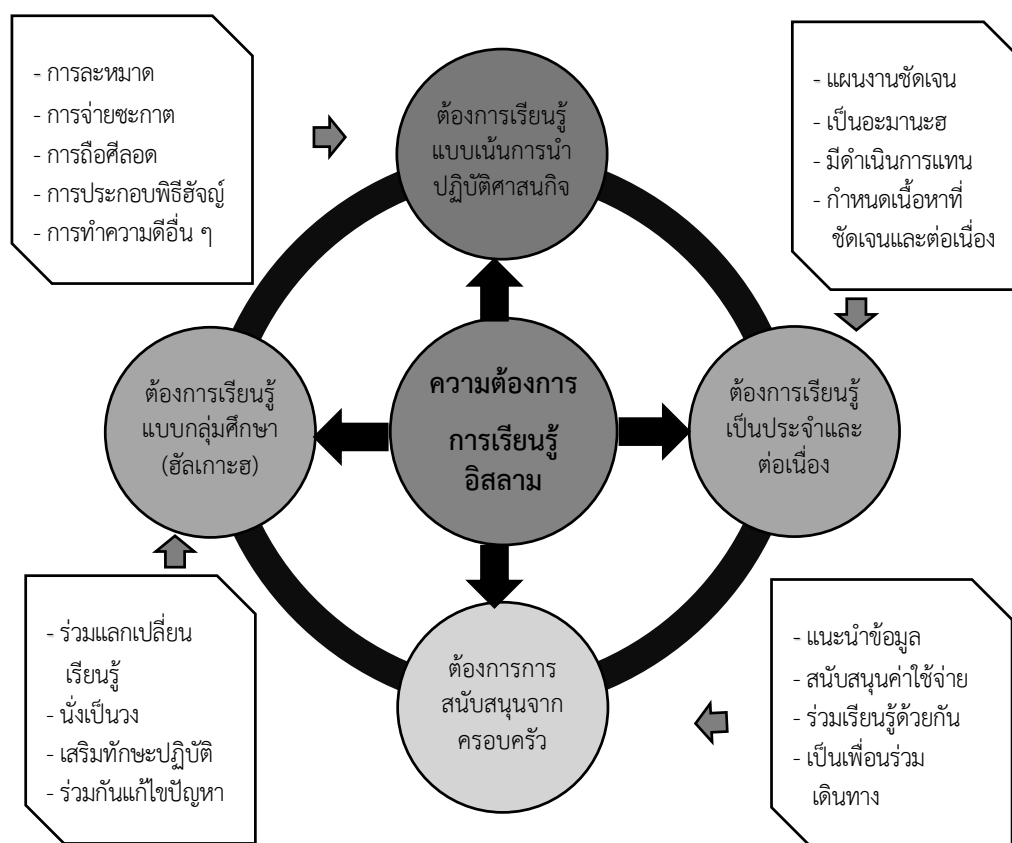
3) มีความต้องการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง

ผู้นำศาสนาที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามควรดำเนินการสนับสนุนส่งเสริมและกระตุ้นเตือนให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการศึกษาหาความรู้และเรียนรู้อิสลามที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้อิสลามเกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักคุณธรรมจริยธรรม เพื่อยึดถือเป็นระบบแห่งชีวิตและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมทุกคนที่จะต้องเป็นทั้งผู้เรียนรู้และเป็นผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมทั้งในหลักการอิสลามยังมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้การปฏิบัติศาสนกิจและศึกษาหาความรู้อย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้จะมีการปฏิบัติและเรียนรู้ครั้งละเล็กเล็กละน้อยก็ย่อมดีกว่าการปฏิบัติและเรียนรู้เพียงครั้งเดียว ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวเตือนผู้ศรัทธาไว้ว่า “พึงทราบเถิดว่าท่านทุกท่านมีหน้าที่ และทุกท่านจะต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพวกท่าน ผู้นำก็มีหน้าที่และต้องถูกสอบถามถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของเขา และผู้ปกครองก็มีหน้าที่ต่อผู้ใต้ปกครองของเขา และต้องถูกสอบถามถึงความรับผิดชอบต่อผู้ใต้ปกครองของเขา” (บันทึกโดยบุคอรีและมุสลิม) ดังนั้นการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นประจำ โดยให้ผู้ที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบต้องดำเนินการอย่างเต็มที่เพื่อให้เกิดความสนใจและความรับผิดชอบที่สมบูรณ์ ต้องมีการกำหนดตารางเวลาและแผนดำเนินงานที่ชัดเจน และถ้าหากผู้นำกลุ่มมีการกิจที่จำเป็นเร่งด่วนควรมีที่สามารถดำเนินการจัดการเรียนแทนได้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุมุสลิม ผู้นำศาสนา และนักวิชาการหลายท่านต่างให้ข้อมูลตรงกันว่าในชุมชนมีการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ไม่ต่อเนื่อง มีการดำเนินเพียงบางครั้งบางคราวขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เป็นหลักและประเด็นเนื้อหาที่ใช้ประกอบในการเรียนรู้อยังไม่มีความต่อเนื่อง

4) มีความต้องการการสนับสนุนการเรียนรู้อิสลามจากครอบครัว

การได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งเป็นการสนับสนุน แนะนำ และความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสาร วัสดุสิ่งของ สื่ออุปกรณ์ และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ รวมทั้งการสนับสนุนทางด้านจิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา โดยการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวเป็นองค์ประกอบของสถานการณ์แวดล้อมที่มีอิทธิพลทางตรงต่อการเรียนรู้อิสลาม เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันแรกของสังคมที่มีการปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับผู้เรียนรู้ การเป็นแบบอย่างที่ดี และการร่วมกันถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจจากครอบครัว รวมทั้งในมิติคำสอนในหลักการของศาสนาอิสลามยังให้ความสำคัญกับบทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งสถาบันครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการสร้างพื้นฐานเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนพัฒนาทักษะทางจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว โดยการสนับสนุนและการกระตุ้นที่มีคุณภาพของครอบครัวที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุต่อไป แต่อย่างไรก็ตามในบริบทของประชากรในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้กลับต้องยึดแนวทางการสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักการทางศาสนาอิสลามเป็นหลัก ซึ่งการสนับสนุนทางสังคมในที่นี้จะเกี่ยวข้องกับบทบาทของสมาชิกในครอบครัวในการสนับสนุนพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นหลัก โดยแรงสนับสนุนอาจเป็นลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ให้สมาชิกในครอบครัวกล้าที่จะปรึกษาหารือ และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้นผู้สูงอายุมีความต้องการให้สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ไม่ว่าจะเป็นการนำไปฟังบรรยายธรรมยังต่างพื้นที่ การสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการหาซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อิสลาม การถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้การปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน ซึ่งล้วนเป็นไปตามแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมในสองพื้นที่เป้าหมายมีความต้องการการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ 1) ต้องการเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะฮ) เพื่อร่วมกันศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้อิสลามตามประเด็นเนื้อหาที่กำหนด 2) ต้องการเรียนรู้อิสลามแบบเน้นการนำปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้หลักการศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลามนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม 3) ต้องการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง เพื่อยึดถือเป็นระบบแห่งชีวิต และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และ 4) ต้องการการสนับสนุนการเรียนรู้อิสลามจากครอบครัว เพื่อเป็นการสนับสนุน แนะนำ และช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสาร สื่ออุปกรณ์ ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ และด้านอารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกรอบผังความคิด ดังในภาพที่ 11

ภาพที่ 11 ความต้องการการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

1.3 วิธีการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุ

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากอิสลามเป็นวิถีชีวิตหรือระบอบการดำเนินชีวิตที่มุสลิมทุกคนจะต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามเพื่อการดำรงชีวิตประจำวันในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม การเรียนรู้อิสลามถือเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องศึกษา ขวนขวาย และแสหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา โดยไม่ควรพะวงถึงปัจจัยระยะทาง ระยะเวลา อุปสรรค และสถานที่ ถึงแม้ว่าผู้ให้การเรียนรู้จะอยู่ไกลหรือต้องเดินทางอย่างยากลำบากเพียงใดก็ต้องขวนขวายมาให้ได้ เพราะสรรพสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงสร้างไว้ทั้งปวงนั้นล้วนเป็นขุมพลังแห่งความรู้ที่มากมายมหาศาลที่ประชาชาติทั้งมวลต้องแสวงหา และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตตั้งแต่จนกระทั่งตายจากโลกนี้ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวให้

มนุษย์อย่าทั้งการเรียนรู้ว่า “การแสวงหาวิชาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน” และจงแสวงหาความรู้ แม้ความรู้จะอยู่ไกลก็ตามที่ว่า “จงแสวงหาความรู้เถิด ถึงแม้ความรู้จะอยู่ไกลถึงเมืองจีน” รวมทั้งคำกล่าวที่มักถูกกล่าวอ้างมาโดยตลอดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ว่า “พวกท่านทั้งหลายจงแสวงหาความรู้ตั้งแต่ (อยู่ใน) เปลจนถึงหลุมฝังศพ” ซึ่งเป็นการยืนยันให้เห็นว่าการเรียนรู้ไม่ได้จำกัดให้ศึกษาเฉพาะในช่วงเวลาหนึ่งเวลาใดเท่านั้น แต่การศึกษาหาความรู้หรือการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตั้งแต่มนุษย์เราถูกคลอดออกมาลืมตาขึ้นมาบนโลกจนกระทั่งเมื่อถึงวันสุดท้ายที่เราหลับตาลงจากโลกนี้ไป เพราะเมื่อมนุษย์ลืมตาขึ้นมาดูโลกในวัยทารกก็จำเป็นต้องเรียนรู้ในการขยับตัว พลิกตัว เดิน ยืน พูด และเมื่อโตขึ้นเข้าสู่วัยรุ่นก็จำเป็นต้องเรียนรู้การปรับตัวใช้ชีวิตอยู่กับเพื่อนๆ การเรียนรู้ในรูปแบบหนังสือที่มีเนื้อหาเข้มข้นขึ้น เมื่อโตขึ้นเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ก็จำเป็นต้องเรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้คนในสังคม การร่วมงานกับผู้คนมากมาย การทำงานเป็นทีม ที่สำคัญภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบก็จะเพิ่มขึ้นเช่นกัน ด้วยกับการเรียนรู้สู่การเป็นสามีภรรยา การเป็นพ่อแม่ และเมื่อโตสู่จุดสูงสุดของชีวิต คือวัยชรา ก็จำเป็นต้องเรียนรู้การใช้ชีวิตอย่างระมัดระวัง การเตรียมตัวสู่การจากโลกนี้ไป ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าทุกช่วงของชีวิตคือการเรียนรู้ทั้งสิ้น ต่างช่วงชีวิตก็ต่างการเรียนรู้ออกไป เพราะการเรียนรู้คือการการปรับปรุงวิถีการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ และถือเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตสำหรับมุสลิมทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่เกี่ยวกับศาสนาและการรู้จักพระเจ้า การปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน ล้วนต้องมาจากการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่มาจากความศรัทธาและการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดเข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อนการนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักคำสอนในศาสนาอิสลาม ซึ่งวิธีการเรียนรู้อิสลามนั้นมีหลากหลายวิธี เช่น การศึกษาหาความรู้ในชั้นเรียน การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ การเรียนรู้โดยการฟังวิทยากรหรือผู้มีความรู้บรรยาย การอบรมเชิงปฏิบัติการ และการเรียนรู้โดยผ่านสื่อการเรียนการสอน เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสองพื้นที่เป้าหมายต่างพบว่าผู้สูงอายุมุสลิมมีวิธีการเรียนรู้อิสลามที่เหมือนกัน 3 วิธีการคือ

1) เรียนรู้ผ่านการบรรยายศาสนาที่มัสยิด

มัสยิดนอกจากจะเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีการละหมาดและพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ แล้วยังเป็นสถานที่สำหรับใช้ในการศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับวัยผู้ใหญ่หรือวัยผู้สูงอายุจะมี 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 การจัดการบรรยายศาสนาโดยผู้นำศาสนาหรือโต๊ะครูที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับนับถือหมุนเวียนการทำหน้าที่ในการบรรยายเป็นประจำทุกสัปดาห์ ใช้เวลาในช่วงเช้าของวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ เช่น การบรรยายศาสนาของมัสยิดกลางประจำจังหวัดของจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส การบรรยายศาสนาที่มัสยิดอิสลามียะที่มัสยิดมหาวิทยาลัยฟาฏอนี บ้านปารามิแต ตำบลบูดี อำเภอเมือง จังหวัดยะลา และมัสยิดอิสลามียะที่มัสยิดโรงเรียนบำรุงอิสลาม บ้านบราโอ ตำบลบูดยุด อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เป็นต้น ซึ่งเป็นการบรรยายศาสนาที่มีประชาชนจำนวนมากจากชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่เข้าร่วมฟังอย่างล้นหลาม และรูปแบบที่ 2 การจัดบรรยายศาสนาและการจัดการเรียนการสอนโดยผู้นำศาสนาประจำมัสยิดของชุมชนหรือของหมู่บ้าน ซึ่งเวลาที่ใช้ในการบรรยายศาสนาหรือจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่มักจะเป็นช่วงเวลากลางคืนระหว่างเวลาในช่วงค่ำ (เวลาละหมาดมัฆริบ) กับในช่วงกลางคืน (เวลาละหมาดอิชา) ซึ่งทุกมัสยิดจะมีการดำเนินการสอนตามปกติเกือบทุกชุมชนมุสลิม หรืออาจมัสยิดบางแห่งจากมีการจัดบรรยายหรือจัดการเรียนการสอนในเวลากลางวันใช้เวลา 2-3 ชั่วโมงตามมัสยิด และบางครั้งมีการเชิญผู้นำศาสนาจากชุมชนอื่นมาเป็นวิทยากรบ้าง โดยการบรรยายทั้งสองรูปแบบส่วนใหญ่จะเน้นการเรียนการสอนในเรื่องเตฮีด (หลักการศรัทธา) ฟิกห์ (หลักการปฏิบัติ) การประกอบศาสนกิจ หลักการอ่านและการอรรถาธิบายคัมภีร์อัลกุรอาน และอื่น ๆ ซึ่งนับว่าเป็นการดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ดังเช่นในประวัติศาสตร์อิสลามก็มีการใช้มัสยิดเป็นแหล่งในการศึกษาหาความรู้ การอบรมสั่งสอน และการขัดเกลาอย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจน และท่านศาสดามูฮัมหมัดก็ได้ใช้มัสยิดอัลนะบะวีย์ในการเผยแพร่และพัฒนาการศึกษาของศาสนา โดยได้ใช้มัสยิดในการอบรมและสั่งสอน

สาวก จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลหลักในสองพื้นที่เป้าหมายพบว่า การบรรยายศาสนาที่มีสัณนิษฐานว่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คนในสังคม เพราะไม่มีสถานที่ใดที่มีความเหมาะสมในการบรรยายทางศาสนาเท่ากับมัสยิด เช่นเดียวกับที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ใช้มัสยิดเป็นหัวใจของชุมชนและจัดให้มีการเรียนการสอนศาสนา ด้วยเหตุนี้ การบรรยายศาสนาที่มีสัณนิษฐานเป็นการเรียนรู้อิสลามที่นำเสนอใจรูปแบบหนึ่ง เพราะผู้เรียนรู้จำนวนมากที่มีความมุ่งมั่นที่จะเรียนรู้อิสลามโดยมีความตระหนักและพร้อมที่จะเรียนรู้อิสลามอย่างแท้จริง ดังนั้นผู้สูงอายุได้มีโอกาสในการเรียนรู้และฟังบรรยายศาสนาตามที่คณะกรรมการประจำมัสยิดบริหารจัดการ ทั้งการเดินทางไปฟังบรรยายศาสนาที่มีสัณนิษฐานประจำจังหวัดของทั้งสามจังหวัดและการเข้าร่วมเรียนรู้ตามผู้นำศาสนาของมัสยิดประจำชุมชนหรือประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งที่สามารถพบเห็นได้ตามปกติในการจัดการศึกษาของสังคมมุสลิม

2) เรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ ทางทีวีมุสลิม วิทยุ คลิปการบรรยาย

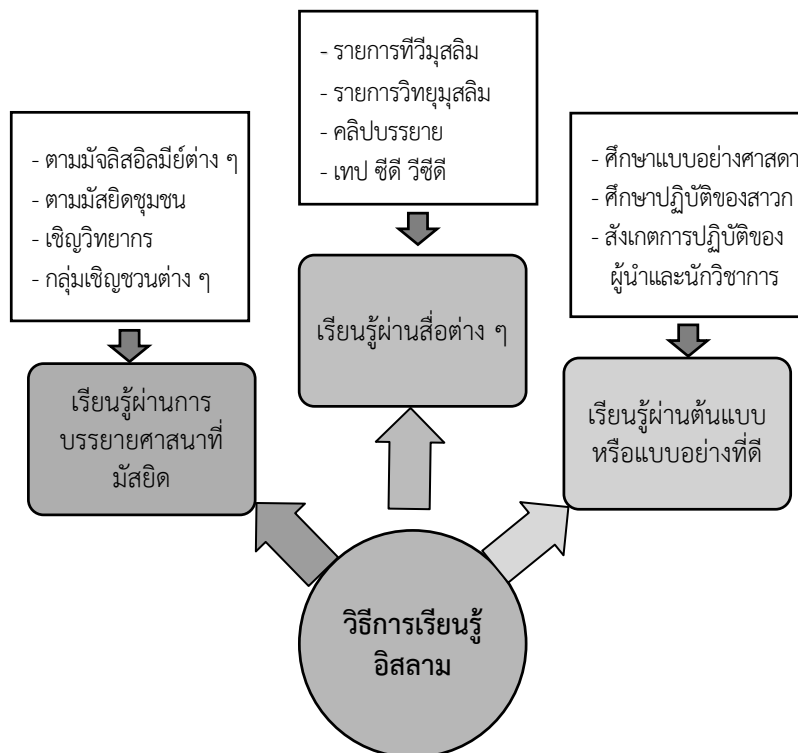
ปัจจุบันมีสื่อที่ใช้ประกอบการเรียนรู้มากมายที่พร้อมให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งในปัจจุบันสถาบันทางการศึกษาด้านศาสนาอิสลามและองค์กรทางศาสนาอิสลามต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญและมีความตระหนักกับการผลิตสื่อรายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ และการเผยแพร่เป็นคลิปการบรรยายทางอินเทอร์เน็ต โดยรายการทีวีของมุสลิมที่ได้รับความนิยมในปัจจุบันและสามารถรับชมได้หลากหลายวิธีทั้งรายการสดและรายการย้อนหลังทางโทรทัศน์ ออนไลน์ และแอปพลิเคชัน รวมทั้งสามารถค้นหาในยูทูปได้เช่นกัน เช่น รายการช่องช่องทีวีมุสลิมไทยแลนด์ ยาคิมทีวี White Channel และมัจลิสอัลมียะห์ทั้งที่มัสยิดปารามิเต มัสยิดบราโอ และที่เมืองนราธิวาส เป็นต้น การเรียนการสอนศาสนา การบรรยายธรรม การสอนอัลกุรอาน การตอบคำถามข้อสงสัย และสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้รู้ได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีคลิปการเรียนรู้มากมายที่สามารถค้นหาได้ทางอินเทอร์เน็ต ดังนั้นกล่าวได้ว่าสื่อการเรียนรู้เป็นนวัตกรรมทางการเรียนรู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุมุสลิมและประชาชนทั่วไป และนับว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่วิธีที่มีความสะดวกและเหมาะสมกับสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ยุคที่กำลังพัฒนาแบบก้าวกระโดด ยุคของการสื่อสารไร้พรมแดน ยุคข้อมูลข่าวสาร ยุคแห่งเทคโนโลยี และยุคไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งสื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการปัจจัยในการดำเนินชีวิตและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้มนุษย์สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วทันเหตุการณ์และแบบเกาะติดสถานการณ์ เพียงแค่มีโทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ และอุปกรณ์อื่น ๆ ที่สามารถเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ก็สามารถใช้ในการติดต่อขอรับข้อมูลข่าวสารและการเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการที่ต้องการเรียนรู้ได้อย่างทันที ดังนั้นผู้สูงอายุที่ต้องการจะเรียนรู้ศาสนาแต่มีข้อจำกัดบางประการสามารถที่จะเลือกศึกษาหาความรู้และเรียนรู้ศาสนาผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ สื่อโซเชียลมีเดีย และสื่อวิทยุโทรทัศน์ โดยการขอให้ลูกหลานช่วยดำเนินการให้หรือให้ลูกหลานสอนวิธีการใช้สื่อเทคโนโลยีเหล่านั้นให้ ซึ่งนับว่าการเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ เป็นวิธีการที่ง่าย สะดวก รวดเร็ว สามารถตอบสนองความต้องการ และช่วยตอบโต้ปัญหาการแก้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ของผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี

3) เรียนรู้ผ่านต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดี

การเรียนรู้โดยการสังเกตจากการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นต้นแบบของผู้นำศาสนาและนักวิชาการศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่มีการนำสิ่งที่ได้สังเกตเห็นจากต้นแบบที่ได้รับการยอมรับนับถือในชุมชนแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามในชีวิตประจำวัน ทั้งแบบอย่างที่ดีในด้านหลักการศรัทธา (อะกิดะฮฺ) หลักการปฏิบัติ (อิบาดะฮฺ) และหลักจริยธรรม (อัคลาก) โดยการสังเกตจากการแสดงเป็นแบบอย่างที่ดีนับว่าเป็นวิธีเรียนรู้ที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้เน้นย้ำให้มุสลิมควรนำมาใช้ในการเรียนรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ส่งผลอันดีงามต่อพฤติกรรมของผู้อื่นที่อยู่รอบข้าง เนื่องจากวิธีการเรียนรู้ดังกล่าวได้มุ่งเน้นการปฏิบัติที่หลีกเลี่ยงจากการกระทำที่ผิดหลักคำสอนของศาสนาและส่งเสริมให้ปฏิบัติและพูดในสิ่งที่ดี เป็นการนำทฤษฎีสู่การปฏิบัติจริงที่ส่งผลอันดีงามต่อผู้อื่น ซึ่งสามารถสัมผัสได้ด้วยสัมผัสทั้งห้า เมื่อเห็นดีแล้วจึงนำไปลอกเลียนแบบ ฉะนั้นการแสดงเป็นแบบอย่างที่ดีที่ถูกต้องส่งผลต่อการเรียนรู้จากมนุษย์สู่มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นส่งผลทางด้านคำพูด การกระทำ ความคิด

การยึดมั่นคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ โดยแบบอย่างจากการกระทำจะส่งผลที่ดีมากกว่าคำพูด เพราะเป็นสิ่งที่เห็นชัดและสัมผัสได้ จึงทำให้สามารถลอกเลียนแบบได้ง่าย ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้แสดงเป็นแบบอย่างในด้านต่าง ๆ ให้บรรดาสาวกของท่าน (เศาะหาบะฮ์) ได้ลอกเลียนแบบ เช่น ด้านการอาบน้ำละหมาด การละหมาด และการประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นต้น ดังนั้นมุสลิมส่วนใหญ่ต้องอาศัยการเรียนรู้จากแบบอย่างที่ดีเพื่อให้สามารถเข้าใจ และสามารถกระทำการกิจการงานต่าง ๆ ให้อยู่ในกรอบและขอบเขตของศาสนาอิสลามตลอดเวลา ซึ่งธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีการหลงลืม มีความผิดพลาด และมีการปฏิบัติในสิ่งที่ดีและสิ่งที่ชั่ว ซึ่งถ้ามีแบบอย่างที่ดีให้เรียนรู้แล้วก็จะทำให้มุสลิมสามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ดี และละเว้นในสิ่งที่ชั่ว โดยปฏิบัติตามแนวทางอิสลามที่ถูกต้อง เหมาะสำหรับการแสดงเป็นแบบอย่าง และสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จทั้งโลกนี้และโลกหน้า เพราะฉะนั้นการแสดงเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้นำศาสนาและนักวิชาการศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำให้มุสลิมได้เรียนรู้จากการสังเกตแล้วนำไปมีความประพฤติปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องต่อไป และถ้าหากการสังเกตดังกล่าวทำให้เกิดความสงสัย คลางแคลงใจ และไม่แน่ใจก็ควรมีการซักถามเกี่ยวกับข้อข้องใจดังกล่าวให้กระจ่างได้อย่างทันที

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่เป้าหมายมีวิธีการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 วิธีการ คือ 1) มีการเรียนรู้ผ่านการบรรยายศาสนาที่มัสยิด ซึ่งเป็นการบรรยายศาสนาและการจัดการเรียนการสอนโดยผู้นำศาสนาประจำมัสยิดของชุมชน ส่วนใหญ่มักเป็นช่วงเวลากลางคืนระหว่างเวลาในช่วงค่ำ (ละหมาดมัฆริบ) กับในช่วงกลางคืน (ละหมาดอิชา) และตามมัสยิดกลางประจำจังหวัดและสถานศึกษาที่มีชื่อเสียง 2) มีการเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ ทางทีวีมุสลิม วิทยุ คลิปการบรรยาย ซึ่งสถาบันการศึกษาและองค์กรทางศาสนาอิสลามผลิตและเผยแพร่เป็นคลิปการบรรยายผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ต่าง ๆ และ 3) มีการเรียนรู้ผ่านต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดี โดยการสังเกตจากผู้นำศาสนาที่ได้รับการยอมรับนับถือในชุมชนแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกรอบผังความคิด ดังในภาพที่ 12

ภาพที่ 12 วิธีการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

1.4 การได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามจากผู้นำมุสลิมของผู้สูงอายุมุสลิม

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ เพราะการศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมุสลิมทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่ได้รับการส่งเสริมจากผู้นำมุสลิมถือเป็นหน้าที่ที่ผู้นำต้องดำเนินการตามความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย (อามานะฮ์) โดยการย้ำเตือนให้สมาชิกในชุมชนให้มีความตระหนักและเห็นความสำคัญของการเรียนรู้อิสลาม ดังที่พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำไว้อย่างชัดเจนในส่วนหนึ่งของซูเราะห์อัตตะฮรีม โองการที่ 6 “*ความว่า โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย จงปกป้องตัวของสุเจ้าและผู้อยู่ใต้การปกครองของสุเจ้าให้พ้นจากไฟนรก*” จากพระดำรัสของพระผู้เป็นเจ้าข้างต้นมีความชัดเจนแล้วว่าผู้นำมุสลิมมีความสำคัญเสมือนต้นไม้ใหญ่ที่จะคอยให้ร่มเงาแก่ต้นกล้าเล็ก ๆ เพื่อให้ต้นกล้าเล็ก ๆ เหล่านั้นสามารถเติบโตขึ้นท่ามกลางสภาพแวดล้อมได้อย่างแข็งแกร่งและมั่นคง แต่หากผู้นำมุสลิมไม่ได้รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองแล้วก็ไม่ต่างอะไรกับต้นไม้ใหญ่ที่กำลังเหี่ยวเฉาและไม่สามารถดูแลอ้อมชูต้นกล้าเล็ก ๆ ได้ จนในที่สุดทั้งต้นไม้ใหญ่และต้นกล้าเล็ก ๆ ก็พลอยล้มหายตายจากไปจนไม่เหลือซากของความเป็นต้นไม้อีกเลย ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ทรงสาปแช่งในเรื่องดังกล่าวซึ่งรายงานโดยมุสลิมที่ว่า “*พวกท่านทุกคนเป็นผู้ปกครอง และพวกท่านทุกคนจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่อยู่ใต้การปกครอง*” ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมจากผู้นำมุสลิมจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้ผู้สูงอายุมีความตระหนักและสนใจในการเรียนรู้อิสลามเพิ่มขึ้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสองพื้นที่เป้าหมายต่างพบว่าผู้สูงอายุมุสลิมได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามจากผู้นำมุสลิมที่เหมือนกัน 3 ประการคือ

1) ได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้ศาสนาในมัสยิด

การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ศาสนาของผู้นำมุสลิมได้รับแรงกระตุ้นจากผู้นำทั้งผู้นำศาสนาและผู้นำท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้เรียนรู้ศาสนาอิสลามหลัก ๆ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 การจัดบรรยายทางศาสนาในแต่ละเดือน ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่มีรูปแบบการจัดให้เห็นบ่อยครั้งและได้รับความนิยมค่อนข้างมาก เนื่องจากการเป็นกรบรรยายทางศาสนาที่มีการเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนามาบรรยายพูดคุยและอธิบายเรื่องศาสนาให้กับผู้คนในชุมชนได้เข้าใจ สามารถกระตุ้นให้ผู้คนได้หันมาสู่การเรียนรู้อิสลามมากขึ้น ที่สำคัญการเรียนรู้เหล่านั้นสามารถนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ และรูปแบบที่ 2 ผู้นำศาสนา (อิหม่าม) มีการจัดการเรียนการสอนให้สัปปุรุษในแต่ละหมู่บ้าน โดยเน้นการอ่าน การแปลความหมาย และการอธิบายอัลกุรอานและอัลหะดีษ และการฝึกการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน ซึ่งส่วนใหญ่จะดำเนินการจัดการเรียนรู้ในมัสยิด ซึ่งเป็นสถานที่ที่เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน นอกจากจะเป็นสถานที่ในการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันแล้วมัสยิดยังเป็นสถานที่พบปะหารือกันและสถานที่จัดการเรียนรู้ ทั้งนี้ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ให้ความสำคัญการศึกษาเรียนรู้ในมัสยิดดังที่ท่านกล่าวว่า “*ไม่มีกลุ่มชนใดที่รวมตัวกันในบ้านใดๆของอัลลอฮ์ (มัสยิด) เพื่อทำการอ่านและศึกษาคัมภีร์ของอัลลอฮ์ นอกจากความสงบจะถูกประทานแก่พวกเขา ความเมตตาจะปกคลุมพวกเขา มลาอิกะฮ์จะห้อมล้อมพวกเขา และอัลลอฮ์จะกล่าวถึงเขากับผู้ที่อยู่ ณ พระองค์*” (รายงานโดยมุสลิม) ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ศาสนาผ่านการจัดการบรรยายธรรม และการจัดการเรียนรู้โดยอิหม่ามถือเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ศาสนาที่น่าสนใจและผู้เรียนรู้ก็มีความพร้อมต่อการเรียนรู้ดังกล่าว นอกจากนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมเรียนรู้ นับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญและถือเป็นหัวใจหลักในการจัดการเรียนรู้ เนื่องจากผู้สอนเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ รวมถึงการถ่ายทอดเทคนิควิธีการ ประสบการณ์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวตนของผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และที่สำคัญผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ควรเป็นที่ยอมรับของผู้เรียนรู้ ดังนั้นผู้นำศาสนามีการส่งเสริมมีการส่งเสริมการเรียนรู้ศาสนาผ่านรูปแบบของการจัดบรรยายธรรม และรูปแบบของการจัดการเรียนการสอนผ่านผู้รู้ศาสนา เพื่อให้ผู้คนในหมู่บ้านได้มีการตระหนัก รับรู้ และเกิดความสนใจ ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ศาสนา ซึ่งบางครั้งในอดีตที่ผ่านมาผู้คนในหมู่บ้านไม่ได้มีการเรียนรู้ศาสนาเลย จึงเป็นเหตุผลที่สำคัญและเป็น

โอกาสที่ดีที่จะให้ผู้คนในหมู่บ้านได้มีการเรียนรู้ศาสนาเพิ่มขึ้นด้วย อีกทั้งจากการสัมภาษณ์ข้างต้นเห็นได้อีกว่า บุคคลที่มีอิทธิพลที่สำคัญต่อการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามให้เกิดขึ้นนั้น ก็คืออิหม่าม เพราะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลที่สำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงผู้อยู่ใต้การปกครองของตน โดยหมู่บ้านหนึ่งๆจะมีผู้นำศาสนาหรืออิหม่ามทุกหมู่บ้าน ซึ่งมีหน้าที่เสมือนพ่อที่คอยดูแลลูกๆ หากพ่อเอาใจใส่ดูแลลูกๆ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจ และการเรียนรู้ศาสนาแล้ว ลูกๆ ก็จะเติบโตขึ้นมาอย่างผู้ที่มีคุณค่าและสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ต่อไป

2) ได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็ก

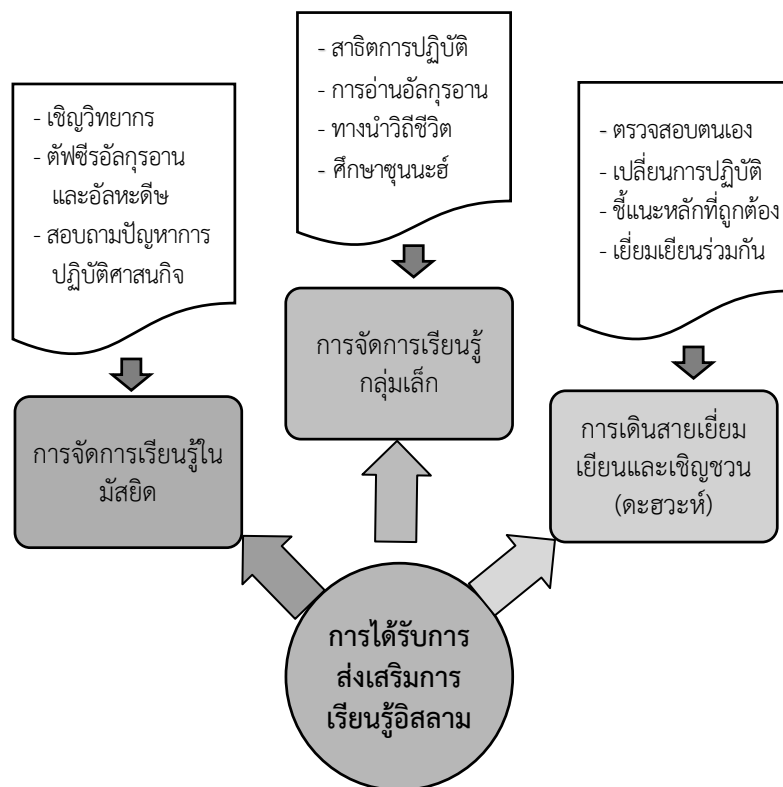
การจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็กถือเป็นวิธีการหนึ่งที่มีผลต่อเรียนรู้อิสลามที่มีประสิทธิภาพ เนื่องด้วยกับจำนวนผู้เรียนที่มีจำนวนไม่มาก ประกอบกับมีผู้รู้ในแต่ละกลุ่มทำให้ผู้เรียนแต่ละคนได้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยน และเรียนรู้เนื้อหา สามารถถ่ายทอดในสิ่งที่ผู้เรียนแต่ละคนมีความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เรียนคนอื่นๆ จนสามารถเข้าใจในเนื้อหาในแต่ละครั้งที่มีการเรียนรู้ได้ดี อีกทั้งการจัดการเรียนรู้แบบกลุ่มเล็กยังทำให้ผู้รู้สามารถแสดงวิธีการปฏิบัติในแต่ละเรื่องของการเรียนรู้ได้อย่างง่ายดาย และสามารถเข้าถึงในแต่ละบุคคลได้ด้วย เช่น การสอนปฏิบัติการละหมาด การอาบน้ำละหมาด การจ่ายซากาต เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นการเรียนการสอนอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องตามหลักการอ่าน (ตัจวีด) และการเรียนรู้การแปลความหมายและการอธิบายโอองการ (ตัฟซีรอัลกุรอาน) ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดี (ซุนนะฮฺ) ของท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล) และเป็นการเรียนรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับมุสลิม เนื่องจากอัลกุรอานคือธรรมนูญของชีวิตที่มุสลิมทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติ และเป็นทางนำในการดำเนินชีวิตเพื่อมุ่งสู่การเป็นบ่าวที่ประเสริฐของอัลลอฮ์ ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล) กล่าวว่า “แท้จริงสมาชิกของอัลลอฮ์ คือ คนที่อ่านอัลกุรอาน” นอกจากนี้ยังมีการเน้นการสอนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางด้านศาสนาในปัจจุบัน รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน ดังนั้นผู้นำควรมีส่วนสำคัญในการช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้มีการศึกษาเรียนรู้และเข้าใจหลักการโดยการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็ก โดยส่วนใหญ่เป็นการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็กเพื่อทำให้ทักษะการอ่านอัลกุรอานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น เข้าใจเข้าถึงความหมายในสิ่งที่อ่าน และเป็นการรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้โอองการจากอัลลอฮ์ (ซ.บ) ซึ่งเป็นการรวมตัวเพื่อรำลึกถึงพระองค์ แล้วพระองค์จะทรงยกย่องการกระทำดังกล่าว

3) ได้รับการส่งเสริมจากการเดินสายเยี่ยมเยียนและเชิญชวน (ตะฮะวหฺ) สู่การเรียนรู้อิสลาม

ภารกิจแห่งการเชิญชวนหรือการตะฮะวหฺถือเป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่และสูงส่ง สนามแห่งการตะฮะวหฺจึงเป็นสนามที่จะนำมาซึ่งผลบุญที่ยิ่งใหญ่ ทั้งยังเป็นภารกิจที่อัลลอฮ์ (ซ.บ) สั่งใช้แก่บรรดาศาสนทูตและบรรดาผู้ศรัทธาปฏิบัติตามตราบถึงวันแห่งการสอบสวน แต่บางคนกลับไม่เข้าใจแก่นแท้และเป้าหมายของการตะฮะวหฺอย่างแท้จริง จนกระทั่งมีบางคนมิได้มีเป้าหมายเพื่อเชิญชวนสู่อัลลอฮ์ (ซ.บ) แต่กลับมีเป้าหมายเพื่อเชิญชวนสู่สิ่งอื่นนอกจากพระองค์ มีบางคนเรียกร้องสู่กลุ่มหรือแนวคิดที่เฉพาะเจาะจง มิใช่เรียกร้องสู่แนวทางที่ถูกต้อง มีบางคนแอบอ้างภารกิจแห่งการตะฮะวหฺ เป็นเครื่องมือในการแสวงหาปัจจัยทางโลกและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว และยังมีบางคนแอบอ้างภารกิจแห่งการตะฮะวหฺ เพื่อให้มีพรรคพวกและผู้คล้อยตาม ดังนั้นเป้าหมายหลักที่แท้จริงของการเชิญชวน (ตะฮะวหฺ) สู่การเรียนรู้อิสลาม คือ การเรียกร้องเชิญชวนมนุษย์สู่ศาสนาของอัลลอฮ์ (ซ.บ) สู่บทบัญญัติของพระองค์ โดยมุ่งเน้นในประเด็นเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นการปฏิบัติที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงสั่งใช้ให้ต้องปฏิบัติตามและประเด็นที่ควรปฏิบัติตาม และประเด็นการปฏิบัติที่มุสลิมต้องหลีกเลี่ยงในสิ่งที่พระองค์ทรงห้ามอย่างเด็ดขาด ทั้งในเรื่องของหลักความเชื่อ หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรม และยังมีเป้าหมายหลักเพื่อนำมนุษย์ออกจากความมืดมนสู่แสงสว่างแห่งทางนำ การนำเสนอและอธิบายสัจธรรมให้แก่มนุษยชาติ ทั้งนี้อัลลอฮ์ (ซ.บ) ทรงชื่นชมผู้ที่ดำเนินภารกิจแห่งการตะฮะวหฺไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานซูเราะห์อาลิอิมรอน โอองการที่ 110 ความว่า “พวกเจ้านี้เป็นประชาชาติที่ดียิ่ง ซึ่งถูกให้อุบัติขึ้นสำหรับมนุษยชาติโดยที่พวกเจ้าใช้ให้ปฏิบัติสิ่งที่ชอบ และห้ามมิให้

ปฏิบัติสิ่งที่มีขอบ และศรัทธาต่ออัลลอฮ์” ดังนั้นถ้าผู้ศรัทธาผู้มีความต้องการความผาสุกทั้งโลกนี้และโลกหน้าก็จำเป็นต้องมีการเรียกร้องและเชิญชวนสู่การเรียนรู้อิสลามอย่างจริงจังด้วยกับการไปมาหาสู่กัน ทั้งนี้ก็เพราะการไปมาหาสู่จะทำให้ได้รู้จัก สนิทสนม และเรียนรู้การใช้ชีวิตร่วมกันได้ดี จะทำให้เกิดบรรยากาศของความรัก ความเอาใจใส่ต่อกัน มีการสอบถามสารทุกข์สุขดิบระหว่างกัน มีการพูดคุยกันในเรื่องที่เกิดขึ้น ทั้งยังสามารถร่วมกันหาทางแก้ปัญหาในสิ่งที่เกิดขึ้นได้อีกด้วย และเมื่อมีการไปมาหาสู่กัน มีการเดินสายเยี่ยมเยียนผู้คนในหมู่บ้านแล้ว การเชิญชวนผู้สูงอายุ/ผู้คนในบ้านสู่การเรียนรู้อิสลามก็เป็นสิ่งที่สามารถเชิญชวนได้ง่ายดายขึ้น อีกทั้งยังมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันอีกด้วย และที่สำคัญการเชิญชวนสู่การเรียนรู้อิสลามจึงถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญของบรรดาผู้นำศาสนา ซึ่งวิธีการหนึ่งที่มีความเหมาะสมและได้รับความนิยมในการเชิญชวนผู้คนสู่การเรียนรู้อิสลามคือการตะฮะหฺหรือการเรียกร้องให้หันหน้าเข้าสู่วิถีแห่งการดำเนินชีวิตตามหลักการของอิสลาม

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่เป้าหมายได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 วิธีการคือ 1) ได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้ศาสนาในมัสยิด โดยการเชิญวิทยากรและนักวิชาการศาสนาที่มีชื่อเสียงมาบรรยายธรรมทางศาสนา และการจัดการเรียนการสอนในมัสยิดเป็นประจำสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง โดยมี โต๊ะอิหม่ามและคณะกรรมการประจำมัสยิดดำเนินการ 2) ได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็ก โดยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นการเรียนการสอนอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องตามหลักการอ่าน (ตัจวีด) และการเรียนรู้การแปลความหมาย และการอธิบายโอองการ (ตฟซีร์อัลกุรอาน) และ 3) ได้รับการส่งเสริมจากการเดินสายเยี่ยมเยียนและเชิญชวน (ตะฮะหฺ) สู่การเรียนรู้อิสลาม โดยการเรียกร้องเชิญชวนมนุษย์สู่ศาสนาของอัลลอฮ์ (ช.บ) สืบบทบัญญัติของพระองค์ โดยการปฏิบัติในสิ่งที่พระองค์ทรงสั่งใช้ และหลีกเลี่ยงในสิ่งที่พระองค์ทรงห้าม ทั้งในเรื่องของหลักความเชื่อ หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรม รวมทั้งเพื่อชี้แนะให้มนุษย์ออกจากความมืดมนสู่แสงสว่างแห่งทางนำ การนำเสนอและอธิบาย สัจธรรมให้แก่มนุษยชาติ ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกรอบผังความคิด ดังในภาพที่ 13

ภาพที่ 13 การได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

1.5 ปัจจัยผลักดันที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

การเรียนรู้อิสลามถือเป็นหน้าที่ที่จำเป็นประการหนึ่งสำหรับมุสลิมผู้ที่มีความศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการเป็นมุสลิมที่ดีที่สมบูรณ์สำหรับอัลลอฮ์ การที่จะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายในการเรียนรู้อิสลามย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ โดยปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามคือปัจจัยผลักดัน ซึ่งเป็นแรงจูงใจหรือปัจจัยที่เป็นเหตุจูงใจทางด้านจิตวิทยาหรือความต้องการภายในตัวของผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นแรงผลักดันให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีความต้องการและปรารถนาอยากเรียนรู้อิสลาม หรือเป็นมูลเหตุภายในตัวของบุคคลที่มีความต้องการในการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสองพื้นที่เป้าหมายต่างพบว่า ผู้สูงอายุมุสลิมมีปัจจัยผลักดันในการเรียนรู้อิสลามที่เหมือนกัน 4 ประการคือ

1) การมีอายุที่เพิ่มขึ้นและกลัวความตาย

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับอายุ เนื่องจากอายุเป็นตัวบ่งบอกการมีชีวิตอยู่บนโลกใบนี้ อีกทั้งอายุสามารถเป็นตัวชี้วัดได้เช่นกันว่ามนุษย์ได้ใช้เวลาที่ผ่านมาหมดไปกับอะไร เพราะเมื่ออายุเพิ่มขึ้นก็บ่งบอกได้ว่า การมีชีวิตอยู่บนโลกใบนี้มีน้อยลงเต็มที่ ที่สำคัญความตายกำลังรออยู่ ฉะนั้นอายุแปรผันตรงกับเวลาทั้งนี้เนื่องจากหนทางที่ผ่านไปความตายเข้าใกล้เพิ่มขึ้นหนึ่งนาที หนึ่งชั่วโมงผ่านไปความตายก็สืบคลานหนึ่งชั่วโมงเช่นกัน ฉะนั้นความตายที่กำลังเดินทางมาคือความเป็นจริงของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังที่ท่านศาสดามูฮัมหมัด (ซ.ล) ได้กล่าวถึงความสำคัญในเรื่องของเวลาและความห่วงใยที่มีต่อประชาชาติของท่าน ความว่า “จงฉวยโอกาสกระทำ 5 ประการก่อนอีก 5 ประการหลังจะมาถึง หนึ่งวัยหนุ่มของท่านก่อนที่ความชราจะมาหา สองสุขภาพที่ดีของท่านก่อนที่ความเจ็บป่วยจะมาหา สามความรู้ร่ายของท่านก่อนที่ความยากจนจะมาหา สี่เวลาว่างของท่านก่อนภาระที่ยุ่งยากได้มาหา และห้าการมีชีวิตอยู่ของท่านก่อนที่ความตายจะมาหา” ซึ่งเป็นการเน้นย้ำให้มนุษย์แต่ละคนได้เร่งรีบฉกฉวย เร่งรีบปฏิบัติ และเร่งรีบตักตวงการกระทำหนึ่งก่อนอีกการกระทำหนึ่งจะมาถึง โดย 1 ใน 5 ประการที่น่าสนใจ คือประการที่ห้า นั่นคือการมีชีวิตของท่านก่อนที่ความตายจะมาหา การถือกำเนิดขึ้นมาของหนึ่งชีวิตนับเป็นเนี้ยะมัด (ความโปรดปราน) ที่ยิ่งใหญ่ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานให้กับมนุษย์ แต่การใช้ชีวิตเมื่อถูกกำเนิดขึ้นมานั้นเป็นสิ่งที่น่าค้นหายิ่งกว่า ทั้งนี้ก็เพราะทุกชีวิตที่กำลังดำเนินมาย่อมมีเป้าหมายหรือเส้นชัยเดียวกันคือสวนสวรรค์ที่เป็นที่พำนักอันสถาพร การที่ทุกชีวิตจะได้สัมผัสกับเส้นชัยดังกล่าวนี้ถือเป็นความท้าทายของทุก ๆ ชีวิตเช่นกัน ด้วยกับชีวิตที่ถูกสร้างขึ้นมามีอาจรู้ได้เลยว่าวันใดจะเป็นวันดับสลายของชีวิต ทุกชีวิตที่ลืมหืมตาขึ้นมาไม่อาจการันตีได้ว่าพรุ่งนี้จะมีโอกาสลืมหืมตาขึ้นมาอีกครั้ง เพราะบางครั้งการลืมหืมตาขึ้นมาในวันนี้อาจเป็นครั้งสุดท้ายที่เมื่อหลับตาลงแล้วไม่สามารถลืมหืมตาขึ้นมาได้อีก ดังนั้นโอกาสเดียวที่มนุษย์มีคือการลืมหืมตาขึ้นมาในวันนี้กับคำถามที่ว่า “ท่านพร้อมแล้วหรือยังที่จะหลับตาลงในยามค่าคืน” หรือทุกชีวิตที่ถูกสร้างขึ้นมาย่อมต้องพบเจอกับบททดสอบและอุปสรรคมากมายทั้งตัวของมนุษย์เอง ครอบครัว คนรอบข้าง ทรัพย์สิน ข้าวสารยารักษา เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งบททดสอบเหล่านั้นถูกประทานมาเพื่อให้รับรู้ว่ามีมนุษย์ผู้นั้นสมควรที่จะได้รับรางวัลที่เหมาะสมและคู่ควรนั่นเอง ฉะนั้นหนึ่งในหลายประการที่สามารถการันตีได้ว่า สิ่งนี้จะเป็เกราะป้องกันให้กับมนุษย์เมื่อมนุษย์ได้หลับตาลงหรือเป็นเสมือนกับเสบียงให้กับมนุษย์ที่กำลังถูกทดสอบให้สามารถฝ่าฟัน ผ่านพ้นกับทุก ๆ บททดสอบที่กำลังถาโถมเข้ามา นั่นคือการเรียนรู้อิสลาม เพราะการเรียนรู้อิสลามจะนำพามนุษย์ได้เข้าใจในหลักการอิสลามอย่างถูกต้อง อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำมนุษย์สู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง และที่สำคัญการเรียนรู้อิสลามยังคงเป็นเสบียงชั้นเยี่ยมที่สามารถเป็นเกราะป้องกันให้แก่มนุษย์ได้อีกด้วย ดังนั้นผู้สูงอายุที่มีความกลัวต่อความตายเนื่องจากอายุที่เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันความตายก็สืบคลานเข้าใกล้ในทุกเวลา จึงมีจำเป็นที่จะต้องค้นหาสัจธรรมให้กับตนเองเพื่อให้ตนเองได้พบกับความสุขอย่างแท้จริง การกลัวต่อการกระทำผิดบาปก็เพิ่มขึ้น ที่สำคัญหากนึกต่อไปจะพบว่าเมื่อตายแล้วจะมีอะไรที่ติดตัวเป็นความดีให้กับตนเองได้บ้าง ซึ่งสิ่งหนึ่งที่จะเป็นความดีติดตัวให้กับตนเอง นั่นก็คือการเรียนรู้ การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลามเพราะหากมนุษย์ได้ศึกษา และเรียนรู้อิสลามอย่างจริงจังแล้วมนุษย์ย่อมถือปฏิบัติในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงสั่งใช้ และการหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงสั่งห้าม

2) การมีเวลาและทรัพย์สินสมบัติที่พร้อมต่อการเรียนรู้

นักวิชาการอิสลามท่านหนึ่งได้กล่าวถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเวลาไว้ว่า “เวลาของมนุษย์คือห้วงชีวิตที่แท้จริง มันคือองค์ประกอบของชีวิตที่จะคงอยู่ตลอดไปในห้วงแห่งความโปรดปรานอันสถาพร (ในสวนสวรรค์) ขณะเดียวกันมันก็เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่ทุกข์ยากในห้วงแห่งการลงโทษที่เจ็บปวด (ในขุมนรก) มันจะเคลื่อนผ่านไปประดุจการเคลื่อนผ่านของปุยมะฆ ดังนั้นผู้ใดที่เวลาดำเนินไปเพื่ออัลลอฮ์ และสำหรับอัลลอฮ์แล้วนั่นคือชีวิตและอายุที่แท้จริง ส่วนเวลาอื่นจากนั้นไม่ถูกนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต หากมนุษย์ใช้เวลาให้หมดไปกับความหลงระเหิรและความใฝ่ฝันที่จอมปลอม และการใช้เวลาที่ดีที่สุดคือการนอนและการเสเพล การเสียชีวิตของคนเช่นนี้ย่อมเป็นการดีกว่าที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป” จากคำกล่าวดังกล่าวข้างต้นเป็นคำกล่าวที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของชีวิตมนุษย์ไว้อย่างน่าสนใจว่ามนุษย์ทุกคนต้องเชื่อมโยงกับเวลา ไม่ว่าช่วงวัยใดของชีวิตก็ต้องยังเชื่อมโยงกับเวลาเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินชีวิต เมื่อใดที่ยังมีเวลาจึงใช้เวลาไปในหนทางที่ดีเพราะเมื่อวันใดที่เวลานั้นหมดไปมนุษย์จะไม่สามารถยึดชีวิตของเขาไปได้แม้เสี้ยววินาทีเดียว ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงต้องทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์แบบและได้รับกำไรจากการกระทำความดี ไม่ใช่เป็นชีวิตที่อยู่ในภาวะที่ขาดทุน ดังพระดำรัสของพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ) ได้กล่าวไว้ในซูเราะห์อัลอัศร ความว่า “*ขอสาบานด้วยกาลเวลา แท้จริงมนุษย์นั้นอยู่ในการขาดทุน นอกจากบรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดีทั้งหลาย และตักเตือนกันและกันในเรื่องที่เป็นสัจธรรม และตักเตือนกันและกันให้มีความอดทน*” ซึ่งเป็นการเน้นย้ำให้มนุษย์ตระหนักว่ามนุษย์ทุกคนอยู่ในภาวะของการขาดทุน เพราะทุกชีวิตคือการลงทุน การลงทุนคือการแสวงหาสัจธรรมของชีวิต ส่วนกำไรก็คือผลตอบแทนของมนุษย์เมื่อได้จากโลกนี้ไป ฉะนั้นการที่ชีวิตหนึ่งๆ จะเป็นชีวิตที่สมบูรณ์หรือเป็นชีวิตที่ขาดทุนก็ต้องขึ้นอยู่กับภาระการกระทำที่เป็นตัวชี้วัดได้ว่าการกระทำของเขานั้นจะสามารถสร้างความสมบูรณ์ให้กับตนเองหรือการกระทำของเขานั้นจะเป็นตัวบ่งบอกว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ขาดทุน ซึ่งหนึ่งในการกระทำที่สามารถเป็นตัวชี้วัดในกับชีวิตได้พบกับความสมบูรณ์ คือการเรียนรู้และศึกษาอิสลาม เพราะอิสลามคือแนวทางธรรมบัญญัติของชีวิตที่ทุกชีวิตต้องเดินตามและปฏิบัติตาม แต่ด้วยเหตุใดที่การเรียนรู้อิสลามจึงถูกให้ความสำคัญในวัยที่สูงขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะในวัยหนุ่มสาว ผู้คนไม่มีเวลา และมีภาระต้องรับผิดชอบดูแลมากมายทั้งตนเอง พ่อแม่ ภรรยา และลูกๆ แต่เมื่อชีวิตถึงจุดๆ หนึ่งที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีทุกอย่างแล้ว มีเวลาที่เพิ่มขึ้นจากคนทำงานในทุก ๆ วัน กลับต้องมานั่ง ๆ นอนๆ อยู่กับบ้านกับเรือน จากคนที่มีการะที่คอยรับผิดชอบดูแลมากมายก็เพียบพร้อมทุกอย่างทุกอย่างในช่วงวัยที่สูงขึ้น

ดังนั้นความยากลำบากประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้อิสลามคือผู้คนไม่มีเวลา และแต่ละบุคคลมีภาระที่จะต้องรับผิดชอบมากขึ้นแตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้เมื่อเวลาผ่านไปจากวัยรุ่นสู่ผู้ใหญ่ขึ้นทำให้หลาย ๆ คนมีเวลาและมีภาระที่ต้องรับผิดชอบน้อยลง จึงทำให้ผู้สูงอายุให้ความสนใจและตระหนักต่อการเรียนรู้อิสลามเพิ่มขึ้น ฉะนั้นเวลาและภาระรับผิดชอบกลายเป็นบททดสอบที่สำคัญต่อทุกชีวิตที่ต้องผ่านพ้นให้ได้ และไม่ว่าจะใช้ชีวิตผ่านพ้นไปสักเพียงใด สิ่งหนึ่งที่ทรงคุณค่ากว่าการไม่ลงมือทำ หรือการปล่อยให้เวลาสูญสิ้นไปโดยไม่มีประโยชน์นั้นคือการเริ่มต้น เพราะตราบดีที่ทุกชีวิตยังคงดำรงไว้ซึ่งลมหายใจ ทุกชีวิตย่อมมีโอกาสที่จะศึกษาและเรียนรู้ได้เสมอ และที่สำคัญจะทำให้ชีวิตของเขามีคุณค่ายิ่งกว่าเดิมอีกด้วย

3) ต้องการสวนสวรรค์ของพระเจ้าและหลีกเลี่ยงจากนรก

มนุษย์ทุกคนล้วนต้องการสวนสวรรค์อันสถาพรเป็นที่พำนักเมื่อชีวิตจากโลกนี้ไป สวรรค์ก็เป็นเสมือนรางวัลที่จะตอบแทนแก่ผู้กระทำความดีและปฏิบัติตามที่หลักการศาสนาอิสลามบัญญัติไว้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ถูกส่งลงมาบนโลกนี้เป็นดุนนักเดินทางที่มีปลายทางคือสวรรค์ ฉะนั้นกว่านักเดินทางจะค้นพบปลายทางที่สวยงามจะต้องเปี่ยมไปด้วยความอดทน อดกลั้น การเรียนรู้ที่จะปรับตัวในทุกสถานการณ์ในทุกสภาพแวดล้อม เพื่อให้ตนเองสามารถเดินทางสู่ปลายทางได้สำเร็จ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่จะต้องมีการอดทนกับสิ่งยั่วยุต่าง ๆ นานาสารพัดรูปแบบ คือต้องมีการเรียนรู้ที่จะศึกษาและค้นหาซึ่งสัจธรรมให้กับตนเอง ทั้งหมดนี้ก็เพื่อวันหนึ่งที่จากโลกนี้ไปมนุษย์จะได้พบกับรางวัลที่คู่ควร ดังที่อัลลอฮ์ (ช.บ) ทรงตรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานซูเราะห์กะฮ์ฟ โองการ

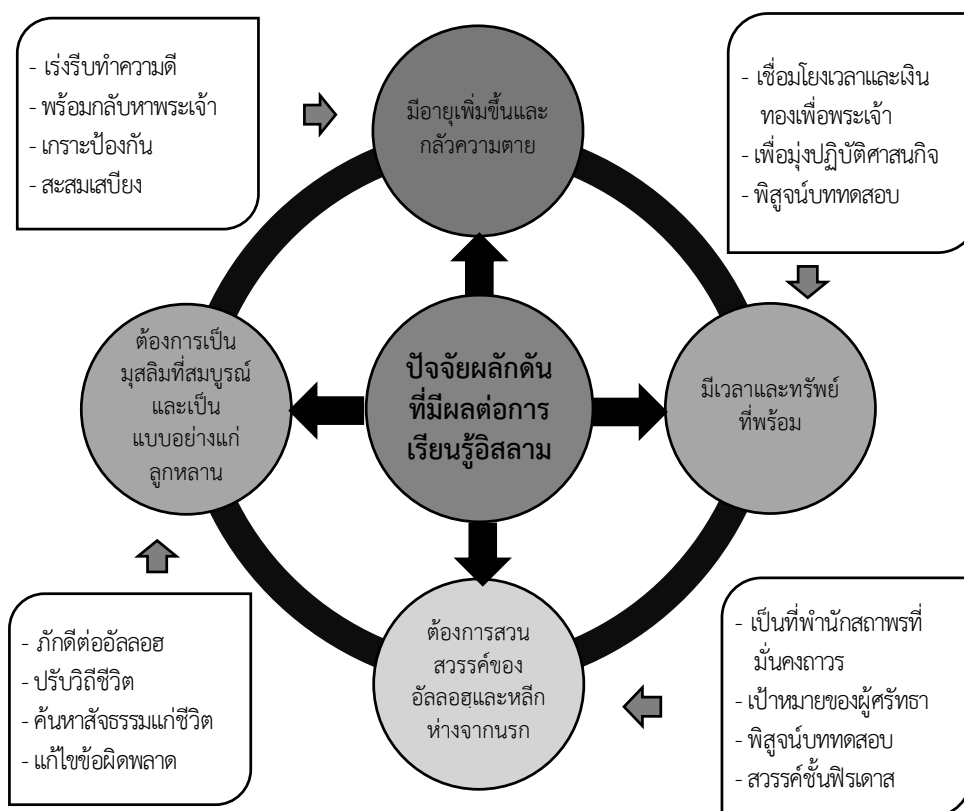
ที่ 107 ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาและปฏิบัติความดีสำหรับพวกเขานั้นคือสวนสวรรค์ชั้นฟิรเดาส เป็นที่พำนัก” ซึ่งเป็นการเน้นย้ำว่าบรรดาผู้ปฏิบัติความดีจะได้รับรางวัลที่ยิ่งใหญ่ แต่การได้มาซึ่งสวนสวรรค์ที่เป็นรางวัลแก่บรรดาผู้ปฏิบัติดีจะต้องผ่านพ้นบททดสอบมากมายในโลกนี้ มนุษย์จะต้องผ่านพ้นความโลภของดุนยาด้วยกับเงินทอง และอำนาจบาบริ มนุษย์จะต้องหลุดพ้นกับความสะดักสะบายนที่หลงไหลในสีสน์แห่งดุนยา มนุษย์จะต้องห่างไกลจากสิ่งที่ทำให้มนุษย์ออกจากพระเจ้า สิ่งเหล่านี้คือบททดสอบที่มนุษย์ทุกคนจะต้องพบเจอ และจะต้องต่อสู้ด้วยการบริจาคทรัพย์สินแก่บุคคลที่มีทรัพย์สินน้อยกว่า การเสียสละความสุขส่วนตัวในบางเวลาเพื่อทำภารกิจที่แสดงออกถึงความรักต่อพระเจ้า การเรียนรู้ศาสนาเพื่อให้มนุษย์อยู่กับพระเจ้าในทุกช่วงเวลา สิ่งเหล่านี้คือทางออกที่จะทำให้มนุษย์ไม่ห่างไกลจากพระเจ้า ถึงอย่างไรก็ตามหากมนุษย์ไม่สามารถนำตัวเองออกจากสิ่งที่ไม่ดี การปฏิบัติที่ขัดกับหลักการศาสนาแล้วมนุษย์จะพบกับความขาดทุนในชีวิตและพบกับรางวัลที่น่ากลัวอย่างที่สุด

ดังนั้นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ได้ตระหนักและหวนกลับมาให้ความสำคัญด้วยการเรียนรู้อิสลามอย่างจริงจังนั้นคือสวนสวรรค์อันเป็นที่พำนักอันสถาพร เช่นเดียวกันสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ไม่ได้อยากพบเจอนั้นคือไฟนรก ด้วยเหตุนี้การจะได้มาซึ่งสวนสวรรค์อันเป็นที่พำนักก็ไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับมนุษย์เช่นกัน หากมนุษย์ยังคงปล่อยให้เวลาผ่านไปในแต่ละวันโดยไร้ประโยชน์หรือกระทั่งการใช้ชีวิตอย่างเสเพลโดยไม่รู้จักจุดหมายปลายทางของตนเอง หากมนุษย์ยังคงดำรงไว้ซึ่งรูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าว แน่แน่นอนว่าสวรรค์ที่จะเป็นที่พำนักอันสถาพรนั้นก็จะเป็นเพียงความฝันที่มลายหายไปเมื่อตื่นขึ้นมา โดยสวนสวรรค์ของอัลลอฮ์ (ช.บ) ทรงมีไว้ให้แก่กลุ่มคนที่เปลี่ยนแปลงตนเองจากสภาพที่ไม่ดีสู่สภาพที่ดีกว่า จากบุคคลที่ไม่สนใจต่อการเรียนรู้ศาสนาสู่บุคคลที่ให้ความสนใจกับการเรียนรู้ศาสนา จากบุคคลที่ไม่มีซึ่งเป้าหมายและจุดหมายปลายทางสู่บุคคลที่ต้องการเดินทางในแนวทางของหลักการศาสนาเพื่อหวังผลตอบแทนที่คู่ควรของพระองค์

4) ต้องการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน

อิสลามคือศาสนาที่ครอบคลุมในทุกแง่มุมของชีวิต เป็นศาสนาที่ไม่อ่อนจนเกินไป ไม่คดโค้งคดงายจนไร้เหตุผล ไม่ยึดความสุดโต่ง ไม่รักสันโดษ และไม่รู้จักโลก แต่อิสลามสอนมนุษย์ให้ใช้ชีวิตโดยยึดทางสายกลางบนวิถีชีวิตที่นำมาซึ่งความสันติสุขอย่างแท้จริงและยั่งยืนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ฉะนั้นนอกเหนือจากการที่อิสลามสอนให้มนุษย์เป็นบ่าวผู้จงรักภักดี เคารพบูชาต่อพระองค์อัลลอฮ์แล้ว อิสลามได้สอนให้มนุษย์นั้นมีการดูแลเอาใจใส่ต่อตัวเองหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งคือสอนให้รู้ถึงการสร้างความสุขทางใจด้วยการภักดีต่ออัลลอฮ์ (ช.บ) โดยการสร้างความสุขแก่ตัวเองด้วยการพัฒนาศักยภาพในการใช้ชีวิตเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปรับปรุงบุคลิกภาพให้ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ที่ดีแก่ตัวเอง อีกทั้งยังเป็นการสร้างสังคมแวดล้อมที่ดีด้วย อันเนื่องมาจากการเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่กันและกัน ดังนั้นผู้สูงอายุเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงตนเอง เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง และเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของตนเองจากสิ่งที่ไม่ดีสู่สิ่งที่ดีกว่า จากการไม่รู้จักชีวิตสู่การค้นหาลัทธิธรรมให้กับชีวิต และจากที่ไม่เคยปฏิบัติศาสนกิจสู่การปฏิบัติศาสนกิจเป็นประจำ ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการการเป็นมุสลิมที่ดี เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ ซึ่งมุสลิมที่ดีนั้นคือผู้ที่ทำตนเองให้ดีกว่าจะเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้อื่นและอบรมสั่งสอนผู้อื่น โดยจะต้องคอยสำรวจตัวเองโดยเฉพาะการศึกษาหาความรู้อิสลามเพื่อปฏิบัติศาสนกิจ เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน และมีองค์ความรู้สำหรับนำไปใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกหลาน ตลอดจนการตรวจสอบว่ามีความรู้เพียงพอต่อการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันได้อย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์หรือไม่ ซึ่งมุสลิมที่ดีจะไม่ปล่อยให้ตนเองมีความบกพร่องและปฏิบัติศาสนกิจอย่างผิดพลาด หากแต่ต้องพยายามทำให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วนที่สุดในทุกด้านของชีวิต เพื่อแสวงหาความพอพระทัยจากพระผู้เป็นเจ้า ฉะนั้นการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์นั้นจะต้องดูแลสิ่งรอบตัวมากมาย แต่สิ่งที่ยากที่สุดคือการมีความรู้ความสามารถและปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเหตุสำคัญสำหรับผู้ที่จะเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ต้องมี โดยการให้ความสำคัญและตระหนักต่อการเรียนรู้อิสลามอย่างจริงจัง แล้วนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติและฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ เพื่อเป้าหมายที่สูงสุดของการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมในสองพื้นที่เป้าหมายต่างมีปัจจัยหลักดันในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ 1) การมีอายุที่เพิ่มขึ้นและกลัวความตาย เป็นการเน้นย้ำให้มนุษย์เร่งรับภักดี เร่งรับปฏิบัติ และเร่งรับตัดวงจรการกระทำในช่วงบั้นปลายของชีวิตก่อนที่ความตายจะมาถึง โดยการค้นหาสัจธรรมให้กับตนเองเพื่อให้ตนเองได้พบกับความสุขอย่างแท้จริงด้วยการเรียนรู้อิสลาม เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสุดท้ายของชีวิตคือ สวรรค์ที่เป็นที่พำนักอันสถาพร 2) การมีเวลาและทรัพย์สินสมบัติที่พร้อมต่อการเรียนรู้ เป็นการเน้นย้ำให้มนุษย์ตระหนักว่ามนุษย์ทุกคนอยู่ในการขาดทุนเพราะทุกชีวิตคือการลงทุน การลงทุนที่ดีคือการแสวงหาสัจธรรมของชีวิต ส่วนกำไรก็คือผลตอบแทนของมนุษย์เมื่อจากโลกนี้ ซึ่งการกระทำหนึ่งที่สามารถชี้วัดให้กับชีวิตที่มีความสมบูรณ์ คือการเรียนรู้อิสลาม โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีเวลาและทรัพย์สินที่เพียงพอแล้ว 3) ต้องการสวนสวรรค์ของพระเจ้าและหลีกเลี่ยงจากนรก ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้อิสลามทำให้มนุษย์ผู้ศรัทธามีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติตามข้อสั่งใช้และละเว้นการปฏิบัติตามข้อสั่งห้ามตามที่หลักการศาสนาอิสลามกำหนดอย่างเคร่งครัดและเนื่องนั้นก็จะได้ผลตอบแทนตามเป้าหมายสูงสุดคือ สวนสวรรค์ของอัลลอฮ์ และ 4) ต้องการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน ซึ่งผู้สูงอายุที่มีการเรียนรู้อิสลามเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของตนเองจากสิ่งที่ไม่ดีสู่สิ่งที่ดีกว่า จากการไม่รู้จักชีวิตสู่การค้นหาสัจธรรมให้กับชีวิต และจากที่ไม่เคยปฏิบัติศาสนกิจสู่การปฏิบัติศาสนกิจเป็นประจำ เพื่อต้องการการเป็นมุสลิมที่ดีและเป็นแบบอย่างให้แก่ลูกหลาน รวมทั้งมีองค์ความรู้ที่สามารถอบรมสั่งสอนลูกหลานได้ ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกรอบผังความคิด ดังในภาพที่ 14

ภาพที่ 14 ปัจจัยหลักดันที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

1.6 ปัจจัยดึงดูดที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

ปัจจัยดึงดูดนับว่าเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุมีแรงกระตุ้นสู่การเรียนรู้อิสลาม โดยปัจจัยดึงดูดเป็นแรงจูงใจหรือปัจจัยที่เป็นเหตุจูงใจในการกำหนดเป้าหมายของชีวิตและตัดสินใจที่จะเรียนรู้อิสลาม ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้อิสลามเพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งผู้สูงอายุมุสลิมในสองพื้นที่เป้าหมายต่างมีปัจจัยดึงดูดที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ

1) ผู้ดำเนินการเป็นที่ยอมรับนับถือ

โต๊ะครูและผู้นำศาสนาที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามนั้นเป็นที่พึ่งของสังคมมุสลิมในการพัฒนาศักยภาพบุคคล การอบรมบ่มนิสัย และประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้เพื่อให้สมาชิกในสังคมสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้องและมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยโต๊ะครูและผู้นำศาสนา มักเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับยกย่องนับถือว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมทางอิสลาม และแนะนำสั่งสอนมุสลิมให้ดำเนินตามวิถีของอิสลาม ซึ่งในศาสนาอิสลามได้ให้การยกย่องผู้มีความรู้และผู้แสวงหาความรู้ เพราะผู้มีความรู้เปรียบเสมือนเทียนที่ถูกจุดขึ้นมาเพื่อให้แสงสว่างและทางนำท่ามกลางความสับสน ความวุ่นวาย และความมืดมิดที่ถาโถมเข้ามา ในขณะที่ผู้แสวงหาความรู้เปรียบเสมือนเทียนที่ไม่มีแสงไฟ ซึ่งไม่มีทั้งคุณค่าและไม่สามารถช่วยตัวเองให้ออกจากความมืดมิดเหล่านั้นได้ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์กล่าวเกี่ยวกับบรรดาผู้รู้และบรรดาผู้ไม่รู้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานซูเราะห์อัซซุมร์ ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 9 ความว่า “จงกล่าวเถิดมุฮัมมัด บรรดาผู้รู้และบรรดาผู้ไม่รู้จะเท่าเทียมกันหรือ? แท้จริงบรรดาผู้มีความรู้มีค่ากว่าบรรดาผู้ไม่รู้ที่ไร้ค่า” ซึ่งเป็นนัยให้ผู้นำศาสนาที่มีความรู้ความเข้าใจในศาสตร์อย่างแท้จริงต้องสามารถนำศาสตร์เหล่านั้นสู่การปฏิบัติและสามารถพัฒนาสังคมของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นได้ ในขณะเดียวกันหากบุคคลหนึ่งที่ไม่มีการเรียนรู้และไม่มีการศึกษาค้นคว้าแล้วปล่อยเวลาในแต่ละวันให้ผ่านไปอย่างน่าเสียดายก็จะกลายเป็นบุคคลที่มีแต่การจมปลักกับความไร้ค่า จนทำให้มนุษย์หลายคนมีความรู้สึกเสียใจกับการกระทำที่ผ่านมา เสียใจกับการทอดทิ้งและไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลามที่ผ่านมา จึงต้องใช้เวลาในช่วงวัยชราในการพยายามค้นคว้ากับการเรียนรู้อิสลามเพื่อแสวงหาสัจธรรมให้กับชีวิต แสวงหาการเรียนรู้ที่สามารถทำให้ตนเองมีคุณค่าเพิ่มขึ้น ดังนั้นผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เป็นผู้นำศาสนาที่ได้รับการยอมรับนับถือและผู้สูงอายุมุสลิมพร้อมที่จะเรียนรู้อิสลามกับบุคคลดังกล่าว เนื่องจากผู้ดำเนินการส่งเสริมที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้เปรียบเสมือนทางน้ำและผู้เรียนรู้เปรียบเสมือนสายน้ำของทางน้ำ หากผู้ดำเนินการส่งเสริมเป็นทางน้ำสายหลักที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนรู้แล้วแน่นอนว่าสายน้ำนั้นก็ยิ่งประโยชน์แก่ผู้อื่นเช่นกัน แต่หากผู้ดำเนินการส่งเสริมเป็นทางน้ำที่มีช่องทางมากมาย ซึ่งแต่ละช่องทางก็ไม่ได้เอื้อประโยชน์ใด ๆ แก่ผู้อื่นเลย แน่นอนสายน้ำในทางน้ำนั้นก็ยังคงสายน้ำที่ยังไม่มีคุณค่า ทั้งยังไม่มีประโยชน์แก่ผู้อื่นได้อีกด้วย ฉะนั้นอิสลามจึงให้ความสำคัญกับผู้สอนหรือครูเพราะครูเป็นตัวแทนของศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล) ไม่ได้มองว่าหน้าที่ของครู คือผู้สื่อความรู้หลักการผ่านทางภาษาเท่านั้น แต่ความรู้ที่มาจากกรกระทำถือเป็นแบบอย่าง และสื่อการสอนที่ดีที่สุดที่จะต้องเปี่ยมไปด้วยความรู้ความเข้าใจในหลักการที่ถูกต้อง มีความแม่นยำในเนื้อหาวิชาที่สอน และที่สำคัญมีวิธีการสอนหรือเทคนิคการสอนที่ง่ายต่อการเข้าใจ สามารถอธิบายเนื้อหาได้อย่างกระจ่างชัดครบถ้วนสมบูรณ์

2) สถานที่เรียนรู้มีความเหมาะสมและหลากหลาย

ประวัติศาสตร์อิสลามในอดีตส่งเสริมให้มีการเรียนรู้อิสลามทั้งการเรียนรู้อัลกุรอาน การเรียนรู้อัลลัฮฺฮาดีษ (สิ่งที่บรมศาสดามุฮัมมัดได้ปฏิบัติ) และการเรียนรู้สถานการณ์ต่าง ๆ โดยการเรียนรู้เหล่านั้นได้ถูกจัดขึ้นในมัสยิดซึ่งถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน เพราะทั้งนี้มัสยิดก็คือบ้านของอัลลอฮ์ (ซ.บ) บนพื้นพิภพโลก เป็นสถานที่ซึ่งมากด้วยความเมตตาที่ถูกประทานลงมาจากพระองค์ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ของการพบปะพูดคุย การสอบถามสารทุกข์สุขดิบ การสอบถามปัญหาต่าง ๆ จากผู้รู้ และการพูดถึงความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์ (ซ.บ) โดยบรรดาผู้ศรัทธา และที่สำคัญยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของบรรดาผู้ยำเกรง ด้วยเหตุนี้จากความยิ่งใหญ่ และคุณค่าของสถานที่ที่

ได้ชื่อว่ามัสยิดข้างต้นทำให้ประวัติศาสตร์อิสลามจึงถือเอามัสยิดเป็นทุกสถานที่ในการทำกิจกรรม เป็นสถานที่แห่งการเข้าเฝ้าและเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ (ช.บ) เป็นสถานที่แห่งการประชุมปรึกษาหารือ เป็นสถานที่แห่งการทำยุทธศาสตร์ทางสงคราม เป็นสถานที่ที่ยึดเหนี่ยวและรวมหัวใจของบรรดาผู้ศรัทธา และยังเป็นสถานที่ที่เชื่อมโยงไปด้วยการศึกษาและเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะมัสยิดนั้นถูกสร้างขึ้นบนความดี (ความยำเกรง) ต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วยกับมัสยิดเป็นที่ซึ่งให้ผู้คนได้ยืนสักการะพระองค์พร้อมๆกัน ซึ่งแสดงถึงความยิ่งใหญ่ แสดงถึงความจงรักภักดีจากบ่าวของพระองค์

เมื่อเวลาผ่านพ้นมาจนกระทั่งเข้าสู่ยุคปัจจุบันประชากรมุสลิมมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดองค์กรศาสนาขึ้นมากมายเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนที่สำคัญหรือเป็นผู้นำของมนุษย์ในการเชิญชวนมนุษย์สู่การเรียนรู้อิสลามอย่างจริงจัง เป็นผู้นำในการเรียกร้องมนุษย์จากความชั่วสู่ความดี ทั้งยังเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงมนุษย์ให้ค้นพบกับสัจธรรมที่แท้จริงของชีวิต แต่มัสยิดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งการหลอมรวมจิตใจของผู้คน มัสยิดยังคงเป็นที่ประชุมปรึกษาหารือกัน และที่สำคัญมัสยิดยังคงเป็นสถานที่แห่งการเรียนรู้อิสลาม ดังนั้นมัสยิดยังคงทำหน้าที่ของมัสยิดเพียงว่าการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ก้าวกระโดดมากขึ้นทำให้การเรียนรู้อิสลามมิได้จำกัดแต่เพียงรั้วของของมัสยิดเท่านั้น และได้ขยายการเรียนรู้อิสลามหรือการจัดการเรียนรู้อิสลามให้กว้างขวางมากขึ้นทั้งในบริเวณมัสยิดและนอกบริเวณมัสยิดก็เพื่อสร้างความสะดวกในการเดินทาง สะดวกในการที่จะศึกษาหาความรู้ในแต่ละสถานที่ออกไป เพราะสถานที่แต่ละแห่งมีรูปแบบของการเรียนรู้ที่แตกต่างกันและมีความหลากหลายไม่ซ้ำซ้อนกัน และบางครั้งสถานที่เรียนแห่งเดียวมีจำนวนจำกัดไม่เพียงพอต่อจำนวนผู้เรียน ด้วยเหตุนี้หากสถานที่เรียนมีหลายหลายนอกเหนือจากมัสยิดก็จะทำให้ผู้คนเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในชุมชน การเรียนรู้ในหมู่บ้าน และการเรียนรู้ที่บ้านของผู้ดำเนินการส่งเสริม

3) ช่วงเวลาของการเรียนรู้มีความเหมาะสม

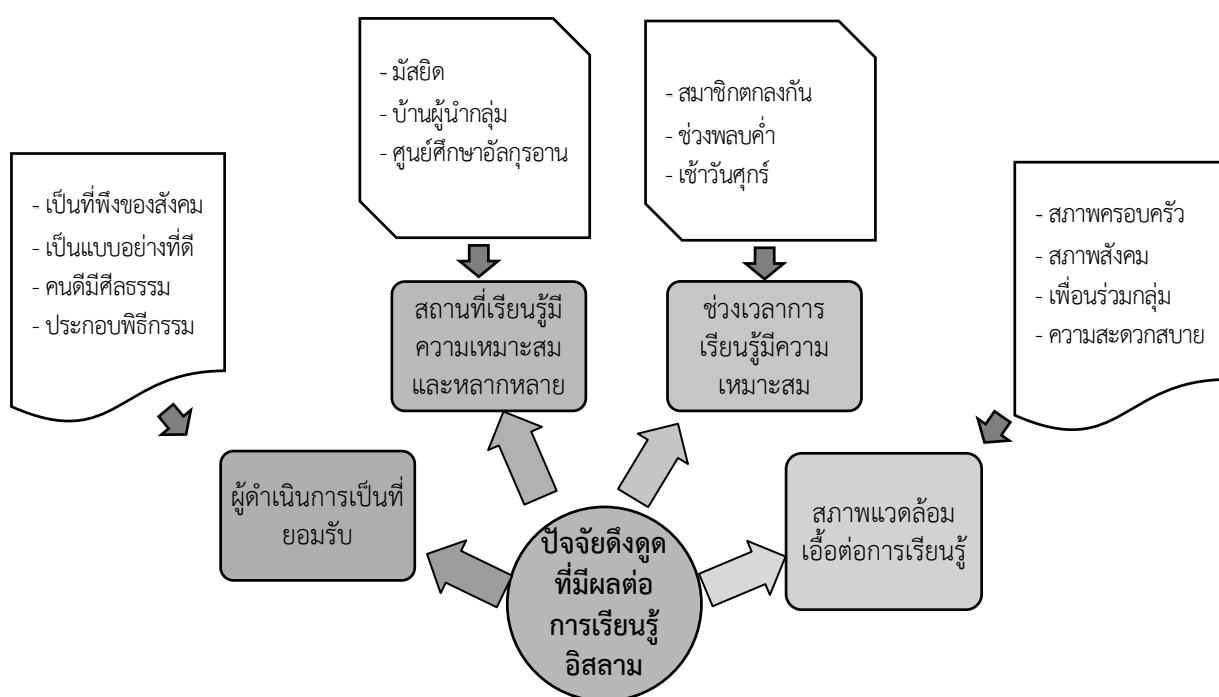
เวลาเป็นสิ่งที่สำคัญและเป็นสิ่งที่ผ่านพ้นมาแล้วไม่สามารถหวนคืนกลับมา ซึ่งการกระทำในอดีตจึงไม่สามารถที่จะกลับไปเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ การปฏิบัติในอดีตไม่สามารถลบเลือนออกจากความทรงจำได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องสรรหาและค้นคว้ากับช่วงเวลาปัจจุบันที่มีความเหมาะสมเพื่อแก้ไข ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงการกระทำในอดีตให้มีผลที่ดีขึ้น โดยการจัดสรรเวลาที่ดีและที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะการจัดเวลาในหนึ่งวันให้มีประสิทธิภาพนั้นถือเป็นสิ่งที่ยาก เนื่องจากในแต่ละวันแต่ละคนย่อมมีภารกิจหรือความรับผิดชอบที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นผู้ดำเนินการเรียนรู้จึงต้องมีการบริหารจัดการเวลาในการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมที่สามารถให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้มีช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้ที่ตรงกัน เพื่อประโยชน์แก่ผู้เข้าร่วมการเรียนรู้ส่วนมากที่ต้องการยกระดับตนเองให้เป็นบุคคลที่มีความตระหนักและสนใจในการศึกษาหาความรู้ด้วยการหมั่นหาความรู้อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งเพื่อที่จะได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้นจากการเรียนรู้โดยนำความรู้สู่การปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยเวลาที่เหมาะสมของการเรียนรู้ควรอยู่ในช่วงเวลาพลบค่ำ (ช่วงหลังละหมาดมัฆริบถึงละหมาดอิชา) และในช่วงเวลาเช้าของวันศุกร์ โดยเห็นว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ปลอดจากความวุ่นวายของชีวิตและอยู่ระหว่างการรอคอยการละหมาดของช่วงเวลาถัดไป นอกจากนี้เวลาที่เหมาะสมในการจัดการเรียนรู้อิสลามในแต่ละครั้งนั้นอาจขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอน เพราะผู้เรียนเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนรู้ ขณะเดียวกันผู้สอนก็จัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้เช่นกัน ซึ่งการจัดการเรียนรู้อิสลามในแต่ละครั้งไม่สามารถขาดองค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้ได้ ด้วยเหตุนี้ควรมีการทำข้อตกลงกันไว้อย่างชัดเจนก่อน

4) สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้

สภาพแวดล้อมที่กล่าวถึงคือสภาพครอบครัวและสภาพแวดล้อมทางสังคม โดยครอบครัวมีความสำคัญต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม เพราะครอบครัวคือฐานรากที่สำคัญที่เป็นจุดรากของต้นไม้ใหญ่ หากรากของต้นไม้เป็นจุดรากแก้วที่คอยพยุงต้นไม้ให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสลมที่พัดผ่านแล้ว ต้นไม้ต้นนี้ก็จะ

สามารถดำรงและยืนหยัดอยู่ได้อย่างตระหง่าน หากแต่รากของต้นไม้ใหญ่ไม่แข็งแรงและไม่แข็งแรงแล้ว แม้แต่การพยุงยืนต้นของต้นไม้ก็ไม่อาจทำได้ ฉะนั้นเมื่อฐานรากครอบครัวที่มั่นคงมีความพร้อมในการช่วยเหลือกันและกันในครอบครัว มีการสนับสนุนกันในเรื่องของการทำความดี มีการส่งเสริมการปฏิบัติศาสนกิจระหว่างกัน ที่สำคัญคอยตักเตือนและผลักดันให้คนในครอบครัวได้รับการเรียนรู้ที่ถูกต้อง สมาชิกในครอบครัวก็จะอยู่ในครรลองในกรอบของศาสนาตามที่ได้กำหนดไว้ ในขณะที่สภาพแวดล้อมทางสังคมถือว่ามีความสำคัญต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมเช่นกัน เนื่องจากสังคมเป็นจุดเริ่มต้นที่จะคอยมอบความร่มเย็นให้เกิดขึ้นกับผู้ผู้ได้ร่มไม้ หากสามารถแตกกิ่งก้านออกมากมายก็ยังสามารถขยายความร่มเย็นได้เช่นกัน แต่หากไม่สามารถแตกกิ่งก้านและกำลังเหี่ยวเฉาแล้ว ร่มไม้นี้ก็ไม่สามารถเป็นความร่มเย็นให้กับใครได้เลย ฉะนั้นหากสังคมมีการส่งเสริมกัน มีการเชิญชวนสู่การเรียนรู้ศาสนาแล้ว ผู้คนในสังคมก็จะอยู่ในหลักการของศาสนา ดังนั้นสภาพแวดล้อมทั้งสองจึงมีความสำคัญในการช่วยย้าเตือนและตักเตือนให้มีการปฏิบัติศาสนกิจและให้มีการเรียนรู้อิสลามอยู่ตลอดเวลา ให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน ให้มีการเชิญชวนลูกหลานปฏิบัติศาสนกิจ และอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป เพราะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนผู้ที่มีความศรัทธา ต้องมีการตักเตือน มีการเน้นย้ำ และเชิญชวนผู้คนให้หันหน้าเข้าสู่การเรียนรู้อิสลาม ซึ่งเป็นหนทางเดียวที่มนุษย์จะได้พบกับความสุขที่แท้จริงของชีวิตทั้งในขณะที่มีชีวิต และเมื่อชีวิตได้จากไป

ดังนั้นสรุปได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่เป้าหมายมีปัจจัยดึงดูดที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ 1) ผู้ดำเนินการเป็นที่ยอมรับนับถือ ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาที่ทำหน้าที่เปรียบเสมือนตัวแทนของศาสดามุฮัมมัดที่เป็นแบบอย่างที่ดีที่ประเสริฐที่สุด 2) สถานที่เรียนรู้มีความเหมาะสมและหลากหลาย เพื่อความสะดวกในการเดินทางและความเอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ที่บ้านของผู้สูงอายุกลุ่ม 3) ช่วงเวลาของการเรียนรู้มีความเหมาะสม ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาที่ว่างจากเวลาหลังละหมาดมัฆริบถึงละหมาดอิชา และเช้าวันศุกร์ที่ผู้คนส่วนใหญ่ปลอดจากความวุ่นวายของชีวิต และ 4) สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมในครอบครัวและในสังคมที่ผลักดันให้มีการเรียนรู้อิสลาม มีการปฏิบัติศาสนกิจ เป็นแบบอย่างที่ดี เชิญชวนลูกหลาน และอบรมสั่งสอนลูกหลาน ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกรอบผังความคิด ดังในภาพที่ 15

ภาพที่ 15 ปัจจัยดึงดูดที่มีผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

2. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

จากการประชุมระดมสมองเพื่อหาแนวทางและประเด็นเนื้อหาที่ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม และจากการประชุมวิพากษ์เพื่อประเมินและปรับปรุงลักษณะ รูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุมุสลิม และสามารถนำไปปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิผล ได้ข้อสรุปที่สำคัญว่าแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการและกลุ่มเป้าหมายคือ “โปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” เนื่องจากกิจกรรมอัลเกาะฮ์เป็นรูปแบบการดำเนินกิจกรรมที่มีมาตั้งแต่สมัยท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งนำมาใช้ในการเผยแผ่ศาสนาอิสลามในระยะเริ่มแรกได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จทำให้ผู้เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงเห็นควรนำกิจกรรมอัลเกาะฮ์มาใช้เป็นแนวทางหลักในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้มีการเรียนรู้อิสลามร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยการขัดเกลาด้วยการให้ความรู้ความเข้าใจและการให้การศึกษาประเด็นเนื้อหาที่สำคัญ 3 ประการคือ (1) หลักศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและการยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่มีต่ออัลลอฮ์ เพื่อขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ให้ปฏิบัติในสิ่งดีงาม มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ (2) หลักปฏิบัติของมนุษย์ที่ศรัทธาตามบทบัญญัติทั้งโดยปัจเจกบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้ดำเนินชีวิตประจำวันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ (3) หลักจริยธรรมอิสลามที่เกี่ยวข้องกับหลักการปฏิบัติต่อตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมที่บัญญัติไว้ในอัลกุรอานและอัลหะดีษ เรียนรู้มารยาทต่าง ๆ ตามแบบอย่างศาสดามุฮัมมัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักจริยธรรมที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน เพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

2.1 ลักษณะของกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

กิจกรรมอัลเกาะฮ์ (กลุ่มศึกษา) เป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีการจัดกลุ่มขึ้นมาเพื่อเรียนรู้อิสลามร่วมกัน ซึ่งผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาที่จะนำมาพูดคุยกันเอง เช่น การศึกษาอัลกุรอาน การศึกษาอัลฮาดิษ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และจริยธรรมอิสลาม เป็นต้น สำหรับการเรียนรู้หลักศาสนบัญญัตินั้นควรผ่อนปรนในเรื่องที่แตกต่างและร่วมมือกันในเรื่องที่เหมือนกัน อีกทั้งต้องให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายที่มีความคิดเห็นที่ต่างกัน เพื่อป้องกันการแตกแยกของผู้เข้าร่วม ในการดำเนินกิจกรรมนั้นจะมีสมาชิกอย่างน้อย 8-12 คน โดยจะจัดขึ้นอาทิตย์ละครั้ง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้บุคคลที่รวมตัวกันได้มีโอกาสในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้และเรียนรู้อิสลามร่วมกัน โดยการสำรวจตนเองเสริมสร้างความเข้าใจในตนเอง สร้างกระຈະສະຫວັນให้เห็นภาพตนเองทุกด้าน โดยการสร้างความเข้าใจบุคคลอื่น เพื่อให้เกิดความยอมรับพฤติกรรมที่บุคคลอื่นแสดงออกมา และเปิดโอกาสให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ของแต่ละคนเป็นอย่างดี และสิ่งที่ควรเกิดขึ้นจากจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษาเป็นเส้นทางที่เราคิดว่าจะนำไปสู่ความพึงพอใจของพระองค์ และการมุ่งมั่นสู่การปฏิรูปตนเองและเรียกร้องเชิญชวนผู้อื่นสู่การจำนต่อพระองค์ เวลาการทำกิจกรรมกลุ่มศึกษาที่ดีที่สุดในการทำระหว่างสมาชิกคือ หนึ่งชั่วโมงถึงสองชั่วโมง โดยให้เป็นไปตามการตกลงร่วมกันของสมาชิก แต่ความถี่ของกิจกรรมกลุ่มศึกษาไม่ควรน้อยกว่าสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง สถานที่ที่ดีที่สุดในการทำกิจกรรมกลุ่มศึกษา คือมัสยิดหรือที่ไหนก็ได้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของสมาชิก แต่ที่สำคัญคือสถานที่ต้องสะอาดสงบและปลอดภัย (อัลบุนยาน, มปป.; อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา และอนัส แสงอารี, 2557) ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวว่า “เมื่อมีกลุ่มของผู้คนได้รวมกลุ่มกันเพื่อทำการรำลึกถึงอัลลอฮ์ บรรดาเหล่าอิกะฮ์ก็จะห้อมล้อมพวกเขาด้วยปีกของพวกเขา อัลลอฮ์ก็จะปกคลุมพวกเขาด้วยเราะฮ์มะฮ์ซะฮ์กีนะฮ์ หรือความสงบสุขลงมาจากพวกเขาและอัลลอฮ์จะกล่าวถึงพวกเขาต่อบรรดาผู้ที่ใกล้ชิดกับพระองค์” (รายงานโดยมุสลิม)

ส่วนองค์ประกอบสำคัญของกิจกรรมกลุ่มศึกษามี 4 องค์ประกอบ คือ 1) หัวหน้ากลุ่มหรือแกนนำกลุ่ม 2) สมาชิกในกลุ่ม 3) หลักสูตรหรือแบบแผน 4) อุปกรณ์ในการดำเนินการตามความเหมาะสมตามบริบท

(Asrohah, 1999) โดยมีข้อปฏิบัติระหว่างการทำกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ดังนี้ 1) มีความศรัทธาพร้อมที่จะรับคำสอนมาปฏิบัติตามกำลังความสามารถ 2) มีความศรัทธาว่าอัลลอฮ์และบรรดามาลาอิกะฮ์ของพระองค์อยู่พร้อมกับเขา 3) ร่างกายอยู่ในสภาพที่สะอาดจากสิ่งสกปรก ถ้าเป็นไปได้ควรแปรงฟันพร้อมกับการอาบน้ำละหมาดก่อนทำกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ส่วนผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นสตรีที่มีหะดัษใหญ่ (มีประจำเดือนหรือเลือดหลังคลอดบุตร) สามารถเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ได้ 4) สวมเสื้อผ้าที่สะอาด 5) หากมีการทำกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ในมัสยิดให้ตั้งใจเตนอาเยะฮ์อดิกะฟด้วย 6) ยึดมั่นในมารยาทและปฏิบัติตามระเบียบวินัยและเวลาของกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) 7) กล่าวสลามต่อกันทั้งในยามที่พบปะและจากลา 8) พยายามถอดบทเรียนที่ร่วมกันศึกษา เพื่อเอามาเป็นวิถีชีวิตไม่ว่าด้านหลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และจริยธรรมอิสลาม ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) นี้ควรเป็นผู้ที่มีอายุรุ่นคราวเดียวกัน มีความรู้ระดับใกล้เคียงกัน และมีที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยผู้นำกลุ่มต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในอัลกุรอานและอัลฮาดิษ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และจริยธรรมอิสลามเป็นอย่างดี (อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา และอนัส แสงอารี, 2557) โดยทั่วไปแล้วกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ที่จัดขึ้นมีลักษณะดังนี้คือ 1) ตัรบียะฮ์ มาจากคำว่า “ร็อบบ” แปลว่า การเลี้ยงดู การอบรมสั่งสอน “ตัรบียะฮ์” หมายถึง การศึกษา การอบรมที่เน้นปฏิบัติ การมีตัรบียะฮ์เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะสร้างให้มุสลิมมีความสมบูรณ์แบบถูกต้องในหลักของศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะด้านศาสนาและการใช้ชีวิตอยู่ในสังคม ดังเช่น ศาสดามุฮัมมัดได้ตรัสรับสั่งบรรดาเศาะหาบะฮ์ให้เป็นผู้ที่รักดีต่ออัลลอฮ์ เป็นคนที่สมบูรณ์แบบและมีความพร้อมในทุกด้าน ด้วยการตรัสรับสั่งแล้วจะทำให้จิตใจเข้มแข็ง เต็มเปี่ยมด้วยความรู้ และร่างกายจะมีความเคยชินจากการฝึกปฏิบัติ มุสลิมที่ได้รับการตรัสรับสั่งจะเป็นมุสลิมที่มีความรับผิดชอบ มีจิตอาสา เป็นผู้ที่มีความไว้วางใจจากบุคคลในสังคม 2) อุบิบบะฮ์ หมายถึงการมอบความรัก เป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่แพ้สิ่งอื่น ๆ มุสลิมจะต้องรักอัลลอฮ์มากกว่าบิดามารดา ญาติพี่น้อง มากกว่าหน้าที่การงาน และมากกว่าทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่ 3) อิลมียะฮ์ หมายถึงความรู้หรือวิชาการ อิลมียะฮ์จะเน้นถึงความรู้หรือวิชาการที่เจาะลึกหรือรายละเอียดในเรื่องนั้น ๆ อิลมียะฮ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการใช้ในการตรัสรับสั่งและตัสกียะฮ์ 4) อุควะฮ์ หมายถึงความเป็นพี่น้องของผู้ศรัทธา มีความเชื่อมโยงอันแน่นแฟ้นกว่าสายใยในสายเลือด เมื่อมุสลิมรู้สึกเป็นอุควะฮ์แล้วจะเกิดอุบิบบะฮ์ขึ้นในจิตใจ และ 5) ตัสกียะฮ์ หมายถึงการขัดเกลาหรือทำความสะอาด ตัสกียะฮ์จะเน้นการขัดเกลาจิตใจ เพื่อให้มุสลิมมีจิตใจดีขึ้น เช่น การอิฟติคาฟกิยามุลลัยล ทำความดีด้วยความบริสุทธิ์ใจ ปราศจากการแสวงหาชื่อเสียง การทำความดีและช่วยเหลือทุกคน ไม่เลือกเฉพาะคนรวย หรือมีชาติตระกูลที่ดี การทำความดีปราศจากการแสวงหากำไรในโลกดุนยา ปราศจากการชมเชย (อัลบุนยาน, มปป.)

ดังนั้นสรุปได้ว่ากิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ในการขัดเกลาจิตใจร่วมกันเกี่ยวกับหลักศาสนาและสังคม เช่น การศึกษาอัลกุรอาน การศึกษาอัลฮาดิษ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ จริยธรรมอิสลาม และข่าวสารมุสลิม เป็นต้น จำนวนสมาชิกในกลุ่มโดยทั่วไปจะมีประมาณ 8-12 คน ซึ่งกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) นับว่าเป็นแนวทางสำคัญอีกรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้และขัดเกลาจิตใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลามที่สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น

2.2 ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

ในการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้เป็นกิจกรรมหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ออกเป็น 6 ขั้นตอน คือ

1. การเปิดกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ด้วยการให้สลามแก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม การกล่าวสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ และการประสาทพรแก่ท่านศาสดามุฮัมมัดหรือจะมีการอ่านอัลกุรอาน เช่น ซูเราะฮ์อัลฟาติฮะฮ์เพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นการย้ำเตือนให้ระลึกอยู่เสมอว่าการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์ที่จะเกิดขึ้นต้องเป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนา ดังตัวอย่างนี้

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ
وَبَارِكْ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ آمِينَ

ความว่า “การสรรเสริญเป็นสิทธิแต่อัลลอฮ์พระองค์ผู้ซึ่งนำทางเราสู่สิ่งนี้ (อิสลาม) โดยที่เรายัง
มิได้ทางนำหากพระองค์ทรงให้ทางนำแก่เรา โอ้อัลลอฮ์ขอพระองค์ทรงประทานพร ความ
ศานติ และความจำเริญแด่นบีของเร (มุฮัมมัด) วงศ์วาน และเหล่าสหายของท่านทั้งหลาย”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝
مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝

ความว่า “ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ การสรรเสริญ
ทั้งหลายนั้นเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตา
เสมอ ผู้ทรงอภิสิทธิ์แห่งวันตอบแทน เฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกข้าพระองค์เคารพอิบาดะฮ์
และเฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกข้าพระองค์ขอความช่วยเหลือ ขอพระองค์ทรงแนะนำพวก
ข้าพระองค์ซึ่งทางอันเที่ยงตรง (คือ) ทางของบรรดาผู้ที่พระองค์ได้ทรงโปรดปรานแก่พวกเขา
มิใช่ในทางของที่ถูกกริ้ว และมีใช้ทางของพวกที่หลงผิด” (อัลฟาตีหะฮ์: 1-7)

ก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ผู้นำกิจกรรมควรเปิดโอกาสให้มีการสอบถาม
สาระทุกข์สุขดิบและข่าวคราวของสมาชิกทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการสอบถามถึงสาเหตุ
ของสมาชิกกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้ง อาจมีการสอบถามสมาชิกในกลุ่มก่อนและถ้าหากไม่มี
ใครทราบถึงสาเหตุดังกล่าวควรมีการโทรไปสอบถามกับสมาชิกคนดังกล่าว รวมทั้งควรมีการทบทวนเนื้อหาของ
กิจกรรมครั้งที่ผ่านมา

2. การเกริ่นนำ เป็นการกล่าวถึงแก่นเนื้อหาหลักที่นำมาใช้ในกิจกรรมฮัลเกาะห์ในแต่ละครั้ง เพื่อให้
ผู้เข้าร่วมได้รับรู้เบื้องต้นว่าจะมีการเรียนรู้เนื้อหาอะไรและทำไมต้องมีการเรียนรู้ในเนื้อหานั้น ซึ่งอาจมีการเกริ่นนำ
โดยการอธิบายพอสังเขปว่าประเด็นเนื้อหาที่จะนำมาใช้ในการเรียนรู้ที่ต้องการพูดถึงเรื่องอะไร อาจมีการสร้าง
ความสงสัยให้ผู้เข้าร่วมโดยการตั้งคำถามหรืออาจใช้การบรรยายเหตุการณ์ที่น่าสนใจ

3. ยกตัวอย่างของตัวบทอัลกุรอานและบทอัลฮาดิษ ในการจัดกิจกรรมฮัลเกาะห์มีความจำเป็นอย่าง
ยิ่งที่จะมีการนำตัวบทอัลกุรอานและบทอัลฮาดิษมาใช้ในการประกอบการเรียนรู้ พร้อมทั้งควรมีการเรียนรู้
ความหมายและการอธิบายอย่างละเอียดและลึกซึ้ง เนื่องจากคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอานเป็นคำสอนที่
ครอบคลุมชีวิตของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน เป็นคัมภีร์ที่มีคำสอนและบทบัญญัติที่ใช้ได้ตลอดกาลและทุกสถานที่ และ
มุสลิมต้องยึดมั่นและศรัทธาว่าอัลกุรอานเป็นคำรัสของอัลลอฮ์ เป็นคำสอนที่ถูกต้องและครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน
ซึ่งมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสอนของอัลกุรอาน เพื่อจะได้รับทางนำและผลบุญจากอัลลอฮ์ ทำให้ความศรัทธา
มีความมั่นคงและเข้มแข็ง ทำให้จิตใจบริสุทธิ์และรำลึกต่ออัลลอฮ์เสมอ กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกจะปฏิบัติตามหลัก

คำสอนของอัลลอฮ์อย่างสม่ำเสมอและละเว้นสิ่งที่ห้ามต่าง ๆ รวมทั้งอาจมีการมอบหมายให้ผู้เข้าร่วมได้มีโอกาสในการท่องจำอัลกุรอานและฝึกอ่านให้ถูกต้องตามหลักศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องจำอัลกุรอานในซุฮ์รอมมา โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อใช้ประกอบในการละหมาดและอื่น ๆ

4. อภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ผู้นำกิจกรรมอัลเกาะฮ์นำมาใช้ในการช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และประสบการณ์ในประเด็นที่กำหนดอย่างทั่วถึงและได้รับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ในเรื่องที่กำหนดกว้างขึ้น มีความคิดที่ลึกซึ้งและรอบคอบ โดยผู้นำกิจกรรมควรดำเนินการให้มีการอภิปรายที่ละประเด็น จะได้ไม่เกิดความสับสน และควรกำหนดเวลาให้มีความพอเหมาะกัน นอกจากนี้ ผู้นำกิจกรรมอาจมีการเปิดประเด็นหรือเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมนำประเด็นปัญหาทางศาสนาร่วมสมัยหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับหลักการศาสนามาร่วมถกและตอบปัญหาดังกล่าว พร้อมทั้งควรมีการยกตัวอย่างเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์อิสลามประกอบการอภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้

5. สรุปและสะท้อนคิด หลังจากมีการอภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันควรมีการสรุปผล เพื่อให้ได้คำตอบตามประเด็นที่กำหนด ผู้นำกลุ่มควรบอกหรือให้สัญญาณแก่ผู้เข้าร่วมประมาณ 3-5 นาที ก่อนหมดเวลา เพื่อกลุ่มจะได้สรุปผลการอภิปรายเป็นข้อสรุป รวมทั้งควรมีการสะท้อนความคิด ซึ่งเป็นการคิดใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วน ย้อนกลับในประเด็นเพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องนั้นให้เป็นการเรียนรู้และความรู้ เพื่อสร้างและแยกแยะความหมายของสิ่งต่างๆ ออกมาให้ชัดเจน เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมุมมองและแนวคิดใหม่ โดยอาศัยกระบวนการทางปัญญาและทัศนคติ การทบทวนประสบการณ์ที่ได้พบได้เห็นและได้ฟังเพื่อเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ รวมทั้งเป็นการสำรวจตนเอง เพื่อค้นหาว่าตนเองรู้และไม่รู้อะไร จนนำไปสู่ความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ผู้นำกิจกรรมอาจมีการกล่าวถึงประเด็นเนื้อหาของกิจกรรมในครั้งต่อไป พร้อมทั้งอาจมีการมอบหมายให้สมาชิกรับผิดชอบเนื้อหาสำหรับการเรียนรู้ในครั้งต่อไป เช่น การนำเสนอและแปลความหมายตัวบทอัลกุรอาน การนำเสนอและแปลความหมายตัวบทอัลฮาดิษ การท่องจำอัลกุรอาน การยกตัวอย่างเหตุการณ์ประวัติศาสตร์อิสลาม และการค้นหาประเด็นปัญหาาร่วมสมัย เป็นต้น

6. กล่าวปิดกิจกรรมอัลเกาะฮ์ด้วยดุอาอ์และซูเราะฮ์อัลอัซรี หลังจากดำเนินการจัดกิจกรรมอัลเกาะฮ์เสร็จสิ้นในแต่ละครั้ง ผู้นำกลุ่มควรร่วมกับผู้เข้าร่วมกล่าวปิดกิจกรรมด้วยดุอาอ์ปิดกิจกรรมและซูเราะฮ์อัลอัซรี กล่าวคือ

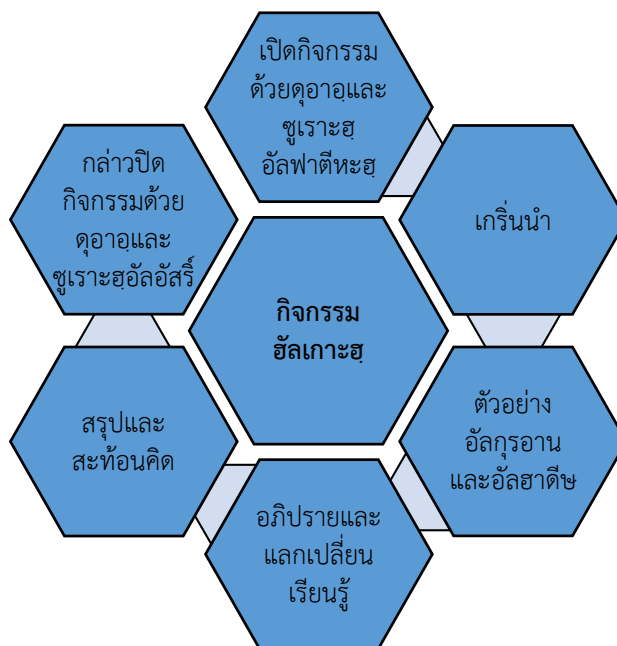
سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

ความว่า “มหาบริสุทธิ์แต่อัลลอฮ์ โอ้อัลลอฮ์ และกับการสรรเสริญของพระองค์ ฉันขอปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระองค์ ฉันขอการอภัยโทษจากพระองค์ และฉันขอกลับตัวสู่พระองค์”

وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ خُسْرٍ ۝٢ إِلَّا الَّذِيْنَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحٰتِ ۝٣ وَتَوَّصَّوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَّوْا بِالصَّبْرِ ۝٤

ความว่า “ขอสาบานด้วยกาลเวลา แท้จริงมนุษย์นั้นอยู่ในการขาดทุน นอกจากบรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดีทั้งหลาย และตักเตือนกันและกันในสิ่งที่เป็นสัจธรรม และตักเตือนกันและกันให้มีความอดทน” (อัลอัซรี: 1-3)

ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 6 ชั้น
แสดงดังภาพที่ 16

ภาพที่ 16 ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

2.3 โครงสร้างของโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

ในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้เป็นกิจกรรมหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดโครงสร้างของโปรแกรกดังนี้

ครั้งที่	ชื่อหน่วย	สาระการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่ออัลลอฮ์	2
2	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์	2
3	หลักศาสนบัญญัติ	การปฏิญาณตน	2
4	หลักศาสนบัญญัติ	การละหมาด	2
5	หลักจริยธรรม	การปฏิบัติต่อมัสยิด	2
6	หลักจริยธรรม	มารยาทในการละหมาด	2
7	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อคัมภีร์	2
8	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อรอซูล	2
9	หลักศาสนบัญญัติ	การถือศีลอด	2
10	หลักจริยธรรม	มารยาทในการถือศีลอด	2
11	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อวันกิยามะฮ์	2
12	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อเกาะฮ์อูเกาะดร์	2
13	หลักศาสนบัญญัติ	การจ่ายซะกาต	2
14	หลักศาสนบัญญัติ	การประกอบพิธีฮัจญ์	2
		รวม	28

โดยมีรายละเอียดของโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม (ในภาคผนวก ข) และมีสาระสำคัญดังนี้

ครั้งที่ 1 การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ มุสลิมจะต้องศรัทธาว่าอัลลอฮ์คือผู้ทรงบังเกิด ผู้ทรงบริหาร ผู้ทรงประทานปัจจัยยังชีพ ผู้ทรงให้ชีวิต ผู้ทรงปลิดชีวิต ผู้ทรงดูแลคุ้มครอง ผู้ทรงสร้างสวรรค์ โดยมุสลิมจะต้องเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์องค์เดียว และต้องศรัทธาว่าพระองค์อัลลอฮ์ทรงมีพระนาม และคุณลักษณะที่สมบูรณ์ ปราศจากความบกพร่อง ไม่มีสิ่งใดเหมือนพระองค์ และไม่เปรียบเทียบกับลักษณะของสิ่งที่ถูกสร้าง

ครั้งที่ 2 การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ มุสลิมจะต้องศรัทธาว่าบรรดามลาอิกะฮ์ (เทวทูต) ของอัลลอฮ์ คืออัลลอฮ์ทรงสร้างมะลาอิกะฮ์ขึ้นจากครีมี (นूर) มีจำนวนมากมาย ไม่มีผู้ใดรู้จำนวนที่แท้จริงของมะลาอิกะฮ์นอกจากพระองค์เท่านั้น มลาอิกะฮ์ไม่มีเพศ ไม่กินหรือดื่ม หรือหลับนอน ไม่ต้องการอาหารใดๆ ทั้งสิ้น มลาอิกะฮ์ไม่มีบิดามารดา ไม่มีสามีภรรยาและบุตร มลาอิกะฮ์สามารถจำแลงร่างได้ ไม่มีมนุษย์คนใดจะสามารถเห็นมลาอิกะฮ์ในสภาพเดิมได้ นอกจากบรรดารอซูล (ศาสนทูต) เท่านั้น

ครั้งที่ 3 การปฏิญาณตน กล่าวว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์และมุฮัมมัดเป็นศาสนาทูตของอัลลอฮ์” เป็นการแสดงการยอมรับ ยอมจำนนทุกอย่างที่เกี่ยวกับอิสลาม ทุกอย่างที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮาดิษ ซึ่งเป็นแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการดำเนินชีวิต ศาสนาอิสลามมีพระเจ้าเพียงองค์เดียว ห้ามสักการะในสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและห้ามก้มกราบมนุษย์ด้วยกันเอง เพราะมนุษย์นั้นมิฐานะเท่าเทียมกันถึงแม้จะต่างกันที่สถานภาพ ฐานะ ตำแหน่ง และหน้าที่

ครั้งที่ 4 การละหมาด การละหมาดเป็นการปฏิบัติศาสนกิจอย่างหนึ่งในศาสนาอิสลามเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ มุสลิมทุกคนต้องละหมาดวันละ 5 เวลาเรียกว่า “ละหมาดฟัรฎู” ซึ่งเป็นการขอพร การกล่าวและการกระทำที่เริ่มต้นด้วยการกล่าวตักบิรและจบลงด้วยการกล่าวสละม การละหมาดเป็นการสร้างเอกภาพอย่างหนึ่งของมุสลิมเนื่องจากมุสลิมทั่วโลกหันหน้าไปทางกิบละฮ์เพื่อแสดงความเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ การละหมาดฝึกฝนให้เป็นคนตรงต่อเวลา มีความอดทน และขัดเกลาลจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่ประพฤติดังสิ่งใดในทางชั่วร้าย

ครั้งที่ 5 การปฏิบัติตนต่อมัสยิด มัสยิดคือสถานที่พบปะของบรรดาผู้ศรัทธา เป็นที่รวมจิตใจของบรรดาผู้ยำเกรง และเป็นสถานที่อันดีเยี่ยมที่ถูกส่งประกายด้วยรัศมีด้วยการประกอบศาสนกิจ มัสยิดเสมือนบ้านของอัลลอฮ์ ผู้ที่เข้ามัสยิดจะเสมือนเข้าใกล้ชิดอัลลอฮ์ ฉะนั้นมุสลิมต้องปฏิบัติตนกับมัสยิดให้มีความผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างใกล้ชิดและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติเมื่อเข้า-ออกหรืออยู่ในมัสยิด

ครั้งที่ 6 มรรยาทในการละหมาด ศาสนาอิสลามส่งเสริมให้ละหมาดร่วมกันที่มัสยิด โดยอิหม่ามเป็นผู้นำการละหมาด ซึ่งทั้งผู้นำและผู้ตามต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่ศาสนากำหนดและต้องแสดงมารยาทที่ทำการละหมาดร่วมกัน ทั้งมารยาทของแต่ละฝ่ายที่ควรปฏิบัติในหน้าที่ของตนและรวมทั้งมารยาทหน้าที่ร่วมกัน

ครั้งที่ 7 การศรัทธาต่อคัมภีร์ การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์คือการเชื่ออย่างแน่วแน่และสัตย์จริงว่าอัลลอฮ์ได้ทรงประทานบรรดาคัมภีร์ลงมาแก่บรรดานบีและรอซูลของพระองค์เพื่อเป็นทางนำแก่ปวงบ่าวทั้งหลาย และเชื่อว่าคัมภีร์เหล่านี้เป็นคำรัสของพระองค์จริง และเนื้อหาในคัมภีร์เหล่านี้เป็นความจริง อัลกุรอานเป็นพระมหาคัมภีร์ที่อัลลอฮ์ทรงประทานแก่นบีคนสุดท้ายและนบีที่ประเสริฐที่สุด นั่นคือท่านนบีมุฮัมมัดเป็นคัมภีร์ที่มาจากปากฟ้าเล่มสุดท้าย เป็นคัมภีร์ที่ประเสริฐและยิ่งใหญ่ที่สุดสมบูรณ์ที่สุด

ครั้งที่ 8 การศรัทธาต่อรอซูล การศรัทธาต่อบรรดารอซูลคือการเชื่ออย่างสัตย์จริงและแน่วแน่ ว่าอัลลอฮ์ได้ส่งรอซูลไปยังทุกประชาชาติ เพื่อทำหน้าที่เรียกร้องสู่การภักดีและเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์แต่เพียงผู้เดียว และปฏิเสธการกราบไหว้บูชาและเคารพภักดีนอกเหนือจากพระองค์ บรรดารอซูลทั้งหมดเป็นศาสนทูตที่ซื่อสัตย์และพวกเขาได้ทำหน้าที่ในการให้ความรู้ทุกอย่างตามที่ได้รับคำสั่งมาจากอัลลอฮ์ ในบรรดารอซูลทั้งหลายมีผู้ที่อัลลอฮ์ได้ให้พวกเราได้รับรู้ในชื่อของพวกเขาและมีผู้ที่อัลลอฮ์ได้ปกปิดมิให้พวกเราได้รับรู้แต่อย่างใด

ครั้งที่ 9 การถือศีลอด การถือศีลอดเป็นบัญญัติที่ต้องกระทำในเดือนรอมฎอน เป็นการปฏิบัติเฉพาะอย่างหนึ่งที่ถูกบัญญัติลงมาในเดือนชะอฺบานปีที่ 2 แห่งฮิจญ์เราะฮ์ศักราช เป็นการปฏิบัติที่เน้นการทำงานทางด้านจิตวิญญาณเป็นสำคัญ คือให้คนรู้จักความอดทน อดกลั้นหรือละเว้นจากการกิน การดื่ม การร่วมประเวณีระหว่างสามีภรรยา และการกระทำในสิ่งที่ไร้สาระหรือขัดต่อคุณธรรม เริ่มตั้งแต่รุ่งอรุณจนถึงตะวันตกขอบฟ้าด้วยเจตนา (เนียต) เพื่ออัลลอฮ์เท่านั้น นอกจากนี้การถือศีลอดต้องละเว้นการกระทำในสิ่งที่ต้องห้ามหรือสิ่งที่ไม่บังควร เช่น การโกหก การนินทา การใส่ร้าย การฟุ้งเฟ้อ และการเข้าไปยังสถานเริงรมย์ เป็นต้น

ครั้งที่ 10 มารยาทในการถือศีลอด ในเดือนรอมฎอนที่เปี่ยมไปด้วยความจำเริญ ทุกเสี้ยววินาทีมนุษย์จะอยู่ในความกรุณาและความเมตตาของอัลลอฮ์ ด้วยเหตุผลนี้เองด้วยการระวังรักษามารยาทและเงื่อนไขต่าง ๆ จะทำให้เขาได้รับประโยชน์จากโอกาสพิเศษเหล่านี้ได้มากยิ่งขึ้นและในช่วงเวลาของการละศีลอดซึ่งเป็นการถือศีลอดที่เราได้ถือนั้นโดยพระบัญชาของพระผู้เป็นเจ้านั้น นับได้ว่าเป็นหนึ่งในช่วงเวลาที่สวยงามที่สุดและมีมารยาทต่าง ๆ มากมายที่ได้ถูกกล่าวถึงเกี่ยวกับการละศีลอดที่มุสลิมต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ครั้งที่ 11 การศรัทธาต่อวันกิยามะห์ วันกิยามะห์คือวันสิ้นสุดของโลกนี้ เป็นวันที่เปิดบัญชีตรวจสอบความดีความชั่วของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักการหนึ่งที่ผู้ศรัทธาทุกคนจะต้องเชื่อและศรัทธา ซึ่งการศรัทธาในที่นี้หมายถึง มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องตาย แล้วในวันหนึ่งจะฟื้นคืนชีพอีกครั้ง ตามกำหนดการของอัลลอฮ์ และจะถูกรวมตัวกันที่ทุ่งมะหฺษีร์ เพื่อตรวจสอบทุกการกระทำที่พวกเขาได้ปฏิบัติขณะที่พวกเขามีชีวิตอยู่บนโลก

ครั้งที่ 12 การศรัทธาต่อการศรัทธาต่อเกาะอูอเกาะดร์ เกาะอูอเกาะดร์หมายถึงการที่อัลลอฮ์ได้ทรงลิขิตต่อสิ่งต่าง ๆ ไว้ตั้งแต่บรรพกาล และเกาะดร์หมายถึงการทำให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นเป็นขนาด อัตรา และจำนวน หรือปริมาณที่เหมาะสมกับกาลและสภาพ ซึ่งการที่มุสลิมเชื่อในการกำหนดสภาวะการณ์ของอัลลอฮ์นั้นก็เพราะมุสลิมเชื่อว่าอัลลอฮ์คือผู้ทรงให้เป็นและทรงให้ตาย ครั้งเมื่อพระองค์ทรงกำหนดกิจการ (เกาะอูอ) ดังนั้นเพียงแค่พระองค์ตรัสแก่มั่นว่าจงเป็นแล้วมันก็เป็นขึ้นตามลำดับ

ครั้งที่ 13 การจ่ายชะกาต ชะกาตหมายถึงการขัดเกลาให้สะอาดบริสุทธิ์ การเพิ่มพูน และการเจริญงอกงาม โดยการขัดเกลาจิตใจของผู้มีทรัพย์สินให้สะอาดหมดจดจากความตระหนี่ถี่เหนียว ซึ่งเป็นมลทินที่เกาะกินจิตใจให้สกปรกและหยาบกระด้าง ขณะเดียวกันก็เป็นการชักฟอกทรัพย์สินที่หามาได้ให้สะอาดบริสุทธิ์

ครั้งที่ 14 การประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นการเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจที่นครมักกะฮ์ในเดือนซุลฮิจญะฮ์ตามวันเวลาและสถานที่ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมทุกคนที่มีความสามารถต้องปฏิบัติเพียงครั้งเดียวในชีวิต โดยมีเงื่อนไขต้องมีความสามารถทั้งสุขภาพร่างกาย ทรัพย์สินเงินทอง และความปลอดภัยในการเดินทาง ฮัจญ์จึงเป็นแหล่งรวมประชาคมโลกสู่การหลอมรวมพลโลกให้มีความเป็นเอกภาพทั้งด้านความตั้งใจและวัตถุประสงค์ รูปแบบและวิธีการ สถานที่และแหล่งปฏิบัติ แม้กระทั่งเสื้อผ้าอาภรณ์นอกร่างกาย ทุกคนพร้อมใจปฏิบัติอย่างป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกันด้วยหัวใจที่นอบน้อมและยอมจำนนต่อความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์

2.4 แนวทางการจัดโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

โปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ (กลุ่มศึกษา) ที่ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้อายุมุสลิมเป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบและอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อมุ่งเน้นให้ผู้อายุมุสลิมได้รับการอบรมแนวทางที่ถูกต้องที่เน้นกระบวนการขัดเกลาจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และจิตวิญญาณทางศาสนาอิสลามมาเป็นแนวทางหลักในการดำเนินการให้ผู้สูงอายุมุสลิมอยู่มีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม มุ่งองค์ความรู้เพื่อนำไปอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้แนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้อายุมุสลิม 3 แนวทางคือ

1) แนวทางของหลักการตริปิยะฮ์ คือการอบรมการขัดเกลาจิตใจให้ผู้สูงอายุมุสลิมเป็นมุสลิมที่ประเสริฐและสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมมุสลิม และมุ่งเน้นให้มีเจตคติที่ดี มีความเชื่อมั่น และมีความ

ศรัทธามั่นตามหลักการของอัล-อะกีดะฮ์ (หลักศรัทธา) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อ การยึดเหนี่ยวทางจิตใจของมนุษย์ต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) มีเจตจำนงอันแน่วแน่ต่ออัลลอฮ์ (ซบ.) และสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซบ.) ทรงบัญญัติไว้ เพื่อขัดเกลาคติใจของมนุษย์ให้ปฏิบัติในสิ่งดีงาม มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ซึ่งในการจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ครั้งนี้ได้กำหนด 6 เนื้อหา คือ การเรียนรู้การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ การเรียนรู้การศรัทธาต่อบรรดามะลาอิกะฮ์ของพระองค์ (เทวทูต) การเรียนรู้การศรัทธาต่อคัมภีร์ การเรียนรู้การศรัทธาต่อบรรดาศาสนทูต การเรียนรู้การศรัทธาต่อวันสิ้นโลก และการเรียนรู้การศรัทธาต่อการกำหนดกฎสภาพการณ์

2) แนวทางของหลักการตะอ์ลิม คือการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาเพื่อมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุมุสลิมสามารถนำไปปฏิบัติศาสนกิจทั้งของตนเองและบุคคลในครอบครัวให้สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด โดยมีความเชื่อมโยงหลักการของอัล-ฟิกฮ์ (ศาสนบัญญัติ) ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติของมุสลิมที่มีความศรัทธาตามบทบัญญัติทั้งโดยปัจเจกบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งในการจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ครั้งนี้ได้กำหนด 5 เนื้อหา คือ การเรียนรู้การกล่าวสองคำปฏิญาณตน การเรียนรู้การละหมาด การเรียนรู้การจ่ายซะกาต การเรียนรู้การถือศีลอดเดือนรอมฎอน และการเรียนรู้การประกอบพิธีฮัจญ์

3) แนวทางของหลักการตะอ์ดีบ คือการอบรมบ่มนิสัยให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย และเข้าใจกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบศาสนกิจและศาสนสถานตามหลักการของอัล-อัคลาก (หลักจริยธรรมอิสลาม) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับข้อห้ามหรือข้อสั่งใช้ที่ช่วยในการจัดระเบียบสังคม ซึ่งในการจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) ครั้งนี้ได้เลือกหลักจริยธรรมอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติศาสนกิจที่นำมาใช้ในการกำหนดเนื้อหาในการเรียนรู้อิสลามสำหรับผู้สูงอายุสำหรับการวิจัยในครั้งนี้เท่าที่จำเป็น ซึ่งมี 3 เนื้อหา คือ การเรียนรู้การปฏิบัติตนต่อมัสยิด การเรียนรู้มารยาทต่อการละหมาด และการเรียนรู้มารยาทต่อการถือศีลอด

ดังนั้นในการจัดโปรแกรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมในครั้งนี้ได้ใช้แนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้ 3 แนวทางคือ แนวทางตามหลักการตารียะฮ์ที่เน้นการอบรมและการขัดเกลาคติใจเพื่อเรียนรู้อัล-อะกีดะฮ์ (หลักศรัทธา) แนวทางตามหลักการหลักตะอ์ลิมที่เน้นการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเรียนรู้อัล-ฟิกฮ์ (ศาสนบัญญัติ) และแนวทางตามหลักการหลักตะอ์ดีบที่เน้นการปลูกฝังจรรยาบรรณในสังคมเพื่อเรียนรู้อัล-อัคลาก (หลักจริยธรรมอิสลาม) เพื่อบรรลุเป้าหมายหลักของผู้สูงอายุมุสลิมที่ต้องการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป

2.5 หลักการจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

การจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ (กลุ่มศึกษา) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีองค์ประกอบในการดำเนินการ 3 ประการคือ

1) อัตตะฮะรูก (การทำความรู้จักกัน) เป็นลักษณะเด่นของการจัดกิจกรรมฮัลเกาะห์ที่มุ่งเน้นให้สมาชิกที่เข้าร่วมทุกคนต้องทำความรู้จักกันอย่างลึกซึ้งและสร้างความเป็นพี่น้องให้แน่นแฟ้นระหว่างกันผ่านกระบวนการของกิจกรรม โดยผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มศึกษา (มุร้อบบีย) จำเป็นต้องจัดการให้สมาชิกในกลุ่มทุกคนมีความรักความสามัคคีกัน เห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความผูกพันกัน และเสริมสร้างสายใยรักต่อกันเพื่ออัลลอฮ์ เนื่องจากความเป็นพี่น้องเป็นคุณลักษณะที่รวมอยู่ในความศรัทธาและความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ เป็นความโปรดปรานและเป็นแสงสว่างจากอัลลอฮ์ที่ทรงประทานลงสู่หัวใจแก่บ่าวของพระองค์ที่มีความบริสุทธิ์ใจ และยังเป็นพลังแห่งความศรัทธาและจิตวิญญาณที่ก่อให้เกิดความรู้สึกในความรัก ความหวังเฝ้ามอง ความมีเกียรติ ความไว้วางใจเชื่อใจต่อกัน เกิดคุณค่าในความรัก การให้อภัยกัน มีความเมตตา มีความซื่อสัตย์ และมีความรับผิดชอบต่อกัน

2) อัดตะฟาสุม (การทำความเข้าใจกัน) ในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มศึกษามีความเข้าใจตรงกัน มีการยอมรับการตักเตือนกันด้วยการเปิดใจให้กว้างโดยไม่มีความรู้สึกไม่พอใจต่อผู้ตักเตือน เปิดอกให้กว้างเพื่อยอมรับในความคิดที่แตกต่างและยอมรับในความเข้มแข็งและความอ่อนแอของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งเป็นลักษณะปกติของกลุ่มสมาชิกที่มีความเข้มแข็งและความอ่อนแอ และจำเป็นต้องเคารพและให้เกียรติกัน นอกจากนี้สมาชิกในกลุ่มศึกษาต้องมีความเข้าใจต่อการยึดมั่นในหนทางที่เป็นสัจธรรมที่ต้องปฏิบัติตามแนวทางในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงใช้และยุติการปฏิบัติในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงห้าม มีการใคร่ครวญตนเองอยู่เสมออย่างละเอียด และมีการเชื้อฟิงผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย)

3) อัดตะกาฟูล (การช่วยเหลือกัน) การช่วยเหลือกันจะเกิดขึ้นหลังจากที่ผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) สามารถทำให้สมาชิกในกลุ่มศึกษาได้มีความรู้จักกันและมีความเข้าใจกันแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมและมุ่งเน้นให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสิ่งที่เป็นความดีเท่านั้น รวมทั้งช่วยเหลือสมาชิกที่มีความยากลำบากและมีความเดือดร้อนที่ไม่ขัดกับหลักการศาสนาอิสลามและอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง ซึ่งเป็นความสมดุลในการใช้ชีวิตร่วมกันที่จำเป็นต้องมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะชีวิตของสมาชิกในกลุ่มศึกษาต่างมีปัญหาอุปสรรคต่างๆ เช่น ปัญหาด้านทรัพย์สิน ปัญหาทางด้านการใช้ชีวิต เป็นต้น ฉะนั้นสมาชิกในกลุ่มศึกษาที่มีความสามารถและกำลังมากพอก็ไม่ควรที่จะละเลยต่อปัญหาของสมาชิก และต้องร่วมกันแก้ไขอย่างจริงจังและให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด

ดังนั้นผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) ที่ดำเนินการจัดโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ (กลุ่มศึกษา) ครั้งนี้ต้องให้ความสำคัญหลักการทั้ง 3 ประการข้างต้น เนื่องจากการเริ่มของโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ (กลุ่มศึกษา) จะต้องเริ่มด้วยการทำความรู้จักกันอย่างลึกซึ้ง มีการแลกเปลี่ยนความรู้สึกต่อกัน และต้องทำความรู้จักสู่ความเป็นพี่น้องในอิสลาม รวมทั้งสมาชิกในกลุ่มศึกษาต้องมีความเข้าใจต่อการอยู่ร่วมกัน สามารถตักเตือนและให้ช่วยเหลือระหว่างกัน จนส่งผลให้การดำเนินโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ (กลุ่มศึกษา) ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

2.6 มารยาทในการจัดโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

ในการจัดโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้วางไว้ทุกประการนั้น สมาชิกในกลุ่มศึกษาทุกคนจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้ร่วมกันตกลงและควรปฏิบัติตามมารยาทของการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์ ดังนี้

1) สมาชิกทุกคนตั้งเจตนารมณ์ด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์ตะอาลาและหวังความโปรดปรานจากอัลลอฮ์

2) สมาชิกทุกคนต้องมาร่วมโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ตามเวลาที่ได้ตกลงไว้ ต้องมีน้ำสะอาดทุกครั้ง และต้องมีการอ่านและทำความเข้าใจเนื้อหาล่วงหน้าก่อนที่จะมาเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ทุกครั้ง

3) สมาชิกทุกคนให้เตรียมอัลกุรอานและสมุดบันทึกทุกครั้งในการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์

4) สมาชิกทุกคนต้องให้ความสนใจและมีเวลาในการร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ และต้องไปตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายไว้

5) สมาชิกทุกคนต้องมีความตั้งใจตลอดระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์จนกว่าจะสิ้นสุดกิจกรรม

6) สมาชิกทุกคนจะต้องกระตือรือร้นในการนำเสนอมุมมองต่าง ๆ ในกลุ่มร่วมศึกษา

7) มีการระดมองค์ความรู้และสร้างความเข้าใจตรงกัน

8) ร่วมกันฟังและให้เกียรติต่อสมาชิกที่กำลังนำเสนอด้วยการเปิดใจให้กว้าง

9) สมาชิกต้องเสนอมุมมองที่ชาญฉลาดและนอบน้อม

10) มีการสอบถามความทุกข์สุขของเพื่อนสมาชิกในกลุ่มศึกษาอัลเกาะฮ์ทุกคน

11) มีการบันทึกทุกอย่างในการพูดคุยและองค์ความรู้ที่ได้จากการนำเสนอในการเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์แต่ละครั้ง

12) มีการขออนุญาตจากผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) ทุกครั้งหากมีการมาช้าหรือไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์ได้

13) ให้เปิดการดำเนินการกิจกรรมฮัลเกาะห์ด้วยการอ่านอัลกุรอานและปิดด้วยดุอาอ์กัฟะเราะฮ์ทุกครั้ง

14) มีความพร้อมทางจิตใจ สติปัญญาและร่างกาย และตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง

15) มีการแต่งกายมิดชิด เรียบร้อย และตามที่หลักการศาสนากำหนด

16) มีความมุ่งมั่นในการแสวงหาความรู้

17) ไม่ตัดคำพูดของเพื่อนสมาชิกระหว่างการนำเสนอ

18) สมาชิกทุกคนต้องให้สลามและทักทายเพื่อนสมาชิกในกลุ่มเบื้องต้น และต้องขอยกยักกันก่อนที่จะแยกย้ายกันกลับบ้าน

19) ควรมีการละหมาดฟัรฎูและละหมาดสุนัตร่วมกัน (ถ้าอยู่ในเวลาละหมาด)

20) สมาชิกต้องจดจำในสิ่งที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์ เพื่อนำไปประยุกต์และปฏิบัติต่อให้ถูกต้อง

2.7 องค์ประกอบในการจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

ในการจัดโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในครั้งนี้นี้ควรมีองค์ประกอบหลัก 4 ประการคือ

1) ผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) เป็นบุคคลที่ดำเนินการโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ด้วยใช้กระบวนการและแนวทางหลักข้างต้น เพื่อมุ่งเน้นให้สมาชิกในกลุ่มมีความรู้เข้าใจเกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลาม แล้วสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ประพฤติดำเนินการ อบรมสั่งสอน และเป็นแบบอย่างที่ดี นอกจากนี้ผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) เป็นผู้นำที่ให้คำแนะนำ เสมือนครูที่คอยให้ความรู้ เสมือนพ่อที่คอยดูแลและเสมือนเพื่อนที่สามารถพูดคุยและให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกกิจกรรมฮัลเกาะห์ ด้วยบทบาทดังกล่าวทำให้ผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับสมาชิกกิจกรรมฮัลเกาะห์ ต้องรู้จักพฤติกรรมทั้งที่แสดงภายนอกและภายในของสมาชิกกิจกรรมฮัลเกาะห์ พร้อมทั้งรับผิดชอบด้วยการให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาของสมาชิกทันที เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นทางจิตใจหรือไว้วางใจแก่สมาชิก นอกจากนี้ผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) ต้องมีบทบาทในการดำเนินการตามโปรแกรมที่กำหนด และการสร้างแรงกระตุ้นแก่สมาชิกเพื่อให้สมาชิกได้สำนึกในความรับผิดชอบต่อหน้าที่และมีคุณลักษณะที่มั่นคงและแน่นอน

2) สมาชิกกลุ่มศึกษา (มูตะร็อบบีย) เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกให้ปฏิบัติตามกระบวนการของโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์สู่การบรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ โดยสมาชิกกลุ่มศึกษา (มูตะร็อบบีย) ทุกคนต้องเตรียมพร้อมสู่การพัฒนาและต้องพัฒนาตนเองเพื่อจะได้รับการยกระดับตนเองสู่ความก้าวหน้าในทุกๆด้าน สมาชิกทุกคนต้องมาเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์อย่างสม่ำเสมอ นอกจากมีเหตุจำเป็น ต้องตั้งเจตนารมณ์ด้วยความบริสุทธิ์ใจและให้เกียรติแก่มูร็อบบียและสมาชิกที่ดำเนินการนำเสนอเนื้อหาของกิจกรรมฮัลเกาะห์ ต้องมีความพร้อมที่จะรับทุกอย่างจากผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) ในการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์ ต้องรักษาของความเป็นพี่น้องกับเพื่อนๆในกลุ่ม ต้องเตรียมความพร้อมในภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายก่อนเข้ากิจกรรมฮัลเกาะห์ และต้องทำความรู้จักกับสมาชิกอย่างดี

3) เทคนิคการดำเนินการโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ เป็นเครื่องมือกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีเทคนิคดังนี้

3.1) การแบ่งจำนวนสมาชิกกลุ่มกิจกรรมฮัลเกาะห์ให้อยู่ระหว่าง 8 ถึง 12 คน โดยดำเนินการสัปดาห์ละ 1 ครั้ง (แต่ละครั้งระหว่าง 2 - 4 ชั่วโมง) สำหรับกลุ่มศึกษาของผู้สูงอายุเพศหญิง (มุสลิมะฮ์) ควรใช้ช่วงเวลากลางวันและผู้สูงอายุเพศชาย (มุสลิม) ควรใช้ช่วงเวลากลางวัน

3.2) ควรเน้นย้ำให้สมาชิกทุกคนศึกษาและเตรียมข้อมูลที่ใช้ในการนำเสนอล่วงหน้า ดำเนินการนำเสนอให้เป็นไปตามตารางเวลาที่กำหนด ควรกำหนดภาระหน้าที่รับผิดชอบแก่สมาชิกในการดำเนินกิจกรรมพบปะครั้งต่อไป และควรติดตามตรวจสอบความก้าวหน้าของสมาชิกแต่ละคน

3.3) ต้องมีการสร้างความพร้อมในด้านจิตวิญญาณ สติปัญญา และร่างกาย ต้องจริงจังจริงจังในทุกภารกิจ/หน้าที่โดยไม่กระทบต่อความเป็นพี่น้องกัน ร่วมกันรับผิดชอบต่อความสำเร็จของกลุ่มกิจกรรมฮัลเกาะห์ เปิดโอกาสการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รักษาระเบียบทุกกิจกรรมกลุ่มศึกษาให้อยู่ในระบบ สร้างบรรยากาศให้มีชีวิตชีวาในการดำเนินการ หลีกเลี่ยงการยึดติดกับความนึกคิดของตนเอง ดัดแปลงความระมัดระวัง และขออนุญาตเมื่อต้องการแสดงความคิดเห็น

4) โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญที่จะสร้างความสำเร็จของผู้เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์ ซึ่งเนื้อหาที่ใช้ในกิจกรรมจะมีบทบาทมากต่อการพัฒนาสมาชิกให้เป็นความต้องการและเป้าหมาย เพราะโปรแกรมกิจกรรมไม่ใช่แค่กระบวนการเพื่อเติมเต็มทางด้านความรู้ทางด้านศาสนาอิสลามเท่านั้น แต่เป็นการสร้างแนวความคิด การเผยแพร่ การเคลื่อนไหวและการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันของสมาชิก นำไปสู่การเป็นมุสลิม มุอมีน มุตะตะกิน และมุตะซิมต่อไป โดยพื้นฐานแล้วเนื้อหาที่ใช้ในโปรแกรมเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการอิสลามและเป็นคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งผู้นำกลุ่มศึกษา (มูร็อบบีย) ต้องนำองค์ความรู้จากเนื้อหาในโปรแกรมกิจกรรมมาทำความเข้าใจเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มกิจกรรมฮัลเกาะห์ได้ปฏิบัติเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต รวมทั้งเนื้อหาโปรแกรมกิจกรรมแสดงให้เห็นภาพและความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “อิสลามระบบแห่งการดำเนินชีวิต” หรือศาสนาที่สมบูรณ์จำเป็นต้องเห็นว่าแท้จริงอิสลามนั้นเป็นแนวทางที่สัจธรรมที่นำไปสู่ความปลอดภัยและมีความสุขในชีวิต นอกจากนี้เนื้อหาโปรแกรมกิจกรรมมีพื้นฐานของหลักศรัทธาที่มั่นคงและครอบคลุม เพื่อเป็นเกราะป้องกันเบื้องต้นในการคิด และเป็นหัวใจของกิจกรรมฮัลเกาะห์ การศรัทธาที่มั่นคงนั้นจะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของรากฐานที่มั่นคงและเป็นสิ่งแรกที่จะต้องให้ความสำคัญและต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ และการมุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติศาสนกิจ (อิบาดะฮ์) ที่เจาะจงและที่พัฒนาทางด้านจิตวิญญาณของสมาชิก เช่น การปฏิบัติศาสนกิจภาคสมัครใจ การขอพร (ดุอาอ์) การอ่านอัลกุรอาน การไปเยี่ยมเยียนสุสาน (กุโบร) และอื่นๆ

ดังนั้นการใช้โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมครั้งนี้มี 6 ขั้นตอนคือ ขั้นที่ 1 การเปิดกิจกรรมด้วยการให้สลาม การกล่าวสรรเสริญอัลลอฮ์ การประสาทพรแก่ศาสดามุฮัมมัด และการอ่านอัลกุรอาน ขั้นที่ 2 การเกริ่นนำเกี่ยวกับแก่นเนื้อหาหลักที่ใช้ในกิจกรรม ขั้นที่ 3 ยกตัวอย่างตัวบทอัลกุรอานและอัลฮาดิษ ขั้นที่ 4 อภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขั้นที่ 5 สรุปและสะท้อนคิด และขั้นที่ 6 กล่าวปิดกิจกรรมด้วยดุอาอ์และซูเราะฮ์อัลอัสรี โดยมีผู้นำกลุ่มที่เรียกว่า “มูร็อบบีย” โดยผู้นำกลุ่มของผู้สูงอายุเพศหญิงเป็นครูสอนศาสนาในโรงเรียนตาติกาและครูสอนอัลกุรอานแบบกิริออาตี ซึ่งดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ที่บ้านของผู้นำกลุ่มและศูนย์การเรียนรู้อัลกุรอานแบบกิริออาตี ในขณะที่ผู้นำกลุ่มของผู้สูงอายุเพศชายมีโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดและเป็นอาจารย์ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามและมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ซึ่งดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีสยิด ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ 14 สัปดาห์ ๑ ละ 1 ครั้ง ๑ ละ 2 ชั่วโมง และเรียนรู้ 14 เนื้อหา คือ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ การปฏิญาณตน การละหมาด การปฏิบัติต่อมัสยิด มารยาทในการละหมาด การศรัทธาต่อคัมภีร์ การศรัทธาต่อรอซูล การถือศีลอด มารยาทในการถือศีลอด การศรัทธาต่อวันกิยามะฮ์ การศรัทธาต่อเกาะฮ์อูเกาะห์ดร์ การจ่ายซะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์

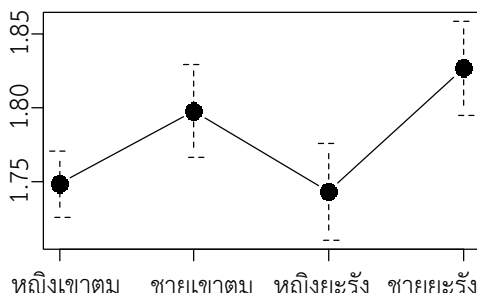
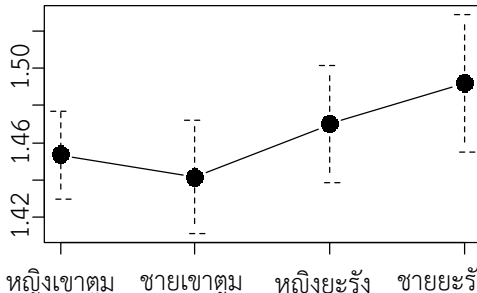
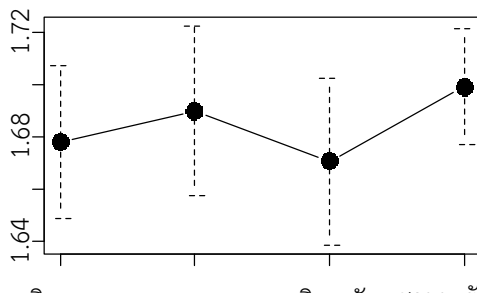
3. การทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

จากการนำแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามไปทดลองปฏิบัติการกับผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทั้งในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรัง โดยเริ่มแรกคณะผู้วิจัยทำการประเมินผลการเรียนรู้อิสลามก่อนการทดลองปฏิบัติการด้วยแบบประเมิน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้สำหรับทดลองปฏิบัติการต่อไป หลังจากนั้นก็ดำเนินการทดลองปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมายตามแผนดำเนินงานที่กำหนดไว้ และทำการประเมินผลการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการด้วยแบบประเมิน สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

3.1 การประเมินผลการเรียนรู้อิสลามก่อนการทดลองปฏิบัติการ

ก่อนการทดลองปฏิบัติการโดยใช้โปรแกรม “กิจกรรมอัลเคาะซเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการประเมินผลการเรียนรู้อิสลามก่อนการทดลองปฏิบัติการ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นและคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้สำหรับทดลองปฏิบัติการ ซึ่งผลการประเมินปรากฏดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบผลประเมินการเรียนรู้อิสลามก่อนการทดลองปฏิบัติการ

กลุ่ม	Mean	S.D.	F-test	p-value	กราฟแสดงค่าเฉลี่ย
การมีพฤติกรรมวิถีอิสลาม					
กลุ่มหญิงเขาตูม	1.75	0.09	1.798	0.160	
กลุ่มชายเขาตูม	1.80	0.11			
กลุ่มหญิงยะรัง	1.74	0.13			
กลุ่มชายยะรัง	1.83	0.11			
การอบรมสั่งสอน					
กลุ่มหญิงเขาตูม	1.45	0.09	0.465	0.708	
กลุ่มชายเขาตูม	1.44	0.10			
กลุ่มหญิงยะรัง	1.47	0.12			
กลุ่มชายยะรัง	1.49	0.13			
การเป็นแบบอย่าง					
กลุ่มหญิงเขาตูม	1.68	0.11	0.181	0.909	
กลุ่มชายเขาตูม	1.69	0.11			
กลุ่มหญิงยะรัง	1.67	0.12			
กลุ่มชายยะรัง	1.70	0.08			

P>.05

จากตารางที่ 1 พบว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและเพศหญิงมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามก่อนการทดลองปฏิบัติการทั้ง 3 ด้านคือ การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มมีการนำผลการเรียนรู้อิสลามไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันทั้ง 3 ด้านที่เหมือนกัน ก่อนการทดลองปฏิบัติการโดยใช้โปรแกรม “กิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม”

3.2 การประเมินผลการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการ

หลังจากที่มีการนำโปรแกรม “กิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” ไปทดลองปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมายตามแผนดำเนินงานที่กำหนดไว้ และทำการประเมินผลการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการด้วยแบบประเมิน สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อเป็นการตรวจสอบว่า การใช้โปรแกรม “กิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลามที่ดีขึ้น โดยมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่สูงกว่าก่อนทดลองปฏิบัติการ ซึ่งผลการวิจัยปรากฏผลดังตารางที่ 2-5

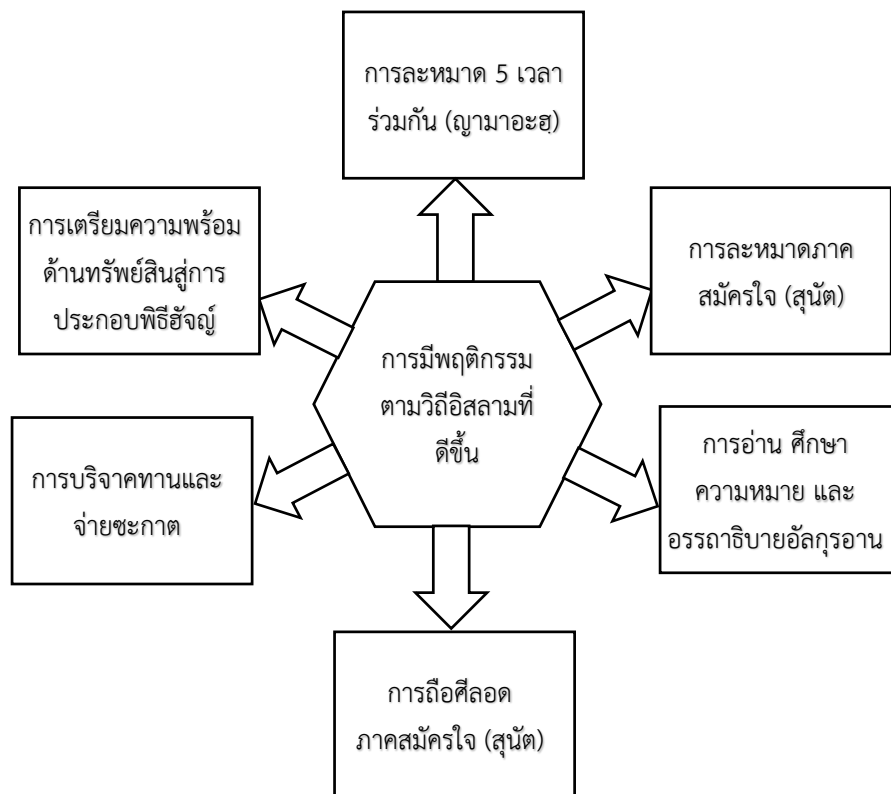
3.2.1 การเปรียบเทียบการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ

พฤติกรรมวิถีอิสลาม	Mean	S.D.	t-test	p-value	กราฟแสดงค่าเฉลี่ย
กลุ่มหญิงเขาตูม					
ก่อน	1.75	0.09	28.570	0.000	
หลัง	3.17	0.20			
กลุ่มชายเขาตูม					
ก่อน	1.80	0.11	37.243	0.000	
หลัง	3.15	0.12			
กลุ่มหญิงยะรัง					
ก่อน	1.74	0.13	35.434	0.000	
หลัง	3.14	0.11			
กลุ่มชายยะรัง					
ก่อน	1.83	0.10	57.569	0.000	
หลัง	3.20	0.11			

P<0.001

จากตารางที่ 2 พบว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและเพศหญิงต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการด้านการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามสูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยมีความต่างของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.35, 1.37, 1.40, และ 1.42 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลังจากผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้พฤติกรรมตามวิถีอิสลามมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลลัพธ์ของการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามใน 6 ด้านคือ 1) การละหมาด 5 เวลาด้วยกัน (ญามาอะฮฺ) 2) การละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) 3) การอ่านอัลกุรอาน ศึกษาความหมาย และอรรถาธิบายอัลกุรอาน 4) การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) 5) การบริจาคทานและจ่ายชะกาต และ 6) การเตรียมความพร้อมด้านทรัพย์สินสู่การประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งแสดงดังภาพที่ 17

ภาพที่ 17 การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามที่ดีขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์

จากภาพที่ 17 แสดงการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามที่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มใน 6 ด้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การละหมาด 5 เวลาด้วยกัน (ญามาอะฮฺ) เพิ่มมากขึ้น

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการละหมาดคือการเข้าเฝ้าพระเจ้า เป็นการกล่าวคำสรรเสริญ และเป็นการอ่านธรรมนูญชีวิตในขณะละหมาด ซึ่งการละหมาดถือเป็นข้อบังคับที่สำคัญและจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนที่ต้องปฏิบัติวันละ 5 เวลา เพื่อช่วยขัดเกลาหัวใจของมนุษย์ไม่ให้ลุ่มหลง รู้จักรักษาเวลา สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมุสลิม และแสดงถึงความนอบน้อมต่อพระเจ้า นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังมีการเรียนรู้ว่าท่านศาสดา

มุฮัมหมัดได้เน้นย้ำและส่งเสริมให้มุสลิมละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มให้ครบถ้วนวันละ 5 เวลา เพราะจะได้รับผลบุญที่เพิ่มขึ้นกว่าการละหมาดคนเดียวถึง 27 เท่า ดังที่ท่านศาสดามุฮัมหมัดได้กล่าวว่า “การละหมาดญามาอะฮ์นั้นประเสริฐกว่าการละหมาดคนเดียวถึง 27 เท่า” จนส่งผลให้ผู้สูงอายุมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากที่ไม่ละหมาดหรือละหมาดบ้างในบางครั้งสู่การละหมาดเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง และหันมาร่วมกันให้ความสำคัญต่อการละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มญามาอะฮ์มากขึ้นจากในอดีตที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัด ดังที่นักวิชาการมุสลิมท่านหนึ่งให้ข้อมูลจากการสังเกตว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการละหมาดเป็นกลุ่มญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดมากขึ้น โดยไปละหมาดเพิ่มขึ้นเป็น 3-4 เวลาต่อวันหรือละหมาดครบ 5 เวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุบางคนสามารถตื่นตอนเช้าตรู่เพื่อไปละหมาดซุบฮิ และคณะนักวิจัยยังสังเกตพบในทำนองเดียวกันที่ปัจจุบันผู้สูงอายุมุสลิมเริ่มรักในการละหมาดเป็นกลุ่มญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดเป็นชีวิตจิตใจและไม่เคยขาดละหมาด โดยคิดว่าการละหมาดญามาอะฮ์เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในการดำเนินชีวิตของตน ซึ่งตนเองจะหยุดภารกิจก่อนถึงเวลาละหมาดประมาณ 1 ชั่วโมง เพื่อจะได้มีเวลาในการเตรียมตัวเพื่อไปละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมได้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการละหมาดเป็นกลุ่มญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิด จากเดิมเป็นคนไม่ชอบละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดหรือบางคนไปละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดในบางเวลาเท่านั้นสู่การไปละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ผู้สูงอายุเริ่มมีความเข้าใจเกี่ยวกับผลบุญและความประเสริฐของละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิด ซึ่งนอกจากจะได้ผลบุญมากกว่าการละหมาดคนเดียว 27 เท่าแล้วการละหมาดยังจะช่วยชำระบาปและช่วยชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ หรือบาปที่ติดอยู่ให้หมดสิ้นไป ดังที่พระดำรัสของพระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “แท้จริงการละหมาดสามารถยับยั้งมิให้กระทำความโลภและชั่ว” ซึ่งเป็นการเน้นย้ำว่าการละหมาดจะสามารถยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่ดี สามารถยับยั้งความชั่วที่กำลังจะกระทำ และสามารถหล่อหลอมให้ผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติอีกด้วย

2) การละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต)

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) เป็นหนึ่งในการปฏิบัติศาสนกิจที่สมควรกระทำเป็นอย่างยิ่งหลังจากการละหมาดประจำวันทั้ง 5 เวลา เนื่องจากการละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) ช่วยเสริมเติมเต็มและซ่อมแซมส่วนที่ไม่สมบูรณ์ของละหมาดทั้ง 5 เวลาให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งการละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) ถือเป็นตัวชี้วัดประการหนึ่งสำหรับมุสลิมที่ต้องการการตอบแทนจากพระองค์อัลลอฮ์ เนื่องจากการละหมาด 5 เวลาถือเป็นสิ่งจำเป็น (วาอิบ) ที่มุสลิมจะต้องปฏิบัติในแต่ละวัน เปรียบเสมือนการทำงานในแต่ละวันที่ต้องแลกด้วยกับค่าตอบแทนที่เป็นเงิน หากวันใดไม่สามารถทำงานได้ก็ย่อมปราศจากค่าตอบแทนในวันนั้น ในขณะเดียวกันการละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) เป็นสิ่งที่มนุษย์สมัครใจในการปฏิบัติเอง จึงเป็นเสมือนการทำงานอาสาที่ย่อมไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น จนทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) เพิ่มขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการละหมาดสุนัตทุกครั้งทั้งก่อนและหลังการละหมาดประจำวัน 5 เวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาละหมาดมัฆริบ ละหมาดอิซา และในบางเวลาอื่นๆเป็นบางครั้ง และยังมีการทำการละหมาดสุนัตตะฮัจญุด (ละหมาดกลางคืน) เป็นบางครั้งบางคราวอีกด้วย ซึ่งการละหมาดสุนัตทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าเป็นการเติมเต็มในส่วนที่หายไปของการละหมาดประจำวัน ที่ทำให้รู้สึกสบายใจทุกครั้งที่ได้มีการทำละหมาดสุนัต และจะรู้สึกเสียดายเมื่อวันใดที่ไม่ได้เวลาละหมาดสุนัต

จากการสังเกตของผู้นำศาสนาและนักวิชาการมุสลิมพบว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการปฏิบัติละหมาดสุนัตเพิ่มขึ้น และเริ่มทำเป็นประจำโดยเฉพาะการละหมาดสุนัตรออาติบ ละหมาดตะฮัจญุด (ละหมาดตอนกลางคืน) และละหมาดคุฮาในแต่ละวันเป็นประจำและต่อเนื่อง โดยมีการวางแผนล่วงหน้าในเรื่องของเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆในแต่ละวันให้สอดคล้องและไปด้วยกันระหว่างช่วงเวลาของการทำงานและการ

เดินทางมาละหมาดที่มีสยิดพร้อมด้วยกับการละหมาดสุนัตด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมได้ให้ความสำคัญและตระหนักกับการละหมาดสุนัตต่างๆ เช่น ละหมาดสุนัตรออาติบ ละหมาดสุนัตดุฮา ละหมาดสุนัตตะฮัจญุด ละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสยิด เป็นต้น ทั้งนี้การละหมาดสุนัตไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่เติมเต็มความสมบูรณ์ของการละหมาดเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งหนึ่งที่อัลลอฮ์ทรงพิจารณาการละหมาดที่ยังขาดตกบกพร่องสู่การละหมาดที่มีความสมบูรณ์นั่นเอง

3) การอ่านอัลกุรอาน ศึกษาความหมาย และอรรถาธิบายอัลกุรอาน

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่ามนุษย์ทุกคนล้วนแสวงหาการเดินทางที่ถูกต้องให้กับชีวิตตนเองเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางเดินแห่งอัลกุรอาน เนื่องจากอัลกุรอานคือธรรมนูญของชีวิตที่มีหลักการ มีบทเรียน และรูปแบบวิถีชีวิตในแต่ละบทเรียนที่ชัดเจนครอบคลุมในทุกส่วน ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดทรงกล่าวไว้ความว่า “*ผู้ที่ดีที่สุดในหมู่พวกท่านคือผู้ที่ศึกษาอัลกุรอานและสอนอัลกุรอาน*” ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มนุษย์หันมาศึกษาเรียนรู้อัลกุรอาน ทั้งการอ่านอัลกุรอาน การศึกษาความหมายของอัลกุรอาน และการศึกษาการอรรถาธิบายอัลกุรอาน เพื่อให้มนุษย์ได้ทราบถึงรูปแบบของการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง ทราบถึงข้อบังคับและข้อห้ามของการปฏิบัติที่ศาสนาอิสลามกำหนด และสามารถเดินตามแนวทางของอิสลามที่แท้จริงตามกรอบที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ซึ่งผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เริ่มเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากที่ไม่เคยอ่านอัลกุรอานสู่การอ่านอัลกุรอานเพิ่มมากขึ้นเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้การอรรถาธิบายอัลกุรอานเป็นประจำทุกสัปดาห์ และหลังละหมาดซุบฮิก็จะอ่านอัลกุรอานเป็นกลุ่มพร้อมด้วยกับการศึกษาความหมายร่วมกันอีกด้วย ซึ่งคณะผู้วิจัย ผู้นำมุสลิม และนักวิชาการมุสลิมต่างสังเกตเห็นว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ส่วนใหญ่จะอ่านอัลกุรอานทุกวันในช่วงเวลาหลังละหมาดมัฆริบและละหมาดซุบฮิ มีการเรียนรู้การอรรถาธิบายอัลกุรอานเพิ่มขึ้น มีการศึกษาความหมาย และรับฟังการอรรถาธิบายอัลกุรอาน และมีการท่องจำอัลกุรอานอีกด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการอ่านอัลกุรอานเพิ่มมากขึ้น โดยเริ่มให้ความสนใจกับการอ่านอัลกุรอานเป็นประจำทุกวันหลังจากการละหมาดฟิรดูพร้อมกับการศึกษาความหมายของอัลกุรอาน เพื่อให้ตนเองได้ซึบซับคำสอนที่ดีที่ถูกต้องจากเนื้อหาในอัลกุรอาน และได้รับรางวัลตอบแทนจากการศึกษาและการเรียนรู้อัลกุรอานอย่างแท้จริง ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงกล่าวไว้ความว่า “*แท้จริงอัลกุรอานนี้ นำสู่ทางที่เที่ยงตรงยิ่ง และแจ้งข่าวดีแก่บรรดาผู้ศรัทธาที่ประกอบความดีทั้งหลายว่า สำหรับพวกท่านนั้นจะได้รับ การตอบแทนอันยิ่งใหญ่*” ทั้งนี้อัลกุรอานคือเส้นทางที่จะนำมนุษย์สู่ความจริงของโลก และสามารถต่อสู้กับกระแสแห่งความชั่วร้ายที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสแห่งความโหดร้ายของโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ฉะนั้นหากมนุษย์สามารถเดินทางเส้นทางนำแห่งอัลกุรอานด้วยการพยายามและหมั่นศึกษา ให้ความสำคัญต่อการศึกษอัลกุรอาน ศึกษาความหมายของอัลกุรอาน และศึกษาการอรรถาธิบายอัลกุรอานอย่างกระจ่างแจ้งแล้ว มนุษย์ก็จะพบกับความสำเร็จที่เป็นเสมือนรางวัลตอบแทนทั้งโลกนี้และโลกหน้าอย่างแน่นอน

4) การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) โดยเฉพาะทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการถือศีลอดภาคบังคับถือเป็นหลักปฏิบัติที่มุสลิมจะต้องปฏิบัติในเดือนรอมฎอน ส่วนการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) เป็นการปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดที่ส่งเสริมให้มุสลิมยึดถือปฏิบัติ ทั้งนี้การถือศีลอดมิใช่เป็นเพียงการอดน้ำและอดอาหาร จนทำให้ผู้ที่ถือศีลอดรู้สึกหิวกระหายเท่านั้น แต่การถือศีลอดเป็นการระงับอวัยวะในทุกส่วนของร่างกายให้อยู่ในความสำรวมอีกด้วย เช่น การลดสายตาที่อาจจ้องมองแต่สิ่งที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์กลับให้ถูกลดสายตาลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า และการใช้คำพูดที่พูดออกมาจากปากโดยอาจไม่ทันครุ่นคิดหรือการใช้คำพูดที่มาจากอารมณ์ในชั่ววูบใส่ร้ายป้ายสีต่อกันกลับถูกให้ระวางเพื่อสิ่งที่ดีกว่า เป็นต้น นอกจากนี้การถือศีลอดยังทำให้ผู้ถือศีลอดรับรู้ถึงความกระหายและรับรู้ถึงความโหยหิวที่ตนเองอาจไม่เคยประสบมาก่อน ส่งผลทำให้ตนมีความเห็นอกเห็นใจพี่น้องด้วยกัน

ผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ให้ความสนใจ ให้ความสนใจตระหนักถึงความสำคัญ และมีการปฏิบัติภารกิจตลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) เพิ่มสูงขึ้น โดยการถือศีลอดสุนัตเป็นประจำในทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี เพื่อเป็นการเตรียมเสบียงให้พร้อมและเพียงพอสำหรับชีวิตหลังความตายที่ต้องมีเสบียงติดตัวไป และจากการสังเกตของผู้นำศาสนา นักวิชาการมุสลิม และคณะผู้วิจัยพบว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) บ่อยครั้งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถือศีลอดภาคสมัครใจในวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ถึงแม้จะไม่ได้ทำการถือศีลอดในทุกสัปดาห์แต่อย่างน้อยผู้เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ได้มีการปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดและถือเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมฮาลาเกาะฮ์ในทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้ผู้สูงอายุมุสลิมยังได้มีการถือศีลอดภาคสมัครใจในวันสำคัญต่างๆ อีกด้วย เช่น การถือศีลอดในวันอาชูรอ การถือศีลอดในวันอารอฟะฮ์ และวันสำคัญอื่น ๆ อีกด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้นด้วยการพยายามหมั่นเติมเต็มเสบียงให้กับตนเองและหมั่นทำความดีด้วยกระทำในสิ่งที่เป็ภาคสมัครใจให้มากขึ้น เพื่อเป็นผลลัพธ์หนึ่งที่จะงอกเงยขึ้นเมื่อตนเองได้จากโลกนี้ไป ซึ่งการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ไม่เพียงจะได้รับผลบุญแล้ว แต่ยังส่งผลที่ดีต่อสุขภาพร่างกายของผู้ที่ถือศีลอดอีกด้วย เช่น ความเสี่ยงต่อโรคหัวใจและหลอดเลือดลดลง ระดับไขมันที่ดีที่เรียกว่า เอชดีแอล เพิ่มระดับสูงขึ้น การทำงานของฮอร์โมนอินซูลินดีขึ้น ทำให้ความดันโลหิตลดลง และปริมาณของเลือดที่เข้าสู่หัวใจไม่เปลี่ยนแปลง เป็นต้น ฉะนั้นการถือศีลอดย่อมเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุน นอกจากจะได้ผลบุญแล้วยังเป็นยารักษาโรคที่ดีต่อสุขภาพของมนุษย์อีกด้วย ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวไว้ความว่า “จงถือศีลอด เพื่อว่าสุเจ้าจะได้มีสุขภาพที่ดี”

5) การบริจาคทานและการจ่ายชะกาต

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการบริจาคและจ่ายชะกาตถือเป็นการแบ่งปันและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผู้ที่มีทรัพย์มากกว่าย่อมต้องให้กับผู้ที่ด้อยกว่า ซึ่งในหลักการของศาสนาอิสลามมีการส่งเสริมให้มนุษย์รู้จักการให้หรือการบริจาค เพราะการบริจาคมิใช่เป็นเพียงแค่การให้ทรัพย์เพื่อการทำความดีเท่านั้น แต่ยังเป็นการประทั้งชีวิตของผู้รับอีกด้วย การบริจาคมิใช่เป็นเพียงการให้ข้าวให้น้ำเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างผลกำลังให้ผู้รับให้ได้ปฏิบัติศาสนกิจ (อิบาดัต) ต่อพระองค์อัลลอฮ์ การบริจาคมิใช่เป็นเพียงการสร้างสรรคประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้สิ่งที่ถูกใช้งานอย่างรู้คุณค่าและสมควรแก่การให้อย่างแท้จริง ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงเปรียบเทียบการบริจาคและจ่ายชะกาตให้ในคัมภีร์อัลกุรอานความว่า “อุปมาบรรดาผู้ที่บริจาคทรัพย์ของพวกเขาในทางของอัลลอฮ์นั้น ดังอุปมาเมล็ดพืชเมล็ดหนึ่งซึ่งงอกขึ้นเป็นเจ็ดรวง ซึ่งในแต่ละรวงนั้นมีร้อยเมล็ด และอัลลอฮ์นั้นจะทรงเพิ่มพูนแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์อีก และอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงกว้างขวาง ผู้ทรงรอบรู้” ซึ่งเมื่อใดที่มนุษย์พร้อมที่จะเป็นผู้ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจในหนทางของพระองค์แล้ว แน่แน่นอนว่าการให้ในครั้งนั้นย่อมมีค่าและมีผลบุญมหาศาลที่เป็นเสมือนเมล็ดพืชหนึ่งเมล็ดแต่การงอกเงยกลับได้รับการงอกเงยที่มากมายมหาศาลด้วยการงอกเงยเป็นเจ็ดรวง อีกทั้งในแต่ละรวงข้านั้นก็จะประกอบไปด้วยร้อยเมล็ด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการให้ในหนทางของอัลลอฮ์นั้นผู้ให้ย่อมได้รับอนิสต์ที่คู่ควรและเหมาะสมแก่การให้อย่างแท้จริง

ผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการปรับเปลี่ยนและเห็นความสำคัญของการบริจาคทานพร้อมด้วยกับการจ่ายชะกาตเมื่อทรัพย์สินครบกำหนดตามที่ศาสนาวางไว้ โดยมีการบริจาคทานเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะในช่วงการละหมาดวันศุกร์และตามที่มีผู้มาขอรับบริจาค ซึ่งเป็นการกระทำที่สามารถให้การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ซึ่งกันและกัน แม้เป็นเพียงการบริจาคที่เล็กน้อยก็ตามแต่นั้นถือเป็นการทำความดีที่ต้องสะสม ในขณะที่ผู้สูงอายุบางคนมีการพยายามที่จะทำการบริจาคทานเกือบทุกวัน เช่น การบริจาคให้กับมัสยิด การบริจาคทานให้แก่เด็กกำพร้า เป็นต้น ดังที่นักวิชาการมุสลิมและผู้นำมุสลิมให้ข้อมูลว่ามีการสังเกตเห็นผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการจ่ายชะกาตเป็นประจำทุกปีตามอัตราที่ศาสนากำหนด มีการบริจาคช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้

ประสบทุกข์ เด็กกำพร้าในชุมชนหรือต่างชุมชน การบริจาคให้มัสยิดทุกวันหลังละหมาด การบริจาคแก่องค์กรมุสลิมต่างๆ การช่วยเหลือผู้ที่มาขอรับบริจาคตามสถานที่ต่างๆ และการเลี้ยงอาหารเด็กกำพร้า

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุให้ความสำคัญและมีความตระหนักกับการให้บริจาคและการจ่ายซะกาตมาก ดังที่พระองค์อัลลอฮฺทรงกล่าวไว้ ความว่า *“มาตรแม้นพวกเจ้าให้อัลลอฮฺกุย้อย่างดั่งมาด้วยการบริจาคอย่างบริสุทธิ์ใจแน่นอนพระองค์ก็จักทรงทวีผลของมันแก่พวกเจ้าและอัลลอฮฺทรงขอบใจ ทรงเอ็นดูยิ่ง”* ซึ่งอัลลอฮฺจะทรงมอบผลตอบแทนที่ทวีคูณให้แก่บ่าวของพระองค์ผู้ซึ่งบริจาคทานออกไปในหนทางของพระองค์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ดังนั้นการที่บ่าวผู้ที่มีความยำเกรงต่ออัลลอฮฺต้องปฏิบัติตามคำสั่งใช้ของอัลลอฮฺอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีพฤติกรรมการบริจาคทานและการจ่ายซะกาตอยู่เป็นประจำและต่อเนื่องถือว่าเป็นการปฏิบัติศาสนกิจประการหนึ่งที่สามารถส่งเสริมและเกื้อหนุนให้สังคมมุสลิมเป็นสังคมแห่งการช่วยเหลือและเป็นสังคมแห่งการแบ่งปัน

6) การเตรียมความพร้อมด้านทรัพย์สิน ร่างกาย และจิตใจสู่การประกอบพิธีฮัจญ์

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าหลักการอิสลามกำหนดให้มุสลิมที่มีความสามารถและมีความพร้อมควรเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ที่นครมักกะห์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นหลักการเพียงข้อเดียวที่ไม่ได้บังคับสำหรับมุสลิมทุกคน แต่เป็นข้อบังคับที่กำหนดไว้เฉพาะมุสลิมที่มีความพร้อมทั้งในด้านทรัพย์สิน ร่างกาย และจิตใจเท่านั้น นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งของมนุษย์ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับการกำหนดการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีร่างกายที่พร้อมและการมีทรัพย์สินเหลือเพียงพอและไม่สร้างความยากลำบากแก่ลูกหลานในอนาคต เพราะปัจจัยด้านทรัพย์สินทองเป็นตัวแปรสำคัญในการเดินทาง ฉะนั้นจึงต้องการมีเตรียมความพร้อมให้กับตนเองอยู่เสมอและสมควรที่จะสร้างความตระหนักให้กับตนเองว่าในหนึ่งครั้งของชีวิตควรที่จะต้องเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งผู้สูงอายุต่างมีความตระหนักและให้ความสำคัญกับการพยายามหมั่นสร้างทรัพย์สินให้เพียงพอต่อการเดินทาง และเตรียมความพร้อมในด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจให้เพียงพอ โดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่เคยเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ได้มีการแสดงความตั้งใจและมีการวางแผนในการเตรียมความพร้อมเรื่องเงิน ร่างกาย และการเรียนรู้การประกอบพิธีฮัจญ์

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการมุสลิมและผู้นำศาสนายังให้ข้อมูลว่าความพร้อมในการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์มีความสำคัญมากที่ผู้สูงอายุต้องวางแผนเก็บเงิน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเดินทาง ในขณะที่ผู้สูงอายุที่เคยมีโอกาสเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะห์แล้วยังมีความต้องการที่จะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์อีกครั้ง เพราะการประกอบพิธีฮัจญ์ถือเป็นการลบล้างบาปที่ตนเองเคยกระทำความ ได้มีการขัดเกลาจิตใจของตนเองให้ดีขึ้นไม่ลุ่มหลงอยู่กับโลกนี้ (ดุนยา) ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัดความว่า *“ไม่มีการตอบแทนใดๆ สำหรับฮัจญ์มับูรฺ (สมบุญ) นอกจากสวนสวรรค์”* ดังนั้นการพยายามที่จะให้ตนเองสามารถเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จึงเป็นเรื่องที่ควรกระทำอย่างยิ่งด้วยการเตรียมความพร้อมในทุกด้าน เพราะเมื่อใดที่มนุษย์มีความพยายามอย่างสุดความสามารถแล้ว แน่แน่นอนว่าอัลลอฮฺจะช่วยเหลือบ่าวของพระองค์ให้มีโอกาสเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์อย่างที่ตั้งใจไว้ แต่เมื่อใดที่มนุษย์ปล่อยปละละเลยไม่ให้ความสำคัญและไม่ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์แล้ว แน่แน่นอนมนุษย์ก็จะไม่ได้รับการช่วยเหลือจากพระองค์

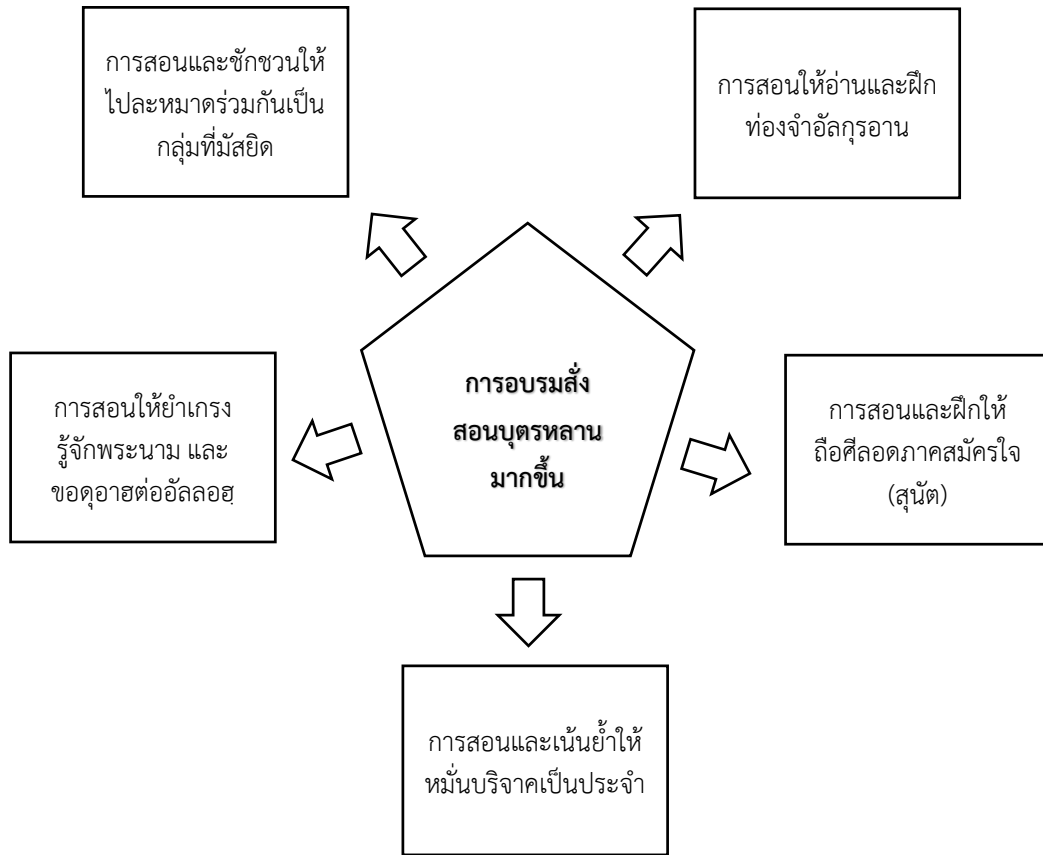
3.2.2 การเปรียบเทียบการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบการอบรมสั่งสอนบุตรหลานก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ

การอบรมสั่งสอน	Mean	S.D.	t-test	p-value	กราฟแสดงค่าเฉลี่ย
กลุ่มหญิงเขาตุ้ม					
ก่อน	1.45	0.09	45.419	0.000	หลัง-ก่อน = 1.49 1.45 2.94 ก่อนปฏิบัติการ หลังปฏิบัติการ
หลัง	2.94	0.12			
กลุ่มชายเขาตุ้ม					
ก่อน	1.44	0.10	37.923	0.000	หลัง-ก่อน = 1.52 1.44 2.96 ก่อนปฏิบัติการ หลังปฏิบัติการ
หลัง	2.96	0.12			
กลุ่มหญิงยะรัง					
ก่อน	1.47	0.12	56.154	0.000	หลัง-ก่อน = 1.55 1.47 3.02 ก่อนปฏิบัติการ หลังปฏิบัติการ
หลัง	3.02	0.14			
กลุ่มชายยะรัง					
ก่อน	1.49	0.13	47.665	0.000	หลัง-ก่อน = 1.42 1.49 2.91 ก่อนปฏิบัติการ หลังปฏิบัติการ
หลัง	2.91	0.11			

$P < 0.001$

จากตารางที่ 3 พบว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ตำบลเขาตุ้มและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและเพศหญิงต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการด้านการอบรมสั่งสอนบุตรหลานสูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยมีความต่างของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.49, 1.52, 1.55, และ 1.42 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลังจากผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้การอบรมสั่งสอนบุตรหลานมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลลัพธ์ของการอบรมสั่งสอนบุตรหลานใน 5 ด้านคือ 1) การสอนและชักชวนให้บุตรหลานไปละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิด (ญามาอะฮ) 2) การสอนให้บุตรหลานอ่านอัลกุรอานและฝึกท่องจำอัลกุรอาน 3) การสอนและฝึกให้บุตรหลานถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) 4) การสอนและเน้นย้ำให้บุตรหลานหมั่นบริจาคเป็นประจำ และ 5) การสอนและเน้นย้ำให้บุตรหลานยำเกรงต่ออัลลอฮ์ รู้จักพระนามของอัลลอฮ์ การขอดุอาฮ์ และกล่าวซิกรุลลอฮ์อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งแสดงดังภาพที่ 18

ภาพที่ 18 การอบรมสั่งสอนบุตรหลานที่มากขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์

จากภาพที่ 18 แสดงการมีอบรมสั่งสอนบุตรหลานที่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มใน 5 ด้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การสอนและชักชวนให้บุตรหลานไปละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิด (ญามาอะฮ์)

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการละหมาดญามาอะฮ์เป็นหนึ่งในแบบอย่างที่สำคัญของท่านศาสดามุฮัมมัดและท่านศาสดามักกะฮ์ชวนสมาชิกในครอบครัวและสาวกของท่านทุกคนทำการละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิด (ญามาอะฮ์) อยู่เสมอ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิดเป็นสิ่งที่ต้องกระทำเป็นอย่างยิ่งด้วยกับการร่วมกันส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้คนเห็นถึงความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่าแห่งนัยยะที่ซ่อนเร้นของการละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิด (ญามาอะฮ์) โดยอาจเริ่มต้นจากหัวหน้าครอบครัวเชิญชวนสมาชิกในครอบครัวสู่การรวมตัวกันการละหมาดญามาอะฮ์ที่มีสยิดนั่นเอง ซึ่งผู้สูงอายุได้ทำการชักชวนและส่งสอนลูกหลานให้ละหมาดญามาอะฮ์รวมกัน โดยสอนลูกหลานว่าลูกหลานยังอายุน้อยจะสามารถทำความดีได้มากกว่าโตะฮาย และสอนเกี่ยวกับหลักการและรางวัลที่สำคัญของการละหมาดญามาอะฮ์ที่มีความแตกต่างกันระหว่างการละหมาดรวมกันและการละหมาดคนเดียว ดังข้อมูลจากการสังเกตของผู้เฒ่าศาสนาและนักวิชาการมุสลิมที่ต่างกล่าวว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์มีการสอนและชักชวนลูกหลานไปละหมาดญามาอะฮ์รวมกันที่มีสยิดเป็นประจำ โดยเฉพาะในเวลาของการละหมาดมัฆริบ อีชา และซุฮรี ส่วนในช่วงเวลาของการละหมาดซุฮรีและอัสนีลูกหลานจะอยู่ละหมาดที่โรงเรียน ซึ่งผู้สูงอายุควรจะเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อให้ลูกหลานปฏิบัติตาม ซึ่งผู้สูงอายุได้ให้ความสำคัญและชักชวนลูกหลานของตนเองสู่การละหมาดญามาอะฮ์ที่มีสยิดเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเวลาละหมาดมัฆริบและอีชา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีขึ้นจากในอดีตที่ผ่านมาเมื่อผู้สูงอายุได้มีการเรียนรู้อิสลามมากขึ้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกับการนำตนเองสู่แนวทางที่ดีกว่า จากการละหมาดคนเดียวที่บ้านสู่การละหมาดร่วมกันที่มีสยิด และเป็นการชักชวนลูกหลานของตนเองสู่การแนวทางที่ดีด้วย ซึ่งการชักชวนและเชิญชวนสู่การละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดโดยเริ่มต้นจากฐานของครอบครัวถือเป็นสิ่งสำคัญและเป็นเรื่องที่ดี เนื่องจากครอบครัวมีอิทธิพลมากที่สุดในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการเดินตามหลักการศาสนาอิสลามของสมาชิกในครอบครัว การที่คนในครอบครัวให้ความสนใจ ดูแล และคอยตักเตือนให้ลูกหลานอยู่ภายใต้การปกครองของตนให้มีการศึกษาเรียนรู้อิสลามและมีการส่งเสริมและสนับสนุนการละหมาดร่วมกันที่มีสยิดย่อมเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัด ความว่า “ใครก็ตามที่ไปกลับมัสยิดทุกเช้าหรือบ่ายเพื่อละหมาดญามาอะฮ์แล้ว อัลลอฮ์จะเตรียมที่อยู่หนึ่งให้แก่เขาในสวรรค์ในทุกเช้าหรือบ่าย” ซึ่งบุคคลใดที่เดินทางไปมัสยิดเพื่อรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ในแต่ละช่วงเวลา บุคคลนั้นย่อมจะได้รับรางวัลที่ดีที่สุดที่คู่ควรแก่บ่าวของพระองค์ นั่นก็คือที่พำนักในสวนสวรรค์ ซึ่งเป็นผลลัพธ์หรือผลตอบแทนที่ยิ่งใหญ่แล้วสำหรับผู้ศรัทธา

2) การสอนให้บุตรหลานอ่านอัลกุรอานและฝึกท่องจำอัลกุรอาน

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าทางนำแห่งอัลกุรอานถือว่าเป็นทางนำที่ถูกต้องที่ได้รับรองจากพระองค์อัลลอฮ์ เป็นทางนำดุษฎีแสงสว่างของประชาชาติ เป็นทางนำที่มีทางออกอย่างชัดเจน และเป็นทางนำที่เปรียบเสมือนความสำเร็จในชีวิต เพราะอัลกุรอานคือธรรมนูญของชีวิต เมื่อมนุษย์เดินตามทางนำแห่งอัลกุรอานที่ก็จะพบทางออกและพบกับแสงสว่างที่รออยู่ ด้วยเหตุนี้มนุษย์ทุกคนล้วนต้องการการแสวงหาแนวทางที่ดีที่สุดให้กับตนเอง โดยการส่งเสริมให้มนุษย์มีการศึกษาและเรียนรู้อัลกุรอาน ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดทรงกล่าวความว่า “ผู้ใดที่อ่านอัลกุรอานหนึ่งตัวอักษรเขาจะได้รับหนึ่งความดีงาม โดยหนึ่งความดีงามนั้นจะเพิ่มทวีคูณเป็นสิบเท่าฉันไม่ได้บอกว่า อลิฟ ลาม มีม เป็นหนึ่งอักษร แต่อลิฟ เป็นหนึ่งอักษร ลาม เป็นหนึ่งอักษร มีม ก็เป็นอีกหนึ่งอักษร” โดยผลบุญของผู้ที่อ่านอัลกุรอานเพียงหนึ่งอักษรจะได้รับหนึ่งความดีงาม โดยหนึ่งความดีงามเหล่านั้นก็จะทวีคูณเป็นสิบเท่า ถ้ามีการอ่านอัลกุรอานและเรียนรู้อัลกุรอานทุกวัน ๆ ละหนึ่งหน้าย่อมได้รับผลบุญที่มากมายมหาศาล ดังนั้นการส่งเสริมให้ลูกหลานมีการเรียนรู้อัลกุรอานและศึกษาความหมายของอัลกุรอานและเน้นย้ำให้มีการท่องจำอัลกุรอานจึงถือเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะทำให้ลูกหลานสามารถอยู่ในกรอบและหลักการของศาสนาอิสลามที่วางไว้ และทำให้ครอบครัวเปี่ยมไปด้วยเสียงแห่งอัลกุรอานด้วย

ผู้สูงอายุมีการสอนอัลกุรอานให้กับลูกหลาน ไม่ว่าจะเป็นการสอนวิธีการอ่านอัลกุรอานและการสอนหลักการอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องตามหลักการอ่าน ซึ่งเป็นการนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนรู้อิสลามผ่านกิจกรรมฮาลาเกาะห์มาถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไป ในส่วนของการท่องจำอัลกุรอานนั้นก็มีการส่งเสริมและให้บุตรหลานได้มีการท่องจำอัลกุรอานเพื่อเตรียมความพร้อมให้สามารถเป็นอิหม่ามนำการละหมาดได้ ดังที่ผู้นำศาสนาและนักวิชาการมุสลิมต่างให้ข้อมูลในแนวทางเดียวกันว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ได้ทำการสอนการอ่านอัลกุรอานให้กับลูกหลานเป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงเวลาหลังละหมาดมัฆริบ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ลูกหลานสะดวกมากที่สุด ซึ่งจะเป็นการสอนการอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องตามหลักตัจญวีด (หลักการอ่าน) พร้อมกับให้ลูกหลานมีการท่องจำซูเราะห์ไปในตัว ทั้งนี้มีการปลูกฝังการอ่านอัลกุรอานตั้งแต่เด็ก เพราะจะทำให้เด็กๆคุ้นเคยกับอัลกุรอาน และทำให้บ้านอบอุ่นไปด้วยเสียงแห่งอัลกุรอานด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมได้ให้ความสำคัญกับการอ่านอัลกุรอาน โดยทำหน้าที่เป็นผู้สอนการอ่านอัลกุรอานให้แก่บุตรหลานของตนเอง ซึ่งเริ่มต้นจากการอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องตามหลักการอ่าน แล้วให้บุตรหลานมีการฝึกการท่องจำอัลกุรอานโดยเริ่มต้นจากซูเราะห์ที่สั้นๆและง่าย ๆ ก่อน ซึ่งนับว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นหนึ่งในพฤติกรรมที่น่ายกย่องและสามารถนำไปเป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดขึ้นแก่บุตรหลาน อีกทั้งยังสามารถได้ใช้ความรู้ให้ก่อประโยชน์อีกด้วย ทั้งนี้ก็เพราะผู้สูงอายุมีเวลาว่างที่ค่อนข้างมาก การที่ผู้สูงอายุใช้เวลาในส่วนที่เหลือในการทบทวนตนเองกับการกระทำที่ผ่านมาในอดีตและพร้อมที่จะแก้ไขให้ถูกต้อง เสริมด้วยการพยายามค้นหา

เสปียงที่จะเป็นบ่อเกิดของความสุขสบายในชีวิตที่จากโลกนี้ไปย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคนค้นหา และปรารถนาที่จะได้มัน ฉะนั้นการเป็นผู้สอนในการอ่านอัลกุรอานย่อมเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความประเสริฐอย่างยิ่งในอิสลาม ทั้งนี้เพราะผู้ที่สอนอัลกุรอานย่อมเป็นผู้ที่เรียวร้องในมนุษย์ได้พบกับแนวทางแห่งสัจธรรมที่แท้จริงของชีวิตผ่านรูปแบบของการศึกษาและเรียนรู้จากอัลกุรอาน และยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ในสิ่งที่ตนได้ร่ำเรียนมาอีกด้วย ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดทรงกล่าวถึงผู้ที่สอนอัลกุรอานไว้ความว่า “ผู้ที่ดีที่สุดในหมู่พวกท่านคือผู้ที่ศึกษาอัลกุรอานและสอนอัลกุรอาน” ซึ่งท่านศาสดามุฮัมมัดทรงสาปแช่งและทรงยกย่องเกียรติให้กับผู้ที่ศึกษา ผู้ที่เรียนรู้ และผู้ที่สอนอัลกุรอานให้เป็นบุคคลที่ดีที่สุดจากบุคคลทั้งหลาย

3) การสอนและฝึกให้บุตรหลานถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต)

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าศาสนาอิสลามมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุหมั่นถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการป้องกันมิให้มนุษย์เกิดความลุ่มหลงกับการใช้ชีวิตในโลกนี้ เป็นการเตือนสติให้มนุษย์ได้พบกับความจริงแห่งสัจธรรม และเป็นสิ่งที่จะคอยย้ำเตือนให้มนุษย์ได้ตระหนักและยั้งคิดในการเป็นบ่าวของพระองค์อยู่ตลอด ทั้งนี้เพราะการถือศีลอดคือการละเว้นทุกสิ่งอย่างที่ไม่ก่อให้เกิดอารมณ์ ความอยาก และความใคร่ ละเว้นการการกินการดื่มที่ทำให้เกิดความสุขในการหลงลืมชีวิตที่แท้จริง ละเว้นสายตาทูนาจาทเพื่อที่จะให้รำลึกถึงสิ่งที่พระองค์ทรงสร้าง ละเว้นจากกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้นจากจิตใจ ซึ่งนำมาด้วยกับความเลวร้ายอย่างน่าอดสู และละเว้นความใคร่ของความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องให้ความสำคัญและร่วมกันส่งเสริมสนับสนุนให้มีการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ทั้งนี้ท่านศาสดามุฮัมมัดทรงให้ความสำคัญและท่านได้รื้อเวลาให้ถึงวันดังกล่าว (วันจันทร์และวันพฤหัสบดี) เพื่อที่จะได้ถือศีลอด ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัด ความว่า “ท่านเราะสูลุลลอฮ์คือลัลลอฮ์อยู่ละฮ์ฮะลัลลัมจะเผ้าคอยระวัง (เพื่อไม่ให้พลาด) กับการถือศีลอดวันจันทร์และวันพฤหัสบดี”

ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้คนได้ให้ความสำคัญและสร้างความตระหนักให้เกิดแก่บุคคลเพื่อที่จะให้มนุษย์ได้เดินตามแบบอย่างที่ดีที่สุดจากท่านศาสดา และกระทำตามแนวทางจากบรมศาสดาโดยตรงจึงถือเป็นเรื่องที่น่ากระทำ ซึ่งอาจเริ่มต้นจากตัวเองก่อนแล้วค่อยมีการเชิญชวนหรือชักชวนบุคคลในครอบครัวได้ให้ความสำคัญและพร้อมใจกันถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ซึ่งเป็นการทำความดีและการช่วยเหลือสนับสนุนให้คนในครอบครัวได้รู้จักการทำความดี โดยผู้สูงอายุเริ่มต้นจากการที่ตนเองถือศีลอดสุนัตในวันจันทร์และวันพฤหัสบดี แล้วจึงมีการส่งเสริม สนับสนุน และสั่งสอนให้บุตรหลานทุกคนฝึกให้มีการถือศีลอดสุนัต (ภาคสมัครใจ) ด้วย โดยให้ทุกคนในครอบครัวต้องทำไปพร้อมกัน เพื่อที่จะให้บุตรหลานเห็นว่าการปฏิบัติร่วมกัน แต่ก็ไม่ได้บังคับให้มีการถือศีลอดสุนัตในทุกวัน แต่จะดูความพร้อมของบุตรหลานมากกว่า แต่ทั้งนี้ถือว่ามีเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการปลูกฝังลูกหลานได้ฝึกถือศีลอดที่เป็นภาคสมัครใจ เพื่อให้ลูกหลานได้ซึมซับการกระทำที่ดีและสามารถนำไปปฏิบัติต่อไปในภายภาคหน้า ดังข้อมูลจากการสังเกตของผู้นำศาสนาและนักวิชาการมุสลิมที่ต่างให้ข้อมูลในแนวทางเดียวกันว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ได้ทำการสอนและมีการฝึกฝนให้ลูกได้ถือศีลอดสุนัตในวันจันทร์และวันพฤหัสบดี โดยการเริ่มต้นจากการบอกถึงความสำคัญของการถือศีลอดสุนัต และผลตอบแทนของการถือศีลอดสุนัตให้ลูกๆได้เข้าใจ แล้วทำการฝึกถือศีลอดสุนัตในทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ซึ่งในแต่ละเดือนอาจถือศีลอดสัก 3-5 ครั้ง ทั้งนี้จะได้เห็นบรรยากาศของการทำความดีร่วมกัน

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุเห็นถึงความสำคัญและมีการเชิญชวนลูกหลานของตนเองสู่การถือศีลอดสุนัตถึงแม้จะไม่ทุกวันก็ตาม แต่นั่นถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการถือศีลอด เพราะในวันดังกล่าวถือเป็นวันหนึ่งที่มีการงานของมนุษย์จะถูกเสนอต่อหน้าพระพักตร์ของอัลลอฮ์ ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัด ความว่า “การงานถูกนำเสนอในวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ฉันจึงขอให้การงานของฉันถูกนำเสนอขณะที่ฉันกำลังถือศีลอดอยู่” ซึ่งเป็นการงานของมนุษย์ที่จะถูกเสนอต่อหน้าพระพักตร์แห่งพระ

ผู้อภิบาลนั้นคือวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ฉะนั้นหากในวันนั้นมนุษย์มีการทำความดีด้วยการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ย่อมเป็นสิ่งที่ดีกว่าและทรงคุณค่ายิ่ง เนื่องจากการงานที่ถูกส่งนั้นไม่สามารถหารันตีได้เลยว่ามีสิ่งที่ดีมาน้อยเพียงใด หากแต่ว่าการที่มีการถือศีลอดภาคสมัครใจช่วยในการเสริมให้ความดีเหล่านั้นเพิ่มมากขึ้นย่อมเป็นสิ่งที่ดีกว่าและคู่ควรแก่การกระทำมากกว่า ด้วยเหตุนี้ท่านศาสดามุฮัมมัดจึงให้ความสำคัญและทรงทำเป็นแบบอย่างให้กับบรรดาประชาชนชาติของพระองค์ได้เห็นเป็นแบบอย่างถึงสิ่งที่ท่านได้กระทำ ดังนั้นการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) จึงเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุนและชักชวนโดยเริ่มต้นจากฐานครอบครัวเป็นสำคัญที่จะเชิญชวนลูกหลาน ตลอดจนคนในครอบครัวได้มีวินัยในการรักษาซึ่งการถือศีลอดสุนัต ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งแบบอย่างที่ดีงาม (สุนนะฮฺ) ของท่านศาสดามุฮัมมัดที่ทรงคุณค่าและมากด้วยผลตอบแทนทั้งโลกนี้และโลกหน้านั้นเอง

4) การสอนและเน้นย้ำให้บุตรหลานรักการบริจาคทานและหมั่นบริจาคเป็นประจำ

ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการบริจาคทานเป็นเสมือนหนึ่งในการหยิบยื่นสิ่งของให้แก่กัน เป็นการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการผลักดันให้มนุษย์มากกว่าหนึ่งชีวิตได้พบกับชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งการบริจาคทานยังเป็นการให้ที่ไม่ได้หวังผลตอบแทน เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากการบริจาคทานดังกล่าว ด้วยเหตุนี้จึงมีการส่งเสริม สนับสนุน และเน้นย้ำให้มีการบริจาคทาน ดังนั้นศาสนาอิสลามจึงมีการส่งเสริมให้ผู้ศรัทธาให้ความสำคัญกับการบริจาคทานเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้เป็นสังคมแห่งการช่วยเหลือกันและกัน ให้ผู้คนในสังคมรักสามัคคีและมีน้ำใจต่อกัน ช่วยในการที่จะรักษาไว้ซึ่งทุกๆชีวิต ซึ่งแท้จริงการบริจาคทานเป็นการให้ที่ไม่เพียงแต่เป็นการให้เฉพาะจำนวนเงินเท่านั้น แต่การบริจาคทานสามารถกระทำได้ด้วยกับสิ่งเล็กน้อยที่ผู้บริจาคสามารถทำได้ แม้แต่การนำผลของอินทผลัมเพียงผลเดียวก็นับว่าเป็นการบริจาคทานที่ยิ่งใหญ่ได้เช่นกัน

ผู้สูงอายุได้เน้นย้ำและสอนลูกหลานและบุคคลในครอบครัวเสมอว่าควรหมั่นบริจาคทานทุกครั้งเมื่อมีโอกาส ถ้าช่วงเวลามีมากก็ควรให้บริจาคมมาก ถ้ามีน้อยก็ให้บริจาคน้อย อย่ากลัวการบริจาคเพราะบางครั้งมีเท่านั้นแต่ยังมีอีกหลายครอบครัวที่มีน้อยกว่า ฉะนั้นการบริจาคเป็นการช่วยเหลือสังคมและช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาส พร้อมทั้งมีการสั่งสอนให้ลูกหลานได้ทราบถึงความดีของการบริจาคเป็นอย่างไร และผู้สูงอายุใส่ใจมากในเรื่องของการบริจาคทานและเชิญชวนหรือสอนให้ลูกหลานได้ปฏิบัติตาม โดยเป็นการเล่าถึงประสบการณ์ของความยากลำบากที่เคยประสบมาเล่าสู่ลูกหลานได้ฟัง และยังบอกถึงข้อดีของการบริจาคทาน ตลอดจนยังเปรียบเทียบให้ลูกหลานได้เห็นอย่างชัดเจนหากคนนั้นต้องการความช่วยเหลือ ถ้าหากเป็นเราจะมีความรู้สึกเช่นใด รวมทั้งผลตอบแทนที่ได้รับจากการบริจาคเมื่อชีวิตได้ตายจากไป ดังที่ผู้นำศาสนาและนักวิชาการมุสลิมกล่าวว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะฮ์ได้ทำการสอนลูกหลานทุกคนให้ความสำคัญกับการบริจาค เพราะการบริจาคทานเป็นสิ่งที่ง่ายตายสามารถกระทำได้ทุกที่ และอาจมีเงินไม่มากก็สามารถที่จะบริจาคได้เช่นกัน โดยมีการเน้นย้ำกับลูกหลานเสมอว่าการบริจาคเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องช่วยกันในการส่งเสริมให้มีการบริจาคซึ่งเป็นเสมือนการช่วยเหลือสังคม ช่วยเหลือผู้ที่ด้อยกว่าให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถทำให้สังคมเป็นสังคมที่เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมีการส่งเสริม มีการสอน และเน้นย้ำให้ลูกหลานหมั่นที่จะเป็นผู้ให้และพร้อมที่จะเป็นผู้ให้ด้วยการปลูกฝังค่านิยมและเจตคติที่ดีที่เริ่มต้นจากในตอนที่เด็กๆ จะทำให้ลูกหลานมีการซึมซับถึงการกระทำที่ดีเหล่านั้น และการสนับสนุนให้มีการบริจาค้นั้นด้วยการสอนที่จะต้องเป็นผู้ให้มากกว่าการเป็นผู้รับ ซึ่งไม่ได้คำนึงว่าจะต้องมีเงินก่อนจึงจะบริจาค แต่การบริจาคสามารถที่จะกระทำได้เลยเสมอ แม้ว่าจะมีเงินไม่มากก็ตาม ด้วยกับหลักการที่ว่าหากมีทรัพย์สินเงินทองมากก็ควรที่จะเป็นผู้ให้มาก ในขณะที่หากไม่ค่อยมีทรัพย์สินหรือมีเงินทองไม่มากก็บริจาคตามความสามารถที่จะให้ได้ อีกทั้งผู้สูงอายุยังมีการปลูกฝังเด็กให้เป็นผู้ให้ได้ในทุกที่แม้ว่าจะอยู่ในโรงเรียนก็ตาม โดยผู้สูงอายุมีการส่งเสริมให้เด็กเป็นผู้ให้ในขณะที่อยู่ในโรงเรียนด้วยการแบ่งปันหรือหยิบยื่นขนม อาหาร เครื่องดื่มที่มีให้กับเพื่อนที่อยู่ด้วยกัน ฉะนั้นการเป็นผู้ให้จึงถือเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการรักในการบริจาค เพราะนอกจากคุณงามความดีที่ได้กล่าว

มาแล้วนั้น อัลลอฮ์ก็จะทรงมอบรางวัลให้แก่ผู้ให้อีกด้วย ดังพระดำรัสแห่งอัลลอฮ์ ความว่า “บรรดาผู้ที่บริจาคทรัพย์ของพวกเขาทั้งในเวลากลางคืนและกลางวัน ทั้งโดยปกปิดและเปิดเผยนั้น พวกเขาจะได้รับรางวัลของพวกเขา ณ พระผู้เป็นเจ้าของพวกเขา และไม่มี ความกลัวอย่างหนึ่งอย่างใดเกิดขึ้นแก่พวกเขา และทั้งพวกเขาก็จะไม่เสียใจ” ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมและสนับสนุนให้มนุษย์เป็นผู้ที่รักในการให้ เป็นผู้ที่รักในการบริจาคจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุน เพื่อที่จะได้เห็นสังคมในปัจจุบันมากไปด้วยกับผู้ให้อย่างแท้จริง

5) การสอนและเน้นย้ำให้บุตรหลานยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ขอพร และกล่าวซิกรุลลอฮ์อย่างสม่ำเสมอ

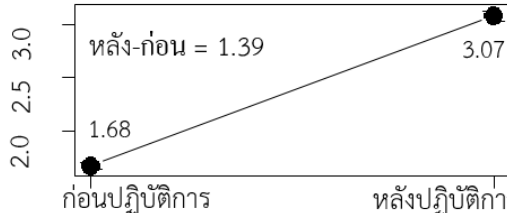
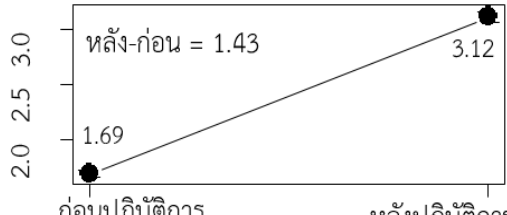
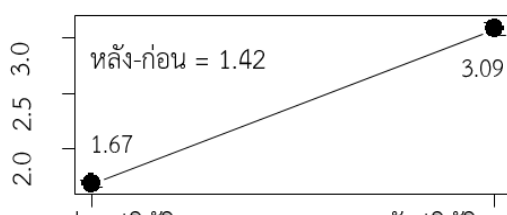
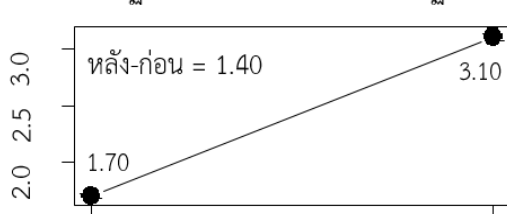
ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้ว่าการยำเกรง (การตัดกาว) ต่ออัลลอฮ์เป็นประจักษ์จากแก้วของต้นไม้ใหญ่ที่งอกเงยจนแข็งแรง สามารถทนทานต่อปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และสามารถเป็นโล่ป้องกันให้มนุษย์ยังอยู่ในกรอบของศาสนาได้อย่างใกล้ชิด และสามารถหลุดพ้นจากสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยและก้าวกระโดด จนทำให้มนุษย์ในยุคปัจจุบันให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมมากกว่า มักละเลยห่างไกลและไม่สนใจกับการปฏิบัติศาสนกิจ และไม่สนใจความดีและความชั่ว ฉะนั้นการที่มนุษย์อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความชั่วร้ายมากมายพร้อมที่จะหลอกล่อและพร้อมที่จะให้มนุษย์เดินตาม หากมนุษย์ไม่มีสิ่งที่จะคอยย้ำเตือนหรือไม่มีเครื่องเตือนใจแล้ว แน่ช่นอนก็จะทำให้มนุษย์ลุ่มหลง แต่เมื่อใดที่มนุษย์ยึดถือความดีทวาหรือการยำเกรงแล้ว ไม่ว่ากระแสของสังคมจะโหดร้ายมากเพียงใด ไม่ว่าการหลอกล่อจะรุนแรงเพียงใด มนุษย์ก็จะมีทางที่จะเดินไปตามกระแสดังกล่าวเหล่านั้น

ดังนั้นการยำเกรงต่ออัลลอฮ์จึงจำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีการส่งเสริม สนับสนุน และมีการเน้นย้ำแก่กัน โดยเริ่มต้นจากเด็ก เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตลอดจนให้สามารถเติบโตขึ้นมาด้วยกับครรลองของศาสนาที่ถูกต้อง จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ผ่านการสอนและการอบรมจากบุคคลในครอบครัวให้รู้จักอัลลอฮ์และปฏิบัติในสิ่งที่พระองค์ทรงสั่งใช้ ซึ่งผู้สูงอายุมิมีการสอนลูกหลานได้ทราบถึงความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ โดยการอธิบายให้ลูกหลานเข้าใจว่าการยำเกรงต่ออัลลอฮ์นั้นจะต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจที่จะต้องศึกษาและเรียนรู้ และสอนให้ลูกหลานมีการปฏิบัติตามในสิ่งที่ตนเองกระทำ จนทำให้เกิดการซึมซับที่ดีในตัวของผู้ลูก เช่น การสอนการละหมาด การบริจาคทาน การทำความดีในเรื่องอื่นๆ เพื่อให้ลูกเชื่อว่าอัลลอฮ์ทรงดูทรงเห็นจากการกระทำ และการสอนลูกหลานให้มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเมื่อใดมนุษย์ไม่มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์จะทำให้ครอบครัวนั้นลุ่มสลายลง ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องเน้นย้ำและตระหนักให้มากกับการส่งเสริมให้คนในครอบครัวมีการปฏิบัติในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงสั่งใช้ ขณะเดียวกันพยายามหลีกเลี่ยงห่างจากสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงห้าม พร้อมทั้งหมั่นของดุอาฮ์ต่ออัลลอฮ์เป็นประจำ ซึ่งสอดคล้องกับการให้ข้อมูลจากการสังเกตของผู้เฒ่าศาสนา และนักวิชาการมุสลิมที่ต่างให้ข้อมูลในแนวทางเดียวกันว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมโครงการกิจกรรมฮัลเกาะห์ได้ทำการสอน เน้นย้ำ และย้ำเตือนอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าลูกหลานจะอยู่ที่ไหนให้มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ให้มากๆ เพราะแท้จริงอัลลอฮ์ทรงดูทรงเห็นเราอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าเราจะอยู่ในที่ลับหรือที่แจ้ง ดังนั้นการใช้ชีวิตของลูกหลานจะต้องอยู่ในกรอบของอิสลามที่วางไว้ บางครั้งถ้ารู้สึกดีหรือไม่ดีก็ควรที่จะซิกรุลลอฮ์ให้บ่อยๆพร้อมกับการขอพรจากอัลลอฮ์อยู่เสมอ

ดังนั้นการยำเกรงต่ออัลลอฮ์เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เด็กมีความเกรงกลัวต่อพระองค์ เพราะหากมนุษย์เกรงกลัวสิ่งอื่นใดที่นอกเหนือจากอัลลอฮ์ มนุษย์อาจเดินทางที่หลงผิดไป การเกรงกลัวต่ออัลลอฮ์จะทำให้มนุษย์พบกับสัจธรรมของชีวิต และเดินบนเส้นทางที่ถูกต้อง ดังพระดำรัสแห่งอัลลอฮ์ที่ทรงตรัสไว้ความว่า “พวกเจ้ากลัวพวกเขากระนั้นหรือ? อัลลอฮ์ต่างหากเล่าคือผู้ที่สมควรแก่การที่พวกเจ้าจะกลัว หากพวกเจ้าเป็นผู้ศรัทธา” ฉะนั้นจุดเริ่มต้นของการเป็นบ่าวที่สมบูรณ์คือการปลูกฝัง ส่งเสริม และสนับสนุนให้เด็กมีการศึกษาเรียนรู้ศาสนา โดยเฉพาะการเรียนรู้การมีอยู่ของพระเจ้า การปฏิบัติตามในสิ่งที่ทรงสั่งใช้ และการละเว้นปฏิบัติในสิ่งที่ทรงห้าม ล้วนทำให้ผู้ที่เรียนรู้ได้เป็นบ่าวที่สมบูรณ์นั่นเอง

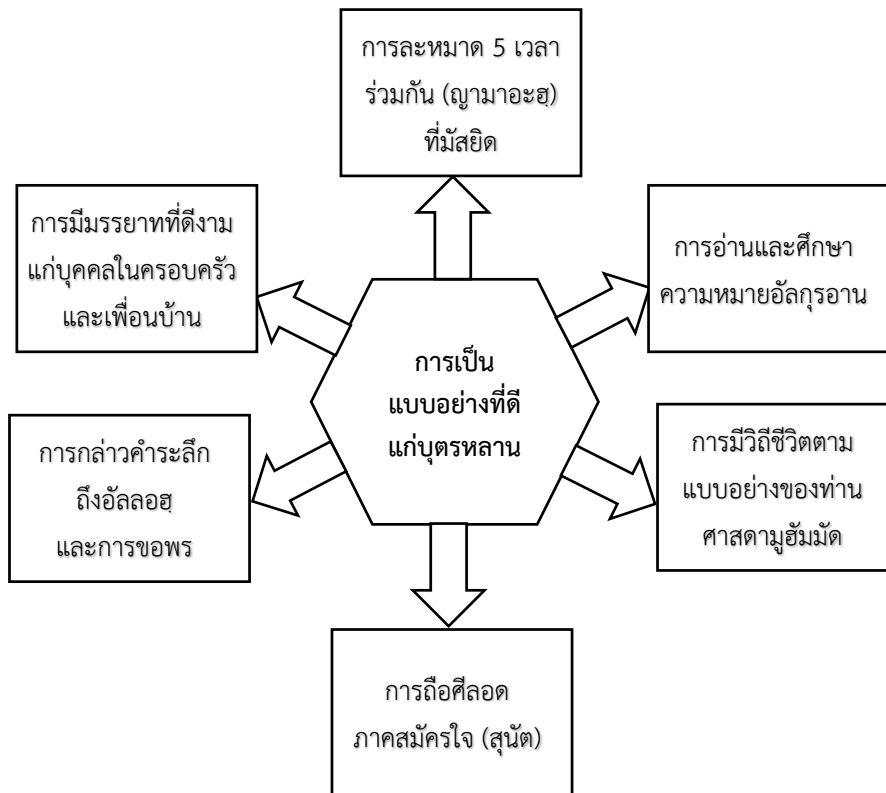
3.2.3 การเปรียบเทียบการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลาน

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานก่อนและหลังการทดลองปฏิบัติการ

การเป็นแบบอย่าง	Mean	S.D.	t-test	p-value	กราฟแสดงค่าเฉลี่ย
กลุ่มหญิงเขาตุ้ม					
ก่อน	1.68	0.11	28.115	0.000	
หลัง	3.07	0.20			
กลุ่มชายเขาตุ้ม					
ก่อน	1.69	0.11	37.860	0.000	
หลัง	3.12	0.15			
กลุ่มหญิงยะรัง					
ก่อน	1.67	0.12	38.218	0.000	
หลัง	3.09	0.23			
กลุ่มชายยะรัง					
ก่อน	1.70	0.08	35.115	0.000	
หลัง	3.10	0.11			

$P < 0.001$

จากตารางที่ 4 พบว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ตำบลเขาตุ้มและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและเพศหญิงต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการด้านการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานสูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยมีความต่างของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.39, 1.43, 1.42, และ 1.40 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลังจากผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลลัพธ์ของการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานใน 6 ด้านคือ 1) การไปละหมาด 5 เวลาร่วมกัน (ญามะอะฮ) ที่มีสยิด 2) การอ่านอัลกุรอานและศึกษาความหมายของอัลกุรอานทุกเช้า 3) การมีวิถีชีวิตตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด 4) การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ต่าง ๆ เช่น ทุกวันวันจันทร์ อาซุรอ อารอฟะฮ์ เดือนชะอบาน เดือนเซาวาล ฯลฯ 5) การอ่านอัชกรนาบาวี การขอดุอาอ์ และกล่าวซิกรุลลอฮ์ และ 6) การแสดงมรรยาทที่ดีงามแก่บุคคลในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ซึ่งแสดงดังภาพที่ 19

ภาพที่ 19 การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมากขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์

จากภาพที่ 19 แสดงการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มใน 6 ด้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การเป็นแบบอย่างในการละหมาด 5 เวลาด้วยกัน (ญามาอะฮฺ) ที่มีสยิด

ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ว่าการละหมาด 5 เวลาถือว่าเป็นเสาหลักที่สำคัญที่คอยพยุงให้มนุษย์นั้นทำความดีและเป็นตัวรองรับจิตใจของมนุษย์ให้ห่างไกลจากการกระทำในสิ่งที่ชั่วร้าย ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามคำสั่งใช้ที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงกำชับและตระหนักให้ป่าวของพระองค์มีการละหมาดในทุกวัน ๆ ละ 5 เวลา โดยการละหมาดเป็นประจวน้ำที่คอยชำระความสกปรกในร่างกายของมนุษย์และห่างไกลจากความชั่วร้าย ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงกล่าวถึงนัยยะที่สำคัญของผู้ที่ละหมาดว่าช่วยให้มนุษย์มีการหักห้ามใจต่อการกระทำความผิด และเป็นการกระตุ้นให้มีการกระทำความดี ความว่า “*และจงดำรงไว้ซึ่งการละหมาดเถิด (เพราะ) แท้จริงการละหมาดนั้นจะยับยั้งการทำความผิดและความชั่ว*” การละหมาดเป็นเสมือนเกราะป้องกันตัวตนของมนุษย์ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ให้รู้จักความดีและความชั่ว อีกทั้งยังเป็นการสร้างความตระหนักให้แก่ผู้ที่ละหมาดได้ทราบอีกว่าทุกการกระทำไม่ว่าในที่ลับหรือในที่แจ้ง จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีการรักษา ส่งเสริม สนับสนุน และสร้างความตระหนักให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับการละหมาดและนำไปปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดี

ผู้สูงอายุมีการปฏิบัติเป็นแบบอย่างของการไปละหมาดญามาอะฮฺร่วมกันที่มีสยิด เป็นสิ่งที่ต้องส่งเสริมให้ลูกหลานมีการเดินตามแบบอย่างที่ดีจากทางบ้าน เพราะลูกหลานจะได้เห็นถึงการกระทำและซึมซับสิ่งที่ดีๆ เหล่านั้น เหมือนกับที่ตนเองได้เห็นแบบอย่างของการไปละหมาดญามาอะฮฺที่มีสยิดด้วยกัน และทำให้ลูกหลานมีการไปละหมาดญามาอะฮฺเช่นกัน ซึ่งส่วนใหญ่อาจไม่ได้ไปละหมาดครบทั้ง 5 เวลา แต่ได้ในเวลาที่มีริบ อีซา และซุบฮิ และทุกครั้งที่ไปละหมาดญามาอะฮฺที่มีสยิดก็จะมีชักชวนและจูงลูกหลานไปละหมาดด้วยกัน ซึ่งคอยชักชวนและทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง และกล่าวเตือนเรื่องของการละหมาดอยู่เสมอ เพื่อให้ลูกหลานไม่หลงลืมต่อการละหมาดญามาอะฮฺ สอดคล้องกับการสังเกตของนักวิชาการและผู้นำศาสนาที่สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วม

กิจกรรมฮัลเกะฮ์มีการปฏิบัติการละหมาดร่วมกันที่มีสยิดจนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลาน รวมทั้งในการไปละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดทุกครั้งก็จะเชิญชวนบุตรหลานไปด้วย ทั้งนี้การเป็นแบบอย่างที่ดีส่งผลทำให้ลูกหลานได้มีการปฏิบัติตามในสิ่งที่เป็นแบบอย่าง

ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการละหมาดร่วมกันคือการที่ลูกหลานมีแบบอย่างที่ดี ซึ่งเกิดขึ้นจากคนในครอบครัวได้มีการปฏิบัติให้เห็นและทำให้เป็นตัวอย่างที่ดี โดยเริ่มจากการชักชวน ส่งเสริม และสนับสนุนให้ลูกหลานมีการปฏิบัติตามและเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องปฏิบัติ หากผู้สูงอายุเป็นแบบฉบับที่ดีให้เกิดขึ้นกับลูกหลานด้วยการชักชวน ส่งเสริมให้มีการละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกัน ในขณะที่เดินทางไปละหมาดก็จะทำให้เด็กๆ เหล่านั้นมีการซึมซับ ให้ความสำคัญ และรู้คุณค่าของการละหมาดญามาอะฮ์อย่างแท้จริง ที่สำคัญเด็กๆ เหล่านั้นก็จะมีภูมิคุ้มกันที่ดีที่จะติดตัวไปเมื่อโตขึ้น ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลานให้มีการละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มีสยิดจึงเป็นสิ่งที่ควรแก่การกระทำ เพราะนั้นมีใช้เพียงพิธีกรรมที่สืบทอดกันมา แต่นั่นเป็นคำสั่งที่มาจากอัลลอฮ์ซึ่งแฝงด้วยคุณค่าและประโยชน์มากมายที่คู่ควรแก่ผู้ที่กระทำอย่างแท้จริง

2) การเป็นแบบอย่างในการอ่านอัลกุรอานและศึกษาความหมายของอัลกุรอานทุกเช้า

ผู้สูงอายุมักมีการเรียนรู้ว่าการอ่านอัลกุรอานและศึกษาความหมายของอัลกุรอานเปรียบเสมือนกระบวนการวางแผนของเส้นทางการดำเนินชีวิตที่ต้องมีการกำหนดเป้าหมายชีวิตให้มีความชัดเจน เพื่อเป็นการย้ำเตือนแก่ผู้ที่เดินทางว่าตนเองได้เดินทางอยู่ในกรอบหลักการของเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร และถ้ามีการเดินทางออกนอกกรอบหลักการของเป้าหมายที่กำหนดไว้แล้วควรต้องมีการแก้ไขเส้นทางการดำเนินชีวิตนั้นอย่างไร ผู้เดินทางที่มีการวางแผนของเส้นทางการดำเนินชีวิตที่ดีย่อมมีโอกาสสูงมากที่จะบรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้อย่างแน่นอน ซึ่งมนุษย์ผู้ศรัทธามักมีกำหนดเป้าหมายคือการได้รับสวนสวรรค์และได้รับความพอพระทัยจากพระเจ้า ด้วยเหตุนี้การมีเส้นทางเดินของชีวิตที่ดีโดยการศึกษาเรียนรู้อัลกุรอานทั้งการอ่านอัลกุรอานและการศึกษาความหมายของอัลกุรอานล้วนทำให้มนุษย์ผู้ศรัทธาได้มีการใคร่ครวญ ทบทวน ตรวจสอบ และปรับปรุงการประพฤติปฏิบัติตนของตนให้ดีขึ้น การที่มนุษย์ได้ศึกษาเรียนรู้อัลกุรอานทุกวันย่อมทำให้มนุษย์ได้พบกับเส้นทางที่อัลลอฮ์ทรงวางไว้ ถึงแม้ว่าการอ่านอัลกุรอานนั้นเป็นการอ่านอัลกุรอานที่ยังไม่มีความชำนาญด้วยการพึ่งเริ่มต้นที่จะศึกษาและเรียนรู้ แต่ผลลัพธ์ของผู้ที่พยายามศึกษาและเรียนรู้อัลกุรอานย่อมมีมากมายเหมาะสมกับการที่มนุษย์ได้พยายามศึกษา แน่แน่นอนว่าผลบุญที่จะได้รับย่อมทวีคูณ

การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการเรียนรู้และศึกษาอัลกุรอานจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานได้ให้ความสำคัญและตระหนัก ซึ่งผู้สูงอายุมักมีการอ่านอัลกุรอานในทุกเช้า ในกรณีที่ไม่สามารถซุบฮิที่มีสยิดและจะปฏิบัติเป็นประจำ เพราะจะได้รับฟังถึงความหมาย และการอธิบายอัลกุรอานด้วย นอกจากนั้นหากไม่ได้อ่านอัลกุรอานในตอนเช้าแล้วก็พยายามอ่านอัลกุรอานสม่ำเสมอในทุกวัน โดยจะเป็นการอ่านอัลกุรอานที่บ้านในช่วงเวลาละหมาดมัฆริบหรือหลังละหมาดอิชาเพื่อให้ลูกหลานได้ดูเป็นแบบอย่างต่อไป และเมื่อมีเวลาว่างก็จะหยิบอัลกุรอานมาอ่านพร้อมทั้งเรียนรู้ความหมายของอัลกุรอาน โดยส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเวลาหลังละหมาดมัฆริบและหลังละหมาดซุบฮิ ซึ่งหลังละหมาดซุบฮินั้นจะมีการอธิบายอัลกุรอานจากผู้รู้หรือผู้นำชุมชนทุกครั้ง โดยจะปลุกลูกเพื่อให้ไปละหมาดซุบฮิร่วมกัน และหลังจากนั้นก็จะได้อ่านอัลกุรอานในตอนเช้าร่วมกันอีกด้วย สอดคล้องกับการสังเกตของนักวิชาการและผู้นำศาสนาที่สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกะฮ์มีการอ่านอัลกุรอานในทุกวัน วันละ 1 ยุซ (บท) หรือบางวันก็อ่านได้ 2 ยุซ (บท) ในช่วงเวลาหลังละหมาดมัฆริบและหลังละหมาดซุบฮิที่มีสยิด พร้อมทั้งมีการศึกษาความหมายด้วยตนเองตามความเหมาะสม หากเกิดความไม่เข้าใจในบางโองการก็นำไปถามผู้รู้ในวงฮาตาเกะฮ์หรือในช่วงหลังละหมาดซุบฮิ เป็นต้น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ลูกหลานได้เห็นเป็นแบบอย่างที่ดี

ดังนั้นการอ่านอัลกุรอานและศึกษาความหมายในแต่ละวันจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและเหมาะแก่การกระทำในทุกวัน และที่สำคัญการอ่านอัลกุรอานนั้นยังได้รับประโยชน์โดยตรงจากอัลลอฮ์ด้วยกับผู้ที่อ่านอัลกุรอาน และศึกษาอัลกุรอานจะเป็นหนึ่งในผู้ที่ได้รับแนวทางที่ถูกต้อง และอยู่ในแนวทางที่ดีที่สุดที่มนุษย์ทุกคนต้องการ และแสวงหา ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ความว่า “แท้จริงอัลกุรอานนี้้นำสู่ทางที่เที่ยงตรงยิ่งและแจ้งข่าวดีแก่บรรดาผู้ศรัทธาที่ประกอบความดีทั้งหลายว่า สำหรับพวกเขานั้นจะได้รับการตอบแทนอันยิ่งใหญ่” อัลกุรอานเป็นเพียงคัมภีร์เดียวที่เป็นจุดเส้นทางที่ถูกต้องที่ถูกประทานลงมาเพื่อเป็นแนวทางและต้นแบบในการเดินทางให้แก่มนุษย์ได้มีการศึกษาเรียนรู้ ตลอดจนนำสิ่งที่อัลกุรอานบอกนำสู่สิ่งที่ตนเองได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อจุดหมายปลายทางที่มนุษย์ทุกคนต้องการ เพราะแท้จริงในทุกการเดินทางของชีวิตมนุษย์ย่อมต้องพบกับอุปสรรค การต่อสู้ที่มากมายเพื่อให้ชีวิตได้มีสีสันและสามารถก้าวผ่านอุปสรรคเหล่านั้นให้สามารถพบกับเส้นชัย และชัยชนะที่แท้จริง และสิ่งหนึ่งที่จะคอยนำทางและเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่มนุษย์ได้เดินตาม ทั้งยังเป็นสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงรับรองว่าเมื่อมนุษย์เดินในเส้นทางดังกล่าวแล้วแน่นอนว่าชีวิตของมนุษย์ก็จะพบกับเส้นทางที่ถูกต้องเที่ยงธรรมและพบกับรางวัลที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง

3) การเป็นแบบอย่างในการมีวิถีชีวิตตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด

ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ว่าต้นแบบที่ดีจากบุคคลใกล้ชิดหรือบุคคลที่เคารพนับถือนับเป็นเสมือนแบบอย่างที่สำคัญในการพัฒนา เปลี่ยนแปลง และปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้ดีขึ้น หากมนุษย์ได้สังเกตเห็นต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดีตามหลักการของศาสนาอิสลามแล้วทำให้นมนุษย์มีการซึมซับและรับรู้พฤติกรรมเหล่านั้นมากขึ้นเรื่อย ๆ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการประพฤติปฏิบัติตามที่ได้สังเกตเห็นได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าต้นแบบและแบบอย่างที่ดีเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลทำให้นมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองให้ดีขึ้น และหากมนุษย์มีการเลือกประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างหรือต้นแบบที่ไม่ดีและขัดกับหลักการของศาสนาแล้ว มนุษย์ผู้นั้นย่อมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนและออกห่างจากศาสนาเช่นกัน แต่ตราบดีที่มนุษย์เลือกต้นแบบที่ดีมีคุณธรรมและที่สำคัญต้นแบบนั้นปฏิบัติอยู่ในหลักการของศาสนาอย่างแท้จริง มนุษย์ก็จะเดินตามด้วยเส้นทางที่เปี่ยมไปด้วยพฤติกรรมที่ดีเหล่านั้นเช่นกัน ทั้งนี้ในความเป็นมนุษย์ย่อมไม่มีต้นแบบหรือแบบอย่างใดที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีที่คู่ควรแก่การเดินทางนอกจากแบบอย่างที่เกิดจากการปฏิบัติจากท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีพร้อมในทุกด้านของชีวิตจากแบบอย่างในสิ่งที่ยากที่สุดในเรื่องของการปฏิบัติตนเป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ จนกระทั่งถึงเป็นแบบอย่างที่ยั่งยืนที่สุดในเรื่องของการปฏิบัติตน และมีความเพียบพร้อมที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่มนุษย์ให้เดินตามและปฏิบัติตาม เพราะหากมนุษย์มีการประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดแล้วย่อมเป็นสิ่งที่รับรองได้ถึงความสำเร็จและการพบเจอกับแสงสว่างของชีวิตอย่างแท้จริง

ผู้สูงอายุมีความพยายามอย่างมากที่จะปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดีจากท่านศาสดามุฮัมมัด เพราะเป็นแบบอย่างที่ดีที่จะได้รับการตอบรับจากอัลลอฮ์ เช่น การละหมาด การบริจาคทาน การแต่งงาน และการใช้ชีวิตคู่ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องยึดมั่นและต้องปฏิบัติตามให้ได้ และการนำแบบอย่างจากศาสดามุฮัมมัดในเรื่องต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานให้เห็นเพื่อมุ่งหวังให้ลูกหลานปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน ทั้งในเรื่องของการมีมารยาทในการพูดคุยต่อคนในครอบครัวและต่อบุคคลอื่นๆ การนอบน้อมถ่อมตน ไม่เป็นคนที่ยิ่งยโสต่อเพื่อนมนุษย์ การสนับสนุนกิจกรรมต่างของเยาวชนในการทำสาธารณประโยชน์ ตลอดจนการวางตัวอยู่ในครรลองแห่งศาสนาตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด สอดคล้องกับการสังเกตของนักวิชาการและผู้นำศาสนาที่สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการปฏิบัติตามศาสนกิจและดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด เพียงแต่ว่าแต่ละคนจะสามารถเดินตามแบบอย่างเหล่านั้นได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งการปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดมีมากมาย เช่น การละหมาดให้ตรงเวลา การละหมาดญามาอะฮ์รวมกันที่มีสยิด การถือศีลอดสุนัต การละหมาดสุนัตดุฮา การช่วยเหลือเพื่อนบ้าน การ

ช่วยเหลือเด็กกำพร้า เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งตนเองก็จะส่งเสริมให้คนในครอบครัวมีการปฏิบัติเช่นกัน และผู้สูงอายุเริ่มต้นจากการปฏิบัติของตนเองก่อนเพื่อให้ลูกหลานได้สังเกตเป็นตัวอย่างแล้วจึงมีส่งเสริมและชักชวนให้ลูกหลานได้ปฏิบัติตามด้วยการเริ่มต้นในเรื่องที่ง่าย ๆ เช่น การมีมารยาทที่ดีที่ปฏิบัติต่อคนในครอบครัว ในคนในชุมชน การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นที่ตกทุกข์ได้ยาก การทำฮาลาเกาะห์ร่วมกันในครอบครัว และการตักเตือนซึ่งกันและกัน เมื่อเห็นเพื่อนมนุษย์ทำผิดหลักศาสนา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและมีการปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นประจำ โดยเริ่มต้นจากการที่ตนเองเป็นผู้ปฏิบัติก่อนแล้วจึงมีการชักชวนบุคคลในครอบครัวให้มีการปฏิบัติตาม จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสู่การปฏิบัติตามหลักการของศาสนาที่มีแบบอย่างชัดเจนจากท่านศาสดามุฮัมมัดด้วยการปฏิบัติศาสนกิจตามแบบฉบับของท่านศาสดา หากมนุษย์มีความตั้งใจที่แน่วแน่และตั้งมั่นในจิตใจอย่างแข็งกล้าในเรื่องการพยายามดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มนุษย์มีการเรียนรู้การใช้ชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัดอย่างถ่องแท้ ด้วยการศึกษาศีวิประวัติ ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิตของท่านศาสดาอย่างครบถ้วน และนำแบบอย่างที่ดีเหล่านั้นมาปรับใช้และเป็นเส้นทางในการดำเนินชีวิตของตนเองและสมาชิกในครอบครัว

4) การเป็นแบบอย่างในการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ต่างๆ

ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ว่าศาสดามุฮัมมัดได้มีการส่งเสริมให้ประชาชาติของท่านได้ปฏิบัติตามในเรื่องของการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ทั้งทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี และในวันสำคัญต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์ได้รู้จักการอดทนต่อความโหยหิว อดกลั้นต่อการควบคุมกิเลสตัณหา และจะได้รับรู้ถึงความรู้สึกของความยากลำบากอยู่เสมอ ศาสนาอิสลามจึงกำหนดให้มีการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ขึ้นเพื่อเป็นเสมือนยารักษาโรคที่คอยกระตุ้นและยับยั้งชั่งใจ ด้วยเหตุนี้การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) จึงเป็นเรื่องที่ควรแก่การส่งเสริมให้มีการกระทำและสนับสนุนให้มีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นบ่าวที่ดี และรักษาไว้ซึ่งการเดินตามแบบฉบับที่ดีจากท่านศาสดามุฮัมมัดเช่นกัน เพราะแท้จริงแล้วหากมนุษย์มีความตั้งใจที่แน่วแน่ มีจิตใจที่บริสุทธิ์เพื่อการถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) ถึงแม้ว่าการถือศีลอดนั้นเป็นการถือศีลอดเพียง 1 วันเท่านั้นมนุษย์ผู้นั้นย่อมได้รับผลตอบแทนจากอัลลอฮ์ให้ห่างไกลจากไฟนรกยาวนานถึง 70 ปี ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัดความว่า *“ใครก็ตามที่ถือศีลอดเพียงวันเดียวเพื่อหนทางของอัลลอฮ์ แ่่นอนพระองค์จะทรงให้หน้าของเขาพ้นห่างจากไฟนรกเป็นระยะเวลาเดินทางถึง 70 ปี”*

ผู้สูงอายุมีการถือศีลอดสุนัตเป็นประจำ เช่น ถือศีลอดสุนัตวันอาชูรอ วันอารอฟะฮ์ หรือวันจันทร์กับวันพฤหัสบดี เป็นต้น โดยที่ตนเองจะถือศีลอดสุนัตก็เพื่อที่จะให้ลูกหลานดูเป็นแบบอย่าง และชักชวนให้ลูกหลานได้มีการปฏิบัติตาม เพราะเชื่อว่าสภาพสังคมในครอบครัวเป็นเช่นใดก็จะส่งผลต่อลูกหลานให้เป็นแบบนั้นด้วยเช่นกัน และการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างและเชิญชวนให้ลูกหลานของตนเองมีการถือศีลอดสุนัตเป็นประจำ ซึ่งทุกคนตั้งหน้าตั้งตารอหรือใจจดใจจ่อและพร้อมใจกันในการถือศีลอดสุนัต เพราะการถือศีลอดสุนัตนั้นมีเพียงไม่กี่วัน และเป็นเพียงวันสำคัญ อีกทั้งยังมีผลบุญมหาศาล สอดคล้องกับการสังเกตของนักวิชาการและผู้นำศาสนาที่สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์มีการถือศีลอดสุนัตในวันสำคัญ ๆ เป็นประจำ โดยการทำเป็นแบบอย่างและมีการเชิญชวนลูกหลานให้มีการถือศีลอดสุนัตทุกครั้ง ตลอดจนอธิบายถึงความสำคัญของการถือศีลอดสุนัตให้กับลูกหลานได้ฟัง แต่ในส่วนการถือศีลอดสุนัตวันจันทร์และวันพฤหัสบดีมีการปฏิบัติบ้างแต่ไม่ได้ทำทุกวันด้วยการดูสถานการณ์และความพร้อมของการถือศีลอดในวันนั้นๆ

ผู้สูงอายุมีการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดขึ้นกับลูกหลานให้เห็นถึงความสำคัญของรูปแบบการปฏิบัติในการถือศีลอดสุนัตต่างๆ พร้อมทั้งมีการเชิญชวนและส่งเสริมให้ลูกหลานของตนเองได้ปฏิบัติไปพร้อมกับตนเองด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้นับเป็นภาพแห่งการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการทำความดี และควรแก่การทำตามให้ทุกครอบครัวให้มีการกระทำเช่นเดียวกัน ผู้สูงอายุมีการตั้งหน้าตั้งตารอเพื่อให้ถึงวันสำคัญของศาสนาเพื่อ

กบฏไทยคุณงามความดีที่เกิดขึ้นโดยการถือศีลตลอดสุนัต เพื่อจะได้รับผลตอบแทนที่คู่ควรจากอัลลอฮ์และได้รับความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮ์ ซึ่งพระองค์ทรงเปรียบเทียบการถือศีลตลอดที่เป็นเสมือนเกราะป้องกันที่คอยปกป้องผู้ที่ถือศีลตลอดให้อยู่ในครรลองแห่งอิสลาม ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทางจากทางที่อัลลอฮ์ทรงวางไว้ ทั้งนี้ก็เพราะผู้ที่ถือศีลตลอดเป็นผู้ที่สะอาดจากทุกส่วน ด้วยเหตุนี้การถือศีลตลอดสุนัตจึงเป็นเรื่องที่ควรแก่การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการเรียนรู้และปฏิบัติเพราะนั่นเป็นหนึ่งในความดีที่คู่ควรแก่การปฏิบัติด้วยกับผลบุญหรือผลตอบแทนที่มากมาย และยังเป็นส่วนที่จะช่วยในการเติมเต็มการถือศีลตลอดภาคบังคับให้สมบูรณ์มากขึ้นด้วย

5) การเป็นแบบอย่างในการกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮและการขอพร

ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ว่าประชาชาติมุสลิมผู้ที่มีศรัทธาทุกคนต้องหมั่นรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์และการขอพรอยู่เสมอ เนื่องจากเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้มนุษย์มีความตระหนักและคอยย้ำเตือนให้ชีวิตประจำวันอยู่ในหนทางของพระองค์ รวมทั้งเป็นการขอให้พระองค์คุ้มครองให้พ้นจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งปวงและภัยอันตรายต่าง ๆ นอกจากนี้การรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ด้วยกับความตั้งใจจริงยังทำให้มนุษย์ได้รับรู้ถึงเป้าหมายและจุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง และคอยเตือนสติและหล่อหลอมให้มนุษย์เป็นบ่าวของอัลลอฮ์ที่สมบูรณ์ ในขณะที่การขอพร (ดุอาฮ์) ต่อพระองค์อัลลอฮ์ยังช่วยหล่อหลอมให้มนุษย์เป็นมุสลิมที่ดี เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากพฤติกรรมที่ไม่ดีสู่การปฏิบัติคุณงามความดีต่อตนเองและเพื่อนมนุษย์

ผู้สูงอายุมีการอ่านบทอักษรรานาบาวิยทุกวันทั้งในช่วงเช้าและช่วงเย็นอยู่แล้ว บางครั้งถ้ามีโอกาสก็จะชวนลูกหลานมาอ่านบทอักษรรานาบาวิยด้วยกันในช่วงของวันหยุด และหลังละหมาดก็ได้ให้ความสำคัญกับการกล่าวคำรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ซิกรุลลอฮ์) ให้มากๆ อย่างน้อย 100 ครั้งต่อวัน ตามด้วยการขออูอาอู (ขอพร) หลังละหมาดหรือแม้แต่วันอื่นก็จะขออูอาอูตลอด เพราะการขออูอาอูจะทำให้ตนเองมีกำลังใจ ทำให้จิตใจเบิกบาน และพร้อมที่จะมอบหมายการทำงานต่ออัลลอฮ์ และการปฏิบัติการรำลึกถึงอัลลอฮ์และการขอพรต่ออัลลอฮ์จนเป็นกิจวัตรประจำที่ทำมาตลอดและต่อเนื่อง โดยการอ่านบทอักษรรานาบาวิยในยามเช้าและเย็นเพื่อให้ลูกหลานได้ยินและอ่านตามพร้อมกัน อีกทั้งยังมีการสร้างแวดล้อมของครอบครัวให้เป็นการขออูอาอูจากอัลลอฮ์ที่เปล่งเป็นเสียงดังออกมาเพื่อให้ลูกหลานได้ยินและพร้อมที่จะขออูอาอูไปพร้อมกันในสิ่งที่ตนเองต้องการ สอดคล้องกับการสังเกตของนักวิชาการและผู้นำศาสนาที่สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการกระทำให้เกิดเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานด้วยการอ่านบทอักษรรานาบาวิยในทุกวัน (เช้า-เย็น) ซึ่งใช้เวลาประมาณเพียงแค่ 15-20 นาที และในส่วนของการขออูอาอู (ขอพร) และการกล่าวซิกรุลลอฮ์ก็จะมีปฏิบัติในทุกวันเช่นกันในช่วงเวลาหลังละหมาด หรือในช่วงเวลาว่างก็มีการปฏิบัติเสมอ ทั้งนี้จะได้เป็นแบบอย่างและสั่งสอนลูกหลานได้ ซึ่งบรรยากาศในยามเช้าของบ้านผู้สูงอายุจะเต็มไปด้วยการกระทำความดี ด้วยกับหลังละหมาดซุบฮียี่ก็มีการตั้งวงกันในการอ่านบทอักษรรานาบาวิยร่วมกัน โดยกำหนดให้ทุกคนพยายามกระทำให้เกิดขึ้นในทุกวัน ในส่วนการขออูอาอูนั่นก็จะมี การขออูอาอูในช่วงหลังละหมาดอยู่แล้วเป็นประจำ

ดังนั้นผู้สูงอายุได้ให้ความสำคัญกับการอ่านบทอักษรรานาบาวิยทั้งในตอนเช้าและตอนเย็น เป็นการแสดงออกให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีความรักและมีความเอาใจใส่ต่อการรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าอัลลอฮฺอยู่เสมอโดยจะกระทำเป็นประจำ ทั้งนี้การอ่านบทอักษรรือเป็นบทพิชิตลอสอบบทหนึ่งที่จะทำให้มนุษย์ได้รำลึกถึงอัลลอฮฺอยู่เสมอเนื่องจากเมื่อมนุษย์มีการรำลึกถึงพระเจ้ายู่สม่ำเสมอแล้วแน่นอนว่าย่อมส่งผลดีต่อมนุษย์เองในเรื่องของการกลัวการกระทำบาปและหมั่นที่จะทำความดี ซึ่งเห็นถึงความต้องการของผู้สูงอายุที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลานได้เห็นในสิ่งที่ผู้สูงอายุกระทำ ตลอดจนมีการชักชวนและเชิญชวนให้ลูกหลานของตนเองนั้นได้มีการปฏิบัติตามอีกด้วย และในขณะเดียวกันในเรื่องของการขออูอาอ (ขอพร) และการกล่าวชุกรุลลอฮ์นั้นก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ได้ละทิ้งการกระทำดังกล่าว โดยผู้สูงอายุมีการปฏิบัติต่อเนื่องเป็นประจำและหมั่นที่จะขออูอาอจากพระผู้เป็นเจ้าในสิ่งที่ตนเองต้องการทั้งในด้านของการทำให้ตนเองเป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ผ่านการทำที่ดี การเปลี่ยนแปลงหัวใจที่แข็งกระด้างสู่การหัวใจที่มีความอ่อนโยน และอีกมากมายที่จะสามารถขอ

พรจากพระเจ้าได้ โดยส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะใช้เวลาหลังการละหมาดทั้งห้าเวลาและถือโอกาสนั้นในการกล่าวชิกรุลลอฮ์ไปพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมให้มนุษย์มีการรำลึกถึงอัลลอฮ์อยู่เสมอ และเป็นประจักษ์นิจเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมและสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง

6) การเป็นแบบอย่างในการแสดงมารยาทที่ดีงามแก่บุคคลในครอบครัวและเพื่อนบ้าน

ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ว่าการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันด้วยการมีมารยาทที่ดีต่อกัน เช่น การพูดจาไพเราะ การแสดงออกที่สุภาพและนอบน้อมถ่อมตน การแต่งกายที่เรียบง่ายสมถะ และการใช้ชีวิตที่ไม่หรูหราฟุ่มเฟือย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเสมือนตัวเชื่อมที่ดีที่จะคอยประสานให้มนุษย์มีความรักและความกลมเกลียวกัน ดังเช่นที่เกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์ของอิสลามในสมัยการเผยแผร์ศาสนาของท่านศาสดามุฮัมมัดที่ท่านทรงเริ่มต้นการเผยแผร์ศาสนาท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยความเลวร้ายและมีการใช้ความรุนแรงทารุณกรรมแล้วสังคมหรือบ้านเมืองเหล่านั้นก็กลับถูกเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการทำความดี เป็นสังคมที่มีความประนีประนอมกัน ทั้งนี้ก็เพราะท่านศาสดามุฮัมมัดมีกิริยามารยาทที่งดงามที่เปี่ยมไปด้วยความดีงามและการแสดงออกที่มีความน่านวล และพร้อมที่จะช่วยเหลือประชาชนชาติของท่านอย่างแท้จริง

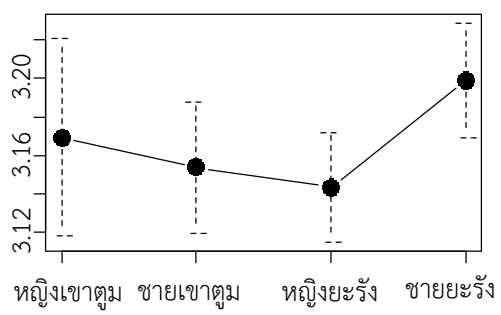
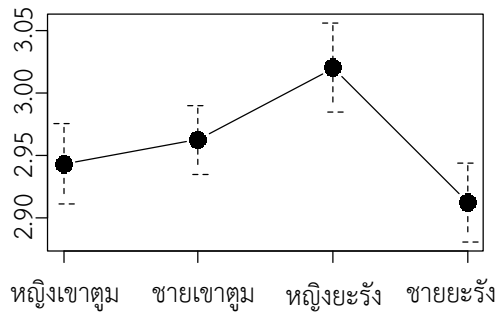
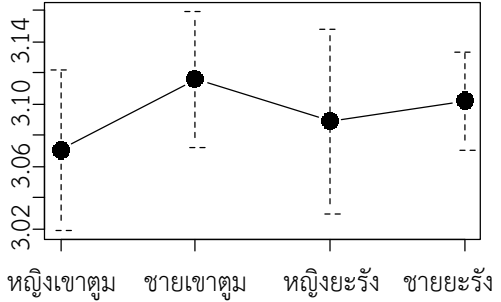
ผู้สูงอายุมีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างให้แก่ลูกหลานโดยการให้เกียรติ มีการพูดจาที่สุภาพไพเราะน่าฟัง ไม่ตะคอกหรือตะโกนใส่กัน และมีการช่วยเหลือ ซึ่งได้สอนลูกหลานตั้งแต่เด็ก เพื่อที่จะให้เด็กได้มีมารยาทที่ดีต่อคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน เช่น การสร้างมิตรภาพที่ดีโดยการไปเยี่ยมเยียน การแบ่งปันกัน และช่วยเหลือ เป็นต้น และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติเรื่องการแสดงมารยาทที่ดีต่อคนอื่นให้ลูกหลานได้เห็นเป็นแบบอย่าง เพราะจะทำให้เราได้รับการแสดงมารยาทที่ดีกลับมาเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการแสดงมารยาทที่ดีต่อคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ไม่แสดงอาการหรือสีหน้าที่ไม่พอใจ และมีการพูดจาที่สุภาพอ่อนโยน มีอะไรช่วยเหลือได้ก็ควรที่จะช่วยเหลือกัน เพื่อที่จะให้ครอบครัวมีความสุข และเช่นกันก็ต้องทำดีกับเพื่อนบ้านเสมือนเรารักตัวเองด้วยการให้เกียรติกันและช่วยเหลือกัน เราก็จะอยู่ร่วมกันได้เพราะเพื่อนบ้านคือรั้วชุมชนร่วมกัน สอดคล้องกับการสังเกตของนักวิชาการและผู้นำศาสนาที่สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์มีการแสดงมารยาทที่ดีให้แก่ลูกหลานเป็นแบบอย่างที่ดี ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม การใช้คำพูด และการแสดงออก เพราะนั่นเป็นแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด โดยการสอนลูกหลานและทำให้เห็นเป็นประจำ ซึ่งมารยาทที่ดีหลายอย่างที่คุณสูงอายุได้ปฏิบัติและสั่งสอนให้ลูกหลานมีการปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะเป็นการพูดจาที่ดีที่สุภาพระหว่างกันทั้งต่อคนในครอบครัวและต่อเพื่อนบ้าน หรือการมีมารยาทต่อผู้คนที่ทำเป็นประจำคือการให้สลามเมื่อเข้าบ้าน และให้สลามเมื่อเจอหน้ากัน หรือการช่วยเหลือ การแบ่งปันสิ่งของระหว่างกันต่อคนในบ้านและระหว่างเพื่อนบ้าน และที่สำคัญการสอนลูกหลานเสมออย่ามีการทะเลาะเบาะแว้งกัน โดยให้พูดจากันและเห็นอกเห็นใจกัน

ดังนั้นผู้สูงอายุมีการปฏิบัติตนที่เป็นแบบอย่างที่ดี โดยแสดงพฤติกรรมที่ดีต่อคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน อีกทั้งยังมีการสั่งสอนให้ลูกหลานมีการปฏิบัติตามในพฤติกรรมที่ดีดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความคิดที่ดีให้เกิดขึ้นแก่เด็ก และให้เด็กได้ซึมซับถึงความจริงในเรื่องของการมีพฤติกรรมที่ดีที่ควรแสดงออกให้แก่คนในครอบครัวและผู้คนที่สังคม เพราะทั้งนี้การแสดงมารยาทสามารถเปลี่ยนแปลงผู้คนและสังคมได้ และเป็นการกระทำอย่างหนึ่งที่ได้เดินตามแบบฉบับจากท่านศาสดามุฮัมมัดอีกด้วย ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวไว้ความว่า “แท้จริงแล้ว ฉันถูกส่งมาเพื่อสร้างความสมบูรณ์ให้กับมารยาทที่ดี” จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ในการที่จะต้องศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของท่านศาสดามุฮัมมัดในด้านของจริยวัตรและมารยาทที่ดีงามในทุกด้านๆ ทั้งมิติของการเป็นบ่าวที่ดี มิติของการมีมารยาทที่ดีต่อครอบครัว ต่อชุมชน และในทุกมิติที่มนุษย์คู่ควรแก่การศึกษาและเรียนรู้ ที่สำคัญเมื่อได้เรียนรู้แล้วต้องนำสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคมต่อไป

3.3 การเปรียบเทียบผลประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการ

หลังจากการทดลองปฏิบัติการโดยใช้โปรแกรม “กิจกรรมอัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการประเมินผลการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการ เพื่อตรวจสอบว่าผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและกลุ่มเพศหญิงมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามทั้ง 3 ด้านที่แตกต่างกันหรือไม่ ซึ่งผลการประเมินปรากฏดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบผลประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการ

กลุ่ม	Mean	S.D.	F-test	p-value	กราฟแสดงค่าเฉลี่ย
การมีพฤติกรรมวิถีอิสลาม					
กลุ่มหญิงเขาตูม	3.17	0.20	0.374	0.772	
กลุ่มชายเขาตูม	3.15	0.12			
กลุ่มหญิงยะรัง	3.14	0.11			
กลุ่มชายยะรัง	3.20	0.10			
การอบรมสั่งสอน					
กลุ่มหญิงเขาตูม	2.94	0.12	1.985	0.128	
กลุ่มชายเขาตูม	2.96	0.10			
กลุ่มหญิงยะรัง	3.02	0.14			
กลุ่มชายยะรัง	2.19	0.11			
การเป็นแบบอย่าง					
กลุ่มหญิงเขาตูม	3.07	0.20	0.150	0.929	
กลุ่มชายเขาตูม	3.12	0.15			
กลุ่มหญิงยะรัง	3.09	0.23			
กลุ่มชายยะรัง	3.10	0.11			

P>.05

จากตารางที่ 5 พบว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและเพศหญิงมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการทั้ง 3 ด้านคือ การมีพฤติกรรมตามวิถีสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มมีการนำผลการเรียนรู้อิสลามทั้ง 3 ด้านไปปฏิบัติที่เหมือนกัน หลังการทดลองปฏิบัติการโดยใช้โปรแกรม “กิจกรรมอัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม”

4. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

4.1 การเสนอแนะนโยบายระดับครอบครัว

ตารางที่ 6 การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามระดับครอบครัว

ข้อที่	ประเด็นข้อเสนอแนะระดับครอบครัว	ความถี่
1.	ควรส่งเสริมให้มีการดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว โดยให้ผู้นำครอบครัวและผู้สูงอายุที่ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ระดับชุมชนเป็นแกนนำในการดำเนินการ และควรส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าว เพื่อเน้นการขัดเกลาและเพิ่มทักษะในการปฏิบัติศาสนกิจของสมาชิกในครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น	21
2.	ควรพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามโดยใช้กิจกรรมอัลเกาะฮ์ในระดับครอบครัว รวมทั้งการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์แก่ตัวแทนของแต่ละครอบครัวเพื่อนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมอัลเกาะฮ์ของครอบครัวต่อไป	9
3.	ควรกำหนดให้ผู้นำครอบครัวเข้ารับการฝึกอบรมการใช้หลักสูตรการเรียนรู้อิสลามที่เน้นหลักการปฏิบัติเพิ่มเติม เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และบูรณาการกับประเด็นเนื้อหาของโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามครั้งนี้	8
4.	ผู้นำครอบครัวต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการครอบครัวให้เป็นไปตามหลักการของศาสนา และต้องกระตุ้นให้สมาชิกในครอบครัวให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลามเพื่อการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน รวมทั้งควรมีการจัดกิจกรรมครอบครัวในลักษณะอื่น ๆ ที่สามารถดำเนินการควบคู่กับกิจกรรมอัลเกาะฮ์ได้ เพื่อปลูกฝังรากฐานของหลักการอิสลามแก่ลูกหลานตั้งแต่เยาว์วัย	7
5.	ควรมีการส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนรู้อิสลามควบคู่กับการศึกษาอัลกุรอานของครอบครัวเพิ่มเติมอย่างน้อยสัปดาห์ 2-3 ครั้ง โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการอ่านอัลกุรอาน การศึกษาความหมายของอัลกุรอานและการอธิบายอัลกุรอานทุกครั้งหลังละหมาดมัฆริบ และที่สำคัญผู้นำครอบครัวต้องได้รับการอบรมและมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้อิสลามเป็นอย่างดี เพื่อเป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างที่ดีในครอบครัว	6
6.	ควรส่งเสริมผู้สูงอายุและสมาชิกในครอบครัวมีการเรียนรู้อิสลามผ่านโซเซียลมีเดียในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสม เพราะเป็นวิธีการที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ทุกที่ทุกเวลา และสะดวก และสามารถแก้ปัญหาการซึมเศร้าของผู้สูงอายุ หากได้รับชมหรือมีเสียงกระตุ้นทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเบิกบานและใช้เวลาที่เหลืออย่างคุ้มค่ามากขึ้น	5
7.	ควรสนับสนุนให้แต่ละครอบครัวเล็กรวมตัวกันเป็นครอบครัวใหญ่เพื่อร่วมกันจัดการพบปะรวมญาติกัน แล้วให้มีกิจกรรมสังสรรค์ กิจกรรมการสอบถามสารทุกข์สุขดิบ และการแลกเปลี่ยนพูดคุยประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดเรียนรู้ นอกจากนี้ควรมีการเชิญนักวิชาการที่มีชื่อเสียงมาร่วมบรรยายตามประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในปัจจุบัน	4
8.	ควรมีการชักชวนและส่งเสริมให้ผู้นำทุกครอบครัวเข้าร่วมอัลเกาะฮ์เพื่อเรียนรู้อิสลามของมัสยิดเป็นประจำทุกสัปดาห์ แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์ในระดับครอบครัวต่อไป	4

ข้อที่	ประเด็นข้อเสนอแนะระดับครอบครัว	ความถี่
9.	สมาชิกทุกคนในครอบครัวควรเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อิสลามทุกสัปดาห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่จัดโดยมัสยิดในหมู่บ้าน นอกจากนี้ผู้นำศาสนาต้องจัดอบรมหลักสูตรการเรียนรู้อิสลาม (ประมาณ 3 เดือน) แก่ผู้นำครอบครัวและพ่อแม่ผู้ปกครองให้เข้าร่วมอย่างจริงจัง และมอบใบประกาศนียบัตรเมื่อเสร็จหลักสูตร และเมื่อเสร็จโครงการดังกล่าวให้ผู้นำศาสนาเสนอต่อโครงการดังกล่าวโดยการคืนผู้นำสู่ครอบครัวในการเรียนรู้อิสลามตามความเหมาะสม	4
10.	ควรมีการเพิ่มศักยภาพ ทักษะ และองค์ความรู้ของผู้นำครอบครัวให้สามารถเป็นผู้นำการเรียนรู้อิสลามแก่สมาชิกในครอบครัวได้ เพื่อสร้างครอบครัวที่ดีและให้ลูกห่างไกลจากไฟนรก	4
11.	ควรมีกิจกรรมการสอนอัลกุรอาน ส่งเสริมสนับสนุนการขอดุอาฮ์ และการฝึกการปฏิบัติศาสนกิจแก่ผู้นำครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวที่สนใจ ตลอดจนผู้นำครอบครัวต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สมาชิกในครอบครัว ความเป็นภาวะผู้นำที่จะชักชวนสมาชิกในครอบครัวทำสิ่งที่ดี	3
12.	สมาชิกในครอบครัวต้องมีการเรียนรู้อิสลามระดับเบื้องต้น เช่น การอ่านอัลกุรอานพร้อมความหมาย หลักศรัทธา หลักปฏิบัติ รวมถึงการเรียนรู้อัลฮาดิษเบื้องต้น ประวัติศาสตร์อิสลาม สังคม เป็นต้น โดยต้องเรียนรู้ในครอบครัวอย่างน้อย 1 ครั้งต่อสัปดาห์	3
13.	ควรมีการจัดการเรียนรู้อัลกุรอานในครอบครัวควบคู่กับการเรียนอิสลามเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวัน เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกในครอบครัวมีวิถีชีวิตอยู่ในหลักการศาสนาอยู่ตลอดเวลา พร้อมทั้งให้มีการประเมินติดตามผลการปฏิบัติศาสนกิจด้วยตนเอง เช่น การละหมาด 5 เวลา การถือศีลอด การบริจาค การค้าสรรเสริญอัลลอฮ์ การอ่านอัลกุรอาน และการท่องจำอัลกุรอาน เป็นต้น ซึ่งหากสามารถจัดหาลาเกาะฮ์อัลกุรอานในครอบครัวได้แล้วนับเป็นสิ่งที่ดีมาก เพราะลูกๆจะได้มีส่วนร่วมทุกคน และถือเป็นต้นแบบที่ดี	3
14.	ผู้นำครอบครัวทุกคนควรให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ โดยการนำผู้สูงอายุและสมาชิกในครอบครัวเดินทางไปเรียนรู้อิสลามนอกสถานที่ตามงานบรรยายธรรมทางศาสนาที่องค์กรต่างๆได้จัด เพื่อเป็นการพบปะและแลกเปลี่ยนบรรยากาศจะได้ผ่อนคลาย และจิตใจดีขึ้น	3
15.	ลูกหลานที่มีการศึกษาอิสลามควรให้เวลากับครอบครัวอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้แก่พ่อแม่และพี่น้อง เพื่อให้ความเข้าใจอิสลามที่ถูกต้อง การตักเตือนซึ่งกันและกัน และสานความสัมพันธ์ในครอบครัว	2
16.	อยากให้มีนโยบายแม่พิมพ์แห่งสังคม โดยให้ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์เป็นตัวขับเคลื่อนองค์ความรู้อิสลามให้กับสมาชิกในครอบครัว ภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรรัฐหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่ง ซึ่งการขับเคลื่อนกิจกรรมดังกล่าวทำให้ผู้สูงอายุในแต่ละครอบครัวสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม	2
17.	ควรมีการส่งเสริมการอ่านหนังสือศาสนาแก่ผู้สูงอายุได้ฟังเป็นประจำ เนื่องจากผู้สูงอายุไม่สามารถอ่านหนังสือเองได้	2
18.	ทุกคนในครอบครัวต้องให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลาม โดยเฉพาะผู้สูงอายุและเยาวชน เพราะทั้งสองกลุ่มนี้ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษในวัยเปลี่ยนผ่านที่ต้องการคนเอาใจใส่ และในครอบครัวจะต้องมีการนัดพบและส่งเสริมการตักเตือนซึ่งกันและกันสัปดาห์ละครั้ง	2

4.2 การเสนอแนะนโยบายระดับชุมชน

ตารางที่ 7 การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามระดับชุมชน

ข้อที่	ประเด็นข้อเสนอแนะระดับชุมชน	ความถี่
1.	บุคคลและองค์กรในระดับชุมชนควรร่วมมือกันและทำงานอย่างบูรณาการในการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากการขัดเกลาในระดับครอบครัวและชุมชนเป็นหนทางที่จะสร้างคนในเริ่มแรกและมีการเพิ่มขึ้นไปในระดับชุมชน	16
2.	ควรส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางในการดำเนินการกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ประชาชนทุกกลุ่มและทุกช่วงวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชนควรได้รับการดำเนินการเป็นการเร่งด่วน	12
3.	ควรมีการจัดกิจกรรมบรรยายธรรมเป็นวาระของชุมชน จัดตั้งกองทุนเพื่อทำงานอิสลามของชุมชน จัดตั้งชมรมในชุมชนเพื่อสร้างคุณประโยชน์แก่สังคมหรือไปทำกิจกรรมสัจจ และให้มีการทำประชาคมเกิดขึ้นในชุมชนเพื่อมีการเสนอแนวคิดใหม่ๆที่สร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในชุมชน	10
4.	ควรมีการบริหารจัดการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้และศูนย์การศึกษาทางศาสนาอิสลามที่จริงจังมากกว่าเดิม โดยการจัดการดูแลให้มุสลิมอยู่ในหลักการของศาสนาอิสลาม การฝึกอบรมด้านอาชีพ การสร้างอาชีพ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ	8
5.	ผู้นำชุมชนควรตรวจสอบข้อมูลของผู้สูงอายุในชุมชนว่ามีจำนวนเท่าใด และให้ดำเนินการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุเป็นการเฉพาะ โดยที่ชุมชนมีแผนงานที่ชัดเจนในการพัฒนาผู้สูงอายุ ทั้งกำหนดผู้ใหญ่บ้านต้องทำงานร่วมกับอิหม่ามมัสยิดในการพัฒนาหรือส่งเสริมผู้สูงอายุอย่างจริงจัง โดยจัดกิจกรรมทั้งบรรยายธรรมและการพัฒนาชุมชนควบคู่กันไป และควรมีการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้การเรียนรู้ของผู้สูงอายุมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เช่น การเรียนตัฟซีรอัลกุรอาน อัลฮาดิษ การประกอบศาสนกิจ การขัดเกลาจิตใจ และอื่นๆ โดยเลือกผู้สอนที่มีทักษะและความสามารถที่จะเข้าถึงความรู้สึกของผู้สูงอายุได้	7
6.	ควรส่งเสริมให้กลุ่มกิจกรรมฮัลเกาะห์ระดับชุมชนทุกกลุ่มมีกิจกรรมเยี่ยมเยียนบ้านและการตะฮะฮฺ (การเชิญชวนให้เรียนรู้อิสลาม) แก่สมาชิกในกลุ่มทุกคน รวมทั้งมีการทำกิจกรรมใหม่ให้ความรู้ด้านศาสนาและทางโลกแก่คนในชุมชนปีละ 2-3 ครั้ง เพื่อเป็นการขัดเกลาชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา	5
7.	ผู้นำศาสนาต้องมีแผนการพัฒนาการเรียนรู้อิสลามที่ชัดเจน และมีการดำเนินการตามแผนงานที่กำหนดอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม เช่น ทุกมัสยิดอาจมีการดำเนินการสัปดาห์ละ 2 ครั้ง คือทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี หรือบางชุมชนในช่วงเวลาก่อนละหมาดวันศุกร์ให้มีการเรียนรู้อิสลามควบคู่กับการทำกิจกรรมพัฒนามัสยิดหรือชุมชนที่มีการดำเนินงานอย่างจริงจัง	5
8.	ควรเชิญนักวิชาการศาสนาจากภายนอกมาให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามทั้งหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลามเป็นประจำทุกเดือน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและหลากหลาย	4
9.	ผู้นำศาสนาควรมีการรวมกลุ่มฮัลเกาะห์ระดับครอบครัวเพื่อให้มีการพบปะกันทุกเดือนทั้งในรูปแบบฮัลเกาะห์หรือรูปแบบบรรยายธรรม พร้อมกับมีการติดตามการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์	4

ข้อที่	ประเด็นข้อเสนอแนะระดับชุมชน	ความถี่
	ระดับครอบครัวอย่างใกล้ชิดเพื่อพัฒนาต่อไป	
10.	ผู้นำชุมชนควรนำหลักคำสอนของอิสลามมาใช้ในการบริหารชุมชน เช่น การนำหลักซาริอะฮ์มาใช้กับชุมชน และ การนำหลักคำสอนของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล) มาเป็นแบบอย่าง เป็นต้น และผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมเฉพาะเพื่อพัฒนาศักยภาพในการดำเนินชีวิตตามแบบอิสลาม และสามารถนำไปใช้ในครอบครัว	3
11.	ให้ผู้นำศาสนาและผู้นำ 4 เสาหลักร่วมกันพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนอย่างจริงจัง และจัดกิจกรรมพบปะกลุ่มเรียนรู้ในชุมชน ร่วมอาหารกลางวัน จัดให้มีการบรรยายศาสนาตามประเด็นที่เหมาะสม และเปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินการและร่วมเรียนรู้ตามงบประมาณที่มีและความเหมาะสม	2
12.	ควรมีกิจกรรมการพบปะระหว่างผู้สูงอายุในชุมชนสัปดาห์ละครั้ง โดยใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อพูดคุยปัญหา ถามสารทุกข์สุกดิบ ทำกิจกรรมที่สร้างสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุในชุมชน โดยใช้มัสยิดเป็นสถานที่พบปะหรือสับเปลี่ยนไปแต่ละบ้านของผู้สูงอายุ โดยใช้คำสอนของศาสนาเป็นหลัก	2
13.	ควรส่งเสริมให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุ โดยสนับสนุนให้คณะกรรมการมัสยิดมีบทบาทมากขึ้นในการส่งเสริมกิจกรรมมัสยิดให้มีประสิทธิภาพ เช่น การอ่านคุตบะห์ที่มีเนื้อหาทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน มีการจัดการสอนอัลกุรอาน และกิตาบ และควรมีการจัดเลี้ยงข้าวยาในทุกวันศุกร์ เพื่อเป็นการส่งเสริมสมาชิกของชุมชนพบปะกัน และเป็นการหารายได้เข้ามัสยิดอีกด้วย	2
14.	ควรมีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในชุมชนอย่างจริงจังพร้อมกับแผนพัฒนาผู้สูงอายุในด้านการเรียนรู้อิสลามอย่างเหมาะสมควบคู่กับกิจกรรมอื่น ๆ และผู้นำมัสยิดต้องมีแผนของมัสยิดในการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มผู้สูงอายุตามวิถีอิสลาม	2
15.	ผู้นำศาสนาและผู้นำกลุ่มร่วมกันจัดกิจกรรมพบปะกลุ่มในชุมชน โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกมาบรรยายธรรมทางศาสนาเพื่อเชื่อมสัมพันธ์กันในชุมชนและมีกิจกรรมอื่น ๆ ควบคู่กัน เช่น กิจกรรมอัลนาซิด และกิจกรรมเลี้ยงอาหาร เป็นต้น	2

4.3 การเสนอแนะนโยบายระดับหน่วยงานและองค์กร (เทศบาล อบต. อบจ. ศอบต.)

ตารางที่ 8 การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามระดับหน่วยงานและองค์กร

ข้อที่	ประเด็นข้อเสนอแนะระดับหน่วยงานและองค์กร	ความถี่
1.	หน่วยงานภาครัฐควรมีการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม โดยดำเนินงานอย่างบูรณาการร่วมกันทุกภาคส่วนทั้งหน่วยงานระดับ อบต. เทศบาล อบจ. และ ศอบต. และควรมีการจัดทำแผนสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอ มีความชัดเจน และเป็นรูปธรรม	19
2.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเพิ่มแผนการพัฒนาและส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของชุมชนมุสลิม โดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวให้รู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะผู้นำครอบครัว ในขณะเดียวกันต้องส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในรูปแบบที่หลากหลายและสามารถเข้าถึงในทุกระดับชั้น ซึ่งต้องมีการจัดเวทีประชาคมและให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุให้มากกว่าเดิม	16
3.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุทั้งการเรียนรู้อิสลาม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาอาชีพ และการจัดกลุ่มต่าง ๆ โดยกำหนดไว้ในข้อบัญญัติของแต่ละหน่วยงานทั้ง อบต. เทศบาล อบจ. และ ศอบต. โดยให้แต่ละชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมพร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณอย่างเพียงพอ	15
4.	หน่วยงานภาครัฐควรปรับเปลี่ยนทัศนคติเชิงลบที่มีต่อชุมชน เช่น ความแตกต่างด้านความเชื่อ ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนมีการแบ่งฝ่าย ซึ่งไม่ดีต่อการที่จะพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ และควรสนับสนุนงบประมาณในทุกกิจกรรมที่ชุมชนมีการจัดกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งงบประมาณเกี่ยวกับการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุ	7
5.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่และให้สอดคล้องกับความพร้อมและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในแต่ละชุมชน	5
6.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดให้มีงานพบปะผู้สูงอายุมุสลิมในแต่ละจังหวัด โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยตนเองทุกกระบวนการเป็นประจำทุกปี และควรมีกิจกรรมอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น การบรรยายธรรม การอบรมสัมมนา และการถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่คนรุ่นใหม่ เป็นต้น โดยเชิญผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมที่หลากหลายทุกเพศและช่วงอายุ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนตามความเหมาะสม	5
7.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้อิสลามประจำมัสยิด โดยที่มัสยิดมีความพร้อมทั้งแหล่งเรียนรู้ ผู้ให้การเรียนรู้ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนรู้ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความต้องการการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุในระดับหมู่บ้าน	4
8.	หน่วยงานของรัฐทุกระดับต้องมีความจริงจังในการแก้ปัญหาของชุมชนมุสลิม โดยจัดงบประมาณผ่านกระบวนการประชาคมหมู่บ้าน พร้อมเสนอแนะตามความเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และการจัดการเรียนรู้ในชุมชนต้องมีกิจกรรมอื่นๆควบคู่เสมอ เพื่อสร้างแรงจูงใจในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ศึกษาดูงาน ดูงานมัสยิดหรือกีฬา เป็นต้น	4

ข้อที่	ประเด็นข้อเสนอแนะระดับหน่วยงานและองค์กร	ความถี่
9.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้ชุมชนมีการจัดประชาคมเพื่อเสนอความต้องการในการเรียนรู้อิสลามระดับชุมชนที่ชัดเจน โดยมีการชี้แจงรายละเอียดและกรอบที่สามารถทำได้ เพื่อลดป้องกันปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างชุมชน	4
10.	หน่วยงานของรัฐทุกระดับต้องพยายามหาวิธีการให้ผู้สูงอายุมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนเองอย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีให้แก่ลูกหลานและเยาวชนในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาในเรื่องสมุนไพร การนวดแผนโบราณ และการทำขนมโบราณ เป็นต้น และจัดให้มีฮาลาลเกะฮัพบะผู้สูงอายุในรูปแบบประชุมระดมสมองหรือศึกษาดูงานสำหรับผู้สูงอายุปีละ 2 ครั้งโดยใช้คำสอนของศาสนาเป็นหลัก	3
11.	หน่วยงานของรัฐควรส่งเสริมสนับสนุนปัจจัยพื้นฐาน งบประมาณ สถานที่เพื่อดำเนินกิจกรรม และกำหนดหรือสร้างระบบโครงสร้างผู้สูงอายุที่สามารถเชื่อมกับระบบของรัฐได้ อีกทั้งจะต้องเป็นหน่วยงานที่อำนวยความสะดวกให้กับผู้สูงอายุในทุกด้าน เช่น การเดินทาง การเข้าการรักษา การไปเรียนรู้นอกชุมชน และการฝึกอาชีพ เป็นต้น	3
12.	หน่วยงานของรัฐต้องจัดทำแผนพัฒนาผู้สูงอายุครบวงจรและเป็นไปตามวิถีอิสลามที่ถูกต้อง และหน่วยงานภาครัฐจะต้องจัดแผนอบรมผู้นำกลุ่มและพัฒนาผู้นำกลุ่มใหม่ๆอยู่ตลอดเวลา โดยหน่วยงานภาครัฐต้องส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในตำบลอย่างจริงจัง	3
13.	หน่วยงานของรัฐจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ของผู้สูงอายุอิสลามอย่างเหมาะสม โดยให้ผู้สูงอายุเข้ากิจกรรมการเรียนรู้อิสลามควบคู่กับกิจกรรมอื่นๆใน 1 วัน คือภาคเช้ากิจกรรมเรียนรู้อิสลาม ภาคบ่ายกิจกรรมตรวจสุขภาพหรือพัฒนาอบรมอาชีพที่เหมาะสม ส่วน ออบจ. ศอบต. อาจเป็นการจัดกิจกรรมในภาคใหญ่ด้วยการส่งเสริมงบประมาณให้ชุมชนแต่ละแห่งดำเนินงานเองโดยง่ายและเหมาะสมที่สุด	2
14.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดตั้งกองทุนการเรียนรู้อิสลามสำหรับผู้สูงอายุในระดับจังหวัดชายแดนใต้ เพื่อเป็นกลไกหนุนเสริมกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มนี้ให้มีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ	2
15.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในบริบททั่วไปที่ผสมผสานกับการให้ความรู้เรื่องอิสลามในแต่ละเรื่อง เช่น อิสลามกับการส่งเสริมสุขภาพ อิสลามกับการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม อิสลามกับการเมืองการปกครอง และอิสลามกับการส่งเสริมกิจการฮาลาล เป็นต้น โดยกิจกรรมดังกล่าวจัดให้มีแผนงานอย่างชัดเจนและร่วมมือกับหน่วยงานของมัสยิดทุกแห่งในชุมชน ซึ่งจัด 1 ครั้งต่อเดือนหรือ 2 ครั้งต่อเดือน	2
16.	หน่วยงานระดับ ออบต. และเทศบาล ควรส่งเสริมกิจกรรมในรูปแบบของการจัดอบรมผู้นำกลุ่มหรือผู้นำครอบครัวที่พร้อมในการเป็นผู้นำการพัฒนาการเรียนรู้สู่ครอบครัวที่เข้มแข็งและมั่นคง	2

ดังนั้นข้อเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม ทั้ง 3 ระดับสามารถช่วยให้บุคคลและหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรงกับผู้สูงอายุทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่เป้าหมายนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายที่ดีและยุทธศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม สำหรับการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการอิสลามเพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง อันนำไปสู่การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมุสลิมนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ไปใช้ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานและปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการปลูกฝังให้บุตรหลานได้มีความรู้ความเข้าใจและซึมซับการปฏิบัติศาสนกิจที่ถูกต้องตั้งแต่เยาว์วัยและสามารถประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนโตเป็นผู้ใหญ่และเป็นผู้สูงอายุต่อไป ซึ่งนับว่าเป็นวงจรการถ่ายทอดไปยังลูกหลานจากรุ่นสู่รุ่นที่ดี

นอกจากนี้ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ยังเป็นข้อมูลที่สำคัญสำหรับการสนับสนุนให้สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมผู้สูงอายุมุสลิมให้มีการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อการปรับเปลี่ยนให้มีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลานมากขึ้น และการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมากขึ้นต่อไป โดยใช้โปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นโปรแกรมที่เน้นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้วยการอบรมสั่งสอน แนะนำ และปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีที่ต้องตามบรรทัดฐานของสังคมและหลักการศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมแก่ผู้สูงอายุมุสลิมที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรมที่ถูกต้องที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามูฮัมหมัด และมีความต้องการและคาดหวังที่จะเปลี่ยนแปลงการประพฤติปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องมากยิ่งขึ้นต่อไป ซึ่งผลจากการศึกษานี้แสดงให้เห็นแล้วว่าวิธีการดังกล่าวสามารถทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีผลการเรียนรู้อิสลามทั้งทางด้านการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลานมากขึ้น และการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมากขึ้น ดังนั้นบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับนำโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าวข้างต้นมาใช้อย่างเป็นรูปธรรม ก่อนที่ปัญหาดังกล่าวจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นปัญหาของสังคมและช่วยกันป้องกันปัญหาดังกล่าวได้อย่างทัน่วงที

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาตำบลเขาตุมและตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ข้อสรุปผลการวิจัยที่น่าสนใจดังนี้

1. สภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม พบว่า

1.1 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ที่มีปัญหาในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 ประการคือ

1) ปัญหาการขาดความตระหนักและไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งเชื่อมโยงกับประสิทธิภาพในการบริหารเวลาที่เกี่ยวข้องกับการมีภาระหน้าที่ที่จะต้องดูแลรับผิดชอบมากมาย การเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานประจำและทำงานเสริม และการเดินทางไกลเพื่อไปทำงาน จนกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตปกติที่มีการละเลยการเรียนรู้อิสลามและบางครั้งส่งผลต่อการละเลยการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันไปด้วย 2) ปัญหาผู้นำศาสนาไม่ได้ส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเท่าที่ควร ซึ่งเชื่อมโยงกับการสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันที่มุ่งเน้นการดำเนินชีวิตที่ต้องใช้เงินตราเป็นหลักภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่บีบรัดที่ทำให้ผู้นำศาสนาต้องมุ่งทำงานเพื่อหาปัจจัยเลี้ยงชีพของสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก จนทำให้หน้าที่ที่ต้องอุทิศตนเพื่อศาสนาลดหายไป และ 3) ปัญหาการขาดแคลนผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งเชื่อมโยงกับสภาพสังคมที่ผ่านมามีผู้ที่เรียนศาสนาจำนวนน้อยและเท่าที่มีส่วนใหญ่มักมีภาระกิจที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมจากศาสนามากมาย และส่วนใหญ่มิหน้าที่เป็นครูอาจารย์ในโรงเรียนและสถาบันอุดมศึกษา และบางแห่งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำศาสนาไม่ได้จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าตั้งเช่นบางชุมชน แต่มีเพียงวุฒิการศึกษาในระดับอิสลามศึกษาปีที่ 10 หรือระดับอิสลามศึกษาปีที่ 7 หรือศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษาปอเนาะเท่านั้น ซึ่งชุมชนก็ยอมรับให้เป็นผู้นำศาสนาได้ แต่ก็ยังประสบปัญหาผู้ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามมีเพียงไม่กี่คนและหากติดภาระกิจอื่นก็ไม่มีผู้ทำหน้าที่ทดแทนได้

1.2 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ที่มีความต้องการการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ

1) ต้องการเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะห์) ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมโดยนึ่งเป็นวง เพื่อร่วมกันศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้อิสลามตามประเด็นเนื้อหาที่กำหนด แล้วผู้เข้าร่วมทุกคนมีโอกาสร่วมกันแก้ปัญหาหรือการกระทำโดยมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนแน่นอน มีการนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนกันและมีการปฏิสัมพันธ์กัน จนทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ไปพัฒนาตนเองต่อไป 2) ต้องการเรียนรู้อิสลามแบบเน้นการนำปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เข้าร่วมสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้หลักการศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลามนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องตามหลักคำสอนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ 3) ต้องการเรียนรู้อิสลามอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการเรียนรู้อิสลามที่มีการดำเนินการส่งเสริมและกระตุ้นให้มีการศึกษาหาความรู้และเรียนรู้อิสลามที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ และตลอดชีวิต เพื่อยึดถือเป็นระบบแห่งชีวิตและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และ 4) ต้องการการสนับสนุนการเรียนรู้อิสลามจากครอบครัว ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งเป็นการสนับสนุน แนะนำ

และช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสาร สื่ออุปกรณ์ ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ และด้านอารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา โดยเชื่อมโยงกับการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ให้สมาชิกในครอบครัวกล้าที่จะปรึกษาหารือ และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการปกป้องสมาชิกในครอบครัวและบุคคลภายใต้การดูแลให้พ้นจากไฟนรก

1.3 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีวิธีการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 วิธีการคือ 1) มีการเรียนรู้ผ่านการบรรยายศาสนาที่มีสยิด ซึ่งเป็นการจัดการบรรยายศาสนาโดยผู้นำศาสนาหรือโต๊ะครูที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับนับถือหมั่นเรียนการทำหน้าที่ในการบรรยายเป็นประจำทุกสัปดาห์ ใช้เวลาในช่วงเช้าของวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ และการจัดบรรยายศาสนาและการจัดการเรียนการสอนโดยผู้นำศาสนาประจำมัสยิดของชุมชนหรือของหมู่บ้าน ซึ่งเวลาที่ใช้ในการดำเนินการส่วนใหญ่มักจะเป็นช่วงเวลากลางคืนระหว่างเวลาในช่วงค่ำ (ละหมาดมัฆริบ) กับในช่วงกลางคืน (ละหมาดอิชา) 2) มีการเรียนรู้ผ่านสื่อที่วิมุสลิม วิทย์ คลิปการบรรยาย ซึ่งสถาบันทางการศึกษาและองค์กรทางศาสนาอิสลามต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญกับการผลิตสื่อรายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ และการเผยแพร่เป็นคลิปการบรรยายผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ สื่อโซเชียลมีเดีย และสื่อวิทยุโทรทัศน์ และ 3) มีการเรียนรู้ผ่านต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดี ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่มีการนำสิ่งที่ได้สังเกตเห็นจากต้นแบบหรือแบบอย่างที่ได้รับการยอมรับนับถือในชุมชนแล้วนำไปประพฤติดำเนินการตามในชีวิตประจำวัน ทั้งแบบอย่างที่ดีในด้านหลักการศรัทธา (อะกีดะฮฺ) หลักการปฏิบัติ (อิบาดะฮฺ) และหลักจริยธรรม (อัคลาก)

1.4 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 3 วิธีการคือ 1) ได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้ศาสนาในมัสยิด 2 รูปแบบคือ การจัดบรรยายทางศาสนาในแต่ละเดือน โดยเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนาบรรยายพูดคุยและอธิบายเรื่องศาสนา และการจัดการเรียนการสอนให้สัปปุรุษในแต่ละหมู่บ้านโดยผู้นำศาสนา (อิหม่าม) โดยเน้นการอ่าน การแปลความหมาย และการอธิบายอัลกุรอานและอัลหะดีษ และการฝึกการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน 2) ได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็ก โดยเน้นการเรียนการสอนอ่านอัลกุรอานให้ถูกต้องตามหลักการอ่าน (ตัจวีด) การเรียนรู้การแปลความหมายและการอธิบายโอองการ (ตัฟซีร์อัลกุรอาน) และการสอบถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาทางด้านศาสนาในปัจจุบัน รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน และ 3) ได้รับการส่งเสริมจากการเดินสายเยี่ยมเยียนและเชิญชวน (ตะฮะฮ์) สู่การเรียนรู้อิสลาม โดยการเรียกร้องเชิญชวนมุสลิมสู่ศาสนาของอัลลอฮ์ (ช.บ) สู่บทบัญญัติของพระองค์ โดยมุ่งเน้นในประเด็นเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นการปฏิบัติที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงสั่งใช้ให้ต้องปฏิบัติตามและประเด็นที่ควรปฏิบัติตาม และประเด็นการปฏิบัติที่มุสลิมต้องหลีกเลี่ยงในสิ่งที่พระองค์ทรงห้ามอย่างเด็ดขาด ทั้งในเรื่องของหลักความเชื่อ หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรม

1.5 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีปัจจัยผลักดันในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ 1) การมีอายุที่เพิ่มขึ้นและกลัวความตาย โดยเน้นย้ำให้มุสลิมเร่งรีบฉกฉวยในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างขยันขันแข็งและจริงจัง เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสุดท้ายของชีวิตคือสวนสวรรค์ของอัลลอฮ์ 2) การมีเวลาและทรัพยากรสมบัติที่พร้อมต่อการเรียนรู้ โดยเน้นให้มนุษย์ที่มีความพร้อมในการเรื่องเวลาและทรัพยากรและปลอดจากหน้าที่ความรับผิดชอบหันมาให้ความสนใจในการเรียนรู้อิสลามเพื่อมุ่งหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์โดยการมุ่งปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้อง เป็นแบบอย่างที่ดี และอบรมสั่งสอนลูกหลาน 3) ต้องการสวนสวรรค์ของพระเจ้าและหลีกเลี่ยงจากนรก โดยมีเป้าหมายที่สำคัญที่สุดสำหรับความมุ่งมั่นในการปฏิบัติศาสนกิจตามที่หลักการศาสนาอิสลามกำหนดอย่างเคร่งครัดและเนื่องนี้ คือความต้องการได้รับผลตอบแทนด้วยสวนสวรรค์ของอัลลอฮ์ และ 4) ต้องการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญรองลงมาคือการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้อิสลามมาเป็นปฏิบัติศาสนกิจประจำวันเพื่อให้เป็นมุสลิมที่ดีที่สมบูรณ์แบบ รวมทั้งเชิญชวนลูกหลานให้มีการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน ปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้แก่ลูกหลาน และอบรมสั่งสอนลูกหลาน

1.6 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่เป้าหมายต่างมีปัจจัยดึงดูดในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกัน 4 ประการคือ 1) ผู้ดำเนินการเป็นที่ยอมรับนับถือ เนื่องจากเป็นผู้นำศาสนาที่มุสลิมในสังคมให้การยอมรับนับถือ และมีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม ซึ่งเปรียบเสมือนการทำหน้าที่ในการเป็นตัวแทนของศาสนามุฮัมมัด 2) สถานที่เรียนรู้มีความเหมาะสมและหลากหลาย นอกจากจะมีการเรียนรู้อิสลามในมัสยิดเป็นส่วนใหญ่แล้วยังมีการเรียนรู้อิสลามที่บ้านของผู้ดำเนินการส่งเสริมแต่ละคนและแต่ละกลุ่มอีกด้วย เพื่อความสะดวกในการเดินทางและความเอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับข้อจำกัดต่างๆ ของสมาชิก 3) ช่วงเวลาของการเรียนรู้มีความเหมาะสม การเรียนรู้ในมัสยิดส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเวลาพลบค่ำ (ช่วงหลังละหมาดมัฆริบถึงละหมาดอิชา) และในช่วงเวลาเช้าของวันศุกร์ แต่การเรียนรู้สำหรับบางกลุ่มก็ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนที่ตกลงกันไว้อย่างชัดเจน และ 4) สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมในครอบครัวและในสังคมที่ต่างให้การกระตุ้นและผลักดันให้มีการเรียนรู้อิสลาม และให้มีการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน รวมทั้งเป็นสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเข้าใจถึงความต้องการของผู้สูงอายุ และที่สำคัญการได้รับการสนับสนุนทั้งทางด้านทุนทรัพย์และการอำนวยความสะดวกในการเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อิสลามจากครอบครัวและเพื่อนบ้าน

2. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่เหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการและกลุ่มเป้าหมายคือ “โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ในการขัดเกลาจิตใจร่วมกันเกี่ยวกับหลักศาสนาและสังคม เช่น การศึกษาอัลกุรอาน การศึกษาอัลฮาดิษ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ จริยธรรมอิสลาม และข่าวสารมุสลิม เป็นต้น จำนวนสมาชิกในกลุ่มโดยทั่วไปจะมีประมาณ 8-12 คน ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางสำคัญอีกรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลามที่สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น โดยมีขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรม 6 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การเปิดกิจกรรมด้วยการให้สลาม การกล่าวสรรเสริญอัลลอฮ์ การประสาทพรแก่ศาสนามุฮัมมัด และการอ่านอัลกุรอาน ขั้นที่ 2 การเกริ่นนำเป็นการกล่าวแก่นเนื้อหาหลักที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง ขั้นที่ 3 ยกตัวอย่างตัวบทอัลกุรอานและอัลฮาดิษที่ใช้ประกอบการเรียนรู้ พร้อมทั้งการเรียนรู้ความหมายและการอธิบายอย่างละเอียดและลึกซึ้ง ขั้นที่ 4 อภิปรายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ขั้นที่ 5 สรุปและสะท้อนคิด ซึ่งเป็นการคิดใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วน ย้อนกลับในประเด็นเพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องนั้นให้เป็นการเรียนรู้และความรู้ เพื่อสร้างและแยกแยะความหมายของสิ่งต่างๆ ออกมาให้ชัดเจน และขั้นที่ 6 กล่าวปิดกิจกรรมด้วยดุอาอ์และซูเราะฮ์อัลอัซซีร์ ซึ่งโครงสร้างเนื้อหาของโปรแกรมมีจำนวน 14 ครั้ง ๆ ละ 2 ชั่วโมงต่อ 1 สัปดาห์ คือ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ การปฏิญาณตน การละหมาด การปฏิบัติต่อมัสยิด มารยาทในการละหมาด การศรัทธาต่อคัมภีร์ การศรัทธาต่อรอซูล การถือศีลอด มารยาทในการถือศีลอด การศรัทธาต่อวันกิยามะฮ์ การศรัทธาต่อเกาะฮ์อูออเกาะดร์ การจ่ายซะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์

3. การทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

ผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและกลุ่มเพศหญิงต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามก่อนเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามทั้ง 3 ด้านคือ การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่ไม่แตกต่างกัน แต่หลังจากการทดลองปฏิบัติการด้วยโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 4 กลุ่มมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามทั้งด้านการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลาน สูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 4 กลุ่มต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการทั้ง 3 ด้านที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่างแสดงให้เห็นว่าหลังจาก

ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้พฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนแก่บุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือผู้สูงอายุมุสลิมต่างมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามเพิ่มสูงขึ้น เช่น การละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิดทั้ง 5 เวลา (ญามาอะฮฺ) การละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) ทั้งการละหมาดสุนัตรออาติบ ละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสยิด และละหมาดสุนัตดุฮา การอ่านอัลกุรอาน การศึกษาความหมาย และทำความเข้าใจอรรถาธิบายอัลกุรอาน การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) โดยเฉพาะทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี รวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ การบริจาคทานและจ่ายซะกาตอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง และการเตรียมความพร้อมด้านทรัพย์สินสู่การประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย นอกจากนี้ผู้สูงอายุมุสลิมยังมีการนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ไปอบรมสั่งสอนบุตรหลานเพิ่มสูงขึ้น โดยการสอนและชักชวนให้บุตรหลานไปละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิด (ญามาอะฮฺ) การสอนให้บุตรหลานอ่านอัลกุรอานและฝึกท่องจำอัลกุรอาน การสอนและฝึกให้บุตรหลานถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) โดยเฉพาะทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี รวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ การสอนและเน้นย้ำให้บุตรหลานรู้จักการบริจาคทานและหมั่นบริจาคเป็นประจำ และการสอนย้ำและเน้นให้บุตรหลานรู้จักการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ รู้จักพระนามของอัลลอฮ์ การขอดุอาฮ์ และกล่าวซิกรุลลอฮ์อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งผู้สูงอายุมุสลิมต่างมีการนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ไปประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานเพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน ซึ่งนอกจากการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีการนำแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นแนวทางหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน การอ่านอัชกรนาบาวีย์ การขอดุอาฮ์ และกล่าวซิกรุลลอฮ์ และการแสดงมรรยาทที่ดีงามแก่บุคคลในครอบครัวและเพื่อนบ้าน

4. การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม

การเสนอแนะนโยบายในการประยุกต์ใช้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมที่สำคัญใน 3 อันดับแรกของทั้ง 3 ระดับ มีดังนี้

4.1 การเสนอแนะนโยบายระดับครอบครัว คือ 1) ควรส่งเสริมให้มีการดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว โดยให้ผู้นำครอบครัวและผู้สูงอายุที่ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ระดับชุมชนเป็นแกนนำในการดำเนินการ และควรส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าว เพื่อเน้นการขัดเกลาและเพิ่มทักษะในการปฏิบัติศาสนกิจของสมาชิกในครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น 2) ควรพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามโดยใช้กิจกรรมอัลเกาะฮ์ในระดับครอบครัว รวมทั้งการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์แก่ตัวแทนของแต่ละครอบครัวเพื่อนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมอัลเกาะฮ์ของครอบครัวต่อไป และ 3) ควรกำหนดให้ผู้นำครอบครัวเข้ารับการฝึกอบรมการใช้หลักสูตรการเรียนรู้อิสลามที่เน้นหลักการปฏิบัติเพิ่มเติม เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และบูรณาการกับประเด็นเนื้อหาของโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามครั้งนี้

4.2 การเสนอแนะนโยบายระดับชุมชน คือ 1) บุคคลและองค์กรในระดับชุมชนควรร่วมมือกันและทำงานอย่างบูรณาการในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์อย่างเป็นรูปธรรม 2) ควรส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ประชาชนทุกกลุ่มและทุกช่วงวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชนควรได้รับการดำเนินการเป็นการเร่งด่วน และ 3) ควรมีการจัดกิจกรรมบรรยายธรรมเป็นวาระของชุมชน จัดตั้งกองทุนเพื่อทำงานอิสลามของชุมชน จัดตั้งชมรมในชุมชนเพื่อสร้างคุณประโยชน์แก่สังคมหรือไปทำกิจกรรมสัจจกร และให้มีการทำประชาคมเกิดขึ้นในชุมชนเพื่อมีการเสนอแนวคิดใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในชุมชน

4.3 การเสนอแนะนโยบายระดับหน่วยงานและองค์กร (เทศบาล อบต. อบจ. ศอบต.) คือ 1) ควรมีการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม โดยดำเนินงานอย่างบูรณา

การร่วมกันทุกภาคส่วนทั้งหน่วยงานระดับ อบต. เทศบาล อบจ. และ ศอบต. และควรมีการจัดทำแผนสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอ มีความชัดเจน และเป็นรูปธรรม 2) ควรเพิ่มแผนการพัฒนาและส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของชุมชนมุสลิม โดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวให้รู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะผู้นำครอบครัว ในขณะเดียวกันต้องส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในรูปแบบที่หลากหลายและสามารถเข้าถึงในทุกระดับชั้น ซึ่งต้องมีการจัดเวทีประชาคมและให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุให้มากกว่าเดิม และ 3) ควรกำหนดให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุทั้งการเรียนรู้อิสลาม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาอาชีพ และการจัดกลุ่มต่าง ๆ โดยกำหนดไว้ในข้อบัญญัติของแต่ละหน่วยงานทั้ง อบต. เทศบาล อบจ. และ ศอบต. โดยให้แต่ละชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมพร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณอย่างเพียงพอ

2. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาตำบลเขาตูมและตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ในครั้งนี้ทำให้ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจมาอภิปรายผลการวิจัยดังนี้

1. ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีสภาพและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมที่สำคัญเหมือนกันกล่าวคือ

1.1 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ประสบปัญหาในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญคือต่างประสบปัญหาผู้ที่มีหน้าที่ในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่มีจำนวนน้อยมาก ไม่มีผู้ทำหน้าที่เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง และไม่มีผู้ทำหน้าที่ทดแทนในกรณีที่ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบมีภารกิจอย่างอื่น ดังนั้นในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามควรดำเนินการเป็นทีมงานเพื่อให้เกิดความร่วมมือ ช่วยเหลือ สนับสนุนเสริมแรงให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามให้บรรลุผลสำเร็จตามความต้องการและเป้าหมายของผู้สูงอายุ ซึ่งในหลักการอิสลามได้มุ่งเน้นให้ผู้ศรัทธามีการทำงานเป็นทีม เพราะผลลัพธ์จากการทำงานเป็นกลุ่มย่อมดีกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่าการทำงานเป็นรายบุคคล และมีโอกาสประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้มากกว่าเช่นกัน (อิสฮาก นุ้ยโสะ, 2556) และการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เป็นกลุ่ม (ระบบญะมาอะฮ์) ที่มีการกำหนดเป้าหมายชัดเจนถือว่าเป็นระบบการทำงานในรูปองค์กรอย่างหนึ่งที่ต้องอาศัยความเป็นเอกภาพของคนในกลุ่ม มีการเคารพและเชื่อฟังผู้นำ (ตออะฮ์) และต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัยของกลุ่มอย่างเคร่งครัด ซึ่งถือว่าเป็นการทำความดีประการหนึ่ง (อิบาดะฮ์) ที่ทำให้อัลลอฮฺทรงพอพระทัย เป็นระบบการทำงานที่เปรียบเหมือนบ้านหลังใหญ่ที่มีความมั่นคง แข็งแรง และสามารถปกป้องภัยอันตรายแก่สมาชิกในครอบครัวได้ ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวไว้ว่า “แท้จริง อัลลอฮฺจะไม่ทรงรวบรวมประชาชาติของฉันให้อยู่บนความหลงผิด หัศดฺของพระองค์จะอยู่ร่วมกับญะมาอะฮ์ และผู้ใดที่กระทำการแปลกแยกออกไป เขาก็แปลกแยกไปสู่รกรก” ซึ่งตามแนวคิดอิสลามเชื่อว่าระบบญะมาอะฮ์ช่วยให้การดำเนินงานเกิดความเข้มแข็งได้เป็นอย่างดี โดยสมาชิกในระบบนี้จะช่วยเติมเต็มจุดอ่อนต่าง ๆ ของกันและกันได้ ซึ่งคนเราแต่ละคนได้รับพรจากอัลลอฮ์ (มาฮิยะฮ์) ไม่เหมือนกัน โดยสมาชิกคนหนึ่งมีความถนัดด้านหนึ่งแต่อาจมีจุดอ่อนอีกด้านหนึ่ง ดังนั้นความเป็นญะมาอะฮ์จะช่วยเสริมเติมเต็มจุดอ่อนเหล่านี้ได้ ดังที่พระองค์อัลลอฮฺทรงมีบัญชาให้มุสลิมมีการดำเนินการเป็นกลุ่มเพื่อเรียกร้องมุสลิมสู่การทำความดี ส่งเสริมความถูกต้อง และห้ามปรามในสิ่งที่ต้องห้าม พระองค์อัลลอฮฺทรงตรัสความว่า “และจงมีขึ้นจากพวกเจ้า ซึ่งคณะหนึ่งที่จะเชิญชวนไปสู่ความดี และใช้ให้กระทำความดีที่ชอบ และห้ามมิให้กระทำความดีที่มีชอก และชนเหล่านี้แหละพวกเขาคือผู้ได้รับความสำเร็จ” (อาละอิมรอน : 104) และผู้ที่มีหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามควรมีการพัฒนาตนเองและทีมงานอยู่เสมอเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามดังกล่าวข้างต้น โดย

การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามและแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ และมีการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรม ซึ่งในการการพัฒนาผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามนั้นจะต้องมีการทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยมีการพัฒนาบุคลิกภาพที่เหมาะสมจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การอ่าน การอบรม การสัมมนา และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (อิสหาก นุ้ยโสภา, 2556) ดังนั้นการทำงานเป็นทีมและการพัฒนาตนเองและทีมงานอย่างต่อเนื่องมีความจำเป็นต่อการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม เนื่องจากก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยพัฒนาผู้ร่วมดำเนินการส่งเสริมไปพร้อมๆ กัน ซึ่งผู้ที่ต้องการพัฒนาตนเองควรต้องแสวงหาโอกาสเข้าร่วมทำงานเป็นทีม โดยเฉพาะผู้นำศาสนาควรส่งเสริม สนับสนุน และเปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ความสามารถมีส่วนร่วมในการทำงานส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามทุกคนอย่างเต็มที่ และสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งในยามที่ผู้ดำเนินการหลักติดภารกิจและขยายผลการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในกลุ่มอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

1.2 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ที่มีความต้องการการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกันคือ ต้องการการเรียนรู้อิสลามแบบกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะฮ) อย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง และสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันได้ ซึ่งเป็นกระบวนการกลุ่มที่ผู้เข้าร่วมมีโอกาสในการร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ดังคำกล่าวที่ว่ากิจกรรมกลุ่มศึกษาเป็นกระบวนการเพื่อร่วมกันศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามและความรู้เกี่ยวกับโลกปัจจุบันร่วมกัน โดยมีจุดหมายเพื่อทำความเข้าใจ เตือนสติ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกโดยใช้หลักการศาสนาเป็นกระบวนการหลักในขัดเกลาจิตใจสมาชิกผู้เข้าร่วมฮัลเกาะฮผ่านระบบการให้ความรู้ความเข้าใจและการให้การศึกษาเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม เป็นกระบวนการอบรมและบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณ การขัดเกลาจิตใจ การถ่ายทอดความรู้ รวมถึงความรู้ทางศาสนาและความรู้ทางโลก และการอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีระเบียบวินัย (เกษตรชัย และหิมี, 2561; อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2546; มัสลัน มาหะมะ, 2552) ซึ่งในศาสนาอิสลามได้ส่งเสริมให้มุสลิมมีการร่วมกันส่งเสริมการทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่วโดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องความดีงาม ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “และจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรมและความยำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกันและพึงกลัวอัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรุนแรงในการลงโทษ” (อัลมาอิดะฮ : 2)

ในขณะที่ผู้สูงอายุมุสลิมมีความต้องการให้มีการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่มีความต่อเนื่องและมีความสม่ำเสมอ และนำองค์ความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลามในชีวิตประจำวัน ดังคำกล่าวที่ว่าการศึกษาหาความรู้และการเรียนรู้อิสลามเป็นเรื่องสำคัญและเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องเป็นทั้งผู้แสวงหาความรู้และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตลอดชีวิต ดำเนินการเป็นประจำและต่อเนื่อง โดยต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติตนตามหลักการศาสนาอิสลามได้อย่างถูกต้อง (ฟาฏินา วงศ์เลขา, 2554ข) การพัฒนาผู้เรียนรู้แก่มุสลิมอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นคนเก่งคนดี สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างมีความสุขได้ และถ้าแต่หากมีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม คุณงามความดีตามหลักการของศาสนาอิสลามเพื่อให้ผู้เรียนรู้นำไปปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อมุสลิมทุกคน (ฟาฏินา วงศ์เลขา, 2557ก) การส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเพื่อมุ่งเน้นให้มีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามนับว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของการแก้ปัญหามุสลิมที่มีปัญหาด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีรูปแบบและขั้นตอนอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเทคนิควิธีการทางศาสนาอิสลามที่เรียกว่า “ฮัลเกาะฮ” มาเป็นแนวทางหลักในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ (Laeheem, 2013a) แนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนให้มุสลิมมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามได้เป็นอย่างดี คือการส่งเสริมให้มุสลิมมีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องสม่ำเสมอ (Laeheem, 2014) การขับเคลื่อนการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามโดยใช้กิจกรรมฮัลเกาะฮอย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดพลังของความเป็นพี่น้องในอิสลามในกลุ่มสมาชิกด้วยกัน

ซึ่งนอกจากผู้เรียนจะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามแล้วยังได้รับการพัฒนาความคิดเชิงวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การโต้แย้งเชิงวิชาการ การนำเสนอความคิดเห็น การตัดสินใจ การสื่อสารระหว่างกลุ่ม และที่สำคัญผู้เรียนได้รับการพัฒนาตนเองและการทำงานเพื่อสังคมและประสบความสำเร็จความสงบสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (ยาฮารี กาเซ็ง, 2558; มนุศัคดี โต๊ะเถื่อน, 2554) โดยในหลักการของศาสนาอิสลามได้ส่งเสริมให้มุสลิมมีการขัดเกลาจิตใจตนเองด้วยการปฏิบัติศาสนกิจและหลีกเลี่ยงการทำความชั่ว เพื่อแสดงความเคารพภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “แล้วพระองค์ทรงดลใจมันให้รู้ทางชั่วของมันและทางสำรวมของมัน แน่نونผู้ขัดเกลาชีวิตย่อมได้รับความสำเร็จ และแน่อนผู้หมกมุ่นมัน (ด้วยการกระทำชั่ว) ย่อมล้มเหลว” (อัซซัมซุ : 8-10) ดังนั้นผู้ที่ขัดเกลาจิตใจของตนเองด้วยเรียนรู้อิสลามแล้วนำไปปฏิบัติศาสนกิจเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์และการหลีกเลี่ยงจากการทำบาปย่อมได้รับการความโปรดปรานและได้รับการตอบแทนที่ดีจากพระองค์ ซึ่งผู้สูงอายุมุสลิมที่มีความต้องการเรียนรู้อิสลามเพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจนั้นย่อมเป็นบุคคลหนึ่งที่มีการขัดเกลาจิตใจด้วยการจงรักภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์และขัดเกลาจากความสกปรกต่างๆ อันนำไปสู่การความสำเร็จ ชัยชนะ และการได้รับผลตอบแทนที่ดีในวันโลกหน้า

1.3 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีวิธีการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกันคือมีการเรียนรู้ผ่านการบรรยายศาสนาที่มีสยิดและการเรียนรู้ผ่านต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดี โดยผู้สูงอายุได้มีโอกาสในการเรียนรู้และฟังบรรยายศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าร่วมเรียนรู้ตามผู้นำศาสนาของมัสยิด เนื่องจากมัสยิดเป็นสถานที่ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการและส่งเสริมการศึกษา ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัดใช้มัสยิดเป็นสถานที่ศึกษาและเผยแผ่ความรู้แก่บรรดาสาวก (ศอฮาบะฮ) รวมทั้งมัสยิดยังเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญอย่างยิ่งและกิจการด้านการศึกษาของมัสยิดไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด โดยเฉพาะการแสดงปาฐกถาธรรมทุกวันศุกร์ ซึ่งเป็นวันที่ผู้นำต้องแสดงธรรมแก่ผู้มาร่วมละหมาดวันศุกร์ประจำสัปดาห์ในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนา จิตสำนึก เรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมือง (อับดุลเลาะ หนู่มสุข, มปป.; มุลนิธเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสังคม, 2551) มัสยิดยังเป็นสถาบันที่มีบทบาทอย่างสูงยิ่งในฐานะสถาบันการศึกษาทุกระดับชั้นตั้งแต่ระดับเบื้องต้นหัดอ่านหัดเขียนจนกระทั่งระดับการศึกษาชั้นสูงตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เนื่องจากท่านศาสดามุฮัมมัดได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่งและการศึกษาเรียนรู้ในมัสยิด ดังที่ท่านกล่าวว่า “ไม่มีกลุ่มชนใดที่รวมตัวกันในบ้านใดๆของอัลลอฮ์ (มัสยิด) ทำการอ่านและศึกษาคัมภีร์ของอัลลอฮ์ นอกจากความสงบจะถูกประทานแก่พวกเขา ความเมตตาจะปกคลุมพวกเขา มาลาอิกะฮ์จะห้อมล้อมพวกเขา และอัลลอฮ์จะกล่าวถึงเขากับผู้ที่อยู่ ณ พระองค์ ” ดังนั้นถือเป็นหน้าที่ของผู้นำศาสนาที่จะต้องเข้าไปดูแลส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ ต้องส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนหลักการศาสนาอิสลาม การจัดอบรม และส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของชุมชนตามความเหมาะสม เช่น ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด โรงเรียนสอนศาสนาภาคฟิรฎูฮ์ยน์ และห้องสมุดประจำมัสยิด เป็นต้น

รวมทั้งผู้สูงอายุมีการเรียนรู้อิสลามโดยใช้วิธีการสังเกตดูจากแบบอย่างที่ดีของผู้นำศาสนาและนักวิชาการอิสลาม เพื่อนำสิ่งที่สังเกตเห็นไปปฏิบัติตามในการปฏิบัติศาสนกิจและเป็นแนวทางการดำเนินในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้นำศาสนา โดยเฉพาะตามแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด ดังคำกล่าวที่ว่าการศึกษาเรียนรู้โดยการสังเกตจากแบบอย่างที่ดีส่งผลสะท้อนให้เห็นวิธีการดำเนินชีวิตของผู้นำศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการดำเนินชีวิตที่เผยแผ่สู่อัลลอฮ์ ดังนั้นผู้นำศาสนาจึงจำเป็นต้องแสดงเป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียนรู้ รับผิดชอบปฏิบัติในสิ่งที่เป็ประโยชน์และมีความเสียสละ และห่างไกลจากสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ผู้เรียนรู้จำเป็นต้องดูแบบอย่างที่ดีจากผู้นำ ครอบครัว และญาติ ๆ ของเขา เพื่อเขาจะได้ปฏิบัติตามบทบัญญัติและวิถีชีวิตตามครรลองแห่งอิสลามได้อย่างถูกต้อง (ยุทนา เกื้อกุล, 2550) ซึ่งในหลักการอิสลามได้กล่าวว่าแบบอย่างที่ดีคือแบบอย่างอันดีงามของท่านศาสดามุฮัมมัด โดยมุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามแบบอย่างของท่าน ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสความว่า “จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ว่า หากพวกท่าน

รักอัลลอฮ์ก็จงปฏิบัติตามฉัน อัลลอฮ์ก็ทรงก็จะทรงรักพวกท่าน และจะทรงอภัยให้แก่พวกท่านซึ่งโทษทั้งหลายของพวกท่าน และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงอภัยโทษ ผู้เมตตาเสมอ” (อาละอิมรอน: 31) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นแบบอย่างตามแนวทางอิสลามที่สมบูรณ์ที่สุด และเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดสำหรับมุสลิมและมนุษยชาติโดยรวม ซึ่งแบบอย่างของท่านเหมาะสมกับทุกกาลสมัย เปรียบเสมือนดวงดาวดวงใหญ่ที่ส่องแสงนำทางให้แก่มนุษย์ ดังนั้นการเป็นแบบอย่างที่ดีและมีการปฏิบัติปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนต่อหน้าสาธารณชนในทุกด้านของการดำเนินชีวิต ซึ่งครอบคลุมในด้านพฤติกรรม อิริยาบถ การแสดงออก คุณธรรมจริยธรรม และสังคม เป็นต้น โดยผู้สูงอายุมุสลิมสามารถศึกษาและสังเกตการแสดงออกของแบบอย่างดังกล่าวผ่านการปฏิบัติของผู้นำศาสนา และนักวิชาการศาสนา ซึ่งประเพณีปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในสังคมปัจจุบัน อาจเป็นตัวอย่างที่สามารถเห็นและสัมผัสได้ และอาจเป็นตัวอย่างที่ฝังอยู่ในความคิด โดยผ่านการบอกเล่าและการเล่าประวัติ และภาพตัวอย่างที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจที่ส่งผลสะท้อนจากประวัติ เรื่องเล่า คำพูดและการกระทำ

1.4 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกันคือได้รับการส่งเสริมจากการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็กด้วยการเรียนรู้อัลกุรอานถือเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะอัลกุรอานคือธรรมนูญของชีวิตที่มุสลิมทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติ ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล) ที่กล่าวว่า “หากมนุษย์ต้องการเป็นสมาชิกของอัลลอฮ์ (ซ.บ) มนุษย์จำเป็นจะต้องอ่าน เรียนรู้ และศึกษาอัลกุรอาน” ทั้งนี้ก็เพราะเป็นหน้าที่ของมุสลิมผู้ที่มีความศรัทธาที่ต้องยึดมั่นและศรัทธาว่าอัลกุรอานเป็นคำรัสของอัลลอฮ์ เป็นคำสอนที่ถูกต้องและครอบคลุมในทุกด้าน และมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสอนของอัลกุรอาน ไม่ว่าคำสอนนั้นเกี่ยวข้องกับศาตราหรือที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ พยายามเป็นมิตรกับอัลกุรอานให้ใกล้ชิดที่สุดด้วยการอ่านอย่างสม่ำเสมอ พยายามให้เป็นกิจวัตรประจำวันและอ่านให้มากที่สุด เพื่อจะได้รับทางนำและผลบุญจากอัลลอฮ์ เพราะการอ่านอัลกุรอานเป็นการเชื่อมโยงมนุษย์กับอัลลอฮ์ (ซูฟอัม อุซมาน, 2550) ผู้นำศาสนามีส่วนสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้มีการศึกษา เรียนรู้และเข้าใจกับศาสนามากขึ้นด้วยการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีการเรียนรู้ศาสนาโดยการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็ก โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาการอ่านอัลกุรอานที่ทำให้ทักษะการอ่านอัลกุรอานของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นและทำให้ผู้สูงอายุเข้าใจความหมายในสิ่งที่อ่าน และที่สำคัญถือเป็นการรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้โอองการจากอัลลอฮ์ (ซ.บ) ซึ่งเป็นการรวมตัวเพื่อรำลึกถึงพระองค์ และพระองค์อัลลอฮ์ทรงยกย่องการรวมตัวดังกล่าวในแต่ละครั้ง ดังที่อัลลอฮ์ทรงแจ้งแก่บรรดาเหล่าอิกะฮ์ของพระองค์เกี่ยวกับความประเสริฐของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กเพื่อรำลึกถึงอัลลอฮ์ว่า “เจ้าจงดูบรรดาบ่าวของฉันที่พวกเขารวมตัวกันเพื่อรำลึกถึงฉัน” ดังนั้นการจัดการเรียนรู้กลุ่มเล็กเพื่อศึกษาอัลกุรอานทั้งการอ่านและการศึกษาความหมายของอัลกุรอานเพียงยังมีความประเสริฐเหมือนกับการรำลึกถึงอัลลอฮ์

1.5 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีปัจจัยผลักดันในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญเหมือนกันคือต้องการสวสวรรค์ของพระเจ้า ต้องการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน เนื่องจากสอดคล้องกับความต้องการและเป้าหมายที่สำคัญของผู้สูงอายุมุสลิม ความต้องการสวสวรรค์ของพระเจ้าและหลีกเลี่ยงจากนรก ซึ่งเป็นดินแดนแห่งสันติสุขที่อัลลอฮ์ได้จัดเตรียมไว้แก่บรรดาศรัทธาชนชายหญิงในโลกหน้า (อาคีเราะฮ์) ที่มีปฏิบัติศาสนกิจและทำความดีอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า “ข้าได้จัดเตรียม (สวรรค์) ไว้ให้กับบรรดาบ่าวของข้าที่ทำความดี ซึ่งสายตาของมนุษย์ไม่เคยเห็นมาก่อน หูของมนุษย์ก็ไม่เคยได้ยินมาก่อน ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้คนเช่นกัน หากท่านต้องการทราบข้อเท็จจริงก็จงอ่านอัลกุรอานอายะฮ์นี้เถิด ดังนั้นจึงไม่มีชีวิตใดรู้ถึงสิ่งที่ถูกซ่อนไว้ สำหรับเขาให้เป็นที่รื่นรมย์แก่สายตา เป็นการตอบแทนในสิ่งที่พวกเขาได้กระทำไว้” (อัซซุญอะดะฮ์ : 17) และดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวความว่า “ผู้ใดที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์และรอซูลของพระองค์ ดำรงการนมาซ และถือศีลอดในเดือนรอมฎอนแล้ว อัลลอฮ์ก็จะให้เขาได้เข้าสรวงสวรรค์อย่างแน่นอน ไม่ว่าเขาจะอพยพไปในหนทางของอัลลอฮ์หรือว่าจะปักหลักอาศัยอยู่ในถิ่นฐานเดิมที่เขาเกิดมาก็ตาม พวกเขาถามว่า โอ้ท่านรอซูลอัลลอฮ์ แล้วพวกเราจะไม่บอกสิ่งนั้นให้ผู้อื่นทราบหรือ? ท่านกล่าวว่า แท้จริงแล้วในสรวงสวรรค์นั้นมี

หนึ่งร้อยชั้น ซึ่งอัลลอฮ์ได้เตรียมไว้สำหรับผู้ที่อยู่ในหนทางของพระองค์ โดยระยะระหว่างสองชั้นนั้นห่างกันเหมือนท้องฟ้ากับแผ่นดิน และเมื่อพวกท่านจะขอ (สวรรค์) จากอัลลอฮ์ พวกท่านจงขอสวรรค์ชั้นอัล-ฟิรเดสเถิด เพราะมันคือสวรรค์ที่อยู่ตรงกลางที่สุด เป็นสวรรค์ชั้นสูงสุด เบื้องบนของมันคือบรรลัษ์ของพระเจ้าผู้ทรงกรุณา และจากที่นั่นเองที่แม่น้ำสายต่าง ๆ ของสวรรค์พุ่งกำเนิดออกมา” (ซุรียันูร จงรักศักดิ์, 2550) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอัลลอฮ์ได้ทรงสัญญากับมนุษย์และทรงให้กำลังใจกับมนุษย์ว่าหากมนุษย์เปี่ยมไปด้วยกับกระทำความดี การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักของศาสนาอิสลาม และที่สำคัญรู้จักการหาความรู้ด้วยการเรียนรู้อิสลามอย่างจริงจังแล้วแน่นอนว่าบุคคลนั้นจะเป็นบุคคลหนึ่งที่จะได้รับผลการตอบแทนด้วยสวนสวรรค์ของพระองค์

รวมทั้งผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลามเนื่องจากต้องการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์และเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน โดยการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตสู่สังขธรรมของพระองค์อัลลอฮ์และมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสไว้ในส่วนหนึ่งของซูเราะห์ฮัรเราะฮ์ 11 ความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์จะมีทรงเปลี่ยนแปลงสภาพของชนกลุ่มใดจนกว่าพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงสภาพของพวกเขาเอง” ซึ่งเป็นย่ำเตือนและกำชับให้มนุษย์ได้รับรู้ว่าอัลลอฮ์จะไม่ทรงช่วยเหลือและเปลี่ยนแปลงกลุ่มชนหนึ่งกลุ่มชนใดหรือบุคคลหนึ่งบุคคลใด นอกจากบุคคลนั้นจะเริ่มตนเปลี่ยนแปลงตนเอง ดังนั้นหากมนุษย์ไม่เริ่มต้นนับหนึ่งจากตัวเอง ไม่เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงตนเอง ไม่เริ่มต้นปรับปรุงตนเอง และไม่เริ่มต้นแสวงหาแนวทางและสังขธรรมที่ถูกต้องแล้ว บุคคลนั้นก็จะไม่ได้รับความช่วยเหลือใด ๆ จากอัลลอฮ์ ดังคำกล่าวที่ว่านอกจากศาสนาอิสลามสอนให้มุสลิมเป็นบ่าวผู้จงรักภักดีและเคารพบูชาต่อพระองค์อัลลอฮ์แล้วอิสลามยังได้สอนให้มุสลิมมีการดูแลเอาใจใส่ต่อตัวเองและให้สร้างความสุขทางใจด้วยการพัฒนาศักยภาพและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อร่วมกับการสร้างสังคมแวดล้อมที่ดีจากการเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่กันและกัน (อิบน์อุลฮัค, 2558) ดังนั้นมุสลิมที่ดีคือผู้ที่ทำตนเองให้ดีกว่าก่อนที่จะเป็นแบบให้แก่ผู้อื่นหรือสอนผู้อื่น เขาต้องคอยสำรวจตัวเองในแง่ต่างๆของตนอยู่เสมอ โดยไม่ปล่อยให้ตัวเองถูกพรองและต้องพยายามทำให้สมบูรณ์ที่สุด

1.6 ผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสองพื้นที่ต่างมีปัจจัยดึงดูดในการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญคือ ผู้ดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือ และสถานที่เรียนรู้มีความเหมาะสมและหลากหลาย โดยผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลามเพราะผู้ดำเนินการเป็นที่ยอมรับนับถือและได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดีที่มีศีลธรรม มีองค์ความรู้ด้านศาสนา มีความสามารถในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สามารถแนะนำสั่งสอนมุสลิมให้ดำเนินตามวิถีของอิสลาม สามารถตอบสนองความต้องการของมุสลิม และสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังผลการศึกษาที่พบว่าผู้นำศาสนาและคณะกรรมการประจำมัสยิดมักเป็นบุคคลที่สืบทอดให้การยอมรับนับถือนั้นต้องมีบทบาทหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือการส่งเสริมให้มุสลิมมีการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันได้อย่างถูกต้อง และควรมีการกระตุ้นเตือนและปลูกฝังมุสลิมให้ยึดมั่นในเอกภาพของอัลลอฮ์อย่างแท้จริง (ดลมนรรัตน์ บากา, 2550) โต๊ะอิหม่ามเป็นบุคคลที่มุสลิมในชุมชนให้การยกย่องนับถือว่ามีศีลธรรมหมั่นทำความดี มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมทางอิสลาม และมีหน้าที่รับผิดชอบในกิจการศาสนา เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชาติทั้งโลกนี้และโลกหน้า (เจ๊ะมุฮัมมัดสิน เจ๊ะอูมา, 2545) และชุมชนต้องให้ความสำคัญเคารพนับถือแก่โต๊ะอิหม่าม ดังหะดีษของท่านศาสดามุฮัมมัดที่กล่าวความว่า “ ผู้ใดเชื่อฟังต่อข้า (เราะฮ์ลุล) แท้จริงผู้นั้นได้เชื่อฟังต่ออัลลอฮ์ และผู้ใดทรยศต่อข้า แท้จริงผู้นั้นได้ทรยศต่ออัลลอฮ์เช่นกัน และผู้ใดเชื่อฟังต่อผู้นำของข้า แท้จริงผู้นั้นได้เชื่อฟังต่อข้า และผู้ใดทรยศต่อผู้นำของข้า แท้จริงผู้นั้นได้ทรยศต่อข้า ” (รายงานโดยอัลบุคอรีย) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้นำศาสนาเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องนับถือที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีต่าง ๆ และส่งเสริมให้มุสลิมประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันโดยยึดหลักคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเรียนรู้อิสลามเพราะสถานที่เรียนรู้มีความเหมาะสมและหลากหลาย เนื่องจากว่าสถานที่ที่ใช้ในการเรียนรู้อิสลามมีความสำคัญกับผู้นับถือเป็นอย่างมาก ถ้าสถานที่ที่ใช้ในการเรียนรู้อิสลามอยู่ห่างไกลก็เกิดความยากลำบากและไม่สะดวกในการเดินทางไกลสำหรับผู้สูงอายุมุสลิม ดังนั้นสถานที่แรก

ที่มีความเหมาะสมที่สุดในการจัดการเรียนรู้อิสลามคือมัสยิด เพราะมัสยิดเป็นสถานที่หนึ่งที่ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสถานที่ที่ทุกคนต่างให้ความสำคัญในการประกอบศาสนกิจ เช่น การละหมาด การซิกรุลลอฮ์ การอ่านอัลกุรอาน การอบรมศาสนา อบรมวิชาชีพ และการเรียนการสอนหลักการของศาสนา เป็นต้น ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวไว้ความว่า “ไม่ว่าหมู่คณะใดที่อยู่ใกล้มัสยิดพวกเขาอ่านพระคัมภีร์ของอัลลอฮ์ ศึกษาหาความรู้อัลกุรอาน ความสงบจะบังเกิดแก่พวกเขา ความเมตตาจะมีมายังพวกเขา และบรรดาลาอิกะฮ์ต่างห้อมล้อมขอพรให้พวกเขาด้วย อีกทั้งอัลลอฮ์ยังทรงนำความดีนี้ไปบอกแก่ข้าทาส ณ พระองค์ด้วย” (บันทึกโดยมุสลิม) ดังคำกล่าวที่ว่ามัสยิดมิใช่เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจแต่เพียงอย่างเดียวแต่จะต้องเป็นสถานที่เอนกประสงค์ที่สามารถดำเนินกิจกรรมทุกอย่างที่มีเป้าหมายชัดเจนเพื่ออัลลอฮ์ เพื่อความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์และเพื่อเชิดชูศาสนาของอัลลอฮ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนให้มีการเรียนรู้อิสลามและจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักจริยธรรมอิสลามแก่มุสลิมในมัสยิดเป็นสิ่งที่ผู้นำศาสนาควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง (ดลมนรจน บากา, 2550) การสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ในมัสยิดสามารถส่งเสริมและกระตุ้นให้มุสลิมหันมาสนใจและให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้อิสลามได้ ดังเช่นในประวัติศาสตร์อิสลามสมัยท่านศาสดามุฮัมมัดได้ทรงทำเป็นแบบอย่างในมัสยิดเป็นสถานที่แห่งการเรียนรู้อิสลาม (สมศักดิ์ มุหะหมัด, มปป.) ดังนั้นปัจจัยหนึ่งที่จะสามารถดึงดูดให้ผู้คนได้หันมาสนใจต่อการเรียนรู้อิสลามคือสถานที่เรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งมัสยิด ซึ่งเป็นสถานที่ในการรวมจิตวิญญาณของมุสลิมในชุมชน

2. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติการและกลุ่มเป้าหมายคือ “โปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม” ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ในการขัดเกลาจิตใจเพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิตตามวิถีอิสลามที่สมบูรณ์แบบยั่งยืน และเป็นแนวทางในการปลูกฝังจิตสำนึกและกระตุ้นให้ผู้นำมุสลิมเห็นความสำคัญหรือมีความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม รวมทั้งต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและอาศัยความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานทุกระดับ ดังคำกล่าวที่ว่า การส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมควรใช้วิธีการที่หลากหลายและดำเนินการอย่างเป็นระบบ รวมถึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2549) แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ควรให้ผู้เข้าร่วมได้รับการอบรมแนวทางที่ถูกต้อง มีวิธีการสอนเชิงสร้างสรรค์ มีการประพาดตนเป็นแบบอย่างที่ดี และที่สำคัญควรมีการสอนศาสนา การฝึกอบรมระเบียบวินัย และจัดโครงการอบรมเป็นพิเศษ (คณะกรรมการการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม วุฒิสภา, 2546) นอกจากนี้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวยังเน้นกระบวนการขัดเกลาจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และจิตวิญญาณทางศาสนาอิสลามมาเป็นแนวทางหลักในการดำเนินการ ดังทฤษฎีที่อธิบายว่าการกระทำผิดของบุคคลนั้นเป็นผลมาจากที่ตัวเชื่อมระหว่างบุคคลและสังคมอ่อนตัวลงหรือแตกหักไป ดังนั้นจึงควรใช้ตัวเชื่อมด้านความรู้สึกร่วมกัน การทบทวนและความเชื่อถือมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเป็นความรู้สึกร่วมกันหรือความรู้สึกร่วมกันที่ดี เป็นความรู้สึกร่วมกันตามความเชื่อที่มีต่อความถูกต้องทางจริยธรรมของกฎเกณฑ์ กฎระเบียบ และบรรทัดฐานของสังคม (Hirschi, 1982)

รวมทั้งแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวยังเน้นวิธีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการทำงานเป็นทีม ซึ่งเป็นการร่วมกันทำงานของสมาชิกที่มีเป้าหมายเดียวกัน ให้การยอมรับร่วมกัน มีการวางแผนการทำงานร่วมกัน และนับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน และประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กลุ่มสมาชิกกำหนดไว้ ดังคำกล่าวที่ว่าการทำงานหรือการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของกลุ่มบุคคลที่มีเป้าหมายร่วมกันภายใต้การดูแลควบคุมของผู้นำคนเดียวกัน และมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบอย่างชัดเจน ถือว่าเป็นเทคนิคการทำงานอย่างหนึ่งที่มีโอกาสสูงมากที่จะประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย (วิภาพร มาพบสุข, 2543; ปริญญ์ ต้นสกุล, 2547) และการทำงานเป็นกลุ่มถือว่าการแรงจูงใจในการทำงานของสมาชิกและเป็นการช่วยพัฒนากระบวนการทำงานให้บรรลุตามเป้าหมาย (DeLamater & Myers, 2007) การเปิดโอกาสให้

บุคคลมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ความกระตือรือร้น ความตั้งใจจริงใจสามารถผลักดันให้เป้าหมายบรรลุผลสำเร็จตามที่ตั้งไว้ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547; ถวิลวดี บุรีกุล, 2551) ซึ่งการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นวิธีการหนึ่งที่ต้องพิจารณานำมาใช้ในการส่งเสริมให้มุสลิมมีพฤติกรรมที่สอดคล้องตามวิถีอิสลาม ซึ่งเป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบและอาศัยความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ดังคำกล่าวที่ว่าหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต้องมีการบูรณาการกัน ประสานความร่วมมือกัน และร่วมกันดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมและดูแลพฤติกรรมของมุสลิมให้สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน รวมทั้งต้องมีการปลูกฝังจิตสำนึกและสร้างความตระหนักให้ผู้นำมุสลิมได้เห็นความสำคัญของการส่งเสริมการเรียนรู้ให้มุสลิมมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามต่อไป (Laeheem, 2012; Laeheem, 2013a) และกิจกรรมกลุ่มศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อรวมตัวกันศึกษาเรียนรู้และขัดเกลาจิตใจของตนเอง รู้ถึงวิธีการและรูปแบบของการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามที่กำหนดเป็นเป้าหมายไว้ และขัดเกลาและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการเรียกร้องเชิญชวน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (อบูอับานะห์, มปป.; อัลบุนยาน, มปป.)

นอกจากนี้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามดังกล่าวเป็นการบริหารจัดการและดำเนินการที่เน้นกระบวนการขัดเกลาอิสลามเป็นหลัก ซึ่งเป็นการขัดเกลาจิตใจและปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม ผสมผสานกับกระบวนการตักเตือน ชักชวน และทำเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จนทำให้เกิดการเรียนรู้และซึมซับลักษณะพฤติกรรมตามวิถีอิสลามมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญกับการปฏิบัติศาสนกิจ มีจิตอาสา และมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม ดังผลการศึกษาที่พบว่า แนวทางในการดูแลมุสลิมให้อยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามนั้นหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต้องมีการบูรณาการกัน ประสานความร่วมมือกัน และร่วมกันดำเนินงาน โดยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกกระบวนการ เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มและการได้รับความร่วมมือจากกลุ่ม อันส่งผลทำให้การดูแลมุสลิมให้อยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และประสบความสำเร็จ และที่สำคัญต้องมีการปลูกฝังจิตสำนึกและกระตุ้นให้ผู้นำมุสลิมเห็นความสำคัญหรือมีความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในการดูแลมุสลิม โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การให้ความรู้ การจัดการเรียนการสอน การฝึกอบรม การตักเตือน การเชิญชวน การให้คำปรึกษา และการฝึกปฏิบัติ เป็นต้น (Laeheem, 2013c) แนวทางในการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และส่งเสริมให้มีพฤติกรรมที่ดีตามหลักการศาสนาอิสลามคือการนำหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับศาสนาอิสลามมาประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นกระบวนการจัดกิจกรรมกลุ่มศึกษาหรือที่เรียกว่า “อัลเกาะฮ์” (เกษตรชัย และหิม และอุทิศ สังขรัตน์, 2556) และแนวทางการแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลามของมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ การดำเนินการโดยใช้ “โปรแกรมการปรับพฤติกรรมวิทยปัญญา (Al-Hikmah)” ซึ่งมี 6 กิจกรรมหลักคือ กิจกรรมการทำความรู้จัก (At-Ta'aruf) กิจกรรมการสร้างความรู้รอบรู้ (Al-Ilmu) กิจกรรมการตรวจสอบตนเอง (Al-Muhasabah) กิจกรรมการฟื้นฟูและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (At-Tajdid) กิจกรรมการขัดเกลาจิตใจ (At-Ta'dib) และกิจกรรมการป้องกัน (Al-Wadah) โดยกิจกรรมกิจกรรมการสร้างความรู้รอบรู้ (Al-Ilmu) เป็นกิจกรรมที่เน้นให้ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีการศึกษาหาความรู้และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมที่มุสลิมต้องปฏิบัติตามและต้องละเว้นการปฏิบัติ ผลดีและประโยชน์ของพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม และผลกระทบและโทษของพฤติกรรมที่ขัดกับวิถีอิสลาม ซึ่งนับว่าเป็นการให้ความรู้เบื้องต้นเพื่อเป็นการปลูกฝังแนวคิดและปรับทัศนคติที่ถูกต้อง และสร้างความพร้อมทั้งกายและจิตใจสำหรับการเปลี่ยนแปลงให้เป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลามต่อไป เนื่องจากการศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติศาสนกิจ และหลักคุณธรรมจริยธรรมมุสลิม เพื่อเป็นแนวทางสำหรับนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม และนำไปใช้ปฏิบัติ

ศาสนกิจให้ถูกต้องตามบทบัญญัติศาสนา ซึ่งความจำเป็นที่ต้องหาความรู้ไม่แตกต่างจากความจำเป็นของการละหมาด การถือศีลอด และบทบัญญัติอื่นๆที่จำเป็นต้องปฏิบัติ และการใช้พลังแห่งสติปัญญาเพื่อการศึกษาหาความรู้สำหรับการดำรงชีวิตนับว่าเป็นสิ่งที่ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญ เพราะถือว่าการศึกษาหาความรู้เป็นรากฐานอันสำคัญของสังคมที่มีอารยธรรมที่งดงามและเป็นสังคมที่มีชีวิต เพื่อสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งการศรัทธาและการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนา โดยผู้ศึกษาต้องมีความบริสุทธิ์ใจ ความยำเกรง ความรอบรู้ ความสุภาพ และมีความตระหนักว่าจะถูกสอบสวนและมีผลตอบแทนในโลกนี้และโลกหน้า (เกษตรชัย และหิเม, 2560)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้อุคคลและองค์กรทางศาสนาอิสลามสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ โดยมุ่งเน้นการปลูกฝังจิตสำนึก การจัดอบรมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง การอบรมให้ความรู้ด้านศาสนา การจัดกิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

3. จากการทดลองปฏิบัติการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมโดยใช้โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามพบว่าผู้สูงอายุมุสลิมในพื้นที่ตำบลเขาตูมและตำบลยะรังทั้งกลุ่มเพศชายและกลุ่มเพศหญิงต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามก่อนเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามทั้ง 3 ด้านคือ การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานที่ไม่แตกต่างกัน แต่หลังจากการทดลองปฏิบัติการด้วยโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 4 กลุ่มมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามทั้งด้านการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลาน สูงกว่าก่อนการทดลองปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยผู้สูงอายุมุสลิมทั้ง 4 กลุ่มต่างมีผลการประเมินการเรียนรู้อิสลามหลังการทดลองปฏิบัติการทั้ง 3 ด้านที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่างแสดงให้เห็นว่าหลังจากผู้สูงอายุมุสลิมทั้งสี่กลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแล้วทำให้พฤติกรรมตามวิถีอิสลาม การอบรมสั่งสอนแก่บุตรหลาน และการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือผู้สูงอายุมุสลิมต่างมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามเพิ่มสูงขึ้น เช่น การละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิดทั้ง 5 เวลา (ญามาอะฮฺ) การละหมาดภาคสมัครใจ (สุนัต) ทั้งการละหมาดสุนัตรออาติบ ละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสยิด และละหมาดสุนัตดุอา การอ่านอัลกุรอาน การศึกษาความหมาย และทำความเข้าใจอรรถาธิบายอัลกุรอาน การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) โดยเฉพาะทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี รวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ การบริจาคทานและจ่ายซะกาตอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง และการเตรียมความพร้อมด้านทรัพย์สินสู่การประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย นอกจากนี้ผู้สูงอายุมุสลิมยังมีการนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ไปอบรมสั่งสอนบุตรหลานเพิ่มสูงขึ้น โดยการสอนและชักชวนให้บุตรหลานไปละหมาดร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีสยิด (ญามาอะฮฺ) การสอนให้บุตรหลานอ่านอัลกุรอานและฝึกท่องจำอัลกุรอาน การสอนและฝึกให้บุตรหลานถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต) โดยเฉพาะทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี รวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ การสอนและเน้นย้ำให้บุตรหลานรักการบริจาคทานและหมั่นบริจาคเป็นประจำ และการสอนย้ำและเน้นให้บุตรหลานรู้จักการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ รู้จักพระนามของอัลลอฮ์ การขอดุอาฮ์ และกล่าวซิกรุลลอฮ์อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งผู้สูงอายุมุสลิมต่างมีการนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ไปประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานเพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน ซึ่งนอกจากการมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีการนำแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นแนวทางหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน การอ่านอัลกุรนาบารียะห์ การขอดุอาฮ์ และกล่าวซิกรุลลอฮ์ และการแสดงมรรยาทที่งดงามแก่บุคคลในครอบครัวและเพื่อนบ้าน

ผลจากการศึกษาดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการใช้โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามสามารถส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม มีการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และเป็น

แบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานได้จริง ทั้งนี้เป็นเพราะว่าโปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะห์ดังกล่าวเป็นโปรแกรมที่มีการดำเนินกิจกรรมที่เน้นกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม ได้มีโอกาสในการปรับทัศนคติทางบวก และในที่สุดมีการแสดงพฤติกรรมตามวิถีอิสลามตามที่ตนได้รับรู้และมีทัศนคติที่ดี รวมทั้งยังสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานต่อไปอีกด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า การให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องโดยการอบรมกล่อมเกลา การขัดเกลาให้มีการยึดเหนี่ยวจิตใจ และเน้นให้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในทางที่ดีเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการทางศาสนามาใช้ประยุกต์ใช้ในการดำเนินการของกิจกรรมดังกล่าว (อิบราฮีม ฌรณรงค์รักษาเขต, 2546; มัสลัน มาหะมะ, 2552; Laeheem & Madreah, 2014) กระบวนการในการดำเนินการกิจกรรมฮัลเกาะห์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม พฤติกรรมที่พึงประสงค์ และพฤติกรรมตามความคาดหวังของสังคมมุสลิม โดยการให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ความเข้าใจ การเสริมสร้างทัศนคติที่ดี และการฝึกปฏิบัติศาสนกิจอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมฮัลเกาะห์สามารถนำสาระเนื้อหาที่กำหนดไว้ในกิจกรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนไปในทางที่ดีและที่พึงประสงค์ (Laeheem, 2013a; Laeheem, 2013b) การดำเนินกิจกรรมที่เน้นการสร้างทัศนคติและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนามีผลต่อการปรับตัวทางสังคม การปรับเปลี่ยนนิสัยและบุคลิกภาพ และมีการปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์และตามบรรทัดฐานทางสังคม (ภักคินี แยกพงศ์, 2548; มนุสศักดิ์ โต๊ะเถื่อน, 2554) และกิจกรรมที่ให้ผู้เข้าร่วมได้มีความรู้เกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามและมีทัศนคติที่ดีสามารถช่วยป้องกันไม่ให้ผู้สูงอายุมุสลิมหลงไปกับสภาพแวดล้อมและกระแสสังคม จนทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลามตามที่ได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนา มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด และมีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตามที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ (ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหิม, 2548; Laeheem, 2013a)

นอกจากนี้ในการดำเนินกิจกรรมฮัลเกาะห์ดังกล่าวยังให้ความสำคัญกับการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน สร้างความคุ้นเคยต่อกัน สร้างความไว้วางใจ ปรับเปลี่ยนทัศนคติ และชี้แจงให้ผู้สูงอายุมุสลิมได้เห็นคุณค่าและประโยชน์ในสิ่งที่จะได้รับการร่วมทำกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวว่าการสร้างความคุ้นเคยมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความรู้สึกรู้สึกความเป็นพี่น้องในอิสลาม ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเข้าใจมีความรู้สึกรู้ว่ามีบุคคลให้ความสนใจ ให้ความรัก ให้ความห่วงใย และพร้อมที่จะมีความรู้ความเข้าใจที่ดีที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำเนินกิจกรรมเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาทางพฤติกรรมของมุสลิมสู่การใช้ชีวิตร่วมกันอย่างผาสุกบนโลกนี้และโลกหน้า นับว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิจกรรมดังกล่าวประสบความสำเร็จ (Laeheem, 2013b; Laeheem, 2013c) การส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมมีการศึกษาหาความรู้สำหรับการดำรงชีวิตนับว่าเป็นสิ่งที่ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อการมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามต้องศึกษาหาความรู้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ความยำเกรง และหวังผลตอบแทนในโลกนี้และโลกหน้า เพราะการศึกษาหาความรู้เป็นรากฐานอันสำคัญของการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งในด้านการศรัทธาและการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนา (ฟาฏินา วงศ์เลขา, 2554; มุมีนะห์ บูงอตาหยง, 2552) และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นภารกิจของผู้ศรัทธาที่ดำเนินการเพื่ออัลลอฮ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่การเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์จะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทั้งในด้านหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักการคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม ซึ่งถูกละเลยมาโดยตลอดให้กลับมาใหม่ทั้งเรื่ององค์ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักศาสนา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่สัจธรรมที่ถูกต้องและสอดคล้องกับวิถีอิสลาม (Usman, 2007; Karee, 2012)

รวมทั้งกิจกรรมดังกล่าวยังส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมได้รับการส่งเสริมให้เรียนรู้คุณค่าและกฎเกณฑ์ตามหลักการศาสนาอิสลาม โดยเน้นการแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวิถีอิสลามและบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเป็นการเรียนรู้บทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ กฎเกณฑ์ที่ต้องประพฤติปฏิบัติ และทักษะที่จำเป็นในการชีวิตในสังคม ดังคำกล่าวที่ว่า การขัดเกลาจิตใจเป็นกระบวนการที่ใช้สำหรับการเรียนรู้ ยอมรับค่านิยม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ และระเบียบแบบแผน เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติและให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเองตามบทบาทต่าง ๆ ที่สังคมต้องการ (Theodorson & Theodorson, 1990; Popenoe 1993) กระบวนการขัดเกลาจิตใจมีประโยชน์ต่อการกำหนดแบบแผนพฤติกรรม แนวทางการประพฤติปฏิบัติ สร้างแรงบันดาลใจ อุทิศการณ ทัศนคติ ความเชื่อ แก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกในสังคมมีความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและแสดงบทบาทที่เหมาะสมตามกาลเทศะและโอกาสต่างๆ (Cohen & Orbuch, 1990) ระบบการให้ความรู้ความเข้าใจและการศึกษาเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยการอบรม ขัดเกลา และบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณของการเป็นมุสลิมที่มีความศรัทธาอย่างแน่วแน่ เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นมุสลิมที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย เป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ และปลอดภัยทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (อิบราฮีม ญรณร์รักษาเขต, 2546; มัสลัน มาหะมะ, 2552) การปลูกฝังและส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวิถีอิสลามโดยการให้ความรู้ความเข้าใจและสร้างทัศนคติที่ดีที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม นับว่าเป็นการสร้างแรงจูงใจที่ดีที่สามารถกระตุ้นและสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น (ภักคินี แวกพงศ์, 2548; มนุสศักดิ์ โต๊ะเถื่อน, 2554) และการส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวิถีอิสลามโดยการอบรมบ่มนิสัยให้ได้เข้าใจเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามที่ถูกต้อง นับว่าเป็นการสร้างแรงผลักดันให้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรมประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดมากยิ่งขึ้น (มูมิน๊ะห์ บูงอตาหยง, 2552)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมุสลิมที่เข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามสามารถทำให้ผู้สูงอายุมุสลิมมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม มีการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลานได้

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

3.1.1 ข้อเสนอแนะระดับครอบครัว

1) ควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมอัลเกาะฮ์ในครั้งนี้เป็นแกนนำในการดำเนินการกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว และควรส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์ดังกล่าว เพื่อเน้นการขัดเกลาและเพิ่มทักษะในการปฏิบัติศาสนกิจของสมาชิกในครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น

2) ควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้อิสลามผ่านโซเชียลมีเดียในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสม เพราะเป็นวิธีการที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ทุกที่ทุกเวลา และสะดวก และสามารถแก้ปัญหาภาวะการซึมเศร้าของผู้สูงอายุ หากได้รับชมหรือมีเสียงกระตุ้นทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเบิกบานและใช้เวลาที่เหลืออย่างคุ้มค่ามากขึ้น

3) ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเดินทางไปเรียนรู้อิสลามนอกสถานที่ตามงานบรรยายธรรมทางศาสนาที่องค์กรต่างๆได้จัด เพื่อเป็นการพบปะและแลกเปลี่ยนบรรยากาศในการผ่อนคลาย

- 4) ควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ได้พัฒนาเป็นแม่พิมพ์แห่งสังคมเพื่อขับเคลื่อนองค์ความรู้อิสลามให้กับสมาชิกในครอบครัว ภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรรัฐหรือองค์กรทางสังคม
- 5) ควรมีการส่งเสริมการอ่านหนังสือศาสนาแก่ผู้สูงอายุได้ฟังเป็นประจำโดยลูกหลานหรืออาสาสมัคร เนื่องจากผู้สูงอายุไม่สามารถอ่านหนังสือเองได้
- 6) ควรให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ เนื่องจากเป็นวัยเปลี่ยนผ่านที่ต้องการคนเอาใจใส่ และในครอบครัวต้องมีการนัดพบและส่งเสริมการตักเตือนซึ่งกันและกันสัปดาห์ละครั้ง

3.1.2 ข้อเสนอแนะระดับชุมชน

- 1) ควรส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางในการดำเนินการกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่กลุ่มผู้สูงอายุ
- 2) ควรมีการบริหารจัดการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้และศูนย์การศึกษาทางศาสนาอิสลามที่จริงจังมากกว่าเดิม เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการจัดการดูแลให้ผู้สูงอายุอยู่ในหลักการของศาสนาอิสลาม การฝึกอบรมด้านอาชีพ และการสร้างอาชีพ
- 3) ผู้นำชุมชนควรตรวจสอบข้อมูลของผู้สูงอายุในชุมชนว่ามีจำนวนเท่าใด เพื่อใช้ในการเตรียมการดำเนินการจัดการเรียนรู้อิสลามสำหรับผู้สูงอายุเป็นการเฉพาะ โดยมีการแผนงานการพัฒนาการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง และควรมีการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาว
- 4) กำหนดผู้ใหญ่บ้านต้องทำงานร่วมกับอิหม่ามมัสยิดในการพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุอย่างจริงจัง โดยจัดกิจกรรมทั้งบรรยายธรรมและการพัฒนาชุมชนควบคู่กันไป เช่น การเรียนตักฟิรอัลกุรอาน หะดิษ การประกอบศาสนกิจ การขัดเกลาจิตใจ และอื่นๆ โดยเลือกผู้สอนที่มีทักษะและความสามารถที่จะเข้าถึงความรู้สึของผู้สูงอายุได้
- 5) ผู้นำชุมชนควรนำหลักคำสอนของอิสลามมาใช้ในการบริหารชุมชนและจัดการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้อิสลามสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งควรมีกิจกรรมเฉพาะเพื่อพัฒนาศักยภาพในการดำเนินชีวิตตามแบบอิสลามสำหรับผู้สูงอายุ
- 6) ควรมีกิจกรรมการพบปะระหว่างผู้สูงอายุในชุมชนทุกสัปดาห์ โดยใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อพูดคุยปัญหา ถามสารทุกข์สุขดิบ และทำกิจกรรมที่สร้างสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุในชุมชน โดยใช้มัสยิดเป็นสถานที่พบปะหรือปรับเปลี่ยนไปตามบ้านของผู้สูงอายุแต่ละคน
- 7) ควรส่งเสริมให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุ โดยสนับสนุนให้คณะกรรมการมัสยิดมีบทบาทมากขึ้นในการส่งเสริมกิจการมัสยิดให้มีประสิทธิภาพ
- 8) ควรมีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในชุมชนอย่างจริงจังพร้อมกับแผนพัฒนาผู้สูงอายุในด้านการเรียนรู้อิสลามอย่างเหมาะสมควบคู่กับกิจกรรมอื่น ๆ และผู้นำศาสนาต้องมีแผนของมัสยิดในการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มผู้สูงอายุตามวิถีอิสลาม

3.1.3 ข้อเสนอแนะระดับหน่วยงานและองค์กร

- 1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเพิ่มแผนการพัฒนาและส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิม โดยต้องส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามในรูปแบบที่หลากหลายและสามารถเข้าถึงในทุกระดับชั้น ซึ่งต้องมีการจัดเวทีประชาคมและให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุให้มากกว่าเดิม
- 2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุทั้งการเรียนรู้อิสลาม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาอาชีพ และการจัดกลุ่มต่าง ๆ โดยกำหนดไว้ในข้อบัญญัติของแต่ละ

หน่วยงานทั้ง อบต. เทศบาล อบจ. และ ศอบต. โดยให้แต่ละชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมพร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณอย่างเพียงพอ

3) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดให้มีงานพบปะผู้สูงอายุมุสลิมในแต่ละจังหวัด โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยตนเองทุกกระบวนการเป็นประจำทุกปี และควรมีกิจกรรมอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น การบรรยายธรรม การอบรมสัมมนา และการถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่คนรุ่นใหม่ เป็นต้น

4) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดตั้งกองทุนการเรียนรู้อิสลามสำหรับผู้สูงอายุในระดับจังหวัด ขยายแดนได้ เพื่อเป็นกลไกหนุนเสริมกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มนี้ให้มีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

5) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้อิสลามประจำมัสยิด โดยที่มีความพร้อมทั้งแหล่งเรียนรู้ ผู้ให้การเรียนรู้ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนรู้ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความต้องการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุในระดับหมู่บ้าน

6) หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนงบประมาณเกี่ยวกับการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุทุกกิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการ และควรหาวิธีการให้ผู้สูงอายุมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนเองอย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีให้แก่ลูกหลานและเยาวชนในชุมชน และจัดให้มีฮาลาเกาะฮพบปะผู้สูงอายุในรูปแบบประชุมระดมสมองหรือศึกษาดูงานสำหรับผู้สูงอายุทุกปี

7) หน่วยงานของรัฐควรส่งเสริมสนับสนุนปัจจัยพื้นฐาน งบประมาณ สถานที่เพื่อดำเนินกิจกรรม และกำหนดหรือสร้างระบบโครงสร้างผู้สูงอายุที่สามารถเชื่อมกับระบบของรัฐได้ และต้องจัดทำแผนพัฒนาผู้สูงอายุครบวงจรและเป็นไปตามวิถีอิสลามที่ถูกต้อง และต้องจัดแผนอบรมผู้นำกลุ่มและพัฒนาผู้นำกลุ่มใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยต้องส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในตำบลอย่างจริงจัง

8) หน่วยงานภาครัฐจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ของผู้สูงอายุอิสลามอย่างเหมาะสม โดยให้ผู้สูงอายุเข้ากิจกรรมการเรียนรู้อิสลามควบคู่กับกิจกรรมอื่นๆ ใน 1 วัน คือภาคเช้ากิจกรรมเรียนรู้อิสลาม ภาคบ่ายกิจกรรมตรวจสุขภาพหรือพัฒนาอบรมอาชีพที่เหมาะสม ส่วน อบจ. ศอบต. อาจเป็นการจัดกิจกรรมในภาคใหญ่ด้วยการส่งเสริมงบประมาณให้ชุมชนแต่ละแห่งดำเนินงานเองได้ง่ายและเหมาะสมที่สุด

3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่มุสลิมทุกช่วงวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุมุสลิมและเยาวชนมุสลิมในกรอบประเด็นอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคมต่อไป เช่น 1) การขยายผลใช้โปรแกรมกิจกรรมฮัลเกาะฮเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามไปยังผู้สูงอายุมุสลิมและเยาวชนมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ 2) บทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม 3) การพัฒนากลุ่มผู้นำ (มูร้อบีย) ในการขับเคลื่อนกิจกรรมฮัลเกาะฮเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมและเยาวชนมุสลิม 4) การพัฒนาศูนย์การส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามประจำหมู่บ้านหรือประจำตำบล 5) บทบาทขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนกิจกรรมฮัลเกาะฮเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามแก่ผู้สูงอายุมุสลิมและเยาวชนมุสลิม 6) การพัฒนาสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็งและควบคุมดูแลบุตรหลานให้อยู่ภายในกรอบของหลักการศาสนาอิสลาม 7) การส่งเสริมให้เยาวชนได้รับการศึกษาด้านศาสนาอิสลามตั้งแต่เยาว์วัยอย่างต่อเนื่องโดยการพัฒนาระบบการศึกษาของศูนย์อบรมจริยธรรมอิสลามประจำมัสยิดให้มีมาตรฐานและคุณภาพ และ 8) การส่งเสริมให้เยาวชนได้มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยปลูกฝังจิตสำนึกของเยาวชน พัฒนาจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และสังคมตามแนวทางอิสลาม เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการดำเนินการวิจัยที่มีความต่อเนื่องกับการวิจัยในครั้งนี้อยู่และสามารถขับเคลื่อนการส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามและแก้ไขปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการอิสลามของเยาวชนได้อย่างครบวงจร

บรรณานุกรม

- กรมสุขภาพจิต. (2555). *คู่มือการดูแลผู้ป่วยสมองเสื่อมสำหรับเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล*. กรุงเทพฯ : กรมสุขภาพจิต กรมการแพทย์กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- กรรณภา ไชยประสิทธิ์ วรณิ จันทรสว่าง และผจงศิลป์ เพ็งมาก. (2548). ความรู้และการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอิสลามกับพฤติกรรมทางเพศของวัยรุ่นมุสลิมระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย: จังหวัดนราธิวาส. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 11 (พิเศษ), 71–80.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). *กรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา.
- กลวรรณ สุขมี สมชาย เทพแสง และปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2559). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดเขตพัฒนาพิเศษเฉพาะกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารบริหารการศึกษา มศว.*, 13(25), 85–93.
- กาญจนา ไชยพันธุ์. (2549). *กระบวนการกลุ่ม*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2549). *แก้ไข-ป้องกันการใช้ความรุนแรงของผู้เรียน* (ออนไลน์). มีที่ www.kriengsak.com/index.php?components=content&id_content_category_main=23&id_content_topic_main=53&id_content_management_main=908. สืบค้นเมื่อ: 11 มกราคม 2552.
- เกษตรชัย และหิมา และดลมนรรัตน์ บากา. (2553). การศึกษาวิถีชีวิตของเยาวชนไทยมุสลิมเพื่อเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 16(6), 973-988.
- เกษตรชัย และหิมา และดลมนรรัตน์ บากา. (2555). การศึกษาพฤติกรรมรุนแรงของเยาวชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 52(1), 159-187.
- เกษตรชัย และหิมา และอุทิศ สังขรัตน์. (2556). *แนวทางการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมรังแกของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลาโดยใช้กิจกรรมกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะห์)*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เกษตรชัย และหิมา. (2560). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องตามวิถีอิสลามของเยาวชนมุสลิมกลุ่มที่มีพฤติกรรมเสี่ยงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เกษตรชัย และหิมา. (2561). ผลของกิจกรรมกลุ่มศึกษาเพื่อป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งหนึ่งในจังหวัดยะลา. *วารสารปาริชาติ*, 31(1), 183–200.
- แก้วจิต มากปาน. (2540). *การเปรียบเทียบผลของการฝึกการวิเคราะห์หัตถ์ต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกิจกรรมกลุ่มที่มีต่ออัตมโนทัศน์ด้านสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- คณะกรรมการการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม, วุฒิสภา. (2546). *รายงานสรุปปัญหาการทะเลาะวิวาทและการใช้ความรุนแรงของนักเรียนนักศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานวุฒิสภา.
- คมเพชร ฉัตรศุภกุล. (2546). *กิจกรรมกลุ่มในโรงเรียน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- คอเหล็ด มุสต่อฟา. (2557). *มุสลิมกับสื่อในยุคปัจจุบัน* (ออนไลน์). มีที่ <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=3553.0> สืบค้นเมื่อ: 19 ตุลาคม 2561.

- จักรวาล ภูวนันท์. (2537). ผลของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อลักษณะมุ่งอนาคตของนักเรียนสถานสงเคราะห์
เด็กหญิงบ้านราชวิถี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: ปริญญาานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2545). สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เจษฎา ศิริจันทร์. (2553). ผลของกิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ด้านการจัดการอารมณ์ของ
ตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ:
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เจ๊ะมะมุหามัดสัน เจ๊ะอูมา. (2545). บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี. สงขลา:
วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ชลธิชา ฤทธิเนติกุล. (2552). ผลของกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อเจตคติด้านคุณค่าพรหมจารีของนักเรียนหญิง. กรุงเทพฯ:
สารนิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชัยคุ มุฮัมมัด คอลิส อัมมัจญิด. (2547). ปัญหาชายหญิงที่เกิดจากสัมพันธต้องห้าม. (ออนไลน์). มีที่:
<http://www.majlis-ilmi.org/slam/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=viewarticle&artid=1&page=1> สืบค้นเมื่อ: 19 กุมภาพันธ์ 2549.
- ชัยคุ คอลิส บินเฟาซาน อัลเฟาซาน. (2558). เมื่อเราต้องการตะฮะฮฺ (ออนไลน์). มีที่:
<http://meaningdakwah.blogspot.com/2015/03/110-104-108-25-10-221-6.html> สืบค้นเมื่อ:
22 ธันวาคม 2561.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2554). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชัยยิด อบูล อะลา เมาดูตี. (2551). ความหมายคัมภีร์อัลกุรอาน. แปลโดยบรรจง บินกาซัน, กรุงเทพฯ: ศูนย์
หนังสืออิสลาม
- ซูรียันูร จงรักศักดิ์. (2550). ลักษณะสรวงสวรรค์. กรุงเทพฯ: อิสลามมอร์.
- ซูฟอัม อุษมาน. (2550). อัลกุรอานทางนำของชีวิต (ออนไลน์). มีที่:
<https://islamhouse.com/th/articles/57562/> สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2561
- ซูฟอัม อุษมาน. (2554). ชะกาด เครื่องมือพัฒนาสังคมมุสลิมอย่างยั่งยืน (ออนไลน์). มีที่:
<https://islamhouse.com/th/articles/324093/> สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2561
- ดรัลรัตน์ ฆมรบุตร. (2550). บทบาทของผู้นำศาสนาอิสลาม (โต๊ะอิหม่าม) ในการบริหารพัฒนาชุมชนมุสลิม:
กรณีศึกษามัสยิดในเขตมีนบุรี. นครปฐม: สารนิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหีม. (2548). บทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมใน
จังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหีม. (2551). การศึกษาวิถีชีวิตเยาวชนมุสลิมเพื่อเสริมสร้างสันติสุขในสาม
จังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ดลมนรรัตน์ บากา และเกษตรชัย และหีม. (2553). บทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมใน
จังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 16(1), 39-51.
- ดลมนรรัตน์ บากา. (2550). มัสยิด: ฐานเศรษฐกิจและทุนวัฒนธรรม. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ดานียา เจะสนี. (2553). ความหมาย หุกม และความประเสริฐของการละหมาด. แปลจาก มุคตะศ็อร อัล-ฟิกฮ
อัล-อิสลามีย. กรุงริยาด: สำนักงานความร่วมมือเพื่อการเผยแพร่และสอนอิสลาม อัล-รีอวะฮฺ.
- ดุจเดือน พันธมนาวิน. (2546). กลยุทธ์ครอบครัวไทยแก้วิกฤตจริยธรรมสังคม. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 50(3), 1-20.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ทงศักดิ์ ยิ่งรัตนสุข ภาณุวัฒน์ เชิดเกียรติกุล และ ปณิตา วรรณพิรุณ. (2558). การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้และ
อาชีพของผู้สูงอายุ: การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมภาวะพลัมพลัง. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

ทศนา แคมมณี. (2545). *กลุ่มสัมพันธ์เพื่อการทำงานและการจัดการเรียนการสอน*. กรุงเทพฯ:

นิชินแอตเวอร์ไทซิงกรุ๊ป.

ธาดา สืบหลินวงศ์ พรรณแข มไหสวริยะ และสุธี พานิชกุล. (2551). *แนวทางจริยธรรมการทำวิจัยในคนในประเทศไทย พ.ศ. 2550*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2547). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง*. เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์.

นวพร ชลารักษ์. (2558). บทบาทของครูกับการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น*, 9(1), 64–71.

นันทรัตน์ อมาตยกุล. (2555). *การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้เพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นาซีเราะห์ เจะมามะ จิดาภา สุวรรณฤกษ์ อมลวรรณ วีระธรรมโม และมุฮัมมัดซากี เจ๊ะหะ. (2553).

กระบวนการถ่ายทอดการปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลามสำหรับเยาวชนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารอันนุรบันดิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา*, 6(11), 99–111.

นิพล แสงศรี. (มปป.). *ทีวีสลิม: ปรากฏการณ์ใหม่* (ออนไลน์). มีที่ <http://www.islammore.com/view/3406> สืบค้นเมื่อ: 19 ตุลาคม 2561.

นุรมาน จินตารา และสุรชัย ไวยวรรณจิตร. (2555) *การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และวินัยของเด็กและเยาวชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้: ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส*. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ.

ปณิธาน วัฒนพานิชกิจ. (2548). *ความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประนอม เดชชัย. (2531). *แนวทางการเรียนการสอนและแนวทางปฏิบัติสังคมศึกษา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประสาน (ซารีฟ) ศรีเจริญ. (มปป.). *มารยาทการถือศีลอด*. (ออนไลน์). มีที่:

<http://www.islammore.com/view/3854> สืบค้นเมื่อ: 19 สิงหาคม 2561.

ประสาน (ซารีฟ) ศรีเจริญ. (มปป.). *มารยาทการละหมาดรวมกัน (ญะมาอะฮ์)*. (ออนไลน์). มีที่:

<http://www.ipokknowledge.com/main/content.php?id=381> สืบค้นเมื่อ: 19 สิงหาคม 2561.

ประสาน (ซารีฟ) ศรีเจริญ. (มปป.). *มารยาทเกี่ยวกับมัลยิด*. (ออนไลน์). มีที่:

<http://www.islammore.com/view/3875> สืบค้นเมื่อ: 19 สิงหาคม 2561.

ประสาน (ซารีฟ) ศรีเจริญ. (มปป.). *มารยาทละหมาด*. (ออนไลน์). มีที่:

<http://www.islammore.com/view/3811> สืบค้นเมื่อ: 19 สิงหาคม 2561.

ประเสริฐ วันแอะละ. (2544). *บนเส้นทางที่เธอ (เยาวชน) แสวงหา*. (ออนไลน์). มีที่ :

<http://www.thaiislamic.com/articlesshow.asp?kind=6&ID=61012> สืบค้นเมื่อ: 23 กันยายน 2559.

ปริญญา ตันสกุล. (2547). *ทำไม TEAM ไม่เวิร์ค*. กรุงเทพฯ: จิตจักรวาล.

ปภาณี จิตวัฒนา. (2547). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปานทิพย์ ผ่องอักษร. (2561). การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21: ถอดบทเรียนการใช้ห้องเรียนกลับทาง. *วารสารพยาบาลทหารบก*, 19(2), 47–54.

ปิยะ ศักดิ์เจริญ. (2558). ทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง: กระบวนการเรียนรู้เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. *วารสารพยาบาลทหารบก*, 16(1), 8-13.

- พรทิพย์ วัฒนพงศ์. (2548). ผลของกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อความฉลาดทางอารมณ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนรัตนานธิเบศร์ จังหวัดนนทบุรี ปีการศึกษา 2547. กรุงเทพฯ: ปริญญาโท ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พียอล มะหะหมัด ปราณี ทองคำ และมารุต คำชะอม. (2551). บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดปัตตานี. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 14(1), 35-54.
- ฟาฏินา วงศ์เลขา. (2554). อิสลามศึกษา วิถีชีวิตที่มุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้ (ออนไลน์). มีที่: <http://social.obec.go.th/node/100> สืบค้นเมื่อ: 19 ตุลาคม 2561.
- ฟาฏินา วงศ์เลขา. (2557ก). วิถีชีวิตมุสลิมกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต (ออนไลน์). มีที่: <https://sites.google.com/site/krumouymp/article/withichiwitmuslimkabkarreiynrutlxdchiwit> สืบค้นเมื่อ: 19 ตุลาคม 2561.
- ฟาฏินา วงศ์เลขา. (2557ข). 'วิทยากรอิสลามศึกษา' ตัวช่วยปลูกฝังคุณธรรมเด็กมุสลิมในโรงเรียน (ออนไลน์). มีที่: <https://www.dailynews.co.th/education/241993> สืบค้นเมื่อ: 19 ตุลาคม 2561.
- ไพศอล อับดุลฮาดี. (2553). ความหมาย หุกม และความประเสริฐของการถือศีลอด. แปลจาก มุคตะศ็อร อัล-ฟิกฮ อัล-อิสลามีย. กรุงเทพฯ: สำนักงานความร่วมมือเพื่อการเผยแพร่และสอนอิสลาม อัร-ร็อบวะฮฺ.
- ภักคินี แยกพงศ์. (2548). การศรัทธาในอิสลามกับพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตรของครอบครัวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มนูศักดิ์ โต๊ะเถื่อน. (2554). สภาพ ปัญหา และแนวทางการปลูกฝังอัคลาฏแก่นักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มัสลัน มหะมะ. (2552). อิสลาม...วิถีแห่งชีวิต. สงขลา: โฟ-บาร์ด.
- มูมินะห์ บุงอตาหยง. (2552). กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอิสลามแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตพื้นที่การศึกษายะลา เขต 1. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มุลนิธเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสังคม. (2551). บทบาทมัสยิดในอิสลาม. สงขลา: อิสลามเข้าสู่.
- มูฮัมหมัดนาอิม ประดับญาติ. (2559). มารยาทของการถือศีลอด. กรุงเทพฯ: มุลนิธเพื่อการศึกษาคืออิสลามและการพัฒนา.
- ยะฮยา อับดุลการิม. (2555). มารยาทของสตรีขณะจะออกไปละหมาดที่มัสยิด (ออนไลน์). มีที่: <http://www.islammore.com/view/4501> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- ยาซир อับดุลลอฮ์ กริมิ. (มปป.). มุสลิมกับเวลา ชัยชนะ หรือ ความปราชัย? (ออนไลน์). มีที่: <http://www.islammore.com/view/2882> สืบค้นเมื่อ: 19 สิงหาคม 2561
- ยาฮารี กาเซ็ง. (2558). การจัดกิจกรรมทะเลาะเถียงเพื่อพัฒนานักศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ยูทนา เกื้อกุล. (2550). วิทยาการสอนของท่านนบีมุฮัมมัด. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ยูดี ทรัพย์ประเสริฐ. (2544). ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยคัดสรรกับความพร้อมในการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จักรีรัตน์. ราชบุรี: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จักรีรัตน์.

- เยาวลักษณ์ ปรีปักษ์ขาม และจรรยา ภัทรอาษา. (2550). ปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2547. *วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข*, 1(2), 98-115.
- รุติยะห์ หะ. (2560). การพัฒนาโมเดลปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อพฤติกรรมไฟเริ่นรู้ของนักศึกษาปริญญาตรีหลักสูตรอิสลามศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี: ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาเอก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วรรณนิภา บุญระยอง. (2554). *กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ: ประสบการณ์จากกรณีศึกษาในศูนย์บริการผู้สูงอายุปิยะมัลย์เชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิจารณ์ พานิช. (2558). วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21. *วารสารนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์*, 1(2), 3-14.
- วิภาพร มาพบสุข. (2543). *มนุษย์สัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ศรีสุดา ไชยวิจารณ์. (2553). *วิถีชีวิตมุสลิมกับการจัดการศึกษาของชุมชน : กรณีศึกษาศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) นัจมุดดีน ตำบลทรายขาว อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร*. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ศศิชา จันทรวรวิทย์. (2560). ผู้สูงอายุกับภาวะสมองเสื่อม. (ออนไลน์). มีที่: <http://www.pt.mahidol.ac.th/knowledge/?p=614> สืบค้นเมื่อ: 16 พฤศจิกายน 2560
- ศอลิห์ บิน อับดุลอะซีซ บิน อุซมาน สินดีย์. (มปป.). *มาเข้าใจหลักศรัทธาอิสลามให้ชัดเจน*. (ออนไลน์) มีที่: <http://www.islammore.com/view/3414> สืบค้นเมื่อ: 16 เมษายน 2560
- ศุภชัย สมันตรัฐ. (2548). *การพัฒนาการบริหารสวัสดิการชะกาตของชาวไทยมุสลิมจังหวัดสตูล*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภาวดี บุญดวงศ์. (2527). *กิจกรรมกลุ่มในโรงเรียน*. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ. (2551). *คู่มือการดูแลฟื้นฟูสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนมุสลิมสำหรับผู้นำประจำมัสยิด*. กรุงเทพฯ: กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.
- สมศักดิ์ มุหะหมัด. (มปป.). *การศึกษาในอิสลาม*. (ออนไลน์). มีที่: <http://www.islammore.com/view/4338> สืบค้นเมื่อ: 21 ธันวาคม 2561.
- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ. (2549). *พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมคำแปลไทย*. มะดีนะฮะ: ศูนย์กษัตริย์พะอัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 12. (2558). *โครงการศึกษาการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละช่วงวัย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สาวตรี ลำเลิศ. (2552). การศึกษาพฤติกรรมก้าวร้าวและการพัฒนาโปรแกรมการควบคุมตนเองเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเยาวชนหญิงที่กระทำความผิด. กรุงเทพฯ: ปริญญานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานเทศบาลตำบลยะรัง. (2560). *ข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลยะรัง* (ออนไลน์). มีที่: <https://www.yarangcity.go.th/index.php> สืบค้นเมื่อ: 20 สิงหาคม 2562
- สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ. (มปป.). *หลักการศรัทธา*. มะดีนะฮะ: มหาวิทยาลัยอิสลามแห่งมาดีนะฮะ.
- สิระยา สัมมาวาท. (2545). การครอบงำของการบริโภคนิยมกับพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพ. *วารสารการศึกษาพยาบาล*, 13(2), 9-18.
- สุกรี นूर จงรักสัตย์. (2551). *การศรัทธาต่อกฎอัล-เกาะดร์ (กฎสภาพการณ์ของอัลลอฮ์)*. แปลจาก มุคตะศ็อร อัล-ฟิกฮ อัล-อิสลามีย. กรุงเทพฯ: สำนักงานความร่วมมือเพื่อการเผยแพร่และสอนอิสลาม อัล-ร็อบบะฮ์.

- สุรกุล เจนอบรม. (2541). *วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุไทย*. กรุงเทพฯ: นิชินแอดเวอร์ไทซิงกรุ๊ป.
- สุรกุล เจนอบรม. (2542). การศึกษานอกระบบกับการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน. *วารสารการศึกษานอกโรงเรียน*, 3(1), 20-31.
- เสาวนีย์ แก้วบุญเรือง และพรณี นันทะแสง. (2561). *การบริหารเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ* (ออนไลน์). มีที่ <http://envocc.ddc.moph.go.th/uploads/OEHA2/ELM/Documents/2.Effective%20Time%20management.pdf> สืบค้นเมื่อ: 23 ธันวาคม 2561.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเขาตูม. (2560). *ข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาตูม* (ออนไลน์). มีที่ <http://www.kaotoom.go.th/mainpage> สืบค้นเมื่อ: 20 สิงหาคม 2562
- อบุญชรอ อิสมาอีล อะหมัด. (2552). *อธิบายพื้นฐานหลักการศรัทธา*. กรุงเทพฯ: นัทชา พรินต์ติ้ง.
- อบูห์มซะฮ์ อันนัดวีย. (ม.ป.ป.). *แต่ปัญหาชนมุสลิมที่รัก*. (ออนไลน์). มีที่: <http://www.majlis-ilmi.org/slam/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=viewarticle&artid=8&page=1> สืบค้นเมื่อ: 19 กุมภาพันธ์ 2549.
- อบูอิบานะห์. (มปป.). *ฮัลเกอะฮ์ในค้าย: ค่ายเรคือเยาวยชนแห่งลัจธรรม*. (ออนไลน์) มีที่: <http://www.fityatulhaq.net/forum/index.php?topic=158.0;wap2> สืบค้นเมื่อ: 27 ธันวาคม 2560
- อมราภรณ์ หมี่ปาน. (2552). การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่องทางวิชาชีพแบบอิเล็กทรอนิกส์เพื่อส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพพยาบาลกองทัพบก. *วารสารพยาบาลทหารบก*, 10(2) : 47-57.
- อังคณา บุญยสิทธิ์. (2525). *บทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อับดุลเลาะ การ์รีนา. (2551). *การยึดมั่นในหลักการศาสนาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อับดุลเลาะ หนุ่มสุข. (2553). *บทบาทของมัสยิดในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน* (ออนไลน์). มีที่ <http://www.islammore.com/view/377> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- อับดุลเลาะ หนุ่มสุข. (มปป.). *บทบาทของมัสยิดในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน*. (ออนไลน์). มีที่ <http://www.islammore.com/view/377> สืบค้นเมื่อ: 19 ตุลาคม 2561.
- อับดุลอะซีซ บิน อับดุลลอฮ์ อัลฮาญญ์ และ ซอลิห์ บิน อับดุลเราะห์มาน อัลหุซัยน. (มปป.). *มารยาทในการละหมาด* (ออนไลน์). มีที่ <http://www.islammore.com/view/3742> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- อับดุลอาซิซ เจ๊ะมามะ. (2556). *ภาวะผู้นำและบทบาทของอิหม่ามในการจัดการศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) ในจังหวัดนราธิวาส*. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อับดุลฮาดี สะบูดิง. (2547). *แนวความคิดเกี่ยวกับอิมามะฮ์ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างอะฮ์ลิซซุนนะฮ์ และชีอะฮ์*. ปัตตานี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อัฟฟาน เพ็ชรทองคำ. (2554). *ความหมายของคำว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานความร่วมมือเพื่อการเผยแพร่และสอนอิสลาม อีร-ร็อบวะฮ์.
- อัล อัค. (มปป.). *อวารณห์และชีวิต*. (ออนไลน์). มีที่: <http://www.majlis-ilmi.org/slam/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=90&mode=thread&order=0&thold=0> สืบค้นเมื่อ: 19 กุมภาพันธ์ 2549.
- อัลบุนยาน. (มปป.). *ฮัลเกอะฮ์จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคม* (ออนไลน์). มีที่ <http://mistorsore.com/20110413/entry-7> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561

- อาซัณญา รัตนอุบล วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา ปาน กิมป และระวี สัจจโสภณ (2554). การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- อาซัณญา รัตนอุบล วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา สาริพันธ์ ศุภวรรณ ปาน กิมปี วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา มนัสวาสน์ โกวิทยา ญัณฐลักษณ์ ศรีมีชัย สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล และระวี สัจจโสภณ. (2552). *การศึกษาสภาพปัญหาความต้องการและรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยทำงาน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- อาซัณญา รัตนอุบล สาริพันธ์ ศุภวรรณ วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา มนัสวาสน์ โกวิทยา วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา ปาน กิมปี ญัณฐลักษณ์ ศรีมีชัย สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล และระวี สัจจโสภณ. (2553). *การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษา/การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- อาซัณญา รัตนอุบล. (2559). *การเรียนรู้ของผู้ใหญ่และผู้สูงอายุในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาปีตณ โยธาสุมทร. (มปป.). *หลักความเชื่อของเรา ในการศรัทธาต่อบรรดา คัมภีร์*. (ออนไลน์). มีที่ <http://www.islammore.com/view/3370> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- อิบนุลฮัก. (2558). *บุคลิกของมุสลิมที่สมบูรณ์แบบ* (ออนไลน์). มีที่ <http://www.islammore.com/view/2558> สืบค้นเมื่อ: 23 ธันวาคม 2561.
- อิบรอเฮง อาลหุเซ็น. (2550). *การศรัทธาต่อบรรดาราชูล*. กรุงริยาต: สำนักงานความร่วมมือเพื่อการเผยแพร่และสอนอิสลาม อีร-ร็อบวะฮ์.
- อิบรอเฮง อาลหุเซ็น. (2551). *การศรัทธาต่ออัลลอฮ์*. กรุงริยาต: สำนักงานความร่วมมือเพื่อการเผยแพร่และสอนอิสลาม อีร-ร็อบวะฮ์.
- อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต. (2546). *ประวัติศาสตร์การศึกษาอิสลาม*. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อิสมาน จารง. (2553). *ชะกาดฟีฎรี*. กรุงเทพฯ: อิสลามมอร์.
- อิสมาอีลลุดฟี จะปะกียา และอนัส แสงอารี. (2557). *คู่มือหะลาเกะฮ์อัลกุรอาน*. ยะลา: สมาคมบัณฑิตและนักศึกษอิสลาม(AGSA).
- อิสลามมอร์. (มปป.). *มารยาทเกี่ยวกับมัสยิด* (ออนไลน์).. มีที่ <http://www.islammore.com/view/3875> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- อิสลามมอร์. (มปป.). *มารยาทในการถือศีลอด* (ออนไลน์).. มีที่ <http://www.islammore.com/view/3854> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- อิสลามมอร์. (มปป.). *มารยาทในการละหมาด* (ออนไลน์).. มีที่ <http://www.islammore.com/view/3742> สืบค้นเมื่อ: 10 สิงหาคม 2561
- อิสหาก นุ้ยโละ. (2556). *สมรรถนะครูอิสลามศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสตูล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปัตตานี.
- อุมมุ ฮันซอละห์. (มปป.). *30 วิธีการเลี้ยงลูก*. กรุงเทพฯ: บ้านบุชรอ.
- ไอยฤทธิ์ ไทยพิสุทธิกุล. (2559). การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้แบบเป็นทีม. *เวชบันทึกศิริราช*, 9(2), 75–83.
- Abbas, M. (2012). Globalization and the Muslim World. *Journal of Islam in Asia*, 8, 275-295.
- Asrohah, H. (1999). *History of Islamic religious education in Indonesia*. Ciputat, Indonesia:: Logos Wacana Ilmu.

- Clover D. E., Jayme, B. O., Hall, B. L., & Follen, S. (2013). *The Nature of Transformation: Environmental Adult Education*. AW Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Cohen, J., & Orbuch, T. (1990). *Introduction to Sociology*. Singapore: McGraw Hill.
- Corley, M. A. (2008). *Adult Learning Theories* [online]. Available from: <http://www.calpro-online.org/documents/AdultLearningTheoriesFinal.pdf> [January 2, 2015].
- Deighton, L. C. (1971). *Small group instruction: The encyclopedia of education*. New York: The MacMillan Company and Free Press.
- DeLamater, J. D. & Myers, D. J. (2007). *Social psychology*. 6th edition Belmont, CA: Tomson/Wadsworth.
- Hasan, B. (2015). Conceptualizing Islamic based education: An attempt toward Islamization of Educational System in Aceh. *Jurnal Ilmiah DIDAKTIKA*, 15(2), 123-135.
- Hirschi, T. W. (1982). *Cause of delinquency Berkeley*. California: Cod University of California Press.
- Karee, A. (2012). *The thinkers and rehabilitation of Islamic*. Yala: Yala Islamic University.
- Laeheem, K. & Madreh, A. (2014). Youth supervision based on Islam provided by Muslim leaders in southern Thailand. *Kasetsart Journal: Social Sceinces*, 35(1), 92–102.
- Laeheem, K. (2012). Youth Supervision Based on the Islamic Beliefs of Muslim Leaders in Three Southern Province Communities. *Kasetsart Journal: Social Sciences*, 33(3), 454–463.
- Laeheem, K. (2013a). The Islamic Way of Youth Care by Muslim Leaders in the Three Southern-border Provinces of Thailand. *Asian Social Sciences*, 9(10), 160–168.
- Laeheem, K. (2013b). Needs for behavioral refinement based on Islamic principles among Muslim juveniles with risky types of behavior in three southern-border provinces of Thailand. *Kasetsart Journal: Social Science*, 34(1), 126–138.
- Laeheem, K. (2013c) The Islamic way of youth care by Muslim leaders in the three southern-border provinces of Thailand. *Asian Social Science*, 9(10), 160–168.
- Laeheem, K. (2014). Factors associated with Islamic behavior among Thai Muslim youth in the three southern border provinces, Thailand. *Kasetsart Journal: Social Sciences*, 35(2), 356-367.
- Laeheem, K. (2017). Islamic background of Thai Muslim youth with Islamic ethical behaviour: A study of Muslim youth in Three Southern Border Provinces of Thailand. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 25(4), 1625 – 1640.
- Laeheem, K. (2018). Guidelines for correcting behavior incongruent with the Islamic way of life among risk groups of Muslim youth in the three southern border provinces of Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(3), In press.
- Mills, G. (2003). *Action research: A guide for the teacher researcher*. Upper Saddle River: Pearson Education, Inc.
- Ottaway, K. G. (1966). *Learning through group experiences*. London: Routhledge and Kengan Paul.
- Patterson, C. H. (2000). *The counseling*. CA: Brooks Cole Wadworth.

- Popenoe, D. (1993). *Sociology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Roger, D. (1972). *Issues in Adolescent Psychology*. New York: Meredith Corporation.
- Shaw, M. E. (1971). *Group dynamic: The psychology of small group behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Sunhaji, M. Ag. (2016). The implementation of integrated learning in the islamic religion education as to grow the religiosity and faith of learners. *International Journal of Humanities and Social Science*, 6(11), 279–289.
- Theodorson, A., & Theodorson, G. (1990). *A modern dictionary of sociology*. New York: Barnes and Noble Books.
- Traxler, A. E. & North, R. D. (1966). *Techniques of guidance*. New York: Harper & Row.
- Trotzer, J. P. (1977). *The counselor and the group: Integrating theory training and practice*. Monterey: Brooks Cole Publishing.
- Usman, S. (2007). *Muslim and education*. Bangkok: Islam House.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
โปรแกรมกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม

การดำเนินกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามที่ใช้เป็นกิจกรรมหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดโครงสร้างของโปรแกรมดังนี้

ครั้งที่	ชื่อหน่วย	สาระการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่ออัลลอฮ์	2
2	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์	2
3	หลักศาสนบัญญัติ	การปฏิญาณตน	2
4	หลักศาสนบัญญัติ	การละหมาด	2
5	หลักจริยธรรม	การปฏิบัติต่อมัสยิด	2
6	หลักจริยธรรม	มารยาทในการละหมาด	2
7	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อคัมภีร์	2
8	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อรอซูล	2
9	หลักศาสนบัญญัติ	การถือศีลอด	2
10	หลักจริยธรรม	มารยาทในการถือศีลอด	2
11	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อวันกียามะฮ์	2
12	หลักศรัทธา	การศรัทธาต่อเกาะฮ์อูเกาะดร์	2
13	หลักศาสนบัญญัติ	การจ่ายซะกาต	2
14	หลักศาสนบัญญัติ	การประกอบพิธีฮัจญ์	2
		รวม	28

โดยมีรายละเอียดของกิจกรรมอัลเกาะฮ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามดังต่อไปนี้

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 1

ชื่อหน่วย หลักการศรัทธา

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

มุสลิมจะต้องศรัทธาว่าอัลลอฮ์คือผู้ทรงบังเกิด ผู้ทรงบริหาร ผู้ทรงประทานปัจจัยยังชีพ ผู้ทรงให้ชีวิต ผู้ทรงปลิดชีวิต ผู้ทรงดูแลคุ้มครอง ผู้ทรงสร้างสวรรค์ โดยมุสลิมจะต้องเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์องค์เดียว และต้องศรัทธาว่าพระองค์อัลลอฮ์ทรงมีพระนาม และคุณลักษณะที่สมบูรณ์ ปราศจากความบกพร่อง ไม่มีสิ่งใดเหมือนพระองค์ และไม่เปรียบเทียบกับลักษณะของสิ่งที่ถูกสร้าง

วัตถุประสงค์

เรียนรู้หลักการศรัทธาต่ออัลลอฮ์ใน 4 ประการ

เนื้อหา

มุสลิมต้องแสดงการศรัทธาต่ออัลลอฮ์ใน 4 ประการคือ (อิบรอเฮง อาลหุเซ็น, 2551; อนุชชรอ อิสมาอีล อะหมัด, 2552)

1. การศรัทธาว่าอัลลอฮ์มีจริง ความรู้สึกสัมผัสของมนุษย์เราก็เป็นหลักฐานแสดงถึงความมีอยู่จริงของอัลลอฮ์ เราได้ประจักษ์ถึงการเปลี่ยนแปลงของกลางวันและกลางคืน มนุษย์และสัตว์มีปัจจัยยังชีพ และการบริหารจัดการความเป็นอยู่ของสิ่งถูกสร้างทั้งหลาย และอัลลอฮ์ได้ให้สัญลักษณ์และมูอฺญิซาต (ความมหัศจรรย์) ต่างๆ ที่เป็นปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติแก่บรรดานบีและเราะสูล เพื่อเป็นการยืนยัน (ถึงสถานะของพวกเขา) ซึ่งได้ประจักษ์แก่มนุษย์ด้วยการมองเห็นหรือการได้ยิน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความสามารถของมนุษย์ อัลลอฮ์ได้ช่วยเหลือบรรดาเราะสูลของพระองค์ด้วยสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งเป็นหลักฐานที่หนักแน่นที่แสดงถึงการมีอยู่จริงของผู้ที่ส่งพวกเขามา นั่นก็คืออัลลอฮ์ ดังตัวอย่างเช่น อัลลอฮ์ได้ทำให้ไฟที่ลุกโชนได้เย็นลงและสามารถให้ความปลอดภัยแก่นบีอิบรอฮีม อัลลอฮ์ได้แยกทะเลแดง (ให้เป็นเส้นทางในการเดินทาง) ให้แก่นบีมูซา และได้ให้ผู้ที่ยืนหยัดแล้วได้ฟื้นคืนชีพอีกครั้งเพื่อเป็นมูอฺญิซะฮ์แก่นบีมูซา และได้ผ่าดวงจันทร์ออกเป็นสองซีกให้แก่นบีมูฮัมหมัด เป็นต้น และอัลลอฮ์ได้ตอบรับดุอาจากบรรดาผู้ที่ขอและได้ให้แก่ผู้ที่ร้องขอ และได้ช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์แก่ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันโดยไม่คลางแคลงใจถึงการมีอยู่จริงของอัลลอฮ์ และความรู้และความสามารถของพระองค์ ซึ่งบทยัญญูตต่างๆ ก็เป็นหลักฐานได้ว่าอัลลอฮ์มีจริง โดยพระองค์อัลลอฮ์ได้กำหนดความรู้ดั้งเดิมในสิ่งถูกสร้างทั้งหลายบนพื้นฐานของการศรัทธาต่อผู้สร้าง และเป็นที่ชัดเจนว่าสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่เหล่านี้มีผู้สร้างนั่นก็คืออัลลอฮ์นั่นเอง ดังที่พระองค์ได้ตรัสว่า

فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ
ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

ความว่า: ดังนั้นเจ้าจงผินหน้าของเจ้าสู่ศาสนาที่เที่ยงแท้ (โดยเป็น) ธรรมชาติของอัลลอฮ์ซึ่งพระองค์ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมา ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในการสร้างของอัลลอฮ์ นั่นคือศาสนาอันแท้ตรง แต่ส่วนมากของมนุษย์ไม่รู้ (อัลรุม: 30)

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣١﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٢﴾

ความว่า: หรือว่าพวกเขาถูกบังเกิดมาโดยไม่มีผู้ให้บังเกิด หรือว่าพวกเขาเป็นผู้ให้บังเกิดตนเอง หรือว่าพวกเขาเป็นผู้สร้างชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินนี้ เปล่าเลย เพราะพวกเขาไม่เชื่อมั่นต่างหาก (อัญญูร: 35-36)

2. การศรัทธาว่าอัลลอฮ์เป็นพระเจ้าแต่เพียงผู้เดียวโดยไม่มีการตั้งภาคีใด ๆ พระเจ้าคือผู้ทรงสร้างผู้ทรงปกครองและบริหารกิจการต่างๆ ดังนั้นจึงไม่มีผู้ทรงสร้างผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์ ไม่มีผู้ทรงปกครองผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์ และทรงบริหารสิ่งต่างๆทุกอย่าง สิ่งถูกสร้างต่างๆ เป็นกรรมสิทธิ์ของพระองค์ การปกครองต่างๆ เป็นของพระองค์ การสั่งการต่างๆเป็นของพระองค์ พระองค์ผู้ทรงเดชานุภาพ และผู้ทรงเมตตา พระองค์ผู้ทรงมีและผู้ทรงอ่อนโยน พระองค์เป็นผู้ทรงเมตตาแก่ผู้ที่ร้องขอความเมตตาธรรม พระองค์ผู้ทรงให้อภัยแก่ผู้ที่ขอภัยโทษ พระองค์เป็นผู้ทรงให้แก่ผู้ที่ร้องขอ พระองค์ทรงตอบรับแก่ผู้ที่ศุอาอ์ พระองค์ผู้มีชีวิตผู้ดำรงโดยพระองค์เอง พระองค์ผู้ที่มีความหลับไหลและอาการง่วงนอนไม่เยื้องกรายเข้ามาหาพระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى
الَّيْلَ النَّهَارُ يَظْلُمُهُ حُجُبَاتُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّهُ الْخَلَّاقُ
وَالْأَزْمَرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾

ความว่า: แท้จริงพระเจ้าของพวกเจ้านั้นคือ อัลลอฮ์ผู้ทรงสร้างบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดินภายในหกวัน แล้วทรงสถิตย์อยู่บนบัลลังก์ พระองค์ทรงให้กลางวันคืนครอบคลุมกลางวันในสภาพที่กลางวันไล่ตามกลางวันโดยรวดเร็ว และทรงสร้างดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ และบรรดาดวงดาวขึ้นโดยถูกกำหนดให้ทำหน้าที่บริการตามพระบัญชาของพระองค์ ฟังรู้เถิดว่าการสร้างและกิจการทั้งหลายนั้นเป็นสิทธิของพระองค์เท่านั้น มหาบริสุทธิ์อัลลอฮ์ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก (อัลอะฮรอฟ: 54)

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

ความว่า: อำนาจแห่งบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดิน และสิ่งที่อยู่ในบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดินนั้นเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ทั้งสิ้น และพระองค์ทรงเดชานุภาพเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง (อัลมาอิดะฮ: 120)

เราจึงรู้และศรัทธาอย่างมั่นใจว่าอัลลอฮ์เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งถูกสร้างทั้งหลาย ผู้ให้บังเกิดสิ่งทุกอย่าง พระองค์ได้ทรงสร้างแผ่นดินและชั้นฟ้า พระองค์ได้ให้กำเนิดดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ พระองค์ได้ให้กลางวันและกลางคืน น้ำและต้นไม้ มนุษย์และสัตว์ ภูเขาและมหาสมุทร อัลลอฮ์ทรงสร้างสิ่งทุกอย่างด้วยเดชานุภาพของพระองค์ โดยไม่มีผู้ช่วยและไม่มีผู้ให้ความเห็นใดๆทั้งสิ้น พระองค์ผู้สูงส่งจากสิ่งต่างๆเหล่านี้ พระองค์ผู้ทรงเอเกะ ผู้ทรงมีพละานุภาพเหนือทุกสิ่ง พระองค์ผู้ทรงประทับอยู่เหนือบัลลังก์ด้วยเดชานุภาพของพระองค์ พระองค์ผู้ทรงแผ่ผืนแผ่นดินให้ออกกว้างด้วยความประสงค์ของพระองค์ พระองค์ได้สร้างมนุษย์ด้วยความประสงค์ของพระองค์ พระองค์มีอำนาจเหนือปวงบ่าวทั้งหลายด้วยเดชานุภาพของพระองค์ พระองค์คือพระเจ้าทั้งทางด้านตะวันตกและตะวันออก ไม่มีพระเจ้าอื่นใดที่แท้จริงนอกจากพระองค์ ผู้ทรงมีชีวิตและทรงดำรงตนโดยพระองค์เอง

เรารู้และเชื่ออย่างมั่นใจอีกว่าอัลลอฮ์ผู้ทรงเดชานุภาพในทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์ผู้ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์เป็นผู้ปกครองและบริหารในทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์รอบรู้ในทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์มีอำนาจเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกผู้ทุกนามยอมอ่อนน้อมถ่อมตนต่อความยิ่งใหญ่ของพระองค์ ทุกสัเลียงยอมอ่อนน้อมถึงความอหังการของพระองค์ พระองค์คือผู้ที่ทุกสายตาไม่สามารถมองเห็น แต่พระองค์สามารถรู้และมองเห็นทุกสายตา พระองค์ผู้ละเอียดยรอบคอบ ผู้ทรงรอบรู้ พระองค์ทำทุกสิ่งทุกอย่างที่พระองค์ต้องการ และพระองค์ตัดสินในสิ่งที่

พระองค์ประสงค์ พระองค์ทรงรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในชั้นฟ้าและทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในพื้นแผ่นดิน พระองค์ผู้ทรงรอบรู้ในสิ่งเร้นลับและสิ่งที่มองเห็น ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงรอบรู้ถึงน้ำหนักของภูเขา ผู้ทรงรอบรู้ปริมาณของน้ำในมหาสมุทร ผู้ทรงรอบรู้จำนวนเม็ดฝน ผู้ทรงรอบรู้จำนวนใบของต้นไม้ทั้งหมดและจำนวนเม็ดดินทุกเม็ด และพระองค์ทรงรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในความมืดของกลางคืนและทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในที่สว่างของกลางวัน

เราารู้และเชื่อศรัทธาอย่างไม่กลางแคลงใจอีกว่าอัลลอฮ์อยู่ในกิจการทุกวันเวลา ไม่มีสิ่งใดที่ซ่อนเร้นจากพระองค์ในพื้นแผ่นดินและชั้นฟ้า ผู้บริหารจัดการในทุกสิ่ง ผู้ให้บังเกิดลม ผู้ที่ส่งเม็ดฝนลงมา ผู้ทรงให้ชีวิตแก่แผ่นดิน หลังจากที่ได้ตายมาแล้ว พระองค์ทรงให้เกียรติและอำนาจแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ และทรงให้ความต่ำต้อยแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ พระองค์เป็นผู้ให้และผู้สั่งห้าม พระองค์เป็นผู้ลดระดับขึ้นและยกระดับ เราารู้และศรัทธาอย่างไม่กลางแคลงใจอีกว่า คลังแห่งชั้นฟ้าและแผ่นดินทั้งหมดและทุกสิ่งทุกอย่างที่มีทั้งหมดเป็นของอัลลอฮ์ คลังของทุกสิ่งมีอยู่ ณ อัลลอฮ์ คลังแห่งน้ำ คลังแห่งพืชไม้ คลังแห่งลม คลังแห่งวัตถุต่าง ๆ คลังแห่งความปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ คลังแห่งความสงบสุขและความปลอดภัยทั้งมวล คลังแห่งนิมะฮ์และปัจจัยยังชีพทั้งหลาย คลังแห่งความทุกข์โศกและการลงโทษ คลังแห่งความเมตตาธรรมทั้งหลาย คลังแห่งทางนำ คลังแห่งความแข็งแรงและอำนาจต่างๆ คลังแห่งเกียรติ คลังเหล่านี้และทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ ณ อัลลอฮ์และในพระหัตถ์ของพระองค์ เมื่อศรัทธาในเดชานุภาพ ความยิ่งใหญ่ พลังอำนาจ ความสูงส่ง ความรอบรู้ คลังของทุกสิ่งทุกอย่าง ความเมตตา และความเอเกะของอัลลอฮ์ จิตใจของเราจึงมุ่งไปหาพระองค์ น้อมรับอย่างเต็มอกที่จะกราบไหว้พระองค์ ถวายกายและอวัยวะต่างๆ เพื่อการภักดีต่อพระองค์ เปิดปากกล่าวสรรเสริญถึงความยิ่งใหญ่ ความบริสุทธิ์และเกียรติของพระองค์ ดังนั้นเราจะไม่ขอพรและขอความช่วยเหลือใดๆนอกจากกับพระองค์ เราจะไม่ฝากความไว้วางใจนอกจากกับพระองค์ เราจะไม่เกรงกลัวสิ่งอื่นใดนอกจากพระองค์ และเราจะไม่กราบไหว้สิ่งใดๆนอกจากพระองค์เท่านั้น

3. การศรัทธาถึงความเป็นพระเจ้าของอัลลอฮ์ที่มีคุณสมบัติที่ควรแก่การกราบไหว้ เราารู้และเชื่ออย่างมั่นใจอีกว่าอัลลอฮ์คือพระเจ้าเพียงพระองค์เดียวที่มีคุณสมบัติควรแก่การกราบไหว้อย่างแท้จริงโดยไม่มีการตั้งภาคีใด ๆ และพระองค์ผู้เดียวเท่านั้นที่สมควรเคารพภักดี พระองค์ผู้เดียวเท่านั้นคือพระเจ้าผู้ทรงสร้าง ผู้ทรงบริหารปกครอง และดูแลแห่งสากลจักรวาล และพระองค์ผู้เดียวเท่านั้นคือพระเจ้าแห่งสากลจักรวาลที่ควรแก่การกราบไหว้ เราจะถวายการอิบาดะฮ์และเคารพภักดีพระองค์ตามที่พระองค์ได้ทรงใช้ พร้อมด้วยความนอบน้อม ถ่อมตน ความรัก และให้การสรรเสริญถึงความยิ่งใหญ่แก่พระองค์อย่างสิ้นเชิง เรารู้และศรัทธามั่นใจอีกว่าอัลลอฮ์เป็นผู้เดียวที่ทรงมีคุณสมบัติของพระเจ้าที่เป็นผู้ทรงสร้าง ผู้ทรงบริหารปกครองและดูแลโดยไม่มีภาคีใดๆสำหรับพระองค์ เช่นเดียวกัน พระองค์ก็ทรงมีคุณสมบัติของพระเจ้าที่ควรแก่การกราบไหว้แต่เพียงผู้เดียวโดยไม่มีภาคีใดๆด้วยเช่นกัน ดังนั้นเราต้องกราบไหว้อัลลอฮ์เพียงผู้เดียวโดยไม่มีการตั้งภาคีใด ๆ และเราจะหลีกเลี่ยงจากการเคารพสิ่งอื่นใดและสิ่งสักการบูชาใดๆที่นอกเหนือจากพระองค์ ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า

وَالْهَكَرِ اللَّهُ وَحْدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

ความว่า: และผู้ควรแก่การเคารพสักการะของพวกเจ้านั้นมีเพียงองค์เดียว ไม่มีผู้ควรแก่การเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์ ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 163)

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿١٦٤﴾

ความว่า : เช่นนั้นแหละ เพราะว่าอัลลอฮ์คือผู้ทรงสัจจะ และแท้จริงสิ่งที่พวกเขาวิงวอนขออื่นจากพระองค์นั้นมันเป็นเท็จ และแท้จริงอัลลอฮ์พระองค์เป็นผู้สูงส่ง ผู้ทรงยิ่งใหญ่ (อัลฮัจญ์: 62)

4. การศรัทธาในพระนามอันงดงามและคุณสมบัติอันสูงส่งของอัลลอฮ์ เป็นการเข้าใจ จดจำและยอมรับในนามและคุณสมบัติของอัลลอฮ์ และการเคารพกราบไหว้อัลลอฮ์ด้วยคุณสมบัติดังกล่าว รวมถึงการปฏิบัติในความหมายของพระนามและคุณสมบัติของอัลลอฮ์ดังกล่าวนี้นี้ด้วย ดังนั้นการรับรู้ถึงคุณสมบัติความยิ่งใหญ่ ความอหังการที่เหนือสิ่งอื่นใดทำให้จิตใจของมนุษย์รับรู้ถึงความยิ่งใหญ่และเดชานุภาพของอัลลอฮ์ การรับรู้ถึงคุณสมบัติของความยิ่งใหญ่ ความสามารถ และบารมีที่กว้างขวางของอัลลอฮ์ ทำให้จิตใจของมนุษย์รู้ถึงความต่ำต้อยของตนเอง และนอบน้อมถ่อมตนต่อหน้าพระพักต์ของพระผู้เป็นเจ้า การรับรู้ถึงความเมตตาปราณี ความอารีและความพระทัยกว้างของอัลลอฮ์ ทำให้จิตใจวิไลหาและต้องการความโปรดปราน ความอารีของพระองค์ การรับรู้ถึงความรอบรู้ของอัลลอฮ์ทำให้บ่าวเกิดการไตร่ตรองในทุกการงานและการกระทำของตนเองในทุกย่างก้าว คุณสมบัติทั้งหมดเหล่านี้ได้ทำให้บ่าวมีความรักต่อพระองค์ ต้องการไปสู่พระองค์มุ่งหน้าไปหาพระองค์ ยอมถวายความไว้วางใจแด่พระองค์ และยอมเข้าใกล้พระองค์ด้วยการเคารพภักดีและกราบไหว้พระองค์แต่เพียงผู้เดียวโดยที่ไม่มีการตั้งภาคีใด ๆ ต่อพระองค์ เรายอมรับในพระนามและคุณสมบัติของอัลลอฮ์ในสิ่งที่พระองค์ได้ยอมรับโดยพระองค์เองและยอมรับโดยเราะสุลของพระองค์ เราศรัทธาในพระนามและคุณสมบัติเหล่านี้และเราศรัทธาในความหมายที่อยู่ในขอบข่ายและผลที่เกิดจากพระนามและคุณสมบัติดังกล่าว เราศรัทธาว่าอัลลอฮ์มีพระนามว่าเราะหิม หมายถึงผู้ที่มีความเมตตาปราณี และเราศรัทธาในผลที่เกิดจากชื่อดังกล่าวนี้นี้ เช่นประโยคที่กล่าวว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีความเมตตาปราณีแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ และเราเชื่อและศรัทธาเช่นนี้กับบรรดาพระนามทั้งหมด เรายอมรับในพระนามและคุณสมบัติต่างๆที่เหมาะสมและคู่ควรกับสถานะที่สูงส่งของพระองค์โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือลดหย่อนหรือแสดงให้เห็นรูปโฉมในภาพหรือเทียบเคียงเสมอเหมือนกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเหล่านี้ตั้งอยู่บนคำชี้แจงที่พระองค์ได้อธิบาย ซึ่งเรารู้และศรัทธามั่นใจว่า อัลลอฮ์แต่เพียงผู้เดียวที่มีพระนามทั้งงดงามและคุณสมบัติที่สูงส่ง และเราก็จะขอพรจากพระนามและคุณสมบัติของพระองค์เหล่านี้ อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

ความว่า: และอัลลอฮ์นั้นมีบรรดาพระนามอันสวยงาม ดังนั้นพวกเจ้าจงเรียกหาพระองค์ด้วยพระนามเหล่านั้นเถิด และจงปล่อยบรรดาผู้ที่ทำเฉยในบรรดาพระนามของพระองค์เถิด พวกเขาคงจะถูกตอบแทนในสิ่งที่พวกเขากระทำ (อัลอะอฺรอฟ: 180)

และจากรายงานของท่านอบูฮุร็อยเราะฮ์ได้ระบุว่าท่านรอซูล คือลลิลลอฮ์ อะลียิ วะสลัลม ได้กล่าวว่า

إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، إِلَّا وَاحِدًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

ความว่า: แท้จริงแล้ว สำหรับอัลลอฮ์มีเก้าสิบเก้าพระนามด้วยกัน จากหนึ่งร้อยยี่สิบเก้าเพียงแค่นั้น ใครก็ตามที่คิดคำนวณในพระนามดังกล่าวนี้นี้ แน่แน่นอนเขาผู้นั้นจะได้เข้าสวรรค์ (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ดังที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นจะส่งผลให้ผู้ศรัทธาได้รับผลบุญกุศลที่ตงามมากมาย กล่าวคือ ทำให้ผู้ศรัทธาบรรลุถึงเอกภาพของอัลลอฮ์โดยไม่พัวพัน ไม่เกรงกลัว และไม่เคารพสิ่งอื่นนอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น ทำให้แสดงออกซึ่งความรักต่ออัลลอฮ์อย่างสมบูรณ์แบบ ยกย่องสดุดีสรรเสริญพระองค์อย่างสอดคล้องกับพระนามอันวิจิตรและคุณลักษณะอันสูงส่ง และทำให้บรรลุเป้าหมายของการภักดีต่ออัลลอฮ์ด้วยการกระทำในสิ่งที่พระองค์ทรงบัญชาใช้และหลีกเลี่ยงจากข้อห้ามทั้งหลาย (อบูฮุร็อยเราะฮ์ อิสรมาอีล อะหมัด, 2552)

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 2

ชื่อหน่วย หลักการศรัทธา

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

มุสลิมจะต้องศรัทธาว่าบรรดามลาอิกะฮ์ (เทวทูต) ของอัลลอฮ์ คือ อัลลอฮ์ทรงสร้างมะลาอิกะฮ์ขึ้นจากรัศมี (นूर) มีจำนวนมากมาย ไม่มีผู้ใดรู้จำนวนที่แท้จริงของมะลาอิกะฮ์ นอกจากพระองค์เท่านั้น มลาอิกะฮ์ไม่มีเพศ ไม่กินหรือดื่ม หรือหลับนอน ไม่ต้องการอาหารใดๆ ทั้งสิ้น มลาอิกะฮ์ไม่มีบิดามารดา ไม่มีสามีภรรยาและบุตร มลาอิกะฮ์สามารถจำแลงร่างได้ ไม่มีมนุษย์คนใดจะสามารถเห็นมลาอิกะฮ์ในสภาพเดิมได้ นอกจากบรรดารอซูล (ศาสนทูต) เท่านั้น

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ชื่อและการทำงานของบรรดามลาอิกะฮ์และผลที่ได้จากการศรัทธาต่อบรรดามลาอิกะฮ์

เนื้อหา

การศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์คือการเชื่ออย่างแน่วแน่และสัตย์จริงว่าอัลลอฮ์มีบรรดาบรเวารที่เป็นมลาอิกะฮ์จริง และเชื่อในชื่อของบรรดามลาอิกะฮ์ที่อัลลอฮ์ได้ทรงบอกชื่อ และเราเชื่อต่อบรรดามลาอิกะฮ์ที่เราไม่รู้จักชื่อ โดยที่เราศรัทธาในภาพรวม รวมทั้งศรัทธาในคุณลักษณะและการทำงานของพวกเขามาที่เราได้รับรู้ มลาอิกะฮ์เป็นบ่าวของอัลลอฮ์ที่มีเกียรติยิ่ง พวกเขาเป็นบ่าวที่ยืนหยัดในการทำอิบาดะฮ์ตลอดและสม่ำเสมอ พวกเขาหาได้มีคุณสมบัติของความเป็นพระเจ้าที่เป็นผู้สร้าง ผู้ดูแล และผู้รับผิดชอบจักรวาลไม่ และพวกเขาก็หาได้มีคุณสมบัติของความเป็นพระเจ้าที่สมควรแก่การกราบไหว้แต่อย่างใด พวกเขาเป็นผู้ที่ถูกสร้างที่มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ อัลลอฮ์ได้สร้างพวกเขามาด้วยนूर (รัศมี) (อิบรอเฮง อาลหุเซ็น, 2551; อบูยฺซรอ อิสลามอัล อะหมัด, 2552) ดังนั้นบรรดามลาอิกะฮ์จึงเป็นบ่าวที่ต้องทำการเคารพภักดี (อิบาดะฮ์) และกล่าวแช่ซ็องสุดี (ตัสบีหฺ) ต่ออัลลอฮ์สม่ำเสมอ ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾
يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

ความว่า: และเป็นกรรมสิทธิ์ของพระองค์ ผู้ที่อยู่ในชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน และผู้ที่อยู่ ณ ที่พระองค์ (มะลาอิกะฮ์) พวกเขาจะไม่ล้าพองตนในการเคารพภักดีพระองค์ และพวกเขาจะไม่เหน็ดเหนื่อยพวกเขาจะแช่ซ็องสุดีพระองค์ในเวลากลางคืนและกลางวัน โดยไม่ขาดระยะ (อัลอัมปิยาห์: 19-20)

อัลลอฮ์ได้ประทานให้บรรดามลาอิกะฮ์มีความจงรักภักดีต่อคำบัญชาของพระองค์อย่างสิ้นเชิง และได้ประทานให้พวกเขามีกำลังความสามารถในการปฏิบัติการทำงานตามที่พระองค์ได้มีบัญชา พวกเขาถูกกำหนดให้มีความจงรักภักดีและเชื่อฟังต่อพระองค์ ดังที่พระองค์ได้ตรัสว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦٦﴾

ความว่า: โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย จงคุ้มครองตัวของพวกเราและครอบครัวของพวกเราให้พ้นจากไฟนรก เพราะเชื้อเพลิงของมันคือมนุษย์และก้อนหิน มีมลาอิกะฮ์ผู้แข็งแกร่งราวหาญคอยเฝ้ารักษามันอยู่ พวกเขาจะไม่ฝ่าฝืนอัลลอฮ์ในสิ่งที่พระองค์ทรงบัญชาแก่พวกเขา และพวกเขาจะปฏิบัติตามที่ถูกบัญชา” (อัตตะหรีม: 6)

มลาอิกะฮ์มีจำนวนมากมาย มีจำนวนมากเท่าไรนั้นไม่มีใครรู้ได้นอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น โดยบรรดามลาอิกะฮ์มีหน้าที่ที่แตกต่างกันไป บางส่วนมีหน้าที่คอยแบกและค้ำบัลลังก์ของอัลลอฮ์ บางส่วนมีหน้าที่เฝ้าดูแลสวนสวรรค์ บางส่วนมีหน้าที่เฝ้านรก บางส่วนมีหน้าที่ปกปักรักษามนุษย์ บางส่วนมีหน้าที่คอยจดบันทึก และมีหน้าที่อื่นๆ และบางส่วนมีหน้าที่ละหมาดในบัยตุลมะอุมูรทุกวันจำนวนถึงเจ็ดหมื่น และเมื่อพวกเขาได้ออกมาจากบัยตุลมะอุมูร พวกเขาจะไม่ย้อนกลับมาอีกเลยซึ่งจะเป็นครั้งเดียวและครั้งสุดท้ายที่จะได้อยู่ในนั้น ซึ่งจากหลักฐานในหนังสือฮาดิษของท่านบุคอรีและมุสลิมเกี่ยวกับประวัติของการเดินทางของท่านศาสดามุฮัมมัดจากมัสยิดอัลอักศอไปยังฟากฟ้าชั้นเจ็ดเพื่อเข้าเฝ้าอัลลอฮ์ (มีอรอญระหว่างบัยตุลมัคดิซและบัยตุลอิชชะฮ์) ที่ว่า

«... فرفع لي البيت المعمور فسألت الجبريل فقال : هذا البيت المعمور يصلي فيه

كل يوم سبعون ألف ملك إذا خرجوا لم يعودوا إليه آخر ما عليهم»

ความว่า: “เมื่อฉันได้ขึ้นมาถึงบัยตุลมะอุมูร ฉันก็ได้ถามญิบรีลเกี่ยวกับบัยตุลมะอุมูร ญิบรีลได้ตอบว่า นี่คือบัยตุลมะอุมูรที่มีเหล่าบรรดามลาอิกะฮ์มาทำการละหมาดทุกวัน วันละเจ็ดหมื่นมลาอิกะฮ์ เมื่อบรรดามลาอิกะฮ์เหล่านี้ได้ออกจากบัยตุลมะอุมูรนี้แล้ว พวกเขาจะไม่หวนกลับไปยังบัยตุลมะอุมูรอีกเลย ซึ่งเป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้ายสำหรับพวกเขา” (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

มลาอิกะฮ์เป็นบ่าวที่มีเกียรติ อัลลอฮ์ได้ทรงสร้างพวกเขาเพื่อให้จงรักภักดี เชื่อฟัง และเคารพภักดีต่อพระองค์ ในบรรดาเหล่ามลาอิกะฮ์ที่มีพระองค์ได้ทรงบอกชื่อและการทำงานต่างๆ ให้เราได้รับรู้ อีกบางส่วนพระองค์ไม่ได้บอกให้เรารู้โดยพระองค์ได้สงวนไว้เฉพาะในความรอบรู้ของพระองค์เท่านั้น ส่วนบรรดามลาอิกะฮ์ที่ผู้ศรัทธาควรทราบและรับรู้ตามที่พระองค์อัลลอฮ์ได้มอบหมายการทำงานให้ปฏิบัติมี 10 องค์ได้แก่ (อิบรอฮีม อาลหุเซ็น, 2551)

1. มลาอิกะฮ์ญิบรีล มีหน้าที่นำวะหฺยู (วิวรณ์แห่งอัลลอฮ์) แก่บรรดานบีและเราะสูลทั้งหลาย อันเป็นเหตุแห่งการมีชีวิตของจิตใจ รวมทั้งเป็นผู้นำของบรรดามลาอิกะฮ์
2. มลาอิกะฮ์มีกาอิล มีหน้าที่กำกับดูแลเมล็ดฝนและพืชพรรณต่างๆ ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการมีชีวิตของพื้นดินหลังจากที่มันเป็น خاکแห้งแล้ง รวมทั้งมีหน้าที่ในการควบคุมระบบสุริยะจักรวาลและนำปัจจัยยังชีพ (ริซกี) มาให้แก่บรรดามักลูกทั้งหลาย
3. มลาอิกะฮ์อิซรออีล หรือมะลิกุลเมาต มีหน้าที่ ถอดวิญญาณมักลูกตามเวลาที่กำหนดไว้และคอยรับวิญญาณผู้ที่เสียชีวิต
4. มลาอิกะฮ์อิสรอฟีล มีหน้าที่เป่าแตร (อัสศูร) ซึ่งเป็นเหตุแห่งการฟื้นคืนชีพอีกครั้งของร่างมนุษย์หลังจากที่ได้ตายไปแล้ว หรือเป่าแตร (อัสศูร) เมื่อถึงกำหนดวันสิ้นโลก (วันกิยามะฮ์) และวันฟื้นคืนชีพ
5. มลาอิกะฮ์ฮารุกิบ มีหน้าที่บันทึกความดีความชั่วของมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้บันทึกอันมีเกียรติอยู่ประจำข้างซ้ายและข้างขวาของมนุษย์
6. มลาอิกะฮ์อะติด มีหน้าที่บันทึกความดีความชั่วของมนุษย์เช่นเดียวกัน ซึ่งถือว่าเป็นผู้บันทึกอันมีเกียรติอยู่ประจำข้างซ้ายและข้างขวาของมนุษย์
7. มลาอิกะฮ์มุนกัร มีหน้าที่สอบสวนคนตายในหลุมฝังศพ (กุโบร)
8. มลาอิกะฮ์นะกีร์ มีหน้าที่สอบสวนคนตายในหลุมฝังศพ (กุโบร) เช่นเดียวกัน

9. มลาอิกะฮ์อิรฎวาน มีหน้าที่คอยดูแลและเฝ้าประตูสวรรค์ (คอซึนุลญันนะฮ์)

10. มลาอิกะฮ์ฮามาลิก มีหน้าที่คอยดูแลและเฝ้าประตูนรก (คอซึนุนนาร)

อัลลอฮ์ได้ทรงสร้างเหล่ามลาอิกะฮ์อัลกิรอมุ อัลกาติบีน และได้มอบหมายหน้าที่ในการเฝ้าดูแลมนุษย์ โดยการคอยจดบันทึกการกระทำ คำพูด และนิยัต (การตั้งใจแน่วแน่) มนุษย์แต่ละคนจะมีมลาอิกะฮ์อยู่ด้วยสองท่าน มลาอิกะฮ์ท่านแรกจะอยู่ด้านขวาเรียกว่า “คอฮิบุลญะมิน” หมายถึงผู้อยู่ด้านขวา มีหน้าที่คอยบันทึกการกระทำอันดีงามทุกอย่าง และมลาอิกะฮ์อีกท่านหนึ่งอยู่ด้านซ้ายเรียกว่า “คอฮิบุชชีมาล” หมายถึงผู้อยู่ด้านซ้าย มีหน้าที่คอยจดบันทึกการกระทำที่ไม่ดีทุกอย่างเช่นกัน และยังมีมลาอิกะฮ์อีกสองท่านที่มีหน้าที่คอยปกป้องรักษาดูแลมนุษย์ มลาอิกะฮ์ท่านแรกอยู่ด้านหน้าและอีกท่านหนึ่งอยู่ด้านหลัง ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า

وإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١١﴾ كِرَامًا كَتِيبِينَ ﴿١٢﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٣﴾

ความว่า: และแท้จริงมีผู้คุ้มกันรักษาพวกเจ้าอยู่ คือ (มลาอิกะฮ์) ผู้ทรงเกียรติเป็นผู้บันทึกพวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าทำ (อัลอินฟีฏอร: 10-12)

إِذْ بَلَغَ الْمَتَّقِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَنِدٌ ﴿١٨﴾

ความว่า: จงรำลึกขณะที่มลาอิกะฮ์ผู้บันทึกสองท่านบันทึก ท่านหนึ่งนั่งทางขวาและอีกท่านนั่งทางซ้าย ไม่มีคำพูดใดที่เขากล่าวออกมา (มนุษย์) เว้นแต่ใกล้ ๆ เขานั้นมีผู้เฝ้าติดตามและผู้เตรียมพร้อมที่จะบันทึก (มลาอิกะฮ์) (กอฟ: 17-18)

لَهُ مُعَقِّبَتٌ مِنْ يَمِينِهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَالَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ آلٍ ﴿١١﴾

ความว่า: สำหรับเขา (มนุษย์) นั้นมีมลาอิกะฮ์ผู้เฝ้าติดตามทั้งข้างหน้าและข้างหลังเขา ดูแลรักษาปกป้องเขาตามพระบัญชาของอัลลอฮ์ แท้จริงอัลลอฮ์จะมีทรงเปลี่ยนสภาพของชนกลุ่มใด จนกว่าพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงสภาพของพวกเขาเอง และเมื่ออัลลอฮ์ทรงปรารถนาความทุกข์แก่ชนกลุ่มใดก็จะมีผู้ตอบโต้พระองค์ และสำหรับพวกเขาไม่มีผู้ช่วยเหลือนอกจากพระองค์ (ฮัรเราะฮุดดู: 11)

จากรายงานของอบูฮุร็อยเราะฮ์ที่ระบุว่า ท่านศาสดามุฮัมมัด ได้กล่าวว่า

إذا أراد عبي أن يعمل سيئة فلا تكتبوها عليه حتى يعملها ، فإن عملها فاكتبوا بمثلها ، وإن تركها من أجلي فاكتبوها له حسنة ، وإذا أراد أن يعمل حسنة فلم يعملها فاكتبوها له حسنة ، فإن عملها فاكتبوا لها له بعشر أمثالها إلى سبعمائة ضعف

ความว่า: อัลลอฮ์ได้ตรัส (แก่มลาอิกะฮ์) ว่า เมื่อบ่าวของข้าต้องการกระทำในสิ่งที่ไม่ดีอย่างหนึ่ง พวกเจ้าจงอย่าได้บันทึกในสิ่งดังกล่าวในทันทีทันใดจนกว่าบ่าวของข้าผู้นั้นได้กระทำในสิ่งดังกล่าวเสียก่อน ดังนั้นหากว่าบ่าวของข้าผู้นั้นได้กระทำมันขึ้นมา ดังนั้นพวกเจ้าจงบันทึกให้เหมือนกับสิ่งที่เขาได้กระทำบาปนั้น และหากว่าเขาผู้นั้นได้เลิกการกระทำดังกล่าวเพราะยำเกรงต่อข้า พวกเจ้าจงบันทึกแก่เขาในสิ่งนั้นหนึ่งความดี และหากบ่าวผู้นั้นต้องการกระทำในความดีสักหนึ่งอย่าง แต่เขากลับไม่ได้กระทำในสิ่งนั้น พวกเจ้าจงบันทึกมันไว้สำหรับเขาหนึ่งความดี แต่หากว่าเขาได้กระทำความดีนั้นขึ้นมา พวกเจ้าจงบันทึกมันให้เขาเท่ากับสิบความดีจนถึงเจ็ดร้อยผลบุญแห่งความดี (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

ผลบุญที่ประเสริฐที่ได้จากการศรัทธาต่อบรรดามลาอิกะฮฺมี 3 ประการคือ (อิบรอเฮง อาลหุเซ็น, 2551; อบูยฺฮรอ อิสมาอิล อะหมัด, 2552)

1. ได้ทราบถึงความยิ่งใหญ่ เดชานุภาพ อำนาจ และหิكمะฮฺ (วิทย์ปัญญา) ของอัลลอฮฺ พระองค์ได้ทรงสร้างมลาอิกะฮฺโดยที่ไม่มีผู้ใดสามารถรับรู้ได้ถึงจำนวนของบรรดามลาอิกะฮฺทั้งหมดนอกจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว พระองค์ได้ทรงทำให้มลาอิกะฮฺที่มีหน้าที่คอยแบกและค้ำบัลลังก์ของพระองค์ แค่เพียงมลาอิกะฮฺท่านเดียวมีความยิ่งใหญ่ขนาดระยะความกว้างระหว่างตึงหูลึงหัวไหล่เป็นระยะเวลาถึง 700 ปี แล้วบัลลังก์ของพระองค์จะมีความไพศาลถึงเพียงไหน และพระองค์คือผู้ที่อยู่เหนือบัลลังก์จะมีความยิ่งใหญ่เพียงไร ดังที่อัลลอฮฺตรัสว่า

وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

ความว่า: ความยิ่งใหญ่ในชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินนี้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระองค์เท่านั้น และพระองค์เป็นผู้ทรงอำนาจ ผู้ทรงปรีชาญาณ (อัลญาฮิยะฮฺ: 37)

2. ได้สำนึกด้วยการขอบคุณและสรรเสริญทั้งมวลแด่อัลลอฮฺ ผู้ทรงให้การคุ้มครองและปกป้องดูแลบรรดาลูกหลานอาดัมด้วยการส่งตัวแทนจากบรรดามลาอิกะฮฺที่คอยทำหน้าที่คุ้มครอง ช่วยเหลือ และคอยจัดบันทึกการกระทำและการงานของพวกเขา

3. ได้เกิดความรักความผูกพันต่อบรรดามลาอิกะฮฺในสิ่งที่พวกเขาคอยปฏิบัติอิบาดะฮฺต่ออัลลอฮฺ ซึ่งพวกเขาได้ขอพรและขอลุแก่โทษแก่บรรดาศรัทธาชน ดังที่อัลลอฮฺผู้สูงส่งได้กล่าวถึงบรรดามลาอิกะฮฺผู้ที่คอยแบกและค้ำบัลลังก์ของพระองค์และผู้ที่อยู่รอบ ๆ บัลลังก์ว่า

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

ความว่า: บรรดา (มลาอิกะฮฺ) ผู้แบกบัลลังก์และผู้ที่อยู่รอบๆ บัลลังก์ต่างก็แซ่ซ้องสดุดีด้วยการสรรเสริญพระเจ้าของพวกเขา และศรัทธาต่อพระองค์ และขอภัยโทษให้แก่บรรดาผู้ศรัทธาว่า ‘ข้าแต่ผู้อภิบาลของเรา ความเมตตาและความรอบรู้แห่งพระองค์นั้นครอบคลุมไปทั่วทุกสิ่งขอพระองค์ทรงโปรดอภัยแก่บรรดาผู้ขออุกโทษ และดำเนินตามแนวทางของพระองค์ และทรงคุ้มครองพวกเขาให้พ้นจากการลงโทษแห่งไฟนรก ข้าแต่พระเจ้าของเรา และขอพระองค์ทรงให้พวกเขาได้เข้าในสวนสวรรค์หลากหลายอันสถาพร ซึ่งพระองค์ได้ทรงสัญญาแก่พวกเขาและแก่ผู้ที่มีคุณธรรมทั้งหลายในหมู่ปุ่ย่าตายายของพวกเขา คู่ครองของพวกเขา และลูกหลานของพวกเขา แท้จริงพระองค์นั้นเป็นผู้ทรงอำนาจผู้ทรงปรีชาญาณ และขอพระองค์ทรงคุ้มครองพวกเขาให้พ้นจากความชั่วทั้งหลาย และผู้ใดที่พระองค์ทรงคุ้มครองให้พ้นจากความชั่วทั้งหลายในวันนั้นแน่นอน แสดงว่าพระองค์ได้เมตตาเขาแล้วและนั่นคือความสำเร็จอันใหญ่หลวง (ซอฟิร: 7-9)

ดังนั้นการศรัทธาต่อมลาอิกะฮฺทำให้ผู้ศรัทธาเรียนรู้ว่าแท้จริงการเข้าใจถึงอำนาจความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮฺนั้นได้บังชี้ให้ระลึกถึงสรรพสิ่งที่ถูกสร้าง เรียนรู้ว่าอัลลอฮฺทรงห่วงใยลูกหลานของนบิอาดัม โดยมอบหมายให้มลาอิกะฮฺเป็นผู้ดูแลและบันทึกการงานของพวกเขา และมลาอิกะฮฺมีความซื่อสัตย์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งของพระองค์ โดยไม่มีการปฏิเสธคำสั่งนั้น

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 3

ชื่อหน่วย หลักศาสนบัญญัติ
สาระการเรียนรู้ การปฏิญาณตน

จำนวน 1 ครั้ง
จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

การปฏิญาณตนว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์และมุฮัมมัดเป็นศาสนาทูตของอัลลอฮ์” เป็นการแสดงการยอมรับ ยอมรับทุกอย่างที่เกี่ยวกับอิสลาม ทุกอย่างที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮาดิษ ซึ่งเป็นแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการดำเนินชีวิต ศาสนาอิสลามมีพระเจ้าเพียงองค์เดียว ห้ามสักการะในสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและห้ามก้มกราบมนุษย์ด้วยกันเอง เพราะมนุษย์นั้นมีฐานะเท่าเทียมกันถึงแม้จะต่างกันที่สถานภาพ ฐานะ ตำแหน่ง และหน้าที่ที่เราสามารถให้ความเคารพได้แต่เป็นในแนวทางอื่น

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ความหมาย เงื่อนไขถ้อยคำ และความประเสริฐของการกล่าวคำปฏิญาณตน

เนื้อหา

การกล่าวปฏิญาณตน 2 คำในหลักข้อที่ 1 ของหลักศาสนบัญญัติที่ว่า

أشهد ألا إله إلا الله أشهد أن محمداً رسول الله

ความว่า “ฉันขอปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใด (ที่ต้องเคารพสักการะ) นอกจากอัลลอฮ์ และฉันขอปฏิญาณว่ามุฮัมมัดเป็นรอสูลของอัลลอฮ์” การกล่าวปฏิญาณทั้งสองนี้คือหนทางเข้าสู่อิสลาม เป็นหลักอิสลามที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะยังไม่ถือว่าบุคคลหนึ่งเป็นมุสลิม นอกจากเขาจะต้องกล่าวและปฏิบัติตามข้อบ่งชี้ของคำปฏิญาณทั้งสองนี้ และด้วยเหตุนี้เองที่ผู้ปฏิเสธจะกลับกลายเป็นผู้ศรัทธาได้ ซึ่งการปฏิญาณข้างต้นเป็นการกล่าวโดยรู้ถึงความหมายและปฏิบัติตามข้อบ่งชี้ของคำปฏิญาณ ทั้งในส่วนการกระทำที่เปิดเผยและในส่วนลึกของจิตใจ ส่วนการกล่าวเพียงอย่างเดียวโดยไม่รู้ถึงความหมายและไม่ปฏิบัติตามข้อบ่งชี้ของคำปฏิญาณนี้ มันจะไม่ยังประโยชน์ใดๆ แก่ผู้ที่ปฏิบัติเลย ยิ่งไปกว่านั้นมันก็จะกลับมาเป็นหลักฐานมัดตัวเขาเองเสียอีก ซึ่งคำปฏิญาณประกอบขึ้นมาจากสองส่วนด้วยกันคือ การปฏิเสธและการยืนยัน กล่าวคือ ปฏิเสธคุณลักษณะความเป็นเจ้าที่คู่ควรแก่การเคารพสักการะ ออกจากสิ่งอื่นทั้งมวล นอกจากอัลลอฮ์ และยืนยันคุณลักษณะนี้แต่อัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียวไม่มีการภาคีใดๆสำหรับพระองค์ในคุณลักษณะนี้ ซึ่งรวมไปถึงการปฏิเสธพระเจ้าจอมปลอมทั้งหลายที่จะได้รับการเคารพสักการะ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หิน ต้นไม้หรือแม้กระทั่งอารมณ์ความอยากของมนุษย์ก็ตาม พร้อมทั้งต้องแสดงความไม่พอใจและปลื้มตาท่างสิ่งดังกล่าวด้วย เพราะผู้ใดก็ตามที่กล่าวคำปฏิญาณนี้ โดยไม่ปฏิเสธต่อสิ่งที่ถูกสักการะอื่นๆนอกจากอัลลอฮ์ ก็เหมือนกับว่าเขาไม่ได้กล่าวมันนั่นเอง ดังนั้นถ้อยคำแห่งความอิดีลาศนั้น คือคำว่า “ลาอิลลาฮะอิลลัลลอฮ์” (ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์) เพราะคำนี้บ่งถึงความบริสุทธิ์ใจในการเคารพสักการะพระองค์อัลลอฮ์เพียงองค์เดียว (ไม่ตั้งสิ่งใดเป็นภาคี) เพราะความหมายของคำนี้คือ “ไม่มีผู้ถูกเคารพสักการะที่แท้จริงนอกจากอัลลอฮ์” มันเป็นคำที่ยิ่งใหญ่ อัลลอฮ์ทรงส่งรอสูล ทรงประทานคำภีร์ต่างๆ ก็ด้วยเหตุแห่งคำนี้ และเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายแห่งถ้อยคำนี้ พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

وَالْهَكَرَ إِلَهٌ وَحْدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

ความว่า: และผู้ควรแก่การเคารพสักการะของพวกเจ้านั้นมีเพียงองค์เดียว ไม่มีผู้ควรแก่การเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์ ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 163)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَّبِعُوا أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنَ إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾

ความว่า: และเป็นที่แน่นอนยิ่ง เราได้ส่งนุห์ไปยังหมู่ชนของเขา ดังนั้นเขาได้กล่าวว่า โอ้หมู่ชนของ“ฉันแอ๋ย พวกท่านจงเคารพภักดีอัลลอฮ์เถิด สำหรับพวกท่านนั้นไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระองค์ ดังนั้นพวกท่านจะมียำเกรง (การลงโทษของพระองค์) หรือ?” (อัลมูมิnun: 23)

ดังนั้นการกล่าวคำปฏิญาณตนดังกล่าวยังหมายถึงการยอมรับว่าอัลลอฮ์เป็นพระเจ้าเพียงองค์เดียวที่คู่ควรแก่การสักการะอย่างแท้จริง เป็นผู้ทรงสร้าง ผู้ทรงประทานปัจจัยยังชีพ ผู้ทรงเดชานุภาพในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ และเข้าใจว่าการเชื่อมั่นเพียงเท่านั้นถือเป็นการเพียงพอแล้วโดยไม่ต้องมีการให้เอกภาพต่ออัลลอฮ์ในการเคารพสักการะ ซึ่งการกล่าวของเขานั้นจะไม่ยิ่งประโยชน์ใดๆ แก่เขาเลย ในการที่จะทำให้เขาเข้าสู่อิสลามหรือทำให้เขาปลอดภัยจากการลงโทษอันถาวรในวันอาคีเราะฮ์ ถึงแม้ว่ามุสลิมบางคนทีกล่าวคำปฏิญาณตนนี้แล้วทำการละหมาด ถือศีลอด ทำฮัจญ์ และบริจาคทานอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่หากว่าเขากลับยังกระทำการเคารพภักดีบางอย่างสิ่งอื่นนอกเหนือจากอัลลอฮ์ เช่น การขอความช่วยเหลือจากบรรดาเวลีย์และผู้มีคุณธรรม การบนบานต่อพวกเขา และการขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นนอกเหนือจากอัลลอฮ์ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าพวกเขาเหล่านี้มิได้เข้าใจความหมายและเจตนารมณ์ที่แท้จริงของคำว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์” ซึ่งหมายถึงการเคารพสักการะอัลลอฮ์ และให้ทุกการเคารพสักการะนั้นมุ่งสู่พระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว และใครที่ทำการสักการะนอกเหนือจากอัลลอฮ์ เขาตกเป็นผู้ตั้งภาคี ถึงแม้เขาจะกล่าว “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระองค์” ละหมาด ถือศีลอด และอ้างว่าเขาเป็นมุสลิมก็ตาม เพราะบ่าวจะไม่เป็นมุสลิม (ผู้นอบน้อม) ที่แท้จริง และจะไม่รอดพ้นจากการอยู่ในนรกยะอันนัมตลอดกาล เว้นแต่ด้วยการศรัทธาที่บริสุทธิ์ ที่ไม่ปนเปื้อนการตั้งภาคี และไม่ถูกตัดถอนด้วยการปฏิเสธศรัทธาเท่านั้น (อัฟน่าน เพ็ชรทองคำ, 2554; สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

การกล่าวคำปฏิญาณมีเงื่อนไขที่สำคัญดังนี้ (อัฟน่าน เพ็ชรทองคำ, 2554; สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. การรู้ถึงความหมายของการปฏิญาณ ทั้งในแง่การปฏิเสธการเคารพสักการะสิ่งอื่นนอกจากอัลลอฮ์ และในแง่การยืนยันถึงสิทธิที่จะได้รับการเคารพสักการะ ของอัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว ซึ่งการรู้ถึงความหมายของคำปฏิญาณนี้ตรงข้ามกับการไม่รู้ ในขณะที่ยังมีมุสลิมหลายคนทีเขากล่าวถ้อยคำนี้ด้วยลิ้น โดยที่เขาไม่รู้ความหมายใดๆเลย ดังที่อัลลอฮ์ตรัสว่า

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿٥١﴾

ความว่า: ฉะนั้นพึงรู้เถิดว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์และจงขออภัยโทษต่อความผิดเพื่อตัวเจ้าและเพื่อบรรดาผู้ศรัทธาหญิง และอัลลอฮ์ทรงรู้ดีถึงถึงพฤติกรรมของพวกเจ้าและที่พำนักของพวกเจ้า (มูฮัมมัด: 19)

จากท่านเคาะลีฟะฮ์อูษมานเล่าว่าท่านศาสดามูฮัมมัดกล่าวว่า

مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

ความว่า : ผู้ใดที่เสียชีวิตและเขารู้ว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ เขาจะได้เข้าสวรรค์ (รายงานโดยมุสลิม)

2. การเชื่อมั่นอย่างแน่วแน่ โดยการกล่าวคำปฏิญาณด้วยความเชื่อมั่นอย่างเด็ดเดี่ยวแน่อนในความหมายของมั่น ซึ่งความเชื่อมั่นตรงข้ามกับความสงสัยเคลือบแคลง โดยที่ผู้กล่าวจะต้องกล่าวคำนี้ด้วยความมั่นใจในสิ่งที่ถ้อยคำบ่งชี้ถึง หากว่าในหัวใจของเขามีความสงสัยในสิ่งที่คำนี้บ่งชี้ถึง การกล่าวเพียงอย่างเดียวก็ไม่มีประโยชน์สำหรับเขา อัลลอฮฺตรัสว่า

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

ความว่า: แท้จริงศรัทธาชนที่แท้จริงนั้นคือ บรรดาผู้ศรัทธาต่ออัลลอฮฺ และรอซูลของพระองค์ แล้วพวกเขาไม่สงสัยเคลือบแคลงใจ แต่พวกเขาได้เสียสละต่อสู้ดิ้นรนด้วยทรัพย์สินสมบัติของพวกเขา และชีวิตของพวกเขาไปในหนทางของอัลลอฮฺชนเหล่านั้นแหละคือบรรดาผู้สัตย์จริง . (อัลฮุญรอต: 15)

จากท่านอบูฮุร็อยเราะฮฺเล่าว่าท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ ، لَا يَلْقَىٰ بِيَهُمَا عَبْدٌ غَيْرَ شَاكٍ فِيهِمَا إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ»

ความว่า: ฉันขอปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ และฉันเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ ไม่มีบ่าวคนใดพบกับอัลลอฮฺ พร้อมสองคำนี้ อย่างไม่มีความสงสัยใด ๆ ในทั้งสอง แน่แน่อนเขาได้เข้าสวรรค์ (รายงานโดยมุสลิม)

3. การยอมรับในคำปฏิญาณซึ่งตรงข้ามกับคำปฏิเสธ ซึ่งเป็นการยอมรับในทุกสิ่งที่คำปฏิญาณได้บ่งชี้เอาไว้ ทั้งใจและวาจา โดยเชื่อในคำบอกเล่า ปฏิบัติตามคำสั่ง ออกห่างข้อห้าม และไม่ขัดกับตัวบทหลักฐาน โดยการไม่ยอมรับหรือตีความเบี่ยงเบน ซึ่งการยอมรับนี้ตรงข้ามกับการปฏิเสธไม่ยอมรับ เป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจที่ตรงข้ามการตั้งภาคี โดยที่จะไม่กล่าวคำนี้เพื่อโอ้อวด และเพื่อชื่อเสียง อัลลอฮฺกล่าวว่า

وَمَا أَمْرُو إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ﴿٥﴾

ความว่า: และพวกเขามีได้ถูกบัญชาให้กระทำอื่นใดนอกจากเพื่อเคารพภักดีต่ออัลลอฮฺ เป็นผู้มีเจตนาบริสุทธิ์ในการภักดีต่อพระองค์ เป็นผู้อยู่ในแนวทางที่เที่ยงตรงและดำรงการละหมาด และจ่ายซะกาต และนั่นแหละคือศาสนาอันเที่ยงธรรม (อัลบะยยินะฮฺ: 5)

จากท่านอบูฮุร็อยเราะฮฺเล่าว่าท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า

«أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي مَنْ قَالَ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِصًا مِنْ قَبْلِ نَفْسِهِ»

ความว่า: มนุษย์ที่มีความสุขที่สุดเพราะการขอชะฟาอะฮฺของฉัน คือผู้ที่กล่าวว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ” อย่างบริสุทธิ์ใจด้วยตัวของเขาเอง (รายงานโดยมุสลิม)

4. การปฏิบัติตามสิ่งที่คำปฏิญาณได้ระบุเอาไว้ ทั้งโดยเปิดเผย และซ่อนเร้นของจิตใจ ซึ่งตรงข้ามกับความไม่จริงใจ และความสัจจริงที่ตรงข้ามกับการโกหก โดยการกล่าว “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระองค์” อย่างสัจจริงจากหัวใจของเขา อัลลอฮฺตรัสว่า

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ
فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾

ความว่า : มนุษย์คิดหรือว่า พวกเขาจะถูกทอดทิ้งเพียงแต่พวกเขากล่าวว่า เราศรัทธา และพวกเขาจะไม่ถูกทดสอบกระนั้นหรือ? และโดยแน่นอน เราได้ทดสอบบรรดาคนก่อนหน้าพวกเขาแล้ว ดังนั้นอัลลอฮ์จะทรงจำแนกให้รู้แจ้งถึงบรรดาผู้สัจจริง และจะทรงจำแนกให้รู้แจ้งถึงบรรดาผู้กล่าวเท็จ (อัลอังกะบูต: 2-3)

จากท่านมุอาซ บิน ญะบัล เล่าว่าท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า

«مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ، حَرَّمَ مَالَهُ وَدَمُهُ،
وَحَسَابُهُ عَلَى اللَّهِ»

ความว่า: ไม่มีผู้ใดที่ปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และมุฮัมมัดคือศาสนทูตของพระองค์อย่างสัจจริงจากหัวใจของเขา นอกจากว่าอัลลอฮ์จะห้ามตัวเขาจากไฟนรก (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

5. การมีความรักความพอใจ ซึ่งตรงข้ามกับความโกรธเกลียดและไม่พอใจ โดยต้องมีความรักต่อคำปฏิญาณ และรักต่อสิ่งที่คำปฏิญาณได้บ่งชี้และระบุเอาไว้ รักในผู้ที่ยึดมั่นในเงื่อนไขของคำปฏิญาณนี้ และต้องเกลียดชังต่อสิ่งที่ตรงข้ามกับสิ่งดังกล่าวนี้ ซึ่งเครื่องหมายที่จะบ่งชี้ถึงสิ่งดังกล่าวก็คือ การทำให้สิ่งที่อัลลอฮ์ทรงรักนั้นอยู่เหนือสิ่งอื่นทั้งปวง ถึงแม้ว่าจะค้านกับความรู้สึกของตนเอง และจะต้องไม่พอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ไม่พอใจ แม้ว่าความรู้สึกของตนเองจะเอนเอียงไปสู่สิ่งนั้นก็ตาม พร้อมทั้งต้องให้การสนับสนุนต่อผู้ที่สนับสนุนช่วยเหลืออัลลอฮ์และรอซูลของพระองค์ และต้องต่อต้านผู้ที่ต่อต้านอัลลอฮ์และรอซูลของพระองค์ ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

فَكَانَتْ لَكُمْ أَسْوَأُ حَسَنَةٍ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا الْقَوْمُ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِنَّا بَرَاءُؤُمْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ ۚ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ
لَا سَتْفِيرَ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿١٣١﴾

ความว่า: แน่แน่นอนได้มีแบบอย่างอันดีงามสำหรับพวกเจ้าแล้วใน (ตัว) อิบรอฮีม และบรรดา (ผู้ศรัทธา) ที่อยู่ร่วมกับเขา เมื่อพวกเขากล่าวแก่กลุ่มชนของพวกเขาว่า แท้จริงพวกเราขอปลีกตัวจากพวกท่านและจากสิ่งที่พวกท่านเคารพสักการะนอกจากอัลลอฮ์ เราขอปฏิเสธ (ศาสนาของ) พวกท่านและการเป็นปฏิปักษ์และความเกลียดชังระหว่างพวกเรากับพวกท่านได้ปรากฏขึ้นแล้ว (และจะคงอยู่) ตลอดไป จนกว่าพวกท่านจะศรัทธาต่ออัลลอฮ์องค์เดียว (อัลมมตะฮินะฮ: 4)

6. การปฏิบัติตามสิ่งบ่งชี้ที่ตรงข้ามกับการละทิ้ง โดยจำเป็นต้องปฏิบัติตามสิ่งที่ถ้อยคำนี้บ่งชี้ถึงว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ ด้วยการปฏิบัติการทำงานทั้งภายนอกเปิดเผย และปกปิด อัลลอฮ์กล่าวว่า

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٥٠﴾

ความว่า: และผู้ใดเล่าจะมีศาสนาดียิ่งไปกว่าผู้ที่มอบใบหน้าของเขาให้แก่อัลลอฮ์ และขณะเดียวกันเขาก็เป็นผู้กระทำความดี และปฏิบัติตามแนวทางของอิบรอฮีม ผู้ไฝ่หาความจริง และอัลลอฮ์ได้ถือเอาอิบรอฮีมเป็นสหาย (อันนิสาอ: 125)

7. การยอมรับที่ตรงข้ามกับการเพิกเฉย โดยจำเป็นต้องรับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับถ้อยคำนี้ ไม่ว่าจะเป็นการเคารพสักการะต่ออัลลอฮ์เพียงองค์เดียว ไม่มีภาคใดเคียงคู่พระองค์ และการละทิ้งการเคารพสักการะสิ่งอื่นนอกเหนือพระองค์ หากใครกล่าวคำนี้ และไม่ยอมรับ และยึดมั่นในสิ่งดังกล่าว ดังพระดำรัสของอัลลอฮ์ที่ว่า

إِنَّمَا كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾

ความว่า: เพราะว่าพวกเขาเหล่านั้นเมื่อได้มีการกล่าวแก่พวกเขาว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ พวกเขาก็หยิ่งผยอง (อัลศอฟาต: 35)

8. ปฏิเสธการเคารพสักการะอื่นจากอัลลอฮ์ จากบรรดาอัญ-ภูอูต (สิ่งที่ทำให้หลงผิด) และมั่นคงในการเคารพสักการะอัลลอฮ์เพียงองค์เดียว อัลลอฮ์กล่าวว่า

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمَرْ بِاللَّهِ فَقَدِ

اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٦﴾

ความว่า: ไม่มีการบังคับใด (ให้นับถือ) ในศาสนาอิสลาม แน่นนอนความถูกต้องนั้นได้เป็นที่กระจ่างแจ้งแล้วจากความผิด ดังนั้นผู้ใดปฏิเสธศรัทธาต่ออัญภูอูต และศรัทธาต่ออัลลอฮ์แล้ว แน่นนอนเขาได้ยึดห้วงอันมั่นคงไว้แล้ว โดยไม่มีการขาดใด ๆ เกิดขึ้นแก่มั่น และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงได้ยิน ผู้ทรงรอบรู้ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 256)

ใครก็ตามที่กล่าวคำปฏิญาณตนด้วยความบริสุทธิ์ใจและมั่นใจอย่างแน่วแน่ ไร้ซึ่งการชิริก (ตั้งภาคี) ปราศจากบิดอะฮ์ (อุตริกรรม) และการฝ่าฝืนแล้ว แน่นนอนเขาย่อมได้รับทางนำให้รอดพ้นจากความหลงผิดในโลกนี้ และได้รับความปลอดภัยจากการลงโทษในนรก ดังนั้นจึงจำเป็นสำหรับทุกคนที่จะต้องปฏิบัติเงื่อนไขดังกล่าวอย่างครบถ้วน หมายความว่า เงื่อนไขดังกล่าวต้องรวมอยู่ในตัวของคนคนนั้นและเขาจะต้องยึดมั่นมันไว้ แต่ไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่การท่องจำมันอย่างเดียวนั้น คำปฏิญาณนี้เป็นการให้เอกภาพต่ออัลลอฮ์ ในความเป็นพระเจ้า ผู้คู่ควรแก่การเคารพสักการะโดยถือได้ว่าเป็นเตาฮีด (การให้เอกภาพต่ออัลลอฮ์) ที่สำคัญที่สุด ซึ่งความขัดแย้งระหว่างบรรดาศาสนทูตของอัลลอฮ์กับประชาชาติของแต่ละท่านนั้นมักจะเกิดขึ้นในการให้เอกภาพต่ออัลลอฮ์ และด้วยเหตุนี้เองอัลลอฮ์จึงทรงส่งศาสนทูตต่าง ๆ ลงมา

ความหมายของการปฏิญาณว่ามุฮัมมัดคือรอสูลของอัลลอฮ์นั้นคือการเชื่อฟังท่านในสิ่งที่ท่านสั่งใช้ เชื่อมั่นในสิ่งที่ท่านบอก ออกห่างจากสิ่งที่ท่านห้ามปรามและสาปแช่งไว้ และจะต้องไม่ปฏิบัติศาสนกิจใด ๆ นอกจากในสิ่งที่ท่านได้บัญญัติเอาไว้ ซึ่งการเข้าถึงความหมายของการปฏิญาณว่ามุฮัมมัดเป็นรอสูลของอัลลอฮ์จะเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้ก็โดยการศรัทธาและเชื่อมั่นอย่างแน่วแน่ที่สุดว่า มุฮัมมัดนั้นคือบ่าวและศาสนทูตที่อัลลอฮ์ทรงส่งมายังมนุษยและญินทั้งมวล ท่านเป็นนบีและรอสูลองค์สุดท้าย ท่านเป็นบ่าวที่ใกล้ชิดกับอัลลอฮ์มากที่สุด แต่ในตัวท่านนั้นไม่มีคุณสมบัติแห่งความเป็นเจ้าใด ๆ พร้อมทั้งต้องปฏิบัติตามและให้ความสำคัญต่อคำสั่งและข้อห้าม รวมถึงการยึดมั่นในแบบอย่างของท่าน ทั้งในการกระทำ การพูด หรือความเชื่อก็ตาม ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

قُلْ يَتَّبِعُوا النَّاسَ فِي رَسُولِ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ

وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

ความว่า: จงกล่าวเถิด มุฮัมมัดว่า โอ! ไม่นุษย์ทั้งหลายแท้จริงฉันคือรอสูลของอัลลอฮ์! มายังพวกท่านทั้งมวล ซึ่งพระองค์นั้นอำนาจแห่งบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดินเป็นของพระองค์ ไม่มีผู้ใดควรได้รับการเคารพสักการะ นอกจากพระองค์เท่านั้น ผู้ทรงให้เป็นและทรงให้ตาย ดังนั้นพวกท่านจงศรัทธาต่ออัลลอฮ์และรอสูลของพระองค์ ผู้เป็นนบีที่เขียนอ่านไม่เป็น ซึ่งเขาศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และดำรงศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และพวกเจ้าจงปฏิบัติตามเขาเถิด เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับคำแนะนำ (อัลอะฮฺรอฟ: 158)

การปฏิญาณดังกล่าวนี้มีเงื่อนไขที่สำคัญดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. การเชื่อมั่นยอมรับด้วยส่วนลึกของหัวใจในการเป็นรอสูลของท่าน
2. การกล่าวยืนยันและยอมรับด้วยคำพูดอย่างเปิดเผยในความเป็นรอสูลของท่าน
3. การปฏิบัติตามท่านโดยการปฏิบัติตามสัจธรรมที่ท่านนำมา และละเว้นความไม่ถูกต้องที่ท่านได้ห้ามไว้
4. การเชื่อมั่นในทุกสิ่งที่ท่านบอกไว้ว่าเป็นความจริง
5. การมีความรักต่อท่านมากกว่ารักตนเอง ทรัพย์สิน ลูกหลาน พ่อแม่ หรือมนุษย์ทั้งมวล เพราะว่าท่านคือศาสนทูตของอัลลอฮ์ การรักท่านก็เป็นส่วนหนึ่งของการรักอัลลอฮ์และการรักเพื่ออัลลอฮ์ ดังนั้นความหมายที่แท้จริงของการรักอัลลอฮ์คือ การปฏิบัติตามท่านโดยการเชื่อฟังคำสั่ง และออกห่างข้อห้ามของท่าน รวมทั้งการช่วยเหลือและสนับสนุนท่าน
6. การเชื่อมั่นว่า แบบฉบับของท่านรอสูลนั้นคือที่มาของหลักการอิสลาม มีฐานะเทียบเท่าอัลกุรอาน ซึ่งไม่อาจคัดค้านโต้แย้งได้ด้วยเหตุผลทางสติปัญญาและความคิด
7. การเอาแบบฉบับของท่านรอสูลมาปฏิบัติและการยอมรับให้คำพูดของท่านอยู่เหนือคำพูดของบุคคลอื่นทั้งมวล ซึ่งรวมถึงการยอมรับพอใจและให้อำนาจคุณธรรมของท่านเป็นเครื่องตัดสินโดยเด็ดขาด

ดังนั้นการกล่าวคำปฏิญาณตนของทั้งสองนี้มีคุณค่าและความประเสริฐอย่างยิ่ง โดยเฉพาะคำปฏิญาณทั้งสองนี้เป็นหลักการแรกของอิสลาม เป็นพื้นฐานและต้นตอของศาสนา เป็นสิ่งแรกที่บุคคลหนึ่งจะเข้าสู่อิสลามได้ การมีเตาฮีดต่ออัลลอฮ์และยึดเอาแบบฉบับของท่านรอสูลมาเป็นมาตรฐานในการตัดสินโดยจะเกิดขึ้นได้ก็โดยการทำให้การปฏิญาณทั้งสองนี้เป็นรูปธรรม คำปฏิญาณทั้งสองนี้นำไปสู่ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะผู้ใดก็ตามที่กล่าวคำปฏิญาณทั้งสองนี้ มันก็จะเป็นสาเหตุให้ชีวิตและทรัพย์สินของเขาปลอดภัย (หมายความว่า) อิสลามได้ให้ความคุ้มครองแก่ชีวิตและทรัพย์สินของมุสลิมอย่างเสมอภาค การกล่าวว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์” เป็นการปฏิบัติในสิ่งที่ดีและเป็นเหตุสำคัญในการลบล้างความผิด ทั้งยังเป็นเหตุให้ตาชั่งแห่งความดีในวันกิยามะฮ์นั้นมีน้ำหนักมากขึ้นอีก และเป็นสาเหตุในการเข้าสวรรค์และปลอดภัยจากไฟนรก โดยหากนำเอาชั้นฟ้าและแผ่นดินทั้งหมดมาวางในตาชั่งข้างหนึ่งและนำมาวางในตาชั่งอีกข้างหนึ่ง และคำปฏิญาณประกอบไปด้วยการรำลึก วิงวอน และสรรเสริญต่ออัลลอฮ์ประมวลไว้ซึ่งการวิงวอนร้องเรียกและวิงวอนขอ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการรำลึกที่มากความหมายและมีผลตอบแทนมากที่สุด เป็นคำพูดที่ดียิ่ง เป็นสายสัมพันธ์อันเหนียวแน่น เป็นคำพูดแห่งความบริสุทธิ์ใจ และด้วยเหตุนี้เอง สิ่งต่างๆจึงถูกสร้าง ศาสนทูตจึงถูกส่งมา และคัมภีร์จึงถูกประทานลงมา ฉะนั้นใครก็ตามที่กล่าวและปฏิบัติตามข้อบ่งชี้ของคำปฏิญาณนี้ด้วยความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ ยอมรับและมีความรักต่อคำปฏิญาณนี้แล้ว อัลลอฮ์ก็จะทรงให้เขาได้เข้าสวรรค์ตามผลแห่งการปฏิบัติของเขา

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 4

ชื่อหน่วย หลักศาสนบัญญัติ
สาระการเรียนรู้ การละหมาด

จำนวน 1 ครั้ง
จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

การละหมาดเป็นการปฏิบัติศาสนกิจอย่างหนึ่งในศาสนาอิสลาม เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ มุสลิมทุกคนจะต้องละหมาดวันละ 5 เวลา เรียกว่า “ละหมาดฟิรฎู” ซึ่งเป็นการขอพร การกล่าวและการกระทำที่เริ่มต้นด้วยการกล่าวตักบีร์และจบลงด้วยการกล่าวสละม การละหมาดเป็นการสร้างเอกภาพอย่างหนึ่งของมุสลิม เมื่อละหมาดมุสลิมทั่วโลกหันหน้าไปทางกิบละฮ์เพื่อแสดงความเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ การละหมาดฝึกฝนให้เป็นคนตรงต่อเวลา มีความอดทน และขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่ประพฤติดังสิ่งใดในทางชั่วร้าย

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ความหมาย เคล็ดลับที่บัญญัติ ความสำคัญ หลักการ และความประเสริฐของการละหมาด

เนื้อหา

การละหมาดเป็นหลักการข้อที่สองของหลักศาสนบัญญัติหรือหลักการศาสนาอิสลาม และเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งรองลงมาจาก การปฏิญาณตนเป็นมุสลิม เพราะการละหมาดคือเสาหลักของศาสนาที่มุสลิมทุกคนจะต้องช่วยกันรักษาและคงไว้ตราบใดที่ชีวิตยังมีอยู่ และเป็นข้อบังคับสำหรับบรรดามุสลิมทุกคนในทุกสถานการณ์ ไม่ว่า จะอยู่ในภาวะที่ปลอดภัยหรือหวาดกลัว จะอยู่ในภาวะที่ร่างกายสมบูรณ์หรือเจ็บป่วย จะอยู่ในภาวะที่อยู่กับบ้านหรือเดินทางไกล ซึ่งในแต่ละสถานการณ์ดังกล่าวนี้การละหมาดจะมีรูปแบบที่แตกต่างออกไป ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ทั้งในด้านอิริยาบถและจำนวนร็อกอะฮ์ โดยการละหมาดหมายถึงการทำอิบาดะฮ์ที่มีคำกล่าวและการปฏิบัติลักษณะเฉพาะซึ่งขึ้นต้นด้วยการตักบีร์และสิ้นสุดลงด้วยการให้สละม ซึ่งอัลลอฮ์ได้กำชับและฝากฝังบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายให้ช่วยกันรักษาและดำรงการละหมาดท่าเวลาไว้ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

أَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۖ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ ۚ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿١٥﴾

ความว่า: เจ้าจงอ่านสิ่งที่ถูกวะฮีย์แก่เจ้าจากคัมภีร์ และจงดำรงการละหมาด (เพราะ) แท้จริง ยิ่งใหญ่มาก นั้นและความชั่วและการรำลึกถึงอัลลอฮ์การละหมาดนั้นจะยับยั้งการทำลามก ทรงรอบรู้สิ่งที่พวกเจ้ากระทำและอัลลอฮ์ (อัลอังกะบูต: 45)

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَوَاجِلًا
أُورِكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

ความว่า: พวกเจ้าจงรักษาบรรดาละหมาดไว้ และละหมาดที่อยู่กึ่งกลาง และจงยืนละหมาด เพื่ออัลลอฮ์โดยนอบน้อม ถ้าพวกเจ้ากลัวก็จงละหมาดพลางเดินหรือขี่ ครั้นเมื่อพวกเจ้าปลอดภัยแล้วก็จงกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ ดังที่พระองค์ได้ทรงสอนพวกเจ้าซึ่งสิ่งที่พวกเจ้าไม่เคยรู้มาก่อน (อัลบะเกาะเราะฮ์: 238-239)

จำนวนเวลาละหมาดที่เป็นวาญิบ (บังคับ) โดยอัลลอฮ์ได้บัญญัติการละหมาดแก่ท่านศาสดามุฮัมมัด เมื่อคืนอัลลิสรออ์และอัลมิรอรอ์โดยไม่มีสื่อกลาง ก่อนที่จะอพยพไปนครมะดีนะฮ์ประมาณหนึ่งปี ซึ่งเริ่มแรก พระองค์อัลลอฮ์ได้บัญญัติให้มุสลิมทุกคนละหมาดถึงห้าสิบเวลาในหนึ่งวันและหนึ่งคืน ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความสำคัญของการละหมาดและเป็นการยืนยันถึงการโปรตปรานของอัลลอฮ์ต่อการละหมาดเป็นอย่างยิ่ง แต่ต่อมาอัลลอฮ์ได้ลดให้ จนกระทั่งเหลือการละหมาดเพียงห้าเวลาที่ต้องปฏิบัติต่อวัน และยังคงผลบุญไว้ถึงห้าสิบผลบุญเนื่องด้วยความใจกว้างและความปรานีจากพระองค์ การละหมาดถูกบัญญัติให้มุสลิมและมุสลิมะฮ์ทุกคน ปฏิบัติทุกวันๆ ละ 5 เวลา คือ

1. ละหมาดอัช-ซุฮฺรฺ (บ่าย) มี 4 รอกอะฮ์ เริ่มตั้งแต่ตะวันคล้อยหลังเที่ยงวัน (คือตะวันจะเคลื่อนที่จากจุดกลางบนฟากฟ้าไปยังทิศตะวันตก) เรื่อยไปจนกระทั่งเงาของวัตถุมีขนาดเท่าตัวเอง ยกเว้นในทุกวันศุกร์มุสลิมต้องไปละหมาดญุมอะฮ์ ซึ่งมี 2 รอกอะฮ์ และฟังการปาฐกถาธรรม (คุตบะฮ์) อีก 2 ช่วงก่อนการละหมาดวันศุกร์
2. ละหมาดอัล-อัครฺ (เย็น) มี 4 รอกอะฮ์ เริ่มตั้งแต่เมื่อเวลาของซุฮฺรฺสิ้นสุดลง จนกระทั่งเงาของวัตถุเท่ากับตัวเองสองเท่าตัว (คือระยะแรกของท้องฟ้ามืดเหลือง)
3. ละหมาดอัล-มัฆริบฺ (หลังตะวันตก) มี 3 รอกอะฮ์ เริ่มตั้งแต่ตะวันตกดิน จนกระทั่งสิ้นแสงสีแดงที่ขอบฟ้า (แสงสีแดงที่ปรากฏหลังจากตะวันตกดิน)
4. ละหมาดอัล-อิชาอฺ (ดึก) มี 4 รอกอะฮ์ เริ่มตั้งแต่เมื่อเวลาของมัฆริบฺสิ้นสุดลง จนกระทั่งถึงเที่ยงคืน
5. ละหมาดอัศ-ศุบหฺ (รุ่งอรุณ) มี 2 รอกอะฮ์ เริ่มตั้งแต่แสงพะญัวร์ (แสงอรุณ) ครั้งที่สองปรากฏขึ้นที่ขอบฟ้า จนกระทั่งดวงอาทิตย์ขึ้น

ผู้ใดที่เพิ่มเติมหรือตัดทอนจากจำนวนที่กำหนดไว้โดยเจตนา ละหมาดของเขาจะเป็นโมฆะ และถ้าหากว่าเขาทำด้วยความหลงลืม เขาจะต้องชดเชยด้วยการสัจญะฮ์วี เพื่อละหมาดของเขาจะสมบูรณ์ กรณีดังกล่าวที่ผ่านมา นั้น จะไม่รวมถึงการละหมาดของคนเดินทาง ซึ่งการละหมาดของคนเดินทางนั้นอนุญาตให้ย่อจำนวนรอกอะฮ์ โดยละหมาดที่มีสี่รอกอะฮ์ให้ย่อเป็นสองรอกอะฮ์ มุสลิมจำเป็นต้องทำการละหมาดฟัรฎูห้าเวลาในช่วงเวลาที่กำหนดไว้ ยกเว้นผู้ที่มีความจำเป็นตามที่ศาสนบัญญัติยอมรับ เช่น การนอนโดยไม่รู้สึกตัว หลงลืม การเดินทาง ถ้าหากผู้ใดนอนจนเลยเวลาละหมาดหรือลืมทำการละหมาด ก็จงละหมาดเมื่อเขาตื่นขึ้นมาหรือเขานึกได้

หลักฐานที่อ้างอิงถึงเวลาละหมาดต่างๆ นั้น คือฮาดิษที่รายงานโดย अबดุลลอฮฺ บินอุมร์ ที่กล่าวว่า

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: وقت الظهر إذا زالت الشمس وكان ظل الرجل كطوله ما لم يحضر العصر ووقت العصر ما لم تصفر الشمس ووقت المغرب ما لم يغب الشفق ووقت صلاة العشاء إلى نصف الليل الأوسط ووقت صلاة الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس فامسك عن الصلاة.

ความว่า : แท้จริงท่านร่อซูลุลลอฮ์ ได้กล่าวว่า เวลาละหมาดซุฮฺรฺนั้นเมื่อตะวันคล้อยจนเงาของคนคนหนึ่งจะเท่าตัวเขาเอง (หรือ) กระทั่งเข้าเวลาอัครฺ ส่วนเวลาละหมาดอัครฺนั้นจะสิ้นเมื่อตะวันเป็นสีเหลือง และเวลาละหมาดมัฆริบจะสิ้นสุดเมื่อแสงสีแดงที่ขอบฟ้าหายไป เวลาของละหมาดอิชาอ์จะดำเนินได้ถึงเที่ยงคืน ส่วนเวลาละหมาดศุบฮ์นั้นเริ่มตั้งแต่พะญัวร์ (แสงอรุณ) ปรากฏจนกระทั่งตะวันขึ้น เมื่อดวงตะวันปรากฏก็จงหยุดการทำละหมาด (รายงานโดยมุสลิม)

เงื่อนไขของการละหมาดมี 9 ประการ คือ 1) ต้องเป็นมุสลิม 2) ต้องเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะ 3) ต้องเป็นมุมัยยิฮฺ (บรรลุลศาสนภาวะ) 4) เข้าเวลาละหมาด 5) ต้องตั้งเจตนา (เนียต) 6) ต้องผินหน้าสู่กิบละฮ์ 7) ต้อง

ปกปิดเอาเราะฮฺ (ส่วนของร่างกายที่ศาสนากำหนดให้ปกปิด) เอาเราะฮฺของผู้ชาย คือส่วนที่อยู่ระหว่างสะดือกับหัวเข่า ส่วนเอาเราะฮฺของผู้หญิง คือทุกส่วนของร่างกาย ยกเว้นใบหน้าและฝ่ามือในเวลาละหมาด 8) จะต้องชำระสิ่งโสโครกออกจากเสื้อผ้า ร่างกายของผู้ที่ละหมาดและสถานที่ที่ทำการละหมาด และ 9) จะต้องปลอดจากสะดือทั้งใหญ่และเล็ก โดยการอาบน้ำละหมาดสำหรับสะดือเล็ก และอาบน้ำญะนาบะฮฺ สำหรับสะดือใหญ่

หิกมะฮฺ (เคล็ดลับ) ที่ได้บัญญัติการละหมาดมี 7 ประการคือ (ดาเนียา เจะสนี, 2553)

1. การละหมาดเป็นเสมือนแสงสว่าง ดังนั้นฉันใดที่แสงสว่างทำหน้าที่นำพาซึ่งทางสว่างแก่มนุษย์ ก็เช่นเดียวกันกับการละหมาดที่ทำหน้าที่นำพามนุษย์ไปสู่ทางนำที่ถูกต้อง ป้องกันอบายมุข ห้ามปรามความชั่วร้าย และสิ่งไม่พึงปรารถนาต่างๆ

2. การละหมาดเป็นเสมือนตัวเชื่อมระหว่างบ่าวคนหนึ่งกับพระเจ้าของเขา เป็นเสาหลักของศาสนา ซึ่งมุสลิมคนหนึ่งจะได้สัมผัสกับรสชาดที่แท้จริงในการเข้าหาพระเจ้าของเขาในขณะที่เขาละหมาด ดังนั้นสายตาของเขาจะไม่หลุกหลิก หัวใจสงบนิ่ง จิตใจผ่องแผ้ว เขาจึงบรรลุถึงสิ่งปรารถนาที่แท้จริง และด้วยการละหมาดอีกเช่นกันที่เขาสามารถผ่อนคลายจากความเหนื่อยล้าและความลำบากจากทางโลก

3. การละหมาดมีทั้งลักษณะภายนอกที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือทุกอิริยาบถที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย เช่น การยืน การนั่ง การรุกูอ การสุญูด ตลอดจนคำกล่าวและการกระทำต่างๆ และมีลักษณะภายในที่เป็นนามธรรม กล่าวคือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ซึ่งเกิดความรู้สึกยอมรับและยกย่องความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮฺ ความรู้สึกเกรงกลัว ความรู้สึกรักและภักดี ความรู้สึกสรรเสริญและชื่นชมในความกรุณาของอัลลอฮฺ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของบ่าวต่อพระเจ้าของเขา ซึ่งลักษณะภายนอกนั้นจะเพิ่มพูนได้ด้วยการตามแนวปฏิบัติที่มาจากท่านนบีในการละหมาด ส่วนลักษณะภายในจะเพิ่มพูนได้ด้วยการเพิ่มเตฮิ๊ด เพิ่มอิหม่าน เพิ่มการอิคลาศและการคุฮู

4. การละหมาดมีทั้งส่วนที่มาจากร่างกายและส่วนที่มาจากจิตใจ สำหรับส่วนที่มาจากร่างกายนั้น เช่น การยืน การรุกูอ การสุญูดและการอ่านอัลกุรอาน ส่วนที่มาจากจิตใจ เช่นการรู้สึกยกย่องความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮฺ การรู้สึกเกรงกลัว การรู้สึกสรรเสริญ การร้องขอ การขอภัยโทษจากอัลลอฮฺ การยกย่องอัลลอฮฺและการกล่าวเศาะละวาตและสลามต่อท่านนบี(คือลลิลลอฮฺอะลัยฮิวะสัลลัม) รวมถึงบรรดาครอบครัวของท่านและบรรดาบ่าวของอัลลอฮฺที่เป็นกัลยาณชนทั้งหลาย

5. อัลลอฮฺได้บัญญัติให้แก่มุสลิมทุกคนหลังจากกล่าวสองชะฮาดะฮฺแล้ว ให้ใช้ชีวิตข้องเกี่ยวอยู่กับสี่ประการ (การละหมาด การจ่ายซะกาต การถือศีลอด การทำฮัจญ์) ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นองค์ประกอบของอิสลาม และองค์ประกอบในแต่ละประการนั้นมีการฝึกฝนมนุษย์เพื่อให้คุ้นเคยกับการปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮฺ ซึ่งอาจเป็นด้วยชีวิต ด้วยทรัพย์สิน ด้วยอารมณ์ชอบ ด้วยจิตใต้สำนึก และเพื่อการใช้ชีวิตทั้งชีวิตให้สอดคล้องกับคำสั่งของอัลลอฮฺและเราะฮ์สูลของพระองค์ และให้สอดคล้องกับสิ่งที่อัลลอฮฺและเราะฮ์สูลของพระองค์รักและพอใจ มิใช่ตามอารมณ์ใฝ่ต่ำของตัวเอง

6. เมื่อมุสลิมคนหนึ่งอยู่ในการละหมาด อวัยวะทุกส่วนของร่างกายของเขาต้องน้อมปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮฺ ทั้งนี้เพื่อฝึกฝนตัวเขาให้อยู่ในความภักดี และน้อมปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮฺในการใช้ชีวิตของเขาทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านจริยธรรม ด้านการคบค้าสมาคม ด้านอาหารการกิน ด้านเครื่องนุ่งห่ม และเขายังคงปฏิบัติอย่างนี้ จนในที่สุดเขาก็จะเป็นผู้ที่ภักดีต่อพระเจ้าของเขาอยู่ตลอดทั้งในและนอกการละหมาด

7. การละหมาดเป็นสิ่งยับยั้งจากการกระทำที่ไม่ดีทั้งหลาย และยังเป็นเหตุในการลบล้างความผิดทั้งปวง

ความสำคัญของการละหมาดถูกบัญญัติขึ้นด้วยเหตุผลที่สำคัญ 4 ประการ คือ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. การละหมาดถูกบัญญัติขึ้นเพื่อเพื่อการเคารพภักดีของบ่าวต่ออัลลอฮ์ เนื่องจากบ่าวนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของอัลลอฮ์เพียงองค์เดียว การละหมาดจะทำให้มนุษย์สำนึกถึงความเป็นบ่าวต่ออัลลอฮ์ ด้วยเหตุนี้เขาจะมีความสัมพันธ์กับพระผู้อภิบาลอย่างสม่ำเสมอ.

2. การละหมาดนั้นจะทำให้ผู้ที่ละหมาดรู้สึกมีความใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ และรำลึกถึงพระองค์อย่างสม่ำเสมอ.

3. การละหมาดสามารถยับยั้งผู้ที่ละหมาดจากสิ่งชั่วร้าย และยังเป็นสาเหตุที่ทำให้บ่าวผู้นั้นปลอดภัยจากบาปและมลทิน

4. การละหมาดจะทำให้ใจเกิดความสงบ สบายและห่างจากความทุกข์ต่างๆที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง ด้วยเหตุนี้การละหมาดเป็นดังแก้วตาดวงใจของรอซูลุลลอฮ์ เมื่อมีเรื่องกลุ้มใจท่านจะมุ่งทำการละหมาดทันที กระทั่งท่านได้กล่าวแก่บิลาว่า

สำหรับหลักการในการละหมาดหรือรูกันละหมาด (ข้อพึงจำเป็นต้องปฏิบัติในละหมาด) มี 12 ประการ คือ 1) การยืนตรง หากมีความสามารถ 2) การกล่าวตักบีร์ต่อลอิฮฺรอม 3) การอ่านซูเราะฮ์อัลฟาติหะฮ์ 4) การรูกะวะ 5) การเงยหน้าขึ้นจากรูกะวะ 6) การสุญูด 7) การนั่งระหว่างสองสุญูด 8) การกล่าวตะชะฮฺฮุด (ตะฮียาต) 9) การนั่งเพื่อกกล่าวตะชะฮฺฮุด 10) การปฏิบัติรูกันที่กล่าวมาด้วยความสงบแน่วแน่ (ภูมะนิเนฮฺ) 11) การให้สลาม และ 12) การปฏิบัติรูกันที่กล่าวมาโดยเรียงตามลำดับ (ตริตบ) โดยชาวมุสลิมจำเป็นต้องละหมาดฟิรฎุห้าเวลาพร้อมกับหมู่คณะ (ญะมาอะฮฺมุสลิมีน) ที่มีสยิดเพื่อหวังความโปรดปรานและผลบุญจากอัลลอฮ์ ซึ่งการละหมาดแบบญะมาอะฮฺนั้นประเสริฐกว่าการละหมาดแบบรายบุคคลถึง 27 เท่า ดังในฮาดิษที่รายงานโดยอิบนุอุมร์ที่ว่า

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: صلاة الجماعة أفضل من صلاة الفرد بسبع وعشرين درجة

ความว่า : แท้จริงท่านรอซูลได้กล่าวว่า: การละหมาดแบบญะมาอะฮฺนั้นประเสริฐกว่าการละหมาดคนเดียวถึง 27 เท่า (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

การละหมาดจะถือว่าเป็นโมฆะถ้าหากกระทำสิ่งต่อไปนี้ในขณะที่ละหมาดคือ การกินหรือดื่มโดยเจตนา การพูดคุยในสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับการละหมาดโดยเจตนา การเคลื่อนไหวกระดิกตัวบ่อยครั้งในเวลาละหมาด การเจตนาละทิ้งรูกันหรือเงื่อนไขการละหมาดโดยไม่มีความจำเป็นใดๆ และการหัวเราะในเวลาละหมาด และเวลาที่ห้ามทำการละหมาด ได้แก่ หลังละหมาดฟิรฎิ (ศุบฮิ) จนกระทั่งดวงอาทิตย์ขึ้น ขณะที่ดวงอาทิตย์อยู่กึ่งกลางท้องฟ้า และหลังละหมาดอัศริ จนกระทั่งดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า โดยมุสลิมทุกคนจำเป็นต้องปฏิบัติตามสุนนะฮ์ (แบบอย่าง) ของท่านศาสดามุฮัมมัดในการปฏิบัติศาสนกิจต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำละหมาด ซึ่งการละหมาดคือสิ่งแรกที่บ่าวจะถูกสอบสวนในวันปรโลก หากว่าบ่าวผู้นั้นทำการละหมาดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เขาก็จะประสบความสำเร็จ โดยได้รับความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ และหากมีการขาดตกบกพร่องเกี่ยวกับการละหมาด เขาก็จะประสบกับความหายนะ การละหมาดสามารถยับยั้งจากการทำสิ่งชั่วร้ายต่างๆ และการละหมาด คือยาสำหรับรักษาจิตใจของมนุษย์ที่ต่ำทราม ให้กลับผ่องใสสะอาดปลอดภัยจากสิ่งชั่วช้าสามัญทั้งหลาย

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 5

ชื่อหน่วย หลักจริยธรรม

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การปฏิบัติต่อมัสยิด

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

มัสยิดคือบ้านของอัลลอฮ์บนพื้นพิภพแห่งนี้เป็นสถานที่ซึ่งความเมตตาของพระองค์ถูกประทานลงมา อีกทั้งเป็นสถานที่พบปะของบรรดาผู้ศรัทธา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบรรดาผู้ยำเกรง และเป็นสถานที่อันดีเยี่ยมที่ถูกสองประกายด้วยรัศมีและความสุขใส และทำให้ความหมายที่แท้จริงของความรักและความเป็นพี่น้องประทุขึ้นในใจทั้งหลาย หรืออาจจะเรียกมัสยิดด้วยชื่ออย่างอื่น เช่น สุเหร่า บาลียะเซฮฺ . มุซอลลา เป็นต้น ล้วนเป็นสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจ มัสยิดเสมือนบ้านของอัลลอฮ์ ผู้ที่เข้ามัสยิดจะเสมือนเข้าไปใกล้ชิดอัลลอฮ์ ในบ้านเรามักจะเห็นกิจกรรมที่มุสลิมประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น ละหมาด สอนหลักศาสนาแก่สมาชิกในชุมชน แต่ละชุมชนอาจจะมีกิจกรรมที่ประกอบในมัสยิดเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นกิจกรรมที่เน้นกิจกรรมทางศาสนาเป็นสำคัญ ในสมัยท่านรอซูลและยุคขอฮาบัต มัสยิดจะใช้เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่างๆเกือบทุกกิจกรรมของชุมชน การประกอบศาสนกิจต่างๆรวมถึง การเมืองการปกครอง การฝึกทหาร และอื่นๆ เพราะอิสลามที่สมบูรณ์จะครอบคลุมทุกกิจกรรมของมนุษย์ ไม่แยกทางโลกทางธรรมอย่างที่ไม่มักจะเข้าใจกัน ฉะนั้นมัสยิดจึงสถานที่สำคัญสำหรับมุสลิมปฏิบัติตนกับมัสยิด มีความผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างใกล้ชิดอย่างมาก อิสลามได้กำหนดกฎเกณฑ์สำหรับการปฏิบัติเมื่อเข้า-ออก หรืออยู่ในมัสยิด

วัตถุประสงค์

เรียนรู้มารยาทและการปฏิบัติตนต่อมัสยิด

เนื้อหา

ความหมายของคำว่า “มัสยิด” ทางภาษาคือการก้มกราบ ซึ่งเป็นชื่อของสถานที่ที่หมายถึงสถานที่ก้มกราบหรือสถานที่สุญูด ส่วนความหมายมัสยิดทางหลักศาสนาหมายถึงสถานที่สำหรับก้มกราบอัลลอฮ์ ซึ่งครอบคลุมรวมทุกสถานที่ที่ศาสนาอนุญาตให้ทำการก้มกราบอัลลอฮ์ นอกจากนี้คำว่ามัสยิดยังมีเฉพาะว่าเป็นสถานที่ที่จัดไว้สำหรับการละหมาดและกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมัสยิดในความหมายนี้จำกัดเฉพาะสถานที่ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับการละหมาดและการประกอบศาสนกิจอื่นๆ ด้วย เรียกมัสยิดในความหมายนี้ว่าเป็นบ้านของอัลลอฮ์ก็ได้ ในขณะที่พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 4 ได้ให้คำนิยามของคำว่ามัสยิดว่าหมายถึงสถานที่ที่มุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจโดยจะต้องมีการละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ เป็นสถานที่ที่มีการละหมาดวันศุกร์เป็นปกติที่อยู่ในชุมชนที่มีสัปบุรุษจำนวนมาก และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลามที่มีกิจกรรมการเรียนการสอนศาสนาอิสลามให้กับปวงสัปบุรุษ ซึ่งมัสยิดในความหมายดังกล่าวคือมัสยิดในสังคมมุสลิมไทยที่มีลักษณะเฉพาะหลายประการเช่น เป็นองค์กรสาธารณะ มีฐานะเป็นนิติบุคคล (มาตรา13) มีคณะกรรมการประจำมัสยิดได้รับการคัดเลือกจากปวงสัปบุรุษประจำมัสยิด (มาตรา 30 วรรค2) และมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติอย่างชัดเจน 12 ข้อ (มาตรา35) สำหรับมัสยิดในความหมายที่กว้างออกไปเช่น ศาลาละหมาด บาลียะเซฮฺ หรือมุซอลลา หรือศูนย์ต่างๆ ที่มีอยู่ทั่วไป อาจจะมีข้อจำกัดบางประการในแง่ของกฎหมาย ทำให้ไม่สามารถแสดงบทบาทของมัสยิดได้อย่างเด่นชัด (อับดุลละาะ หนุ่มสุข, 2553) ดังนั้นมัสยิดคือบ้านของอัลลอฮ์ ผู้ที่รักอัลลอฮ์ก็ต้องรักบ้านของพระองค์ด้วยเช่นกัน และผู้ที่เข้าไปละหมาดร่วมกันที่มัสยิดทุกวันก็เหมือนกับว่าเขาเข้าไปเยี่ยมบ้านของพระองค์เป็นประจำ อัลลอฮ์ตรัสในอัลกุรอานความว่า

وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾

ความว่า: และว่าแท้จริงบรรดามัสยิดนั้นเป็นของอัลลอฮ์ ดังนั้นพวกเจ้าอย่าวิงวอนขอผู้ใดเคียงคู่กับอัลลอฮ์ และว่าแท้จริงเมื่อป่าวของอัลลอฮ์ (มุฮัมมัด) ยืนขึ้นกล่าววิงวอนขอต่อพระองค์พวกเขา (ญิน) ก็ได้ห้อมล้อมเขาอย่างหนาแน่น (อัลญิน: 18-19)

رَجَالٌ لَا تُلِهِمْ حَجَرَةٌ وَلَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَلْقَئُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

ความว่า: บรรดาชายผู้ที่ทำการค้าและการขายมิได้ทำให้พวกเขาหันห่างออกจากการรำลึกถึงอัลลอฮ์ และการดำรงละหมาด และการจ่ายซะกาต เพราะพวกเขากลัววันที่หัวใจและสายตาจะเหลือกลานในวันนั้น (อัลนุร: 37)

บรรดามัสยิดหรือบ้านของอัลลอฮ์นั้นไม่ใช่มีแต่เพียงกิจกรรม เพื่อละทางโลกเช่น การละหมาดเท่านั้น แต่ในมัสยิดยังมีการชิกรุลลอฮ์ การอ่านอัลกุรอาน อันทำให้ใจสะอาดและจิตผ่องใส เป็นบ่อเกิดแห่งการเพิ่มศรัทธา บางครั้งก็พบในมัสยิดมีการอบรมศาสนา อบรมวิชาชีพและบางครั้งก็พบในมัสยิดนั้น มีการเรียน การสอนหลักการของศาสนาเป็น การติดต่อทางปัญญาให้แก่ผู้สอนและผู้เรียน ทั้งหมดนั้นเป็นการร่วมใจกันหลายฝ่าย ต่างฝ่ายยอมได้ประโยชน์ทั้งสิ้น ถือเป็นการตอบสนองคำสั่งของอัลลอฮ์ที่ว่า “พวกเจ้าจงให้การช่วยเหลือกิจกรรมที่ดี ที่มีคุณธรรม และจงอย่าช่วยเหลือสนับสนุนกิจการชั่วและก่อให้เกิดศัตรู” กิจกรรมดีต่าง ๆ ที่ได้จัดให้มีขึ้นในมัสยิดนั้นล้วนส่งผลดีแก่ผู้ปฏิบัติทั้งสิ้น ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า “ไม่ว่าหมู่คณะใดที่อยู่ในมัสยิดพวกเขาอ่านพระคัมภีร์ของอัลลอฮ์ศึกษาหาความรู้ อัลกุรอาน ความสงบจะบังเกิดแก่พวกเขา ความเมตตาจะมีมายังพวกเขา และบรรดามลาอิกะฮ์ต่างห้อมล้อมขอพรให้พวกเขาด้วย อีกทั้งอัลลอฮ์ยังทรงนำความดีนี้ไปบอกแก่ข้าทาส ณ พระองค์ด้วย” (บันทึกโดยมุสลิม)

ในการเข้ามัสยิดจะต้องมีจรรยาบรรณที่พึงปฏิบัติต่อมัสยิด ที่สำคัญดังนี้ (อิสลามมอร์, มปป.)

1. รักมัสยิดและให้เกียรติมัสยิด เพราะมัสยิดเป็นบ้านของอัลลอฮ์ถูกสร้างเพื่อการรำลึกถึงพระองค์ เพื่ออ่านคัมภีร์ของพระองค์และเพื่อเป็นสถานศึกษาศาสนาของพระองค์
2. ดำเนินการสนับสนุนการสร้างมัสยิด ทั้งทุนทรัพย์และแรงงาน อีกทั้งเชิญชวนให้ผู้อื่นร่วมสร้างร่วมสนับสนุนด้วยการบริจาคตามกำลังความสามารถ เพราะการสร้างและสนับสนุนมัสยิดนั้นเป็นการสร้างกุศลอันถาวร
3. พยายามเดินทางไปมัสยิด แม้จะอยู่ห่างไกลก็ตาม และควรไปมัสยิดด้วยการเดินเท้า แม้จะลำบากเนื่องจากอากาศร้อนหรือหนาว หรือทางมีดและไม่สะดวกก็ตาม เพราะในแต่ละก้าวที่เดินไปยังมัสยิดนั้น เป็นกุศลทั้งสิ้น
4. เตรียมการให้พร้อมเพื่อการไปมัสยิดด้วยการอาบน้ำละหมาดอย่างสมบูรณ์ แปรงฟันให้สะอาด สวมเสื้อผ้าที่สะอาด ตัดเล็บ หวีผมและใส่ของหอม
5. ต้องยุติงานทางโลกทันที เมื่อได้ยินเสียงอาซานที่มัสยิด และรีบตอบรับด้วยเดินทางไปยังมัสยิดทันที
6. ก้าวเท้าขวามือเข้ามัสยิด พลังกล่าวว่า “บิสมิลลาฮ์ อัลลอฮุมมะศอลลีละลามุฮัมมัด อัลลอฮุมมะอัฟตะฮลี अबوابه راحة ضميرك”
7. ก้าวเท้าซ้ายออกจากมัสยิดพลังกล่าวว่า “อัลลอฮุมมะศอลลีละลามุฮัมมัด อัลลอฮุมมะอัฟตะฮลี अबوابه فطورك ”

8. ละหมาตสุนัตเคาะหมัซยิด (ตะฮียะตุลมัซยิด) สองรอบกะอัต ก่อนจะนั่งในมัซยิด หากมีใช้เวลาที่อีดหม่ามได้เริ่มละหมาดรวมกัน (ญะมาอะฮฺ) หากมีอาจะละหมาดเคาะหมัซยิดได้ให้กล่าวว่า “ซุบฮันลลอฮฺ วัลฮัมดุลิลลาฮฺ ะลาอิลลาฮะอิลลัลลอฮฺ วัลลอฮุอักบัร ะลาเฮาละวะลาгуะวะตะอิลลาบิลลาฮ์อีละลียัลอะซีมี”

9. ถอดรองเท้าก่อนเข้ามัซยิด และนำไปไว้ยังสถานที่ ๆ ได้สำรองไว้ หากจะนำรองเท้าเข้าไปด้วย ก็ต้องเช็ดสิ่งสกปรกที่พื้นรองเท้าเสียก่อน แล้วเอาด้านพื้นรองเท้าประกบกันแล้ววางลงที่ข้าง ๆ หรือด้านหน้าที่ตนนั่งหรือละหมาด

10. ดูแลงูเท้าให้สะอาด หากจะใส่ถุงเท้าเข้าไปและเดินบนพรมหรือพื้นมัซยิด

11. ก่อนเข้ามัซยิดต้องทำความสะอาดปากให้หมดกลิ่น หากกินหัวหอมหรือกระเทียมและอาหารที่มีกลิ่น

12. ห้ามทิ้งหรือทำสิ่งสกปรกในมัซยิด โดยเฉพาะนะยิส (สิ่งสกปรกตามหลักศาสนา) เช่น เดินด้วยรองเท้าที่เปื้อนนะยิส เป็นต้น

13. ห้ามถ่มน้ำลายหรือสรงน้ำมูกหรือเสมหะในมัซยิดหรือเช็ดและป้ายสิ่งน่าเกลียดเหล่านี้ที่พรมหรือที่ประตุมัซยิด รวมทั้งในที่ที่อาบน้ำละหมาด ซึ่งอยู่ในมัซยิด และหากพบก็ต้องรับทำความสะอาดหรือนำออกไปจากมัซยิดทันที

14. พึงหลีกเลี่ยงการวิ่งเล่นหรือทำเสียงดังในมัซยิด แม้เป็นการอ่านอัลกุรอานก็ตาม เพราะจะเป็นการรบกวนผู้ที่กำลังละหมาดหรือกำลังอบรมศานากันอยู่

15. พึงละเว้น การสนทนาหรือโต้เถียงเรื่องทางโลก การซื้อขาย การประกาศหาของหาย หรืออื่นใดที่จะทำลายบรรยากาศแห่งการปฏิบัติศาสนกิจในมัซยิด

16. ขณะอยู่ในมัซยิดและรอคอยละหมาด ควรหลีกเลี่ยง การเอามือประสานกุ่มศีรษะ การดัดนิ้ว หรือขึ้นชั้นขึ้นโดยไม่มีความจำเป็น

17. เมื่อมีการอาซานละหมาด ต้องไม่ออกจากมัซยิด จนกว่าจะละหมาดประจำเวลาผ่านไป นอกจากเพราะความจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

18. ห้ามรับประทานอาหาร หรือนอนในมัซยิด และต้องละเว้นโดยสิ้นเชิงที่จะทำบาปในมัซยิด เช่น การนินทาให้ร้าย ยุแหย่ พุดเท็จและถูกคนอื่น เป็นต้น

19. ไม่ควรเข้าหรือผ่านในมัซยิดโดยไม่มีภาระละหมาดหรือซิกิร์ลลอฮฺ

20. ต้องรักษาความสะอาดตัวอาคารมัซยิด เครื่องใช้ของมัซยิดหรือหนังสือของมัซยิด

21. ไม่ควรนำเด็กก่อนเข้ามัซยิด แต่เมื่อเด็กรู้เพียงสาโดยเฉพาะเมื่ออายุได้ 7 ขวบ ควรนำเข้ามัซยิดด้วยเพื่อเป็นการฝึกหัดการทำอิบาดะฮฺ (ศาสนกิจ) ในมัซยิดและรักมัซยิด

22. สำหรับสุภาพสตรีโดยเฉพาะยังสาว ๆ ที่จะเดินทางไปมัซยิด ไม่ควรใส่ของหอมหรือแต่งตัวจนเกินงาม และควรจัดสถานที่เข้าออกหรือที่ละหมาดเฉพาะให้กับสุภาพสตรี เพื่อจะได้ไม่ปะปนและเบียดเสียดกับผู้ชาย

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดมารยาทของสตรีมุสลิมที่ประสงค์จะเดินทางไปละหมาดที่มัซยิด ดังนี้ (ยะฮฺยาอับดุลการิม, 2555)

1. บริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮฺ ไม่ใช่ไปเพื่อสิ่งอื่น เช่น นัดพบกับเพื่อนๆ ทั่วไปคุยสนุกสนานเฮฮา กัน เป็นต้น มีฮะดิษจากท่านอบีฮุร็อยเราะฮฺรายงานของท่านร่อซูลกล่าวว่า “ผู้ใดไปมัซยิดเพื่อสิ่งนั้นสิ่งนี้เขาก็จะได้รับตามที่เขาดังใจ” (บันทึกโดยอบูดาอูด)

2. ต้องขออนุญาต ภรรยาจำเป็นต้องขออนุญาตสามี มิใช่ไปโดยพลการ ไม่ได้ขออนุญาตจากสามีหรือบิดา ในเรื่องนี้มีฮะดิษกล่าวว่า มีรายงานจากท่านอบีนิอ์มรว่าท่านร่อซูลกล่าวว่า “พวกท่านอย่าห้ามสตรีไปปฏิบัติศาสนกิจที่มัซยิด เมื่อพวกนางขออนุญาต” (บันทึกโดยอิมามอะหมัด) เมื่อได้รับอนุญาตก็ไป ถ้าไม่ได้รับอนุญาตก็ไม่ไป เพราะต้องเชื่อฟังสามีตามที่อัลลอฮฺตรัสว่า

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ
فَالَّذِينَ حَبِطَتْ قُنُوتُهُمْ حَبِطَتْ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّذِينَ نَفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ
وَأَهْجَرُوا هُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَأَضْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

ความว่า: บรรดาชายนั้น คือผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองเลี้ยงดูบรรดาหญิง เนื่องด้วยการที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้บางคนของพวกเขาเหนือกว่าอีกบางคน และด้วยการที่พวกเขาได้จ่ายไปจากทรัพย์สินของพวกเขา บรรดาภรรยาเหล่านั้นคือผู้ซึ่งรักภักดี ผู้รักษาในทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ลับหลังสามี เนื่องด้วยสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงรักษาไว้ และบรรดาหญิงที่พวกเจ้าหวั่นเกรงในความตอင့်ของนางนั้น ก็จงกล่าวตักเตือนนางและทอดทิ้งนางไว้แต่ลำพังในที่นอน และจงเขียนนาง แต่ถ้านางเชื่อฟังพวกเจ้าแล้ว ก็จงอย่าหาทางเอาเรื่องแก่นาง แท้จริงอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงสูงส่งผู้ทรงเกรียงไกร (อันนิชาอ: 34)

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَرْجِعْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ
إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِعَوْلِهِنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ
الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

ความว่า: และบรรดาหญิงที่ถูกหย่าร้าง พวกนางจะต้องรอคอยตัวของตนเองสามกُرู้อ์ และไม่อนุมัติให้แก่พวกนางในการที่พวกนางจะปกปิดสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้บังเกิดขึ้นในมดลูกของพวกนาง หากพวกนางศรัทธาต่ออัลลอฮ์และวันปรโลกและบรรดาสามีของพวกนางนั้นเป็นผู้มีสิทธิกว่าในการให้พวกนางกลับมาในกรณีดังกล่าว หากพวกเขาปรารถนาประนีประนอมและพวกนางนั้นจะได้รับเช่นเดียวกับสิ่งที่เป็หน้าหน้าที่ของพวกนางจะต้องปฏิบัติโดยชอบธรรม และสำหรับบรรดาชายนั้นมีฐานะเหนือพวกนางชั้นหนึ่งและอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ (อัลบะเกาะเราะฮ: 228)

3. ต้องออกไปในสภาพปกปิดเรือนร่างมิดชิด คือ ต้องปกปิดทั่วร่างกาย ต้องไม่ให้อวัยวะนั้นบางหรือคับแต่จะต้องเป็นเนื้อผ้าหนาและหลวมต้องไม่เปิดเผยเครื่องประดับ ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าอิสลามกีดกันหรือปิดกั้น แต่อิสลามให้เกียรติระวังรักษา และปกป้องต่างหาก

4. ต้องออกไปโดยไม่ใส่น้ำหอม สตรีบางท่านไปมัสยิดใส่น้ำหอม เสริมสวยเหมือนกับว่าจะไปหาเจ้าบ่าว กระนั้น การกระทำเช่นนี้เป็นเรื่องต้องห้าม ท่านนบีมุฮัมมัดกล่าวว่า “หญิงใดใส่น้ำหอมแล้วออกไปยังมัสยิด ละหมาดของนางจะไม่ถูกรับจนกว่านางจะอาบน้ำ” (รายงานโดยอิมามอะฮฺมัด)

5. ต้องไม่กินกระเทียมและหัวหอม รายงานจากท่านอุมัยรว่าท่านนบีมุฮัมมัดกล่าวว่า “ผู้ใดกินหัวหอมกระเทียมและกระเทียม (กระเทียมพันธุ์หนึ่ง) ก็อย่าเข้าใกล้มัสยิดของเรา เพราะมะลาอิกะฮ์จะได้รับความเดือดร้อนจากสิ่งที่ผู้คนต่างก็ได้รับความเดือดร้อน (เนื่องจากกลิ่นฉุนของมัน)” (รายงานโดยมุสลิม)

6. ต้องไปพร้อมกับมะฮฺรอม ไม่อนุญาตให้สตรีไปมัสยิดกับคนขับรถสองต่อสอง เพราะผิดหลักศาสนา มีฮะดิษจากท่านอิมามอะฮฺมัดกล่าวว่า ท่านร่อซูลกล่าวว่า “ผู้ชายกับผู้หญิงอย่าอยู่กันตามลำพังและสตรีจะไม่เดินทางนอกจากต้องมีมะฮฺรอมไปด้วย ชายคนหนึ่งลุกขึ้นถามว่า โอ้อท่านร่อซูล ภรรยาฉันจะไปทำฮัจญ์และตัวฉันเองก็ได้ลงชื่อไปออกรบแล้วจะทำอย่างไร ท่านร่อซูลกล่าวว่า ท่านจงไปทำฮัจญ์กับภรรยาของท่าน (รายงานโดยบุคอรีย)

7. เส้นทางเดินทางต้องปลอดภัย ลดเสียง และลดสายตาไม่มองดูชายอื่น อัลลอฮฺตรัสว่า

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ
مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ
أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ
أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَاءِيَهُنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولَى الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ
أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ
مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

ความว่า : และจงกล่าวเถิดมุฮัมมัดแก่บรรดามุอ์มินะฮ์ให้พวกเธอลดสายตาของพวกเธอลงต่ำ และให้พวกเธอรักษาทวารของพวกเธอ และอย่าเปิดเผยเครื่องประดับของพวกเธอ เว้นแต่สิ่งที่พึงเปิดเผยได้ และให้เธอปิดด้วยผ้าคลุมศรีษะของเธอลงมาถึงหน้าอกของเธอ และอย่าให้เธอเปิดเผยเครื่องประดับของพวกเธอ เว้นแต่แก่สามีของพวกเธอ หรือบิดาของสามีของพวกเธอ หรือลูกชายของพวกเธอ หรือลูกชายสามีของพวกเธอ หรือพี่ชายน้องชายของพวกเธอ หรือลูกชายของพี่ชายน้องชายของพวกเธอหรือลูกชายของพี่สาวน้องสาวของพวกเธอ หรือพวกผู้หึงของพวกเธอ หรือที่มือขวาของพวกเธอครอบครอง นใช้ผู้ชาย(ทาสและทาสี) หรือคที่ไม่มีความรู้สึกทางเพศ หรือเด็กที่ยังไม่รู้เรื่องเพศสวณของผู้หึง และอย่าให้เธอกระเทิบเท้าของพวกเธอ เพื่อให้ผู้อื่นรู้สิ่งที่พวกเธอควรปกปิดในเครื่องประดับของพวกเธอ และพวกเจ้าทั้งหลายจงขอลุแกโทษต่ออัลลอฮฺเถิด โอ้ บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับชัยชนะ (อันนุร: 31)

8. ต้องไม่เบียดเสียดกับผู้ชายในระหว่างเข้าหรือออกจากมัสยิด

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามัสยิดมิใช่เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องเป็นสถานที่เอนกประสงค์ที่กิจกรรมทุกอย่างมีเป้าหมายเพื่ออัลลอฮ์ เพื่อความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์และเพื่อเชิดชูศาสนาของอัลลอฮ์ บทบาทของมัสยิดที่พึงประสงค์เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการมัสยิดที่ต้องช่วยกันขับเคลื่อนให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ และพระประสงค์อันยิ่งใหญ่แห่งเอกองค์อัลลอฮ์ นอกจากนี้มัสยิดยังมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมุสลิมเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่ที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางการบัญชาการเรื่องศาสนา ก็สามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในอดีตให้มีคุณธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งนอกจากมัสยิดจะเป็นสถานที่ละหมาดที่ให้ผลบุญมหาศาลแล้ว ยังสามารถทำกิจกรรมอื่นๆ ได้อีกมากมาย แม้เพียงแค่เข้าไปนั่งพักผ่อน อ่านอัล-กรุอานก็เกิดประโยชน์กับผู้ศรัทธาแล้ว มัสยิดยังเป็นที่มาของการเข้าสวรรค์ของผู้ศรัทธาอีกด้วย หากผู้ศรัทธาเข้าใจในคำสอนของท่านศาสดามุฮัมมัดที่ว่า "ผู้ใดสร้างมัสยิดเพื่อหวังความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ ขบ. อัลลอฮ์จะสร้างบ้านให้กับเขาหนึ่งหลังในสวรรค์" แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าให้เราแข่งขันกันสร้างมัสยิดให้ใหญ่โต แต่ไม่มีผู้คนมาละหมาดจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของวันกิยามะฮ์ที่มีแต่อาคารที่ใหญ่โตแต่ไร้คนละหมาดดังที่ท่านนบีศอลา ได้กล่าวว่า "หนึ่งในสัญญาณวันกิยามะฮ์ คือ การแข่งขันกันสร้างมัสยิดใหญ่โต" ฉะนั้นมัสยิดมีความจำเป็นสำหรับชุมชนมุสลิมแต่สิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการสร้างมัสยิด ก็คือ การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในใจคน พาคนให้เข้ามัสยิด และมัสยิดจะมีคุณค่ามีความสำคัญและเป็นประโยชน์มาก หากผู้ดูแลมัสยิดมีความรู้ความเข้าใจศาสนา แต่ถ้าหากว่าผู้ดูแลวันนี้อ่านอัลกรุอานไม่ออก ไม่ละหมาด บ้านของอัลลอฮ์จะเป็นอย่างไร

กิจกรรมฮัลเกาส์ครั้งที่ 6

ชื่อหน่วย หลักจริยธรรม

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ มารยาทในการละหมาด

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

ศาสนาอิสลามส่งเสริมให้มุสลิมมีความรัก ความสามัคคี และทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการปฏิบัติศาสนกิจที่หลักการศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการละหมาดร่วมกันที่มีสยิด ซึ่งการละหมาดรวมกันเป็นคณะนั้นประเสริฐกว่าการละหมาดคนเดียวถึง 27 เท่า และการละหมาดรวมกันอย่างสม่ำเสมอจะได้ผลพ้นจากความเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก ดังคำรับรองของท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า “ผู้ใดละหมาดรวมกันเป็นคณะติดต่อกัน 40 วัน อัลลอฮ์จะบันทึกให้เขาพ้นจากสองประการ คือ พ้นจากความหน้าไหว้หลังหลอก และพ้นจากนรก” นอกจากนี้การละหมาดรวมกันเป็นหมู่คณะยังแสดงออกในพลังมุสลิมให้เป็นที่ประจักษ์อีกด้วย การละหมาดรวมกันต้องประกอบด้วยอิหม่ามซึ่งเป็นผู้นำการละหมาด และผู้ตามหรือเรียกว่ามะอุม ทั้งสองฝ่ายย่อมต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่ศาสนากำหนด รวมทั้งมารยาทของทั้งสองฝ่ายที่จะทำกิจกรรมร่วมกันด้วย จึงมีมารยาทของแต่ละฝ่ายที่ควรปฏิบัติในหน้าที่ของตนและรวมทั้งหน้าที่ร่วมกันด้วย

วัตถุประสงค์

เรียนรู้มารยาทและการปฏิบัติตนในการละหมาด

เนื้อหา

การละหมาดเป็นศาสนกิจประจำวันของมุสลิมเพื่อเข้าเฝ้าอัลลอฮ์พระผู้เป็นเจ้าห้าครั้งต่อวัน และการละหมาดนี้ถือเป็นเสาหลักสำคัญของศาสนา ดังนั้นผู้ใดดำรงการละหมาดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ถูกต้อง และรักษามารยาทการละหมาดอย่างเคร่งครัด เท่ากับเขาได้รักษาศาสนาอิสลามไว้ ในทางตรงกันข้ามหากผู้ใดละทิ้งการละหมาดหรือละหมาดไม่ถูกต้อง หรือไม่รักษามารยาทการละหมาด เท่ากับว่าเขาได้ทำลายศาสนาแล้ว ซึ่งการละหมาดเป็นศาสนกิจแรกที่จะต้องมีการสอบสวนในวันแห่งการตัดสินความ (กิยามะฮ์) ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า “กิจการแรกที่มีมนุษย์ต้องถูกสอบสวนในวันปรภพคือการละหมาด หากละหมาดสมบูรณ์ดี กิจการอื่นๆ ของเขาก็สมบูรณ์ดีด้วย และหากละหมาดไม่ดีมีความเสียหาย กิจการอื่น ๆ ก็ไม่ดีและเสียหายด้วย” (รายงานโดยญออบรอนีย์) การละหมาดเป็นเส้นแบ่งแยกแยกระหว่างการศรัทธากับไร้ศรัทธา ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวในบันทึกของมุสลิมและอะหมัด ความว่า “เส้นแบ่งระหว่างคนหนึ่งกับความไร้ศรัทธา คือ การละทิ้งละหมาด”

การละหมาดเป็นภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ (เป็นอะมานะฮ์) และมีผลทำให้ผู้ปฏิบัติห่างไกลจากการชั่วทั้งปวงได้ แต่ทั้งนี้ต้องรักษาระเบียบวินัยและมารยาทของการละหมาดให้เคร่งครัดและครบถ้วนด้วย และนี่คือมารยาทบางส่วนของ การละหมาดที่มุสลิมควรปฏิบัติ (ประธาน (ชารีฟ) ศรีเจริญ, มปป.)

1. มุ่งสู่การละหมาดอย่างตั้งใจ กระตือรือร้น และด้วยความรักอย่างแท้จริง เพื่อเข้าเฝ้าอัลลอฮ์พระผู้ทรงอภิบาลแห่งสากลจักรวาล

2. ก่อนเข้าพิธีละหมาด สำนวญความเรียบร้อยในการแต่งกาย โดยต้องแต่งกายให้เรียบร้อยเหมาะสม ถูกต้อง สะอาด และสวยงาม รวมทั้งควรมีการแปรงฟันและใช้น้ำหอม

3. ปฏิบัติภารกิจจำเป็นให้แล้วเสร็จก่อนทำการละหมาด เพื่อขณะละหมาดจะได้ไม่มีใจพะวงกับสิ่งต่าง ๆ นอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น

4. ขณะเดินสู่การละหมาดอย่ารีบร้อน ลนลาน แต่ต้องเดินไปสำรวมและด้วยการสงบ

5. เข้าสู่การละหมาดด้วยหัวใจมุ่งมั่นยังอัลลอฮ์ ทุกส่วนของร่างกายต้องสงบเสงี่ยม และจิตต้องมีสมาธิ โดยทุกส่วนต้องสำรวมในการเข้าเฝ้าอัลลอฮ์

6. ขณะดำรงละหมาด อย่าหันซ้ายแลขวา หัวร่อต่อกระซิก และใช้มือขึ้นขึ้นหรือขยับเสื้อผ้า
7. อย่ามองขึ้นฟ้า แต่ให้มอง ณ ที่สุญูด
8. ต้องสนใจ และใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งที่ได้กล่าวและอ่านในละหมาด อย่าลืมนึกเหมือนใจไม่อยู่กับ

การละหมาด

9. ต้องมีความนิ่ง สุขุม ไม่รีบร้อนและเร่งด่วนตลอดการเคลื่อนไหวอิริยาบถในทุกขั้นตอนของการละหมาด

10. ไม่ควรโอ หาว จาม เรอ ขณะดำรงละหมาด หากไม่อาจอดกลั้นได้ ก็ต้องพยายามทำเสียงให้เบาที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

11. รีบปฏิบัติละหมาดเมื่อเข้าเวลาอย่าล่าช้าโดยไม่มีเหตุจำเป็น

12. เมื่อแล้วเสร็จจากการละหมาดให้นั่งอยู่ที่เดิมเพื่อกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ ขอรับการอภัยโทษและขอพรต่อพระองค์ (อ่านวิรติหลังการละหมาด) อย่างน้อย ดังนี้

อัลฮัมดุลิลลอฮ์อะซีมี อัลละฮ์ลีลาฮะ อิลลัลลอฮ์ วัลฮัยยุดุกอยยุม วะอะตุบู อิลัยฮิ (3 ครั้ง)

อัลลอฮุมมะ อันตัสสลาม วมิงกัสสลาม ตะบาร็อกตะ ยาซัยละลาลิ วัลอิกรอม

ซุบฮานัลลอฮ์ (กล่าว 33 ครั้ง)

อัลฮัมดุลิลลาฮ์ (กล่าว 33 ครั้ง)

อัลลอฮุอักบาร (กล่าว 33 ครั้ง)

ลาอิลาฮะ อิลลัลลอฮ์ วะหะดะฮ์ ลาอะรีกะละฮ์ ละฮ์ลุลมุลกุ วะละฮ์ลุฮัมด วะฮ์วะ อะลากุลลิซัยอิงกอดีร์

อ่านดุอาอตามต้องการ โดยเริ่มด้วยสรรเสริญอัลลอฮ์ว่า “อัลฮัมดุลิลลาฮ์” และศอละวาตุนบีว่า “อัลลอฮุมมะศอลลีละลามุฮัมมัด” ดุอาอที่ควรอ่านอย่างยิ่ง คือ “อัลลอฮุมมะ อะอินนี อะลาซิกริกะ วะซึกริกะ วะสุสนีอิบาดะติ๊ก”

13. หลังละหมาดควรรอเพื่อละหมาดในเวลาต่อไป เช่น หลังละหมาดมัฆริบแล้วรอละหมาดอิซาอ ในช่วงที่รอนั้นควรซิกรุลลอฮ์ หรืออ่านอัลกุรอาน หรือรับฟังการอบรม เป็นต้น

14. ควรละหมาดสุนัตขนาบฟิรดู (รอรวาติบ) ไม่ควรละเลยเป็นอันขาด เพราะจะเพิ่มกุศลให้แก่ผู้ปฏิบัติ และยังสามารถเสริมส่วนฟิรดูที่บกพร่องได้ด้วย

15. ควรอย่างยิ่งที่จะละหมาดฟิรดูรวมกันที่มัสยิดใกล้บ้าน เพราะการละหมาดรวมกันนั้นจะได้กุศลเป็นทวีคูณมากกว่าละหมาดคนเดียวถึง 27 เท่า

16. การละหมาดต้องทำให้ผู้ปฏิบัติระลึกถึงอัลลอฮ์อย่างถาวรและทำให้พ้นจากการทำบาปอีกด้วย

นอกจากนี้การละหมาดเป็นสิ่งจำเป็นที่บังคับต่อมุสลิมทุกคนอย่างชัดเจน โดยมีการกำหนดเวลาของการละหมาด ดังที่ระบุในอัลกุรอานที่ว่า

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَفُتُورًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأَنَّتُمْ
فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١١٣﴾

ความว่า: ครั้นเมื่อพวกเจ้าเสร็จจากการละหมาดแล้วก็จงกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ทั้งในสภาพยืนและนั่งและในสภาพนอนเอกเขนกของพวกเจ้า ครั้นเมื่อพวกเจ้าปลอดภัยแล้วก็จงดำรงไว้ซึ่งการละหมาด แท้จริงการละหมาดนั้นเป็นบัญญัติที่ถูกกำหนดเวลาไว้แก่ผู้ศรัทธาทั้งหลาย (อันนิชาอ: 103)

เป็นการกำหนดขอบเขตอย่างเจาะจง กล่าวกันว่าการละหมาดได้ถูกกำหนดเวลาไว้ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดเวลาไว้ และได้ถูกกำหนดเวลาไว้ ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่มีการกำหนดเวลา อัลลอฮ์ได้ทรงบัญญัติการละหมาดเป็นฟัรฎุแก่ปวงป่าว และได้ทรงกำหนดเวลาเฉพาะเจาะจงในแต่ละฟัรฎุ ไม่อนุญาตให้ผู้ใดละหมาดฟัรฎุนอกเหนือเวลาเหล่านั้น นอกจากมีข้ออนุโลมผ่อนผันทางบัญญัติศาสนาเท่านั้น ซึ่งสิ่งที่บ่งชี้ว่าการละหมาดมีเวลาเจาะจงแน่นอน และจำเป็นจะต้องละหมาดในเวลาของมันโดยไม่ล่าช้าและไม่ทำก่อนเวลา คือ การที่วาญิบของการละหมาดในเวลาจะไม่ตกไป แม้ในเวลาหาวาดกัลวักก็ตาม แท้จริงอัลลอฮ์ ได้ทรงบัญญัติให้มุสลิมละหมาดในเวลาของมัน แม้ในยามหาวาดกัลวักหรือเผชิญหน้าศัตรูในสงคราม พระองค์ตรัสว่า

حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

ความว่า: พวกเจ้าจงรักษาบรรดาละหมาดไว้ และละหมาดที่อยู่กึ่งกลาง และจงยืนละหมาดเพื่ออัลลอฮ์โดยนอบน้อม ถ้าพวกเจ้ากลัวก็จงละหมาดกลางเดินหรือขี่ ครั้นเมื่อพวกเจ้าปลอดภัยแล้วก็จงกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ ดังที่พระองค์ได้ทรงสอนพวกเจ้าซึ่งสิ่งที่พวกเจ้าไม่เคยรู้มาก่อน (อัลบะเกาะเราะฮ์: 238-239)

ดังนั้นจำเป็นสำหรับมุสลิมที่ต้องละหมาดฟัรฎุ 5 เวลาในเวลาที่ถูกกำหนดไว้ และการละหมาดล่าช้าจนกระทั่งเลยเวลา โดยไม่มีอุปสรรคที่ได้รับการอนุโลมผ่อนผันทางศาสนาถือเป็นบาปใหญ่ ถึงขั้นที่นักวิชาการบางท่านให้สุกัหม่าเป็นการละทิ้งละหมาด ดังนั้นผู้ละหมาดเลยเวลาก็คือผู้ละทิ้งละหมาด พึงระวังการละหมาดล่าช้าเลยเวลา อัลลอฮ์ตรัสว่า

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾

ความว่า: ดังนั้นความวิบัติจึงมีแด่บรรดาผู้ที่ทำละหมาด ผู้ซึ่งพวกเขาละเลยต่อการละหมาดของพวกเขา (อัลมาอูน: 4-5)

มุสลิมที่ปฏิบัติการละหมาดต้องมีมารยาทในการละหมาดดังนี้ (อัब्ดุลอะซีซ บิน อัब्ดุลลอฮ์ อัลฮัจญ์ และ ซอลิห์ บิน อับดุลเราะห์มาน อัลหุซัยนีย์, มปป.)

1. บริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮ์และผู้ที่เกี่ยวข้องในการละหมาดนั้นเป็นลักษณะของมุนาฟิก และควรละหมาดอย่างกระซิบกระแหง กระปรี้กระเปร่า ปิติยินดี มีความสุขในการละหมาด แท้จริงการขี้เกียจ เกียจคร้าน ในการละหมาดเป็นลักษณะของมุนาฟิก อัลลอฮ์ตรัสว่า

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

ความว่า: แท้จริงบรรดามุนาฟิกนั้นกำลังหลอกลวงอัลลอฮ์อยู่ ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงหลอกลวงพวกเขา และเมื่อพวกเขาลุกขึ้นไปละหมาด พวกเขาก็ลุกขึ้นในสภาพเกียจคร้านโดยให้ผู้คนเห็นเท่านั้น และพวกเขาจะไม่กล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ นอกจากเล็กน้อยเท่านั้น (อันนิซาอ์: 142)

2. เตรียมพร้อม เตรียมตัวในการละหมาด เช่น ใส่เสื้อผ้าที่ดี สะอาด เป็นต้น ละหมาดซุนนะฮ์ก่อน ฟิรฎุ ออกห่างจากสิ่งที่ทำให้ขาดสมาธิหรือไขว้เขว เช่น ขณะที่อาหารถูกยกมาเพื่อรับประทาน ร้อนจัด หนาวจัด เป็นต้น

3. ละหมาดญะมาอะฮ์สำหรับผู้ชาย เพราะการละหมาดญะมาอะฮ์สำหรับผู้ชายนั้นเป็นวาญิบ และจากหลักฐานที่บ่งถึงการเป็นวาญิบ คือ เรื่องของชายตาบอดผู้หนึ่งที่ขอผ่อนผันจากท่านนบี เรื่องการละหมาดญะมาอะฮ์ เนื่องจากบ้านของเขาอยู่ไกล และไม่มีใครพาเขามาละหมาด จากชะดะฮ์ความตั้งใจของท่านศาสดามุฮัมมัดที่จะนำฟืนไฟไปเผาบ้านของบรรดาผู้ไม่มาละหมาดญะมาอะฮ์ แต่ท่านมิได้ทำสิ่งนั้นเนื่องจากการปกป้องรักษาสตรีและเด็กของพวกเขา (การที่ท่านศาสดามุฮัมมัดมีความตั้งใจดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ที่ไม่มาร่วมละหมาดญะมาอะฮ์ได้กระทำในสิ่งที่เปื้อนบาปใหญ่) และสิ่งที่บ่งชี้อย่างชัดเจนถึงความยิ่งใหญ่และความสำคัญอย่างยิ่งยวดของการละหมาดญะมาอะฮ์ คือการเป็นวาญิบของละหมาดญะมาอะฮ์จะไม่ตกไปไม่ว่าสถานการณ์ใดหรือกรณีใดทั้งสิ้น แม้ในยามหวาดกลัวหรือในยามสู้รบสงคราม การละหมาดญะมาอะฮ์ก็ยังเป็นวาญิบเสมอ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ตรัสว่า

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَنْتُمْ طَائِفَةً مِنْهُمْ مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلِتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَالدَّيْنِ كَفَرُوا تَوَقَّفُوا عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٥﴾

ความว่า: และเมื่อเจ้าอยู่ในหมู่พวกเขา แล้วเจ้าได้ให้มีการปฏิบัติละหมาดขึ้นแก่พวกเขา ดังนั้นกลุ่มหนึ่งจากพวกเจ้าก็จะยืนละหมาดร่วมกับเจ้า และก็จะเอาอาวุธของพวกเขาถือไว้ด้วย ครั้นเมื่อพวกเขาหยุดแล้ว พวกเขาก็จะอยู่เบื้องหลังของพวกเจ้า และอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังมิได้ละหมาดก็จะมา และจงละหมาดร่วมกับเจ้า และจงยึดถือไว้ซึ่งการระมัดระวัง ของพวกเขา และอาวุธของพวกเขา บรรดาผู้ที่ปฏิเสธศรัทธานั้น หากว่าพวกเจ้าละเลยอาวุธของพวกเขา และสัมภาระของพวกเจ้าแล้ว พวกเขาก็จะจู่โจมพวกเจ้าอย่างรวดเร็ว และไม่มีบาปใด ๆ แก่พวกเจ้าในการที่พวกเจ้าป่วยหากว่าที่พวกเจ้ามีความเดือดร้อน เนื่องจากฝนตกหาเจ้าจะวางอาวุธ ของพวกเจ้า และพวกเจ้าจงยึดถือไว้ ซึ่งการระมัดระวังของพวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์ทรงเตรียมไว้แล้ว ซึ่งการลงโทษที่ยังความอัปยศแก่ผู้ปฏิเสธศรัทธาทั้งหลาย (อันนิซาอ: 102)

4. ปฏิบัติตามซุนนะฮ์ แนวทางของท่านศาสดามุฮัมมัดในการทำละหมาดทั้งถ้อยคำและการกระทำ จนกระทั่งได้ชื่อว่าปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดอย่างครบครัน ดังคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัดที่ว่า “พวกท่านจงละหมาดเสมือนดังที่เห็นฉันละหมาด” (รายงานโดยบุคอรี)

6. มีคุชะฮ์ (นอบน้อมสงบนิ่ง) และมีใจจดจ่อต่อการละหมาด นี่คือการยาทอันใหญ่ยิ่ง และแท้จริงสิ่งนี้คือหัวใจและวิญญาณของการละหมาด ที่ซึ่งทำให้การละหมาดบรรลุวัตถุประสงค์ โดยการมีตักวา มีมารยาทที่ดีงาม ออกห่างจากการยาททรมานและทุก ๆ ความชั่ว ความผิด การฝ่าฝืน และผลบุญของการละหมาดนั้นจะได้เท่ากับการมีคุชะฮ์ และการใจจดจ่อที่มีในละหมาด

การคุชวะอที่แท้จริงนั้นต้องมาจาก 2 ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนแรกจากภายนอก (ร่างกาย) คือ การสงบนิ่งของอวัยวะร่างกาย การนอนบ้น้อมมีสมาธิ และการไม่สอต่อส่ายส่ายตา ไม่เล็กลักหลุกหลิก และส่วนที่สองจากภายใน (หัวใจ) คือ การมีจิตใจจดจ่ออยู่กับการละหมาด โดยระลึกและใคร่ครวญในทุก ๆ คำพูดและการกระทำในละหมาด เพื่อให้ละหมาดยังประโยชน์แก่เขาทั้งดunyaและอาคิเราะฮฺ ซึ่งสาเหตุและสิ่งเกื้อหนุนให้มีคุชวะอในละหมาดนั้นเนื่องจาก

1. ต้องการให้มีการเตรียมตัวอย่างดีที่สุด เตรียมพร้อมอย่างสมบูรณ์ที่สุด โดยการอาบน้ำละหมาดอย่างดี สวมเสื้อผ้าที่ดี สะอาดและเลือกสถานที่ที่เหมาะสม
2. ต้องการให้มีการตระหนกอยู่เสมอว่า ยืนอยู่ต่อหน้าพระพักตร์ของอัลลอฮฺ และกำลังวิงวอนขอต่อพระองค์อยู่
3. ต้องการให้มีการพยายามมีใจจดจ่ออยู่กับการละหมาดตลอดเวลา
4. ต้องการให้มีการขอความคุ้มครองต่ออัลลอฮฺ ให้พ้นจากชัยฏอนมารร้ายที่ถูกสาปแช่ง
5. ต้องการให้มีการพิจารณาและใคร่ครวญในถ้อยคำที่อ่านจากอัลกุรอานและซิกรฺ
6. คิดและจดจ่ออยู่กับอิริยาบถของการละหมาด อิริยาบถเหล่านี้แสดงออกถึงการนอนบ้น้อมถ่อมตนยอมจำนนต่ออัลลอฮฺ
7. ต้องมีการอ่านอัลกุรอานอย่างช้า ๆ เป็นจังหวะ ชัดถ้อยชัดคำ และอ่านด้วยเสียงไพเราะน่าฟัง

นอกจากนี้การละหมาดรวมกันเป็นหมู่คณะต้องประกอบด้วยอิหม่ามซึ่งเป็นผู้นำการละหมาด และผู้ตามหรือเรียกว่ามะอุม ทั้งสองฝ่ายย่อมต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่ศาสนากำหนด รวมทั้งมารยาทของทั้งสองฝ่ายที่จะทำกิจกรรมร่วมกันด้วย จึงมีมารยาทของแต่ละฝ่ายที่ควรปฏิบัติในหน้าที่ของตนและรวมทั้งหน้าที่ร่วมกันด้วย ดังนี้ (ประสาน (ชาร์ฟ) ศรีเจริญ, มปป.)

1. ดำรงละหมาดรวมกัน (ญะมาอะฮฺ) ที่มีสยิดให้เป็นกิจวัตร เตรียมการเพื่อการละหมาดที่มีสยิดด้วยการอาบน้ำทำความสะอาด อาบน้ำละหมาดให้สมบูรณ์แต่ที่บ้าน และไปมีสยิดแต่เนิ่น ๆ เมื่อเข้าเวลาละหมาด โดยเฉพาะมีสยิดที่อยู่ใกล้บ้าน
2. ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะละเว้นหรือเกียจคร้านการไปละหมาดรวมกันที่มีสยิด และคงอยู่ปฏิบัติงานเมื่อได้ยินเสียงอาซานที่มีสยิด
3. ควรไปละหมาดซุฮฺและอิชาอรวมกันที่มีสยิดให้เป็นประจำ เพราะในสองละหมาดนี้มีกุศลมหาศาล และเป็นช่วงเวลาที่เปี่ยมสิริมงคลและพวงมุนาฟิกีน (พวงหน้าไหว้หลังหลอก) ไม่ค่อยสนใจไปละหมาดที่มีสยิดเนื่องจากเป็นเวลาทำงานและเวลากำลังนอนอย่างสบายของพวกเขา
4. เมื่อเสียงอาซานที่มีสยิดดังขึ้น ต้องหยุดการละหมาดหรืออ่านอัลกุรอานหรือซิกรฺลุลลอฮฺทันที แล้วฟังเสียงอาซานและตอบรับคำอาซาน
5. มุ่งเดินทางไปละหมาดอย่างสงบ มีสมาธิในหัวใจ โดยไม่รีบวิ่งอย่างรีบร้อนเพื่อให้ทันเริ่มต้นการละหมาด
6. กล่าวให้สลามกับประชาชนที่รอคอยละหมาดเมื่อเข้ายังพวกเขา และควรถามหาบุคคลที่เคยมาละหมาดร่วมกัน หากทราบว่าเขาป่วยจะได้ไปเยี่ยม หากเขาเดือดร้อนจะได้หาทางไปช่วยเหลือ หากเขาประสบเหตุร้ายจะได้ดูแลและหากเขาเสียชีวิตจะได้ไปเยี่ยมและแสดงความเสียใจกับญาติ ๆ ของเขา
7. ควรไปมีสยิดแต่เนิ่น ๆ เพื่อเข้าไปละหมาดในแถวหน้าหลังอิหม่าม และไม่ควรเดินข้ามคนที่เขานั่งอยู่ก่อนแล้ว
8. ควรหลีกเลี่ยงเดินช่องระหว่างแถวที่พวกเขากำลังละหมาดอยู่ และไม่ควรจะเดินผ่านหน้าผู้ที่กำลังละหมาด

9. เมื่อการละหมาดรวมกัน (ญะมาอะฮฺ) เริ่มขึ้น ต้องยุติการละหมาดส่วนตัวทันที หากกำลังละหมาดอยู่ให้ย่ออย่างสั้นที่สุด เพื่อให้ทันละหมาดรวมกัน

10. ผู้ที่ละหมาดตามอิหม่ามต้องตามอิริยาบถการละหมาดของอิหม่ามอย่างใกล้ชิด และอย่ากระทำการอันเป็นการล้าหน้าอิหม่าม โดยเฉพาะการตักบิรเริ่มละหมาด เพราะหากตักบิรเริ่มละหมาดก่อนอิหม่าม การละหมาดนั้นย่อมใช้ไม่ได้

11. การละหมาดตามอิหม่ามนั้น หากเป็นมะฆูม (ผู้ตาม) คนเดียว ให้ยืนต่ำเล็กน้อยด้านขวาของอิหม่าม หากมีมะฆูมคนอื่นมาอีกให้เขาคิดบิรเริ่มละหมาดแล้วส่งสัญญาณให้มะฆูมคนแรกทราบเพื่อจกได้ถอยหลังมายืนเป็นแถวหลังอิหม่าม

12. การจัดแถวละหมาดของมะฆูม ต้องจัดแถวให้ตรงโดยสังเกตจากสันเท้าของทุกคน และต้องยืนเข้าแถวให้ครบก่อนจะมาจัดแถวใหม่ต่อไป การจัดแถวให้ตรงและครบสมบูรณ์นั้นก็เพื่อให้ดวงใจของทุกคนมุ่งสู่พระองค์อัลลอฮ์พร้อมกัน

13. ควรรับตักบิรเริ่มละหมาดทันทีหลังอิหม่ามตักบิรเริ่มละหมาด และไม่ควรเกียจกันที่จะขึ้นไปยังแถวหน้า นอกจากผู้นั้นจะเป็นผู้อาวุโสด้านศาสนา จึงจะสมควรขึ้นไปยังแถวหน้าหลังอิหม่าม

14. ผู้ที่จะยืนแถวหน้าหลังอิหม่าม สมควรเป็นบุคคลที่อาวุโสด้านวัยวุฒิและคุณวุฒิ ผู้ที่มีความรู้ด้านศาสนา ผู้ที่ท่องจำอัลกุรอานได้มาก เพื่อว่าอิหม่ามผิดพลาดจะได้เตือนได้ หรือหากอิหม่ามจำเป็นต้องออกจากความเป็นอิหม่ามจะได้ทำหน้าที่แทนได้อย่างถูกต้อง

15. ผู้เป็นอิหม่ามนำละหมาด ควรกระทำหรืออ่านอย่างพอสมควร ไม่มากหรือนานเกินไป เพราะผู้ละหมาดตามนั้นมีทั้งผู้ป่วย ชราภาพ ผู้อ่อนแอ และบางครั้งพวกเขาอาจมีความจำเป็นด้านการทำงานที่สำคัญต่อการทำงานหลังละหมาด หากจะละหมาดให้นานหรือยืดยาว อย่างไรให้กระทำเป็นการส่วนตัวหรือกับบุคคลที่ยินยอม

16. เมื่อละหมาดเสร็จ ไม่ควรจะรีบลุกออกจากมัสยิดทันที แต่ควรนั่งเพื่ออ่านอัลกุรอาน ชีกรุลลอฮ์ และขอพรตามแบบอย่างของท่านนบี

17. สุภาพสตรีก็สมควรที่จะไปละหมาดรวมกันที่มีสยิด หากได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองและแต่งกายเรียบร้อยตามแบบอิสลาม รวมทั้งไม่ใส่ผ้าหอม แต่การละหมาดที่บ้านของเธอย่อมดี

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามุสลิมควรมีมรรยาทที่งดงามในการปฏิบัติกรละหมาดของเขา ซึ่งการละหมาดคือเสาหลักของศาสนาที่เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมอันชัดเจนของศาสนาอิสลามและเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าการละหมาดมีสถานะสูงส่งยิ่งใหญ่อในอิสลามก็คือวาญิบของการละหมาดจะไม่ตกไปจากมุสลิมคนใดทั้งสิ้น ไม่ว่ากรณีใดก็ตาม นอกจากว่ามุสลิมผู้นั้นไม่อยู่ในภาวะบังคับทางบัญญัติศาสนาด้วยการเสียสติสัมปชัญญะหรือมีประจำเดือนหรือเลือดหลังคลอดบุตร เป็นต้น อีกทั้งการละหมาดยังเป็นวาญิบสำหรับผู้เจ็บป่วยตามสภาพของแต่ละคน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าจงละหมาดในสภาพที่พวกเขาสามารถทำได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ในปัจจุบันนี้ประชาชาติอิสลามมีความบกพร่องในเรื่องการละหมาดอย่างเห็นได้ชัด ถ้ามองอย่างมีใจเป็นธรรมก็จะรู้สึกโศกเศร้าเสียใจต่อสภาพที่ประสบกับอับยาคะฮ์สำคัญยิ่งใหญ่นี้ ซึ่งก็มีบางคนทั้งละหมาดไปเลย หรือบางคนก็ละเลยเพิกเฉยที่จะทำละหมาดเป็นกิจวัตร ละหมาดบ้างไม่ละหมาดบ้าง บางคนบกพร่องในเงื่อนไขของการละหมาด ละหมาดแบบไม่สมบูรณ์ขาดคุซัวฮ์ หรือละหมาดล่าช้าจนล่วงเลยเวลาไปก็มีให้เป็นเป็นจำนวนมาก ถ้าหากว่ามุสลิมปฏิบัติละหมาดอย่างสุดความสามารถ และลุกขึ้นละหมาดในสภาพอย่างดีที่สุดแล้วละก็เมื่อนั้นการละหมาดก็จะเป็นสิ่งขัดเกลาแก้ไขสภาพของพวกเขาและจะทำให้มีความประพฤติเที่ยงตรงอยู่ในขอบเขตศาสนา

กิจกรรมอัลเกาะฮ์ครั้งที่ 7

ชื่อหน่วย หลักการศรัทธา

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การศรัทธาต่อคัมภีร์

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์คือการเชื่ออย่างแน่วแน่และสัตย์จริงว่าอัลลอฮ์ได้ทรงประทานบรรดาคัมภีร์ลงมาแก่บรรดานบีและรอซูลของพระองค์เพื่อเป็นทางนำแก่ปวงบ่าวทั้งหลาย และเชื่อว่าคัมภีร์เหล่านี้เป็นคำรัสของพระองค์จริง และเนื้อหาในคัมภีร์เหล่านี้เป็นความจริง อัลกุรอานเป็นพระมหาคัมภีร์ที่อัลลอฮ์ทรงประทานแก่นบีคนสุดท้ายและนบีที่ประเสริฐที่สุด นั่นคือท่านนบีมุฮัมมัดเป็นคัมภีร์ที่มาจากปากฟ้าเล่มสุดท้ายเป็นคัมภีร์ที่ประเสริฐและยิ่งใหญ่ที่สุดสมบูรณ์ที่สุด

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ชื่อและหลักสำคัญในการศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์

เนื้อหา

การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์ของอัลลอฮ์ที่ทรงประทานลงมาให้แก่บรรดารอซูล (ศาสนทูต) ของพระองค์นั้น คือหลักการข้อที่ 3 ของหลักการศรัทธา แท้จริงอัลลอฮ์ทรงส่งบรรดาศาสนทูตของพระองค์มาด้วยหลักฐานอันชัดแจ้งพร้อมกับการเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่ชัดเจนและได้ทรงประทานคัมภีร์ลงมาพร้อมกับพวกเขาเป็นความเมตตาการุณาของพระองค์ต่อมนุษยชาติ และเป็นกฎข้อตัดสินแห่งความยุติธรรมระหว่างมนุษยชาติในสิ่งที่พวกเขาขัดแย้งกัน เพื่อความผาสุกและความสำเร็จทั้งโลกดุนยาและอาคีเราะฮ์ พระองค์ทรงตรัสว่า

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
لِيُقِمْ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ
وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

ความว่า: โดยแน่นอน เราได้ส่งบรรดารอซูลของเราพร้อมด้วยหลักฐานทั้งหลายอันชัดแจ้ง และเราได้ประทานคัมภีร์และความยุติธรรมลงมาพร้อมกับพวกเขา เพื่อมนุษย์จะได้ดำรงอยู่บนความเที่ยงธรรม และเราได้ให้มีเหล็กขึ้นมา เพราะในนั้นมีความแข็งแกร่งมาก และมีประโยชน์มากมายสำหรับมนุษย์ และเพื่ออัลลอฮ์จะได้ทรงรู้ถึงผู้ที่ช่วยเหลือพระองค์ และบรรดารอซูลของพระองค์ (มีความเชื่อมั่น) โดยทางลับ (ต่อพระองค์) แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงพลัง ผู้ทรงอำนาจ (อัลหะดีด: 25)

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ
بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٦﴾

ความว่า: มนุษย์นั้นเคยเป็นประชาชาติเดียวกัน ภายหลังอัลลอฮ์ได้ส่งบรรดานบีมาในฐานะผู้แจ้งข่าวดีและผู้ตักเตือน และได้ทรงประทานคัมภีร์อันกอปรไปด้วยความจริงลงมาถึงพวกเขา ด้วยเพื่อว่าคัมภีร์นั้นจะได้ตัดสินระหว่างมนุษย์ในสิ่งที่พวกเขาขัดแย้งกัน และไม่มีใครที่ขัดแย้งในคัมภีร์นั้น นอกจากบรรดาผู้ที่ได้รับคัมภีร์นั้นมา หลังจากที่บรรดาหลักฐานอันชัดแจ้งได้มายังพวกเขาเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะความอิจฉาริษยาในระหว่างพวกเขา แล้วอัลลอฮ์ก็ทรงแนะนำแก่บรรดาผู้ศรัทธา ซึ่งความจริงที่พวกเขาขัดแย้งกันด้วยอนุมติของพระองค์ และอัลลอฮ์นั้นทรงแนะนำผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ไปสู่แนวทางอันเที่ยงตรง (อัลบะกอเราะฮฺ: 213)

การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์นั้นมีหลักสำคัญในการศรัทธาคือ การเชื่อมั่นอย่างแน่วแน่มิใช่โดยปราศจากการสงสัยว่าบรรดาคัมภีร์ทั้งหมดมาจากอัลลอฮ์ ซึ่งพระองค์ทรงประทานให้แก่บรรดาศาสนทูต (รอซูล) ของพระองค์ และต้องศรัทธาอย่างเด็ดขาดว่าคัมภีร์คือพระดำรัสของพระองค์ที่แท้จริง มันคือแสงสว่างและทางนำแห่งสัจธรรมและความยุติธรรมที่มวลมนุษย์จำเป็นต้องยึดถือปฏิบัติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คัมภีร์ของอัลลอฮ์มีจำนวนมาก ไม่มีผู้ใดล่วงรู้ถึงจำนวนที่แท้จริง นอกจากอัลลอฮ์เพียงผู้เดียวเท่านั้น พระองค์ทรงตรัสว่า

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ
وَكَانَ اللَّهُ غَزِيرًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ
بِعِلْمِهِ ۖ وَالْمَلَكُ يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

ความว่า: คือบรรดารอซูลในฐานะผู้แจ้งข่าวดี และในฐานะผู้ตักเตือน เพื่อว่ามนุษย์จะได้ไม่มีหลักฐานใด ๆ อ้างแก้ตัวแก่อัลลอฮ์ได้ หลังจากบรรดารอซูลเหล่านั้น และอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ แต่ทว่าอัลลอฮ์นั้นทรงยืนยันในสิ่งที่พระองค์ได้ทรงประทานสิ่งนั้นมาด้วยความรู้ของพระองค์ และมลาอิกะฮ์ก็ยืนยันด้วย และพอเพียงแล้วที่อัลลอฮ์เป็นผู้ทรงยืนยัน (อันนิซาอฺ: 165-166)

การศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์นั้นถือเป็นสิ่งจำเป็น (วาญิบ) ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อัลลอฮ์ได้ทรงประทานให้แก่บรรดาศาสนทูตของพระองค์ เป็นพระดำรัสของพระองค์ที่แท้จริงและได้ทรงประทานลงมา และคัมภีร์นั้นไม่ได้ถูกกำเนิดแต่อย่างใด บุคคลใดปฏิเสธคัมภีร์หรือส่วนหนึ่งส่วนใดจากคัมภีร์แล้วถือว่าเขาผู้นั้นเป็นผู้สิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิมหรือผู้ที่ปฏิเสธ (กาฟิร) อัลลอฮ์ทรงได้ตรัสว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَالْكِتَابَ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ ۖ
وَالْكِتَابَ الَّذِي أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ ۖ
وَرُسُلِهِ ۖ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

ความว่า : ผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงศรัทธาต่ออัลลอฮ์และรอซูลของพระองค์เถิด และคัมภีร์ที่พระองค์ทรงประทานลงมาแก่รอซูลของพระองค์ และคัมภีร์ที่พระองค์ได้ทรงประทานลงมา ก่อนหน้านั้น และผู้ใดปฏิเสธศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และมลาอิกะฮ์ของพระองค์ และบรรดาคัมภีร์ของพระองค์ และบรรดารอซูลของพระองค์ และวันปรโลกแล้วไซ้ แน่แน่นอนเขาก็ได้หลงทางไปแล้วอย่างไกล (อันนิซาอฺ: 136)

ในการศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์นั้นเราสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกันคือ การศรัทธาโดยรวมรัด (แบบสรุป) คือการที่ผู้ศรัทธาต้องเชื่อว่าคัมภีร์ดังกล่าวได้ถูกประทานจากอัลลอฮ์สู่บรรดาศาสนทูตของพระองค์จริง อย่างแน่นอน และการศรัทธาโดยละเอียดและแจ่มแจ้ง (แบบแบ่งออกเป็นข้อๆ) ซึ่งได้ระบุชื่อไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน คือการที่ผู้ศรัทธาต้องเชื่อในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ได้ระบุชื่อไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน เช่น คัมภีร์เตวารอต คัมภีร์ซาบูร และ คัมภีร์อินญิล ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวได้ถูกระบุไว้ในอัลกุรอานทั้งหมด และต้องศรัทธาอีกว่ายังมีคัมภีร์ของอัลลอฮ์อีกมากมายที่ถูกประทานให้แก่บรรดาศาสนทูตของพระองค์ ซึ่งไม่ได้เปิดเผยในอัลกุรอาน และไม่มีผู้ใดล่วงรู้ถึงนาม และจำนวนของมัน นอกจากพระองค์เพียงผู้เดียวเท่านั้น โดยบรรดาคัมภีร์ทั้งหมดถูกประทานลงมาเพื่อยืนยันถึงความเอกภาพแห่งอัลลอฮ์ ซึ่งพระองค์เท่านั้นสมควรแก่การเคารพภักดีและห้ามจากการตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์ ซึ่งเป็นเป้าหมายอันเดียวที่เหล่าศาสนทูตทั้งหลายถูกส่งมายังประชาชาติถึงแม้ว่าจะการแตกต่างกันของบทบัญญัติและ ธรรมเนียม ในแต่ละยุคสมัยที่ต่างกัน และการศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์ต้องยอมรับอีกเช่นกันว่าศาสนทูตท่านก่อนๆ ก็ได้ถูกประทานคัมภีร์เช่นกัน และอัลกุรอานก็คือคัมภีร์ที่ถูกประทานลงมาแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ที่มนุษยชาติต้องเคารพและยึดถือปฏิบัติตามบทบัญญัติทุกประการแห่งอัลกุรอาน พระองค์ทรงตรัสว่า

﴿أَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَكِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا تَفْرِقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾

ความว่า : รอซูลนั้น (นบีมุฮัมมัด) ได้ศรัทธาต่อสิ่งที่ถูกประทานลงมาแก่เขา จากพระเจ้าของเขาและมุมนทั้งหลายก็ศรัทธาด้วย ทุกคนศรัทธาต่ออัลลอฮ์และมลาอิกะฮ์ของพระองค์และ บรรดาคัมภีร์ของพระองค์ และบรรดารอซูลของพระองค์ (พวกเขากล่าวว่า) เราจะไม่แยกระหว่างท่านหนึ่งท่านใดจากบรรดารอซูลของพระองค์ และพวกเขาได้กล่าวว่า เราได้ยินแล้ว และได้ปฏิบัติตามแล้ว การอภัยโทษจากพระองค์เท่านั้นที่พวกเขาปรารถนา โอ้พระเจ้าของพวกเรา! และยิ่งพระองค์นั้น คือการกลับไป (อัลบะเกาะเราะฮ์: 285)

﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مِمَّا تَدْكُرُونَ﴾

ความว่า: พวกเจ้าจงปฏิบัติตามสิ่งที่ถูกประทานลงมาแก่พวกเจ้าจากพระเจ้าของพวกเจ้าเถิด และอย่าปฏิบัติตามผู้คุ้มครองใดๆ อื่นจากพระองค์ ส่วนน้อยจากพวกเจ้าเท่านั้นที่จะรำลึก (อัลอะฮฺรอฟ: 3)

คัมภีร์ของอัลลอฮ์ที่ถูกประทานลงมาและได้ระบุไว้ในอัลกุรอานมีดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.; อาบีดิน โยธาสมุทร, มปป.)

1. คัมภีร์อัลกุรอาน คือพระดำรัสของอัลลอฮ์ที่พระองค์ทรงประทานแต่ท่านนบีมุฮัมมัดผู้เป็นศาสนทูตท่านสุดท้าย ดังนั้นอัลกุรอานจึงเป็นคัมภีร์เล่มสุดท้าย มันเป็นคัมภีร์ที่ถูกพิทักษ์รักษาและปกป้องจากการดัดแปลงหรือแก้ไขใดๆ โดยอัลลอฮ์และอัลกุรอานเป็นคัมภีร์ที่ยกเลิกบทบัญญัติแห่งคัมภีร์เล่มก่อนๆทั้งหมด อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

ความว่า: แท้จริงเราได้ให้ข้อตักเตือน (อัลกุรอาน) ลงมา และแท้จริงเราเป็นผู้รักษามันอย่างแน่นนอน (อัลอิจร : 9)

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْلِفُونَ ﴿١٨﴾

ความว่า: และเราได้ให้คัมภีร์ลงมาแก่เจ้าด้วยความจริง ในฐานะเป็นที่ยืนยันคัมภีร์ที่อยู่เบื้องหน้ามัน และเป็นที่ควบคุมคัมภีร์ (เบื้องหน้า) นั้น ดังนั้นเจ้าจงตัดสินระหว่างพวกเขาด้วยสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประทานลงมาเถิด และจงอย่าปฏิบัติตามความใคร่ฝืดด่าของพวกเขา โดยเขาออกจากความจริงที่ได้มายังเจ้า สำหรับแต่ละประชาชาติในหมู่พวกเจ้านั้น เราได้ให้มีบทบัญญัติและแนวทางไว้ และหากอัลลอฮ์ทรงประสงค์แล้ว แน่นนอนก็ทรงให้พวกเจ้าเป็นประชาชาติเดียวกันแล้ว แต่ทว่าเพื่อที่จะทรงทดสอบพวกเจ้าในสิ่งที่พระองค์ได้ประทานแก่พวกเจ้า ดังนั้นพวกเจ้าจงแข่งขันกันในความดีทั้งหลายเถิด ยังอัลลอฮ์นั่นคือการกลับไปของพวกเขาทันทีแล้ว แล้วพระองค์จะทรงแจ้งให้พวกเจ้าทราบในสิ่งที่พวกเจ้ากำลังขัดแย้งกันในเรื่องนั้น (อัลมาอิดะฮฺ: 48)

2. คัมภีร์อัลเตารอต คือคัมภีร์ของอัลลอฮ์ที่ทรงประทานลงมาแก่ท่านนบีมูซา ซึ่งในนั้นมีข้อแนะนำและแสงสว่าง บรรดานบีที่สวามิภักดิ์ได้ใช้อัตเตารอตตัดสินบรรดาผู้ที่เป็ยิวจากชนชาวอิสราเอล และนักปราชญ์ทั้งหลายก็ได้ใช้อัตเตารอตตัดสินด้วย (หลังจากที่นบีมูซาได้ล่องลับไปแล้ว) และแท้จริงคัมภีร์เตารอตที่เราต้องศรัทธานั้นคือคัมภีร์ที่ถูกประทานแก่ท่านนบีมูซา มิใช่คัมภีร์ที่ยังคงอยู่กับชาวคัมภีร์ (ยิว) ในปัจจุบันนี้ เนื่องจากคัมภีร์เล่มดังกล่าวไม่ใช่ฉบับดั้งเดิม หากแต่มันถูกแก้ไขและบิดเบือนไปแล้ว พระองค์ทรงตรัสว่า

إِنَّا أَنزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّكَاسَ وَأَخْشَوْنَ وَلَا تَسْتَرَوْا بِتَابِعِي تَمَنَّا قَلِيلًا وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

ความว่า: แท้จริงเราได้ให้อัตเตารอตลงมาโดยที่ในนั้นมีข้อแนะนำและแสงสว่าง ซึ่งบรรดานบีที่สวามิภักดิ์ได้ใช้อัตเตารอตตัดสินบรรดาผู้ที่เป็ยิว และบรรดาผู้ที่รู้แล้วในอัลลอฮ์ และนักปราชญ์ทั้งหลายก็ได้ใช้อัตเตารอตตัดสินด้วย เนื่องด้วยสิ่งที่พวกเขาได้รับมอบหมายให้รักษาไว้ คัมภีร์ของอัลลอฮ์ (นั่นคือ) และพวกเขาก็เป็นพยานยืนยันในคัมภีร์นั้นด้วย ดังนั้นพวกเจ้าจงอย่ากลัวมนุษย์ แต่จงกลัวข้าเถิด และจงอย่าแลกเปลี่ยนบรรดาโองการของข้ากับราคาคาอันเล็กน้อย และผู้ใดที่ไม่ได้ตัดสินด้วยสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงประทานลงมา แล้วชนเหล่านี้แหละคือผู้ที่ปฏิเสธการศรัทธา (อัลมาอิดะฮฺ: 44)

3. อัลอินญิล (ไบเบิล) เป็นคัมภีร์ของอัลลอฮ์ที่พระองค์ทรงประทานแด่ท่านนบีมูซา (พระเยชู) ซึ่งในนั้นมีความจริงเพื่อยืนยันคัมภีร์ก่อนๆที่ถูกประทานลงมาแล้ว คัมภีร์อัลอินญิล (ไบเบิล) ที่เราต้องศรัทธาในนั้นคือ คัมภีร์ของอัลลอฮ์ที่พระองค์ทรงประทานแด่ท่านนบีมูซา มิใช่คัมภีร์ที่ชาวคริสต์ยืนนบถืออยู่ทุกวันนี้ เนื่องจากคัมภีร์ดังกล่าวนี้ได้ถูกตัดทอนออกไปและบิดเบือนจากต้นฉบับเก่าที่แท้จริงแล้วเช่นกัน พระองค์ทรงตรัสว่า

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ
وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

ความว่า: และเราได้ให้อีซาบุตรของมัรยัมตามหลังพวกเขา มา ในฐานะผู้ยืนยันสิ่งที่อยู่เบื้องหน้าเขา คือ อัตเตารอฮฺ และเราได้ให้อัลอินญิลแก่เขา ซึ่งในนั้นมีความแนะนำและแสงสว่าง และเป็นที่ยืนยันสิ่งที่อยู่เบื้องหน้ามัน คืออัตเตารอฮฺ และเป็นคำแนะนำและคำตักเตือนแก่ผู้ยำเกรงทั้งหลาย (อัลมาอิดะฮฺ: 46)

4. คัมภีร์อิซซาบูร เป็นคัมภีร์ของอัลลอฮ์ที่ทรงประทานแด่ท่านนบีดาวูด ซึ่งผู้ศรัทธาจะต้องศรัทธาในคัมภีร์เล่มดังกล่าว มิใช่คัมภีร์ที่ถูกบิดเบือนและเปลี่ยนแปลงด้วยการกระทำของชาวยิว อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا
إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى
وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾

ความว่า: แท้จริงเราได้มีโอองการแก่เจ้าเช่นเดียวกับที่เราได้มีโอองการแก่โนอูฮ์ และบรรดานบีหลังจากเขา และเราได้มีโอองการแก่อิบรอฮีม และอิสมาอีล และอีซฮาก และยะอฺกูบ และอัลอัสบาฏ และอีซา และฮารูน และยูนุส และฮารูน และสุลัยมาน และเราได้ให้ซะบูรแก่ดาวูด (อันนิซาอ: 163)

ดังนั้นการศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์ประกอบด้วยสี่ประการคือ การศรัทธาว่าบรรดาคัมภีร์เหล่านี้ประทานลงมาจากอัลลอฮ์อย่างแท้จริง การศรัทธาต่อชื่อของคัมภีร์ทั้งสี่ที่ได้เรียนรู้ การเชื่อมั่นและศรัทธาในเนื้อหาข้อเท็จจริงของคัมภีร์ที่ได้รับ อัลกุรอานเป็นคัมภีร์ที่ไม่ถูกบิดเบือน เปลี่ยนแปลงแก้ไขและตัดตอนใดๆทั้งสิ้น และการปฏิบัติตามกฎข้อบังคับที่อยู่ในอัลกุรอานและต้องยอมรับด้วยความเต็มใจ แม้จะไม่เข้าใจปรัชญาในบางส่วนก็ตาม การประทานคัมภีร์อัลกุรอานลงมาทำให้บรรดาคัมภีร์ก่อนหน้านี้ทุกเล่มได้ถูกยกเลิก ส่วนผลบุญอันประเสริฐต่อการศรัทธามั่นในบรรดาคัมภีร์นั้นมีดังนี้คือ การรับรู้ต่อการเอาใจใส่ดูแลจากอัลลอฮ์ที่มีมนุษย์ ดังที่ได้ทรงประทานคัมภีร์มาในทุกประชาชาติ เพื่อเป็นทางนำแก่มนุษยชาติทั้งหลาย การรับรู้ปัญญาอันประเสริฐแห่งอัลลอฮ์ในกฎข้อบังคับทางศาสนาที่ได้บัญญัติแก่ทุกประชาชาติ ซึ่งกฎหมายที่มีความเหมาะสมต่อสภาพความเป็นอยู่ของมนุษยชาติทั้งหลาย และการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อพระองค์ที่ได้ประทานคัมภีร์ลงมา

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 8

ชื่อหน่วย หลักการศรัทธา

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การศรัทธาต่อรอซูล

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

การศรัทธาต่อบรรดารอซูลคือการเชื่ออย่างสัตย์จริงและแน่วแน่ว่าอัลลอฮ์ได้ส่งรอซูลไปยังทุกประชาชาติ เพื่อทำหน้าที่เรียกร้องสู่การภักดีและเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์แต่เพียงผู้เดียว และปฏิเสธการกราบไหว้บูชาและเคารพภักดีนอกเหนือจากพระองค์ บรรดารอซูลทั้งหมดเป็นศาสนทูตที่ซื่อสัตย์และพวกเขาได้ทำหน้าที่ในการให้ความรู้ทุกอย่างตามที่ได้รับคำสั่งมาจากอัลลอฮ์ ในบรรดารอซูลทั้งหลายมีผู้ที่อัลลอฮ์ได้ให้พวกเราได้รับรู้ในชื่อของพวกเขาและมีผู้ที่อัลลอฮ์ได้ปกปิดมิให้พวกเราได้รับรู้แต่อย่างใด

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ชื่อและหลักสำคัญในการศรัทธาต่อรอซูล

เนื้อหา

การศรัทธาต่อบรรดารอซูลเป็นการเชื่อมั่นอย่างหนักแน่นว่าแท้จริงบรรดารอซูลนั้นเป็นผู้ที่อัลลอฮ์ทรงได้คัดเลือกมา เพื่อรับผิดชอบหน้าที่ในการเผยแพร่นศาสนาของพระองค์ ดังนั้นผู้ใดที่เชื่อฟังและปฏิบัติตามบรรดารอซูล เขาผู้นั้นย่อมได้รับทางนำ และผู้ใดที่ทรยศและฝ่าฝืนต่อพวกเขา แน่แน่นอนเขาผู้นั้นคือผู้ที่หลงทางและหายนะ และต้องศรัทธามั่นใจว่าบรรดารอซูลได้ทำการประกาศ เรียกร้องและเผยแพร่นบรรดาสารแห่งอัลลอฮ์ที่ได้ทรงประทานลงมา มันคือการเผยแพร่นอันชัดแจ้งและได้ปฏิบัติตามหน้าที่ที่อัลลอฮ์ได้มอบหมายไว้ให้ พร้อมกับให้การแนะนำและตักเตือนประชาชาติ ซึ่งบรรดารอซูลนั้นได้สละทุกสิ่งทุกอย่างอย่างเต็มที่ ในหนทางของอัลลอฮ์โดยตั้งมั่นอยู่บนหลักการอันเที่ยงแท้ โดยที่มิได้เปลี่ยนแปลงบิดเบือนและปกปิดในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประทานลงมา และการศรัทธาต่อบรรดารอซูลอีกเช่นกัน เราจะต้องศรัทธาต่อบรรดารอซูลทุกท่านที่อัลลอฮ์ได้ทรงขนานนามและท่านที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ บรรดารอซูลทุกท่านจะให้ข่าวดีถึงการมาของรอซูลท่านต่อไป รอซูลผู้ที่มาในยุคหลังจากนั้นจะมายืนยันและสร้างความเชื่อถือให้รอซูลท่านที่ผ่านมา อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสว่า

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ
بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

ความว่า: พวกเจ้าจงกล่าวเถิด เราได้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และสิ่งที่ถูกประทานลงมาแก่เรา และสิ่งที่ถูกประทานลงมาแก่อิบรอฮีม และอิสมาแอล และอิสฮาก และยะอกูบ และวงศ์วานเหล่านั้น และสิ่งที่มูซา และอีซาได้รับ และสิ่งที่บรรดานบีได้รับจากพระเจ้าของพวกเขา พวกเรามีได้แบ่งแยกระหว่างท่านหนึ่งท่านใดจากเขาเหล่านั้น และพวกเราจะเป็นผู้สวามิภักดิ์ต่อพระองค์เท่านั้น (อัลบะเกาะเราะฮ์: 136)

ผู้ใดปฏิเสธรอซูลท่านหนึ่งท่านใดก็เท่ากับว่าเขาปฏิเสธผู้ที่ให้การยอมรับต่อรอซูลท่านนั้นด้วย และผู้ใดทรยศและฝ่าฝืนรอซูลท่านหนึ่งท่านใดก็เท่ากับว่าเขาผู้นั้นได้ขัดขืนและฝ่าฝืนต่ออัลลอฮ์ผู้ที่ใช้ให้กระทำการภักดีต่อรอซูล อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสว่า

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُوا نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

ความว่า : แท้จริงผู้ที่ปฏิเสธการศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และบรรดารอซูลของพระองค์และต้องการที่จะแยกระหว่างอัลลอฮ์และบรรดารอซูลของพระองค์ และกล่าวว่าเราศรัทธาในบางคน และปฏิเสธศรัทธาในบางคน และพวกเขาต้องการที่จะยึดเอาในระหว่างนั้น ซึ่งทางใดทางหนึ่งนั้น ชนเหล่านี้แหละคือผู้ปฏิเสธโดยแท้จริง และเราได้เตรียมไว้แล้วซึ่งการลงโทษที่ยังความอับยศแก่ผู้ปฏิเสธศรัทธาทั้งหลาย (อันนิชาอ: 150-151)

การส่งบรรดารอซูลมายังมนุษยชาติมีเหตุผลดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. เพื่อนำประชาชาติจากการอับยะห์ (การสักการะบูชา) สิ่งที่ถูกสร้างไปสู่การอับยะห์ที่ดีต่อพระเจ้าผู้เป็นผู้สร้างคืออัลลอฮ์เพียงองค์เดียว จากการเป็นทาสแห่งการกราบไหว้สิ่งถูกสร้างทั้งหลายไปสู่ความเป็นอิสระภาพแห่งการกราบไหว้อัลลอฮ์ผู้ทรงเป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสว่า

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾

ความว่า: และเรามีได้ส่งเจ้ามาเพื่อสิ่งใดนอกจากเพื่อความเมตตาแก่ประชาชาติทั้งหลาย (อัลอัมบิยาอ: 107)

2. เพื่อประกาศและชี้แจงถึงจุดประสงค์เป้าหมายที่อัลลอฮ์ทรงสร้างสรรพสิ่งขึ้นมา นั่นก็คือเพื่อให้กราบไหว้สักการะต่ออัลลอฮ์เพียงหนึ่งเดียว เป้าหมายอันสำคัญนี้มนุษย์ไม่สามารถรับรู้ได้ นอกจากด้วยการเปิดเผยแพร่ของบรรดารอซูลที่อัลลอฮ์ทรงคัดเลือกไว้ อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿٣٦﴾

ความว่า: และโดยแน่นอน เราได้ส่งรอซูลมาในทุกประชาชาติ “ (โดยบัญชาว่า) พวกท่านจงเคารพภักดีอัลลอฮ์ และจงหลีกเลี่ยงให้ห่างจากพวกเจ็ดดังนั้น ” ในหมู่พวกเขามีผู้ที่อัลลอฮ์ทรงชี้แนะทางให้และในหมู่พวกเขามีการหลงผิดคู่ควรแก่เขาเหล่านั้น พวกเจ้าจงตระเวนไปในแผ่นดิน แล้วจงดูว่า บั้นปลายของผู้ปฏิเสธนั้นเป็นเช่นใด! (อันนะหฺล: 36)

3. เป็นหลักฐานและข้อยืนยันของอัลลอฮ์ต่อมนุษยชาติทั้งหลายว่าแท้จริงอัลลอฮ์ได้ทรงประทานบรรดารอซูลมาให้พวกเขาแล้ว โดยที่ไม่มีข้ออ้างใดๆแก่เหล่าผู้ปฏิเสธ อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสว่า

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

ความว่า: คือบรรดารอซูลในฐานะผู้แจ้งข่าวดี และในฐานะผู้ตักเตือน เพื่อว่ามนุษย์จะได้ไม่มีหลักฐานใด ๆ อ้างแก้ตัวแก่อัลลอฮ์ได้หลังจากบรรดารอซูลเหล่านั้น และอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ (อันนิชาอ: 165)

4. เพื่ออธิบายถึงความเร้นลับบางอย่างซึ่งมนุษย์ไม่อาจรับรู้ได้ด้วยสติปัญญา เช่น พระนามของอัลลอฮ์ อันงดาม และคุณลักษณะที่สูงส่ง บรรดาอานุภาพของวันกิยามะฮ์ และสิ่งเร้นลับอื่น ๆ รวมทั้งบรรดาอานุภาพอันสูงส่ง เป็นแบบอย่างที่ดีงาม ซึ่งอัลลอฮ์ได้ทรงประทานความสมบูรณ์ด้วยจรรยามารยาทที่ดีงามและได้รับการคุ้มครองดูแลรักษาจากสิ่งคลุมเครือ (สิ่งที่ไม่ชัดเจนและไม่แน่นอน) และความใคร่ต่าง ๆ (กิเลสตัณหา) อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فِيمَهُمْ أَقْدَهُ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

ความว่า: ชนเหล่านั้นคือผู้ที่อัลลอฮ์ได้ทรงแนะนำไว้ ดังนั้นคำแนะนำของพวกเขา เจ้าจงเจริญรอยตามเถิด จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ว่าฉันจะไม่ขอต่อพวกท่านซึ่งค่าจ้างใด ๆ ในการให้ศรัทธาต่ออัลกุรอาน อัลกุรอานนั้นมีประโยชน์อื่นนอกจากคำตักเตือนสำหรับประชาชาติทั้งหลายเท่านั้น (อัลอันอาม: 90)

5. ปรับปรุงแก้ไขและสร้างความบริสุทธิ์ผุดผ่องให้กับชีวิต พร้อมกับขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน (สิ่งที่ไม่ดี) ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩١﴾

ความว่า: พระองค์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งรอสูลขึ้นคนหนึ่งจากหมู่ผู้ไม่รู้จักหนังสือจากพวกเขาเองเพื่อสาธยายโองการต่าง ๆ ของพระองค์แก่พวกเขา และทรงทำให้พวกเขาผุดผ่อง และทรงสอนคัมภีร์และความสุขุมคัมภีร์ภาพแก่พวกเขา และแม้ว่าแต่ก่อนนี้พวกเขาอยู่ในการหลงผิดอย่างชัดแจ้งก็ตาม (อัลอุมมะฮ์: 2)

บรรดาอานุภาพอันสูงส่งและมีเกียรติดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. ประกาศและเผยแพร่บทบัญญัติศาสนา เรียกร้อง เชิญชวนมนุษย์ไปสู่การสักการะภักดีต่ออัลลอฮ์เพียงองค์เดียว อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

الَّذِينَ يُلَٰغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكُنِيَ بِاللَّهِ حَسِبًا ﴿٩٢﴾

ความว่า: บรรดา (นบี) ผู้ที่ได้เผยแผ่ศาสนาทั้งหลายของอัลลอฮ์ และพวกเขากลัวเกรงพระองค์ และไม่กลัวเกรงผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์และพอเพียงแล้วที่อัลลอฮ์เป็นผู้ทรงชำระสอบสวน (อัลอะหฺซาบ: 39)

2. ชี้แจงและอธิบายให้ความเข้าใจในเรื่องของศาสนาที่อัลลอฮ์ทรงประทานลงมา อัลลอฮ์ตรัสว่า

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٩٣﴾

ความว่า: ด้วยหลักฐานทั้งหลายที่ชัดแจ้ง และคัมภีร์ต่างๆ ที่ศักดิ์สิทธิ์ และเราได้ให้อัลกุรอานแก่เจ้าเพื่อเจ้าจะได้ชี้แจง (ให้กระจ่าง) แก่มนุษย์ซึ่งสิ่งที่ได้ถูกประทานมาแก่พวกเขา และเพื่อพวกเขาจะได้ไตร่ตรอง (อันนะหฺล: 44)

3. ซึ่ทางนำไปให้ประชาชาติไปสู่หนทางแห่งความดี และตักเตือนให้ห่างไกลจากความชั่ว พร้อมกับบอกถึงข่าวดีเกี่ยวกับผลบุญที่จะได้รับเป็นการตอบแทน และเตือนให้ระวังจากการถูกลงโทษ ดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لئَلَّيْكَوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ
وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

ความว่า: คือบรรดารอซูลในฐานะผู้แจ้งข่าวดี และในฐานะผู้ตักเตือน เพื่อว่ามนุษย์จะได้ไม่มีหลักฐานใด ๆ อ้างแก้ตัวแก่อัลลอฮฺได้หลังจากบรรดารอซูลเหล่านั้น และอัลลอฮฺเป็นผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ (อันนิซาอ: 165)

4. ปรับปรุงแก้ไขสภาพการเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ถูกต้องและดีขึ้นด้วยกับแบบอย่างที่ดีงาม ทั้งด้วยวาจา และการประพฤติปฏิบัติทางกาย ดำรงไว้ซึ่งบทบัญญัติของอัลลอฮฺและนำมาปฏิบัติใช้กับมวลมนุษยชาติทั้งหลาย และบรรดารอซูลทุกท่านนั้นจะเป็นสักขีพยานต่อประชาชาติของตนเองในวันกียามะฮฺว่า แท้จริงพวกเขานั้นได้เผยแพร่โอองการจากอัลลอฮฺอย่างชัดเจนโดยไม่ได้อัดบิดเบือนและอำพรางแต่ประการใด อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

ความว่า: แล้วอย่างไรเล่าเมื่อเรานำพยานคนหนึ่งจากแต่ละประชาชาติมาและเราได้นำเจ้ามาเป็นพยานแก่ชนเหล่านั้น (อันนิซาอ: 41)

จำนวนของบรรดานบีต่างๆ นั้นมีมากกว่าบรรดารอซูล ส่วนหนึ่งจากพวกเขาถูกระบุไว้ในคัมภีร์ของอัลลอฮฺ และอีกบางส่วนมิได้ระบุถึงแต่อย่างใด บรรดานบีและรอซูลที่อัลกุรอานได้ระบุนามไว้ 25 ท่าน ดังนี้ (อิบรอเฮง อาลหุเซ็น, 2550)

1. การกล่าวถึงนบีอาดัมในอัลกุรอานซูเราะฮฺฏอฮา โองการที่ 115 นบีอิद्रิสในอัลกุรอานซูเราะฮฺมัรยัม โองการที่ 56 นบียูซุฟในอัลกุรอานซูเราะฮฺอัสซุฮุรอโองการที่ 123-125 นบิตอลีหฺในอัลกุรอานซูเราะฮฺอัสซุฮุรอโองการที่ 141-143 และนบียะฮยาในอัลกุรอานซูเราะฮฺอัลอันอาม โองการที่ 83 ว่า

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَتَسَىٰ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

ความว่า: และโดยแน่นอนเราได้ให้คำมั่นสัญญาแก่ออาดัมแต่กาลก่อน แต่เขาได้ลืม และเราไม่พบความมั่นใจจดทนในตัวเขา (ฏอฮา: 115)

وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾

ความว่า: และจงกล่าวถึงเรื่องอิดริสที่อยู่ในคัมภีร์ แท้จริงเขาเป็นผู้ซื่อสัตย์ในฐานะนบี (มัรยัม: 56)

كَذَبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾

ความว่า: หมู่ชนอาดได้ปฏิเสธบรรดารอซูล ขณะที่พี่น้องคนหนึ่งของพวกเขาคือฮูดได้กล่าวแก่พวกเขาว่า โอ้พวกท่านอย่าเกรงกันบ้างหรือ แท้จริงฉันคือรอซูลผู้ซื่อสัตย์สำหรับพวกท่าน (อัสซุฮุรอ: 123-125)

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾

ความว่า: หมู่ชนชะมัดได้ปฏิเสธบรรดารอซูล ขณะที่พี่น้องของพวกเขาคือศอลิห ได้กล่าวแก่พวกเขา โอ้พวกท่านอย่าเกรงบ้างหรือ แท้จริงฉันคือรอซูลผู้ที่ซื่อสัตย์สำหรับพวกท่าน (อัซซุอะรออ: 141-143)

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّنْ نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

ความว่า: และนั่นคือหลักฐานของเราที่ได้ให้แก่ท่านอิบรอฮีมโดยมีฐานะเหนือกลุ่มชนของเขา เราจะยกขึ้นหลายชั้นแก่ผู้ที่เราประสงค์ แท้จริงพระเจ้าของพวกเจ้านั้นเป็นผู้ทรงปรีชาญาณ ผู้ทรงรอบรู้ (อัลอันอาม: 83)

2. การกล่าวถึงนบีอีก 9 ท่านคือ นบีสหาก นบียะอุกุบ นบินูห นบิดาูด นบิสุลัยมาน นบียัยยุบ นบียูซุฟ นบีมูซา และนบิฮารูนในอัลกุรอานซูเราะหุลอันอาม โองการที่ 84 ว่า

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾

ความว่า: และเราได้ประทานให้แก่เขาซึ่งอิสหากและยะอุกุบ ทั้งหมดนั้นเราได้แนะนำแล้ว และนูหเราได้แนะนำแล้วก่อนหน้านั้น และจากลูกหลานของเขานั้นคือดาูดและสุลัยมาน ยัยยุบและยูซุฟ มูซาและฮารูน และทำนองนั้นแหละเราจะตอบแทนแก่ผู้กระทำความดีทั้งหลาย (อัลอันอาม: 84)

3. การกล่าวถึงนบีอีก 4 ท่านคือ นบิชะกะรียา นบียะหฺยา นบิอีซา และนบิลียาส ในอัลกุรอานซูเราะหุลอันอาม โองการที่ 85 ว่า

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِيلَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾

ความว่า: และชะกะรียา ยะหฺยา อีซา และอิลียาส ทุกคนนั้นอยู่ในหมู่คนดี (อัลอันอาม: 85)

4. การกล่าวถึงนบีอีก 4 ท่านคือ นบิอิสมาอีล นบิอัลยะสะอ นบิยูनुส และนบิลุฏ ในอัลกุรอานซูเราะหุลอันอาม โองการที่ 86 ว่า

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُونُسَ وَلُوطًا كُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾

ความว่า: และอิสมาอีล อัลยะสะอ ยูनुส และลูฏ แต่ละคนนั้นเราได้ให้ดีเด่นเหนือกว่าประชาชาติทั้งหลาย (อัลอันอาม: 86)

5. การกล่าวถึงนบีอีก 2 ท่านคือ นบิซุฮัยบ์ในอัลกุรอาน ซูเราะหุลอะซซุอะรออ โองการ 176-178 และ นบิซุลกิฟลีในอัลกุรอาน ซูเราะหุศอด โองการ 48-49 ว่า

كَذَّبَ أَصْحَابُ نَجِثَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾

ความว่า: พวกที่ (บูชา) อัยกะฮฺ (ต้นไม้ชนิดหนึ่ง) ได้ปฏิเสธบรรดารอซูล ขณะที่ซุฮัยบได้กล่าวแก่พวกเขาว่า โอ้พวกท่านอย่าเกรงบ้างหรือ แท้จริงฉันคือรอซูลผู้ซื่อสัตย์สำหรับพวกท่าน (อิซซุอะรออ: 176-178)

وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرٌ وَإِن لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَكَابٍ ﴿٤٩﴾

ความว่า: และจงกล่าวถึงอิสมาอีล และอัลยะสะฮฺ และซุลกิฟลี ทุกคนอยู่ในหมู่ผู้ดีเลิศ นี่คือข้อตักเตือน และแท้จริงสำหรับบรรดาผู้ยำเกรงนั้น แน่นอนทางกลับ (ของพวกเขา) ย่อมประเสริฐแท้ (ศอด: 48-49)

6 .การกล่าวถึงท่านนบีมุฮัมมัด อัลลอฮ์ได้กล่าวเกี่ยวกับนบีมุฮัมมัดว่า

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

ความว่า: มุฮัมมัดไม่ได้เป็นบิดาผู้ใดในหมู่บุรุษของพวกเขา แต่เป็นรอซูลของอัลลอฮ์ และเป็นคนสุดท้ายแห่งบรรดานบี และอัลลอฮ์ทรงรอบรู้อย่างยิ่ง (อัลอะหซาบ: 40)

นบีมุฮัมมัดเป็นผู้ที่ดีเลิศและประเสริฐยิ่งในบรรดารอซูล ท่านคือศาสนทูตคนสุดท้าย เป็นผู้นำของบรรดาผู้ยำเกรง เป็นหัวหน้าของลูกหลานนบีอาดัม เป็นผู้นำของบรรดาศาสนทูตทั้งหมด เป็นเจ้าของตำแหน่งแห่งการยกย่องชมเชย เป็นผู้ถือธงแห่งการสรรเสริญและคือเจ้าของสระน้ำ ที่กล่าวขานแห่งทุ่งมะฮฺซूर (วันพิพากษา) และท่านนบีของเราเป็นผู้ที่อัลลอฮ์ทรงประทานเกียรติที่ยิ่งใหญ่ มีสิทธิพิเศษในการช่วยเหลือมวลมนุษย์ทั้งหลายในวันพิพากษา เป็นผู้ซึ่งใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ เป็นผู้ซึ่งพระองค์ทรงแต่งตั้ง และทรงประทานบทบัญญัติที่ดีเลิศที่สุด และอัลลอฮ์ได้ทรงประทานเกียรติแก่บรรดาประชาชาติของท่าน โดยถูกอุบัติขึ้นสำหรับมนุษยชาติ เป็นประชาชาติที่สุดท้ายและคือประชาชาติกลุ่มแรกที่ถูกบังเกิดฟื้นขึ้นในวันปรโลก (สิ้นโลก) ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัดได้จะว่า

أنا سيد ولد آدم يوم القيامة ويدي لواء الحمد ولا فخر . وما من نبي يومئذ آدم فمن سواد

إلا تحت لوائي يوم القيامة

ความว่า: ฉันคือผู้นำของลูกหลานอาดัมในวันกิยามัต และในมือของฉันนั้นถือธงแห่งการสรรเสริญไว้โดยที่ไม่มีไฉดอ้างตนแต่อย่างใด และในวันนั้นบรรดานบีทั้งหมดจะอยู่ใต้ร่มธงของฉัน จะเป็นนบีอาดัมหรือนบีท่านอื่นๆ (คือภายใต้การนำของท่านศาสดามุฮัมมัด) (รายงานโดยอัมมัดและอัตตัมมีซี)

ดังนั้นผู้ศรัทธาต้องแสดงความศรัทธาต่อบรรดารอซูลดังนี้ ต้องศรัทธาต่อศาสนของบรรดารอซูลว่ามาจากอัลลอฮ์ ต้องศรัทธาต่อชื่อและนามของบรรดาเราะซูล ต้องเชื่อมั่นและยืนยัน ต่อคำบอกกล่าวของบรรดานบี และปฏิบัติตามซาริอะฮ์ กฎข้อบังคับของศาสนบัญญัติที่ถูกส่งมายังนบีท่านสุดท้าย คือมุฮัมมัด ซึ่งส่งมาสำหรับมนุษยชาติทั้งปวง โดยเป็นการรับรู้ถึงความโปรดปราน การดูแลเอาใจใส่ของพระองค์ที่มีต่อปวงบ่าว โดยส่งบรรดารอซูลเพื่อนำทางพวกเขาสู่แนวทางที่เที่ยงตรง ชี้แนะแก่ปวงบ่าวในการทำความเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ เพราะโดยลำพังสติปัญญาของมนุษย์แล้วไม่สามารถหยั่งรู้ได้ รวมทั้งเป็นการแสดงความขอบคุณ กตัญญูต่อพระองค์ที่ทรงประทานความโปรดปรานอันยิ่งใหญ่ และเกิดความรักต่อบรรดารอซูล เทิดทูลสรรเสริญแก่ท่านตามความเหมาะสม เพราะท่านเหล่านั้นเป็นเพียงผู้นำสาร ผู้เผยแผ่ศาสนแห่งอัลลอฮ์ เป็นผู้แนะนำ ตักเตือน บรรดาพวกที่ออกนอกกลุ่ม นอกทางได้ปฏิเสธการมาของรอซูล โดยอ้างว่ารอซูลของอัลลอฮ์นั้นจะเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาไม่ได้

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 9

ชื่อหน่วย หลักศาสนบัญญัติ
สาระการเรียนรู้ การถือศีลอด

จำนวน 1 ครั้ง
จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

การถือศีลอดเป็นบัญญัติที่ต้องกระทำในเดือนรอมฎอน เป็นการทำอิบาดะฮ์เฉพาะอย่างหนึ่งที่ถูกบัญญัติลงมาในเดือนชะอฺบานปีที่ 2 แห่งฮิจญ์เราะฮ์ศักราช เป็นการทำอิบาดะฮ์ที่เน้นการทำงานทางด้านจิตวิญญาณเป็นสำคัญ คือให้คนรู้จักความอดทน อดกลั้นหรือละเว้นจากการกิน การดื่ม การร่วมประเวณีระหว่างสามีภรรยา และการกระทำในสิ่งที่ไร้สาระหรือขัดต่อคุณธรรม เริ่มตั้งแต่รุ่งอรุณจนถึงตะวันตกขอบฟ้าด้วยเจตนา (เนียต) เพื่ออัลลอฮ์เท่านั้น นอกจากนี้การถือศีลอดต้องละเว้นการกระทำในสิ่งต้องห้ามหรือสิ่งที่ไม่บังควร เช่น การโกหก การนินทา การใส่ร้าย การฟุ้งเฟลง และการเข้าไปยังสถานเริงรมย์ เป็นต้น

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ความหมาย ความสำคัญ หลักการ และความประเสริฐของการถือศีลอด

เนื้อหา

ความหมายของการถือศีลอด (อัส-ศิยาม) ทางด้านภาษามายถึงการระงับ และทางด้านศาสนบัญญัติ หมายถึงการระงับจากภาวะที่นำไปสู่การละศีลอดตั้งแต่แสงอรุณขึ้นจนกระทั่งดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า ซึ่งการถือศีลอดในเดือนรอมฎอนเป็นหลักการประการหนึ่งของหลักศาสนบัญญัติห้าประการ เป็นเดือนที่ยิ่งใหญ่สำหรับการเชื่อฟังอัลลอฮ์ การมาเยือนของเดือนรอมฎอนนั้นคือความโปรดปรานอันกว้างใหญ่ไพศาล และเป็นความประเสริฐที่มาจากอัลลอฮ์ ซึ่งพระองค์จะทรงประทานให้แก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ในบรรดาปวงบ่าวของพระองค์ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนคุณงามความดีและยกฐานะของเขาให้สูงเกียรติดียิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นการลบล้างความผิดต่าง ๆ และเพื่อเสริมสร้างความผูกพันระหว่างปวงบ่าวกับพระผู้สร้างให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อเขาจักได้รับความพอพระทัยจากพระองค์และหัวใจที่เปี่ยมล้นไปด้วยความยำเกรง ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لِمَلَكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ وَأَن نَّصُومُوا
خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

ความว่า: บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย การถือศีลอดนั้นได้ถูกกำหนดแก่พวกเจ้าแล้ว เช่นเดียวกับที่ได้ถูกกำหนดแก่บรรดาผู้ก่อนหน้าพวกเจ้ามาแล้ว เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้ยำเกรง (คือถูกกำหนดให้ถือ) ในบรรดาวันที่ถูกนับไว้ แล้วผู้ใดในพวกเจ้าป่วยหรืออยู่ในการเดินทางก็ให้ถือใช้ในวันอื่น และหน้าที่ของบรรดาผู้ที่ถือศีลอดด้วยความลำบากยิ่ง (โดยที่เขาได้งดเว้นการถือ) นั้น คือการชดเชยอันได้แก่การให้อาหาร (มื้อหนึ่ง) แก่คนมีสกินคนหนึ่ง (ต่อการงดเว้นจากการถือศีลอดหนึ่งวัน) แต่ผู้กระทำความดีโดยสมัครใจ มันก็เป็นความดีแก่เขา และการที่พวกเจ้าจะถือศีลอดนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ดียิ่งกว่าพวกเจ้า หากพวกเจ้ารู้ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 183-184)

การถือศีลอดเป็นบัญญัติที่ต้องกระทำในเวลาที่เหมาะสมคือเดือนรอมฎอนอันสิริมงคล เป็นเดือนที่ได้รับ การเลือกสรรให้เกิดเหตุการณ์สำคัญมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเดือนที่อัลลอฮฺทรงประทานคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระเจ้านำสู่ทางสว่าง เป็นรศมีส่องทางในยามมืดมิด ให้ความสุขอันสมบูรณ์แก่มวลมนุษยชาติ ทั้ง ในโลกนี้และโลกหน้า อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى
وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
مِّنْ أَكْثَامٍ أُخَرُ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ
وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

ความว่า: เดือนรอมฎอนนั้นเป็นเดือนที่อัลกุรอานได้ถูกประทานลงมาในฐานะเป็นข้อแนะนำ สำหรับมนุษย์ และเป็นหลักฐานอันชัดเจนเกี่ยวกับข้อแนะนำนั้น และเกี่ยวกับสิ่งที่จำแนก ระหว่างความจริงกับความเท็จ ดังนั้นผู้ใดในหมู่พวกเราเข้าอยู่ในเดือนนั้นแล้วก็จะถือศีลอดใน เดือนนั้น และผู้ใดป่วยหรืออยู่ในการเดินทางก็จงถือใช้ในวันอื่นแทน อัลลอฮฺทรงประสงค์ให้มีความ สะดวกแก่พวกเรา และไม่ทรงให้มีความลำบากแก่พวกเราและเพื่อที่พวกเราจะได้ให้ ครบถ้วน ซึ่งจำนวนวัน(ของเดือนรอมฎอน) และเพื่อพวกเราจะได้ให้ความเกรียงไกรแด่อัลลอฮฺ ในสิ่งที่พระองค์ทรงแนะนำแก่พวกเรา และเพื่อพวกเราจะขอบคุณ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 185)

ท่านอนุษริยะเราะฮ์ได้รายงานที่ท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่า

يضاعف الحسنة عشر أمثالها إلى سبعمئة ضعف، قال الله عز وجل : إلا الصوم، فإنه لي وأجرى به،
يدع شهوته وطعامه من أجلي، للصائم فرحتان، فرحة عند فطره وفرحة عند لقاء ربه، ولخلف فيه
أطيب عند الله من ربح المسك

ความว่า: ความดีจะถูกเพิ่มพูนเป็นสิบถึงเจ็ดร้อยเท่า อัลลอฮฺทรงตรัสว่า นอกจากการถือศีลอด แล้วจริงมันเป็นสิทธิ์ของข้า ข้าจะตอบแทนมันเอง เขาได้ละทิ้งอารมณ์ใคร่ ละทิ้งอาหารเพื่อข้า และสำหรับผู้ถือศีลอดนั้นเขาจะดีใจสองวาระด้วยกัน นั่นคือ ในขณะที่ละศีลอด และดีใจใน ขณะที่เขาได้พบกับพระเจ้าของเขา และกลิ่นปากของผู้ถือศีลอดนั้นมีความหอมในทัศนะ ของอัลลอฮฺ ยิ่งกว่ากลิ่นขมิ้นและเสียวอีก (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

วิทย์ปัญญาที่ได้บัญญัติการถือศีลอด มี 4 ประการ คือ 1) เป็นสื่อที่นำไปสู่ความยำเกรงต่ออัลลอฮฺ ด้วยการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นวาญิบและละทิ้งสิ่งที่หะรอม 2) ช่วยให้เคยชินกับการดูแลรักษาและยับยั้งชั่งใจตัวเอง และ มั่นยังช่วยฝึกให้รู้จักรับผิดชอบและรู้จักอดทนต่ออุปสรรค 3) ทำให้มุสลิมรู้จักกับความยากลำบากของพี่น้องมุสลิม ด้วยกัน ซึ่งมันจะเป็นแรงผลักดันให้เขารู้จักกับการเสียสละและทำกุศลกรรมกับคนยากจนอนาถา และด้วยเหตุนี้เองมันจะบรรลุดึงความรักใคร่กลมเกลียวและความเป็นภราดรภาพของพี่น้องมุสลิม และ 4) เป็นการขัดเกลาจิตใจ ช่วยชะล้างจรรยา มารยาทที่ไม่ดีงามและโสโครก และมันยังทำให้ระบบการย่อยอาหารได้ผ่อนคลาย ซึ่งจะทำให้ เรี่ยวแรงและพลังกำลังของมันเป็นขึ้น (ไฟศ็อล อับดุลฮาดี, 2553; สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.) โดยเดือนรอมฎอนเป็นเดือนที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาเดือนทั้งหมด คีนสิบวันสุดท้ายของเดือนรอมฎอนเป็น คีนที่ประเสริฐกว่าช่วงกลางวันสิบวันแรกของเดือนซุลหิจญะฮฺ และช่วงกลางวันสิบวันแรกของเดือนซุลหิจญะฮฺ ประเสริฐกว่าช่วงกลางวันของสิบวันสุดท้ายของเดือนรอมฎอน วันศุกร์เป็นวันที่ประเสริฐที่สุดในรอบสัปดาห์ และ วันจันทร์เป็นวันที่ประเสริฐที่สุดในรอบปี และคีนอัล-ก้อดร์เป็นคีนที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาคีนต่างๆ ในรอบปี

หลักการ (หุก่ม) ของการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน คือการถือศีลอดนั้นวาญิบ (เป็นศาสนบัญญัติ)เหนือมุสลิมทุกคนที่อายุบรรลุนิติภาวะ มีสติสัมปชัญญะ ไม่เป็นบุคคลที่เดินทาง ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย และปราศจากจากข้อห้ามที่ไม่อนุญาตให้ถือศีลอด นั่นคือมีรอบเดือนและนิฟาส (เลือดหลังคลอดบุตร) ซึ่งมันเป็นกรณีเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น การถือศีลอดมีความประเสริฐที่ทำให้การถือศีลอดเป็นโล่ป้องกันให้พ้นจากนรก เหมือนกับโล่ของคนหนึ่งคนใดของท่านทั้งหลาย ปกป้องให้พ้นจากการสูบบุหรี่ พระองค์อัลลอฮ์จะทรงทำให้ใบหน้าของเขาห่างไกลจากนรกด้วยวันนั้นถึงเจ็ดสิบปี และผู้ถือศีลอดนั้นมีดุอาร์ที่จะตอบรับขณะเขาละศีลอด สำหรับการถือศีลอดนั้นมีประโยชน์ต่าง ๆ มากมายทั้งทางด้านจิตวิญญาณ สังคม และสุขภาพ ประโยชน์บางประการของการถือศีลอด ทางด้านจิตวิญญาณ คือ มันจะฝึกฝนให้มีความอดทน มีความเข้มแข็ง รู้จักระบิใจได้ดี ช่วยให้มีสมาธิเป็นพิเศษ และเพิ่มปริมาณโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความยำเกรง ซึ่งเป็นสิ่งที่โดดเด่นจากการถือศีลอด ประโยชน์บางประการของการถือศีลอดทางด้านสังคม คือ ฝึกให้เป็นประชาชาติที่มีความระบือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การรักความยุติธรรม และความเสมอภาค จะทำให้บรรดามุสลิมมีความรู้สึกเมตตา มารยาทในการทำ ความดี อีกทั้งยังช่วยปกป้องสังคมให้พ้นจากความชั่วร้าย ละความเสียหายต่าง ๆ ด้วย และประโยชน์บางประการของการถือศีลอดในด้านสุขภาพนั้น คือ มันจะทำให้ลำไส้สะอาด จะทำให้กระเพาะอาหารดีขึ้น จะชำระล้างร่างกายให้หมดไปจากสิ่งปฏิกูล และสิ่งตกค้างต่าง ๆ จะลดพิษภัยของความอ้วน การลงพุง มีไขมันสะสม

ผู้ถือศีลอดต้องปฏิบัติตามข้อควรปฏิบัติดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. ควรห่างไกลจากการนินทา กล่าวให้ร้าย และสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงห้าม ดังนั้นมุสลิมจำเป็นจะต้องสำรวมคำพูด และต้องระมัดระวังการสร้าง ความเสียหายแก่ผู้อื่น ซึ่งท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวว่า

من لم يدع قول الزور والعمل به فليس لله حاجة في أن يدع طعامه وشرابه .

ความว่า: บุคคลใดไม่ละทิ้งคำพูดโกหก พฤติกรรมเท็จและไร้สาระ ดังนั้นไม่มีความจำเป็นใดๆ สำหรับอัลลอฮ์ต่อการตอบแทนผลบุญในการอดอาหารและเครื่องดื่มของเขา (รายงานโดยบุคอรี)

2. ไม่ละเลยต่อการรับประทานอาหารชะฮูร เพราะจะช่วยให้ผู้ถือศีลอดมีความกระปรี้กระเปร่าและมีชีวิตชีวาในการถือศีลอดในแต่ละวัน ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ส่งเสริมในการดังกล่าวโดยที่ท่านปรารภว่า

السحور أكلة بركة، فلا تدعوه، ولو أن يجرع أحدكم جرعة من ماء فإن الله عز وجل وملائكته يصلون على المستحرين.

ความว่า: การรับประทานอาหารชะฮูรนั้น เป็นอาหารมื้อที่มีความสิริมงคล (บารอ กัด) ดังนั้นท่านจงอย่าละเลยในการที่จะรับประทานอาหารชะฮูร ถึงแม้ว่าคนหนึ่งคนใดจากพวกท่านจะดื่มน้ำเพียงจุ่มน้ำจริงอัลลอฮ์และบรรดามลาอิกะฮ์ของพระองค์ทรงขอพรให้แก่ผู้ที่รับประทานอาหาร แค่อีกเดียวก็ตามอาหารชะฮูร (รายงานโดยอัมมัด)

3. ให้รีบละศีลอดทันทีเมื่อแน่ใจว่าดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า ซึ่งท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวว่า

لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر.

ความว่า: ประชาชาติของฉันยังคงอยู่ในความดีตราบเท่าที่พวกเขารีบละศีลอด (รายงานโดยมุสลิม)

4. ควร (เริ่ม) ละศีลอดด้วยอินทผลัมสดหรืออินทผลัมแห้ง เพราะดังกล่าวนี้นี้เป็นแบบฉบับของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซุนนะฮ์) ดังที่ท่านอานัสได้กล่าวว่า

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يفطر قبل أن يصلي على الرطبات، فإن لم يكن رطبات فتمرات، فإن لم تكن حسا حسوات من ماء.

ความว่า: ท่านรอซูลได้ละศีลอดด้วยอินทผลัมสดก่อนที่ท่านจะละหมาดมัฆริบ ถ้าหากท่านไม่มีอินทผลัมสด ท่านก็จะละศีลอดด้วยอินทผลัมแห้ง หากว่าท่านไม่มีอินทผลัมแห้ง ท่านก็จะดื่มน้ำ (รายงานโดยอาบูดาูด)

5. อ่านอัลกุรอานให้มาก ๆ รวมทั้งการชิกรุลเลาฮฺ (การรำลึกถึงอัลลอฮฺ) การสรรเสริญต่อพระองค์ การบริจาคทาน ทำคุณงามความดี และละหมาดซุนนะฮฺต่าง ๆ ให้มาก ๆ ตลอดจนการประกอบความดีอื่น ๆ ดังที่ท่านอิบนุอับบาสได้กล่าวว่า

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أجود ما يكون في رمضان حين يلقاه جبريل، وكان جبريل يلقاه في كل ليلة من رمضان، فيدارسه القرآن، فلرسول الله عليه وسلم أجود بالخير من الريح المرسلة

ความว่า: ท่านรอซูลเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุดในเรื่องของความดี และเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุดในช่วงแห่งเดือนรอมฎอน โดยที่ญิบรียลได้มาพบท่านรอซูลในทุกค่ำคืนของเดือนรอมฎอน และในขณะที่เจอกับญิบรียลนั้น ท่านทบทวนอัลกุรอานแก่ท่านรอซูล และท่านรอซูลเอาใจใส่ในความดียิ่งเสียกว่าสายลมที่ถูพัดพามาเสียอีก (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

สิ่งที่ทำให้เสียการถือศีลอดต้องเป็นโมฆะ มีดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. กินหรือดื่มโดยเจตนาในช่วงกลางวันและรวมไปถึงสิ่งต่าง ๆ ที่นำไปสู่การละศีลอด เช่น การให้น้ำเกลือ การรับประทานยาทางปาก เพราะถือว่าอยู่ในสถานะเดียวกันกับการกินและดื่ม ส่วนการที่มีเลือดไหลซึมออกมาเพียงเล็กน้อยนั้น เช่น การเจาะเลือด เพื่อนำมาตรวจวินิจฉัยทางการแพทย์ ดังกล่าวนี้อาจไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อการที่จะทำให้เสียศีลอด

2. การร่วมเสพสุขทางเพศในช่วงกลางวันของเดือนรอมฎอน ในการนี้ทำให้การถือศีลอดของเขาต้องโมฆะ เขาจะต้องถูกะโทษ (เตาเบฮฺ) ต่ออัลลอฮฺในฐานะที่เขาละเมิดต่อสิ่งที่ต้องห้ามแห่งเดือนรอมฎอน เขาจะต้องถือศีลอดชดใช้จากการที่เขาได้ร่วมเสพสุขทางเพศ และเสียค่าปรับด้วยการปล่อยทาสให้เป็นอิสระหนึ่งคน หากว่าไม่มี (ทาส) ก็ให้ถือศีลอดติดต่อกันสองเดือน หากไม่มีความสามารถก็ให้เขาให้อาหารแก่คนยากจนหกสิบคน โดยจ่ายให้แก่ละคนนั้นครั้งขอ (1 กิโลกรัมโดยประมาณ) ไม่ว่าอาหารนั้นจะเป็นข้าวสาลี (ข้าวบาร์เล่) หรืออย่างอื่นก็ได้ที่ถือว่าอาหารท้องถิ่นนิยมของแต่ละประเทศ

3. การหลั่งน้ำอสุจิ ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุจากการจูบ เล้าโลม การสำเร็จความใคร่ หรือการเพ่งมองก็ตาม เมื่อผู้ถือศีลอดได้ทำการหลั่งน้ำอสุจิด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ การถือศีลอดของเขาก็ใช้ไม่ได้ เขาต้องถือศีลอดชดใช้ในขณะเดียวกันเขาต้องอดอาหารในช่วงเวลาที่เหลืออยู่ของวันนั้นโดยไม่ต้องจ่ายกัฟฟาราเราะฮฺ(ค่าปรับ) ใดๆทั้งสิ้น แต่เขาจะต้องเตาเบฮฺ (ขอลูกะโทษ) ต่ออัลลอฮฺอย่างจริงจัง และต้องหลีกเลี่ยงจากทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นเหตุให้เกิดอารมณ์ทางเพศ ส่วนในกรณีที่เมื่อเขาอนหลับแล้วเกิดฝันโดยมีน้ำอสุจิเคลื่อนออกมานั้นไม่ทำให้เสียการถือศีลอด และไม่ต้องเสียค่าปรับใดๆทั้งสิ้นแต่เขาจะต้องอาบน้ำญานาเบฮฺ.

4. การอาเจียนโดยเจตนา ด้วยการทำให้สิ่งที่อยู่ในท้องออกมาทางปากแต่ถ้าหากว่าอาเจียนออกมาโดยไม่ตั้งใจก็ไม่ทำให้เสียศีลอด

5. การมีรอบเดือน (เฮฎ) และเลือดหลังคลอดบุตร (นิฟาส) ไม่ว่าจะเป็นช่วงกลางวันหรือท้ายของกลางวันหรือแม้เพียงแค่ก่อนดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าก็ตาม สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับผู้ถือศีลอดนั้นต้องงดจากการกรอก

เลือด (ฮียามะฮุ) เพื่อหลีกเลี่ยงจากความเสี่ยงที่ทำให้การถือศีลอดนั้นต้องโมฆะไป และที่ดั้นนั้นต้องไม่บริจาacleือด นอกจากในภาวะฉุกเฉินเท่านั้น หากว่ามีเลือดกำเดาไหลออกมาจากจมูกหรือไอ(ที่มีเลือดออกมา) หรือทำการถอน ฟันนั้นไม่ทำให้เสียศีลอด.

บทบัญญัติทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการถือศีลอด

1. จำเป็นต้องถือศีลอดเมื่อเห็นดวงจันทร์
2. การเป็นพยานของมุสลิมที่ซื่อสัตย์ยุติธรรมคนหนึ่งในการเห็นดวงจันทร์นั้นถือว่าการเพียงพอ
3. การถือศีลอดของแต่ละประเทศนั้นขึ้นอยู่กับคำสั่งของผู้ปกครองมุสลิมในประเทศนั้นๆ หากว่าผู้ปกครองมุสลิมออกคำสั่งให้มีการถือศีลอดหรือไม่ก็ตามจำเป็นที่จะต้องเชื่อฟัง (ฎออะฮฺ) หากไม่มีผู้ปกครองมุสลิม ก็ให้ยึดถือปฏิบัติตามศาสน์กลางอิสลามของประเทศนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อความเป็นปารดรภาพแห่งอิสลาม
4. อนุญาตให้ใช้กล้องดูดาวในการดูดวงจันทร์ แต่ไม่อนุญาตให้ใช้หลักการคำนวณทางดาราศาสตร์ หรือการเห็นดวงดาวเพื่อกำหนดวันเข้าบวชหรือออกบวช ให้ยึดถือตามการเห็นเท่านั้น
5. ผู้ใดได้เข้าสู่เดือนรอมฎอนโดยที่เขาบรรลุนิติภาวะจำเป็นต้องถือศีลอดไม่ว่าช่วงเวลาของกลางวันนั้นจะยาวหรือสั้นก็ตาม
6. หลักการในการพิจารณาการเริ่มถือศีลอดในเดือนรอมฎอนของแต่ละแคว้น/หรือประเทศนั้นขึ้นอยู่กับ การเห็นตามตำแหน่งการขึ้นของดวงจันทร์ดังกล่าวนี้เป็นพระศนะที่ถูกต้องที่สุดจากสองพระศนะของนักวิชาการมุสลิม เนื่องจากบรรดาอุลามายเห็นพ้องต้องกันว่า ตำแหน่งการขึ้นของดวงจันทร์แต่ละตำแหน่งนั้นมีความแตกต่างกัน และดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่รู้เห็นเด่นชัดกันโดยปริยาย
7. ผู้ถือศีลอดจะต้องตั้งเจตนา (เนียต) ในการถือศีลอดเวลากลางคืน
8. ไม่อนุญาตให้ละทิ้งการถือศีลอดหรือละศีลอดในช่วงกลางวันของเดือนรอมฎอน ยกเว้นผู้ที่มีอุปสรรคเท่านั้น เช่น ผู้ป่วย ผู้เดินทาง สตรีที่มีรอบเดือน มีเลือดหลังคลอดบุตร ตั้งครรภ์หรือให้นมบุตร ส่วนผู้ป่วยที่ไม่มีความสามารถถือศีลอดอนุญาตให้เขาไม่ต้องถือศีลอดในเดือนรอมฎอน แต่เขาต้องถือศีลอดชดใช้ตามจำนวนวันที่เขาขาดถือศีลอด สตรีที่ตั้งครรภ์หรือให้นมบุตรที่กลัวว่าจะเกิดอันตรายแก่ตนเองนั้นไม่ต้องถือศีลอด แต่เขาต้องถือศีลอดใช้เพราะถือว่าเขาอยู่ในสถานะเดียวกับผู้ป่วยที่เกรงว่าจะเกิดอันตรายแก่ชีวิต ส่วนในกรณีที่เมื่อกลัวว่าจะเกิดอันตรายต่อชีวิตของตนเอง รวมทั้งเด็กทารกหรือเด็กในครรภ์นั้น ก็ไม่ต้องถือศีลอดเช่นกัน แต่จำเป็นต้องถือศีลอดชดใช้ และสำหรับผู้ชราภาพและสตรีที่อ่อนแอได้รับการผ่อนผันโดยไม่ต้องถือศีลอด หากว่าการถือศีลอดนั้นก่อให้เกิดความยากลำบากอันหนักหน่วง และเขาต้องจ่ายอาหารให้คนยากจน (มิสกิน) ทุกวัน

ดังนั้นการถือศีลอดเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่ออัลลอฮฺที่บรรดาปาวกระทำเพื่อให้ได้ใกล้ชิดกับพระเจ้าของเขามากขึ้น ด้วยการละทิ้งสิ่งที่เขารักและปรารถนา เช่น อาหาร เครื่องดื่ม การมีเพศสัมพันธ์ ด้วยเหตุนี้ความศรัทธาด้วยบริสุทธิ์ใจและการเป็นบ่าวที่สมบูรณ์ย่อมปรากฏชัดเจนขึ้น เช่นเดียวกับความรักของเขาที่มีต่ออัลลอฮฺและความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งสิ่งที่อัลลอฮฺทรงเตรียมไว้แก่เขาก็จะปรากฏให้เห็นเช่นกัน นั่นเป็นเพราะว่าบรรดาผู้ที่ถือศีลอดจะไม่ละทิ้งสิ่งที่เป็นที่รักสำหรับเขา เว้นแต่มันจะเป็นสิ่งที่ดีงามยิ่งกว่าสำหรับเขา เมื่อบรรดาผู้ศรัทธาทราบว่าความพึงพอพระทัยของอัลลอฮฺอยู่ที่การถือศีลอดของเขา อันหมายถึงการละทิ้งความปรารถนาทั้งหลายที่เขา รัก เขายอมให้ความสำคัญต่อความพึงพอพระทัยของอัลลอฮฺมากกว่าความต้องการของตัวเอง ดังนั้นเขาจึงละทิ้งความปรารถนาของเขา แม้ว่ามันจะเป็นระยะเวลายาวนานเพียงใดก็ตาม ด้วยเพราะความสุขและความสงบในหัวใจของเขา เกิดจากการที่เขาละทิ้งสิ่งต่างๆ เพื่อความพึงพอพระทัยของอัลลอฮฺ ฉะนั้นการถือศีลอดคือหนทางที่จะนำมาซึ่งความดี ถ้าผู้ใดก็ตามที่ถือศีลอด หากเขาเกิดความปรารถนาที่จะกระทำความชั่ว เขาจำต้องรำลึกว่า ตัวเขานั้นกำลังถือศีลอด อีกทั้งเขาจำต้องยับยั้งตัวของเขาจากสิ่งนั้น

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 10

ชื่อหน่วย หลักจริยธรรม

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ มารยาทในการถือศีลอด

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

ในเดือนรอมฎอนที่เปี่ยมไปด้วยความจำเริญ (บะรอกัต) ในเดือนนี้ทุกเสี้ยววินาทีที่มนุษย์จะอยู่ในความกรุณาและความเมตตาของอัลลอฮ์ ด้วยเหตุผลนี้เองด้วยการระงับรักษามารยาทและเงื่อนไขต่าง ๆ จะทำให้เขาได้รับประโยชน์จากโอกาสพิเศษเหล่านี้ได้มากยิ่งขึ้นและในช่วงเวลาของการถือศีลอด ซึ่งเป็นการถือศีลอดที่เราได้ถือนั้นโดยพระบัญชาของพระผู้เป็นเจ้านั้น นับได้ว่าเป็นหนึ่งในช่วงเวลาที่สวยงามที่สุด และมีมารยาทต่าง ๆ มากมายที่ได้ถูกกล่าวถึงเกี่ยวกับการถือศีลอดที่มุสลิมต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

วัตถุประสงค์

เรียนรู้มารยาทและการปฏิบัติตนในการถือศีลอด

เนื้อหา

การถือศีลอดเป็นหนึ่งในห้าบทบัญญัติอิสลามเป็นศาสนกิจเก่าแก่มาแต่ศาสดาในอดีต เพราะการถือศีลอดให้ผลประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเป็นอนันต์ ทั้งทางจิตวิญญาณ และทางสุขอนามัย รวมทั้งการถือศีลอดเป็นบัญญัติที่ต้องกระทำในเวลาที่เหมาะสมคือเดือนรอมฎอนอันสิริมงคล เป็นเดือนที่ได้รับการเลือกสรรให้เกิดเหตุการณ์สำคัญมากมาย ที่สำคัญยิ่งคือเป็นเดือนที่อัลลอฮ์ประทานอัลกุรอาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระเจ้านำสู่ทางสว่างเป็นรัศมีส่องทางในยามมืดมิดให้ความสุขอันสมบูรณ์แก่มวลมนุษยชาติทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังที่อัลลอฮ์ตรัสยืนยันความเป็นอิบาตะฮุกุมเก่าแก่และเป็นเดือนแห่งการประทานอัลกุรอานความว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

ความว่า: บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย การถือศีลอดนั้นได้ถูกกำหนดแก่พวกเจ้าแล้ว เช่นเดียวกับที่ได้ถูกกำหนดแก่บรรดาผู้ก่อนหน้าพวกเจ้ามาแล้ว เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้ยำเกรง (คือถูกกำหนดให้ถือ) ในบรรดาวันที่ถูกนับไว้ แล้วผู้ใดในพวกเจ้าป่วยหรืออยู่ในการเดินทางก็ให้ถือใช้ในวันอื่น และหน้าที่ของบรรดาผู้ที่ถือศีลอดด้วยความลำบากยิ่ง (โดยที่เขาได้งดเว้นการถือ) นั้น คือการชดเชยอันได้แก่การให้อาหาร (มื้อหนึ่ง) แก่คนมีสกินคนหนึ่ง (ต่อการงดเว้นจากการถือศีลอดหนึ่งวัน) แต่ผู้กระทำความดีโดยสมัครใจ มันก็เป็นความดีแก่เขา และการที่พวกเจ้าจะถือศีลอดนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ดียิ่งกว่าพวกเจ้า หากพวกเจ้ารู้ (อัลปะเกาะห์เราะฮ์: 183-184)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْتُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

ความว่า: เดือนรอมฎอนนั้นเป็นเดือนที่อัลกุรอานได้ถูกประทานลงมาในฐานะเป็นข้อแนะนำสำหรับมนุษย์ และเป็นหลักฐานอันชัดเจนเกี่ยวกับข้อแนะนำนั้น และเกี่ยวกับสิ่งที่จำแนกระหว่างความจริงกับความเท็จ ดังนั้นผู้ใดในหมู่พวกเจ้าเข้าอยู่ในเดือนนั้นแล้วก็จงถือศีลอดในเดือนนั้น และผู้ใดป่วยหรืออยู่ในการเดินทางก็จงถือใช้ในวันอื่นแทน อัลลอฮฺทรงประสงค์ให้มีความสะดวกแก่พวกเจ้า และไม่ทรงให้มีความลำบากแก่พวกเจ้าและเพื่อที่พวกเจ้าจะได้ให้ครบถ้วน ซึ่งจำนวนวัน(ของเดือนรอมฎอน) และเพื่อพวกเจ้าจะได้ให้ความเกรียงไกรแด่อัลลอฮฺในสิ่งที่พระองค์ทรงแนะนำแก่พวกเจ้า และเพื่อพวกเจ้าจะขอบคุณ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 185)

การปฏิบัติศาสนกิจ (อิบาดะฮฺ) ที่ศาสนากำหนดล้วนเป็นกิจปฏิบัติที่ชัดเจน มีผลตอบแทนที่แน่นอน นอกจากการถือศีลอดที่มีใช้กิจที่ต้องปฏิบัติ แต่เป็นกิจที่ต้องละเว้น (การกิน) ส่วนผลตอบแทนนั้นก็ไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างแน่นอน หากแต่เป็นเอกสิทธิ์เฉพาะอัลลอฮฺเท่านั้นที่จะทรงพิจารณาตอบแทน ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวรายงานพระดำรัสของอัลลอฮฺความว่า “ทุกกิจภักดีของมนุษย์นั้นเขาจะได้ผลตอบแทนที่แน่นอน นอกจากการถือศีลอดที่เขาถือศีลอดเพื่อข้าโดยแท้ ข้าจึงต้องตอบแทนการถือศีลอดเองและการถือศีลอดนั้นเป็นเกราะป้องกัน ดังนั้นเมื่อพวกท่านคนใดถือศีลอดก็จงอย่าทำความผิด และจงอย่าตอบโต้ด้วยความรุนแรง ฉะนั้นเมื่อมีคนใดมาด่าหรือทำร้ายก็จงบอกเขาไปว่า “ฉันถือศีลอด ฉันถือศีลอด...” (บันทึกโดยบุคอรีและมุสลิม) เมื่อมีการถือศีลอดต้องละเว้นการกระทำที่เป็นการอนุญาตโดยปกติ เช่น การกิน การดื่ม เป็นต้น ก็จำต้องยิ่งกว่าที่จะละเว้นสิ่งอันต้องห้ามหรือสิ่งที่ไม่บังควร เช่น การโกหก การนินทา การใส่ร้าย การละเมิดด้วยของต้องห้าม การฟังเพลง และการใช้เวลาช่วงการถือศีลอดให้หมดไปกับการเข้าไปยังสถานเริงรมย์ เพื่อดูหนัง ฟังเพลง การไม่ละเว้นสิ่งต้องห้ามเหล่านี้แหละที่จะเป็นเหมือนที่ท่านนบีกกล่าวไว้ความว่า “มีผู้ถือศีลอดจำนวนมากที่เขาถือศีลอดแล้วไม่ได้ผลกุศลใด ๆ นอกจากความหิวและความกระหายเท่านั้น”

การถือศีลอดเป็นกิจภักดีที่แตกต่างดังที่กล่าวแล้ว แม้กระนั้นก็ตามการจะให้ได้ผลสมบูรณ์ในการถือศีลอดนั้นพึงต้องรักษามารยาทการถือศีลอดอย่างเคร่งครัดและนี้เป็นส่วนหนึ่งของมารยาทการถือศีลอด (อิสลามมอร์, มปป.; มุฮัมมัดนาอิม ประดับญาติ, 2559)

1. เมื่อเห็นเดือนจันทร์เสี้ยว ควรกล่าวขอพรว่า “อัลลอฮุมมะอะฮิลละฮูอะลัยนา บิลอัมน์วันอิมาน วัสสลามะติวัลอิสลาม รอบปีระรอบบุกัลลอฮฺ ลาลูซุดินวะคอยริน”

2. เตรียมการถือศีลอดด้วยการมีเจตนาถือศีลอดตั้งแต่กลางคืน การมีเจตนาถือศีลอดนั้นเป็นฟัรฎู (จำเป็น) คือ ต้องมีในทุกคืนของศีลอดรอมฎอน ศีลอดบนบาน (นะซร์) ศีลอดชดใช้ (กอฎอ) และศีลอดเสียค่าปรับ (กัฟฟาเราะฮฺ) การเจตนาถือศีลอดรอมฎอนที่สมบูรณ์ คือ ให้ตั้งเจตนาว่า “เจตนาถือศีลอดในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นฟัรฎูรอมฎอนในปีนี้ เพื่ออัลลอฮฺตะอาลา”

3. มีความบริสุทธิ์ใจในการถือศีลอดเพื่ออัลลอฮฺตะอาลาอย่างแท้จริง

4. เพิ่มพลังแห่งการถือศีลอดด้วยการรับประทานอาหารซูโฮร (อาหารยามดึก)

5. เอาประโยชน์จากการนอนตักด้วยการละหมาด ขอพร (ดุอาอฺ) และอ่านอัลกุรอาน

6. รับประทานเมื่อแน่ใจว่าได้เวลาละศีลอดแล้ว เพื่อให้ร่างกายมีกำลังแข็งแรงในการประกอบ

ศาสนกิจในเวลากลางวัน

7. ขอพรละศีลอดว่า “อัลลอฮุมมะ ละกะคุมตุ้ วะอะลาริสกีกะ อัฟต้อร์ตุ้ ชะฮะบ์ช ชะอะมะฮฺ, วับตัลละติล อูรูก, วัชะบะตัล อัจญ์รุ, อินชา อัลลอฮฺ”

8. ละศีลอดด้วยอินทผลัมหรือน้ำหวานหรือน้ำ จากนั้นก็ให้ไปละหมาดมัฆริบแล้วกลับมารับประทานอาหารต่อ

9. ในการรับประทานอาหารละศีลอด ให้รับประทานช้า ๆ และพอประมาณ อย่าให้มากเกินไป เพราะอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพของตนเองได้

10. แปร่งฟันได้ในระหว่างการถือศีลอด โดยเฉพาะในช่วงก่อนบ่าย

11. ในเดือนรอมฎอน เป็นช่วงเวลาที่ประเสริฐ จึงสมควรจะเร่งทำความดีให้มาก ๆ เพราะความดีที่กระทำในเดือนรอมฎอนจะได้กุศลเป็นทวีคูณ

12. ต้องละเว้นสิ่งที่จะบ่อนทำลายผลบุญของการถือศีลอด เช่น การนินทา การยุแหย่ การโกหก การหลอกลวง การทำร้ายผู้อื่น และการมองสิ่งต้องห้าม

13. ควรละเว้นการหยอกล้อ การขำขัน และทำการใด ๆ ที่เป็นการเสียเวลาในเดือนรอมฎอนโดยเปล่าประโยชน์

14. เชิญชวนญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านผู้ถือศีลอดมาร่วมละศีลอด โดยจัดอาหารการกินเพื่อ การศีลอด เพื่อเป็นการเพิ่มคุณความดีและแสดงออกแห่งความรักความเมตตา

15. มุสลิมที่ได้รับการผ่อนผันหรือยกเว้นไม่ต้องถือศีลอดในช่วงรอมฎอน เช่น ผู้อยู่ในภาวะเดินทาง หญิงที่มีรอบเดือน เป็นต้น ควรรักษามารยาทและรักษาน้ำใจผู้ถือศีลอด ด้วยการไม่รับประทานอาหารอย่างเปิดเผยต่อหน้าผู้ที่กำลังถือศีลอดเหล่านั้น

16. เร่งรัดและขยันขันแข็งในการประกอบศาสนกิจ (อิบาดะฮ์) ในช่วงสิบวันสุดท้ายของรอมฎอน

17. เพียรพยายามในการรอคอยคืนกอดร์ ด้วยการปฏิบัติกิจกัฏีในทุกค่ำคืนแห่งเดือนรอมฎอน เพราะการทำความดีตรงกับค่ำคืนกอดร์ จะได้ผลบุญมากกว่าการทำความดีถึงหนึ่งพันเดือน

18. ควรมีการเอื้อยอติกาฟ (พัก) ในมัสยิดเพื่อการทำกิจกัฏี โดยเฉพาะในช่วงสิบคืนสุดท้ายของรอมฎอน

19. บริจาคชะกาตฟิตเราะฮ์ ซึ่งเป็นข้อบังคับแก่มุสลิมทุกคน ต้องบริจาคชะกาตฟิตเราะฮ์เสมอ และผลของการจ่ายชะกาตฟิตเราะฮ์นั้น ทำให้ผลบุญการถือศีลอดสมบูรณ์มากขึ้น และยังเป็นการอนุเคราะห์แก่คนยากจนอีกด้วย

20. ยกระดับการถือศีลอดให้มีความละม้ายกับมลาอิกะฮ์ ซึ่งพวกเขาไม่กิน ไม่ดื่ม และกระทำแต่ความดีเท่านั้น นักวิชาการบางท่านจัดระดับการถือศีลอดไว้ 3 ระดับ ได้แก่

- ระดับพอใช้ได้ คือ ถือศีลอด โดยงดการกิน การดื่ม การประเวณี และสิ่งที่ทำให้เสียศีลอด
- ระดับดี คือ ถือศีลอดโดยทุกส่วนของร่างกายงดกระทำสิ่งต้องห้ามทางศาสนา
- ระดับดีมาก คือ ถือศีลอดโดยหัวใจและสมองไม่ละไปจากอัลลอฮ์ และไม่คิดในเรื่องทางโลก ตลอด

การถือศีลอด

และนักวิชาการได้สรุปว่า การถือศีลอดจะได้ผลบุญอย่างสมบูรณ์ต้องไม่มองสิ่งต้องห้าม สงบปากสงบคำ ไม่พูดสิ่งที่ศาสนาห้ามพูดแต่ให้อ่านอัลกุรอานและซิกิรุลลอฮ์ (รำลึกถึงอัลลอฮ์) หรือไม่ก็ให้นั่งเสีย ไม่ฟังสิ่งต้องห้ามตามหลักการศาสนา มือ เท้า และท้อง งดเกี่ยวกับสิ่งไม่ดีงามทั้งปวง ไม่รับประทานอาหารขณะละศีลอด มากเกินความพอดี หลังละศีลอดหัวใจต้องโยงยึดอยู่กับอัลลอฮ์เพื่อหวังในความเมตตาจากพระองค์ เพราะไม่ทราบว่าพระองค์จะตอบรับการถือศีลอดหรือไม่

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าในเดือนรอมฎอนที่เปี่ยมไปด้วยความจำเริญ (บะรอกัต) ในเดือนนี้ทุกเสี้ยววินาทีที่มนุษย์จะอยู่ในความกรุณาและความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า ด้วยเหตุผลนี้เองด้วยการระวังรักษามารยาทและเงื่อนไขต่าง ๆ จะทำให้เขาได้รับประโยชน์จากโอกาสพิเศษเหล่านี้ได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งในช่วงเวลาของการละศีลอดนับได้ว่าเป็นหนึ่งในช่วงเวลาที่สวยงามที่สุด และผู้ที่ถือศีลอดควรแสดงมารยาทต่าง ๆ ตามตัวอย่างที่ได้กล่าวถึงข้างต้น

กิจกรรมฮัลเลาะห์ครั้งที่ 11

ชื่อหน่วย หลักการศรัทธา

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การศรัทธาต่อวันกียามะฮ์

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

วันกียามะฮ์คือวันสิ้นสุดของโลกนี้ เป็นวันที่เปิดบัญชีตรวจสอบความดีความชั่วของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักการหนึ่งในหลักการศรัทธาที่ผู้ศรัทธาทุกคนจะต้องเชื่อและศรัทธา ซึ่งการศรัทธาในที่นี้หมายถึง มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องตาย แล้วในวันหนึ่งจะฟื้นคืนชีพอีกครั้ง ตามกำหนดการของอัลลอฮ์ และจะถูกรวมตัวกันที่ทุ่งมะห์ซัร เพื่อตรวจสอบทุกการกระทำที่พวกเขาได้ปฏิบัติขณะที่พวกเขามีชีวิตอยู่บนโลก

วัตถุประสงค์

เรียนรู้สัญญาณของวันกียามะฮ์ และวิธีการศรัทธาต่อวันกียามะฮ์

เนื้อหา

การศรัทธาต่อวันกียามะฮ์เป็นการเชื่อมั่นและศรัทธาว่าการมีชีวิตอยู่บนโลกนี้จะพบกับจุดจบ หลังจากนั้นมนุษย์จะต้องเผชิญกับโลกใหม่ที่มีความตายแห่งโลกดุนยาเป็นจุดเริ่มต้น แล้วต่อด้วยการมีชีวิตอยู่ในหลุมฝังศพ และต้องเผชิญกับวันปรโลก (กียามะฮ์) ซึ่งเป็นโลกสุดท้ายที่ทุกชีวิตจะมีชีวิตใหม่หลังจากการฟื้นคืนชีพอีกครั้งหนึ่งในวันปรโลกมนุษย์จะต้องถูกรวบรวมให้มาชุมนุม ณ ทุ่งกว้างแห่งหนึ่ง (อัลมะห์ซัร) เพื่อรับฟังการสอบสวนและรับผลตอบแทนแห่งการทำความดีและชั่วแล้วทุกอย่างก็จะจบสิ้นด้วยการพำนักในสวนสวรรค์หรือตกขุมนรก ซึ่งการศรัทธาต่อวันกียามะฮ์จัดอยู่ในหลักการศรัทธา 6 ข้อที่ผู้ศรัทธาจำเป็นต้องศรัทธา ถ้าจากผู้ใดที่ปฏิเสธการศรัทธาในข้อนี้เขาจะมีใช้ผู้ที่ศรัทธาโดยสมบูรณ์หากแต่ถือว่าเขาเป็นกาเฟร (สิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิม) อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
 الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَءَاتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ
 وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ
 وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ
 وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾

ความว่า: หาใช่คุณธรรมไม่ การที่พวกเจ้าผินหน้าของพวกเจ้าไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกแต่ทว่าคุณธรรมนั้นคือผู้ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และวันกียามะฮ์ และศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ ต่อบรรดาคัมภีร์และนบีทั้งหลาย และบริจาคทรัพย์ต่างๆ ที่มีความรักในทรัพย์นั้น แก่บรรดาญาติที่สนิทและบรรดาเด็กกำพร้า และแก่บรรดาผู้ยากจนและผู้ที่อยู่ในการเดินทาง และบรรดาผู้ที่มาขอและบริจาคในการไถ่ทาส และเขาได้ดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และชำระซะกาต และ (คุณธรรมนั้น) คือบรรดาผู้ที่รักษาสัญญาของพวกเขามาโดยครบถ้วน เมื่อพวกเขาได้สัญญาไว้ และบรรดาผู้ที่อดทนในความทุกข์ยาก และในความเดือดร้อน และขณะต่อสู้ในสมรภูมิตนเหล่านี้แหละคือผู้ที่พูดจริง และชนเหล่านี้แหละคือผู้ที่มีความยำเกรง (อัลบะเกาะเราะฮ์: 177)

ผู้ศรัทธาจำเป็นต้องศรัทธาต่อสัญญาณของวันกียามะฮ์ที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวถึงสัญญาณที่บ่งบอกว่าในวันกียามะฮ์นั้นได้เข้าใกล้มาแล้วมี 2 ประเภทคือ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. สัญญาณย่อย (เล็ก) คือสิ่งที่บอกเหตุว่าวันกิยามะฮ์นั้นใกล้เข้ามาแล้ว สัญญาณลักษณะนี้มีมาก และส่วนใหญ่ก็ได้ประจักษ์ขึ้นแล้ว เช่น คำบัญชาแต่งตั้งท่านรอซูลเพื่อเผยแพรศาสนา มนุษย์สิ้นไร้ซึ่งความซื่อสัตย์ การประตบประตาดกแต่งมัสยิดเพื่อประกวดแข่งกัน คนเลี้ยงแกะได้ย่างเข้าสู่ชุมชนเมือง (คนที่อยู่ตามชนบทหันชีวิตเข้าสู่ชุมชนเมือง) การเกิดสงครามระหว่างอิสลามกับชาวยิว และการปะน่ฆ่าชาวยิว เวลาของวันหนึ่ง ๆ จะเร็วและสั้นลง การปฏิบัติภารกิจศาสนาจะถูกเพิกเฉยและละเลย การบังเกิดพิตนะฮ์ต่าง ๆ นานา (ความระทมทุกข์ ความวุ่นวาย กระส่ำกระส่าย) การฆ่ากัน การผิดประเวณี และการทำบาปจะแพร่กระจายในสังคมอย่างมากมาย อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

اَقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَاشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾

ความว่า: วันกิยามะฮ์ได้ใกล้เข้ามาแล้ว และดวงจันทร์ได้แยกออก (อัลเกาะมะร: 1)

2. สัญญาณใหญ่ (สำคัญ) คือ สิ่งที่จะเกิดเป็องหน้าก่อนถึงวันกิยามะฮ์ในระยะอันใกล้ที่สุด สัญญาณในลักษณะนี้จำเป็นต้องระวังซึ่งได้มีการเตือนถึงสัญญาณดังกล่าวว่ามี 10 สัญญาณ ซึ่งล้วนแล้วยังไม่ได้ปรากฏแต่อย่างใด ส่วนหนึ่งจากสัญญาณดังกล่าว เช่น การปรากฏตัวของท่านอิหม่ามมะฮ์ดี การปรากฏตัวของดัจญาล (ซึ่งเป็นภัยอันร้ายแรงเพราะมันคือตัวบ่อนทำลายความดีของมนุษย์) การลงมาของท่านนบีอีซาจากฟ้า และทันทีที่ท่านลงมา ท่านจะทำลายไม้กางเขน ฆ่าดัจญาลและสุกร และกำหนดส่วยสำหรับผู้ที่มิใช่มุสลิม พร้อมกับการเผยแพร่และดำเนินตามแนวทางบทบัญญัติอิสลามที่ท่านนบีมุฮัมมัดได้พามา การปรากฏตัวของญะญูจและมะอญูจ (เป็นชนกลุ่มหนึ่งเมื่อออกมาแล้วจะสร้างความหายนะแก่ไร่นาพืชสวนของมนุษย์ พวกมันจะมีลักษณะเฉพาะ บางสายรายงานก็บอกว่า พวกมันจะมีดวงตาที่เล็กมาก) พวกมันจะถูกสาปแช่งและตายไปในที่สุด การเกิดจันทรคราสครั้งใหญ่ 3 ครั้ง ซึ่งจะเกิดทางทิศตะวันออก 1 ครั้ง ทางทิศตะวันตก 1 ครั้ง และแถบคาบสมุทรอาราเบีย 1 ครั้ง การเกิดกลุ่มหมอกควันครั้งใหญ่ที่จะแผ่กระจายปกคลุมไปทั่วจนไม่สามารถมองเห็นสิ่งใดได้ อัลกุรอานจะถูกยกคีนสู่ฟ้าเบื้องบน ดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันตก สัตว์ชนิดหนึ่งปรากฏตัว (ซึ่งพูดได้ และบอกว่าใครคือชาวรกรหรือสวรรค์) และการเกิดไฟลุกลามครั้งยิ่งใหญ่จากเมืองเอเดน (เมืองหลวงของเยเมน) ซึ่งมันจะต้อนมนุษย์ไปอยู่ร่วมกัน ณ แผ่นดินซีเรียโดยสัญญาณอันนี้จะเป็นสัญญาณสุดท้ายก่อนเกิดวันปรโลก

ดังนั้นวันกิยามะฮ์คือวันที่มวลมนุษย์ชาติจะถูกบัญชาให้ลุกฟืนคีนชีพอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรับฟังการสอบสวนพิจารณาในคุณความดีและความชั่ว ผู้ประกอบการดีจะประสบกับความโปรดปรานของอัลลอฮ์ ผู้ประกอบการชั่วเขาจะประสบกับความทุกข์ทรมานยิ่ง ซึ่งวันกิยามะฮ์ได้ถูกเรียกขานด้วยหลายชื่อด้วยกันและส่วนหนึ่งจากชื่อดังกล่าว ซึ่งได้ถูกระบุไว้ในอัลกุรอาน เช่น เยามุลกียามะฮ์ (วันแห่งการฟืนคีนชีพ) เยามุลหิซาบ (วันแห่งการตัดสิน) เยามุดดิน (วันแห่งศาสนา) อัตตอมมะฮ์ (วันแห่งการวิบัติ) อัลวากิอะฮ์ (วันแห่งการฟืนคีนชีพ) อัลหากะฮะฮ์ (วันแห่งความพินาศ) และอัซซอกเคะฮะฮ์ (วันแห่งกัมปนาท) เป็นต้น ดังอัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

يٰۤاٰدٰوُدْ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ

اَللّٰهِ اِنَّ الَّذِيْنَ يَصِيْلُوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ يَّمْسُوْهُمُ الْاَحْسَابُ ﴿١٦﴾

ความว่า: โอ้ดาวิดเอ๋ย! เราได้แต่งตั้งเจ้าให้เป็นตัวแทนในแผ่นดินนี้ ดังนั้นเจ้าจงตัดสินคดีต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์ด้วยความยุติธรรม และอย่าปฏิบัติตามอารมณ์ใฝ่ต่ำ มันจะทำให้เจ้าหลงไปจากทางของอัลลอฮ์ แท้จริงบรรดาผู้ที่หลงไปจากทางของอัลลอฮ์นั้น สำหรับพวกเขาจะได้รับการลงโทษอย่างสาหัส เนื่องด้วยพวกเขาละมัวนแห่งการชำระบัญชี (ศอด: 26)

اِنَّ اَبْرٰهِيْمَ نَعِيْمًا ﴿١٣﴾ وَاِنَّ الْفَجٰرَ لَفِىْ حَمِيْمٍ ﴿١٤﴾ يَصَلُّوْنَ اَيُّوْمَ الدِّيْنِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِمٰيِيْنَ ﴿١٦﴾

ความว่า: แท้จริงบรรดาผู้ทรงคุณธรรมนั้นจะอยู่ในความโปรดปราน และแท้จริงบรรดาคนชั่วจะอยู่ในนรกที่ลุกโชน พวกเขาจะเข้าไปอยู่ในกองไฟนั้นในวันแห่งการตอบแทน และพวกเขาจะไม่เป็นผู้ออกจากมัน (อยู่ในกองไฟตลอดไป) (อัลอินฟีล: 13-16)

فَإِذَا جَاءَ بِالسَّاعَةِ الْكُبْرَى ﴿٣٦﴾ يَوْمَ تَذَكَّرُ الْأَنْسُ مَا سَعَى ﴿٣٧﴾ وَتُزَيَّرُ الْجَحِيمُ لِمَنْ بَرَى ﴿٣٨﴾
فَأَمَّا مَنْ طَغَى ﴿٣٩﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٤١﴾

ความว่า: ดังนั้นเมื่อความหายนะอันใหญ่หลวงได้เกิดขึ้น เป็นวันที่มนุษย์จะนึกถึงสิ่งที่เขาได้ชวนชวนไว้ และนรกหรือเปลวไฟจะถูกเผยให้แก่ผู้ที่มอมเมา ส่วนผู้ที่ละเมิดฝ่าฝืนนั้น และเขาได้เลือกเอาการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ดังนั้นนรกหรือเปลวไฟคือที่พำนักของเขา (อันนาชีอาต: 34-39)

วิธีการศรัทธาต่อวันกิยามะฮฺมี 2 ประเภทคือ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. การศรัทธาต่อวันกิยามะฮฺโดยสรุป คือ การศรัทธามั่นว่าในวันกิยามะฮฺนั้นอัลลอฮฺจะทรงรวบรวมมนุษย์ที่ถูกกำเนิดในยุคแรกจนถึงยุคสุดท้าย เพื่อพิจารณาและสอบสวนในผลกรรมแห่งความดีและความชั่วที่ได้ทำมา จะมีชนกลุ่มหนึ่งได้พำนักในสวรรค์ และอีกชนกลุ่มหนึ่งที่จะต้องถูกลงโทษอยู่ในขุมนรก พระองค์ทรงตรัสว่า

فَلَا تِلْكَ الْآوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٢﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٤٤﴾

ความว่า: จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) แท้จริงชนรุ่นก่อน ๆ และรุ่นหลัง ๆ นั้น จะถูกรวบรวมไว้จนกระทั่งถึงวันอันเป็นที่รู้กัน (วันกิยามะฮฺ) แล้วรวบรวมทั้งพวกเขาอีกด้วย โอ้บรรดาผู้หลงผิด บรรดาผู้ปฏิเสธทั้งหลาย (อัลวาเกอะฮฺ: 49-51)

2. การศรัทธาแบบละเอียด คือ การศรัทธามั่นในรายละเอียดต่างๆ ที่จะบังเกิดขึ้นหรือที่จะประสบกับมนุษย์หลังจากเขาตายไปแล้ว โดยเหตุการณ์ดังกล่าวได้แก่ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

2.1 ภัยหรือบททดสอบในหลุมฝังศพ คือ การสอบสวนที่ผู้ตายจะถูกถามถึงพระเจ้าของเขา ศาสนาของเขา และศาสนทูตที่มายังเขา ซึ่งนบี (ศาสนทูต) ของเรานั้นคือ ท่านศาสดามุฮัมมัด ผู้ที่ศรัทธามั่นเขาย่อมตอบคำถามดังกล่าวได้โดยพระประสงค์ของอัลลอฮฺ ดังได้ระบุไว้ในวาระของท่านศาสดามุฮัมมัดว่า

ربي الله ، ودينني الإسلام ونبي محمد صلى الله عليه وسلم

ความว่า: ผู้เป็นพระเจ้าของฉันคือ อัลลอฮฺ ศาสนาของฉันคืออิสลาม และนบีของฉันคือท่านมุฮัมมัด (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

2.2 บทลงโทษหรือความโปรดปรานที่ผู้ตายจะได้ประสบในหลุมฝังศพ หลุมฝังศพ (กุบูร) เป็นเพียงชีวิตเริ่มแรกแห่งชีวิตของโลกอาคิเราะฮฺ ผู้ใดผ่านช่วงเวลาอันนี้อย่างมีชัย เขาผู้นั้นย่อมมีชัยต่อการทดสอบครั้งถัดไปอย่างแน่นอน แต่หากผู้ใดได้รับทุกข์ทรมานในช่วงเวลาแห่งหลุมศพนี้ เขาผู้นั้นจะประสบกับบทลงโทษอันแสนสาหัสและทวิคูณในครั้งต่อไป และความตายก็จะไม่ใช่จุดจบแห่งการถูกลงโทษสำหรับเขาต่อไป ความโปรดปรานหรือทุกข์ทรมานนั้น จะประสบแก่มนุษย์ทั้งร่างกายและจิตวิญญาณของเขาพร้อมๆ กัน แต่บางครั้งอาจจะประสบแก่ดวงวิญญาณเท่านั้น ความทุกข์ทรมานจะประสบแก่ผู้ที่อธรรมเท่านั้นและความโปรดปรานนั้นจะประสบแก่ผู้ศรัทธาอย่างแท้จริงเท่านั้น มนุษย์คนใดที่เสียชีวิตลงจะถูกฝังหรือไม่ จะถูกไฟเผาหรือจมน้ำ จะถูกสัตว์กัดกินเนื้อก็ตาม ทั้งหมดนั้นไม่ว่าจะตายในลักษณะใดก็มีอาจเลี่ยงได้จากการถูกลงโทษ หรือการได้รับความโปรดปรานและความสุขจากพระเจ้าของเขาได้ อัลลอฮฺตรัสว่า

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

ความว่า: ไฟนรกนั้นพวกเขาจะถูกนำมาให้เห็นทั้งในยามเช้าและยามเย็น และในวันกิยามะฮ์นั้นจะมีเสียงกล่าวว่า จงให้บริวารของฟิรเออนเข้าไปรับการลงโทษอันแสนสาหัสยิ่ง (ขอฟิร: 46)

2.3 การเป่าแตรสังข์ เป็นการเป่าโดยมลาอิกะฮ์มีนามว่า “อิสรอฟีล” แตรสังข์จะถูกเป่า 2 ครั้ง เมื่อเสียงแตรครั้งแรกได้ก่อกวาลขึ้นบรรดาสรรพสิ่งทั้งมวลที่ยังมีชีวิตอยู่ในขณะนั้นจะล้มตายทันทีเว้นแต่บางชีวิตที่อัลลอฮ์ทรงยกเว้น แล้วหลังจากนั้นเสียงแตรสังข์ครั้งที่ 2 ก็จะก่อกวาลขึ้นอีกโดยในครั้งนั้นสรรพสิ่งที่ถูกสร้างทั้งหมดสิ่งมีชีวิตจะถูกบันดาลให้ฟื้นคืนชีพกลับมาอีกครั้งหนึ่ง อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾

ความว่า: และสังข์ได้ถูกเป่าขึ้น แล้วบรรดาผู้ที่อยู่ในชั้นฟ้าทั้งหลาย และแผ่นดินจะล้มลงตาย เว้นแต่ผู้ที่อัลลอฮ์ทรงประสงค์ หลังจากนั้นสังข์ได้ถูกเป่าอีกครั้งหนึ่ง แล้วพวกเขาก็ลุกขึ้นทั้งหมด (อิซซุมร: 68)

2.4 การฟื้นคืนชีพ เป็นการทำให้สิ่งที่ตายไปแล้วฟื้นคืนชีพกลับมาอีกครั้งหนึ่งของอัลลอฮ์ ในขณะที่แตรสังข์ถูกเป่าเป็นครั้งที่สอง ในขณะนั้นมนุษย์ต่างลุกขึ้นมารอคอยพระเจ้าของพวกเขา เมื่อพระองค์ทรงอนุมัติให้เป่าสังข์ วิญญาณทั้งหมดก็คืนกลับสู่ร่างเดิม มนุษย์จะลุกขึ้นมาจากหลุมฝังศพและต่างก็มุ่งหน้าไปยังสถานที่พำนักในลักษณะที่เท่าเทียมเปลา ไม่มีรองเท่าใดๆ เปลือยกายไม่สวมเครื่องนุ่งห่ม อวัยวะเพศ กลับสู่สภาพเดิมตั้งไม่ได้ผ่านการคิดาน (เข้าสู่นิต) ทุกคนต่างพิศวงงงงาย ไม่มีผู้ใดล่วงรู้สาเหตุการณ์ หรือสภาพการณ์จะเป็นไปอย่างไรอีกต่อไป พวกเขาต่างรู้สึกทึ่งว่าสถานที่พำนักนั้นยิ่งไกลเข้าเหลือเกิน ดวงอาทิตย์ก็ร้อนลงมาต่ำใกล้กับพวกเขา มันยังเพิ่มความร้อนระอุเป็นเท่าทวีคูณหยาดเหงื่อกรีนไหลอย่างไม่หยุดยั้ง จนบางคนเหงื่อได้ไหลท่วมถึงตาตุ่ม บางคนอยู่ระดับหัวเข่า บ้างก็ถึงระดับเอว บ้างก็ถึงหัวไหล่และอีกบางส่วนเหงื่อไหลรินอย่างไม่หยุดยั้ง เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระตือรือร้นของมนุษย์ที่ได้ทำมา ดังที่อัลลอฮ์ตรัสว่า

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

ความว่า: บรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธากล่าวอ้างว่าพวกเขาจะไม่ถูกให้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาจากงอกล่าวเถิดมุฮัมมัดหาเป็นเช่นนั้นไม่! ขอสาบานต่อพระเจ้าของข้าพระองค์ พวกท่านจะถูกให้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาจากอย่างแน่นอน แล้วพวกท่านจะได้รับแจ้งตามที่พวกท่านได้ประกอบกรรมไว้ และนั่นเป็นการง่ายดายสำหรับอัลลอฮ์ (อัตตะฮะฮ์: 70)

2.5 การชุมนุม การสอบสวนชำระและการตอบแทน พวกเราต้องศรัทธาในการชุมนุมและการร่วมตัวของเหล่านมนุษย์ และต้องศรัทธาในการสอบสวนของอัลลอฮ์ที่ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และต้องศรัทธาในการตอบแทนในผลกรรมของมนุษย์ที่ได้ทำมา พระองค์ทรงตรัสว่า

وَيَوْمَ نُسِرُّ الْجِبَالَ تُرَى الْأَرْضُ بَارِزَةً وَحَشَرْتُهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾

ความว่า: และ (จงรำลึก) วันที่เราให้เทือกเขาเคลื่อนย้ายไป และเจ้าจะเห็นแผ่นดินราบเรียบ และเราจะชุมนุมพวกเขา ดังนั้นเราจะไม่ให้ผู้ใดออกไปจากพวกเขาเลย (อัลกะฮ์ฟ: 47)

2.6 อัลเฮาต (สระน้ำ) ผู้ศรัทธาต้องศรัทธาต่อสระน้ำของท่านนบีมุฮัมมัด ซึ่งอัลลอฮ์ได้ทรงประทานแก่ท่าน สระน้ำดังกล่าวเป็นแหล่งน้ำใหญ่และมีเกียรติยิ่ง มันจะไหลรินมาจากสายธารอัลเกาซซึ่งอยู่ในสวรรค์สู่ลานโถงแห่งกียามะฮ์ เพื่อเหล่าผู้ศรัทธา แห่งประชาชาติของท่านนบีมุฮัมมัดจะได้ดับกระหายด้วยการลิ้มรสจากมัน โดยน้ำในสระแห่งนี้จะขาวยิ่งกว่านํ้านม เยือกเย็นยิ่งกว่าน้ำแข็ง รสหวานยิ่งกว่าน้ำผึ้ง และหอมหวานยิ่งกว่าเครื่องหอมหรือน้ำหอมใดๆ ทั้งสิ้น ความยาวและความกว้างของสระจะมีระยะเท่ากัน จากมุมหนึ่งสู่อีกมุมหนึ่ง ประดุจดั่งใช้เวลาเดินทางถึงหนึ่งเดือนเต็ม มี 2 รางที่ทอดมาจากสวรรค์ ภาชนะตักน้ำในสระมีมากยิ่งกว่าดวงดาวในท้องฟ้า ผู้ใดได้ตักน้ำจากสระนี้ ความกระหายจะไม่หวนกลับมาหาเขาอีกเลย

2.7 อัจซาฟาอะฮ์ (การขอโทษ การช่วยเหลือ) เมื่อการสอบสวนแห่งอัลลอฮ์ในวันกียามะฮ์ ได้เพิ่มความเลวร้ายและยาวนานเป็นอย่างยิ่งมนุษย์ต่างดินร่นอ่อนวอน จากบรรดาราชผู้ทรงเกียรติทั้ง 5 ท่านรู้จักกันในนาม (อุลูนอัซมี) เพื่อขอโทษจากอัลลอฮ์ให้ห่างไกลจากเหตุการณ์อันน่าสะพรึงกลัวดังกล่าว จนไม่มีใครใดกล้าขอโทษได้ในที่สุดความหวังก็มีเพียงท่านนบีมุฮัมมัดเพียงท่านเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นผู้ที่พระองค์ทรงโปรดปราน ทรงอภัยจากบาปทั้งปวง เมื่อท่านได้ลุกยืนขึ้น มนุษย์ทั้งมวลต่างกล่าวสรรเสริญสุดต่อท่านชี้ให้เห็นถึงฐานะของท่านที่ไม่มีผู้ใดในหมู่มนุษย์จะสูงศักดิ์กว่าท่าน บัดนั้นเองท่านได้สวดต่ออัลลอฮ์ได้บัลลังก์ของอัลลอฮ์ (อารัช) และวิงวอนจากพระองค์ให้ทำการสอบสวนมนุษย์ชาติเนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถจะอดทนต่อสภาพอันเลวร้ายอีกต่อไปได้อีกแล้ว พระองค์ทรงตรัสว่า

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

ความว่า: อัลลอฮ์นั้น คือ ไม่มีผู้ที่เป็นที่เคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์เท่านั้น ผู้ทรงมีชีวิต ผู้ทรงบริหารกิจการทั้งหลาย โดยที่การร่วนนอน และการนอนหลับใด ๆ จะไม่เอาพระองค์ สิ่งที่อยู่ในบรรดาชั้นฟ้าและสิ่งที่อยู่ในแผ่นดินนั้นเป็นของพระองค์ ใครเล่าคือผู้ที่จะขอความช่วยเหลือให้แก่ผู้อื่น ณ ที่พระองค์ได้ นอกจากด้วยอนุมัติของพระองค์เท่านั้น พระองค์ทรงรู้สิ่งที่อยู่เบื้องหน้าของพวกเขา และสิ่งที่อยู่เบื้องหลังของพวกเขา และพวกเขาจะไม่ล่อลึงใด จากความรู้ของพระองค์ไว้ได้ นอกจากสิ่งที่พระองค์ประสงค์เท่านั้น แก้อั้พระองค์นั้นกว้างขวางทั่วชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน และการรักษามันทั้งสองก็ไม่เป็นภาระหนักแก่พระองค์ และพระองค์นั้นคือผู้ทรงสูงส่ง ผู้ทรงยิ่งใหญ่ (อัลบะเกาะเราะฮ์: 255)

2.8 อัลมีซาน (ตราชั่งกับการชั่ง) การศรัทธาต่อตราชั่งในวันกียามะฮ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ศรัทธาที่จะต้องเชื่อว่า พระองค์ทรงได้กำหนดตราชั่งในวันกียามะฮ์ เพื่อทำการชั่งบาปและผลบุญ อันเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อพระองค์จะได้ทำการตอบแทนในความดีและความชั่วดังกล่าวให้มนุษย์ได้ประจักษ์ ตราชั่งดังกล่าวมีเข็มวัดซึ่งเป็นวัตถุสัมผัสได้ มีกาด 2 กาด (ซ้าย 1 กาด ขวา 1 กาด) เพื่อใช้ชั่งผลกรรมแห่งความดีและความชั่วหรือชั่งบัญชีบันทึกผลกรรมต่างๆ ทุกอย่างล้วนถูกชั่งทั้งสิ้น น้ำหนักจะเบาหรือหนักขึ้นอยู่กับผลกรรมที่ทำมา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดบัญชีหรือสิ่งใดนอกเหนือจากนั้น พระองค์ทรงตรัสว่า

وَنُفَعُ الْمُوزِينَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٢٦٧﴾

ความว่า: และเราจะตั้งตราฐที่เที่ยงธรรม สำหรับวันกิยามะฮฺ ดังนั้นจะไม่มีชีวิตใดถูกอธรรมแต่อย่างใดเลย แม้ว่ามันเป็นเพียงน้ำหนักเท่าเมล็ดพืชเล็ก เราก็จะนำมันมาแสดงและเป็นการเพียงพอแล้วสำหรับเราที่เป็นผู้ชำระสอบสวน (อัลอัมบิยาอ: 47)

2.9 อัชชีรอต (สะพาน) จำเป็นจะต้องศรัทธาต่อสะพานที่แขวนอยู่บนนรกอเวจี (ญะฮันนัม) อันเป็นทางที่ผ่านไปสู่สวรรค์ แต่ทว่าสะพานเต็มไปด้วยสิ่งอันตราย และความน่าสะพรึงกลัวยิ่ง มีบุคคลบางจำพวกข้ามผ่านสะพานไปได้ในกระพริบตาเดียว บางจำพวกตั้งสายฟ้าแลบ บางจำพวกตั้งสายลมพัดผ่าน บางจำพวกตั้งนกบิน บางจำพวกตั้งขีมีละและเร็วที่สุด บางจำพวกตั้งนักรบอารอนที่วิ่งเร็วมาก บางจำพวกข้ามผ่านด้วยการวิ่งเหยาะๆ และจำพวกสุดท้ายเขาจะข้ามในลักษณะดังมีคนจูง (หมายถึงข้า) ความแตกต่าง ๆ ในการข้ามทั้งหมดนั้น เกิดจากผลกรรมที่ได้กระทำมา บางครั้งผู้ที่ข้ามสะพานดังกล่าวจะข้ามไปด้วยการคลานโดยอาศัยเท้าของเขา ซึ่งในที่สุดบางจำพวกจะโดนคว่ำหรือเฉี่ยวลงนรกไป ผู้ซึ่งข้ามผ่านไปได้ เขาเหล่านั้นจะมุ่งสู่สวนสวรรค์ต่อไป บุคคลแรกที่ข้ามสะพาน คือ ท่านนบีมุฮัมมัด แล้วประชาชาติของท่านก็ข้ามตามไป ไม่มีผู้ใดในวันนี้จะเอ่ยปากพูดในสิ่งใด นอกจากบรรดาศาสนทูตเท่านั้นที่พวกเขาต่างทำการวิงวอนขอพรจากพระเจ้าด้วยคำกล่าวที่ว่า

وَلَا تَنْفَعُكَ إِلَّا وَرَدُّهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نَجَّى الَّذِينَ اتَّقَوْا
وَنَذَرْنَا الظَّالِمِينَ فِيهَا جُنَاتٍ ﴿٧٢﴾

ความว่า: และไม่มีผู้ใดในหมู่พวกเขา นอกจากจะเป็นผู้ผ่านเข้าไปในมัน มันเป็นสิ่งที่กำหนดไว้แน่นอนแล้วสำหรับพระเจ้าของเจ้า แล้วเราจะให้บรรดาผู้ยำเกรงรอดพ้น แล้วเราจะปล่อยให้บรรดาผู้อธรรมคุกเข่าอยู่ในนั้น (มรยัม: 71-72)

2.10 อัลกินูออเราะฮฺ (สถานที่พำนักแห่งหนึ่งตั้งอยู่ระหว่างสวรรค์และนรก) จำเป็นสำหรับผู้ศรัทธาต้องศรัทธาและเชื่อมั่นว่าเมื่อผู้ภักดีได้เสร็จสิ้นจากการข้ามสะพาน เขาเหล่านั้นจะไปพำนักรวมกันที่กำแพงซึ่งอยู่ระหว่างสวรรค์กับนรก เพื่อทำการคัดเลือกผู้ผ่านการทดสอบ ก่อนที่เขาเหล่านั้นจะเข้าสวรรค์ เมื่อผู้ใดผ่านการขัดเกลาและมีความบริสุทธิ์จากบาปทั้งหลายแล้วเขาผู้นั้นจะถูกอนุญาตให้ผ่านไปยังสวรรค์นั้น พระองค์ทรงตรัสว่า

جَزَاءُ لَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

ความว่า: การตอบแทนของพวกเขา ณ ที่พระเจ้าของพวกเขาคือสวนสวรรค์หลากหลายอันสถาพร ณ เบื้องล่างของมันมีลำน้ำหลายสายไหลผ่าน พวกเขาเป็นผู้พำนักอยู่ในนั้นตลอดกาล อัลลอฮฺทรงปิติต่อพวกเขา และพวกเขาก็ยินดีในพระองค์ นั่นคือสำหรับผู้ที่ยกกลัวเกรงพระเจ้าของพวกเขา (อัลบะยยินะฮฺ: 8)

ดังนั้นการศรัทธาต่อวันกิยามะฮฺส่งผลทำให้ผู้ศรัทธาเกิดความปรารถนาในการภักดีและยึดมั่นต่ออัลลอฮฺ เพื่อหวังผลตอบแทนจากพระองค์ เกิดความเกรงกลัวในการประพฤติดชั่ว เพราะความกลัวต่อโทษทัณฑ์ของอัลลอฮฺ เป็นการปลอบใจต่อผู้ศรัทธาในสิ่งที่เขาสูญเสียไปในชีวิตบนโลกดุนยา เพื่อหวังรางวัลอันยิ่งใหญ่แห่งอาคีเราะฮฺ และการศรัทธาในชีวิตใหม่หลังจากความตายเป็นบรรทัดฐานที่ก่อให้เกิดความสุขต่อตนเองและสังคม เนื่องจากหากเขาศรัทธาต่อการฟื้นคืนชีพและรับการสอบสวนและการตอบแทน และลบล้างชำระอธรรมจากผู้ก่ออธรรมและผู้ถูกอธรรมจะทำให้การภักดีต่ออัลลอฮฺได้ยืนหยัดในตัวเขาและเป็นการกำจัด วัฏจักรแห่งความชั่ว และรู้จักนำวัฏจักรแห่งความดีเข้ามาในสังคม เพื่อกระจายความสุขและความสมบูรณ์ให้ครอบคลุมสังคมสืบไป

กิจกรรมอัลเกาะฮฺครั้งที่ 12

ชื่อหน่วย หลักการศรัทธา

จำนวน 1 ครั้ง

สาระการเรียนรู้ การศรัทธาต่อการศรัทธาต่อเกาะฮฺอูเกาะฮฺ

จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

มุสลิมทั้งหลายต้องศรัทธาต่อการกำหนดสถานะการณ์ของอัลลอฮฺ (เกาะฮฺอูเกาะฮฺ) คำว่า “เกาะฮฺอู” ตามหลักภาษาศาสตร์หมายถึงการสร้างสรรค์ การดำเนินการ การบัญชาสิ่งต่างๆที่มีอยู่ในโลกนี้ และคำว่า “เกาะฮฺ” หมายถึงปริมาณ ขนาด อัตรา หรือจำนวนที่กำหนดไว้ แต่ในหลักของศาสนาอิสลามแล้ว “เกาะฮฺอู” หมายถึงการที่อัลลอฮฺได้ทรงลิขิตต่อสิ่งต่าง ๆ ไว้ตั้งแต่บรรพกาล และ “เกาะฮฺ” หมายถึงการทำให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นเป็นขนาด อัตรา และจำนวน หรือปริมาณที่เหมาะสมกับกาลและสภาพ ซึ่งการที่มุสลิมเชื่อในการกำหนดสถานะการณ์ของอัลลอฮฺนั้นก็เพราะมุสลิมเชื่อว่าอัลลอฮฺคือผู้ทรงให้เป็น และทรงให้ตายครั้งเมื่อพระองค์ทรงกำหนดกิจการ (เกาะฮฺอู) ดังนั้นเพียงแต่พระองค์ตรัสแก่มั่นว่าจงเป็นแล้วมันก็เป็นขึ้นตามลำดับ

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ความสำคัญประเภทและวิธีการศรัทธาต่อการกำหนดสถานะการณ์ของอัลลอฮฺ

เนื้อหา

การลิขิตของอัลลอฮฺหมายถึงการที่พระองค์ได้ทรงกำหนดสิ่งต่าง ๆ ที่จะมีให้เกิดขึ้น โดยการรอบรู้ และเหตุผลแห่งพระองค์ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจและเดชานุภาพของพระองค์ อัลลอฮฺทรงปรีชาสามารถในการกระทำทุก ๆ สิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์ โดยการศรัทธาต่อการกำหนดสถานะการณ์ของอัลลอฮฺ (เกาะฮฺอูเกาะฮฺ) นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศรัทธาต่อการเป็นพระเจ้าของพระองค์ ซึ่งการศรัทธาของบุคคลหนึ่งยังไม่อาจถือได้ว่าครบถ้วนสมบูรณ์ เว้นแต่จะต้องมีการศรัทธาต่อการกำหนดสถานะการณ์ของอัลลอฮฺ (เกาะฮฺอูเกาะฮฺ) นี้ประกอบเข้าไปด้วย นอกจากนี้การกำหนดสถานะการณ์ของอัลลอฮฺ ยังหมายถึงความรอบรู้ของอัลลอฮฺในทุกสรรพสิ่ง ตลอดจนในสิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนาจะสร้างหรือให้บังเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ โลกและจักรวาล เหตุการณ์ และสิ่งต่าง ๆ อีกทั้งคือการกำหนดสิ่งดังกล่าวและบันทึกไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในกระดานอัลเลาหุลมหฟูซ (กระดานสงวนหรือกระดานที่ถูกพิทักษ์) ซึ่งกฎเกาะฮฺนั้นเป็นความลับเฉพาะของอัลลอฮฺเกี่ยวกับสิ่งสรรพสร้างของพระองค์ ไม่เป็นที่รู้ของมะลาอิกะฮฺผู้ใกล้ชิดหรือคนใดที่ถูกแต่งตั้งมา ดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٦٦﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٦٧﴾

ความว่า: แท้จริงทุกสิ่งนั้นเราได้สร้างมันตามสัดส่วน (การลิขิต) และกิจการของเรา (ในการสร้าง) นั้นเพียง (บัญชา) ครั้งเดียว คล้ายกับชั่วพริบตาเดียว (อัลเกาะฮฺ : 49-50)

และท่านรอซูล (ซ.ล) ได้ว่ากันว่า

كل شيء يقدر حتماً العجز والكيس أو الكيس والعجز

ความว่า: ทุกๆ สิ่งเป็นไปตามลิขิตของอัลลอฮฺ ไม่ว่าจะเป็นความอ่อนแอหรือความเก่งกาจสามารถก็ตาม (รายงานโดยมุสลิม)

การศรัทธาต่อการกำหนดสภาวะการณ์ของอัลลอฮ์ (เกาะฎอเกาะดร์) จะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อผู้ศรัทธา มีการเข้าใจ 4 ปัจจัยหลัก คือ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.; สุกรี นูร จงรักสตัย, 2551)

1. ศรัทธาว่าอัลลอฮ์ทรงรอบรู้ในทุกสิ่ง ทั้งโดยสรุปและโดยละเอียด และทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการกระทำของพระองค์เอง เช่น การสร้าง การบริหาร การชุบชีวิต การทำให้ตาย เป็นต้น หรือในส่วนที่เกี่ยวกับการกระทำของสิ่งสรรพสร้างของพระองค์ เช่น คำพูด การกระทำ สภาวะของมนุษย์ สภาวะของสัตว์ พืช ตลอดจนสิ่งที่ไม่มีชีวิตต่าง ๆ ซึ่งทุกสิ่งดังกล่าวนี้ อัลลอฮ์ทรงรอบรู้ทั้งหมด ดังที่พระองค์ได้ทรงกล่าวว่า

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٣﴾

ความว่า: อัลลอฮ์ คือผู้ทรงสร้างชั้นฟ้าทั้งเจ็ด และทรงสร้างแผ่นดินก็เยี่ยงนั้น ปัญหาการของพระองค์จะลงมาท่ามกลางมัน (ชั้นฟ้าและแผ่นดิน) ทั้งนี้ เพื่อพวกเจ้าจะได้รู้ว่าอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงอานุภาพเหนือทุกสรรพสิ่ง และอัลลอฮ์นั้นทรงรอบรู้อย่างละเอียดยิ่งในทุกๆ สิ่ง (อัญเกาะลา: 12)

2. ศรัทธาว่าอัลลอฮ์ทรงเขียนกฎเกณฑ์ของทุกสิ่งไว้ในกระดานอัลเลาะห์หมัฟุซ ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ของสิ่งสรรพสร้างต่างๆ สภาวะ หรือปัจจัยยังชีพ โดยพระองค์ได้เขียนจำนวนและปริมาณ รูปแบบและลักษณะ เวลาและสถานที่ ซึ่งทุกอย่างจะไม่เปลี่ยนแปลงหรือโยกย้าย ไม่เพิ่มหรือถอดถอน นอกจากด้วยคำสั่งของพระองค์ ดังอัลลอฮ์ทรงกล่าวว่า

الرَّحْمَنُ أَلَمْ يَعْلَمْ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

ความว่า: เจ้ามีรู้ดอกหรือว่าอัลลอฮ์นั้นทรงรอบรู้สิ่งที่มีอยู่ในท้องฟ้าและพื้นแผ่นดินทั้งหมด แท้จริงแล้ว สิ่งนั้นมีอยู่ในสมุดบันทึกแล้ว อีกทั้งสิ่งนั้นยังเป็นสิ่งที่แสนง่ายดายสำหรับอัลลอฮ์ (อัลฮัจญ์: 70)

จากอับดุลลอฮ์ บินอัมร บินอัลอาศ เล่าว่า

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ « كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ - قَالَ - وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ » .

ความว่า: ฉันได้ยินท่านเราะสูลุลลอฮ์ คือลัลลลอฮ์ อะลัยฮิ วะสัลลัม กล่าวว่า “อัลลอฮ์ได้ทรงเขียนกฎเกณฑ์ของสิ่งสรรพสร้างต่าง ๆ ก่อนที่พระองค์จะทรงสร้างชั้นฟ้าและแผ่นดินห้าหมื่นปี” ท่านกล่าวว่า “และบัลลังก์ของพระองค์นั้นอยู่เหนือน้ำ” (บันทึกโดยมุสลิม)

3. ศรัทธาว่าสิ่งที่มีอยู่ทั้งหมดจะไม่เกิดขึ้น เว้นแต่ด้วยความประสงค์และความปรารถนาของอัลลอฮ์ ซึ่งทุกสิ่งนั้นเกิดขึ้นด้วยความประสงค์ของอัลลอฮ์ โดยสิ่งใดที่อัลลอฮ์ประสงค์สิ่งนั้นจะเกิดขึ้น และสิ่งใดที่พระองค์ไม่ทรงประสงค์สิ่งนั้นจะไม่เกิดขึ้น ทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของพระองค์ เช่น การบริหาร การให้ชีวิต การทำให้ตาย เป็นต้น หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบรรดาสิ่งสรรพสร้าง เช่น การกระทำ คำพูด หรือ สภาวะการณ์ต่าง ๆ ดังอัลลอฮ์ได้ทรงกล่าวว่า

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

ความว่า: และพระเจ้าของเจ้าทรงสร้างสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์และทรงเลือก สำหรับพวกเขา
ไม่มีสิทธิ์ในการเลือก มหาบริสุทธิ์ยิ่งแด่อัลลอฮ์ และพระองค์ทรงสูงส่งจากสิ่งที่พวกเขาตั้งภาคี
(อัลเกาะศ็อศ: 68)

لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿١٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾

ความว่า: สำหรับผู้ใดในหมู่พวกเจ้าที่ปรารถนาจะอยู่ในแนวทางอันเที่ยงตรง และพวกเจ้าจะไม่
สมปรารถนาสิ่งใดได้เว้นแต่เมื่ออัลลอฮ์พระเจ้าแห่งสากลโลกทรงประสงค์ (อัตตะกวีร์: 28-29)

4. การศรัทธาว่าอัลลอฮ์คือผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง ซึ่งพระองค์ทรงสร้างสิ่งที่มีอยู่ทั้งหมด ทั้งรูปร่าง
ลักษณะ และท่าทางการเคลื่อนไหว ไม่มีผู้สร้างและไม่มีผู้อภิบาลเว้นแต่พระองค์ ดังอัลลอฮ์ได้ทรงกล่าวว่า

اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٢١﴾ لَهُ مَعَالِدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٢﴾

ความว่า: อัลลอฮ์ คือผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง และพระองค์คือผู้คุ้มครองและดูแลทุกสิ่ง การ
ควบคุมดูแลกิจการแห่งชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินเป็นสิทธิของพระองค์ และบรรดาผู้ปฏิเสธ
สัญญาทั้งหลายของอัลลอฮ์ชนเหล่านั้นพวกเขาเป็นผู้ขาดทุน (อิซซุมัร: 62-63)

การใช้กฎเกาะศ็อศเป็นข้ออ้าง โดยสิ่งที่อัลลอฮ์กำหนดกฎเกณฑ์และกระทำต่อมนุษย์มีสองประเภท คือ
(สุกรี นูร จงรักสัตย์, 2551)

1. สิ่งที่อัลลอฮ์ได้กระทำและกำหนดกฎเกณฑ์ในด้านลักษณะและสภาพต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือจาก
การควบคุมของมนุษย์ ได้แก่ สิ่งที่เกิดมาจากตัวของเขา เช่น ความสูงหรือความต่ำ ความสวยหล่อเหลาหรือความขี้
เหร่ การมีชีวิตหรือการตาย เป็นต้น และสิ่งที่เกิดกับตัวเขาโดยที่เขาไม่ต้องการ เช่น อุบัติภัย โรคภัยไข้เจ็บ การ
เสียชีวิต เสียชีวิต ผลไม้ไม่ออกตามฤดูกาล และความทุกข์อื่น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ บางครั้งเป็นการลงโทษต่อความผิด
ของบ่าว บางครั้งเป็นการทดสอบ หรือบางครั้งก็เป็นการเพิ่มผลบุญและเลื่อนตำแหน่งให้แก่เขา ทั้งนี้ สิ่งที่เกิด
ขึ้นกับตัวเขาโดยที่เขาไม่ปรารถนาเช่นนั้น มนุษย์จะไม่ถูกสอบสวนและไม่ต้องรอผลจากสิ่งที่เกิดขึ้น และเขาจะต้อง
ศรัทธาว่าทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นด้วยเกณฑ์กำหนดของอัลลอฮ์และพละนาญาของพระองค์ เขาจะต้องอดกลั้น พอใจ
และน้อมรับด้วยใจที่บริสุทธิ์ ซึ่ง สำหรับพระเจ้าผู้ทรงรอบรู้ ผู้ทรงเชี่ยวชาญแล้ว ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในจักรวาลนี้ล้วนมี
ข้อคิดและคุณค่าแฝงอยู่ ดังอัลลอฮ์ได้ทรงกล่าวว่า

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٣﴾

ความว่า: ภัยพิบัติใดๆ ที่เกิดในแผ่นดินหรือเกิดกับตัวพวกเจ้าจะไม่เกิดขึ้น เว้นแต่จะมีจารึกแล้ว
อยู่ในบันทึกก่อนที่เราจะให้มันบังเกิดขึ้น แท้จริงแล้วการนั้นเป็นการที่ง่ายดายสำหรับ
อัลลอฮ์ (อัลหะดีด: 22)

จากอิบนุอับบาสเล่าว่า

كُنْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَوْمًا فَقَالَ «يَا غُلَامُ! إِنِّي أَعْلَمُكَ
كَلِمَاتٍ أَخْفِظَ اللَّهُ يَحْفَظْكَ، أَخْفِظَ اللَّهُ تَجِدَهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا
اسْتَعْنَيْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ، وَأَعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ
إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ
قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الْأَفْئَالُ، وَجُفَّتِ الصُّخُفُ».

ความว่า: วันหนึ่ง ฉันอยู่ข้างหลังท่านรอซูลุลลอฮ์ คืออลลัลลอฮ์ อะลัยฮิ วะสัลลัม แล้วท่านได้
กล่าวว่า “โอ้ เด็กเอ๋ย ! ฉันจะสอนเจ้าสามสิ่งประโยค จงระลึกถึงอัลลอฮ์อยู่เสมอแล้วอัลลอฮ์ก็จะ
ทรงคุ้มครองเจ้า จงระลึกถึงอัลลอฮ์อยู่เสมอแล้วเจ้าก็จะพบว่าพระองค์นั้นทรงอยู่เคียงข้างเจ้า
เมื่อเจ้าจะขอลสิ่งใดก็จงขอจากอัลลอฮ์ และเมื่อเจ้าจะขอความช่วยเหลือก็จงขอความช่วยเหลือ
จากอัลลอฮ์ และ จงทราบไว้ว่า ประชาชาตินี้ทั้งหมดหากพวกเขารวมตัวกันเพื่อจะให้เกิดคุณ
อย่างหนึ่งแก่เจ้า พวกเขาจะไม่สามารถให้คุณแก่เจ้าได้ เว้นแต่ในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงบันทึกไว้แล้ว
สำหรับเจ้า และ หากพวกเขารวมตัวกันเพื่อจะให้เกิดโทษอย่างหนึ่งให้กับเจ้า พวกเขาก็ไม่
สามารถจะทำให้เกิดโทษแก่ตัวเจ้าได้ เว้นแต่ในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงบันทึกไว้แล้วต่อตัวเจ้า ซึ่ง
ปากกาได้ถูกยกออกแล้ว และสมุดบันทึกก็แห้งเรียบร้อยแล้ว” (รายงานโดยอัมมัดและติรมิซีย)

2. สิ่งที่อัลลอฮ์ได้กระทำและกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ในด้านพฤติกรรมที่อยู่ในความควบคุมของสติปัญญา
ความสามารถ และการเลือกสรรของมนุษย์ เช่น การศรัทธาหรือการปฏิเสธ การรักดีหรือการเนรคุณ และการทำดี
หรือการทำชั่ว โดยพฤติกรรมเช่นนี้มนุษย์จะต้องถูกตรวจสอบและได้รับผลของพฤติกรรมในรูปของรางวัลตอบ
แทนหรือการลงโทษ เพราะอัลลอฮ์ได้ส่งบรรดาศาสนทูต ได้ประทานคัมภีร์ต่างๆ ได้ทรงแยกแยะความดีออกจาก
ความชั่ว ได้ทรงรณรงค์สนับสนุนการศรัทธาและการรักดี ตลอดจนได้ทรงตักเตือนให้หลีกเลี่ยงจากการปฏิเสธและ
การทรยศ ทรงประทานสติปัญญาให้กับมนุษย์และให้พลังอำนาจแก่เขาในการคัดเลือก กระทั่งเขาสามารถเลือก
ทางเดินที่เขาพอใจ ซึ่งไม่ว่าทางใดที่เขาเลือกต่างก็ต้องอยู่ภายใต้ความประสงค์ของอัลลอฮ์และพละนาภาพของ
พระองค์ เพราะไม่มีสิ่งใดในจักรวาลของอัลลอฮ์นี้ที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากการรับรู้และการประสงค์ของพระองค์
ดังอัลลอฮ์ได้ทรงกล่าวว่า

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ
سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ
وَسَاءَتْ مُرْتَقَقًا ﴿٦٦﴾

ความว่า: และจงกล่าวเถิดมุฮัมมัด “สัจธรรมนั้นมาจากพระผู้เป็นเจ้าของพวกเขา” ดังนั้น ผู้ใด
ประสงค์ก็จงศรัทธา และผู้ใดประสงค์ก็จงปฏิเสธ แท้จริง เราได้เตรียมไฟนรกไว้สำหรับพวกอธรรม
ซึ่งกำแพงของมันล้อมรอบพวกเขา และถ้าพวกเขาร้องขอความช่วยเหลือ ก็จะถูกช่วยเหลือด้วยน้ำ
เสมือนน้ำทองแดงเดือดลวกใบหน้า มันเป็นน้ำดื่มที่ขี้ข้าวและเป็นที่น่ารังเกียจ (อัลกะฮฟ: 29)

ผู้ศรัทธาต้องดำเนินการขอความช่วยเหลือจากอัลลอฮ์ให้สามารถกระทำการต่างๆ ที่ถูกลิขิตไว้โดยง่าย
ขอให้ปลอดภัยจากความไม่ดั่งาม ขอให้ได้รับความสะดวก และห่างไกลจากความยากลำบาก มีการมอบหมายและ
ขอความคุ้มครองต่อพระองค์ และจะต้องมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้พระองค์นำมาซึ่งสิ่งดีงาม และกำจัด
ความไม่ดีให้หมดไป และจะต้องอดทนต่อสิ่งที่ถูกลิขิตให้เกิดกับเขา โดยที่ไม่ดีโพยตีพาย เพราะ เขารู้ว่าสิ่งที่เกิด
กับเขา นี้ ไม่มีทางที่มันจะพลาดคลาดแคล้วเขาไปได้ และ สิ่งใดที่คลาด แคล้วเขาไป (ไม่เกิดกับเขา) มันก็ไม่มีทาง

ที่จะเกิดกับเขาได้เลย ซึ่งผู้ศรัทธาต้องยอมรับในกำหนดสภาวะการณ์ของอัลลอฮ์ (เกาะฮุอเกาะดร์) 3 ส่วนด้วยกัน คือ 1) การยอมรับด้วยความเต็มใจต่อการกระทำความภักดีในรูปแบบต่างๆ ซึ่งส่วนนี้เป็นส่วนที่ถูกบัญชาให้ยอมรับ 2) การยอมรับด้วยความเต็มใจต่อทุกข์ภัยที่ประสบ ซึ่งส่วนนี้ก็เป็นส่วนที่ถูกบัญชาให้ยอมรับด้วยเช่นกัน โดยหากไม่อยู่ในระดับ “มุสตะหับ” (เน้นให้กระทำแต่ไม่ถึงขั้นบังคับ) ก็จะอยู่ในระดับ “วาญิบ” (บังคับให้กระทำ) และ 3) การปฏิเสธการกระทำสิ่งไม่ดีและการละเมิดคำสั่งของพระเจ้า ส่วนนี้ เป็นส่วนที่ไม่ได้ถูกบัญชาให้ยอมรับ แต่กลับถูกบัญชาให้เกลียดชังและต่อต้าน เพราะอัลลอฮ์ไม่ทรงชอบและพอพระทัย ซึ่งสิ่งนี้แม้ว่าพระองค์ทรงสร้างมัน แต่พระองค์ก็ไม่ทรงรักชอบมัน ดังเช่นการที่พระองค์ทรงสร้างชัยฏอน ซึ่งเรายอมรับด้วยความเต็มใจต่อสิ่งที่อัลลอฮ์สร้าง แต่ในส่วนพฤติกรรมที่ชั่วร้ายและตัวผู้กระทำนั้น เราไม่ได้พอใจและชื่นชอบมัน (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.; สุกรี นูร จงรักสัจย์, 2551) ดังนั้นในสิ่งหนึ่งจะมีด้านที่ถูกชื่นชอบและด้านที่ถูกเกลียดชัง ดังเช่นยาฆมที่ไม่มีใครชื่นชอบแต่มันก็นำไปสู่สิ่งที่ชื่นชม (คือการหายจากโรค) และหนทางเพื่อแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์คือเราจะต้องยอมรับด้วยความเต็มใจในสิ่งดังกล่าวด้วยการกระทำในสิ่งที่พระองค์ทรงรักและพอพระทัย โดยเราไม่ได้พึงพอใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและกำลังจะเกิดขึ้น และเราก็ไม่ได้ถูกสั่งให้พึงพอใจในสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างและกำหนดไว้ แต่เราได้ถูกสั่งให้พึงพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์และเราะสูลบอกให้เราพึงพอใจ

การศรัทธาในกฎอัลเกาะฮุอและอัลเกาะดร์เป็นแหล่งกำเนิดความสุขใจ ความสุขุมเยือกเย็น และความมีเกียรติสำหรับมุสลิมทุกคน โดยเขารู้ว่าทุกสิ่งนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยการกำหนดของอัลลอฮ์ เขาจึงไม่ตีใจอย่างลึกลอดยามเมื่อได้รับสิ่งที่เขาต้องการ และก็ไม่กระวนกระวายยามที่ต้องสูญเสียสิ่งที่รักและหวงแหน หรือได้รับทุกข์ภัยที่ไม่พึงประสงค์ ทั้งนี้ เป็นเพราะเขารู้ดีว่าสิ่งทั้งปวงนั้นเกิดขึ้นได้ก็เพราะการกำหนดของอัลลอฮ์ ซึ่งมันจะต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ดังมีอัลลอฮ์ได้ทรงกล่าวไว้

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا
إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾

ความว่า: ไม่มีทุกข์ภัยใด ๆ เกิดขึ้นในแผ่นดินนี้ และไม่มีแม้แต่ที่เกิดขึ้นกับตัวเจ้าเอง เว้นแต่ได้มีอยู่แล้ว
ในบันทึกก่อนที่เราจะบังเกิดมันขึ้นมา แท้จริงแล้วสิ่งนั้นเป็นการง่ายมากสำหรับอัลลอฮ์ ทั้งนี้เพื่อ
พวกเขาจะได้ไม่ต้องเสียใจต่อสิ่งที่สูญเสียไปจากพวกเขา และไม่ตีใจต่อสิ่งที่พระองค์ประทานแก่พวกเขา
เจ้า และอัลลอฮ์นั้นมิทรงชอบทุกผู้หยิ่งจองหอง ผู้คุยโวโอ้อวด (อัลหะดีด: 22-23)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศรัทธาต่อการกำหนดกฎสภาวะการณ์ของอัลลอฮ์ส่งผลทำให้ผู้ศรัทธาเกิดความรักต่ออัลลอฮ์ เกิดการเทิดทูน ขอบคุณ เชื่อฟัง เกรงกลัว และปฏิบัติตามคำสั่งของต่อพระองค์ ช่วยกระตุ้นให้เกิดความภักดีต่ออัลลอฮ์ และเป็นผู้มีคุณสมบัติที่น่ายกย่องมากยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า ความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮ์ การมอบหมายต่อพระองค์ ความเกรงกลัว ความหวัง การมีความอดทนอดกลั้น การไม่สิ้นหวังและการพอใจในการลิขิตของอัลลอฮ์ นอกจากนี้ยังจะช่วยป้องกันให้ปลอดภัยจากความหลงผิด และการจบชีวิตอย่างไร้ศรัทธา และช่วยให้ผู้ศรัทธาดำเนินชีวิตอยู่ในครรลองอันเที่ยงธรรมโดยการมีชีวิตอย่างผาสุกในโลกดุนยา และไม่อาจทำให้เขาหลงระเห็จจนลืมหุน หรือ สิ้นหวังไปกับความทุกข์ร้อนที่เกิดขึ้น แต่เขาจะมั่นใจแน่วแน่ว่า ความทุกข์ทั้งปวงที่เกิดขึ้น มานั้น เป็นไปตามการลิขิตของอัลลอฮ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นเขาก็จะอดทนและใคร่ครวญ โดยไม่แสดงอาการไม่พอใจแต่อย่างใด รวมทั้งช่วยให้ผู้มีศรัทธาสามารถเผชิญกับความลำบากทุกข์ยาก และหวาดหวั่น ด้วยจิตใจอันหนักแน่นและมั่นคง พร้อมทั้งใช้ความพยายามในการทำเหตุเพื่อให้เกิดผล

กิจกรรมฮัลเกาส์ครั้งที่ 13

ชื่อหน่วย หลักศาสนบัญญัติ
สาระการเรียนรู้ การจ่ายชะกาต

จำนวน 1 ครั้ง
จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

คำว่าชะกาตเป็นคำภาษาอาหรับที่มีความหมายว่า การขัดเกลาให้สะอาดบริสุทธิ์ การเพิ่มพูน และการเจริญงอกงาม โดยการจ่ายชะกาตเป็นการขัดเกลาจิตใจของผู้มีทรัพย์สินให้สะอาดหมดจดจากความตระหนี่ถี่เหนียวซึ่งเป็นมนทินที่เกาะกินจิตใจให้สกปรกและหยาบกระด้างขณะเดียวกันก็เป็นการชักฟอกทรัพย์สินที่หามาได้ให้สะอาดบริสุทธิ์

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ความหมาย ความสำคัญ หลักการ และความประเสริฐของการจ่ายชะกาต

เนื้อหา

ชะกาตมีความหมายตามรากศัพท์ทางภาษาอาหรับว่าหมายถึงการงอกเงยหรือการเพิ่มพูน และยังได้ใช้คำว่าชะกาตในการยกย่องสรรเสริญการชำระล้างทำความสะอาดหรือการปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มพูนความสิริมงคลแก่ทรัพย์สินที่อยู่ภายใต้การครอบครอง และเป็นการชำระเจ้าของทรัพย์สินด้วยการอภัยโทษจากอัลลอฮ์ ในขณะที่ความหมายทางศาสนาหมายถึงส่วนที่ถูกกำหนดไว้ (วาญิบ) บนทรัพย์สินที่ถูกเจาะจงของบุคคลบุคคลหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่ถูกกำหนด นอกจากนี้คำว่า “ชะกาต” ยังหมายถึงการทำให้สะอาดบริสุทธิ์ ความจำเริญ หรือการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติหรือวิถีชีวิตที่มุสลิมต้องดำเนินตามอัตราส่วนที่กำหนดแน่นอนที่ได้จากทรัพย์สินที่แน่นอน โดยบังคับให้จ่ายแก่บุคคลที่แน่นอนหาก และถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการสังคมในอิสลามที่มุ่งเน้นให้สวัสดิการในการดูแลปกป้องบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นการกิจของปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ โดยที่หลักสวัสดิการนั้นได้ครอบคลุมตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ของสังคม จริยธรรมของบุคคลในสังคม พฤติกรรมการใช้ชีวิตในสังคม โดยมีความศรัทธาต่อพระเจ้าเป็นแกนกลาง และการช่วยเหลือด้วยทรัพย์สินเป็นกลไก เพื่อให้ผู้มีสิทธิรับชะกาตสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข (ศุภชัย สมันตรัฐ, 2548) ดังนั้นการจ่ายชะกาตมีวัตถุประสงค์เพื่อการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากความตระหนี่ถี่เหนียว ซึ่งเป็นโรคที่เป็นภัยต่อความเจริญทางจิตใจของสังคมมนุษย์ ชะกาตจึงเป็นสิ่งชำระล้างสังคมให้บริสุทธิ์จากการขัดแย้งระหว่างคนรวยกับคนจน ซึ่งนอกจากจะเป็นการภักดีต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของแล้วยังมีความสัมพันธ์ต่อสังคมส่วนรวมอีกด้วย พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์มาด้วยความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความสามารถแตกต่างกันที่ทำให้แต่ละคนมีรายได้แตกต่างกัน จนนำไปสู่ความแตกต่างด้านชนชั้น คนรวยไม่ใส่ใจคนยากจน มองดูด้วยสายตาเหยียดหยาม ในขณะที่คนยากจนมองคนรวยด้วยสายตาแห่งความอิจฉา และมีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น อิสลามไม่ต้องการให้มีสถานการณ์แบบนี้เกิดขึ้นในสังคม

ในขณะที่ความหมายของคำว่า “ชะกาต” ในเชิงนิติศาสตร์อิสลามหมายถึงทรัพย์สินจำนวนหนึ่งที่ศาสนาอิสลามได้บัญญัติให้เจ้าของทรัพย์สินนั้นมีหน้าที่ต้องจ่ายให้แก่บุคคลซึ่งเป็นผู้มีสิทธิได้รับชะกาตตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ ซึ่งส่วนที่ถูกกำหนดไว้เป็นหน้าที่บนทรัพย์สินที่ถูกเจาะจงของบุคคลบุคคลหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่ถูกกำหนด รวมทั้งหมายถึงทรัพย์สินจำนวนหนึ่งที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดให้จ่ายแก่บรรดาที่ผู้มีสิทธิ โดยที่อิสลามถือว่าจำนวนของทรัพย์สินที่ถูกนำไปจ่ายเป็นทานชะกาตนั้นยังความเจริญงอกเงยให้แก่ส่วนที่เหลือจากที่ได้จ่ายไป และเป็นการชำระกิเลสของผู้บริจาคตนั้นด้วย ดังนั้นชะกาตเป็นความเจริญ ความงอกเงย และการขัดเกลาทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรมคือทรัพย์สินสมบัติ และนามธรรมคือจิตใจ หมายความว่า การบริจาคทรัพย์สินที่เป็นทานชะกาตนำมาซึ่งความเจริญ ความงอกเงยให้แก่ทรัพย์สินสมบัติและเป็นการขัดเกลาจิตใจของผู้บริจาคมให้เห็นแก่ตัวมีความตระหนี่ปราศจากความเมตตาต่อบรรดาผู้ที่ขัดสนยากจน

จากข้อเท็จจริงที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าชะกาตคือหนึ่งในเสาหลักที่สำคัญของศาสนาอิสลาม เป็นหลักการหนึ่งในจำนวนหลักศาสนบัญญัติทั้งห้าประการ สถานะของชะกาตจึงไม่ได้น้อยไปกว่าสถานะของหลักการข้ออื่นๆ เลย ซึ่งถ้าหากไม่มีการจ่ายชะกาตรวมอยู่ในหลักการทั้งห้าประการนี้ อิสลามก็ไม่ใช่ศาสนาที่สมบูรณ์อีกต่อไป ด้วยเหตุนี้เอง ท่านอับูบักร์ เคาะลีฟะฮฺคนแรกของอิสลามจึงได้ยื่นกรานที่จะทำสงครามต่อสู้กับบรรดาผู้ที่ปฏิเสธการจ่ายชะกาตหลังจากศาสดามุฮัมมัดเสียชีวิต นอกจากนี้ศาสนาอิสลามยังได้สร้างกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจ่ายชะกาตอย่างครบถ้วน ด้วยการกำหนดผลบุญ ความประเสริฐ และคุณค่าอันยิ่งใหญ่ ให้กับบรรดาผู้ที่ทำหน้าที่ในการจ่ายชะกาตได้อย่างเต็มความสามารถ ดังที่อัลลอฮฺกล่าวไว้ว่า (ซูฟอัม อุษมาน, 2554; อิสมาน จารง, 2553)

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

ความว่า: แท้จริงบรรดาผู้ที่ศรัทธา และประกอบสิ่งที่ดีทั้งหลาย และดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและจ่ายชะกาตนั้น พวกเขาจะได้รับรางวัลของพวกเขา ณ พระเจ้าของพวกเขา และไม่มีความกลัวอย่างหนึ่งอย่างใดเกิดขึ้นแก่พวกเขา และทั้งพวกเขาก็ไม่เสียใจ (อัลบะเกาะเราะฮฺ: 277)

وَمَا ءَاتَيْتُم مِّن رَّبٍّ لِّزَيُّوْا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَزِيْوْنَ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا ءَاتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٢٦١﴾

ความว่า: และสิ่งทีพวกเขาจ่ายออกไปจากทรัพย์สิน (ดอกเบี้ย) เพื่อให้มันเพิ่มพูนในทรัพย์สินของมนุษย์ มันจะไม่เพิ่มพูน ณ อัลลอฮฺ และสิ่งทีพวกเขาจ่ายไปจากชะกาต โดยพวกเขาปรารถนาพระพักตร์ของอัลลอฮฺ ซนเหล่านั้นแหละ พวกเขาคือผู้ได้รับการตอบแทนอย่างทวีคูณ (อิรุม: 39)

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٠﴾

ความว่า: (มุฮัมมัด) เจ้าจงเอาส่วนหนึ่งจากทรัพย์สินสมบัติของพวกเขาเป็นทาน เพื่อทำให้พวกเขาบริสุทธิ์ และล้างมลทินของพวกเขาด้วยสิ่งที่เป็นทานนั้น และเจ้าจงขอพรให้แก่พวกเขาเถิด เพราะแท้จริงการขอพรของเจ้านั้น ทำให้เกิดความสุขแก่พวกเขา และอัลลอฮฺเป็นผู้ทรงได้ยิน ผู้ทรงรอบรู้ (อัตเตาบะฮฺ: 103)

ในขณะที่ผู้ปฏิเสธการจ่ายชะกาตด้วยความตระหนี่แล้วเขาผู้นั้นถูกจัดให้เป็นผู้ที่ทำบาปใหญ่ชนิดหนึ่ง ซึ่งหากเขาเสียชีวิตในขณะนั้น ชะตากรรมของเขาจะถูกกำหนดโดยพระประสงค์ของอัลลอฮฺระหว่างเข้าสวรรค์หรือลงนรก และจะต้องถูกประจานให้ผู้อื่นได้รับทราบถึงพฤติกรรมของเขา และอัลลอฮฺได้ทรงกำหนดบทลงโทษแก่เขาไว้แล้ว ดังที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُوْنَ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْباطِلِ وَيَصُدُّوْنَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتَنِبُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٢٥﴾

ความว่า: บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายแท้จริงจำนวนมากมายจากบรรดานักปราชญ์ และบาดหลวง ! นั้นกินทรัพย์ของประชาชนโดยไม่ชอบ และขัดขวาง (ผู้คน) ให้ออกจากทางของอัลลอฮ์และบรรดาผู้ที่ละสมทองและเงิน และไม่จ่ายมันในทางของอัลลอฮ์นั้น จงแจ้งข่าวดีแก่พวกเขาเกิดด้วยการลงโทษอันเจ็บปวด วันที่มันจะถูกเผาไฟนรกแห่งญะฮันนัม แล้วหน้าผากของพวกเขา และสีข้างของพวกเขา และหลังของพวกเขาจะถูกนวดด้วยมัน นี่แหละคือสิ่งที่พวกเจ้าได้ละสมไว้ เพื่อตัวของพวกเจ้าเอง ดังนั้นจงลืมนสิ่งที่พวกเจ้าละสมไว้เถิด (อัตเตาบะฮ์: 34-35)

กฎเกณฑ์เงื่อนไขของผู้ที่ต้องจ่ายชะกาตมีอยู่ 5 ประการคือ 1) ต้องนับถือศาสนาอิสลาม จึงไม่จำเป็นต้องผู้ที่ไม่ใช่อิสลาม ที่จะต้องจ่ายชะกาต 2) เป็นไทหรือมีอิสรภาพ จึงไม่จำเป็นต้องทาส ทั้งทาสทั่วไปหรือทาสที่อนุมัติให้ตัวเองได้ เนื่องจากทาสไม่มีทรัพย์สินในการครอบครอง (ตามทัศนะของนักวิชาการส่วนมาก) 3) มีทรัพย์สินครบตามอัตรา จึงไม่จำเป็นต้องทรัพย์สินที่มีจำนวนน้อยไม่ครบตามอัตรา 4) ครอบครองทรัพย์สินโดยเด็ดขาด จึงไม่จำเป็นต้องทรัพย์สินที่พัวพันกับการเป็นหนี้ หรือเงินกำไรจากการลงทุนร่วมก่อนการแบ่งปันผล หรือวงเงินที่ถูกหยิบยืม หรือทรัพย์สินสมบัติที่ถูกอุทิศเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (วากัฟ) เช่น ทรัพย์สินที่ถูกอุทิศแก่ นักรบ มัสยิด คนยากจน เป็นต้น และ 5) ครอบครองทรัพย์สินตามอัตรา ครบรอบปี (จันทรคติ) ยกเว้นในกรณีของธัญพืชและผลไม้ที่ไม่ถูกกำหนดให้ครบรอบปี โดยการจ่ายนั้นจะกระทำต่อเมื่อผลไม้นั้นๆสุกดีแล้วพร้อมกับครบตามอัตราที่ถูกกำหนดไว้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.) ดังพระดำรัสของอัลลอฮ์ที่ว่า

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثَرَهُ
وَالزَّيْتُونَ وَالرِّمَاطَ مُتَشَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا
حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

ความว่า: และพระองค์นั้นคือผู้ที่ทรงให้มีขึ้น ซึ่งสวนทั้งหลายทั้งที่ถูกให้มีขึ้น และไม่ถูกให้มีขึ้น และต้นอินทผาลัมและพืช โดยที่ผลของมันต่างๆ กัน และต้นชัยตุณ และต้นทับทิม โดยที่มีความละม้ายคล้ายกัน และไม่ละม้ายคล้ายกัน จงบริโภคจากผลของมันเมื่อออกผล และจงจ่ายส่วนอันเป็นสิทธิในมันด้วยในวันแห่งการเก็บเกี่ยวมัน และจงอย่าฟุ่มเฟือยทั้งหลาย (อัลอันอาม: 141)

ส่วนทรัพย์สินที่เป็นสินแร่ นั้นถูกจัดอยู่ในกรณีชะกาตของผลผลิตที่งอกเงยจากพื้นดิน เนื่องจากสินแร่ก็เป็นผลผลิตที่ได้จากพื้นดินเช่นกัน ส่วนผลผลิตจากการปศุสัตว์ที่เลี้ยงแบบปล่อยกินหญ้าสาธารณะนั้น อันได้แก่ลูกของสัตว์ดังกล่าว หรือผลกำไรจากการขาย ให้นำผลผลิตเหล่านี้ รวมเข้ากับจำนวนเดิม (พ่อพันธุ์แม่พันธุ์) ซึ่งวาระของจำนวนหลังนั้นก็คือวาระของจำนวนแรก ซึ่งต้องจ่ายชะกาตเช่นกัน ดังนั้นทรัพย์สินที่จำเป็นต้องจ่ายชะกาตมีดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.; อิสมาน จารง, 2553)

1. ทองคำและเงิน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปเงินตรา เป็นแท่งหรือรูปพรรณ เนื่องจากเงินตรานั้น เดิมทีเป็นทองคำหรือเงิน ดังนั้นเงินตราที่เป็นพันธบัตรหรือเหรียญนั้นจึงถือว่าเป็นค่าของทองคำและเงินด้วย โดยมีอัตราที่ต้องจ่ายชะกาตจากทองและเงินนั้นคือ 2.5% ของทองคำหรือเงินที่ครอบครองอยู่โดยครบวาระรอบปีตามพิกัดที่ถูกกำหนดไว้ ซึ่งพิกัดของทองคำที่ต้องจ่ายชะกาตนั้นคือ 20 มิชกอล (หน่วยการชั่งของอาหรับ) โดย 1 มิชกอล จะเท่ากับ 4.25 กรัม ดังนั้น พิกัดของทองคำก็คือ 85 กรัมขึ้นไป ส่วนพิกัดของเงินนั้น คือ 200 ดิรฮัม (หน่วยเงินของอาหรับ) โดย 1 ดิรฮัม จะเท่ากับ 2.985 กรัม ดังนั้นพิกัดของเงินก็คือ 595 กรัมขึ้นไป ส่วนกรณีของเงินตราที่เป็นพันธบัตรนั้นการจ่ายชะกาตให้ดำเนินการเช่นเดียวกับ พิกัดของทองคำหรือเงินก็ได้ โดยให้เปรียบเทียบเงินตราเท่ากับค่าของทอง 85 กรัม หรือเงิน 595

กรัมในขณะนั้นหรือช่วงปัจจุบัน เนื่องจากราคาทองคำและเงินนั้น มีการขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือผู้ใดมีเงินที่สามารถซื้อทองคำ 85 กรัมขึ้นไป หรือสามารถซื้อเงิน 595 กรัมขึ้นไปในขณะนั้นเขาจะต้องจ่ายชะกาด เมื่อครบรอบปีในทันที โดยจะไม่คำนึงถึงค่าเดิมของเงินตราไม่ว่าจะมาจากเงินหรือทองคำ เช่น เงินเหรียญดینารปอนด์ ดอลลาร์ บาท เป็นต้น และไม่คำนึงถึงลักษณะของมันไม่ว่าจะเป็นกระดาษ (พันธบัตร) หรือโลหะก็ตาม และพึงจำไว้เสมอว่าเงินตราที่ต้องจ่ายชะกาดนั้นก็คือเงินตราที่สามารถซื้อฟักัดของทองคำหรือเงินในขณะครบวาระนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ชะกาดจำเป็นต้องจ่ายในวันที่ 1 รอมฎอน ดังนั้นให้เปรียบเทียบจำนวนเงินกับราคาของฟักัดทองคำและเงินในวันนี้เป็นต้น ส่วนจำนวนทองคำ เงิน หรือเงินตราที่เกินจากฟักัดก็จำเป็นต้องจ่ายชะกาดในส่วนที่เกินนี้ด้วยการเฉลี่ยตามอัตราและฟักัดเดิม ในขณะที่เครื่องประดับที่ประดิษฐ์จากทองคำหรือเงิน มี 2 ลักษณะด้วยกันคือ เครื่องประดับที่ถูกเก็บไว้เพื่อการเช่า ซึ่งในกรณีนี้นักวิชาการทั้งหมดเห็นพ้องกันว่าพึงจำเป็นต้องจ่ายชะกาด โดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ และเครื่องประดับที่ถูกนำมาใช้ประดับก็จำเป็นต้องจ่ายชะกาดเช่นกันตามทัศนะของนักวิชาการที่หลักฐานในการอ้างอิงของพวกเขาแข็งแกร่งกว่าอีกกลุ่มหนึ่ง.

2. ปศุสัตว์ ได้แก่ อูฐ วัว แพะหรือแกะ การจ่ายชะกาดของสัตว์เหล่านี้ มีกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขว่าต้องเป็นสัตว์ที่ถูกเลี้ยงให้หากินเองตามที่สาธารณะเป็นส่วนใหญ่ การจ่ายชะกาดของสัตว์เหล่านี้มีเงื่อนไขอยู่ว่าต้องครอบครองครบตามฟักัดในช่วงครบรอบปี โดยฟักัดปศุสัตว์และจำนวนที่ต้องจ่ายชะกาด ได้แก่

วัว / ควาย

ฟักัด	จำนวนที่ต้องจ่าย
จาก 30 ถึง 39	วัวที่มีอายุหนึ่งปีเพศผู้หรือเพศเมียก็ได้จำนวน 1 ตัว
จาก 40 ถึง 59	วัวที่มีอายุสองปีต้องเป็นเพศเมียหนึ่งตัว
จาก 60 ถึง 69	วัวที่มีอายุหนึ่งปีจำนวน 2 ตัว
จาก 70 ถึง 79	วัวอายุหนึ่งปี 1 ตัวและอายุสองปีเพศเมีย 1 ตัวรวมเป็น 2 ตัว
เกิน 70 ขึ้นไปเพิ่มขึ้น	
ทุกๆ 30 ตัว	วัวอายุหนึ่งปี 1 ตัว
เพิ่มขึ้นทุกๆ 40 ตัว	วัวอายุสองปีเพศเมีย 1 ตัว

แพะหรือแกะ

ฟักัด	จำนวนที่ต้องจ่าย
จาก 40 ถึง 120	แกะอายุหนึ่งปี หรือแพะอายุสองปี 1 ตัว
จาก 121 ถึง 200	แกะหรือแพะดังกล่าว จำนวน 2 ตัว
จาก 201 ถึง 300	แกะหรือแพะดังกล่าวจำนวน 3 ตัว
เกิน 300 ขึ้นไป	ทุกๆ 100 ตัวให้จ่ายแกะหรือแพะดังกล่าว 1 ตัว

สำหรับลูกของสัตว์จำพวกนี้ที่คลอดใหม่หลังจากนับรอบปีพ่อพันธุ์แม่พันธุ์แล้วให้ถือเป็นสัตว์ที่อยู่ในจำนวนเดิม กล่าวคือ หากสัตว์ดังกล่าวไม่ครบตามฟักัด เว้นแต่ต้องนับจำนวนลูกรวมเข้าไปด้วย ก็ให้ถือว่า สัตว์นั้นครบตามฟักัดแล้วจำเป็นต้องจ่ายชะกาดเมื่อครบรอบปี ถ้าหากว่าสัตว์พวกนี้ถูกเลี้ยงไว้เพื่อเป็นสินค้า การจ่ายชะกาดนั้นก็ให้ดำเนินตามข้อกำหนดของชะกาดสินค้า แต่ถ้าถูกเลี้ยงไว้เพื่อการใช้งานและขยายพันธุ์ก็ไม่จำเป็นต้องจ่ายชะกาดแต่อย่างใด

3. ธัญพืช และผลไม้ ต้องจ่ายชะกาดของธัญพืชและผลไม้ทันทีเมื่อครบตามฟักัด ซึ่งฟักัดของธัญพืชและผลไม้ นั้น คือ 5 วะสั๊ก โดย 1 วะสั๊ก เท่ากับ 60 ซอฮ ดังนั้น 5 วะสั๊ก เท่ากับ 300 ซอฮ ซึ่ง 1 ซอฮ เท่ากับ 3 ลิตร โดยถ้าคำนวณตามนี้ ฟักัด ธัญพืชและผลไม้เท่ากับ 800 ลิตร (หากเป็นข้าวสารเท่ากับ 60 ถังโดยประมาณ) และไม่กำหนดวาระของธัญพืชและผลไม้ ส่วนอัตราของชะกาดชนิดนี้มี 2 ประเภทคือ ผลผลิต

จากแหล่งเกษตรที่อาศัยน้ำ จากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ฝน ลำคลอง เป็นต้น อัตราที่ต้องจ่ายคือ ร้อยละสิบ หรือ 10% ของผลผลิตรวม และผลผลิตจากแหล่งเกษตรที่ต้องใช้แรง หรือเครื่องทุ่นแรง เช่น ใช้ระหัดฉุดน้ำ หรือเครื่องยนต์ เป็นต้น อัตราที่ต้องจ่ายคือ ร้อยละห้าหรือ 5% ของผลผลิตรวม.

4. ทรัพย์สินที่เป็นสินค้า คือทรัพย์สินทุกประเภทที่ถูกนำมาเป็นสินค้าซื้อขายโดยชะกาดของทรัพย์สินประเภทนี้นั้นครอบคลุมทรัพย์สินทุกชนิดทั้งที่กล่าวมาแล้วและยังไม่ได้กล่าวกล่าว การจ่ายชะกาดทรัพย์สินประเภทนี้ถูกกำหนดพิคัดโดยการคำนวณราคาของสินค้าทั้งหมดเทียบกับราคาของพิคัดทอง 85 กรัมหรือของเงิน 595 กรัม ซึ่งกำหนดให้คำนวณราคารวมของสินค้าเทียบกับราคาปัจจุบันโดยไม่คำนึงถึงราคาในขณะซื้อหรือลงทุน และจำเป็นต้องครอบครองครบตามพิคัดขึ้นไปเป็นระยะเวลาครบรอบปีเช่นกัน ชะกาดของสินค้านั้นเป็นที่ต้องการของคนยากจนยากไรร้อยกว่าทองคำและเงินเสียอีก อัตราชะกาดของสินค้าคือเศษหนึ่งส่วนสี่หรือ 2.5% (ร้อยละ 2.5) ของราคารวมสินค้าทั้งหมด และส่วนของผลกำไรจากการซื้อขายสินค้า ก็ให้นำรวมเข้ากับจำนวนราคาราคาสินค้าเดิม โดยไม่ต้องเริ่มนับวาระใหม่ แต่ถ้าหากว่าราคาสินค้าเดิมไม่ครบตามพิคัด นอกจากต้องรวมผลกำไรเข้าไปด้วย ก็ให้เริ่มวาระในขณะนั้น.

5. สินแร่ เป็นสิ่งที่ถูกขุดพบจากพื้นดินและมีค่า ซึ่งไม่ใช่พืชพันธุ์ เช่น แร่ทองคำ แร่เงิน แร่เหล็ก ทับทิม และน้ำมันดิบ เป็นต้น นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าการกำหนดพิคัดของทรัพย์สินประเภทนี้ จำเป็นเช่นกัน ในการจ่ายชะกาด โดยอัตราที่ต้องจ่ายเป็นชะกาดคือ ร้อยละ 2.5 หรือ 2.5% ของทรัพย์สินที่ขุดพบเปรียบเทียบกับอัตราของเงินและทองคำ และทรัพย์สินประเภทนี้ไม่มีการกำหนดวาระ โดยต้องจ่ายชะกาดในขณะที่ขุดพบตามพิคัดทันที

6. ทรัพย์สินที่ถูกฝังดินไว้ เป็นทรัพย์สินที่ถูกขุดพบซึ่งถูกฝังไว้ในยุคก่อนอิสลาม ไม่ว่าจะขุดพบในแผ่นดินอิสลามหรือไม่ก็ตาม ทรัพย์สินประเภทนี้จะถูกจารึกสัญลักษณ์ต่างๆของชาวกาฟิร เช่น ชื่อกษัตริย์ ชื่อเจ้าของภาพของคน หรือภาพของเทวรูปต่างๆ แต่ถ้าสิ่งที่ถูกจารึกไว้เป็นสัญลักษณ์ของมุสลิม เช่น ชื่อในปี หรือชื่อผู้นำมุสลิมหรือโองการอัลกุรอาน หรือไม่ปรากฏสัญลักษณ์โดยอยู่เลย เช่น ถ้วยจาน เครื่องประดับ สร้อย เป็นต้น ทรัพย์สินทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถือว่า เป็นของสูญหาย ไม่สามารถนำมาครอบครองได้ จนกว่าจะประจักษ์ว่าผู้ใดเป็นเจ้าของ เนื่องจากทรัพย์สินของมุสลิมเป็นกรรมสิทธิ์แต่เจ้าของตลอดไป อัตราชะกาดของทรัพย์สินประเภทแรกนั้น (ไม่ใช่ของมุสลิม) คือ หนึ่งส่วนห้า หรือร้อยละ 20 ของสิ่งที่ถูกขุดพบ โดยไม่จำกัดพิคัดจำนวนใดๆทั้งสิ้น จึงจำเป็นต้องจ่ายชะกาด ไม่ว่าจะขุดพบจำนวนมากหรือน้อยก็ตาม

ผู้ที่มีสิทธิรับชะกาดมี 8 จำพวกด้วยกันคือ 1) คนยากไร้ (ฟาگیر) ได้แก่ คนที่ไม่มีทรัพย์สิน ไม่มีค่าเลี้ยงชีพ หรือมีแต่ไม่เพียงพอในการเลี้ยงชีพ คนประเภทนี้สามารถรับชะกาดได้ตลอดปี 2) คนขัดสน (มัสกิน) ได้แก่ คนที่มีค่าเลี้ยงชีพในแต่ละวันครั้งหนึ่ง หรือมากกว่า แต่ไม่เพียงพอ คนประเภทนี้จะฐานะดีกว่าคนยากไร้ และสามารถรับชะกาดได้ตลอดปีเช่นกัน 3) เจ้าหน้าที่ชะกาด ได้แก่ เจ้าหน้าที่ พนักงาน ที่ทำหน้าที่ เก็บรวบรวมชะกาด และแจกจ่ายชะกาดแก่ผู้มีสิทธิรับชะกาด บุคคลประเภทนี้รับชะกาดได้ เพียงอัตราค่าจ้างของเขาเท่านั้น 4) ผู้ถูกดลใจให้เข้ารับอิสลาม ทั้งผู้ที่ยังไม่ใช่จำพวกนี้มุสลิม สามารถมอบชะกาดแก่เขาได้ในกรณีที่เพื่อให้เขาเข้ารับอิสลาม หรือให้เพื่อยับยั้งป้องกันภัยในสังคมมุสลิมอันเกิดจากน้ำมือของเขา และผู้ที่เข้าอิสลามแล้ว คนจำพวกนี้สามารถมอบชะกาดแก่เขาเพื่อเป็นการยึดเหนี่ยวเขาให้ยืนหยัดในอิสลามได้อย่างมั่นคง หรือหวังในการเข้ารับอิสลามของคนใกล้ชิด และพวกพ้องของเขา เป็นต้น 5) ผู้ไร้อิสรภาพ ได้แก่ ทาสที่นายอนุมัติให้ไถ่ตัวเองได้ ทาสประเภทนี้สามารถมอบชะกาดให้เขาได้ เพื่อให้เขาเป็นอิสรภาพ ซึ่งเขาสามารถรับชะกาดได้เพียงจำนวนทรัพย์สินที่เขาไถ่ตัวเองเท่านั้น และได้มีนักวิชาการบางกลุ่มให้ทัศนะว่า สามารถใช้ทรัพย์สินชะกาดซื้อตัวทาสผู้นั้นเพื่อการปลดปล่อยได้เช่นกัน 6) คนมีหนี้สิน ทั้งผู้เป็นหนี้สินของตัวเอง ได้แก่ ผู้ที่หยิบยืมทรัพย์สินจากผู้อื่นเพื่อกิจการส่วนตัวของเขา และไม่มีลูกทางที่จะใช้หนี้สินนั้นได้ คนลักษณะนี้ สามารถรับชะกาดได้เพื่อใช้ชำระหนี้ดังกล่าว

เท่านั้น และผู้เป็นหนี้สินให้ผู้อื่นได้แก่บุคคลที่กู้ยืมเพื่อขจัดปัญหาในสังคม คนลักษณะนี้ สามารถรับชะกาตได้ เพื่อใช้ชำระหนี้ดังกล่าวเท่านั้น ถึงแม้ว่าเขาจะมีฐานะร่ำรวยก็ตาม 7) ในวิถีทางของอัลลอฮ์ หมายถึงการรับในหนทางของอัลลอฮ์ ดังนั้นจึงสามารถจ่ายชะกาตแก่ผู้ที่อยู่ในหนทางนี้ อันได้แก่ นักรบ ผู้กักตุนในแนวทางของอิสลาม ซึ่งพวกเขาไม่ได้รับค่าเลี้ยงดูจากคลังของอิสลาม (บัยตุลมาล) และ 8) คนเดินทาง ได้แก่ ผู้ที่เดินทางออกจากถิ่นเดิมของเขา และขาดปัจจัยในการเดินทาง จนไม่สามารถกลับภูมิลำเนาเดิมได้ ดังนั้นคนประเภทนี้สามารถมอบชะกาตแก่เขาได้เพียงจำนวนที่ใช้เป็นปัจจัยเดินทางกลับภูมิลำเนาเท่านั้น (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.) ดังที่อัลลอฮ์ทรงกล่าวว่า

﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ความว่า: แท้จริงทานทั้งหลายนั้นสำหรับบรรดาผู้ที่ยากจน และบรรดาผู้ที่ขัดสน และบรรดาเจ้าหน้าที่ในการรวบรวมมัน และบรรดาผู้ที่หัวใจของพวกเขาสนิทสนม และในการไถ่ทาส และบรรดาผู้ที่หนี้สินส่วนตัว และในทางของอัลลอฮ์ และผู้ที่อยู่ในระหว่างเดินทาง ทั้งนี้เป็นบัญญัติอันจำเป็นซึ่งมาจากอัลลอฮ์ และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้ ผู้ทรงปรีชาญาณ (อัลเตอาบะฮ์: 60)

ชะกาตฟิตรถูกบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นสิ่งที่ขัดเกลาละม้ายและชำระล้างผู้ที่ถือศีลอดในเดือนรอมฎอนให้ปราศจากบาป อันเกิดจากคำพูดที่ไร้สาระและหยาบคายที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจอันนี้ ทั้งยังเป็นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ยากจนขัดสนในการบริจจาคาอาหาร เพื่อพวกเขาจะได้อิ่มหนำสำราญ ไม่ต้องขอวิงวอนจากผู้ใดในวันตรุษนั่นเอง โดยชะกาตฟิตรเป็นฟัรฎูและสิ่งจำเป็นเหนือมุสลิมทุกคนทั้งชายและหญิง เด็กและผู้ใหญ่ ผู้เป็นทาสและไม่เป็นทาส ทั้งนี้ยังส่งเสริม(สุนัต)ให้จ่ายชะกาตฟิตรในส่วนของการทำกุศลที่อยู่ในครมร์เช่นกัน ดังนั้นการจ่ายชะกาตฟิตรเป็นสิ่งจำเป็นที่มุสลิมจะต้องจ่ายในส่วนของตนและส่วนของผู้อยู่ใต้การอุปการะเลี้ยงดู เช่น ภรรยา หรือญาติพี่น้องที่ตนเลี้ยงดูอยู่ และไม่จำเป็นต้องจ่ายชะกาตฟิตร ในกรณีที่ทำอาหารไม่เพียงพอสำหรับเขาและสมาชิกครอบครัวของเขาในการบริโภคสำหรับวันอีดและค่าคินของวันอีด โดยมีพิกัดปริมาณที่ต้องจ่ายได้แก่ 1 ซอของอาหารหลักในถิ่นนั้นๆ เช่น ข้าวสาร ข้าวสาลี ข้าวบาเลย์ อีทผาลัม องุ่นแห้ง เป็นต้น โดย 1 ซอมีปริมาณเท่ากับ 2.176 กรัมโดยเฉลี่ย และไม่อนุมัติให้จ่ายเป็นค่าเงินแทนชะกาตฟิตรตามทัศนะของนักวิชาการส่วนมาก เนื่องจากการกระทำดังกล่าวนั้นผิดวัตถุประสงค์ที่ท่านรอซูลได้กำหนดไว้ ทั้งยังเป็นการขัดแย้งกับแบบอย่างของเหล่าซอฮาบะฮ์ของท่านอีกด้วย ซึ่งมีเวลาในการจ่ายชะกาตฟิตรเพียง 2 เวลาคือก่อนคืนวันอีดหนึ่งหรือสองวัน และเวลาอันประเสริฐได้แก่ตั้งแต่เริ่มรุ่งอรุณของวันอีดจนกระทั่งก่อนการละหมาดอีด เนื่องจากท่านรอซูลได้กำชับให้จ่ายชะกาตก่อนที่ผู้คนจะออกไปสู่การละหมาดอีด และหากผู้ใดล่าช้าในการจ่ายชะกาตฟิตร โดยปล่อยให้เวลาล่วงเลยไปจนละหมาดเสร็จ เขาผู้นั้นจะมีความผิดและบาปในการล่าช้าของเขา โดยสิ่งที่เขาบริจาคนั้นก็ไม่ว่าจะเป็นชะกาตฟิตรแต่อย่างใด หากถือว่าเป็นเพียงการบริจาดธรรมดานั่นเอง

ดังนั้นชะกาตถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นเหนือมุสลิมทุกคนที่มีความสามารถจะต้องทำหน้าที่แบ่งปันส่วนเพียงเล็กน้อยจากทรัพย์สินของตนให้เป็นสิทธิของผู้ที่มีคุณสมบัติจะได้รับมัน การจ่ายชะกาตในมิติของอิสลามไม่ใช่แค่การทำหน้าที่ในฐานะเป็นมุสลิมเท่านั้นแต่ยังเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้เกิดความเข้มแข็ง เป็นการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นการผลักดันในสังคมก้าวไปข้างหน้าได้อย่างถาวรและมั่นคง เป็นการช่วยเหลือสนับสนุนกันในความดีงาม ซึ่งจะสร้างคุณูปการมากมายให้กับสังคมมุสลิมและอิสลามสืบไป

กิจกรรมฮัลเกาะห์ครั้งที่ 14

ชื่อหน่วย หลักศาสนบัญญัติ
สาระการเรียนรู้ การประกอบพิธีฮัจญ์

จำนวน 1 ครั้ง
จำนวน 2 ชั่วโมง

สาระสำคัญ

การประกอบพิธีฮัจญ์คือการเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจที่นครมักกะห์ในเดือนซุลฮิจญะฮ์ ตามวัน เวลา และสถานที่ต่าง ๆ ที่ทางศาสนาอิสลามกำหนดไว้ ซึ่งศาสนกิจข้อนี้เป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมทั้งชายและหญิงทุกคนที่มีความสามารถในด้านร่างกาย ทรัพย์สิน และการเดินทางที่จะต้องปฏิบัติ นอกจากนี้การประกอบพิธีฮัจญ์เป็นหลักศาสนบัญญัติในศาสนาอิสลามประการที่ห้าที่มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติเพียงครั้งเดียวในชีวิต โดยมีเงื่อนไขอยู่ที่มีความสามารถทั้งสุขภาพร่างกาย ทรัพย์สินเงินทอง และความปลอดภัยในการเดินทาง ฮัจญ์จึงเป็นแหล่งรวมประชาคมโลกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ มนุษยชาติที่สามารถรวบรวมประชากรโลกที่ก้าวพ้นพรมแดนทางเผ่าพันธุ์ ชั้นวรรณะ ภาษา วัฒนธรรมและ ประเทศชาติสู่การหลอมรวมพลโลกให้มีความเป็นเอกภาพทั้งด้านความตั้งใจและวัตถุประสงค์รูปแบบและวิธีการสถานที่และแหล่งปฏิบัติแม้กระทั่งเสื้อผ้าอาภรณ์นอกาย ทุกคนพร้อมใจปฏิบัติอย่างเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกันด้วยหัวใจที่นอบน้อมและยอมจำนนต่อความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์

วัตถุประสงค์

เรียนรู้ความหมาย ความสำคัญ หลักการ และความประเสริฐของการประกอบพิธีฮัจญ์

เนื้อหา

ความหมายของคำว่าฮัจญ์ในทางภาษาหมายถึงความตั้งใจและความมุ่งหมาย และความหมายหลักกฎหมายอิสลามหมายถึงความตั้งใจแน่วแน่ไปยังมักกะฮ์เพื่อปฏิบัติศาสนกิจ โดยมีคุณสมบัติเฉพาะในเวลาที่เหมาะสมและเงื่อนไขเฉพาะ ดังนั้นการประกอบพิธีฮัจญ์คือการเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจที่นครมักกะห์ในเดือนซุลฮิจญะฮ์ตามวัน เวลา และสถานที่ต่าง ๆ ที่หลักการศาสนาอิสลามกำหนดไว้ ซึ่งศาสนกิจข้อนี้เป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมทั้งชายและหญิงทุกคนที่มีความสามารถในด้านร่างกายทรัพย์สินและการเดินทางที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งการประกอบพิธีฮัจญ์เป็นหลักศาสนบัญญัติหรือหลักการอิสลามข้อที่ห้า และเป็นอิบาตะหลักต่ออัลลอฮ์ซึ่งมีเป้าหมายในการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ผู้ที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ต้องใช้ความอดุสสาหะ เสียสละทั้งกำลังกาย ทรัพย์สิน กำลังสติปัญญา และมีความสามารถอดทนต่อความยากลำบาก และมีความสามารถที่จะไปได้โดยไม่ต้องกู้หนี้ยืมสินของบุคคลอื่น ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

إِن أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ
وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ
عَنِّي عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾

ความว่า: แท้จริงบ้านหลังแรกที่ถูกตั้งขึ้นสำหรับมนุษย์ (เพื่อการอิบาดะฮ์) นั่นคือบ้านที่มักกะฮ์ โดยเป็นที่ที่ถูกให้มีความจำเริญ และเป็นที่น่าเคารพบูชาชาติทั้งหลาย ในบ้านนั้น มีหลายสัญญาณที่ชัดแจ้ง (ส่วนหนึ่งนั้น) คือมะกอมอิบรอฮีม และผู้ใดได้เข้าไปในบ้านนั้น เขาก็เป็นผู้ปลอดภัยและสิทธิของอัลลอฮ์ที่มีแก่มนุษย์นั้น คือการมุ่งสู่บ้านหลังนั้น อันได้แก่ผู้ที่สามารถ

หาทางไปยังบ้านหลังนั้นได้และผู้ใดปฏิเสธ แท้จริงอัลลอฮ์นั้นไม่ทรงพึงประชาชาติทั้งหลาย
(อาละอิมรอน : 96-97)

และท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวในขณะที่ประกอบฮัจญ์วิดาอ (เป็นชื่อเรียกฮัจญ์ครั้งเดียวและครั้งสุดท้ายที่
ท่านศาสดามุฮัมมัดได้ปฏิบัติ) ว่า

يا أيها الناس إن الله فرض عليكم الحج فحجوا.

ความว่า โอ้มวลมนุษย์แท้้จริงอัลลอฮ์ทรงกำหนดฮัจญ์แก่พวกเจ้า ดังนั้นจงประกอบพิธีฮัจญ์
เถิด (รายงานโดยมุสลิม)

การประกอบพิธีฮัจญ์มีภาคผลมากมายแก่มวลมุสลิมทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยภาคผลบุญที่เห็นได้อย่าง
ชัดเจนคือในการประกอบพิธีฮัจญ์นี้ได้รับรวมเอาอียาอะฮ์หลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน เช่น การตอวาฟ การสะแอระหว่าง
ซอฟาและมัรวะฮ์ การพำนัถ ณ ทุ่งอารอฟะฮ์ มีนา มุซดาลิฟะฮ์ การขว้างเสาหิน การค้ำคินที่มีนา การเชือดสัตว์พลี
การโกนผม การรำลึกถึงอัลลอฮ์เพื่อแสวงหาความใกล้ชิด การอบน้อมต่อพระองค์และสำนึกผิดต่อพระองค์. ด้วยเหตุนี้
ฮัจญ์จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการลบล้างความผิดและเข้าสู่สวนสวรรค์ ดังพระดำรัสของอัลลอฮ์ที่ว่า

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَلَا عَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَكَ مِنْ كُلِّ فَيْجٍ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾
لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَةٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةٍ
الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَلْبَاسَ الْفَقِيرِ ﴿٢٨﴾

ความว่า: และจงประกาศแก่มนุษย์ทั่วไปเพื่อการทำฮัจญ์ พวกเขาจะมาหาเจ้าโดยทางเท้า
และโดยทางอูฐเพียวทุกตัว จะมาจากทางไกลทุกทิศทางเพื่อพวกเขาจะได้มาร่วมเป็นพยาน
ในผลประโยชน์ของพวกเขา และกล่าวพระนามอัลลอฮ์ในวันที่รู้กันอยู่แล้ว คือวันเชือดตามที่
พระองค์ทรงประทานปัจจัยยังชีพแก่พวกเขาจากสัตว์สี่เท้า ดังนั้นพวกเจ้าจงกินเนื้อมัน และ
จงให้อาหารแก่ผู้ยากจนขัดสน (อัลฮัจญ์: 27-28)

มีรายงานจากท่านอบีฮูร็อยเราะฮ์ว่าท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวว่า

من حج هذا البيت فلم يرفث ولم يفسق رجع من ذنوبه كيوم ولدته أمه

ความว่า: ผู้ใดที่ประกอบพิธีฮัจญ์ ณ บ้านหลังนี้ (บัยตุลลอฮ์) และเขามีได้กล่าววาจาหยาบ
คายหรือฝ่าฝืน ความผิดของเขาจะถูกลบล้างเหมือนวันที่แม่เขาคอดเขาออกมา (รายงาน
โดยบุคอรียและมุสลิม)

سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي الأعمال أفضل؟ قال : إيمان بالله ورسوله

قيل : ثم ماذا؟ قال: جهاد في سبيل الله قيل : ثم ماذا ؟ قال حج مبرور

ความว่า: มีชายผู้หนึ่งถามรอซูลว่ากิจการใดที่ประเสริฐที่สุด ท่านรอซูลก็ตอบว่า ศรัทธา

ต่ออัลลอฮ์และรอซูลของพระองค์ ชายผู้นั้นก็ถามอีกว่าแล้วอะไรอีกเล่า ท่านรอซูลก็ตอบว่า การรบในหนทางของอัลลอฮ์ ชายผู้นั้นก็ถามอีกว่าแล้วอะไรอีกเล่า ท่านรอซูลก็ตอบว่า ฮัจญ์ มับูร (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

นอกจากนี้การประกอบพิธีฮัจญ์ยังส่งผลประโยชน์ต่อการพบปะระหว่างมุสลิมจากทั่วทุกมุมโลกในสถานที่ที่พระองค์ทรงรักที่สุด ทำความรู้จักกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องสิ่งดีงาม ทัดเทียมกันทั้งในคำพูด การรำลึกถึงพระองค์ และการกระทำความดีเหล่านี้จะช่วยอบรมมุสลิมในการรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวในด้านความศรัทธา อิบาตะฮ์ เป้าหมายและแนวทางในการรวมตัวของมุสลิมจะนำมาซึ่งการทำความรู้จัก ความใกล้ชิด สนับสนุน. ดังพระดำรัสของอัลลอฮ์ที่ว่า

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

ความว่า: โอ้มนุษย์ชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่าและตระกูลเพื่อจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีการดีที่สุดในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮ์นั้นคือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน (อัลฮุญอะรอต: 13)

กฎเกณฑ์ เงื่อนไขและสิ่งจำเป็นในการประกอบพิธีฮัจญ์ (วาญิบ) ซึ่งนักวิชาการอิสลามได้ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่า เงื่อนไขของฮัจญ์มี 5 ประการคือ เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม มีสติสัมปชัญญะ บรรลุนิติภาวะ เป็นไท และมีความสามารถในการบำเพ็ญฮัจญ์. และได้เพิ่มเงื่อนไขอีก 1 ประการคือ ต้องมีมีฮฺรอมสำหรับผู้หญิง (ผู้ดูแลที่ไม่สามารถแต่งงานด้วยกันได้) ในการเดินทางเพื่อบำเพ็ญฮัจญ์ ดังวจนะของท่านศาสดามุฮัมมัดตามรายงานของท่านอบูฮุร็อยเราะฮ์ที่ว่า (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

لا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوْفَّنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تَسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ

ความว่า: ไม่เป็นการอนุมัติแก่หญิงที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์และวันอาคีเราะฮ์ เดินทางในระยะทางหนึ่งวันนอกจากจะมีฮฺรอมไปด้วย (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

นักวิชาการฟิกฮ์ได้จำแนกเงื่อนไขเหล่านี้ออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. เงื่อนไขเพื่อวาฮิบและเพื่อสมบูรณ์ได้แก่ การนับถืออิสลามและการมีสติสัมปชัญญะ ดังนั้นผู้ที่มิใช่มุสลิมและสติสัมปชัญญะไม่สมบูรณ์จึงไม่จำเป็นต้องต้องบำเพ็ญฮัจญ์ถึงแม้บุคคลสองจำพวกนี้จะปฏิบัติภารกิจฮัจญ์ ฮัจญ์ของเขาก็ใช้ไม่ได้ เพราะบุคคลสองจำพวกนี้ไม่พร้อม (เหมาะสม) ในการทำอิบาดะฮ์ (ศาสนกิจ)
2. เงื่อนไขเพื่อวาฮิบและ (ได้รับ) ภาคผล คือ บรรลุนิติภาวะ และเป็นไท สองเงื่อนไขนี้ไม่ใช่เงื่อนไขเพื่อฮัจญ์สมบูรณ์ ดังที่เข้าใจกัน หากเด็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะและทาสปฏิบัติภารกิจแล้ว ฮัจญ์ของบุคคลทั้งสองกลุ่มนี้ใช้ได้ แต่จะไม่ได้รับผลบุญจากการปฏิบัติภารกิจฮัจญ์อิสลามแต่อย่างใด
3. เงื่อนไขเพื่อวาฮิบเพียงอย่างเดียว คือ มีความสามารถ หากผู้ที่ไม่มีความสามารถที่จะบำเพ็ญฮัจญ์เนื่องด้วยความยากลำบาก เดินทางโดยไม่มีเสบียงหรือไม่มีพาหนะ ถือว่าฮัจญ์ของเขาใช้ได้ (สมบูรณ์)

สำหรับการนิการประกอบพิธีฮัจญ์แทนผู้อื่นนั้นนักวิชาการอิสลามได้ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่า ผู้ใดเสียชีวิตก่อนที่จะมีความสามารถในการบำเพ็ญฮัจญ์ ฮัจญ์ฟัรฎูของเขาก็สิ้นไป(ถือว่าไม่จำเป็น) แต่หากผู้ใดเสียชีวิต

หลังจากที่มีความสามารถในการบำเพ็ญฮัจญ์ แต่เขาไม่ได้ปฏิบัติภารกิจฮัจญ์ฟรฎุ ฮัจญ์ของเขาจะสิ้นไปเพราะการเสียชีวิตของเขาหรือไม่ ที่ถูกต้องแล้ว (อินชาอัลลอฮฺ) ฟรฎุฮัจญ์จะไม่สิ้นสุดด้วยการเสียชีวิต โดยญาติของผู้ตายจำเป็นต้องบำเพ็ญแทนผู้ตายด้วยทรัพย์สินของผู้ตาย ไม่ว่าจะสิ่งเสียหรือไม่ก็ตาม เพราะฮัจญ์วายิบอยู่บนตัวผู้ตาย เช่นเดียวกับหนี้สินที่ต้องชดใช้เท่าจำนวนที่ยืมมา ซึ่งมีหลักฐานจากฮาดิษอิบนุอับบาสว่า ได้มีหญิงผู้หนึ่งบนบานต่ออัลลอฮฺว่า จะทำการบำเพ็ญฮัจญ์หลังจากนั้นไม่นานนางก็เสียชีวิต พี่ชาย/น้องชาย ของนางผู้หนึ่งจึงได้มาหาท่านรอซูลและถามถึงสิ่งที่นางได้บนบานต่ออัลลอฮฺไว้ ท่านนบีจึงกล่าวว่า

. أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَخْتِكَ دِينَ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ ؟ قَالَ نَعَمْ ، قَالَ : فَاقْضُوا اللَّهَ فَهُوَ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ

ความว่า: หากพี่/น้องสาวของเจ้ามีหนี้เจ้าจะชำระแทนหรือไม่ ชายผู้นั้นตอบว่า จะชำระแทน ท่านนบีจึงกล่าวว่าฉะนั้นจงชำระแต่ฮัจญ์ คือการบำเพ็ญฮัจญ์แทน เพราะพระองค์มีสิทธิเหมาะสมในสัญญาที่สุด (รายงานโดยนาซาอีย์)

หลักการประกอบพิธีฮัจญ์ที่จำเป็นต้องปฏิบัติในการประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งหากผู้ใดละทิ้งข้อหนึ่งข้อใดฮัจญ์ของเขาก็จะไม่สมบูรณ์ ซึ่งหลักการฮัจญ์มี 4 ประการคือ การอิหฺรอม การวุกุฟ (พำนักร) ที่อารอฟะฮ์ การตอวาฟอีฟาฎะฮฺ (ในวันที่10 หรือในวันศุกร์) และสะแอ ระหว่างซอฟาและมัรวะฮฺ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอิหฺรอม หมายถึง การเฝ้าเข้าพิธีฮัจญ์ ส่งเสริมให้มีการเตรียมตัวก่อนการครองเอียะฮฺรอม ด้วยการอาบน้ำ ทำความสะอาดร่างกาย ตัดหรือโกนขน ซึ่งเป็นขนที่อิสลามได้กำหนดไว้ และพรมน้ำหอมลงบนร่างกาย สำหรับชายให้เปลี่ยนผ้าที่ทำการตัดเย็บออก แล้วสวมผ้าที่ขาวสะอาดให้ปกปิดส่วนบนและส่วนล่าง โดยให้เลือกการเอียะฮฺรอมตามต้องการจากฮัจญ์ 3 ประเภท ได้แก่

1.1 ตะมัดตัวะฮฺ คือการเฝ้าเอียะฮฺรอม ทำพิธีอุมเราะฮฺในเดือนฮัจญ์จากนั้นเปลี่ยนเอียะฮฺรอม หลังจากปฏิบัติอุมเราะฮฺเสร็จ หลังจากนั้นจึงเฝ้าเอียะฮฺรอมฮัจญ์ในขณะที่ออกเดินทางประกอบพิธีฮัจญ์ในวันที่ 8

1.2 กิรอน คือการเฝ้าเอียะฮฺรอม อุมเราะฮฺ และฮัจญ์ในคราวเดียวกันหรือเฝ้าเอียะฮฺรอมก่อนจากนั้นก็นำฮัจญ์เข้าไปในการทำอุมเราะฮฺ โดยเฝ้าก่อนที่จะเริ่มการตอวาฟอุมเราะฮฺ โดยต้องทำการเฝ้าอุมเราะฮฺ และฮัจญ์มาจากมิกอต หรือเฝ้าฮัจญ์ก่อนที่จะเริ่มการตอวาฟอุมเราะฮฺจากนั้นให้ตอวาฟอุมเราะฮฺและฮัจญ์ต่อด้วยการสะแอของฮัจญ์

1.3 อิฟรอต คือการเฝ้าเอียะฮฺรอมฮัจญ์มาจากมิกอตเพียงอย่างเดียว จากนั้นให้ครองเอียะฮฺรอมจนกระทั่งเสร็จพิธีฮัจญ์

สำหรับผู้ประกอบพิธีฮัจญ์ตะมัดตัวะหรือฮัจญ์กิรอน หากมิใช่ชาวฮารอมมักกะฮ์จะต้องจ่ายฟิเดยะฮ์ และสิ่งที่ไม่ให้ผู้ที่ครองเอียะฮฺรอมกระทำอันเนื่องจากการครองเอียะฮฺรอมมี 9 อย่างคือ 1) ห้ามกำจัดขนจากร่างกายด้วยการโกนหรือวิธีอื่นๆ 2) ห้ามการตัดเล็บ 3) ห้ามทำการโกศรีษะ 4) ห้ามผู้ชายสวมใส่สิ่งที่ตัดเย็บเป็นรูปทรง หรือสวมคุฟไฟน์ (ถุงเท้าหุ้มข้อเท้ามาจากหนังสัตว์) 5) ห้ามใช้เครื่องหอมและพรมน้ำหอมลงบนร่างกาย 6) ห้ามล่าสัตว์บก 7) ห้ามแต่งงาน (นิกาฮฺ) 8) ห้ามร่วมประเวณี และ 9) ห้ามร่วมหรือหลังโดยมิใช่ทางอวัยวะเพศหญิง และสำหรับผู้หญิงก็เช่นเดียวกับผู้ชายในข้อห้ามเหล่านี้ แต่จะแตกต่างกันในสิ่งอื่นคือ สำหรับผู้หญิงการครองเอียะฮฺรอมของพวกนางคือไบหน่าของนาง (ห้ามปกปิดไบหน่า) ดังนั้นจึงห้ามมิให้พวกนางปกปิดไบหน่าด้วยลักษณะคล้ายหน้ากากใช้ปิดไบหน่า หรือใช้ผ้าที่ใช้ปิดไบหน่า หรือด้วยสิ่งอื่นๆและห้ามมิให้สวมถุงมือ

ขั้นตอนในการประกอบพิธีฮัจญ์มีดังนี้ (สำนักงานฝ่ายวิจัยและค้นคว้าทางวิชาการ, มปป.)

1. ให้อาบน้ำสุนัตซึ่งกระทำเช่นเดียวกับการอาบน้ำเนื่องจากญุนุบ ให้ใช้น้ำหอมตามร่างกาย ศีรษะ เครา และให้ใส่ผ้าสีขาว 2 ผืน เพื่อใช้ห่มและนุ่ง สำหรับสตรีให้สวมใส่เสื้อผ้าตามที่นางต้องการ โดยมีเงื่อนไขว่าต้องไม่เปิดเผยเครื่องประดับของนาง

2. เมื่อเดินทางถึงมิกอต (สถานที่เพื่อเนยตครองเอียะฮูรอม) ให้ละหมาดฟรฎู หากว่าเวลานั้นอยู่ในช่วงฟรฎู (สำหรับผู้ที่ยังไม่ได้ละหมาด) เพื่อเขาจะได้ทำการเนยตครองเอียะฮูรอมหลังจากละหมาดเสร็จ แต่ถ้าหากว่าเวลานั้นไม่ใช่เวลาละหมาดฟรฎูก็ให้ละหมาดสุนัต 2 ร็อกอะฮฺโดยเนยตว่าเป็นการละหมาดสุนัตอัลวุฎู (ละหมาดเนื่องจากอาบน้ำละหมาด) และต้องไม่เนยตว่าเป็นการละหมาดครองเอียะฮูรอม เนื่องจากไม่มีหลักฐานยืนยันจากท่านศาสดามุฮัมมัดว่าการละหมาดสุนัตเพื่อครองเอียะฮูรอมเป็นแนวทางของท่าน.

3. เมื่อเสร็จจากการละหมาดแล้ว ให้เนยตเข้าสู่พิธีกรรม หากทำแบบตะมัดตวะอ์ให้กล่าวตัลบียะฮฺ

4. เมื่อถึงเมืองมักกะฮฺให้เริ่มตอวาฟ (เวียนรอบกะบะฮฺ) โดยเริ่มจากแนวหินดำ และให้วิหารกะบะฮ์อยู่ทางด้านซ้ายของเขา หลังจากนั้นเมื่อครบรอบ ให้ทำการจูบหินดำหรือใช้มือขวาสัมผัสหินดำในกรณีที่สามารทำได้ หากไม่เกิดความแออัดของผู้คน หากเกิดความลำบาก ให้ยกมือไปทางหินดำแทนพร้อมกล่าวตักบิร โดยการตอวาฟนั้นต้องกระทำเจ็ดรอบ และเมื่อผ่านรูกนุละมานี (มุมหนึ่งของวิหารกะบะฮ์อยู่ก่อนถึงตำแหน่งของหินดำ) ให้สัมผัสโดยไม่มีการจูบ (หากผู้คนไม่แออัด แต่หากผู้คนแออัดหรือเกิดความลำบากให้เขาละทิ้งโดยไม่ต้องกระทำการใดๆ)

การตอวาฟมี 3 ประเภท คือ อีฟาเตะฮฺคือตอวาฟ 1 ครั้งในวันที่ 10 หรือหลังจากนั้น กุฎุมคือตอวาฟขณะเดินทางถึงมักกะฮ์หรือในการทำอุมเราะฮ์ และวะดอ์คือการตอวาฟลาก่อนเดินทางกลับมุลำนา เป็นวาญิบตามทัศนะนักวิชาการส่วนใหญ่.

5. เมื่อเสร็จจากการตอวาฟแล้วให้ละหมาดสุนัต 2 ร็อกอะฮฺหลังมะกอมอิบรอฮีม แม้ว่าจะยืนละหมาดอยู่ไกลจากมะกอมอิบรอฮีมก็ตาม โดยในขณะละหมาดให้อ่านซูเราะฮ์อัลกาฟิรูนในร็อกอะฮ์แรก และให้อ่านซูเราะฮ์ อัลอิลลาฮฺในร็อกอะฮ์สอง ซึ่งสุนัตให้อ่านแผ่วเบาทั้ง 2 ร็อกอะฮ์

6. จากนั้นให้ทำการสะแอ (การเดินทางระหว่างภูเขาซอฟากับมัรวะฮฺ) เจ็ดเที่ยว เริ่มจากภูเขาซอฟาและสิ้นสุดที่ภูเขามัรวะฮ์ แล้วทำการขอดูอาตามใจปรารถนา ที่เป็นสิ่งที่ดีในโลกนี้และโลกหน้า โดยอ่านคำกล่าวข้างต้น 3 ครั้ง ด้วยก้นระหว่างขอดูอาของเขา และลงจากภูเขาซอฟาสู่ภูเขามัรวะฮ์ โดยมีสุนัตสำหรับผู้ชายให้วิ่งระหว่างสัญลักษณ์สีเขียว หากมีความสามารถและไม่สร้างความเดือดร้อนแก่คนรอบข้าง เมื่อถึงภูเขามัรวะฮ์ให้หันไปทางกิบละฮ์พร้อมยกมือขอดูอา และกล่าวเช่นเดียวกันกับการกล่าวที่ภูเขาซอฟา ในการสะแอส่งเสริมให้น้ำละหมาด โดยไม่ใช่สิ่งจำเป็นซึ่งหากสะแอโดยไม่มีน้ำละหมาดก็ถือว่าสมบูรณ์เช่นเดียวกัน การสะแอของหญิงมีประจำเดือนก็ถือว่าใช้ได้เพราะการมีน้ำละหมาดมิใช่เงื่อนไขของการเดินสะแอ

7. เมื่อเสร็จจากการเดินสะแอให้ตัดผมทั่วศีรษะ หากทำฮัจญ์แบบตะมัดตวัอ์ ส่วนผู้หญิงให้ตัดออกยาวประมาณเท่าปลายนิ้ว และหากว่าทำฮัจญ์แบบกิรอนหรืออิฟรอด ก็ให้อยู่ในชุดเอียะฮูรอมโดยไม่ต้องตัดผมจนกระทั่งเปลื้องเอียะฮูรอมในวันนะฮฺรี (หรือวันอีด) หลังจากขว้างเสาหิน ญุมรอตู้ละเกาะบะฮฺ ณ ทุ่งมีนา ตามเงื่อนไขการประกอบพิธีฮัจญ์

8. ในวันที่ 8 ชุลฮิจญะฮฺ ซึ่งเรียกว่า วันตริวียะฮฺ ผู้ประกอบพิธีฮัจญ์แบบตะมัดตวัอ์ ต้องครองเอียะฮูรอมเพื่อทำฮัจญ์ในตอนสายจากที่พักของตนเอง ซึ่งในกรณีนี้รวมถึงชาวมักกะฮ์ที่ต้องการประกอบพิธีฮัจญ์ และขณะที่ครองเอียะฮูรอมให้ถือปฏิบัติตามที่เคยทำมาเช่นการอาบน้ำชำระกาย เป็นต้น

9. ส่งเสริมให้ออกสู่มีนาและทำการละหมาดซุฮรี อัศรี มัฆริบและอีซา แบบย่อ โดยไม่นำมารวมกัน และยังส่งเสริมให้ค้างคืนที่มีนาในคืนของวันอารอฟะฮ์ด้วย

10. เดินทางสู่ทุ่งอารอฟะฮ์ ในยามตะวันทอแสงของวันที่ 9 ชุลฮิจญะฮฺ โดยส่งเสริม(สุนัต)ให้ลงพักที่มัสยิดนามิเราะฮฺ ณ ทุ่งอารอฟะฮ์ จนกระทั่งตะวันคล้อยหากเกิดความสะดวกในการปฏิบัติ เนื่องจากการปฏิบัติของท่านศาสดามุฮัมมัด หากไม่เกิดความสะดวกก็ให้หยุดพัก ณ ที่ใดก็ได้ในเขตอารอฟะฮ์ และเมื่อถึงเวลาละหมาดซุฮรีให้ละหมาดซุฮรีกับอัศรีโดยรวมและย่อ จากนั้นให้ลงพักที่อารอฟะฮ์ และที่ตียังในการพัก ให้เลือกตำแหน่งหลังภูเขาเราะห์มะฮฺ โดยเมื่อผืนหน้าไปยังกิบละฮ์แล้ว มีภูเขาอยู่ในแนวเดียวกัน แต่ถ้าไม่สามารถทำได้ ก็ให้หันไปทางกิบละฮ์อย่างเดียว

โดยไม่ต้องเดินทางไปทางภูเขาเราะฮุมะฮฺแต่อย่างใด และส่งเสริมให้ใช้เวลาว่างขณะที่พำนัก ณ พุ่อารอฟะฮฺ ทำการกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮฺ (ซิกร) และคงความนอบน้อมอ่านกุรอานและซอคูอา โดยยกมือทั้งสองข้างขึ้น

11. เมื่อตะวันลับขอบฟ้าให้เดินสู่มัสยิดฟะฮฺด้วยความสงบเสงี่ยมและนอบน้อม เมื่อถึงมัสยิดฟะฮฺแล้วให้ละหมาดมัฆริบและอีซาอ์ที่นั่น โดยละหมาดมัฆริบ 3 รอกะอะฮฺ และอีซาอ์ 2 รอกะอะฮฺ รวมกันในเวลาอีซาอ์ (ญุม์อะตะฮฺ) และแนวทางสำหรับผู้ประกอบพิธีฮัจญ์นั้น เขาจะต้องไม่ละหมาดมัฆริบและอีซาอ์ที่ใด นอกจากที่มัสยิดฟะฮฺ เพื่อเป็นการปฏิบัติตามท่านรอซูล(ซ.ล.) เว้นแต่เมื่อเขากล่าวว่าเวลาอีซาอ์ใกล้จะหมด ก็ให้เขาละหมาดมัฆริบและอีซาอ์ที่ใดก็ได้ และให้คำนึงที่มัสยิดฟะฮฺ โดยไม่ต้องตื่นขึ้นมาเพื่อทำการละหมาดใดๆ หรือทำอิบาดะฮฺในตอนกลางคืน

12. จากนั้นผู้ประกอบพิธีฮัจญ์จะต้องกลับสู่มินาก่อนตะวันขึ้นของวันนะฮรี (วันที่ 10 ซุลฮิจญะฮฺ) เพื่อขว้างเสาหิน(ญุมรอตุลอากอบะฮฺ คือเสาหินหน้าเดียว ซึ่งอยู่ใกล้กับมัมกะฮฺกว่าต้นอื่นๆ ด้วยก้อนหิน 7 ก้อนซึ่งแต่ละก้อนให้มีขนาดใหญ่กว่าเมล็ดถั่วเล็กน้อย (ประมาณเม็ดอินทผาลัม) และอนุญาตให้ขว้างเสาหินทางด้านใดก็ได้แต่ที่ดีที่สุดคือให้กะอ์บะฮ์อยู่ทางซ้ายมือของเขาและมีนาอยู่ทางด้านขวา

13. วันตัจริกทั้ง 3 วัน (คือ วันที่ 11 12 และ 13 เดือนซุลฮิจญะฮฺ) นั้นถือว่าเป็นวันของการขว้างเสาหินสำหรับผู้ที่ยังคงพำนักที่มินา ส่วนผู้ที่รีบกลับให้ขว้างเสาหินเพียงสองวัน คือวันที่ 11 และ 12 ซึ่งการขว้างเสาหินนั้นให้เริ่มขว้างจากต้นแรก (ญุมเราะตุลซุฮรอ) คือเสาต้นที่อยู่ใกล้มัสยิด คอยฟ ด้วยลูกหิน 7 ก้อน จากนั้นให้ขว้างเสาหินต้นกลาง ด้วยลูกหิน 7 ก้อน หลังจากนั้น ให้ขว้างเสาหิน (ญุมรอตุลอะเกะบะฮฺ) ด้วยลูกหิน 7 ก้อน พร้อมกล่าวตักบิร ในการขว้างก้อนหินทุกก้อน ซึ่งตามแบบฉบับของท่านนบีนั้น ให้หยุดยืนหลังจากขว้างเสาต้นแรกแล้วผินหน้าสู่กิบละฮ์ โดยให้เสาต้นแรกอยู่ในตำแหน่งซ้ายมือของเขา แล้วทำการซอคูอาอื่นๆ ส่วนต้นที่สองก็เช่นกันให้ยืนหลังจากที่ขว้างเสาต้นนี้แล้ว โดยผินหน้าสู่กิบละฮ์ และให้เสาต้นที่สองอยู่ในตำแหน่งขวามือของเขาและให้ซอคูอาอื่นๆ ส่วนญุมเราะตุลอะเกะบะฮ์ ไม่ต้องหยุดยืนเพื่อกล่าวหรือซอคูอาใดๆทั้งสิ้น และเวลาสุดท้ายของการขว้างเสาหินในวันตัจริกนั้นคือตอนตะวันลับฟ้าของวันที่ 13 ซุลฮิจญะฮ์ โดยหาก ตะวันลับฟ้าในวันดังกล่าวไปแล้วและมีผู้ที่ยังมิได้ขว้างเสาหินก็ไม่จำเป็นต้องขว้างเสาหินแล้ว แต่จำเป็นแก่เขาต้องเสียค่า (เชือดแพะ)

14. ต้องข้ามคืนที่มินาในวันตัจริก คือ (วันที่ 10 11 และ 12) ซึ่งหากตะวันลับขอบฟ้าในวันที่ 12 แล้วยังไม่ได้ออกจากมินา จำเป็นต้องค้างคืนที่มินาอีก 1 คืน และขว้างเสาหินทั้ง 3 ต้นในวันที่ 13 อีกเช่นกัน

15. เมื่อผู้ประกอบพิธีฮัจญ์ต้องการออกจากมัมกะฮ์ เพื่อกลับภูมิลำเนา จะต้องทำการตอวาฟ วดะอ์ (ตอวาฟอำลา) ก่อน เนื่องจากการตอวาฟวดะอ์ นั้นเป็นวาญิบของพิธีฮัจญ์ตามทัศนะของนักวิชาการส่วนใหญ่ ยกเว้นหญิงที่มีประจำเดือน ผู้ที่ตอวาฟ อีฟาเดะฮ์ (ตอวาฟฮัจญ์) ล่าช้าจนถึงเวลาเดินทางกลับ การตอวาฟ อีฟาเดะฮ์ในขณะนั้นเพียงพอแล้ว โดยเขาไม่ต้องตอวาฟวดะอ์อีก.

16. ผู้ที่จะเดินทางกลับภูมิลำเนาส่งเสริมให้กล่าวตักบิรบนเนินดินที่สูง

ดังนั้นกล่าวได้ว่าการทำฮัจญ์เป็นการยืนยันบทบาทของความเป็นบ่าวโดยสมบูรณ์ เพราะการทำฮัจญ์ต้องมีความนอบน้อม ถ่อมตน ยอมตนต่ออัลลอฮ์ ผู้ที่ทำฮัจญ์จะนำตัวเองออกจากความผาสุกของขุนยาอพยพไปสู่ความภักดีต่อพระเจ้าของเขา ละทิ้งทรัพย์สิน ครอบครัว บ้านเมือง เสื้อผ้าที่สวยงามของเขาเพื่อสวมใส่ชุดเอี๊ยะห์รอม เปิดศักระนอบน้อมต่ออัลลอฮ์ ละทิ้งน้ำหอมและการร่วมหลับนอนกับภรรยา นำพาตัวไปสู่หลักการด้วยหัวใจที่ยำเกรง ดวงตาที่เจิ่งนองไปด้วยกับน้ำตา และลิ้นที่กล่าวรำลึกและหวังความเมตตาจากอัลลอฮ์ของพระผู้อภิบาล และภายใต้ความรู้สึกต่างๆของพวกเขายืนในถ้อยคำที่ว่า “ลับบัยกัลลอฮุมมา ” ความหมายคือ ข้าพระองค์ตอบรับคำเชิญของพระองค์แล้ว ปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ พร้อมทั้งจะรับหน้าที่ในการเคารพเชื่อฟังต่อพระองค์ ยอมตนต่อพระองค์โดยไม่ปฏิเสธและลังเล ซึ่งการทำฮัจญ์ คือการยืนหยัดอยู่ในการรำลึกนึกถึงอัลลอฮ์ และการรำลึกถึงอัลลอฮ์ คือ เป้าหมายสูงสุดในทุกๆอิบาดะห์ อิบาดะห์ทั้งหลายจะไม่ถูกวางบทบัญญัติไว้แต่มีไว้เพื่อรำลึกนึกถึงคำสั่งของพระองค์ และเข้าใกล้ชิดต่อพระองค์ และการทำฮัจญ์ทั้งหมด คือการรำลึกนึกถึงอัลลอฮ์

ภาคผนวก ข.

แบบประเมินเพื่อการวิจัย
เรื่อง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามของผู้สูงอายุมุสลิมในสามจังหวัดชายแดน
ภาคใต้: กรณีศึกษาตำบลเขาตูมและตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

คำชี้แจง

1. แบบประเมินนี้มีทั้งหมด 4 ตอน
2. ขอความกรุณาตอบให้ครบทุกตอน ตามสภาพความเป็นจริง
3. ข้อมูลทั้งหมดคณะผู้วิจัยจะเก็บเป็นความลับ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว มีทั้งหมด 5 ข้อ

คำชี้แจง ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ หน้าข้อความที่ตรงกับสภาพของกลุ่มตัวอย่าง

1. ชื่อกลุ่มกิจกรรมอัลเกาะฮ.....
2. เขตพื้นที่ที่อาศัย
☐ 1. ตำบลเขาตูม ☐ 2. ตำบลยะรัง
3. เพศ
☐ 1. ชาย ☐ 2. หญิง
4. อายุ..... ปี
5. ระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม
☐ 1. ระดับต่ำ (ตาดีกา/ อิบตีดาอีย) ☐ 2. ระดับปานกลาง (มุตาวัสสิต/ ชานาวีรีย)
☐ 3. ระดับสูง (ปริญญาดรีขึ้นไป)

ตอนที่ 2 การมีพฤติกรรมตามวิถีอิสลาม

คำชี้แจง ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง “ระดับพฤติกรรม” ที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด โดยพิจารณาว่าในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมต่อไปนี้ในระดับใด ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

4	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นเป็นประจำ
3	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นบ่อยครั้ง
2	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นค่อนข้างบ่อย
1	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นนาน ๆ ครั้ง
0	หมายถึง	ท่านไม่เคยมีพฤติกรรมนั้นเลย

พฤติกรรม	ระดับพฤติกรรม				
	4	3	2	1	0
1. การขออภัยโทษ (เตาบัต) ต่ออัลลอฮ์					
2. การกล่าวชุกรุลลอฮ์					
3. การหลีกเลี่ยงกับการตั้งภาคี					
4. การละหมาด 5 เวลาแบบญามาอะฮ์					
5. การละหมาดสุนัตรอวาติบ					
6. การกล่าวดุอาอ์เข้าออกมัสยิด					
7. การละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสยิด					
8. การนอบน้อมสงบนิ่งและมีใจจดจ่อกับการละหมาด					
9. การอ่านวีริตและดุอาอ์หลังการละหมาด					
10. การรับปฏิบัติละหมาดเมื่อเข้าเวลา					
11. การอ่านอัลกุรอ่านตามหลักตัจวีด					
12. การท่องจำอัลกุรอ่าน					
13. การเรียนรู้ความหมายและการอธิบายอัลกุรอ่าน					
14. การปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด					
15. การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน					
16. การถือศีลอดภาคสมัครใจ (สุนัต)					
17. การอ่านดุอาอ์ละศีลอด					
18. การเอื้ะฮ์ติกาฟในช่วงสิบคืนสุดท้ายของรอมฎอน					
19. การเยี่ยมเยียนกุโบร์ (สุสาน)					
20. การเตรียมตัวตอบคำถามในอาลัมบัรซัค					
21. การขอความช่วยเหลือจากอัลลอฮ์					
22. การบริจาคทาน					
23. การจ่ายซะกาตฟิตเราะฮ์					
24. การเตรียมพร้อมด้านทรัพย์สินเพื่อประกอบพิธีฮัจญ์					
25. การเตรียมพร้อมด้านร่างกายเพื่อประกอบพิธีฮัจญ์					
26. การเตรียมพร้อมด้านจิตใจเพื่อประกอบพิธีฮัจญ์					

ตอนที่ 3 การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน

คำชี้แจง ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง “ระดับพฤติกรรม” ที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด โดยพิจารณาว่าในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมต่อไปนี้ในระดับใด ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

4	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นเป็นประจำ
3	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นบ่อยครั้ง
2	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นค่อนข้างบ่อย
1	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นนาน ๆ ครั้ง
0	หมายถึง	ท่านไม่เคยมีพฤติกรรมนั้นเลย

การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน	ระดับพฤติกรรม				
	4	3	2	1	0
1. เน้นให้รู้จักและยำเกรงต่ออัลลอฮ์					
2. ให้หมั่นทำความดีเพราะมีมลาอิกะฮ์คอยบันทึกผลตลอดเวลา					
3. กำชับให้กล่าวชิกรุลลอฮ์ทุกครั้งถ้ามีโอกาส					
4. ให้มีการปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด					
5. ย้ำเตือนให้ละหมาดญะมาอะฮ์เพราะได้ผลบุญมากกว่า 27 เท่า					
6. สอนการกล่าวดุอาอ์เข้าออกมัสยิด					
7. อธิบายมารยาทในการปฏิบัติตนต่อมัสยิด					
8. ให้ตระหนักกับการละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสยิดและสุนัตรออาติบ					
9. สอนอ่านอัลกุรอานตามหลักตั้งวีด					
10. ให้ฝึกท่องจำอัลกุรอานเพื่อใช้ประกอบการละหมาด					
11. อธิบายวิธีการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน					
12. ให้ฝึกมารยาทในการถือศีลอด					
13. เน้นย้ำให้มีการเอียะอติกาฟในช่วงสิบคืนสุดท้ายของรอมฎอน					
14. ให้ความสำคัญกับการเยี่ยมเยียนกูโบร์ (สุสาน)					
15. อธิบายถึงเหตุการณ์ที่ต้องเจอในอัลัมบัรซัค					
16. ให้อยอมรับต่อการกำหนดกฎเกาะกออและเกาะดร์					
17. ให้ตระหนักกับการบริจาคทาน					
18. ให้เข้าใจเกี่ยวกับหลักการจ่ายชะกาตฟิตเราะฮ์					
19. อธิบายความสำคัญของการประกอบพิธีฮัจญ์					
20. เน้นย้ำเกี่ยวกับการใกล้ถึงเวลาและสัญญาณของวันกิยามะฮ์					

ตอนที่ 4 การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลาน

คำชี้แจง ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง “ระดับพฤติกรรม” ที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด โดยพิจารณาว่าในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมต่อไปนี้ในระดับใด ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

4	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นเป็นประจำ
3	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นบ่อยครั้ง
2	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นค่อนข้างบ่อย
1	หมายถึง	ท่านมีพฤติกรรมนั้นนาน ๆ ครั้ง
0	หมายถึง	ท่านไม่เคยมีพฤติกรรมนั้นเลย

การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรหลาน	ระดับพฤติกรรม				
	4	3	2	1	0
1. การอ่านและแปลความหมาย 99 พระนามของอัลลอฮ์					
2. การกล่าวสลามกับมุสลิมทุกคนที่พบเจอ					
3. การกล่าวขอบคุณในเนียะฮ์มัดที่อัลลอฮ์ทรงประทาน					
4. การกล่าวคำปฏิญาณตนทั้งสองประโยค					
5. การศึกษาและทำความเข้าใจอัลฮาดิษ					
6. การไปละหมาดญะมาอะฮ์ที่มีสยิด					
7. การละหมาดสุนัตรออาติบ					
8. การอ่านอัลกุรอานพร้อมแปลความหมาย					
9. การอ่านอัชชีรนาบาวี					
10. การมีวิถีชีวิตตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด					
11. การถือศีลอดสุนัต เช่น อาซุรอ อารอฟะฮ์ เดือนชะอบาน เดือนเซาวาล ฯลฯ					
12. การเอื้อะฮ์ดีกาฟ					
13. การแสดงมารยาทในการถือศีลอด					
14. การแสดงมารยาทในการปฏิบัติตนต่อมัสยิด					
15. การแสดงมารยาทในการละหมาด					
16. การบริจาคทาน					
17. การจ่ายซะกาตทรัพย์สิน					
18. การเตรียมตัวสำหรับการประกอบพิธีฮัจญ์					

ขอขอบคุณทุกท่านในความร่วมมือ